DERLEYEN FUNDA ŞENOL CANTEK

AYNANIN ÖNÜNDE CIMBIZIN UCUNDA

KUAFÖR KİTABI

iletişim

DERLEYEN FUNDA ŞENOL CANTEK AYNANIN ÖNÜNDE...

Derleyen
FUNDA ŞENOL CANTEK

Aynanın Önünde Cımbızın Ucunda

İletişim Yayınları 2482 • Bugünün Kitapları 222
ISBN-13: 978-975-05-2199-7
© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Sibel Durak
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
FUNDA ŞENOL CANTEK

Aynanın Önünde Cımbızın Ucunda

Kuaför Kitabı

iletişim

Barış isteyenlere...

İÇİNDEKİLER

MİZAMPLİ MAKİNESİNİN İÇİNDEN...
FUNDA ŞENOL CANTEK 11

- **Kuaförlüğün Tarihçesi** 25

Aynanın Önünde - Cımbızın Ucunda

ANKARA'DA KUAFÖR SALONLARI: KİŞİSEL BAKIMIN MODERN MEKÂNLARI VE KARMA BİR ARADALIKLAR
YELDA ŞAHİN AKILLI 29

KUAFÖRLE İMTİHANIM
EZGİ SARITAŞ 69

TAŞRA ÖYLEDİR ÇÜNKÜ...
EMEL UZUN 77

BUGÜN GÜNLERDEN KAÇ SANTİM?
SEVGİ CAN YAĞCI AKSEL 85

GEL DE KIL OLMA
NURTEN KARA 91

"Ben Orospu Değilim, Manikürcüyüm!"
GAYE BORALIOĞLU 97

New York'taki İngilizler, Meşru Yabancılar: Kuaförler
SERRA AKYÜZ GÖNEN 105

Bir Ortam - Bir "Kurum"

**İçeriden Dışarıya, Dünden Bugüne:
Mahalleye Açılan Kapı Olarak Kuaför Salonu**
BURCU ŞENEL 111

**Evlenilecek Saçlar, Eğlenilecek Saçlar:
Evlilik Programı Stüdyosunda Süslenmek**
FEYZA AKINERDEM 147

**"Kuaför Koca Yarısıdır":
Ankara'da Pavyon Kuaförlerinin İzini Sürmek**
FUNDA ŞENOL CANTEK - ŞENAY YILMAZ 159

- **Transların kuaför deneyimleri,
Ganimet ve Demhat'la görüşme**
HÜLYA TÜRKER 169

Zanaat ve Endüstri

Meşhur Kadın Berberi Anlatıyor
Röportaj: ÜMİT DENİZ 185

İstanbul'un Mösyösü, Kuaför Vili'si
RİTA ENDER 189

**"Kusursuz Güzellik" İçin
Kuaförden Bir Adım Ötesi: Estetik Klinikleri**
AYLA DENİZ 199

Güzellik İşinin Medikalizasyonu
AKSU BORA 213

Cankoç
LEVENT CANTEK - ECE ZEBER 227

Merkezi, Taşrası

"Abla O Topuzu Oraya Nasıl Koydular?": Antep'te Kuaför Deneyimleri
GÖKÇE ÇÖÇEL *241*

Kadın Kuaförlerinde Cinsiyetin İzini Sürmek: Antalya Örneği
AYLA DENİZ *265*

İstanbul Kuaförlerinin Her Hali: Zanaat, Mekân, İnsanlar
MERİN SEVER *283*

Kadınların Mekânı: Kütahya Örneğinde Kuaförler ve Güzellik Salonları
BURCU HATİPOĞLU *323*

Doğu Karadeniz'de Kadınlık ve Güzellik Halleri: Hopa Örneği
EMEK YILDIRIM *355*

"O Paraya Öküz Alırız!": İstanbul Kuaför Salonlarında Gelin Başı ve Diğer Düğün Hazırlıkları
MERİN SEVER - MERVE ÖZTÜRK *371*

Yazarlar *387*

MİZAMPLİ MAKİNESİNİN İÇİNDEN...

FUNDA ŞENOL CANTEK

Bu kitabın ve bu giriş yazısının esbab-ı mucibesi, benim kuaförlerle yaşadığım gerilimli ilişkidir. Erkekliğin kurulduğu mekânlardan biri olarak berberleri anlatan, Tanıl Bora ile Adem Erkoçak'ın derledikleri *Bir Berber Bir Berbere*'nin önsözünde, bu işin burada kalmayacağı, bir de kuaför kitabı kotarılacağı söyleniyordu. "Tamam," dedim kendi kendime, "kuaförlerle olan derdime kafa yorup yazıya dökebileceğim bir mecra buldum!" Tanıl Bora'ya bu niyetimden bahsetmemle, kuaför kitabının hazırlanması işinin üzerime kalması bir oldu. İyi de oldu. Kuaförler, güzellik salonları ve benzeri mekânlarda kurulan çoğu benzer, kimi de şaşırtıcı derecede farklı ilişkileri, bizzat tecrübe edenlerin sözlerinden ve bu sözleri yazıya dökenlerin kalemlerinden okumak imkânı ortaya çıktı.

Kuaför, hizmet satın aldığımız benzer başka mekânlar gibi asıl işlevinin yanında, birçok başka tecrübe yaşatan, sosyalleştiğimiz, dertlendiğimiz, deva bulduğumuz ve çevremizi tanıdığımız bir mekân. Kadın bedeni ve hatta ruhunu tımar etme iddiasında bir işletme olduğu için de beden politikalarının ve cinsiyet rollerinin kurulduğu, yıkıldığı, yeniden kurulduğu ve sınandığı bir yer aynı zamanda.

Kuaföre homososyal bir mekân diyebilir miyiz? İlk bakışta, evet. Müşteriler hep kadındır veya biyolojik cinsiyet bakımından değilse, cinsel kimlik bakımından; cinsel kimlik bakımından değilse biyolojik cinsiyet bakımından öyledirler. Ama çoğunluğu erkek olan usta, kalfa ve çırakları ne yapacağız? Erkek çalışanlar çoğunlukla mekânın homososyalitesini bozar, kimi zamansa ona eklemlenirler. Homososyal mekânların geneline hâkim olan ortak kültür, dil, tavır ve bunun yarattığı rahatlık, uyumlanma hali kuaförün

sahibi veya çalışanı olan erkek (ler) tarafından zaman zaman tahrip edilir. Tabiri mazur görün, birçok örnekte erkek kuaför, kümesteki bir horozun kibriyle, mütehakkim tavrıyla dolaşır salonunda. Müşterisi kadınlara, bilgi ve becerinin iktidarına sahip, kendilerini beğendirmeleri gereken biri olduğunu ve mahremlerine pervasızca, sorgusuz sualsizce sokulabileceğini, sözleri ve tavırlarıyla hatırlatır. Ataerkil kültürün kendisine tanıdığı güç ve yetkiyle, çoğu örnekte salonuna gelen kadınlar için en iyisinin ne olduğunu bildiği iddiasında olan, bu iyiyi onlara dayatan bir figürdür erkek kuaför. Hem sadece işinin ehli değildir. Çoğunlukla genel kültür bilgisini haiz, siyasete vakıf, ekonomiye hâkim bir kişi olduğu iddiasındadır.

Kuaförler, kitaptaki yazıların bir kısmından takip edebileceğiniz üzere, yoksul ailelerden gelen, hayata erken yaşta atılmış, yaptıkları ağır iş sebebiyle kendilerine vakit ayıramayan ve dolayısıyla başka bir konuda bilgi ve tecrübe edinmeye imkânları olmayan insanlardır. Ama yine hayata erken atılmaları sebebiyle, genç yaşta ustalık mertebesine erişir ve bunun sağladığı avantajı ilişkilerdeki yaş, sınıf ve kültür hiyerarşisini aşmak için kullanırlar. Benzer demografik özelliklere sahip yaşıtlarının bir kısmı oto sanayiye, inşaat ameleliğine, marangozhanelere veya başka zanaat alanlarına yönlendirilmişlerken, kendilerinin görece daha temiz ve elit bir meslek sayılan kuaförlükte dikiş tutturmuş olmaları onları ayrıcalıklı kılmaktadır. Düzenli olarak kuaföre gidebilen kadınlar arasında orta ve üst sınıf mensuplarının çokluğu hesaba katılırsa, kuaför ile müşterisinin karşılaşma ve ilişkilenme biçimleri farklı sınıfsal ve kültürel arka planlara sahip bireylerin tecrübe ettikleri çatışma ve uzlaşmalarla örülüdür.

Kuaföre giden müşterinin, erkek usta karşısındaki sınıfsal ve kültürel avantajını, onun önüne oturduğunda kaybetme ihtimali yüksektir. Çünkü, ayna ile erkek kuaför arasına sıkışıp kalan kadının bedeninin önemli bir parçasına yapılacak müdahale, büyük ölçüde kuaförün tasarrufundadır. Kendisini sanatçı olarak niteleyen kuaförün, mesleki deformasyonunu, Artistik Kuaförler Derneği'nden Ercan Baykal'ın bir söyleşi sırasında yaptığı saptama ortaya koyuyor: "Bizimki egoların çok yüksek olduğu bir meslek ama öte yandan, bu işi yapanların çoğu ilkokul ya da lise mezunu. Ama hitap ettiği kitle müşteriler çok yüksek düzey. O noktada büyük bir dengesizlik var." Kuaförün sanatını saçları üzerinde icra ettiği müşteriyi demode, bakımsız, pis veya çirkin bulması ve bunu da açıktan veya dolaylı olarak ona hissettirmesi bu ikili ilişkide güç dengesini anında değiştiren bir durumdur. Özellikle pislik, kirlilik yakıştırması, kadınların âdet kanamaları, doğurganlıkları ve sonrasındaki hormonal değişimlere referansla yapılır. Öte yandan hâkim cinsiyet normları,

din ve geleneğin kadının bedenini hep temiz tutması yönündeki telkinleri de beklenti düzeyini arttırır. Dolayısıyla vücudundaki kirlerden, fazlalık sayılan, kendisini erkeksileştirip çirkinleştiren tüylerden kurtulması, kendisini güzelleştirmeye yarayanları da nizama sokması beklenir. Bunu yapmak için geldiği kuaför salonunda, sözde bakımsızlığı ve pisliği aleyhine kullanılabilir. Birçok kadının kuaföre yanında bir eşlikçiyle gitmesi, biraz da bu tasallutu veya baskıyı savuşturabilmek, müttefikiyle birlikte taarruza karşı koyabilmektir. Eşlikçisinden fikir almak çabası, birçok örnekte, erkek kuaför dayatması ve sultasını savuşturmak ve onunla baş başa kalmaktan kaçınmakla ilintili görünmektedir. Yaygın olan tacize karşı bir önlem de sayılabilir bu eşlikçi. Uzun bekleme süresinin gerginliğini bertaraf edecek bir muhip de aynı zamanda...

Berber dükkânlarının, özellikle geleneksel mahalle berberlerinin her dem kalabalık, makas şıkırtısı, çay kaşığı şıngırtısı, kuş sesi, televizyon veya radyo gürültüsünden mütevellit bir senfonisi olduğunu *Bir Berber Bir Berbere* kitabından öğrenmiştik. Kuaförler de birer toplanma yeridirler. Ama özellikle mahalle kuaförleri. Üst sınıfa hitap eden, artık bir marka olmuş, stüdyo, akademi diye anılan veya kuaförün adının markaya dönüştüğü, randevusuz girilemeyen yerlerin kuralı kaidesi başkadır. Öyle yerlerde bir operatör titizliğiyle iş gören saç stilistlerine, koloristlere, birazdan önemli bir ameliyata girecek hastanın, ameliyathane kapısındaki heyecanı ve gerilimiyle soru sormaya, ricada bulunmaya bile çekinirsiniz. Ama mahalle kuaförü öyle midir? Normalde saç kurutma makinesi, müzik sesi, televizyon gürültüsü sebebiyle uğultunun eksik olmadığı bu mekânlarda, müşterinin yarattığı kakofoninin de önemli bir yeri vardır. Hatta kuaförün mütemmim cüzüdür dense yeridir. Siyasi polemiklerden, dün akşam izlenen diziye, falanca şarkıcının ihanetinden Müge Anlı'da peşine düşülen son kayıp vakasına kadar çeşitlenir bu kakofoni. Tabii, saç ve beden bakımıyla, trendlerle ilgili tartışmalar, fikir teatileri de kayda değerdir. Mahalle dedikodusu ile taçlanır bu sohbetler. Kuaför mahalledeki bilgi ağının örümceğidir. Kuaförün 9-10 metrekarelik dükkânında sağa sola koşuşturarak ördüğü bu ağ, koskoca mahallenin girdisini çıktısını kendine çekebilecek kuvvettedir. Sorsanız, birçoğu kadınlarla çok zaman geçirmenin kendisini dedikoducu yaptığını yahut müşterileri memnun etmek için cebren bu sohbetlere dahil olduğunu söyleyecektir. Bir kısmı içinse, mahalle delikanlılığının icabındandır çevresel malumata vakıf olmak. Mahallenin namusunun muhafazasında pay sahibidir; hırlısı vardır, hırsızı vardır, emniyet de önemlidir. Hasılı, kuaför, her esnaf gibi, mahallenin dayanışmacı, sarıp sarmalayacı yüzünü temsil ederken, aynı zamanda baskılayıcı, hizaya sokucu ve cezalandırı-

cı olanını da temsil eder. Diğer esnaftan farklı olarak, sabahtan akşama kadar gireni çıkanı çok olduğundan, daha fazla malumat akar içeri doğru ve içeride işlendikten sonra yayılır dışarı doğru... Reşad Ekrem Koçu, İstanbul argosunda "çok konuşan, geveze adam"a "tıraşçı" dendiğini hatırlatır berberlerden söz ederken. Ama "hoş sohbet olmayanın da bu meslekten yüzü gülmez" diye ekler. Kuaför de aynı soydan gelmektedir. Siz bir kuaförün camekânından içeriyi göremezken, o sizi içeriden izler, izleyemese bile sizinle ilgili bilgi ona müşterileri aracılığıyla ulaşır.

* * *

Saç tuvaletinde sadeliğin bir tercih değil, bir handikap olarak görüldüğü, kuaförün daha kapısından girerken sarf edilen nazarlarla hissettirilir size. Daha baştan yenik düşmüşsünüzdür kuaföre ve hatta içerideki müşterilere. Böylesi bir müşteri, kuaför için hem bir hezimet, hem de avdır. Hezimettir, çünkü süsten uzak duran kadın, kuaföre para kazandıracak, ustalığını sergilemesine vesile olacak birtakım işlemleri tatbik ettirmek istemez. Avdır, çünkü kuaförün ona galebe çalmasına sebebiyet verecek kadar yabancı ve mesafelidir bedensel bakım ve estetik pratiklerine. Müşterinin bihaber olduğu, bazen de bilerek ve itinayla uzak durduğu işlemlerden, markalardan söz açarak tarizde bulunmak kuaförlerin keyif aldıkları bir eylemdir.

Müşteri, bazen saçın doğasına zarar vereceğine inandığı için karşı çıktığı işlemler sebebiyle küçümsenir, hatta hakarete uğrarken, bazen de haddini aşarak, kendisine yakışmayacak, "taşıyamayacağı" bir modeli, rengi, işlemi talep ettiği için aynı muameleyi görür. İlkinde "besleme gibi dolaşmakta" ısrar eden müşteriye sitem edilir, ikincisine ise görüşmelerden birinden alıntılayacak olursak, acımasızca ve haksızca "kendisi Ayşen Gruda'ya benziyorken Beren Saat modeli istiyor" denilerek aşağılanır.

Fakat yaptığı işi "saça imza atmak" olarak gören kuaför, kimi zaman kendisini zorlayacak, mesleğini zanaatten sanata dönüştürmesine katkıda bulunacak, ne istediğini bilen, sofistike müşteri arzular. Bu tür kuaförler, genelde daha lüks semtlerde çalışan, tarifesi daha yüksek ve iddialı olanlardır. Kuaför salonu ekmek kapısı olmanın ötesinde bir anlam taşır onlar için. Kendilerini farklı yollarla geliştirir, dünyada olup bitenlere daha duyarlı yaklaşırlar. Son yıllarda sayıca artan marka eğitimleri, yurtiçi ve dışı seminerler, internetin sunduğu uygulamalı kuaförlük videoları meslekte tekâmül etmeye niyetlenen kuaföre yeni imkânlar sunar. Artistik saç yapım tekniklerine yönelik ilgi ve dünyada bu ilginin bir profesyonel lige dönüştürülmesi, Türkiye'de de Artistik Kuaförler Derneği gibi derneklerin kurulmasına ve şova yönelik mo-

delleri çalışan kuaförlerin artmasına sebep olmuştur. Saatler süren işlemlerden sonra başa kıldan bir kuğu oturtabilen veya ele avuca sığmaz, simsiyah kıvırcık saçı sakin akan yeşil bir dereye dönüştüren kuaförlerin kendilerini bir heykeltıraş veya ressamdan daha aşağı görmeleri için bir sebep yoktur.

* * *

Kuaförlük mesleğinde, diğer birçok meslekte olduğu gibi usta-çırak münasebetleri netamelidir. Eskinin ustaları alaylıdırlar hep. Onların zamanında ne devlet eliyle açılan kurslar, seminerler, okullar vardır, ne sektörün namlı markaları eğitim veriyordur, ne de özel eğitim merkezleri bulunmaktadır. Oto sanayiinde eli yüzü motor yağı olmasın, soğukta üşümesin, sıcakta yanmasın diye kaportacı yerine mahalledeki kuaföre çırak edilen çocuk, belki iklim koşullarından etkilenmez ama usta zulmüne ve akran zorbalığına maruz kalır çoğunlukla. İstanbul'da meslek edindirme kursları açıldıktan sonra sanayide çalışmaya aday delikanlılarla kuaför salonlarının neon ışıkları ve kristal aynalarında boy gösterecek olanlar arasındaki gerilim, kurs binalarını birbirinden ayırmaya sebebiyet verecek noktaya gelmiştir. Oto sanayinin kavruk bebeleri, hanım evladı olarak gördükleri, kadınlar arasında konfor ve keyif içinde çalıştıklarını düşündükleri kuaför çıraklarını nanemollalıkla suçlarlarken hızlarını alamayıp "Hepiniz nonoşsunuz ülen!" diyerek kavgaya davet etmişlerdir sık sık. Eşcinsellik iması, "kırık", "efemine" gibi dokundurmalardan "ibne", "nonoş" ve "obiçime" uzanan adlandırmalara doğru yol alır erkek kuaförler söz konusu olduğunda.

Kadınlarla bir arada olan, güzellik, bakım, estetik gibi kadınsı sayılan bir işle iştigal eden erkek zanaatkârların hâkim erkeklik norm ve kaidelerine ters düştüklerine, onların dışında kaldıklarına dair inanış, kültürümüzde yaygın bir kabul görür. Homofobik bir tavırla da malul olan bu yaygın kanı, erkekliğin hemcinsler tarafından durmaksızın sınandığı, tahkim edildiği bir coğrafyada şaşırtıcı değildir. Kadınlar ve kadınsı sayılan faaliyetlerle haşır neşir olan erkeğin erkekliği erozyona uğrayacak, körelecektir. Erkek kadınsılaşacak, kadınsı zaaflar, itiyatlar ve tavırlar edinecektir. Popüler kültürdeki erkek kuaför imgelerinin kadınsı, çıtkırıldım veya gay olarak inşa edildiğini hatırlamakta yarar var. Hülasa, kuaförlük esnaflığın eril ve muhafazakâr yanıyla gel-gitli bir bağ kurmaktadır. Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*'nde, "berber civanları"ndan söz eder. Bunlar, kahvehanelerde berberlik ederlerken, elleri, ayakları ve kolları açıkta olduğundan, sık sık tacize uğrarlar. Müşterinin başını dizlerine dayayarak yaptıkları tıraşın da berberliğin o dönemde homoerotize edilmesinde etkisi olsa gerektir.

Televizyon reklamlarında kullanılan kuaför temsili de genel geçer yargılardan nasibini almıştır.

Bunun yanında, kuaför salonunda kurulan ve mahremiyetin sınırlarını zorlayan yakın ilişkilerdeki duygusal ve cinsel gerilimleri bertaraf etmenin veya görülmez kılmanın bir yoludur efemine yahut gay erkek kuaför imgesi. Çalışmamız boyunca karşılaştığımız erkek kuaförlerin soru sormaya mahal vermeden, söz konusu önyargılardan bahis açmaları, savunma pozisyonuna geçmeleri bu konudaki rahatsızlıklarının göstergesidir. Kadınların dilinden anladıklarını, onlara hitap etmeyi bildiklerini yahut zamanla öğrendiklerini ama asla onlar gibi olmadıklarını vurgulamışlardır sıklıkla. Kuaför salonunda bilge ve mütehakkim erkeklik pozisyonunu müşteri ile ilk karşılaşma anında, saç modeli, rengi ve diğer işlemleri kararlaştırırken ve nihayet ayna önü sohbetlerinde her seferinde ısrarla yeniden inşa etmelerinin ardında yatan saiklerden en önemlisi bu önyargıyı aşma çabası olsa gerektir.

Kuaför salonundaki ilişkileri cinsiyetsizleştirme çabası ise müşterinin ve onun "sahibi olan" erkeklerin bu yabancı erkeklerin meşruiyetini kabullenmelerini sağlamaya hizmet eder. Kimi örneklerde, müşteriden kendilerine yönelen duygusal ve cinsel arzuyla baş etmek için başvurdukları yolları anlatmaları, meslek ahlâkına sıkı sıkıya bağlı olduklarını göstermenin yanında, düzcinsel birer erkek olarak arzulanır olduklarına da gönderme yapmaktadır.

Öte yandan, kadınlara hizmet veren ve onlarla bedensel yakınlıklar dayatan mesleğin erbabı olmanın avantajı konusunda yapılan çapkınca imalara duydukları tepkiyi sıklıkla dillendirmeleri, profesyonelliklerinden şüphe duyanlara yönelik bir öfkenin eseridir. Erkekliklerini güçlendirecek bu ima,

profesyonelliklerine gölge düşürecek ve ticari bakımdan olumsuz bir imaj yaratacaktır aynı zamanda.

Ustanın çoğunlukla erkek, müşterinin kadın olduğu kuaför salonlarında toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl cereyan ettiğine bakarken gördüğümüz bir başka şey, yukarıda sözünü ettiğim cinsiyetsizleştirme telaşının hilafına, ayna önünde kurulan hiyerarşik ve cinsiyetçi ilişkidir. Yapılan görüşmelerde birçok kuaförden işittiğimiz ve mesleki jargonun bir parçası haline gelmiş olan müşteriyi "önüne oturtma", "önüne alma", "önünden memnun kaldırma" türünden fiiller, söyleşilerin genel bağlamları içinde düşünüldüğünde erotik imalar da içermektedir. Sadece erkek kuaförlere has olan bu ifade tarzı, kuaför ortamında tesis edilmeye çalışılan eril tahakkümün de bir uzantısıdır. "Onun [müşterinin] ne istediği önemli değil, benim neyi doğru gördüğüm önemli. Çünkü ben tasarımcıyım"; "Benim elimin altına oturdunsa bana güveneceksin, saçını bana bırakacaksın" sözlerinde belirginleşen bu tavır, bir zanaatkâr olarak kuaförü sanatçıya dönüştürme çabasının neticesi olduğu kadar, haz veren ve alan arasındaki farka da gönderme yapmaktadır. Kadını, ıslak, boyalı veya bigudili saçlarıyla ayna ile kendisi arasına sıkıştıran ve bir süreliğine bedenini teslim alan kuaförlük pratiği, uzmanlık/ustalık pozisyonunun dokunulmazlık halesi ve kadirliğiyle iş görür. Sırasını beklediği koltuktan kalkıp saç yıkama veya berber koltuğuna oturduğu anda mahremiyet haritasının sınırlarının muğlaklaşacağının farkındadır müşteri. Tabii kuaför de... Kuaförde yaşananların ne kadarının yapılan işlemin gereği, ne kadarının taciz olduğunu ayırt etmekte o yüzden de zorlanır kadınlar. Bedensel temasın haddini aşıp aşmadığını kavramak hiç de kolay değildir. Nihayetinde talep edilen hizmet, beden üzerinde işlem yapılmasını gerektirmektedir. Ensede fazlaca oyalanan bir el; kola veya omuza sürtünen cinsel organ; saç yıkanırken boyuna doğru kayan eller ve kaşbıyık alınırken uzunca süre göz göze gelmeler birer tesadüfün neticesi midir, kestirmek zor olur.

Kimi kuaför, tacizin kadın müşteriden kendilerine yöneldiği örneklerden söz açarlar, ki sayıca az değildir bunlar. Bu anlatıların bir kısmında arzusu, beklentileri ve ısrarıyla erkeği yutmaya hazır bir fettan ve kösnül kadın prototipi karşımıza çıkar. Türbanlı müşterilerin bir kısmından kendilerine yönelen tacizkâr tavırları anlatan erkek kuaförlere kulak verecek olursak, bu kadınların ahlâki riyakârlığına dair akıl almaz hikâyeler duyabiliriz. Politik pozisyonlarını açık ederek sohbete başlayan bu kuaförlerin, ayrıksı saç ve giyim modelini tercih edenler, translar, eşcinseller, seks işçileri hakkındaki görüşleri de bundan farklı değildir. Bu tür anlatılarda cinsiyetçilik kadın

düşmanlığına dönüşürken, yaşanılan münferit bir olayın kadın müşterilerin geneline teşmil edilmesi sık karşılaşılan bir durumdur.

* * *

Bu çalışmaya katkıda bulunan kuaförlerden birinin tabiriyle söyleyecek olursak, "göz doyurarak öğrenmek" şarttır bu meslekte. Yani, kurumsal eğitimin uzun yıllar esamesinin okunmadığı ve halihazırda da yeterli olmadığı kuaförlükte, görgü bilgiden evladır ve daha faydalıdır. Ama ustanın çırağa yaptığı işin inceliklerini öğretecek, sabırla izah edecek vakti yoktur. Sürekli bir koşuşturma, zamanla yarışma söz konusudur meslekte. Öte yandan, dükkândaki yeni yetme, ilerleyen günlerde ustaya rakip de olabilecektir. Aynı salonda çalışsalar da, hemen bir alt sokakta başka bir salon açsa da rekabet ihtimali ustayı endişeye gark eder. Hal böyle olunca, sebat edip mesleği öğrenmeye kararlı gencin mesleği ustasından çalması şarttır.

Usta-çırak ilişkisinde sık karşılaşılan bir durum da ustanın şedit tavrıdır. Zaten ergenliğe yol almakta olan bir çocuğun yoğun kadın popülasyonu arasında ayak işlerine bakması, cinsiyet rolleri bakımından onu epey yıpratmaktadır. Bunun üstüne bir de, ustadan sürekli azar işitmek, hatta ensede patlayan tokatlar çıraklık/kalfalık müessesesini katlanılmaz kılmaktadır. Her ne kadar eski kuşağın çocuğunu ustaya teslim ederken sarf ettiği, "eti senin, kemiği benim" sözü geçerliliğini giderek kaybetse de, ortalığı temizlemek, yere dökülen saçları süpürmekle başlayan eziyetli eğitim süreci, saç yıkamakla boya karıştırmakla sürer. Kendine rakip yetiştirmekten endişe eden gönülsüz usta, kalfasına saç teslim etmeyi habire erteler. Çünkü, kuaför esnafının bir ayrıcalığı, salona kendisi için gelen daimi müşteri edinebilmesidir. Usta, bir saçı kalfasına emanet etmek istese bile müşterinin tepkisiyle karşılaşacaktır. Çoğu kadın şu veya bu kuaför salonunun değil, şu veya bu ustanın müdavimidirler. Kuaför deneyiminde devamlılık önemlidir. Usta, müşterinin saçını tanımalı, onun hangi işlemlerden geçtiğini, hangilerine dayanıklı olduğunu, kişiye hangi rengin/modelin yakıştığını, sağlık sorunlarını, hatta belki daha önemlisi ailevi meselelerini, kişisel hikâyesini ve karakterini biliyor olmalıdır. Manikürcülük, ağdacılık gibi uzmanlık alanlarında da müşteri tutmak, nam salmak kıyasıya rekabetin hüküm sürdüğü piyasa koşullarında önemlidir ve insan yetiştirmenin önündeki engellerden biridir. Devamlılık ve uyumun yarattığı bağımlılık da kalfanın zaman zaman ustanın yerini alarak mesleğinde tekâmül etmesini önler.

Kalfa ile usta arasındaki gerilimli ilişki ve rekabet ihtimali, kuaförlük mesleğinde insan yetiştirme pratiğinin diğer zanaatlardan giderek farklılaşması-

na da sebep olur. Mesleki alanda okullaşmanın ve kurumsal eğitimin artması; saç bakım ürünleri üreten firmaların açtıkları kurslara yönelik rağbet, alaylı-mektepli çekişmesinde yeni bir safhaya geçilmesini beraberinde getirmiştir. Ustasından el almış eskinin alaylı kuaförleri, duvarları sertifikalardan görünmez olmuş salonlarında müşteri ağırlayan mekteplileri acımasızca eleştirir ve küçümserlerken, bir yandan da çırak ve kalfa bulmakta güçlük çektikleri için sızlanırlar. Zorunlu eğitim süresinin uzaması, okumaya gönlü olmayan çocuğu okulda daha fazla oyalamakta, erkenden hayata atılmasını engellemektedir. Zorunlu temel eğitimden sonrasına itibar etmeyen giderek artan sayıda genç ise ücretli veya ücretsiz kuaförlük ve güzellik uzmanlığı eğitimiyle iş hayatına atılmakta, yerden saç süpürüp saç yıkamakla vakit kaybetmeden ustalık seviyesine ulaşma telaşına düşmektedir. Yıllarca "kızların sanayisi" olarak anılmış manikür-pedikürcülük, ağdacılık, her ikisini de kapsayan komplecilik gibi mesleki uzmanlıklar da, usta-çırak ilişkisinin sultasından uzak durmayı tercih eden gençleri bu kurslara yöneltmiştir. Görüştüğümüz kuaförlerin en büyük sorunlarının çırak/kalfa bulamamaları olması manidardır. Kuaförlüğün uzun zaman saçla haşır-neşir olmakla, tecrübeyle edinilen bir zanaat olduğunu vurgulayarak, sertifikalarla kaplı bir salon ile yılların deneyimiyle donanmış bir usta arasındaki farkı gözetmeyi size bırakalım.

* * *

Mesleğin tarihine baktığımızda, erkek berberliğiyle başlayan bu işin saç kesimiyle sınırlı kalmadığı, diş çekmek, sünnet yapmak, yara sarmak gibi başka tıbbi ihtisaslara da el attığı görülür. Bütün bunların ustadan çırağa geçişi kaçınılmaz olarak ustadan el almakla olacaktır. Tıbbi müdahalenin, sağlık memurluğu ve hekimliğin yaygınlaşmasıyla daha ulaşılabilir olmasının ardından berberlik-kuaförlük vücuttaki tüylerle sınırlı kalsa da, berberlerin de, kuaförlerin de yeri geldiğinde kendilerini bir hekimden farklı görmediklerini söyleyebiliriz. Kuaförlük eğitim kitaplarına bile ideal bir kuaförün, bir sanatkâr ve usta-yönetici olması koşulunun yanına, "iyi psikolog, iyi kimyager" olmaklık hali iliştirilir. Saça ve vücudun başka bölgelerine kimyasal işlemler uygulayan, deriyle, tırnakla uğraşan bu meslekte birtakım tıbbi bilgilere vakıf olmak önemlidir ve mesleki metinlerde bunlara yer ayrılır. Kimi kuaförün kendisine "deri doktoru", kimi manikürcünün ise "batık üstadı" demesi boşuna değildir. Cilt döküntülerinden, kıl dibi iltihaplarından kurtulmanın, seyrelen saçlarla baş etmenin yollarını sahiden de bir hekimden çok, bir berberden-kuaförden sormaz mıyız?

Hadi bunları da geçelim, iyi bir kuaförün aynı zamanda iyi bir psikolog ol-

ması gerektiği iddiasına ne diyeceksiniz? Yaptığımız görüşmeler bize, hatırı sayılır bir kesimin kuaföre sadece sohbet için gittiğini gösterdi. Özellikle mahalle kuaförleri, kadınlar için, sakınımsızca girip çıkabilecekleri mekânlar sınırlı olduğu için, kahvehanelerin, lokallerin erkekler için gördükleri işlevi görüyorlardı. Buna, "kadınlar moralleri bozukken önce saçlarının şeklini/rengini değiştirirler" savını da eklersek, kuaför müdavimliğinin ruha iyi gelen tarafını da keşfetmiş oluruz. Televizyon kanallarından birinde uzun süre yayınlanan ve kuaförleri yarıştırmaya yönelik "Benim Kuaförüm" programında, yarışmacılardan birinin müşterisine sarf ettiği şu söz bu savı güçlendiriyordu: "Saç kesilip yere düştüğü anda kötü anılardan kurtulursun".

Kamusal alan olarak nitelenebilecek kuaför mekânını özel alana yakınlaştıran, mahremiyetin sınırlarının ihlal edildiği bir mekân olması. Bu işyerini kuaförün evine, mahallenin bir uzantısına, hatta bir kabul günü ortamına dönüştüren şey, bedensel yakınlığın, homososyal ortamın yarattığı konfor ve dolayımsızlık ile mekân sahibinin işletmecilik anlayışı ve karakteridir. Mesleğin doğasına içkin olan içli-dışlılık da buna eklenebilir. Karşılama, ağırlama, uğurlama üçlemesinin müşteride yaratacağı dinginlik ve tatmin hissi kuaför mekânını zorunlulukların dışında da müdavimi olunan bir mekân haline getirebilmektedir. Özellikle taşra şehirlerindeki kuaförlerle mahalle kuaförlerinde müşteri, aileden biri gibidir. Teklifsizce mutfağı kullanır; işletme sahibinden borç alır, ona borç verir; kuaför çalışanlarıyla sırlarını paylaşır; veresiye işlem yaptırır ve özel günleri birlikte kutlarlar. Evinin yedek anahtarını bırakabileceği güvenli bir yer, mutfağına girip köfte yoğurabileceği bir dost meclisidir bazı kadınlar için kuaförü.

Kuaförlerin, görüşmeler boyunca sık sık dillendirdikleri, "insan sarrafıyım" iddiası, her esnaftan duyabileceğimiz bir söz olmakla birlikte, kuaföre-güzellik salonuna farklı beklentiler ve taleplerle giden müşteriyle yaşanan deneyimlerin de neticesidir. Bedensel yakınlıkların ruhsal yakınlıklara dönüştüğü, sohbetin resmiyet sınırlarını aşıp iç dökmeye, dertleşmeye dönüştüğü yerlerdir kuaför salonları. Bazen "önüne oturan", bazen kendisine elini, ayağını uzatan, hatta karşısında yarı çıplak kalan müşteriyi oyalamak zorunluluğuyla başlayan sohbetin nereye varıp, nasıl nihayetleneceğini kestirmek kuaför çalışanı için çoğunlukla mümkün değildir. Sohbetten çok monoloğu andıran konuşmalar, ifşaatlar, itiraflar, özeleştiriler, kahırlanmalar ve yardım talepleriyle göz yaşları içinde bitebilir. Bazen politik bir tartışma alevlenebilir, bazen de aynada gördüğünden hoşnut olmayan müşterinin gerginliği yansır sohbete. Dedikodu ise kuaför salonlarının olmazsa olmazıdır. İnsan sarrafı olduğu iddiasındaki kuaför, tüm gün dükkânın içinde biriken hikâye-

ler, hayal kırıklıkları, öfkeler, hüzünlerden mütevellit bir mahrem yükü beraberinde götürür kapıdan çıkarken.

* * *

Çalışmamız boyunca karşılaştığımız, "Kuaför koca yarısıdır", "Kuaför kadına babası, eşi, çocuğundan da yakın olan tek erkektir" türü kuaför beyanatları, kadın müşteri ile erkek kuaför arasındaki yakınlığın ikinci tarafça nasıl algılandığını gösterir. Bu hissin her zaman karşılıklı olmadığını, birçok durumda erkek kuaförün vehmi olduğunu söylemeye gerek yok sanırım. Kapalı bir mekândaki bedensel yakınlığın, müşteriyi en kırılgan, en mahrem halleriyle (ıslak ve boyalı saçları, çıplak teni, suyun içindeki ayakları vb.) görüyor olmanın kuaföre kazandırdığı üstünlük duygusu, beşeri münasebetlerde kısaltan mesafe, mesleğini icra ederken müşteriyle tensel teması mümkün kılan fiziksel konumu olsa gerektir erkek kuaföre bunları düşündüren, söyleten. Müşterinin beklentileri ve taleplerini hiçe sayarak, göz ardı ederek yapılacak işleme karar veren ve uygulayan olma yönündeki hırs, ısrar ve kimi zaman şedit tavır bu yakınlık halinin, çoğu zaman da yanılsamasının uzantısıdır. Ama birçok örnekte de, "kuaförüm" diye bahsettiği veya doğrudan adıyla andığı kişiyi hayatındaki önemli figürlerden biri olarak konumlayan müşteri ile yakınlığın kuaförün yanılsaması yahut vehmi olmadığı da gözlemlerimiz arasında. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla, kuaför-müşteri ilişkisinin sanal ortamdaki sohbetler, beğeniler ve paylaşımlarla da sürdüğünü duyduk görüşmelerimizde. Aynı yakınlığın manikürcü veya ağdacı ile tesis edilmediğini de vurgulamak gerekir. Bir sanatçı tavrı sergileyen usta kuaförle, başkalarının kirini temizleyen, güzellikten çok bakım ve hijyen işiyle uğraşan bu grubun müşteri nezdindeki itibarı da farklılaşmaktadır.

* * *

Bakım ve güzellik konusunda evde tatbik edilemeyecek veya edilmesi zor olan işlemler için kuaföre, güzellik salonuna giden kadın, bir yandan da bedeninin belli estetik kriterlere göre inşa edilmesi pratiği içinde bulur kendini. Bu pratiğe gönüllü olarak dahil olmuş da olsa, bakım ve güzellik sektörünün, kültürünün tahakküm alanına girmiştir. Mütehakkim ise bu sektör ve kültür adına eyleyen kuaförlerdir, güzellik uzmanıdır.

İnşa etmek fiilini rastgele kullanmıyorum. Kuaför veya güzellik salonunda yapılan işlemlerin kayda değer kısmı, kadın bedeninin doğal yapısını silikleştirerek veya yok ederek gerçekleşmektedir. Saçın rengini açmak için önce onu renksizleştirmek gerekir örneğin. Yeni bir kaş tasarımı yapmak için-

se mevcut kaş kıllarını yok etmek... Bu dönüşüm, dönemin hâkim güzellik normlarına, kriterlerine ve kuaförün kendi yaptırım gücünü de sınayan önerileri/dayatmalarına göre yapılır genelde. Müşterinin taleplerini, daha doğrusu talepkârlığını da yabana atmamak gerekir. Ama hem kuaförlük eğitimi veren kitaplarda, hem de kuaförlerle yaptığımız görüşmelerde, müşterinin saçıyla ve bedeninin diğer kısımlarıyla ilgili işlemlerin, onun yaşı, vücut yapısı, medeni hali, sosyal çevresi, eğitimi ve mesleği doğrultusunda belirlenmesi gerektiği savı karşımıza çıkmaktadır. Bedeni statüko sınırları içinde tutmak, modaya ve trendlere uyumlu hale getirmekten daha önemli görünmekle birlikte, asıl hüner statüko sınırları içinde modaya uygun ve trendy bir stil yaratabilmektir. Bu statüko da, sosyal, ahlâki, geleneksel ve inanca dayalı normlarla belirlenmektedir. Kültürden kültüre, bölgeden bölgeye az da olsa değişim göstermektedir. Bir kuaförün ustalık eserlerinden sayılan topuzun ve röflenin sosyokültürel ve sosyoekonomik yönlendiricilerle sayısız biçim aldığını söyleyerek ne demek istediğimi daha açık hale getireyim.

Kuaförlükte ustalığın göstergelerinden biri de, kapıdan giren müşteriyi birkaç yaş da olsa gençleşmiş olarak yolcu etmektir. 60 yaşındaki bir kadına Kraliçe Elizabeth ile Victoria Beckham modelleri arasında, yaşına yakışan ama yaşını da göstermeyen veya yaşından genç gösteren bir özgün saç tasarımı yapmak kuaförlüğün şanındandır. Görüştüğümüz kuaförler, elinde kızı yaşında bir şarkıcının veya oyuncunun fotoğrafıyla gelip, o modeli tatbik ettirmekte ısrar eden müşterilerden yaka silkerlerken hem haklı, hem de haksızdırlar. Haklıdırlar, çünkü aynanın önünden kalktığında elinde tuttuğu fotoğrafa benzememiş olduğunu gören müşteri kesim aynı olsa bile o yıldıza benzememiş olmayı sindiremeyerek gerilim yaratabilmektedir. Haksızdırlar çünkü, yukarıda bahsettiğim gibi, model seçiminde yaş, sosyal statü, meslek gibi etkenlerin kişisel tercihlerin ve karakter yapısının önüne geçmesine sebep olurlar.

Mesleğin duayenlerinden Abdurrahim Üsküdarlı, kadını güzelleştiren sanatlardan biri olarak kuaförlüğü ele aldığı kitabında, kuaförlükte tutunmanın yolunu gösterir: "Eğer bir saç sanatkârı, müşterisi olan hanıma insan ruhunu tanıyabilmesi, kadın psikolojisini bilebilmesi ve kendi kabiliyetinin özeti olan yüksek zevki ile daha hoş ve zarif bir ifade verebilirse onun hayatını daha da güzelleştirmiş, başarı şansını artırmış ve kendisine tam bir güven kazanmış olur."

* * *

Erkek ve kadın kuaförler arasındaki çekişme, çalışma boyunca karşımıza çıkan önemli bir başka konudur. Sayıca çok olan erkek kuaförler, bu çoklu-

Müşteri Psikolojisi

ğu kanıt olarak kullanıp kuaförlüğün erkek işi olduğunda ısrar ettiler. Temel argümanlar, kuaförlüğün güç ve dayanıklılık gerektiren bir meslek olması ile hemcinsler arası kıskançlıklar sebebiyle, kadın kuaförün müşterisini güzelleştirmeyi hazmedemeyeceği üzerine kuruldu. Oysa erkek kuaför, kadın müşterisini nasıl görmek istiyorsa öyle çekici ve güzel kılabilirdi. Burada karşımıza yine, duygularıyla hareket eden ve ticaretin gerektirdiği profesyonelliği zaaflarına kurban eden kadın prototipi çıktı. Dayanıklılık ise tüm gün ayakta kalabilmek, kol gücü kullanarak fön gibi işlemler yapabilmek demekti. Sektördeki kadın kuaför sayısının azlığı hakkında düşününce, ilk akla gelen kadın kuaför adaylarının ustalık seviyesine ulaşmalarının önündeki engellerdi, ki bu engelleri koyan da erkek ustalardı. Bunlardan ilki, ayak işleri

veya manikür-pedikür, ağda gibi işlere yönlendirilerek kuaförlük mesleğinin inceliklerini öğrenmelerine imkân verilmemesiydi. İkincisi ise kültürümüzde kadın kuaförlere yönelik yaygın önyargının kabullenilmesi ve saçına kadın eli değmesini istemeyen müşteriyi ikna etmekle uğraşmamaktı.

* * *

Henüz permanant gibi uzun ömürlü uygulamalar yaygınlaşmamışken, annelerin-teyzelerin-ablaların eşlikçisi olarak kuaförlere –ki o kadınlar kuaföre kadın berberi, saç şekillendirmeye de taratma derlerdi– çok girip çıkmış biri olarak, mizampli makinesinin içinden kuaför salonunun nasıl göründüğünü bilirim. O makinenin içinde çok uzun kalmak gerekir. Ve makine gürültülü çalıştığı için salonda konuşulanları duyamaz ama sıkıntıdan tüm dikkatinizi oradaki hareketliliğe, yere inen saç tellerine, fırçaya sarılan altın buklelere, boya tüplerine, tırnak cilalarına ve onların kadın bedeniyle buluşma anına verirsiniz. Bir müşterinin hoşnutsuzluğu, kuaförün kibri, manikürcünün yorgun dert ortaklığı, göz ucuyla birbirini süzenler gözünüzden kaçmaz.

Bu derlemede, her yaştan kadın, kendi kuaför, güzellik salonu, ağdacı tecrübelerini bir mizampli makinesinin içinde saatlerce oturur gibi sabır ve titizlikle gözden geçirip yazdılar. Kimi zaman da kendi tecrübeleriyle yetinmeyip türlü şehir ve semtteki kuaför ve güzellik salonlarına, ağdacılara, manikürcülere giderek, onca alet-edevatın arasında oturup, ustalar ve müşterileriyle fön makinesi gürültüsünün eşlik ettiği sohbetler yaptılar. Ortaya, kuaför ve güzellik salonlarında toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl kurulduğu; beden ve güzellik algılarının, güzellik endüstrisinin yönlendirmesiyle nasıl inşa edildiği ve dönüştüğü; mesleğin ekonomi-politiği, kültürü hakkında ilgi çekici yazılar çıktı. Bu yazıların çoğu, küçük çaplı saha çalışmalarıyla, gözlemler, söyleşiler ve arşiv taramalarıyla hazırlandı. Bu yazılara, anılar ve bir kısa çizgi romanı da eklersek, elinizdeki kitap müdavimi olduğumuz, olmak zorunda kaldığımız bir mekânın kişisel hikâyemizdeki ve içinde yaşadığımız toplumdaki yeri, işlevi hakkında düşünmeye davet ediyor.

KAYNAKÇA

Bora, Tanıl ve Adem Erkoçak, *Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Koçu, Reşad Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat, İstanbul, 1958.

Üsküdarlı, Abdurrahman, *Kuaförlük, Kadını Güzelleştiren Sanatlar*, Ertur Matbaası, İstanbul, tarihsiz.

Kuaförlüğün Tarihçesi

Kadim uygarlıklarda, Roma İmparatorluğu'nda, Germenlerde saça şekil vermek, hatta saçlı olmak üst sınıflara has bir ayrıcalıktı. Germen köleler, kendileri kel dolaşmak zorunda iken efendilerinin saçlarını hep bakımlı tutmaya mecbur kalıyorlardı. Ahlâksız ve pis sayılanlarla yoksullar da saçlarından feragat etmek durumunda kalıyorlardı. Lakin saç tuvaleti de temizlikle sınırlıydı. Berberlerin uzun yıllar saç kesmenin yanı sıra, çoban doktorluk yapmaları da, saçın süs unsuru olarak değil, kafatasını koruyan bir uzantı olarak algılandığını gösteriyordu.

Bugünkü haliyle kuaförlük mesleğinin, 1700'lü yılların sonunda, Fransa'da uygulanmaya başlandığı kabul ediliyor. Meslekte dönüm noktası sayılabilecek girişim ise 1870'te Fransız kuaför Marcel Grateu'nun ondülasyonu icat etmesi olarak gösteriliyor. Ondüle maşasının mucizevi şekillendirici etkisi Grateu'ya para ve şöhret kazandırırken, tüm Avrupa'da kuaförlüğün zanaat ile sanat arası bir konuma yerleşmesini de sağladı.

Kuaförlük mesleğindeki ikinci büyük atılım, 1906'da sıcak perma, bigudi gibi aparatlarla kimyasal ürünlerin yaygın kullanım alanı bulmalarıdır. Kadın güzelliğinin ve bakımının bütünleyicisi olarak görülen saçın uzun ve gür olması her kültürde önemliydi. Fakat ilginçtir ki, uzunken daha az bakım ve itina gerektiren saçlar, çeşitli etkenlerle, özellikle dünya savaşları, salgın hastalıklar döneminde bakımı kolaylaşsın diye kısalınca, onları şekillendirmek için artık daha fazla yaratıcılık ve ekipman gerekmeye başladı.

* * *

Kültürümüzde, "Kirpiği yanağında, saçı topuğunda" ifadesiyle özetlenen güzellik anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Batılılaşma hevesiyle, yerini top kâküller, ense üstü, baş arkası ve tepe topuzlara bırakmıştır. Bu dönüşüm, II. Mahmud dönemine tarihlenir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla peçe zorunluluğu da gevşeyince, saçlara çeki düzen verilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

İlk kadın berberleri İstanbul'da açılır. 1917'de Rusya'dan kaçan iki beyaz Rus, Marks ve Jorj ile Alman Sezar ve Fransız Blazi ilk dükkânların sahibidirler.

On kadar berberle açılan piyasa, 1930-40 arası gayrimüslim ustaların dahil olmalarıyla genişler. Onnik, Edmon, Jorji ve Nino Kardeşler, Vili, Mina, Ferdinand, Jül Halama, Henri Kasar bunlar arasında öne çıkanlardır.

Jül Halama, peruk ve postiş üretimi ile saç boyasının öncülüğünü yapmıştır. Madam Eleni, Foto, Melek, Rahmiye Hanım, Behiye Altun gibi kadın kuaförler de mesleğin öncülerindendirler.

Başkentin Ankara'ya kaydırılmasıyla, İstanbul'dan Ankara'ya taşınan bürokrat ve vekil hanımları şehirde kuaförlüğün gelişmesini sağladılar. Balolar, çay partileri ve resepsiyonlarda boy gösteren bu hanımlar, saç tuvaletine daha fazla ihtiyaç duyuyorlardı. Bu ihtiyacın yönlendirmesiyle 20'lerde Ankara'da da kuaför salonları açıldı. 1929'da Petro Vasiliç, Türk vatandaşlığına geçip Şükrü Moray adını alarak başkentte sanatını icra etmeye başladı. Bulgar kökenli Ali Özalpay, eşi Uranya ve oğlu Muzaffer Ankara'nın namlı diğer kuaförlerindendiler. Madam Afro, Madam Jenin ve Madam Yester de erken Cumhuriyet dönemi Ankarası'nın kadın kuaförleriydiler.

Kuaför sayısı arttıkça meslekte örgütlenme ihtiyacı ortaya çıktı. Hijyen, araç gereç kullanımında standartların belirlenmesi, kaçak çalışanların tespit edilebilmesi, denetimler yapılabilmesi ve işyerlerinin ruhsatlandırılması gibi gerekçelerle başlayan örgütlenme, zamanla ülkede kuaför sayısının artması ve eğitimlerin, yarışmaların organize edilmesiyle birlikte tüm şehirlere yayıldı. 1933'te ilk kuaförlük yarışmaları, 1952'de ilk milli müsabaka yapıldı. 1950'de İstanbul Kadın Saç Tuvaleti Sanatkârları Cemiyeti kuruldu. Seksenli yıllara gelindiğinde, meslek, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, yaygın mesleki eğitim projesi kapsamında okullaştırıldı. Günümüzde, çeşitli şehirlerdeki iki yıllık ondan fazla meslek yüksek okulunda lisans düzeyinde de eğitim verilmektedir. Ulusal ve uluslararası eğitim programları, seminerler ile kuaförlük alanındaki yenilikleri takip etme imkânı artmıştır. Kuaför milli takımı oluşturulmuştur ve dünyanın çeşitli şehirlerindeki yarışmalara katılmaktadır. Son yıllarda, uluslararası zincir kuaför salonlarının yerel şubeleri de hizmet vermektedir. Ülke çapındaki kayıtlı kuaför sayısının 25 binin üzerinde olduğu bilinmektedir.

Aynanın Önünde - Cımbızın Ucunda

Ankara'da Kuaför Salonları: Kişisel Bakımın Modern Mekânları ve Karma Bir Aradalıklar

YELDA ŞAHİN AKILLI

Ankara'da ağırlıklı olarak orta sınıfın ikamet ettiği bir mahalle kuaföründeyiz. İki kadın birlikte saç yaptırmaya gelmişler, boyalar yapılırken sohbetler ediliyor. En fazla otuzlu yaşlarının başında, genç, bakımlı kadınların saçlarıyla yine aynı yaşlarda olan bir erkek kuaför ilgileniyor. Kuaför siyah gömlek, siyah kumaş pantolon giymiş, belinde tokalı bir kemer, gömleğinin kenarından kolundaki dövme görünüyor. El kol hareketleri, jestleri, mimikleri, kuaför koltuklarının iki tarafında yarım metrekare alanda yaptığı, zayıf bedenine tezat büyük ve gösterişli vücut hareketleri ile küçük bahçesinin toprağında eşelenen bir horoz gibi. Kadınlardan birinin saç boyama işlemi tamamlanmış; "Bunun üzerine bal köpüğü yaptırsan ne kadar güzel gider" diyor diğeri. Hemcinsler arasında kıyasıya bir rekabete dayalı güzellik sektöründe böylesi ittifaklar kadınlar açısından çok değerli. Saçı boyanan kadın, "Onu en iyi Paris Kuaför yapar ama," diyor. Paris Kuaför Ankara'da marka olmuş kuaförlerinden biri. Bizimkisi kendine göre şık ve temiz olsa da Paris'in yanında mütevazı bir mahalle kuaförü. Müşteri-kuaför ilişkisinin "adabı"na uygun olmayan böylesi "densiz" bir davranış karşısında kuaför ağırlığını bozuyor bu defa: Şımarık sosyetik kadınlarca gururuyla oynanmış her genç Türk erkeğinin milli hazineden hak ettiği payı talep edercesine haklı ve öfkeli sesini yükseltiyor: "Ne yani o kuaför de biz neyiz? Biz kuaför değil miyiz? Biz yapamaz mıyız?" Ancak kadınların geri adım atmaya niyetleri yok, devam ediyor sarışın olan: "Orada bir .... var, O gerçekten iyi yapıyor ama." Bizimkisi rakibini düelloya çağıran bir şövalye edasıyla resti görüyor: "Sen ona benim ismimi ver, bir sor bakalım, ne diyecek!"

* * *

Yakın zamanlı mekân ve coğrafya çalışmaları bizlere mekânın yalnızca "olayların geçtiği yer" olmadığını söyler. Bunun ötesinde mekânlar toplumsal anlamların üretildiği alanlardır. Dolayısıyla, toplumun nasıl işlediğini anlamak biraz da mekânlar üzerinden üretilen anlamları anlamaktan geçer. Başka bir ifadeyle mekân çalışmaları evi ev yapanın yalnızca duvarlar olmadığına, o mekâna atfedilen anlamlar olduğuna dikkat çeker. Mekânı çalışmak mekâna kazınmış ve Aksu Bora'nın güzel ifadesiyle "eşyaya sinmiş" anlamları deşifre etmektir.[1] Mutfağın sıcaklığı, salonun aileyi temsil etme işlevi, yatak odasının mahremiyeti ve evin içine yerleştirilen süs eşyalarının ve fotoğrafların birbirine eklemlenerek ortaya çıkardığı kişisel/ailevi hayat hikâyesi bize mekânın ve eşyanın maddeselliğin ötesinde anlam dünyaları ile hemhal olduğunu anlatır.[2] Mekânla yaratılan anlam dünyaları içinden kendimizi anlar ve anlatırız. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal olarak kendimize dair ne söylemek istediğimizdir mekânın ve eşyanın anlamını deşifre etmek.

Mekânlara yüklenen anlamlar toplumsal cinsiyetli anlamlardır aynı zamanda. Evin kadınla, sokağın erkekle anımsanması mevcut toplumsal ilişkilerin ve cinsiyete dayalı modern işbölümünün mekânsal anlama yansımasıdır. Modern kapitalist toplumların kentsel yaşamında cinsiyet temelli işbölümü kadına toplumsal güç imkânlarının kıyısında duran ücretsiz ev işleri ve ev merkezli bakım işlerini uygun görmektedir; kentin ücretli istihdam alanında ve siyasal alanındaki işler, görev ve yetkiler ise erkeklere ayrılmıştır. Modern toplumlarda kadınlar ve erkekler arasında eşitsiz ilişkilerin kurumsal, kültürel, ekonomik her türlü tesisinde bu "özel alan" ve "kamusal alan" ayrıştırması bir kurucu prensip işlevi görmüştür. Toplumsal yaşantımız hukuksal boyutundan ekonomik düzenlemelerine, ahlâki değerlerinden kültürel temsillerine kadar bu ayrım ve onun cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren boyutu üzerine inşa olunmuş; ücretli emek alanında çalışsınlar ya da çalışmasınlar, kadınların asıl ait oldukları mekânın ev olduğu düşünülürken, kentin geri kalan mekânları –sokakları, caddeleri, iş merkezleri, eğlence mekânları– temel olarak erkeklere ayrılmış, onların kamusal alandaki etkinliklerine ve ihtiyaçlarına göre planlanmıştır.[3] Bunu teslim etmekle birlikte, bu alanla-

1 Aksu Bora, "Rüyası Ömrümüzün Çünkü Eşyaya Siner", *Cins Cins Mekân* içinde, Ayten Alkan (der.), İstanbul: Varlık, 2009.

2 Salona toplumsal olarak atfedilen anlamı çözümleyen bir yazı için Sencer Ayata, "Statü Yarışması ve Salon Kullanımı", *Toplum ve Bilim*, 42, 1988.

3 Ayten Alkan, *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*, Ankara: Dipnot.

rın hiçbir dönem modern kapitalist toplumlara özgü kurumsal ve düşünsel yaklaşımların iddia ettiği keskinlikte ayrışmamış olduğunu belirtmekte yarar var. Gerçek hayat bu kamusal/özel alan ikiliğinin ötesinde daha çok gri alan, müphem bir aradalıklar ve geçişkenlikler barındırmakta, farklı deneyimlere ve direnç pratiklerine imkân vermektedir.

Toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi, kuaför salonu da çeşitli kadınlık ve erkeklik hallerinin üretildiği ve etkileşime girdiği bir mekân. Kuaför salonları kent içinde iş yerleri, pazarlar, çarşılar gibi kadınlar ve erkeklerin bir araya geldiği, karma bir aradalıkların kurulduğu bir mekân. Onu özellikli kılan ise bu bir aradalığın kadınların dünyasına ve ihtiyaçlarına odaklanması, salonların kadınların güzellik ve bakım işlerinin evin mahremiyetinin dışında erkeklerle bir arada yürütüldüğü mekânlar olması. Bu salonlar nasıl mekânlardır, kadınların yaşamındaki yeri ya da burada kurulan kadınlıkların, erkekliklerin ve ilişkilerin mahiyeti nedir, gibi soruların yönlendirmesinde Ankara'da gerçekleştirdiğim salon ziyaretleri, farklı sosyo-ekonomik kesimlerden 6 kadınla ve biri kadın olmak üzere 6 kuaförle yaptığım derinlemesine görüşmeler ve kısa bir tarihsel veri taramasının sundukları ile kuaför salonlarına ve bu mekânın etrafında kurulan ilişkilerin dünyasına biraz daha yakından bakalım.

Dünden bugüne kadın saçı, saç yapımı ve kuaför salonlarının gelişimi

Saçın cinsiyeti, saçta cinselliğin sembolizmi

Toplumsal yaşam içinde saç farklı sınıfları, cinsiyetleri ya da statüleri işaret etmenin bir aracı olarak kullanılmış. Bunun yanında saç üzerine yapılan antropolojik araştırmalar uzak tarihten yakın tarihe pek çok kültürde saçın gücü sembolize ettiğini, bu gücün kaynağının ise yaşamsal enerji ve cinsellikle ilişkilendirildiğini gösteriyor. Örneğin, Hindu dervişler ve Budist rahipler saçlarını keçeleştirerek "cinselliğin gitmesine müsaade ettiklerini", kazıtarak ise "dinsel amaçlar için cinsel hayatı bıraktıklarını" göstermek istemişler.[4] Saçın kesilmesi ise genellikle matemle ilişkilendirilmiş, matem de geçici süreyle dünyevi zevklerden uzak kalmayı ifade ediyor. Örneğin eski Türklerde saçın kesilmesi genelde matemle ilişkilendirilirken Sagaylarda ölen bir erkek defnedildikten sonra evine gidilerek eşinin saç ör-

4 Carol Delaney, "Türk Toplumunda Saçın Anlamı", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 95.

güsü yarıdan kesiliyor.[5] Tarih sahnesinde daha geriye Hun devrine gidildiğinde ise kutsal mezarlara matemin ve ölen kişiye bağlılığın ifadesi olarak kesilmiş kadın saç örgülerinin ya da kesilerek bir keseye konmuş kadın saçlarının konduğu görülüyor.[6] Bağlılığın sembolü olarak saçın kesilerek sevgiliye verilmesi Türkiye'de halk kültüründe yeri olan, türkülere konu olan bir pratikti. Saçların kesilmesi aynı zamanda güç kaybını da temsil ediyor, güce itaat etmenin ve ettirmenin aracı olarak da kullanılıyor. Kültürler arası geniş bir yaygınlıkta saçın cinsellikle ilişkilendirilmesini araştıran antropolojik çalışmalarda ise asıl olarak saçtan ziyade başa cinsellik atfedildiğini, bunun kaynağının ise başın erkek cinsel organı ile özdeşleştirilmesinde bulunduğunu ileri süren yaklaşımlar da söz konusu. Carol Delaney'in "Türk Toplumu'nda Saçın Anlamı" başlıklı çalışmasında aktardığı bu tartışmalarda başın erkek cinsel organı penisi, saçın ise meniyi yaygın olarak sembolize ettiği, kadın saçına atfedilen cinselliğin ise buradan devşirildiğine ilişkin görüşler savunulur.[7]

Saçın cinsellikle ilişkilendirilmesi yalnızca kadınlarla ilişkili olmamakla birlikte ataerkil toplumlarda kadın cinselliğinin denetimi söz konusu olduğundan kadınların saçlarına yönelik kontrol ve denetim uygulamaları da ön plana çıkmıştır. Bunun izlerine mitolojik ve dinsel kaynaklarda, toplumsal inanışlardan edebiyata pek çok kültürel metinde rastlamak mümkündür. Örneğin kadınların saçlarının tek bir telinin bile erkekleri baştan çıkarmaya yeteceği inancı yalnızca Türkiye'ye ve İslâmiyet'e özgü değil, Batı edebiyatında da var olan, kendine yer bulan bir inanış.[8] Kadınların saçlarının örtülmesi normunun temelinde de kadın bedeninin bu aşırı cinselleştirilmesi yatıyor diyebiliriz. Simone de Beauvoir *İkinci Cins* isimli başyapıtında ataerkil toplumlarda kadınların erkeklerden daha çok "cinsiyetlendirilmiş" olmalarına dikkat çeker. Buna göre kendini özerk Özne (Ben) olarak kurmak isteyen eril zihniyet bunu kendine hem çok benzeyen hem de kendinden farklılaşan kadını Öteki'si olarak kurmakla mümkün kılar. Bunun yolunu ise mitolojiden dinlere, edebiyattan düşünsel metinlere kendini asli ilke/Mutlak varlık/Özne olarak koyarken kadını ikincilleştirmekte, kendini sadece insan olarak tanımlarken kadını cinsiyetli varlık olarak yani doğayla, cinsellikle

5 Mesut Şen, "Tarihi Metinlerde Saç ve Sakal Kültürü", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 13.

6 Yaşar Çoruhlu, "Uygur Sanatında Saçın İkonografik Tertibi", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 64.

7 Delaney, 2004, s. 96.

8 Firth, R., 1973, *Symbols: Public and Private*, Ithaca: NY: Cornell University Press. Akt. Carol, 2004: 101.

ve bedensellikle fazlaca hemhal olmuş varlık olarak tanımlamakta bulur. Bu yolla kendisi için hem büyük bir hayranlık hem de bir korku kaynağı olan –kendisinin de içinden çıktığı, yeni insanlara can veren, her ay kanamasına rağmen ölmeyen...vb.– kadın bedenini de kendi varlığı karşısında ikincilleşir. Beauvior'e göre kadın saçlarına yüklenmiş olan cinsel sembolizmin kaynağını da buralarda aramak gerekir. Buna göre eril zihniyette dizginlenmemiş kadın bedeni ve saçı hem baştan çıkarıcı hem de baştan çıkarıcı olduğu ölçüde tehlikeli bir varoluşu simgeler, zira doğa erkek için tehditkârdır: "Erkek bedelsizlikten ve ölümden tiksindiği için, doğurulmuş olmaktan da nefret eder; ona kalsa hayvansı yanlarını yadsıyacaktır; doğumundan ötürü, doğa kendisi için egemendir."[9] Oysa dağınık bırakılmış saça karşılık örülmüş, belli bir şekil verilmiş saç ele geçirilmiş doğa, kültürle/insanlıkla/erkeklikle dizginlenmiş doğayı temsil eder ve bu ölçüde kaygıya kapılmadan arzulanabilen saçtır: Remy de Gourmont, kadının saçlarının dereler gibi, çayırlardaki otlar gibi, sere serpe beline dökülmesini ister; ama suyun ya da ekin tarlalarının dalgalanışı, gerçekten kendi haline bırakılmış karmakarışık saçlarda değil, Veronica Lake'in ipek saçlarında okşanabilir ancak.[10] Dağınık kadın saçlarına yönelik bu güçlü ve karışık duygular ileride Osmanlı divan şiirinde ve edebiyatında da sık sık karşımıza çıkacaktır. Kadınların saçlarına şekil veriyor olmanın ihtiva ettiği iktidar da yine ilerleyen bölümlerde geri dönüp üzerine düşünmek isteyeceğimiz bir tema. Şimdilik bunları hatırlatmakla yetinelim ve kadınların cinselleştirilmiş bedenlerine dair yürüttüğümüz tartışmaya biraz da Osmanlı ve Türkiye bağlamından bakalım.

Osmanlı toplumsal yaşamında kamusal alanda kadınların saçlarının örtülmesi ve namahreme gösterilmemesi normu kadın saçının cinsellikle ve erotizm ile ilişkilendirilmesine dayandırılırdı. Yalnız İslâm'da değil Hıristiyanlık'ta da Musevilik'te de kadınların saçlarını örtme pratiklerinin yaygın olarak uzun dönemler uygulandığı biliniyor. Kendinden önceki Antik Yunan ve Helenistik dönemlerin ve halen bu çağların etkisinin görüldüğü Roma İmparatorluğu döneminin aksine Hıristiyanlığın yaygınlaştığı ve kilise otoritesinin sağlamlaştığı Ortaçağ'da Hıristiyan kadınların sokağa çıkarken ve kiliseye gelirken başlarını örtmesi istenmiş ve bu alışkanlık uzun bir dönem sürdürülmüştür. Özellikle evli kadınlara yönelik uygulanan bu örtünme normunun bir sonucu olarak bu dönemde baş süslemeleri saçtan baş örtülerine kaymış, başı örtmek ve süslemek için üstü işlenmiş ipek örtüler, ince peçeler, türlü başlıklar kullanılmış, alın ve yanak çevresine sarılan bağlar üze-

9 Simone de Beauvoir, *İkinci Cins: Genç Kızlık Çağı*, İstanbul: Payel, 1993, s. 161.

10 *A.g.e.*, s. 178.

rine şapkalar oturtulmuş.[11] Örtünmenin bir norm olarak benimsendiğini ve bunun kadının cinselliğinin kontrolü ile ilişkilendirildiğini söylemekle birlikte, İslâm dininde kadınlardan saçlarından ve saç güzelliğinden vazgeçmelerinin hiçbir zaman beklenmediğini belirtmekte yarar var. Pala'nın ifadesiyle, "Güzelliği ilahi bir kutsallık sayan ve insan cinsinde güzelin ideal örneğini kadında gören bir medeniyetin kadını süslemesinden daha tabii ne olabilir ki?"[12] Kadınların saçları Kur'an'da ziynet olarak tanımlanırken, bu ziynete zarar veren ve "ana yaradılışını" değiştiren uygulamalardan uzak durmak kaydıyla onu her türlü süslemek, güzelleştirmek İslâmiyet'te mübah sayılır.[13] Bu bağlamda İslâmiyet'te kadınların saçlarına şekil vermeleri, saçlarını boyamaları, güzel kokular sürmeleri ve türlü diğer işlem ile saça bakım yapmalarında bir sakınca görülmez. Zira tersinden saçın zayıflaması da dahili ya da manevi bir zayıflamanın göstergesi olarak kabul edilir. Saçları bakımsız bırakmaya ve benzeri davranışlara da müsaade edilmez. Örneğin, önceki dönemlerde görülen yas veya başka gerekçelerle kadınların saçlarını kazıtma pratiği İslâmiyet'te hoş karşılanmaz.[14] Başka bir ifadeyle arzu edilen, kadınların güzelliğinin ve çekiciliğinin zayıflatılması değil kontrol altına alınmasıdır.

Osmanlı'da kadın saçına yüklenen anlamlara ilişkin ipuçları içinse Divan şiiri önemli bir kaynak. Sebahat Deniz, "Divan Şiirinde Güzel Saç Şekli" isimli çalışmasında divan şiirinde saçın, kadın güzelliğinin tasvirinde en çok öne çıkan unsur olduğunu ve burada güzelin saçının daha çok dağınık ve uçları kıvrık olarak tasvir edildiğini söyler. Şiirlerde kadının dağınık saçlarına büyük bir cinsel çekicilik atfedilir. Beyitlerde saçın dağıtılıp yüze dökülmesi, zülüflerin ve örgülerin açılıp yanaklara ve gerdana düşmesi tutkuyla arzu edilir; âşık tarak olup dağınık saçta dolanma arzusu ile yanar.[15] Bu öyle bir güçtür ki, dağınık saç erkeğin uykusunu da dağıtır, gönlünü de açar, onu sözünden de döndürür, konuşamaz hale de getirir, gönlünü gam ile darmadağın edip şuurunu da kaybettirir. Özetle onu "perişan" eder (dağıtır). Erkeği bu denli zayıf ve etki altına alınabilir kılan saçlar, Beauvior'in tespitlerini ha-

11 Kuaförlüğün Tarihsel Gelişimi Eğitim Modülü, Güzellik ve Saç Bakım Hizmetleri Alanı, 815SBG070, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2011, s. 17.

12 İbrahim Pala, "Meşşata Kimdir?", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 357.

13 Emine Gürsoy Naslaki, "Vaiz Anlatımıyla Saç, Sakal ve Bıyık", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 140.

14 Nebi Bozkurt, "Sünnette Saç, Sakal, Bıyık", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 122.

15 Sebahat Deniz, "Divan Şiirinde Güzel Saç Şekli", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 264-5.

tırlatır biçimde, tersinden büyük bir tehlike ve bela unsuru olarak da sunulur. Beyitlerde bu övgülerin yanı sıra kadın saçı âşık erkeğin gönlünü bağlayan ve esir eden ipe, gönül kuşunu yakalayan tuzağa, onu zehirleyen yılana ve akrebe, her bir telinde gönlü yanmış bir âşığın ateş püskürdüğü bir ejderhaya, toplumun huzurunu kaçıran büyücüye, kargaşa ve fitneye sebep olan fettana ve daha nice fenalık ve ızdırap kaynağına benzetilir. Bu benzetmeler üzerinden erkekler bu çekiciliğin tehlikelerine karşı uyarılır, yukarıda çokça beğenildiğini söylediğimiz yüze dökülen saçlardan ve yanaklara düşen zülüflerden uzak durulması tavsiye edilir.[16] Divan şiirinde güzelliği ile övülen, hakkında beyitler düzülen kadınların saçları topuklarına kadar uzundur, çoğunun saç rengi ise siyahtır.

18. yüzyıldan itibaren İstanbul'da kadınların giyimlerinde ve saç modellerinde Batı modasının etkisi görülmeye başlar. Batılılaşma ve modernleşmenin yoğun olarak tartışıldığı Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında ise kadınların giyim ve saç yapım tarzı Batılılaşma konusunda dönemin mevcut kafa karışıklıklarını yansıtır. Bu yıllar geleneksel kıyafetler ve saç süsleme yöntemleri ile Batı'nın giyim ve saç modası arasında geçişkenliklerin ve bir aradalıkların yaşandığı yıllardır. Dönemin edebiyatında Batılı tarzı tıpatıp benimseyip uygulayanlar "aşırı Batılılaşmış", "züppe"[17] kişiler olarak alay konusu edilirken iki tarzı bir arada kullananlar da kendi paylarına düşen yergiyi alırlar. Geleneksel değerleri ve buna eşlik eden giyim tarzını koruyarak modernleşmek gerektiğini düşünen ilk kadın romancılarımızdan Fatma Aliye, eserlerinde bu kafa karışıklığına dikkat çeker ve örneğin *Muhadderat* romanında düğüne alaturka kıyafetin üzerine alafranga saç taratıp bu saçlara da iri oyalı topuzlar oturtarak gelen kadınları komik duruma düşmekle eleştirir.[18] Yine Aliye'nin eleştirilerinden bu dönemde açık renkli saçların daha çok tercih edildiğini ve saçların boyalarla açılmasının yaygınlaştığını da anlayabiliyoruz:

> Öyle latif, parlak, pembe ve beyaz bir ten göstermek, çehreye soğukluk ve donukluk vermeden başka işe yaramayan hangi düzgünün, hangi kremin,

16 *A.g.e.*, Deniz, 2004: 273-77, 279-82, 293-94.

17 Züppelik 19. yüzyıl Avrupası'nda güzellik ve olağanüstülük tutkusunu temel alan bir sanatsal eğilim ve yaşam tarzı olarak ortaya çıkmış. "Sanat olarak hayat" düşüncesini benimseyen züppeler hayatın bir güzellik şölenine dönüştürülmesi gerektiğini düşünmüşler, bu bağlamda giyimlerinde ve dış görünümlerinde şıklık ve mükemmellik züppeler için çok önemli olmuş. Temsilcileri arasında Oscar Wilde, Charles Baudelaire gibi isimlerin yer aldığı züppelik akımı için bkz. Umberto Eco, *Güzelliğin Tarihi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2007, s. 333-337.

18 Bahriye Çeri, "Kadının Toplumsal Hayattaki Değişimini Göstermesi Açısıdan Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanında Saç", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 419.

hangi pudranın işi? Saçlara onun gibi tatlı latif bir sarı renk vermek, siyah saçları turuncu, kestane renklisini de mısır koçanı gibi soğuk ve tabiatın zıddı olan şeyler yapmaktan başka iş görmeyen hangi saç boyasının kârı?[19]

Bu dönemde yayınlanmaya başlanan kadın dergilerinde ya da *Servet-i Funun* gibi dönemin diğer resimli dergilerinde Batı tarzı kadın giyim ve saçları çizim ve fotoğraflarla tanıtılır, saç, makyaj ve giyim ürünlerinin tanıtımı yapılır.[20] Kentlerde özellikle zengin ailelerin kadınları her koşulda tesettür normuna uygun şekilde örtünmeye devam etseler de örtülerin altındaki saçlar Batı tarzı modellere göre şekillenmeye başlar. Giyimde de benzer bir değişim yaşanır. Bu yaygınlaşmaya eşlik eden özün ve benliğin yitimi kaygısı ise II. Meşrutiyet dönemi edebiyatında da kendini hissettirir. Örneğin, Mehmed Rauf'un 1914 yılında yayınlanan ünlü *Genç Kız Kalbi* romanında Batılı saç modasına özenen –saçlarını bigudi ile saran ve ortadan ikiye ayıran genç kız babası tarafından sert bir dille azarlanır, kendisine geleneksel olarak âdet olduğu üzere, saflığının temsili olarak– saçlarını arkadan tek bir örgü ile örmesi tavsiye edilir.[21]

Halide Edip Adıvar'ın yazınında ise övgüye layık görülen kadın karakterlerin saçları gittikçe sadeleşir ve kumrallaşır, saçlarında Batı modasını takip edenler –saçlarını boyatan, perma yaptıran, takma saç takan, briyantin kullanan ve son moda kesim yaptıranlar– yine ağır bir dille eleştirilirler.[22] Bu dönemde kadınların saç ve giyimleri konusunda yürütülen tartışmaların can alıcı noktası ise tesettür ve peçe kullanımı konusudur. Özellikle *Kadınlar Dünyası* dergisi üzerinden dönemin kadın hareketinden kadınların kendi sözleriyle dahil oldukları bu tartışmalarda peçe kullanımının İslâmi kaynakları sorgulanmış, İslâmi normlara uygun şekilde örtündükten sonra kadınların çalışma hayatına ve erkeklerle birlikte toplumsal yaşama katılabilecekleri savunulmuştur.[23] Türkçülük düşüncesi içinden yazanlar milli kimliğe uygun sade bir milli kıyafetin yaratılması ve yasalarla bu kıyafetin kullanımının zorunlu hale getirilmesi gibi önerilerde bulunurlarken İslâmcılar daha katı tutum sergilemiş, tesettür ve harem-selamlık uygulamalarını İslâm'ın bir

19 Fatma Aliye Hanım, *Muhadarat*. Yay. Haz. Emel Aşa, İstanbul: Enderun Kitapevi, 1996, s. 104. Akt. Bahriye Çeri, 2004, s. 420.

20 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis, 2011, s. 252, 254, 258.

21 Çeri, 2004, s. 433.

22 Nur Gürani Arslan, "Saç-Karakter, Saç-Sosyal Statü İlişkisi ve Halide Edip Adıvar'ın Romanlarındaki Tezahürü", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004: 406.

23 Çakır, 2004, s. 256-57; Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ankara: Ayizi Kitap, 2011, s. 79-83.

gereği, erkek cinsel arzusunun dizginlenemeyeceği, fuhuşun vekıskançlıkların yaşanacağı gibi gerekçelerle toplumsal huzurun ve düzenin koşulu olarak savunmaya devam etmişlerdir.[24] Dergide bu konuda erkeklerin söz hakkı bulunmadığını, konunun kadınlara bırakılması gerektiğini söyleyen feminist söylemler de yer bulmuştur.

Gerek geç Osmanlı'da gerekse erken Cumhuriyet döneminde kadın saçı üzerinden yürütülen tartışmalar bir gelenek ve moda taraftarları tartışmasının ya da kapitalizm eleştirisinin ötesine geçer. Bu bir kimlik tartışmasıdır. Türkiye modernleşme sürecinde yeni kurulacak modern devletin üzerine oturacağı temel kimliğin ne olacağı sorusuna Batıcılar, Türkçüler ve İslâmcılar farklı yanıtlar geliştirmiş olsa da, tüm bu düşünce akımları hayalini kurdukları yeni milletin kültürel kimliğini temsil etme görevini kadınlara ve kadın bedenlerine yüklemekte ortaklaşmışlar, yeni kadını kendileri için kendi veçhelerinden yaratmak yönündeki eril motivasyonları ile de beslenen bu hamleyle hem kadınlar üzerindeki denetimi tamamen kaybetmek, hem de Batılılaşırken milli özü tamamen yitirmek gibi iki farklı kaygıyı bertaraf etmişlerdir.[25] Bu nedenle kadınların giyimi, saçları ve yaşam tarzları modern Türkiye'de her daim siyasal bir konu olmuş, siyasal çatışmaların merkezinde durmuştur.

Cumhuriyet gerçekleştirdiği radikal reformlarla devleti sekülerleştirerek kadın bedenlerine yönelik devlet eliyle uygulanan dini referanslı denetimi ortadan kaldırmıştır. Ancak bu defa memuriyette ve eğitim kurumlarında kadınların başını örtmesi yasaklanmıştır. Yeni Türkiye'nin kamusal yüzünde tam Batılı bir kimliği benimseyen Mustafa Kemal, kadın bedenine ilişkin bu yeni düzenlemelerin ve karma bir aradalıkların toplumda kabul görmesi için kendi döneminde Cumhuriyet baloları düzenlemiş, başı açık olan eşi ve çevresindeki diğer kadınlarla Anadolu ziyaretleri yapmış ve bu girişimleri fotoğraflattırarak basın yoluyla yaygınlaştırmıştır. Yasal düzeyde yaşanan bu değişimler siyasal alandaki farklı eğilimleri etrafında toplayan toplumsal bir uzlaşıya dayanmamış, daha ziyade bu farklı eğilimlerin bastırılması veya Osmanlı kadın hareketi örneğinde olduğu gibi bu eğilimlerin suskunlaştırılması yoluyla gerçekleşmiştir. Kadınlardan beklenen kendi söz ve politikalarını kurmaları değil, bedenlerine ve varoluşlarına ilişkin mevcut Cumhuriyet po-

24 Akagündüz, 2015, s. 238, 245-46, 258-59.

25 Türkiye modernleşme sürecinin toplumsal cinsiyet açısından kapsamlı bir analizi için bkz. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İstanbul: İletişim, 2012. Özellikle modernleşme sürecinde erkek aydının zihniyet yapısındaki eril kaygılara ilişkin ise Fatmagül Berktay ve Nurdan Gürbilek'in tespitleri oldukça zihin açıcıdır. Fatmagül Berktay, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis, 2003; Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis, 2004

litikalarını ve söylemlerini desteklemeleridir.[26] Tek partili rejimin son bulması ve siyasal alanın görece demokratikleşmesinin ardından Cumhuriyetin erkek aydınları arasında toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin sağlanan mutabakat ise, Serpil Sancar'ın *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* isimli kitabında tespit ettiği üzere, daha muhafazakâr bir zemine oturmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde başlarını örtmeden Avrupai giyim tarzları ile kamusal alana dahil olmaya teşvik edilmiş olan Cumhuriyet kadınları için bu karmaşık durum bir yandan giyimde ve saçta Avrupa modasını takip etmeye çalışmak ve Türkiye'nin Batılı yüzünü kentli ve modern bir kadın olarak başarıyla temsil etmek bir yandan da "aşırıya" kaçarak ahlâkı şüpheli duruma düşen, "aşırı" Batılılaşmış/yozlaşmış kadın olarak yaftalanmamak, Ayşe Kadıoğlu'nun tabiri ile "iffet sınırları içinde bir modernlik görüntüsü üretmek"[27] için çaba göstermek anlamına gelmiştir. Zira karma bir aradalığa geçilmiştir ancak çalışma hayatında fabrikasından kamu dairesine, eğitim hayatından sokaklara kadınların giyim kuşam ve davranışları zaman zaman yazılı, çoğunlukla yazılı olmayan normlar çerçevesinde sürekli gözetim altında tutulmaya başlanmıştır. Özellikle kamu kurumlarında kadınların cinsiyetsiz bir kılığa bürünmeleri, dişiliklerini ve cinselliklerini gizlemeleri beklenmiştir. Bu denetimin en güçlü ifadesi "öğretmen hanım" saçı olarak anılan arkada sıkıca toplanarak örülmüş ya da topuz yapılmış saçlardır. Ancak bu denetim yalnızca memuriyette çalışan kadınların saçları, makyajları ve giyimleri üzerinde yaşanmamış, örneğin 1940'lı ve 1950'li yıllarda fabrikalar ve üniversiteler gibi karma bir aradalıkların yaşandığı mekânlarda kadınların giyimi ve erkeklerle kurdukları ilişkiler sınırlandırılmaya ve düzenlenmeye çalışılmış, bu ilişkiler kamusal alanda da tartışma konusu haline getirilmiştir.[28] İşe, okula, derneğe gitmek, çarşıyı gezmek ya da eğlenmek için kent merkezini kullanan kadınlar için sokak halen güvenli değildir, taciz ve kaçırma

---

26 Erken Cumhuriyet döneminde Osmanlı Kadın Hareketi'nin suskunlaştırılması ile ilgili bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul: Metis, 2003.

27 Ayşe Kadıoğlu, "Aydınlanma, Vatandaşlık ve Kadın: Türkiye Örneği", *Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık* içinde, Fuat Keyman (der.), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008, s. 90.

28 1950'li yıllar çalışma hayatında kadınların varlığının sorgulandığı yıllar olmuş, bu sorgulama kapsamında çalışan kadınların süse düşkünlüğü, uygunsuz giyimi, aşırı makyajı ve ahlâki zayıflığı sık sık gündeme getirilmiştir. Dönemin kadın hareketi bir yandan kadınların çalışma hakkını savunurken diğer yandan da bizzat memuriyette ve fabrikada çalışan kadınların ahlâki gözetmeni rolüne soyunmuş, bu yıllarda hareketin en önemli yayını olan *Kadın Gazetesi*'nde konuya ilişkin pek çok denetleyici yazıya yer verilmiştir. Bu dergi üzerinden dönemin kadın hareketine ilişkin bir analiz için, bkz. Ezgi Sarıtaş ve Yelda Şahin Akıllı, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde, Mete Kaan Kaynar (der.), İstanbul, İletişim, 2015.

suçları sıklıkla yaşanmaktadır. Tanıl Bora "Kadınlarımız Henüz Tam Bir Emniyette Değildir" adlı yazısında Refik Halit Karay'ın bu konuya dair görüşlerine dikkat çeker. Karay'ın yazıları dönemin konuya ilişkin yaklaşımının güzel bir temsilidir. Karay, yaşanan olayları daha ziyade bir "gayrimedenilik" durumu olarak ele alır ve kadınlara sokaklarda dolaşırken dikkatli olun, erkeklerle tenha yerlere gitmeyin kabilinden tavsiyelerde bulunur. Kısaca çare kadınların kent içi varlıklarının ve dolaşımlarının sınırlandırılmasındadır:

1950-80 yılları arasında başkent Ankara'da kadınların kamusal alan kullanımına dair sözlü tarih çalışması yapan Selda Tuncer ise bu yıllarda kadınların tek başlarına kentin caddelerinde dolaşmalarının hoş karşılanmadığını, sokağa çıkmayıp evinde "oturan" kadınların iyi ve ahlâklı kadınlar olarak görüldüğünü, genç kızların yanlarına yine aileden erkekler –kardeşler, kuzenler... vb.– verilerek kadınların sokaktaki ve diğer kamusal alanlardaki deneyimleri üzerinde denetim sağlandığını aktarmaktadır.[29] Özetle Cumhuriyet reformlarının akabinde kentsel yaşamda çarşaf ve başörtüler çıkarılmaya başlanmış ve kaç-göç uygulamaları resmi olarak kaldırılmış olsa da kıyafetinden saçına, yürüyüşünden konuşmasına kamusal alanda kadınların varlıkları, bedenleri ve cinsellikleri, toplumsal olarak denetlenmeye ve düzenlenmeye devam etmektedir.

Saç yapımı, meşşatalar ve ilk kuaför salonları

Türkiye'de bugün bildiğimiz anlamda kadın kuaför salonlarının izine çok net olmamakla birlikte 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında İstanbul'da rastlıyoruz. Aslında kuaför salonlarının dünyadaki tarihine baktığımızda da 19. yüzyılın ikinci yarısının ön plana çıktığını görüyoruz.[30] Kadınların saçlarına şekil verdirme pratikleri ve bunu meslek olarak yapan kişilerin tarihini ise bundan çok daha önceye götürebiliriz. Eski çağlarda Mısırlılar saçlarını ve peruklarını kölelerine yaptırırlardı. Köleler arasında bir çeşit uzmanlaşma ve işbölümü bile vardı, kimisi saçları ayırmakla kimisi bigudi ısıtmakla kimisi

29 Selda Tuncer, "Kadınlar Sokağa Çıkınca: 1950-80 Dönemi Ankara'sında Kadınların Gündelik Kamusal Mekân Deneyimi", *Toplumsal Tarih*, 269, 2016.

30 Modern kuaför salonlarının gelişiminde oldukça etkili olmuş olan Martha Matilda Harper (1857-1950) da ilk salonunu ABD'de 1880'li yılların sonunda açmıştır. Harper yedi yaşında girdiği ev hizmetlerinde yirmi beş yıl çalıştıktan sonra kendi saç bakım ürünlerini üretmeye ve pazarlamaya başlamış, The Harper Hair Parlour ismiyle ilk kuaför salonunu açmış, 1891 yılında ABD'de bu sistemi ilk kullananlardan olarak franchise kuaför salonları açmaya başlamış ve düşük gelir grubundan kadınları da bu işe katarak ileride 500 kuaför salonunu zincirine katmış olan bir firma yaratmıştır. Kendi uzun saçının da ürünlerin reklamında önemli bir pazarlama unsuru olarak kullanıldığı söylenmektedir. https://en.wikipedia.org/wiki/Martha_Matilda_Harper

ise yalnızca kaşları almakla görevli olurdu.[31] Romalılarda da özellikle zenginliğin arttığı dönemlerde revaçta olan gösterişli saç ve peruk süslemelerini köleler yapar, Germen kadın kölelerin açık renkli saçları kesilerek bu süslemelere katılırdı.[32] 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl Avrupası'nda ise gösterişli saç perukları "perukâr" denen kişilerce, hamamcılar ve berberlerce imal edilir, peruklar taşıyan kişinin servetini, statüsünü ve hatta devlet yönetimindeki görevini gösterirdi. Bu dönem Paris pek çok ünlü kuaför ev sahipliği yapmış, kuaförler genellikle zenginlerin evlerine giderek hizmet vermiştir.[33] 18. yüzyılın sonunda yaşanan Fransız Devrimi ile saray ve çevresindeki aristokrat sınıfın yaşamına ait bu gösterişli saç modellerinin ve perukların kullanımı sona erer ve bunların yapıldığı salonlar ve imalathaneler toplumda kötü anılan mekânlara dönüşürken kent içinde herkesin kullanımına açık olan modern kuaför salonlarının gelişimi için 19. yüzyıl sonunun beklenmesi gerekiyordu.[34]

Osmanlı'da saç bakım ve süsleme pratiğinin tarihine baktığımızda ise karşımıza hamamlar ve hamamlarda çalışan "meşşatalar" çıkıyor. İskender Pala *Meşşata Kimdir?* isimli çalışmasında Osmanlı'da kadınların saçlarının yapıldığı mekânlardan biri olarak hamamları işaret eder, hamamlarda kadınların saçı "meşşata"larca örülür ve boyanır. Hamamlar Osmanlı toplumunda kişisel bakım ve temizliğin yapıldığı temel mekânlar olarak karşımıza çıkar; evlerin içine hane halkının kullanımı için birer banyonun yerleştirilmesi 20. yüzyıl Türkiye'sine ait oldukça yeni bir olgudur. Saçların yıkanarak Osmanlı saç bakımı ve süslemesinde önemli yer tutan sık ve ince örgülerin usta ellerce yapıldığını düşündüğümüzde, süslerine düşkün kadınların hamamdan hamama saç örgülerini açtırarak yıkattıklarını tahmin edebiliriz. Zira uzun saçların açılmasının ne kadar zor olduğu divan şiirinde dahi konu edilmektedir. Bu dönemlerde saç boyamada ağırlıklı olarak kullanılan kök boyaların saçtan arıtılmalarının oldukça meşakkatli olması muhtemelen hamamları bu işler için ideal kılmaktadır. Belki geçmişten gelen bir alışkanlık belki de bu pratiklik nedeniyle bugün hâlâ pek çok kadın ağda ve saç boyası gibi kişisel bakım işleri için hamamları tercih etmektedir. Zenginlerin de evlerine giderek saçlarını süsleyen, şekillendiren ve boyayan, ağırlıklı olarak gayrimüslim kadınlardan oluşan "meşşata"lar aslında gayriresmi bir meslek grubudur. Pala, "mahrem mekânların" insanı olarak tarif ettiği meşşataların izi-

31 KuaförlüğünTarihselGelişimiEğitimModülü, 2011, s. 4.

32 *A.g.e.*, s 12.

33 https://en.wikipedia.org/wiki/Hairdresser

34 http://www.curioushistory.com/the-rise-of-hair-salons-through-the-ages/

ne Osmanlı resmi kayıtlarında rastlamaz, zira bu insanlar kadınların dünyasına aittir, ünleri de sokaklardan ziyade bu dünyada bilinir.[35] Meşşataların varlığına ve tarihine ilişkin izleri daha ziyade Lale Devri minyatürlerini inceleyen Levni'nin tasvirlerinden, 19. yüzyıla ait hatıratlardan ve de en önemlisi divan edebiyatından sürer. Levni'nin incelediği Osmanlı minyatürlerinde omuzlara ve sırtlara inen ince örgüler, pullarla ve kreplerle süslenmiş saçlar, incilerle ve elmaslar süslenmiş hotozlar ve gelin saçı yapan "baş kuaför" figürleri vardır. 19. yüzyıla ait hatıratlarda İstanbul'da evlere giderek saç, kirpik ve kaş boyayan gayrimüslim kadınlardan bahsedilir. Ancak bu konuda asıl kaynak yine divan şiiridir. Burada kimi zaman "omuzlara dökülmüş zülüfleri lülelendirirken" kimi zaman bayram hazırlığı olarak kadın başı yapıp, yüzlere benler dahil çeşitli yüz yazıları (makyaj) yazarken ve gözlere sürmeler çekerken meşşatalar isimleriyle anılır ve görünür hale gelir bu zanaatın erbapları. Pala'nın ifadesiyle meşşataların "daimi adresleri ünlü hamamlar iken hamamlara ün katan meşşatalar da çıkmıştır".[36] Meşşataların yanı sıra 19. yüzyılda zengin evlerinde cariyelerin ve mürebbiyelerin saçların taranması ve maşalanmasında çalıştırıldıkları da görülmektedir.[37]

Osmanlı'da kadınların kendi yaşam alanları ya da hamamlar dışında saç yapımına odaklanan özel mekânlara gitmeye başlamaları 19. yüzyıl sonuna tekabül eder. Örneğin, Rakım Ziyaoğlu, 19. yüzyıl sonunda müşterileri daha ziyade İtalyan ve Fransız zenginlerden oluşan kuaför *Christie*'nin varlığından söz eder.[38] Bu konuda bir diğer kaynak ise Serpil Çakır'ın "Osmanlı'da Kadınların Mekânı, Sınırlar ve İhlaller" başlıklı çalışmasında geçen 19. yüzyıl sonuna ait bir Osmanlı fermanıdır. 21 Nisan 1887 tarihli bu fermanda Osmanlı kadınlarının Beyoğlu'nda bir berber dükkânının içinde özel bir bölümde saç kestirdikleri ve düzelttirdikleri, yine aynı berberin gözetiminde (Berber Lozi) bulunan başka bir dükkânın da "Osmanlı ailelerinin" saç kesimine mahsus çalıştırıldığı bilgisi verilmektedir. Bu bilgiye istinaden ferman, "İslâmiyet'e yakışmayan bu gibi münasebetsiz hareketlere polis tarafın-

35 Pala, 2004, s. 361-62, 368.

36 Pala, 2004, s. 367. Evlere gelerek saç yapan kadınların 19. yüzyıl sonunda "perukâr kadın" olarak anıldığını da döneme ait romanlarından öğrenebiliyoruz, örneğin Ahmet Mithat Efendi'nin 1875 yılında yayınlanan ünlü romanı *Felatun Bey ve Rakım Efendi*'de cahil ve alafranga özentisi olarak tanımladığı Mihriban'ın alafranga âdetlere özenerek saçını taramak için bile eve "perukâr karı" çağırdığını söyler. Akt. Çeri, 2004: 17.

37 Bu pratiğe ilişkin bilgiye Fatma Aliye'nin kendi döneminin sosyal yaşamına ilişkin aktarımlarında rastlıyoruz, Fatma Aliye, *Osmanlı'da Kadın: Cariyelik, Çokeşlilik, Moda*, İstanbul: Ekim, 2002, s. 95-96.

38 Rakım Ziyaoğlu, *21. Yüzyıl Yaklaşırken Beyoğlu*, İstanbul: Beyoğlu Belediyesi Başkanlığı, 1989. Akt. Arus Yumul, "Kadın Kuaförlerinin Gündelik Yaşamdaki Yeri", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004, s. 170.

dan katiyen engel olunması"nı emretmektedir.[39] Ferman 19. yüzyıl sonunda Beyoğlu'nda kadın kuaför salonlarının çalışmaya başladığını teyit eder. Fermanda sorun edilen böyle mekânların varlığı değil Müslüman kadınların bu mekânları kullanıyor olmasıdır. Osmanlı'da kadınların kent merkezini kullanımları, kent içinde bir yerden bir yere giderken giyim tarzları, hal ve davranışları daha önce de fermanların konusu olmuştur. Örneğin 1888 Mecellesi'nde "kadına ait olan yerler" mutfak, kuyu başı ve avlular olarak tanımlanmış, kadınlar için bu mekânların dışında görülmek "zarar-ı fahiş" sayılmıştır.[40] Bunun yanında, yine Çakır'ın aktarımıyla, Osmanlı'da hangi milletten olursa olsun kadınların gece dışarı çıkması, alışveriş yaparken dükkânların içine girmesi fermanlarla yasaklanmış, kadınlardan alışverişlerini kapı önlerinden yapmaları ve oyalanmadan evlerine dönmeleri beklenmiştir. Sokaktaki hal ve davranışları, fermanların diliyle "halkı baştan çıkarmak" için açılıp saçılmaları ya da "iştah açıcı" şekilde dolaşmaları, kullandıkları yaşmağın inceliği/kalınlığı, bu tür ince kumaşların ithalatı, satışı ve dikimi gibi kadınların kent mekânı içindeki varlıklarını düzenleyen pek çok ayrıntı bu fermanlara girmiş görünmektedir. Çakır'a göre kadınların kent içi hareketliliğini ve kent mekânını kullanım şeklini denetleyen ve kuralları ihlal eden kadınlar için İstanbul'dan sürgün, ailelerin cezalandırılması gibi cezalar öngören bu tedbir ve düzenlenmelerin derecesi 19. yüzyılda artış göstermiştir. Zira bu dönem aynı zamanda yaşanan modernleşme sürecine bağlı olarak kadınların şehir içi hareketliliğinin ve bunu denetlemeye yönelik çabalara karşı kadınların direnişinin de artış gösterdiği bir dönemdir.[41] Bu bağlama oturtulduğunda yukarıda söz konusu ettiğimiz fermanla denetlenenin Müslüman kadınların saçlarını yaptırma pratiklerinden ziyade "yabancı" erkeklerle ilişkilenmeleri ihtimalini doğuran kent içi hareketlilikleri olduğunu söyleyebiliriz.[42]

Erken Cumhuriyet döneminde kuaför salonlarının kullanımına baktığımızda ise 1917 Rus Devrimi akabinde Türkiye'ye gelen dört kadın berberi-

39 Serpil Çakır, "Osmanlı'da Kadınların Mekânı, Sınırlar ve İhlaller", *Cins Cins Mekân* içinde, Ayten Alkan (der.), İstanbul: Varlık, 2009, s. 93.

40 *A.g.e.*, s. 80.

41 *A.g.e.*, s. 93.

42 Osmanlı kent yaşamında üst sınıftan, saraylı ailelerin gerek erkek gerekse kadınlarının çarşıda ve kent sokaklarında dolaşması zaten sınıfsal olarak hoş karşılanmayan bir durum. Bu sınıftan kadınların erkeklerin refakati olmadan kent mekânını kullanmaları daha ziyade homososyal olarak kullanılan parklara, mesire yerlerine yaptıkları toplu ziyaretlerle gerçekleşiyor. Gündelik yaşam içinde kent merkezlerini, çarşı ve pazarları kullananlar ve esnafla ilişkiye geçenler daha ziyade alt sınıftan kadınlar, pazara ürünlerini satmak için gelen köylü kadınlar ve gayrimüslim kadınlar oluyor (mekânın cinsiyeti dersi kaynak).

nin Rus Maks ve Jorj, Alman Sezar ve Fransız Blazi'nin isimleri öne çıkmakta, bu yıllarda İstanbul'da bulunan kadın kuaförü sayısının 10'u geçmediği söylenmektedir.[43] Yine 1940'lı ve 1950'li yıllarda İstanbul'da kadın kuaförlüğü yapan isimler ağırlıklı olarak gayrimüslim kişilerdir. Arus Yumul'un "Kadın Kuaförlerinin Gündelik Hayattaki Yeri: İstanbul Örneği" başlıklı çalışmasına göre 1940'lı yılların İstanbul'unda kuaför salonlarının da, buralara gelen müşterilerin de sayısı halen çok azdır, gelen müşteriler çoğunlukla birbirini tanır. 1950'li yıllarla birlikte ise paranın el değiştirmesi ve arzu edilen yeni orta ve üst sınıfların yaratılması ile kuaför salonlarının müşteri profilinde bir değişim yaşanır. Buna göre, kuaför salonlarının eski müdavimleri zenginliği göstermekten imtina ederken salonların yeni müşterileri yüksek sesle özel hayatlarını anlatmakta, kuaföre gelirken kürk giyip mücevherlerini takarak, çok bahşiş dağıtarak gösteriş yapmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, kuaförler kadınlar tarafından "herkese zenginliğin gösterilebileceği" mekânlar olarak kullanılmaya başlanmış, zamanla da bu kullanım diğer kadınlarca benimsenmiştir. Yumul'un aktardığına göre, bu durum salonların eski müşterilerinde rahatsızlık yaratmış, kuaför sahipleri de randevu saatlerinde oynayarak salonlarda oluşan huzursuzluğu yönetmeye çalışmışlardır. Buna göre sabah saatlerinde görmüş geçirmiş ailelerden ev hanımları salonlara gelirlerken, yeni zenginlere, artistlere ve hayat kadınlarına farklı saatlerde randevu verilirmiş.[44] Salonların adresleri ise zaman içinde Beyoğlu Gümüşsuyu'ndan ilk önce Teşvikiye, Osmanbey ve Bebek'e daha sonra ise Ulus, Etiler ve Suadiye'ye kaymış. Yumul'un bu aktarımlarından eskilerin sınıfsal farkları görünmez kılma stratejilerinin aksine, yeni zenginlerin sınıfsal kimliklerini yaratma sürecinde zenginliğin gösterilmesinin ön plana çıktığını, kuaför salonlarının bu tarz kullanımının da yeni orta ve üst sınıfların sınıfsal kimliklerinin gündelik yaşam içinde kurulumunda –Bourdieu'dan ödünç alarak *habitus*'unda– kendince bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Ankara'ya döndüğümüzde ise şehre 1929 yılında gelen Petro Vasiliç'in başkentteki ilk kadın kuaförü olduğu bilinmekte. Daha sonra Şükrü Moray ismini alan Vasiliç'in yanı sıra, Hakkı Gürkan, Mustafa Süsler, Celal Çınar, Fikri Erbaş gibi isimler de Ankara'nın ilk dönem kadın kuaförleri arasında sayılmakta.[45] Paris Kuaför'ün kurucuları Hakkı Kutlugün ve Hayati Pirlepe ise 1960 yılında Kızılay İzmir Caddesi'nde hem kadınlara hem de erkeklere

43 Kuaförlüğün Tarihsel Gelişimi Eğitim Modülü, 2011, s. 32.

44 Yumul, 2004, s. 166.

45 Ahmet Erkan ve İbrahim Güngör, *Modern Kuaförlük Sanatında Eğitim*, Ankara: Frapan, 1992, akt. http://www.akgo.org.tr/icerik_1/tarihce

hizmet veren büyük bir karma kuaför salonu açarak belki de Türkiye'de bir ilke imza atmışlar. Bu salonda da hitap edilen kesim yine üst sınıflar olmuş. Salonun açılışı sosyetenin davet edildiği bir kokteyl ile yapılmış, daha sonra bu açılışın video çekimleri kullanılarak da bir tanıtım filmi hazırlanmış. Tanıtım filminde kokteyle gelen davetlilerin ve salonun müşterisi olduğu anlaşılan Zeki Müren'in saçlarının yapımından sahneler yer alıyor, kapanış ise saç yapımı tamamlanan Zeki Müren'in izleyicilere verdiği selamla gerçekleşiyor. Salonun "seçkinliğine" yapılan vurgu yine dikkat çekici:

> ..... bir filmin galasına yahut bir tiyatronun prömiyerine değil, Paris Kuaför'ün Türkiye'de ilk defa Avrupa çapında ve bilimsel olarak 240 m^2 üzerine tesis ettiği modern Paris Kuaför salonlarının açılışına geliyorlar. Paris Kuaför İzmir caddesi Sümer sokaktaki yeni yerinde memleketimizin en tanınmış kuaförleriyle hizmetinizdedir. Paris Kuaför'de son model saç yapımı, şahane kadın ve erkek perukları, makyaj, gelin ve nişan saçları, erkek manikürü pedikürü ve saç kesimi; en nadide parfümler ve bijuteri çeşitleri, evet, bütün bunlar bu hizmetlerin hepsi yalnız Paris Kuaförde!... Sanat güneşimiz Zeki Müren Başkent'teki sahne çalışmaları süresince her akşam Paris Kuaför'de hazırlanır. Paris Kuaför erkek ve kadın pek çok değerli sanatçının uğrağıdır. Paris Kuaför, Paris Kuaför, Paris Kuaför![46]

Başkent 1930'lu yıllardan itibaren 1990'lı yıllara kadar uzanan bir sürede Türkiye'de müzik ve eğlence hayatına damgasını vurmuş Süreyya, Yeni Süreyya, Göl Gazinosu, Lunapark Gazinosu gibi ünlü gazinolara ev sahipliği yapmış, bu vesileyle de sanatçılar Ankara'nın gece hayatı içinde önemli bir yer tutmuş. Bu ünlü ses sanatçılarına hizmet vermek, onların saçlarını yaptırdığı salon olmak da kuaför salonları için kalite göstergesi ve reklam kaynağı olmuş gibi görünmekte. Yapılan görüşmelerde de geçmişte Ankara'nın bilinen kuaför salonları arasında yer almış ve ünlü ses sanatçılarına hizmet vermiş olmak bir prestij kaynağı olarak sunulmakta, bugünler övünçle yad edilmekte. Bugün hâlâ Paris Kuaför'ün internet sayfasında, "Açıldığı tarihten itibaren her dönem Paris Kuaför'ün müşteri profili, politika ve sanat dünyası yanı sıra çok seçkin isimlerden olmuştur" denmekte ve Fatma Girik, Müzeyyen Senar, Muazzez Abacı gibi ünlü ses ve sinema sanatçıları, Adnan Menderes, Tansu Çiller, Semra ve Turgut Özal çifti gibi Türkiye siyasal hayatında önemli yer tutan politikacılar ve eşleri bu isimler arasında sayılmakta. Ellili yıllar aynı zamanda bu dönemde Amerika ile kurulan siyasal ve finansal yakınlaşmanın etkisinde kalındığı, Amerikan tarzı yaşamın ve tüketim alışkan-

46 http://pariskuafor.com.tr/tr/biz/

lıklarının Türkiye'ye girdiği yıllar olmuş. Sayıca büyük bir artış gösteren kadın dergileri ve genel yazılı basında Amerikan dergilerden alınan yazı ve görsellere özellikle de Hollywood'un kadın yıldızlarının resimlerine çokça yer verilmiş ve bu süreçte Türkiye'de kadınların giyim tarzları ve saç modellerinde Batı eksenli moda akımlarının etkisi sağlamlaştırılmış. Batı modası, özellikle Paris ve İtalyan modalarının bu dönemin Türkiye'si üzerindeki etkisi o denli güçlüdür ki "Türk kadınının" ideal giyimini tesettür normları üzerinden tanımlamak için dahi buraya referans vermek ihtiyacı hissedilir. 1960'lı yıllarda modern Müslüman kadın kimliğinin yeniden üretilmesinde öne çıkan isimlerden Şule Yüksel Şenler'in başyazarı olduğu *Seher Vakti* dergisindeki yazılar ve görseller bu bağlamda dikkat çekicidir. Dergide bir yandan Batı modası karşıtı yazılar yazılır ve kadınların modaya düşkünlüğü eleştirilirken, diğer yandan da Hollywood sinemasından aktrislerin ya da Parisli kadınların çeşitli vesilerle –film çekimi, moda esintisi... vs.– çektirmiş oldukları başörtülü fotoğraflara yer verilerek buradan destek aranır ve kadınlara hem örtülü, hem de şık olabileceklerinin mesajı verilir. Aynı zamanda derginin çeşitli sayılarında "imanlı" Türk kızları için Batı modasını takip eden "zarif" ve "şık" giyim ve tesettür modelleri önerilir.

Değişen sektör, değişen meslek adabı ve müşteri profili

Türkiye'de kadın kuaför salonları uzunca bir dönem daha çok üst ve orta-üst sınıftan kadınların kullandığı kentsel mekânlar olmaya, sayıca az olmakla birlikte mesleki ve sanatsal açıdan nitelikli hizmet sunan ve usta-çırak ilişkisi içinde yeni ustalar yetiştiren yerler olmaya devam etmişlerdir. Kent içinde kuaför salonlarının bugünkü yaygınlığına ulaşması ise 1980'li yıllardan sonraya tarihlenen, görece daha yakın zamanlı bir gelişme olmuştur. Bugün Türkiye'nin hemen hemen her büyükşehrinde söz konusu olduğu gibi Ankara'nın da tüm semtlerinde kuaför salonlarına rastlanmaktadır. Kuaför salonlarının kent içinde bu yaygınlaşmasının izlediği patikaları takip etmek için ilk olarak meslek içi dinamiklere bakmakta ve de yarım yüzyıldan fazla bir süredir oturmuş bir meslek haline gelen kadın kuaförlüğünde bugün artık yetişmiş çok sayıda kalifiye elemanın bulunduğunu not etmekte yarar var.

Kuaförlük mesleğinin usta-çırak ilişkisi temelinde geliştiği ilk dönemlerde her usta-çırak ilişkisinde olduğu gibi usta kuaförün de görevi yanındaki çırağı yalnızca teknik olarak yetiştirmek değildi. Bunun yanında çırağı ahlâklı bir insan olarak yetiştirmek, mesleğin icrasında ve devamlılığında önem-

li görülen değerleri ve kuralları ona aktarmak da ustalığın nişanelerinden biriydi. Meslek adabı olarak tanımlayacağımız bu normları "iyi bir usta"nın ve "iyi bir çırak"ın nasıl olması gerektiğine yönelik ahlâkın tarifi olarak düşünebilir ve bu tarifin içine müşteriyle kurulacak ilişkilerden meslektaşlarla ilişkilere, mahalle içindeki ilişkilerden yardımlaşma faaliyetlerine pek çok unsuru koyabiliriz. Bugün ilerleyen orta yaşlarında olan kuaförlerin aktarımlarından ipuçlarını yakalayabildiğimiz meslek adabı geçmiş yıllarda kuaför salonlarının aynı semtlerde toplanmasını engellemiş bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kişinin kendisini mesleğe yetiştiren ustanın bulunduğu semtte salon açıp ona rakip çıkması meslek adabında katiyen hoş karşılanmayan bir davranış olarak anlatılmaktadır. Bu çalışma için görüştüğüm kuaförler arasında gençlik yıllarında Tunalıhilmi'de ya da Kızılay'daki eski ustaların yanında yetiştiklerini ifade edenler kendi kuaför salonlarını açmak istediklerinde bu adaba uyarak ustalarının çalıştığı semtler yerine yeni semtlerin arayışına girdiklerini ve örneğin Eryaman gibi Tuzluçayır gibi o dönem henüz hiçbir kuaför salonunun bulunmadığı semtleri tercih etmiş olduklarını söylemişlerdir. İkinci olarak üst sınıfın değişen yaşam ve alışveriş alanlarına bağlı olarak kuaför salonlarının da adreslerinde değişiklikler olmuştur. Örneğin daha ziyade Kızılay, Tunalı gibi merkezi semtlerde bulunan ve uzun yıllara dayanan tecrübeleri ile marka haline gelmiş olan ya da İstanbul'da markalaşmış olan bazı kuaförler –örneğin Paris Kuaför, MOS gibi– 1990'lı yıllarla birlikte şehir merkezinden uzaklaşarak güvenlikli sitelerde yaşamaya başlayan üst sınıflara hitap etmek üzere Or-an, Bilkent, Çayyolu gibi semtlerde ya da yine son dönemlerde Ankaralıların önemli rekreasyon mekânları haline gelen avm içlerinde şubeler açmaya başlamışlardır. Eski kuaförlük adabına ve müşteri profiline bağlı olarak gerçekleşen bu kent içi yaygınlaşmalar yine de buzdağının yalnızca görünen kısmını oluşturmaktadır. Zira bugün artık kuaför salonlarının neredeyse Ankara'nın tüm semtlerine ve mahallerine yayılmış olduğunu, orta-alt ve alt sınıfların yaşam alanı olan mahallelerde de sayıca birden çok kuaför salonunun bulunduğunu görüyoruz. Her gün daha da büyüyen güzellik ve kişisel bakım sektörünün önemli ayaklarından biri olan kuaförlük mesleğindeki bu genişlemeyi anlamak için meslek içinde ve dışında yaşanan değişimlere daha yakından bakmamız gerekiyor.

Meslek içinde yaşanan değişimlerden en can alıcı olanı meslekte usta-çırak ilişkisi temeline dayanan alaylı eğitimin son bulmuş olması gibi görünüyor. Bugün artık kuaför olmak ve salon açmak için bir ustanın yanında ve gözetiminde uzun seneler çıraklık etmenin, ustanın hem cefasını, hem de

sanatsal birikimin aktarımı açısından sefasını çekmenin gerekli olmaması, kuaförlük eğitiminin örgün eğitime taşınmış olması kuaförlüğü görece daha kolay öğrenilen bir meslek haline getirmiş. Çocuk yaşta "eti senin kemiği benim" denerek usta yanına bırakılan, uzun saatler zorlu koşullarda ustanın azarına, dayağına katlanarak, boyaların ve kullanılan türlü kimyasalın zehrini soluyarak bu meslekte sebat etmek geçmişte de her çırağın harcı değilmiş. Her türlü olumsuzluğa rağmen "sebat" etmek, yüksek el becerisi ve dikkat ile yapılan işlemleri öğrenmeye çalışarak ustanın gözüne girmek, bilgilerin kimi zaman koklata koklata, kimi zaman gani gani aktarıldığı o "parlak" çırak olmak geçmişte ustalık yolunda ilerlemenin zorlu adımları olarak anlatılıyor. Günümüzde ise meslek liselerinin ve meslek yüksek okullarının-*Kuaförlük* ya da *Saç Bakımı ve Güzellik Hizmetleri* programlarından mezun olarak kuaför çıkmak çok daha olası. Örgün eğitimin yanı sıra yaygın eğitim içinde de kuaförlük eğitimleri veriliyor. Bugün pek çok kişinin kısa süreli halk eğitim programlarına katılarak aldığı sertifikalarla, kendi belgesi olmasa da başkalarını mesul müdür tayin ederek kuaför salonunu açtığı söyleniyor. Görüştüğüm kuaförlerden bazıları her ne kadar ustaları tarafından nasıl ezildiklerini, saç boyama sırlarının kendilerinden uzun dönemler nasıl saklandığını, yetkinliklerinin ustalarınca nasıl göz ardı edildiğini kimi zaman hüzünlenerek, kimi zamansa hırslanarak anlatsalar da, meslek adabının da oluşmasına imkân tanıyan ve sanatta mükemmelliği daha çok ön plana çıkardığını düşündükleri usta-çırak eğitimini bugünkü eğitim modeline yeğliyorlar. Çıraklık eğitiminin ortadan kalkmış olması kuaförlük adabının da çoğu noktada ortadan kalkmasına sebep olmuş. Bugün aynı semt ya da mahalle bir yana aynı cadde üzerinde yan yana ya da karşı karşıya kuaför salona açmakta bile çok fazla beis görülmüyor. Adap yerine rekabet ilke haline gelince de herkesin bu rekabet içinde kendi hesabına göre yerini alması normal karşılanıyor.

Kuaförlerin çıraklık yıllarına dayanan anlatılarından, geçmiş dönemlerde ustaların karşılıklı ilişkilerini saygı ve dayanışma çerçevesinde yürütülebildiklerini öğreniyoruz. Ustaların semtlerindeki sayıca az diğer kuaförlerle iş çıkışlarında bir araya gelerek çilingir sofraları kurduklarını, sohbetler ettiklerini, ailecek birbirlerine gidip gelebildiklerini de. Bu ilişkiler içinde mesleğe dair sorunların çözümü üzerine birlikte düşünmek ve ortak girişimlerde bulunmak ya da güçleri birleştirerek hayır işlerinde bulunmak mümkün olabiliyormuş. Örneğin, Kızılay'da bir ustanın yanında yetişerek adaba uygun olarak kendi salonunu Tuzluçayır'da açan bir kuaför Ankara'da kuaförlerin Salı günlerini tatil günü ilan etmesinin kendi semtlerinde birkaç usta-

nın bir araya gelerek aldığı bir karara dayandığını, kendilerinin uygulamaya koyduğu bu kararın daha sonra Ankara geneline yayıldığını anlatıyor. Yine aynı kuaförden 1990'lı yıllarda semtindeki diğer birkaç kuaför ustası ile birlikte yıllarca Siteler'deki Körler Okulu'na ve Esat Huzurevi'ne giderek ücretsiz saç kesimi ve bakımı yaptıklarını, 1999 depreminde ise kendi imkân ve girişimleriyle iki otobüs tutup yanlarına pek çok saç bakım malzemesi alarak dayanışma için Gölcük'e gittiklerini ve orada depremzedelerin saçlarını kestiklerini, boya ve bakım yaptıklarını öğreniyoruz. Geçmişe dair bu ve benzeri anıların özlem ve saygıyla anıldığı görüşmelerde bugüne gelindiğinde ise kuaförler arasında bu tip yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine zemin olacak güven ve meslektaşlık ilişkisinin var olmadığını görüyoruz. Bugün bu ilişkilerin yerini sert bir rekabet ve güvensizlik ortamı almış görünüyor. Yaşça daha genç kuaförlerden biri aynı caddede çalışan diğer kuaför salonlarından biri ziyarete geldiğinde salonun içine dahi davet etmediğini, ne söyleyeceğini kapı önünde ayakta dinleyerek geri gönderdiğini anlatıyor. Sebep ise "müşterisi yok, boşta oturuyorlar" ya da "bana transfer olacak, diğerleri ile arası bozuk" gibi dedikodulara mahal vermek istememesi. Kuaför salonları arasındaki bu rekabet Salı günleri salonları kapatmak konusundaki zımni mutabakatın mahallede bozulmasına bile sebep olmuş: "O açtı, o açıyor diye biz de açtık, biz açıyoruz diye öteki açtı, benim müşterim niye ona gitsin diye." Uzun süren çıraklık döneminin olumlu birer getirisi olarak görülen meslekte sebat, sanatta mükemmellik, ustaya saygı ve duygusal bağlılık gibi özelliklere de bugünün meslek yaşamı içinde pek rastlanmıyor. Şimdiki çıraklara laf söylenemediği, en ufak bir zorlamada bırakıp gittikleri ve sanatı öğrenmeden kendi salonlarını açtıkları ya da sanatları ve kişisel ilişkileri iyi olsa da daha çok para için sık sık salon değiştirdikleri eski jenerasyon mensuplarının ortaklaştığı şikâyetler arasında.

Kuaför salonlarının sayılarındaki bu artış ve sektör içi rekabet her keseye göre saç yapan bir salonun bulunmasına olanak sağlıyor. Örneğin, bugün Ankara'da markalaşmış kuaför salonlarında fön en az 25 TL'ye çekilirken Eryaman'da 10 TL, Tuzluçayır'da ve Keçiören'de bu fiyat 7 TL olabilmekte, hatta önemli olan müşterinin ayağının alışması diyerek fönü 3 TL'ye çeken mahalle kuaförleri bile bulunabilmekte. Sayıca bu kadar artmış olmalarına ve bu denli sert rekabete rağmen halen bu kadar kuaförün nasıl ayakta kalabildiği sorusunun yanıtı ise kuaför salonlarına yönelik talebin hiç tükenmemesi. Şüphesiz ki 1950'lerden bu yana kadınların artan sayılarla çalışma hayatına katılmış olması daha çok sayıda kuaföre duyulan ihtiyacın sebeplerinden biri. Zira özellikle devlet kurumlarında çalışan ya da profesyonel mes-

lek gruplarında faaliyet gösteren beyaz yakalı kadınlar için bir yandan aşırı frapan/gayri-ahlâki bir görünüm yaratmamak diğer yandan ise "saçına tarak değmemiş" kentlileşememiş/medenileşememiş kadın kategorisinden kendini ayırmak üzere saçlarına ve giyimlerine azami özen göstermek ve bu ince dengeyi tutturabilmek halen bir zorunluluk. Yine bu çalışma için görüştüğüm, uzun yıllar önemli bir kamu kurumunda yöneticilik dahil çeşitli pozisyonlarda çalışmış 57 yaşındaki emekli Semra'nın sözlerine ömür boyu sürdürülmüş bir sorumluluğun yorgunluğu yansımakta. Semra için kuaföre gitmek bir keyif vesilesi olmak bir yana, sabahları daha erken kalkmak, öğlen yemeği molasını kuaförde geçirmek ve hep bir yerlere yetişmek baskısında saçlarını yaptırmak anlamına gelmiş. Çalıştığı kurumda her daim kadınların saçlarının "yapılı" olması gerektiği, el becerileri en az bir kuaför kadar gelişkin olan kadınlar dışında neredeyse tüm kadınların kuaföre gittiklerini, bunun işle gelen bir zorunluluk olduğunu ifade ediyor:

> Çalışırken zaten dip boya falan onlara düzenli gidiyorduk ama mutlaka fön, bakımlı gidiyorduk. Kendi "banyo yaptım da çıktım gittim" gibi olmuyordu hani. Bir Pazartesi gidiyordum bir de Çarşamba gidiyordum, arada yıkamıyordum... Fönlü olduğumda daha kendimi beğeniyorum, daha böyle güvenli oluyorum. Öbür türlü sanki bir ev ortamında gibi hissediyorum. Fönü çektiriyorum şu an mesela, eve geldim ya fönünü bozmayayım tutayım demiyorum, iş de yapıcam ya, hemen fönlü saçı topluyorum. Ama işteyken bir profil de var ya işte makyajlı olacaksın, temiz pak olacaksın, saç baş bakımlı olacak... benim çalıştığım ortamda bakımlılar daha öne geçiyor, daha başarılı oluyor. Yani onu öne geçiriyorlar. Belki aynı işi yapıyorsun ama ona böyle performans notlarında daha fazla verilir sene sonunda. Onu denedim ben, daha bakımlı olmak değiştiriyor. Zaten bakımlı olmak güven sağlıyor sana da, öne atılıyorsun, söz alıyorsun. Öbür türlü ya işte bu bankada çalışıyor ama tipik ev kadını gibi, o gitsin fotokopi çeksin getirsin götürsün ama bunu dinleyelim. Kendine bakmayan kişiler ev kadını gibi.

Günümüzde devlet dairesinde çalışmanın getirdiği bu "kamusal" beklentinin üzerine bir de piyasanın beklentileri eklenmiş, kadınların "presentable" bir görünüm yaratmadan iş hayatına dahil olmaları ya da burada kalıcı olabilmeleri neredeyse imkânsız hale gelmiş durumda. Örneğin bu çalışma için görüşme yaptığımız kadınların temizlik işçisi olarak çalışan Hatice dışında tamamı, çalışan kadınların giyimlerine ve saçlarına azami özen göstermesi gerektiği görüşünde. Örneğin bir bankaya gittiklerinde saçlarını –taranmış ve temiz olsa da– doğal halinde bırakmış bir kadının yapacağı işe gü-

ven duymayacaklarını, böyle bir kadına işlerini yaptırmak istemeyeceklerini ifade etmekte, böyle bir şeyi ihmal etmiş kadının işinde de başarısız olacağını düşünmektedirler. Sevim Odabaş'ın kadınların güzellik salonlarını kullanımına ilişkin gerçekleştirdiği "Modern Beden Kültüründe Güzellik Salonlarının Yeri" isimli çalışmada da benzer sonuçlara rastlanmakta. Odabaş'ın Ankara'da farklı semtlerdeki güzellik salonları ve merkezlerinde yürüttüğü bu çalışmada 100 kadınla görüşülmüş ve güzellik salonlarına neden geldikleri sorusuna, cevap olarak, görüşülen kadınların % 67'si çalışan kadın olmalarını, % 41'i çevresinin ısrarını, % 52'si ise işyerinde ve arkadaş çevresinde kendini iyi hissetmek ve mesleğinde başarılı olma isteğini göstermişlerdir.[47] Hal böyle olunca çalışma hayatında "derli-toplu" ve "saçı-başı yapılı" olmak durumunda olan kadınların imdadına mahallelerde sokak başı açılmış olan kuaförler yetişmekte. Ev-çocuk-iş sarmalında gündelik yaşamları içinde pek çok işi bir arada yürütmek durumunda kalan çalışan kadınların ihtiyaçlarına uygun olarak kurum içlerinde ve işyerlerinde açılan kuaför salonları da, salonların kent içi yaygınlaşmasının bir diğer izleğini oluşturmakta.

Çalışma hayatının getirdiği zorunlulukların yanında günümüzde ister çalışsın ister çalışmasın kentte yaşayan her kesimden kadının "bakımlı" olmak/görünmek konusunda daha fazla çaba harcadığına dikkat çekmekte yarar var. 20. yüzyılın tüketim toplumlarının kendine has dinamikleri, Türkiye bağlamında ise özellikle 1980'li yılların neo-liberal politikalarına eşlik eden gösterişin, lüks ürün ve hizmet alımının kültürel olarak özendirilmesi süreciyle geçmişte daha ziyade üst sınıflara özgü olan tüketim alışkanlıkları bugün toplumun geniş kesimlerinde yaygınlaşmış durumda. Yukarıda andığımız çalışmasında bu sürecin bedene ilişkin boyutlarına bakan Sevim Odabaş, bedenleri "üzerinde bir ömür boyu çalışılması gereken bir proje ve performans alanına" dönüştüren modern beden kültürüne dikkat çeker.[48]

Buna göre modern kültürde beden kültürel, sosyal ve iktisadi sermayenin cisimleştiği alandır. Bu kültür yalnızca üst sınıfları değil, bedenlerini daha ziyade zorunlulukların yerine getirilmesinde bir "araç" olarak gören alt sınıfları da etkilemekte ve onlar için de bedenleri birer amaca dönüşmektedir. Zira modern toplumlarda sınıfsal yaşam tarzlarının ve beğenilerin melezlenmesi diğer toplumlara göre çok daha olasıdır.[49] Odabaş'a göre bugün Türkiye'de daha fazla kadın bu modern beden kültürünü benimsemiş ve "bedenlerini

47 Sevim Odabaş, "Modern Beden Kültüründe Güzellik Salonlarının Yeri", *Toplum ve Bilim*, 104, 2005, s. 176.

48 *A.g.e.*, s. 159.

49 *A.g.e.*, s. 160.

düzenlemeyi ve dönüştürmeyi ciddi bir uğraş alanı" olarak görmeye başlamıştır.[50] Bu bedenin ihtiyaçlarına uygun bir güzellik ve bakım sektörü de bu değişime eşlik etmektedir. Sağlığından, hijyenine, gençliğinden, güzelliğinden zindeliğine ve tarzına bedenler yoğun bir kaygı ve ilginin odağı haline gelmiştir. Kentlerdeki kuaför sayısındaki artış bu tarihsel bağlam içine oturtulduğunda müşteri profilindeki genişleme de anlam kazanmaktadır. Daha önce değindiğimiz üzere geçmişte yalnızca üst sınıfların gündelik yaşam pratiğinin –*habitus*'unun– bir parçası olan kuaför salonlarına gitmek ve saçlara modaya uygun uygulamalar yaptırmak bugün neredeyse her kesimden kadın için bir imkân ve imkân olduğu ölçüde de bir ihtiyaca dönüşmüştür. Görüştüğüm kadınlar da benzer ifadelerde bulunmuşlardır. Bu beklentiyi kendileri yerine getiremeseler bile, evin mahremiyetinden çıkıldığı andan itibaren kıyafetinden saçına dış görünüme azami özen gösterilmesi gerektiği konusunda hemfikirdirler. Görüşmelerde sınıfsal fark önemli bir ayrım noktası olarak belirmemiş, üst gelir grubundan kadınlar da alt gelir grubundan kadınlar da bu konuda benzer yorumlar yapmışlardır. Çoğu kuaföre gitmedikleri, saçlarını düzenli olarak boyatmadıkları ve fönletmedikleri takdirde çevrelerinden tepki alacaklarını düşünmekte, kendileri de çevrelerinde kuaföre gitmeyen ve saç bakımına "özen" göstermeyen kadınları yadırgamakta ve bu kadınları kent hayatına adapte olamamak, kendine değer vermemek ya da kendinden vazgeçmiş olmakla eleştirmektedirler. Şehir merkezine uzak, alt gelir grubundan ailelerin yaşadığı Yakacık Mahallesi'nde görüştüğüm 17 yaşındaki Zehra'nın ifadelerinde bu beklenti çevresindekilere yönelmiş öfke olarak ifade bulmaktadır:

> ....önemsemiyorlar bence kendilerini. Hayattan bıkmış gibiler bence. Hiç bakmıyorlar kendilerine, ben çok görüyorum öyle insanları. Yani mesela bir insan, kimi insanları görüyorum saçını taramadan dışarı çıkmış gibi duruyor saçları falan. Yani bir insan saçını taramaya bile mi üşenir. Kendilerini de sevmediklerini düşünüyorum... Belki aynaya bakmıyor mu diye düşünüyorum. Bazen gidip saçını toplayasım geliyor... Mesela ben şey derim, bir arkadaşlık yapmak istesem onunla bir saçını bile toplamaya üşeniyor, bu insan benimle nasıl arkadaşlık yapacak, benle nasıl iki cümle kuracak?

Zehra çevresindeki saçlarına özen göstermeyen ve bakım yapmayan kişileri devamlı uyarıyor, bu gibi kişileri dışlamasa bile onlarla arkadaşlık yapmayı tercih etmiyor. Böyle bir sorumluluğu yerine getirmeyenin başka konularda da sorumsuz ve başarısız olacağını düşünüyor. Ancak bu yüksek beklen-

50 *A.g.e.*, s. 153.

tileri kendi üzerinde de fazlaca baskı kurmasına sebep oluyor ve bazen çok sevdiği uzun saçlarını sıfıra vurdurup bu dertten tamamen kurtulmak istediğini söylüyor. Zira fazla kabarık ve kalın telli bulduğu uzun saçlarını sürekli fönlü ve yapılı tutmaya çalışmak, onlara her gün farklı bir model bulmaya çalışmak, bu arada saçlarını yıpranmaktan korumak, yıprandıklarında ise sözünü pek de dikkate almayan kuaförlerin eline kesilmek üzere teslim etmek onun için oldukça kaygı verici süreçler. Bunlara rağmen Zehra için kuaföre gitmek, en azından o gün için bile olsa, ona kendini mutlu ve değerli hissettiren bir deneyim.

Daha önceki dönemlerde alt gelir grupları içinde kuaföre giden kadınlar "aile rızkından kesip süsü püsüne para ayırmakla" eleştirilirken, bugün çok daha ucuza çıkabilen böyle bir bütçeyi yaratamamak kadınların beceriksizliği ya da bakımsızlığı olarak yorumlanabilmektedir. Kısıtlı bütçelerle yaşamların sürdüğü mahallelerde ev kadınlarının dahi sık sık kuaföre gitmeleri bugün sıradan bir olgu halini almaya başlamıştır. Tuzluçayır'da ve Keçiören'de yaptığımız görüşmelerde kuaförler son yıllarda erkeklerin daha talepkâr olduğunu ve bugün artık daha çok ev kadınının eşinin ayrıntısıyla tarif ettiği renge ve modele göre saçını boyatmak, kestirmek ve şekil verdirmek üzere salonlarına geldiğini aktarmaktadır. Yakacık'ta yaptığımız görüşmede ise Emine, mahallede kadınların çocuklarını okula bırakmaya ve almaya gittiklerinde giyimlerine ve dış görünümlerine daha çok özen göstermeleri gerektiğini, diğer velilerin ve öğretmenlerin annelerin giyimine daha fazla dikkat eder olduklarını, bakımsız olanın çocuğunun dışlandığını ifade etmektedir. Benzer bir durum Keçiören'de yaptığımız görüşmede de ortaya çıkmış, görüşmede mahallede ev kadınlarının sabahın erken saatlerinde bile olsa çocuklarını okula getirirken şık giyinip bakımlı ve yapılı saçlarla okula geldiği aktarılmıştır:

> Bir de okula artık anneler götürüyor ya çocukları, orda konuşuluyor, "Aaa kaşın uzamış, boyan gelmiş". Bu da ne yapıyor, insanı yöneltiyor. Küçük semtlerde bunlar da etkili. Okullar açılmaya yakın saçını boyatanlar var. Niye? Okula gidip geliyor ya, o şekilde. Öğretmen bile bakıyor, bakımlı annenin çocuğu daha farklı oluyor diye. Bakımsız olanın başka diye... Okulların önünde biriken serserilerden ötürü çocuklarını bırakıp alan kadınların da sayısı arttı. O zaman ne yapıyorsun, öğretmenle kaynaşıyorsun velilerle kaynaşıyorsun. İster istemez topluma itildik artık biz. Önceden anneler evdeydi. Ama şimdi topluma itildi. Bir okul bitse de artık, biz de dinlensek diyorlar. Dışarıya doğru itildikçe de bakımlı olmak gerekiyor.

Bunun gibi pek çok gösterge, günümüzde kuaföre gitmenin tüm sınıflardan kadınlar için bir norm haline geldiğini göstermektedir. İstanbul'da kuaför salonlarının kullanımına ilişkin çalışmasında Arus Yumul, giyimlerinden kentsel mekânı kullanımlarına kadar kentin aykırı karakterleri olagelmiş Roman kadınlar arasında dakuaföre gitmenin yaygınlaştığı tespitini yapmaktadır. Roman mahallesindeki kuaförlerden birinin ifadesiyle, artık "çingeneler aç da kalsa" kuaföre gelmektedir.[51] Yumul'a göre bu durum aynı zamanda tüketimciliğin arttığı ve özendirildiği 1980 sonrası yeni dönemde belirli tüketim kalemlerine talebin sınıf ve statü gruplarından özerkleştiğinin göstergesidir.

Kuaför salonlarının kullanımı tüm sınıflar arasında yaygınlaşmış olsa da, bu pratik içinde sınıfsal göstergelerin izine halen rastlamak mümkündür. Örneğin marka haline gelmiş ya da fiyatları görece daha pahalı olan kuaförlere gitmek, kuaförlere çok sık gidebilmek, fönsüz veya manikürsüz gezmemek, saçının rengini ve modelini sürekli değiştirebilmek, röfle, saç uzatma gibi pahalı işlemleri sık sık yaptırabilmek vb. halen önemli sınıfsal göstergeler arasındadır. Zenginler arasında örneğin tırnakları ojesiz ya da saçı fönsüz gezmek tam zamanlı hizmetli tutamıyor olmanın, yeri geldiğinde ev ya da mutfak işine girişiyor olmanın, "klasik ev hanımı" olmanın, özetle ya varlıksız ya da değersiz olmanın, göstergesi olarak okunmaktadır. Çayyolu'nda lüks bir sitede oturan Binnur'un aktarımıyla ev işi yapıyor olsan da, bu işin izlerini bedeninden yok etmek durumundasın: "Belki dışarıda çalışan kadar evde çalışıyor, belki onun iki katı çalışıyor ama görünmeyen bir meslek olduğu için takdir edilmiyor. Çok çalışıyorsun, takdir edilmiyorsun, üstüne bakımlı olmak durumundasın. Ev hanımı olsan da çalışan olsan da bu görüntüyü sağlamak gerekiyor." Alt gelir gruplarından örnekler ise nerede saçını yaptırdığının ve kaç liraya yaptırdığının statü gösteren önemli bir mevzu olabildiğini göstermektedir. Örneğin meslekte tecrübeli bir mahalle kuaförü salona gelen müşterilerin zaman zaman kendisine güvenmemelerine, yeteneklerini sürekli Kızılay ya da Tunalı gibi şehir merkezindeki kuaförlerle kıyaslamalarına ya da müşterilerinin çevrelerine yalan söyleyerek saçlarını onda değil örneğin Tunalı'da bir kuaför salonunda yaptırdıklarını söylemelerine içerlemektedir. Buna mukabil, kendisi de hem kendi kuaför salonunu, hem de salona gelen müşteri profilini beğenmemekte, kent merkezinde daha üst sınıflara hitap eden lüks tasarımlı kuaför salonlarında geçirdiği eski günleri aramaktadır:

51 Yumul, 2004, s. 170.

> Konur Sokak'taydım, orada saçtan anlıyordu en azından gelenler. Buradakiler klasik, körleşiyorsun, kendini yenileyemiyorsun... Hâlâ klasik saçlar. Ya da ordaki (Konur'daki) düzenli geliyor boyasına kesimine, buradaki altı ayda sekiz ayda iki ayda boyaya geliyor, ne bileyim yaptığın iş de zevk vermiyor. Ya da kesimi o kadar berbattır ki uzatıcam der. Kesimi yapacağın saça uygun değildir ben bunu istiyorum der, olacak şey değil yani. Bu bir bütünlük ister, boyasıyla kesimiyle, rengiyle yüzüne gidecek mi, gitmeyecek mi onu sana bırakmıyor, o kafasında bir şey kuruyor öyle geliyor. O da zor. Kızılay'da biliyor, orada bilinçli, orada daha çok sana bırakıyor. İşini biliyorsa, güveniyorsa sana bırakıyor yani.

Salonlarda uygulanan yüksek fiyatların ve "seçkin" müşteri profilinin, özetle üst sınıflara hitap ediyor olmanın sektörde halen başarı ve prestijin göstergesi olarak görüldüğü, bu kriterlere kâh karşı çıkan, onları kâh sahiplenen başka bir kuaförün sözlerinde de görülmektedir. Çevresinde ağırlıklı olarak TOKİ konutlarının bulunduğu bir mahallede küçük bir alışveriş merkezinde salon çalıştıran kuaför, bir yandan fiyatlarını semtine göre belirlediğini söylerken diğer yandan da düşük ücretleri kendi sanatkârlığının sorgulanması olarak görüyor ve tepki gösteriyor: "Çankaya'da bu şu fiyat sen nasıl bunu istiyorsun?" dönemi bitti. Mahalle aralarında ne sanatkâr insanlar var. Belki mahalle arasında istediği fiyatı alamıyor ama sanatını icra ediyor. Bundan 3-5 sene önce bir saç kesme fiyatı vereyim "Ooo Ümitköy'de bu fiyat" diyorlardı. Şimdi artık kıyaslama yok, sadece hizmete bakıyor. Marka bir kuaför olmasa da, şehir merkezinde çalışmıyor olsa da, üst tabakaya hizmet edecek yeteneğe sahip olduğunu müşterilerine kabul ettirmek, salonunda daha yüksek fiyatlarla çalışabilmesi ya da en azından kuaföre gelen müşterilerin pazarlık girişimlerini püskürtebilmesi açısından önemli görünüyor. Salonuna gelen müşterilerin mal varlıklarını taşınmaz mülklerini sayıp hesaplayarak, üst tabakadan kişilerin de salonuna geldiğini kendi mesleki yeteneklerinin ispatı olarak anlatıyor. Kuaförün izlediği bir diğer strateji ise lüks tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzı üzerinden kendi sosyal statüsünü/değerini müşterilerinin gözünde yükseltmek, böylece salonda yapılan pazarlıklarda elini güçlendirmek. Bunun için sosyal medyayı kullanan kuaför aynı zamanda müşterilerinin kendisini sürekli takip ettikleri, onlar için "rol model" oluşturduğu konusunda da iddialı:

> Toplum tarafından takip ediliriz. Giydiğimiz kıyafete, kullandığımız arabaya bakarlar. Arabayı herkesin göreceği yerde silerim. Sosyal medyada yer bildirimi yaparım, gittiğim yemek yenecek iyi yerlerde. Sonra bir bakıyo-

rum müşteri aynı yere yemek yemeye gidiyor bir ay sonra. Her şeyi biliriz, diye bir şey yok ama Ilgaz'a gittim mesela, topladım kendimi. Müşteri diyor ki, o kendine bu şekilde vakit ayırıyorsa bizim de gitmemiz gerekiyor. Müşteri neden önemsiyor, para veriyor, hizmetini alıyor ve nasıl harcadığımızı takip ediyor. Patronum der, meslekte 55. yılı, o der: "Müşteri parayı bırakır, hadi yine aldın 100 TL'yi" der. Parayı nasıl harcadığını da takip eder... "Ne yaptın parayı?" diyor, "parayı barda dağıttım" diyorum. Bu sefer "nerde?" diye soruyor, sonra "iyi yaptın" diyor... "Siz bana daha çok geleceksiniz ki daha iyi araba alıcam" diyorum.

Görüştüğümüz farklı sosyo-ekonomik gruplardan kadınlar işe giderken, üniversiteye giderken, düğüne giderken, komşularla güne giderken, AVM'ye giderken özetle bir yere gitmek için sokağa çıkarken saçlarını ya yaptırıyorlar ya da kendileri yapıyorlar. Saç yapımında ise en temel işlem saça fön çekmek yani fön makinesi ile saçları düzleştirmek. Eli yatkın olanlar sabahları okula ya da işe gitmeden 15-20 dakikada saçlarını kendileri fönlüyorlar. Bu temel işlemden geçmemiş saçlar bakımsız ya da dağınık kabul ediliyor. Saça şekil verilecekse ya ilk önce saç düzleştiriliyor daha sonra şekil veriliyor ya da dalgalı fön, kırık fön, doğal görünümlü fön olarak isimlendirilen farklı yöntemlerle saça fön esnasında şekil veriliyor. Kişinin saçı dalgalı ya da kıvırcık bile olsa bu işlemler yapılarak "biçimli" dalgalar ve bukleler oluşturuluyor. Saçı bir gece önceden bigudilerle sarıp yatmanın da benzer bir etkisi var. 1970'lerde kullanılan demir bigudilerle saçı sarıp uyumaya çalışmak oldukça çileli bir iş olarak anılıyor, ilerleyen dönemlerde çıkan plastik bigudiler ve günümüzde yaygınlaşan elektrikli maşalar ile bu işlem çok daha kolaylaşmış. Görüşmelerde saçın "yapılı" görünmesinin önemi, güzel görünmesinden daha çok vurgulanıyor. Başka bir ifadeyle kırsal kesimlerde sağlıklı ve gür saçların güzelliğine yapılan vurgu kentlerde yerini modaya uygun kesim, fön ve renklerle tanımlanan "bakımlılığa" yapılan vurguya bırakıyor. Semra'nın ifadesiyle "güzellik, çirkinlik sanki Allah vergisi ama bakımsızlık kişinin kendi hatası". Bakımlı olmak kadınlar arasında oluşturulan güzellik ve statü rekabetinde de önemli bir yer tutuyor, kimse "altta" kalmak istemiyor. Saçlarına bakmayanlar ve bu rekabetin dışına düşenler ise dostları tarafından uyarılıyor ve kendilerine bakmaları konusunda cesaretlendiriliyorlar. Saçların renginden modeline her şey kişi hakkında bir şeyler söylüyor. Binnur'un belirttiği gibi "her şeyin bir anlamı var". 19 yaşındaki üniversite öğrencisi Petek'in gözünden bu anlamlar şöyle kuruluyor:

Mesela ben ombre (saçların uçlarının boyanması) yapan bir kız görsem, "basic girl" derim, yani işte kendince o dönemin trendine direkt uymuş. Ama doğal saçı gördüğümde çok güzel, kendi halinden memnun derim. Ya da kırmızıya boyatan gördüğümde, mesela alıyor bir tutamını mora boyuyor, bence daha basit duruyor. Ama tümden saçını griye boyatsa "çok marjinal bir kız" derim. Ya da uzun saçlarını birden kısaya kestirse "çok cesur" derim. Bilkent kızlarının hepsinin saçları çok güzel, herkes bir şeyler yapıyor, önünü kıvırma, düzleştirmek. İktisadi bilimler apayrı boyut, hepsinin saçları çok güzel ve genelde sarı.... Bir ombre yaptırmıştım uçlar beyaza yakın oldu, ertesi gün gidip hemen simsiyaha boyattım. Bununla dışarı çıkamam diye. Açık sarı, çok tiki rengiydi. Çok Bilkent sarısıydı, benim tarzımın dışında. Saçımın çok boya olduğu belli oluyordu. Doğal görünmüyordu.

Doğal görünümlü, marjinal, frapan saç renklerinin ve modellerinin ne olduğu dönemin modasına göre değişiyor. Geçmiş yıllarda tüm saçın kırmızıya boyanması ya da bir tutamın mavi, yeşil, mor gibi renklere boyanması moda iken bu uygulamalar yaygınlaştıkları ölçüde demodeleşiyorlar. Saçları açık sarı renklere boyatmak iseTürkiye'de neredeyse klasikleşmiş bir zenginlik göstergesi. Saç renklerine yüklenen anlamlar yaşanılan sosyal çevreye göre de değişiklik gösteriyor. Kadınlar bir yandan modern ve kentli görünmek diğer yandan da hafifmeşrep bir intiba bırakmamak için her daim yaşam ve çalışma alanlarında geçerli olan anlam kodlarını deşifre ediyor ve dış görünümlerini bu kodları dikkate alarak düzenliyorlar. Örneğin üniversite içindeki bir teknokent yerleşkesinde çalışan Serap saçlarını "çok sarı" ve "frapan" renklere boyatabilmesini çalıştığı ortamın bu rengi kaldırabilmesine bağlıyor. Ona göre başka iş yerlerinde ya da devlet dairelerinde böyle saçları olan kadınları "vamp kadın" olarak görüp yaptığı işe saygı göstermez, yeteneklerini hafife alırlar. Görüşülen kuaförlerin aktarımlarına göre de devlet dairelerinde çalışan kadınlar saçlarını daha ziyade doğal görünümlü kahve tonlarına boyatmayı tercih ediyorlar. Alt gelir grubundan mahallelerde kadınların saçlarını açık sarı, turuncu, pembe gibi iddialı renklere boyatmaları ayıp karşılanırken üst sınıflar arasında bu gibi renklere boyatmak ahlâki bir meseleden ziyade bir zevk meselesi olarak algılanıyor. Çevresinde botoks ve benzeri uygulamalar yaptırmadığı için bile yadırgandığını aktaran 63 yaşındaki Binnur'a göre, Anadolu'da kırsalda kadınlar bembeyaz saçları ile kendilerini güzel ve mutlu hissedebiliyorken şehirde böyle bir şeymümkün değil. Zira şehirde maddi durumun iyileştikçe bakımlı ve genç görünmek yönün-

de gördüğün baskılar da artıyor: "biraz durumlar iyileştikçe ille de saç yaptırılacak boyanacak, manikür, pedikür olacak, son zamanlarda botokslar olacak gençleşme olacak, sanki bunlar olması gerekli gibi." Binnur'la görüşmeyi "dünyada bir buluş olsa da beyaz saçları siyaha çevirse çok rahat edicez" şeklindeki temennisi ve de aslında böyle bir buluşun gerçekleştiği ancak büyük kazançların döndüğü böyle bir sektörü bitirmemek için bu buluşun açıklanmadığına dair iddialara dikkatimizi çekmesi ile bitiriyoruz.

Cinsiyetler arası bir karşılaşma mekânı olarak kuaför salonları

Kadınlar için saçları önemli güç kaynakları, kimi için "serveti" kimi için başının tacı, kendine verdiği değerin göstergesi. Saçlarını daha da güzelleştirmek, onları boyamak, modaya uygun şekil verdirmek ise gücüne güç katmak, toplum içinde daha fazla özgüvenli olmak anlamına geliyor. Üstelik bunun çalışma hayatından sosyal yaşama pek çok alanda karşılığı var. Kuaför salonları kadınların saçlarına profesyonel ellerden bakım ve güzellik sağladıkları mekânlar. İster kısa ister uzun sürelerle kalsınlar, ister kuaföre gitmeyi bir zorunluluk ister bir keyif olarak tanımlasınlar, kadınların çoğu kuaför salonlarında saçlarını yaptırdıktan sonra kendilerini bakımlı ve mutlu dolayısıyla daha özgüvenli hissediyorlar.

Kentte büyümüş kadınlar için kuaför salonuna düzenli gidişler ergenlik döneminde genellikle ağda ve kaş alımı işlerinin ihtiyaç haline gelmesiyle başlıyor. Görüştüğümüz kadınlar bu deneyimi büyümenin ve kadın olmanın bir işareti olarak yaşamışlar. Gençlik yıllarını kırsalda geçirmiş olan kadınlar içinse kuaföre gitmek kentli olmanın bir getirisi olarak deneyimlenmiş. Kuaföre gitmekten keyif aldığını söyleyen kadınlar burada geçirdikleri zamanı iş, çocuk ve ev sorumlulukları ile tanımladıkları gündelik hayatın karmaşasından sıyrılıp kendilerine ayırdıkları değerli saatler olarak tanımlıyorlar. Kendileriyle baş başa kalabilmenin kıymeti "en önemlisi kendim gibi hissediyorum" gibi sözlerde ifadesini buluyor. "Kimileri masaja, kimileri terapiye, kimileri spaya bense kuaföre giderek rahatlıyorum" diyenler de var. Kuaför salonlarına zorunluluk nedeniyle gittiklerini söyleyen ve burada geçen zamanı vakit kaybı olarak niteleyen kadınlar bile bu mekânlarda kendilerini değerli hissetmek istediklerini söylüyorlar. Kuaförde en deneyimli olan ustanın kendi saçlarına mutlaka bir el değdirmesi onlar için de önemli. Bedenlerine gösterilen özel ilgi, güzelliğin yaratılması için zamanın, emeğin ve düşüncenin birlikte seferber edilmesi ve sonunda yaratılan değerin karşılıklı takdiri kadınların özsaygılarının ve kendi varlıklarına yönelik değerlilik hislerinin

yükselmesini sağlıyor. Bir bardak çay veya kahve ikramı bile her daim hizmet vermekle görevli kılınmış kadınlar için bir ayrıcalık.

Bedene yönelik bu özel ilginin yanında, kuaför salonları kadınlar için önemli sosyalleşme mekânları. Mahalle kuaförlerinin bu açıdan sağladığı imkânlar elbette çok daha fazla. Mahalleden birbirini tanıyan kadınların kuaförlerde bir araya gelmesi mekânı kolayca ev içlerinin sıcaklığına ve samimiyetine dönüştürebiliyor. Yeri geliyor aynı apartmanda oturanlar kuaför salonlarında tanışıyor. Mahallenin haberleri, mahalle sakinlerinin başlarına gelen olaylar, kişisel yaşamlar ve dertler rahatlıkla konuşuluyor, birlikte yemekler pişiriliyor ve kahve fincanları kapatılıyor.[52] Ancak yalnızca kadınların yaşam alanları olarak kabul edilen mahallelerde yer alan salonlarda değil kent merkezinde yer alan kuaför salonlarında da kadınlar uzun soluklu, güvene ve samimiyete dayalı birincil ilişkiler kurabiliyorlar. Ulus'ta çalıştığı yıllarda iş yerine yakın olan bir iş merkezinde yer alan kuaför salonlarından birine giden Semra buradaki kuaförü ile kurduğu ilişkiyi dostluk olarak tanımlıyor. Burası Semra için birbirlerinin iş ve aile durumlarını bildikleri ve takip ettikleri kuaförü ve aynı salonda çalışan kuaförünün eşi ile sohbet etmekten keyif aldığı, yıllarca kitap alışverişi yaptığı, kâh çocuklarının okul sorunu kâh memleketin ahvalini konuştuğu, emekli olduktan sonra bile Ulus'ta işlerini halletmeye gittiğinde dinlenip bir kahve içmek için uğradığı, kendi deyimiyle evi gibi rahat ettiği bir mekân. Özel alan ve mahrem olarak kabul edilen konuların kuaför salonlarında rahatlıkla konuşulması bir yanıyla bu mekânın asıl yararlanıcılarının kadınlar olması ve kadınların toplumsal yaşam deneyimlerinden kaynaklı olarak birincil ilişkiler geliştirmeye erkeklere kıyasla çok daha yatkın olmalarından kaynaklıyor. Diğer yandansa kadınların "tanıdıklıklar" yaratarak kent içinde karma kullanımlı mekânları kendileri için daha güvenli alanlar haline getirme stratejilerinden... Mahrem kabul edilen bedenlere yönelik hizmet alınan ve yakın aile çevresi dışından erkeklere kapalı bir mekânda üç-dört saate yayılabilen bir zamanın geçirildiği kuaför salonlarında böyle bir güven ilişkisinin tesisi kadınlar için daha da önemli hale geliyor. Yine de bu tespitlerden yola çıkarak kuaför salonlarının, kadınların mekânı kullanım şekline bağlı olarak "özel alan"lara dönüştürülmüş kentsel mekânlar olduğu tespitini yapmak özel alan/kamusal alan ayrımının zımni kabulü üzerinden bu salonlarda oluşan kamusallığı göz ardı etmemize neden olacaktır. Elif Ekin Akşit'in "Kadınların Hamamı ve Dönü-

52 Mahalle kuaförünün gündelik hayat ve yerel kültürdeki önemi bu kitapta yer alan Burcu Şenel'in "İçeriden Dışarıya, Dünden Bugüne: Mahalleye Açılan Kapı Olarak Kuaför Salonu" başlıklı makalesinde ele alınmaktadır.

şümü" isimli çalışmasında hamamların kamusallığına dair yaptığı tespitleri[53] takip ederek kamusallığı bedenselliğin, özel alanın ve mahremiyetin karşısına yerleştiren modern zihniyetin aksine, yeni yıkanmış ya da boyanmış ıslak saçların, pedikür yapılan ayakların ya da ağdası yapılan bedenlerin eşliğinde, özel hayata ve gündelik yaşamın detaylarına ilişkin sohbetlerin arasında siyaset konuşmanın kadınlar için çok da olağan bir durum olduğunu söylemek gerekiyor. Adını açıktan "siyaset konuşmak" ya da "siyaset yapmak" olarak koymaktan imtina etseler de kadınlar "vallaha her şeyi konuşuyoruz" dediklerinde ya da "havadan sudan konuşuyoruz" dediklerinde bunların içine çoğu zaman siyasetten ekonomiye, çalışma yaşamının sıkıntılarından eğitim sistemindeki değişimlere ya da mahallenin ve kentin sorunlarına kadar toplumsal yaşama dair pek çok sorun ve konu girmekte. Kuaför salonları da kadınlar için memleketin ahvalinden ekonomik gidişata her şeyi "kendi evlerinde gibi" ya da kadın günlerinde olduğu gibi rahat rahat konuşabildikleri kentsel bir mekân. Üstelik farklı meslek grupları ve kesimlerden kadınları yan yana getirmesi bağlamında da özellikli bir mekân. Serap'ın tespitiyle yakın akraba ve arkadaş çevresi dışında olan kişilerle bu genişlikte sohbetler ettiği tek kentsel mekân. Bu nedenle o ve diğer kadınların hayatında kuaför salonları önemli sosyalleşme mekânları.

Kuaför salonlarında kurulan sosyallik aynı zamanda karma bir sosyallik, yani olayın bir de erkekler cephesi var. Özellikle Ankara'da, son dönemlerde açılan "tesettür" kuaför salonları dışında çoğu kuaför salonu erkekler tarafından işletiliyor, saç yapımı ustalarının çoğu da erkek. Tesettür kuaför salonlarını başka bir çalışmanın konusu olarak bir kenara ayırarak karma kuaför salonlarına baktığımızda bu salonların farklı cinsiyet ve sınıftan kişilerin kentin gündelik yaşamı içinde yan yana geldikleri önemli karşılaşma mekânları olduklarını görürüz. Bu durum ise salonları sınıf ve cinsiyet temelli toplumsal eşitsizliklerin gündelik yaşam içinde nasıl deneyimlendiğini ve bu eşitsizlikler temelinde kurulan kimliklerin gündelik yaşamın pratikleri içinde nasıl aşındırılıp ne şekilde yeniden kurulduğunu gözlemlemek için elverişli hale getiriyor. Kuaförler cephesinden bakıldığında farklı sınıflardan, farklı meslek grupları ve kültürel çevrelerden gelen müşterilere hizmet vermek, onların beklentilerini anlamak ve karşılayabilmek, onlarla belli ritimde akan bir sohbeti sürdürmek oldukça meşakkatli bir iş. Şehnaz Alis, "Berberlik ve Sosyal Hiciv" isimli çalışmasında nabza göre şerbet vermenin, esprili ve kültürlü olmanın, hakkında az da olsa konuşabilecek kadar politika, spor

53 Elif Ekin Akşit, "Kadınların Hamamı ve Dönüşümü", *Cins Cins Mekân* içinde, Ayten Alkan (der.), İstanbul: Varlık, 2009, s. 136-168.

vb. bilmenin ve bu alanlardaki gelişmeleri takip etmenin berberlik mesleğinin icaplarından olduğunu söyler. Yazara göre berberler biraz da insan sarrafı olmak durumundadırlar.[54] Benzer bir durum kuaförlük mesleği için de geçerlidir. Hatta kuaförlerin işi daha zordur. Zira bir berbere kıyasla kuaförün bir müşteriyle geçirdiği zaman çok daha fazla, gerçekleştirdiği uygulamalar çok daha çetrefilli, hizmet ettiği müşteriler ise bizim bu yazıdaki odağımız bağlamında kendinden farklı bir cinsiyette. Bu en basitinden salonda televizyonda bir maç açıp veya avcılık ile ilgili kanalları açıp bunlar üzerinden sohbet kuramamak demek. Daha karmaşığında ise karşı cinsle fiziksel temasın da içerildiği bu mesleğin icrasında müşteriyle kurulacak meşru ve profesyonel ilişkinin ne olduğu sorusu ile gerek ahlâki, gerek dini, gerekse ticari açıdan hemhal olmak demek. Dolayısıyla kuaförler hem müşterileri ile aralarındaki sınıfsal ve kültürel farklarla baş etmek hem de cinsiyet farkının getirdiği gerilimleri bertaraf etmek için daha fazla uğraş vermek ve daha çeşitli stratejiler geliştirmek durumundalar. Görüşmeler esnasında kuaförlerin neredeyse tamamı mesleği bu nedenlerle çok "stresli" olarak tanımlıyorlar. Meslekte başarının püf noktasını ise saçlara yapılan uygulamalardaki teknik başarı kadar, hatta bazen bundan daha fazla müşterilerin salonda keyifle vakit geçirmelerini mümkün kılan bu stratejilerde saklı buluyor.

Kuaförler bir yandan salona gelen müşterilerle her türlü konuda konuşabilmek, müşterilerin açtığı konu başlıklarında en azından birkaç cümle ederek sohbeti yürütebilmek için genel kültüre, ülke ve dünya gündemine dair bilgilerini güncel tutmak durumundalar. Bu nedenle günlük gazeteleri ve haberleri düzenli takip etmeleri gerekiyor. Farklı sosyal ve kültürel çevrelerden geliyor olmak müşterilerle kurulan ilişkilerde önemli bir diğer gerilim kaynağı. Bu gerilimi aşabilmek için izlenen stratejiler döneme ve ustaların konuya yaklaşımlarına göre çeşitlilik gösteriyor.

Müşteriler ve çalışanlar arasındaki sınıfsal farkın çok daha keskin olduğu geçmiş dönemlerde çırakların müşteriler ile konuşması zaten az rastlanan bir durummuş. Çıraklığı 1980'li yılların başına denk gelen bir kuaför bu yıllarda müşterilerle aralarında çok büyük "uçurum" olduğunu, müşteri ile iletişimi ve sohbeti asıl olarak ustaların yürüttüğünü, çırakların müşteri ile konuşmasının kesinlikle uygun görülmediğini aktarıyor. 1990'lı yıllara denk gelen kendi ustalık döneminde ise çırakların da müşteriler ile iletişim kurduğunu ancak bunun ustalar tarafından denetlendiğini, örneğin kendisinin akşam iş çıkışında çıraklarıyla toplantılar yaparak onlara gün içinde yaptık-

54 Şehnaz Alis, "Berberlik ve Hiciv", *Saç Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naslaki (der.), İstanbul: Kitapevi, 2004: 377.

ları hataları söylediğini, onlara "müşteriye nasıl davranmaları, nasıl biri olmaları, müşteri ne söylediğinde, ne karşılık vermeleri gerektiği" gibi konularda "telkinlerde" bulunduğunu anlatıyor. Bu yöntemlerle çıraklar üst sınıflara ait çeşitli iletişim biçim ve adaplarına aşina kılınıyor. Daha genç jenerasyondan ustaların işlettiği bir salonda halen saç uygulamasına ilişkin konular dışında müşterilerle sohbet etmek, özellikle özel yaşama ilişkin konular konuşmak yasak. Bir diğerinde ise sınıfsal ve kültürel farkların yarattığı gerginlikleri aşmanın yolu bu farkların sahiplenilmesinde, farkların yer yer dramatize edilerek parodileştirilmesi ve bu yolla önemsizleştirilmesinde bulunmuş. Müşterilerin de, kendilerinin de "aşırı kibar" ağızların yapaylığından sıkıldıklarını söyleyen bu kuaförler, arkadaşları ile nasıl ilişki kuruyorlarsa müşteriyle de benzer ilişkiler kurduklarını ve bunun hem müşterileri hem de kendilerini rahatlattığını söylüyorlar. Bu aynı zamanda cinsiyet farkının yarattığı gerilimleri aşmanın bir yöntemi olarak da benimsenmiş görünüyor:

> Müşterilerle konuşman gerekiyor, sohbet etmen gerekiyor. İlk başlarda ben kibar konuşmaya çalışıyordum, çekiniyordum konuşmaya. Artık konuşuyorum, olduğum gibiyim. Konuşurken şive yapıyorum hoşlarına gidiyor hatta... Ne çok fazla, ne çok az. Az olunca, çok ciddiyeti de pek fazla sevmiyorlar. Bir arkadaş gibi mesela, öyle davranıyoruz, hoşlarına gidiyor. Bu sefer biz de rahat çalışıyoruz... Düşünsenize müşterinin çok ciddi olduğunu, o enerjiyi de almak çok önemli, müşterinin bakışları da etkiliyor çünkü. Çok ciddi baktığını düşünün, öyle sert baksa ben yapamam mesela. Konuştuğumuz zaman samimiyeti kurduğumuz zaman rahat rahat çalışabiliyorum. Bakışlar falan daha bir yumuşak oluyor. Çünkü aslında onlara da hak vermek lazım sonuçta, saçlarına başkası dokunuyor.

Bedensel temas, saç yıkama ve tarama gibi işlemler yapılırken hiç konuşmuyor olmak müşterileri de kuaförleri de tedirgin ediyor. Yaşanılan bu fiziksel yakınlık bir parça tanış olmayı da zorunlu kılıyor. Bu nedenle kendilerine bir soru sorulduğunda cevap vermemek, onlarla sohbet etmemek müşteri ile ilgilenmemek anlamına geliyor ve müşterinin ayağının kesilmesine sebep oluyor. Hatta kuaförler bir müşterinin salonlarına gelmemesini istiyorlarsa ona böyle "soğuk" davranarak müşteriyi salondan uzaklaştırıyorlar. Yok sayılmak ve ilgisizlik, görüşmelerde "rahatsızlık verici garip yakınlık" olarak da tanımlanan bu deneyimin zorunlu olarak yaşandığı bu mekânlarda kadınların pek de kabul etmedikleri bir davranış tarzı. Konuşmak bir parça güvenin tesisi için önemli. Müşteriyi uzaklaştırmanın bir başka yöntemi de saçları yaparken müşterinin canını acıtmak, mesela saçını fönlerken saç diple-

rine fönü çok yakından tutmak. Bir kuaför askerdeyken zorunlu olarak evine giderek saçını yaptığı ve kendisine psikolojik baskıyla eziyet eden albay eşinden kurtulmak için bu yöntemi kullandığını anlatıyor, "bir gün dayanamadım bastım fönü" diyor. Uzaklaştırılan, salona her zaman çok alkollü gelen bir müşteri de olabiliyor, salona gelip çok uzun saatler kalan ve fazla ilgi bekleyen bir müşteri ya da salon sahibi ile taban tabana zıt bir politik görüşü benimseyen bir müşteri de olabiliyor. Ancak bu tip durumlarla çok da sık karşılaşılmıyor, zira asıl maharet salona gelen her türden müşteriyi idare etmekte görülüyor.

Kuaförler ve müşterileri arasındaki cinsiyet farkının salonda kurulan ilişkiler bağlamında yarattığı gerilimleri aşmak için de çeşitli stratejiler uygulanıyor. Karşı tarafı cinsiyetsizleştiren bir iletişim ve ilişki biçimini benimsemek bu stratejilerin başında geliyor. Gerek kadınlarla gerekse kuaförlerle yapılan görüşmelerde dile getirilen "biz aile gibiyiz" ifadesi bu mekânlarda kurulan ilişkileri cinsiyetlerden ve cinsellikten arındırılmış ilişkiler olarak düşünmek için kullanılan söylemsel bir strateji. Aralarında yaşanabilecek bir gönül ilişkisinin ve de cinselliğin ihtimal dışı bir durum olarak kurulmasını sağlayan bu "aile gibiyiz" söylemi hem müşterileri hem de kuaförleri rahatlatan bir söylem. Görüştüğümüz genç kuaförlerden biri bu konuda oldukça tedirgin. Müşterilerini "karşı cins" olarak görmeye başladığı, "bir hatasının" olduğu anda her şeyinin elinden gideceğini söylüyor. Bu riski almaktansa çareyi müşterilerini "karşı cins" olarak görmemekte ya da onları ailesinden kadınlar gibi, annesi kardeşi gibi görmekte buluyor. Bu söylem kuaför salonlarında deneyimlenen pek çok flörtif ilişkiyi ya da bu mekânlarda yaşanan taciz vakalarını da ihtimal dışı bırakmaya yarıyor. Bu durum kadınlarla yaptığımız görüşmelerde, kendilerine kuaför salonlarında yaşadıkları flörtif deneyimleri ya da taciz deneyimlerini doğrudan sorduğumuzda yaşanan sessizlikte de ifadesini buluyor. Kadınlar bu tip deneyimlerini başka konuların arasında, daha dolaylı biçimlerde anlatmayı tercih ediyorlar. Örneğin kendilerini daha "güvende" hissedebilecekleri salonları tercih ettiklerini, kuaförlerin "yılışıklıklarından" ve "laubali" tavırlarından rahatsız olduklarını, olumsuz şeyler hissederlerse o salona bir daha hiç gitmediklerini söylediklerinde çoğunlukla yaşamış oldukları taciz ve sarkıntılık deneyimlerinden bahsediyor oluyorlar. Daha açık aktarımlar ancak görüşmenin sonlarına doğru, bu deneyimlerinden dolayı yargılanmayacakları yönünde belirli bir güven duygusu oluştuktan sonra gerçekleşiyor. Salonuna gelen pek çok müşterisi ile sevgililik ilişkisi yaşadığını, her iki evliliğini de salona gelen müşterilerle yapmış olduğunu ya da müşterilerinden çok yönlü ilişki teklifleri al-

dığını görüşmenin başkaca anlarında aktaran kuaförlerin bu aktarımları da aynı ölçüde sahiplendikleri "aile gibiyiz" söylemi ile örtüşmüyor. Ayrıca görüştüğümüz kuaförlerin neredeyse tamamı kendi salonlarını bunun dışında bırakmak kaydıyla, kuaförlere güven olmayacağını, salonlarda kuaförlerden müşterilere yönelik taciz olaylarının yaşandığını ve her an her şeyin olabileceğini söylüyorlar. Müşterilere sarkıntılık etmesiyle ya da salondaki çapkınlığı ile ün salmış eski kuafor ustalarının, salonlardan bu nedenlerle kovulanların, kuaförler arasında elden ele dolaştırılarak işe alınmaması yönünde hakkında uyarı yapılan tacizci kuaförlerin, müşterisi olan kadınlardan kendine harem kurmayı hayal eden meslektaşların hikâyeleri görüşmelerde başka konular arasına sıkıştırılıyor ya da kayıt dışı yapılan görüşmelerde daha rahat aktarılıyor. İlişki seviyesine taşınmamış dahi olsalar müşterilerle yaşanan duygusal yakınlaşmaların, "bu senden hoşlanıyor, bu müşteri sana yazıyor" gibi yakıştırmaların kuaförler arası sohbetlerin başlıca mevzularından olduğu söyleniyor. Kendi salonunda da taciz olaylarının yaşandığını, müşterilerinin şikâyeti nedeniyle işten çıkardığı erkek kuaförler olduğunu çekincesiz bir şekilde ifade eden tek kuafor, görüşme yaptığımız tek kadın kuafor olan Esma oluyor. Esma flörtif, tacizkâr ve buyurgan tavırları nedeniyle salonunda erkek kuaförlerle çalışmakta zorlandığını anlatıyor.

Elbette burada erkek kuaförlerle müşterileri arasında dostluğa ve arkadaşlığa dayanan yakın ilişkilerin ya da karşılıklı özen ve saygıya dayanan mesafeli ilişkilerin hiç kurulmuyor olduğunu söylemeye çalışmıyoruz. Aksine daha önce de belirttiğimiz gibi kadınlar kuaförleriyle uzun soluklu dostluklar ve yakınlıklar kurabilmekte ve bu tanıdıklıklar üzerinden bu mekânları kendileri için oldukça güvenilir ve keyif alarak kullanabilecekleri mekânlar haline getirebilmekteler. Burada dikkati çekmeye çalıştığımız nokta yalnızca bu deneyimlerin hikâyenin tamamını yansıtmadığı, bu mekânda kurulan ilişkilere dair geliştirilen "aile" söyleminin ise bazı ilişki ve deneyim türlerinin ihtimal ve kural dışı tanımlanmasında işlevselleştirildiğidir. Gerek kuaförler gerekse müşteriler tarafından kurulan "profesyonellik" söyleminin de benzer bir işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan farklı olarak kişiler arası ilişkilerde arzu dinamiklerini daha görünür kılan bir diğer strateji isemeslek adabını "nefsin sınanması" yönündeki İslâmi söylem üzerinden kuran bir tür benlik teknolojisi. Mesleklerinin dini açıdan meşruluğunu sorgulayan ve mevzuyu bir cami hocasına danışan kuaförlerin söyleminde benliğin sürekli kontrolü ve disiplini temaları ön plana çıkıyor. Kuaförlerden birinin ifadesiyle "bir sürü güzel kadının içinde olmak" ama yine de "nefsine sahip" çıkabilmek ve kendini "düzgün" tutabilmek dini açıdan sevap olarak

kabul ediliyor ve müşterilerle kurulan yakınlığın kişiler üzerinde yarattığı gerilimlerle bu dini söylem yoluyla baş ediliyor.

Kuaförlüğün erkeklik halleri...

Çalışmayı bitirirken son olarak değinmek istediğimiz konu kuaförlüğün erkeklik halleri. Kuaförlük mesleği cinsiyet kimliklerinin kurulumunda icracısı olan erkeklere pek de avantajlı bir konum sağlamayan bir meslek. Kuaförler ne orta sınıf beyaz yakalı erkeğin olduğu ekonomik güç ve toplumsal konuma, ne de fiziksel gücü üzerinden erkekliğini kuran inşaat ya da maden işçisinin konumuna sahipler. Üstelik kuaförler çalışma yaşamalarını ağırlıklı olarak kadınların bulunduğu bir mekânda, kadınlıkla özdeşleştirilen "güzellik" ve "bakım" işleri ile uğraşarak geçiriyorlar. Buna bir de, kuaför salonlarının toplumun gözünde "cinsiyetsiz" ya da kadınların namusuna halel getirmeyecek mekânlar olarak kurulmasına da katkıda bulunan, kuaförlerin medyada efemine karakterler olarak temsil edilmesi eklenince, erkek kuaförlerin çalışma yaşamları ve meslekleri üzerinden güçlü bir erkeklik konumu iddiasında bulunmaları iyice zora düşüyor.

Görüştüğümüz kuaförlerin dile getirdikleri şikâyetlerden biri çevrelerindeki erkeklerin kuaförlük mesleğini "iş" ya da "meslek" olarak görmemeleri. Erkeklerin "bütün gün kadınlarla çalışıyorsun, size ne var?" türünden, kuaförlüğü gerçek bir iş, bir meslek olarak tanımayan kinayelerine ve dokundurmalarına karşı öfke duyan, bu kinayeler nedeniyle kimi zaman arkadaşlıklarını bitirdiklerini söyleyen kuaförler kendi anlatımlarında mesleklerini yüksek fiziksel güç, dayanıklılık ve kondisyon gerektiren, teknik bilgiye dayanan bir "erkek mesleği" olarak tanımlıyorlar. Görüştüğüm tüm erkek kuaförlerin paylaştığı bu görüşe göre bütün gün ayakta kalmayı ve saçlara "kuvvet" uygulayarak fön çekmeyi gerektiren bu meslekte böyle bir kas gücü ve kondisyona sahip olmadığı düşünülen kadınların meslekte başarılı olmaları mümkün değil. Gün içinde uzun çalışma saatleri ve izin/tatil günlerinin azlığı, mesleğin kadınlar için neden uygun olmadığının gerekçelendirilmesinde öne sürülen bir diğer neden. Tüm gün ayakta kalmayı gerektiren mağazacılık sektöründe ağırlıklı olarak kadınların çalıştığı ya da kuaför salonlarında aynı çalışma koşullarında manikür/pedikür/ağda işlerini yürüten kadınların varlığı hatırlatıldığında ise erkek kuaförler "kadınların duygusallığı" üzerinden bir söylem geliştirerek, kadınların yalnızca fiziksel değil duygusal özellikleri bakımından da bu meslek için uygun olmadıkları tezini ileri sürüyorlar. Bu yolla ise kuaförlük mesleği ile erkeklik arasında daha sıkı bağlar örmeye çalışıyorlar. Bura-

da öne çıkarılan temalar ise "kadınlar arası rekabet" ve "çekememezlik". Buna göre kadınlar arası rekabet ve çekememezlik nedeniyle kadın kuaförler hemcinsleri olan müşterilerini fazla güzelleştirmek istemez, onların ilgi taleplerini ve beklentilerini karşılamakta ve onlara hizmet sunmakta zorlanırlar. Dolayısıyla meslekte başarısız olurlar. Başka bir ifadeyle, erkek kuaförler kadınların meslekte profesyonel davranamayacağını, duygularını mesleki yeteneklerinin ve ticari kaygılarının önüne geçireceklerini ifade ediyorlar. Bu söylemleriyle rekabetin kadınlar arası yegâne ilişki biçimi olduğunu iddia eden, kadınlar arası dayanışmacı ve güçlendirici ilişkilerin varlığını göz ardı eden kuaförler aynı zamanda kendilerini de kadınlardan daha akılcı ve profesyonel davranışlar geliştirebilen varlıklar olarak konumluyorlar. Bu ise fiziksel güce yapılan diğer vurgularla birlikte "kadınlardan daha üstün varlıklar olarak" erkekliklerinin kurulumuna katkı sağlıyor. Büyük ölçüde kadınsı olanı dışlamak ve kadına/kadınsı olana boyun eğdirmek üzerine kurulan erkekliğin kuaför salonlarındaki ahvali de modern toplumlarda kadınlık ve erkekliğe dair sıkça başvurulan güçlü/zayıf, akılcı/duygusal, rasyonel/irrasyonel, etken/edilgen gibi karşıtlıkları bu meslek bağlamında yeniden üretmek üzerinden gerçekleşiyor. Erkek kuaförler, kadınlık ve erkekliği keskin sınırlarla ayrıştırarak meslekleri üzerinden erkekliklerini kurma girişimlerini sekteye uğratan toplumdaki efemine kuaför algısına da sert tepki gösteriyorlar. *Ulan İstanbul*, *Beyaz Gül* gibi dizileri örnek göstererek, televizyon dizilerinde veya filmlerde erkek kuaförlerin efemine tiplemeler olarak canlandırılmasından duydukları rahatsızlığı görüşmelerde sıkça dile getiriyorlar.

Kuaförlerin bu konumlanışları, müşterileri ile kurdukları ilişkilere dair aktarımlarında da gözlemlenebiliyor. Erkek kuaförlerin aktarımlarında müşterileri "idare etmek", "ikna etmek" ve "kandırmak" gibi kendilerini daha etken, kadın müşterileri ise daha edilgen konumlarda ifade eden söylemlere sıklıkla rastlanıyor. Kadınların ne istediğinden ziyade kendilerinin kadınlara uygun bulduğu rengi ve modeli uygulamak konusunda çoğunlukla ısrarcı olabilen kuaförler, bu ısrarlarını konudaki uzman pozisyonlarına dayandırarak meşrulaştırıyorlar. Müşteriye neyin yakışacağı konusunda son sözün kendilerine ait olmasını istiyorlar. Örneğin saç kesimlerini ellerinde belirli yüz tiplerine hangi kesimin daha çok yakışacağını söyleyen on sayfalık bir şablonu veri alarak yapıyor, burada uygun görülen modellerin dışına çıkmıyor, müşterilerin farklı yönde gelen isteklerini yer yer onları çirkin olacaklarını söyleyerek korkutmalarına, yer yer tatlı dille ikna etmelerine yarayan uzmanlık bilgilerinden kaynaklı otoritelerini kullanarak geri püskürtebiliyorlar. Zaman zaman ise müşteriyi "kırmamak" adına onun isteğini geri çe-

virmeyip "olur, onu yaparız" diyor ancak ona daha çok yakışacağını düşündükleri başka bir modeli yaptıklarını anlatıyorlar. Özetle, çoğunlukla bildiklerini okuyorlar. Kuaförlerden müşterilere yönelen bu tip buyurgan yaklaşımların izlerini kuaförlerin çok ısrarcı olabildiğini söyleyen Serap'ın, "onun yaptığını beğeneceksin, bayansın, güzel oldu diyeceksin" diyen Binnur'un, yirmi yıldır istediği halde kuaförleri yakışmaz dediği için saçlarını beğendiği modelde kestiremeyen Semra'nın, "burası benim alanım, senin sözün biter burada" edasıyla saçını yapan kuaföre sesini çıkarmaya korkan ya da saçının her zaman istediğinden ve kendisine gösterilenden fazla kesildiğini ve bunun her defasında kendisini çok üzdüğünü söyleyen daha genç yaşlardaki Petek ve Zehra'nın sözlerinden takip etmek mümkün.

Her ne kadar erkek kuaförler kuaförlük mesleğini fiziksel güç ve yüksek kondisyon üzerinden tanımlamayı yeğleseler de çoğu mesleğe sanayide, inşaatta ya da mobilya yapımında çalışmak için yeterince güçlü bulunmadıklarından ailelerinin yönlendirmesi ile girdiklerini anlatıyorlar. Aileler kuaförlüğü "daha az yorucu", "kapısı kapalı", "sıcak ortamda bayanlara hizmet edilen", "temiz" bir meslek olarak görüyor ve diğer sektörlerde çalışamayacağını düşündükleri erkek çocuklarını kuaförlüğe yönlendiriyorlar. Bir de ikbal vaat eden bir meslek olarak kuaförlük tercih ediliyor. Fiziksel güç ve dayanıklılık konusunda iddia ortaya koyan erkek kuaförlerle yaptığımız görüşmelerde ortaya çıkmayan mesleğe dair sıkıntılar ve hastalıkların bilgisine ise on beş yıldır meslekte olan ve kendi kuaför salonunu işleten Esma ile yaptığımız görüşmede vakıf oluyoruz. Buna göre aslında kuaförlerin pek çoğu menisküsten ve bel fıtığından muzdarip, ayrıca kuaförlük çok yıpratıcı bir meslek, maruz kalınan boyalar ve kimyasallar nedeniyle kırklı yaşlarında kansere yakalanan çok sayıda kuaför var. Kuaförlerin savunmasız ve incinebilir varlıklar olarak resmini çizen Esma'nın mesleğe yaklaşımı da erkeklerinkinden farklı. Esma'nın meslekte başarı tanımlamasında, bu anlamda çok da zorlanmadığını ifade ettiği fiziksel güç ya da kondisyon temaları çok geri planda kalıyor. Onun tanımlamasında ise daha ziyade kadınlarla ve mahalleyle iyi ilişkiler kurmak, müşterilerle arkadaşlıklar kurarak kuaför salonu etrafında bir sosyal ağ örmek, yeterli teknik bilgiye sahip olmak, kadınların saçlarını yıpratmadan güzelleştirerek onları mutlu ve memnun etmek gibi unsurlar ön plana çıkıyor. Bunları esnaflığın ve ticari başarının en önemli unsurları olarak benimsiyor. Erkekler kadın müşterilerin "psikoloğu gibi" olmaktan şikâyet eder ya da bu rolü reddederlerken, Esma bunu işinin önemli bir parçası olarak sahiplenmiş görünüyor. Erkeklerin çoğu zaman şikâyet ederek andığı, kiminin zorunlu olarak kimininse aslında çok da ka-

fayı vermeden yalnızca kafa sallayarak dinlediğini söylediği, içlerinden birinin deyimiyle "bilgi kirliliğine" maruz bırakıldıklarını düşündüğü müşterilerin özel yaşamına dair sohbetler ve aktarımlar ise Esma'ya göre birer beslenme ve güçlenme kaynağı. Kadınlara "akıl" verdiğini düşünen erkek kuaförlerden farklı olarak Esma bu sohbetleri kadınlarla dertleştiği, onlarla arkadaşlık kurduğu ve onlardan öğrendiği sohbetler olarak görüyor. Sorunlara bulunan çözümler ise birlikte akıl yürütmenin eseri.

Kuaförlük yüzlerce yıllık geçmişi olan bir meslek. Zira geçmişten günümüze saçlar gücün ve güzelliğin, saçlara uygulanan modeller, saçlarda kullanılan taç, peruk, mücevher gibi aksesuarlar ise toplumsal statünün göstereni olmuş. Bakımlı olmanın güzelliğin önüne geçtiği, çalışma yaşamından sosyal yaşama her alanda değer gördüğü günümüz toplumlarında ise modern kuaför salonları pek çok kadın için gündelik yaşamının vazgeçilmez bir parçası. Bu bağlamda da kadınlar için önemli sosyalleşme ve güçlenme mekânları. Müşterileri kadınlar olan, ticari varlığı ve selameti kadınların salonlarında geçirdiği zamandan ve elde edilen sonuçtan memnuniyet duymasına bağlı olan bu mekânlara rengini veren kadınların özel alan/kamusal ayrımını boşa çıkaran sosyalleşme biçimleri. Yer yer mahremin ve kişiselin, yer yer siyasetin ve toplumsalın içerildiği, birincil yakınlıklara da imkân veren bu tür bir sosyalleşme bu mekânın çalışanları olan erkeklerin çok da sahiplenmedikleri bir ilişkilenme biçimi. Kuaför salonlarının cinsiyetler arası sınırları aşındıran bu dünyası içinde erkekliğin nasıl yeniden kurulduğunu anlamak, duygulara ve birincil ilişkilere önem vermek gibi toplumsal olarak "kadınsılık" atfedilen şeylere bu türden mesafe koyuşları görmekten geçiyor. Sınıf ve cinsiyet farkları temelinde "mesafe" koymanın bir küçük beden hareketi, ufak bir jest veya mimik ya da "anne", "teyze" gibi ardında bir yığın kültürel bagajı barındıran bir ismi telaffuz etmekle mümkün olduğunu görmekten, Binnur'un sözleriyle "her şeyin bir anlamı olduğunu" yeniden düşünmekten. Bu mesafe koyuşları ya da kadını cinsiyetsizleştirmek suretiyle kamusal alana dahil eden toplumsal geleneğin kuaför salonunun mahremi daha da açık eden kamusallığında nasıl yeniden üretildiğini gözlemlemek bu çalışmanın bize sunduğu imkânlar oldu. Sınıfsal ve cinsiyete bağlı eşitsizliklerin gündelik yaşam pratikleri içindeki etkileşimini görmek bu eşitsizliklerin nasıl işlediklerini ve devamlılık sağladıklarını anlamak açısından önemli görünüyor. Kuaför salonları gibi karma kullanıma açık mekânlarsa bize bu açıdan pek çok veri sunuyor.

KUAFÖRLE İMTİHANIM

EZGİ SARITAŞ

Düğünler, resmi görüşmeler, toplantılar... Hayatımda ara sıra ortaya çıkan bu durumlar, beni ayaklarımın biraz da geri geri gittiği bir yere sürükler: kuaföre. Son dakikada koştura koştura gittiğim, çok acelem olduğunu söylediğimde, pek de şaşılmayacak bir biçimde, keşke önceden arasaydınız cevabıyla karşılaştığım, sonra da alelacele terk ettiğim yerler kuaförler. Bu yazıyı yazarken şu sorunun cevabını bir kere daha ve belki de ilk kez kendi başına düşündüm: Neden kuaför ziyaretleri benim için hep en sona, en sıkışık zamana bırakılan sıkıcı bir zaruret? Pek çok kadın arkadaşımın düzenli/yarı düzenli biçimde kuaföre gittiğini ve kuaförde bulunmaktan keyif aldığını biliyorum. Benim için kuaförün ancak zorunlu kalındığında gidilecek bir yer olmasının nedeni ne? Kadınlıkla ve gerektirdiği "cinsiyet kalıpları" ile bir derdim olması mı? Ben de *her kadın gibi* bunların bir kısmını kabul, bir kısmını reddediyor; bazılarını zorunluluktan bazılarını da keyif alarak üstleniyor, bunu yaparken de kalıpları eğip büküyor, doğaçlama yapıyorum. Kuaförden hoşlanmadığım için, bazen öyle algılansa da, hâkim kadınlık rollerini daha fazla sorguladığımı düşünmüyorum veya daha fazla sorguladığım için kuaföre gitmeyi bıraktım diyemem. Ben de hâkim kadınlık rolleri içerisinde bazı şeyleri keyif alarak yapabiliyorum; örneğin el işi yapmaktan zevk alıyorum. Kendimce eğip bükebildiğim bir şey el işi, belki bu nedenle de hayatımın bir yerlerine yerleştirirken zorlanmıyorum. Veya evde yapılan öz bakım faaliyetlerinden, cilt ve saç bakımından keyif alıyorum. Belki kuaförü, öz bakımın kuaför/güzellik salonu/ağdacı halini hayatımın bir yerlerine yerleştirirken aynı kolaylığı hissedemediğim için sev-

miyorum. Belki de yeterince esneklik payı bırakmıyor bu deneyim. Bu da, sanırım kaçınılmaz bir biçimde, daha erken kuaför deneyimlerimin üzerine düşünmemi gerektiriyor.

Çocukluk anılarımda annemin kesimini beğendiği (kesimi beğenme meselesinin birçok kadın için çok önemli olduğunu sonraki yıllarda gördüm) kuaförüne kestirilen kısa saçlarım var; hep istediğimden kısa kesilirdi saçlarım. Annem nedense saçlarım düzmüş gibi davranıyor ve o dönemin modası olan kısa küt saçı kestiriyordu kuaförüne; ben de bu kesimi –teoride– seviyor ve istiyordum. Aslında kıvırcık olan, fırçayla kurutma, sık tarama ve sıkı sıkı bağlanma yüzünden dalgalı hale gelmiş saçlarım asla dergilerdeki kız çocuklarınınki gibi yüzümü yumuşacık çerçevelemez, bir tarafın uçları hep dışarı kıvrılırdı. Kısacası çocukluğumdaki kuaför ziyaretleri bir hayal kırıklıkları silsilesi idi; dergilerdeki küt saçlı cici kızlar ve benim şekilsiz dalgalarım... Saçlarım bitlendiğinde aynı kuaför saçlarımı kısacık kesti. Annem ve babam bu kesimi çok beğendiklerini söylüyorlardı; bense kendimden hiç memnun değildim. Üstüne üstlük sınıfın kız ve oğlan nüfusu sayılırken, sınıfın haşarı oğlanları beni de oğlan hanesine yazmaya başladılar. Sene sonu gösterisinde öğretmenin beni oğlan çocuğu rolüne sokmak istemesi ise saç kestirme işlemi ile neden bir türlü barışamadığım üzerine düşünürken kendini dayatan bir anı. Oğlan çocuğu sanılmak benim için kabul edilemez ve acı bir deneyim olmuştu; kuaför, saç ve genel olarak bedensel tüy meselesinin cinsiyetlendirme pratiklerinden ayrı düşünülemeyeceği çok daha erken deneyimlerimde kendini açık etmişti. Yıllar sonra saçlarımı "üçe vurdurduğumda" hem bu pratiklerin nasıl hızla şedit bir biçim alabileceğini, hem de cinsiyetler arası sınırın birkaç santimlik saç kadar olduğunu tekrar hatırladım.

Ergenliğe girmemle birlikte, tabii ki, işler daha da karmaşık ve acılı bir hal aldı. Öncelikle artık iş saç kestirmekle bitmiyordu; sınıf arkadaşlarım bıyıklarını, kaşlarını ve bacaklarındaki ince tüyleri aldırmaya başlamış, bazıları saçlarını boyatmıştı. Bir grup kız öğrenci haftada bir iki kere fön çektirmeye gidiyordu. Sık sık fön çektirmelerine aileleri izin vermeyen veya parası yetmeyen bazı arkadaşlarım saçlarını ütülüyorlardı. Kuaför, yakın arkadaşlarımın olmasa bile, çevremdeki bir grup kızın hayatında önemli bir yer haline gelivermişti. Annem bu kızların zamanından önce olgunlaştıklarını söylüyor, beni bu bakım işlemlerinden gözü gibi sakınıyordu. Saç kestirmeye, dükkânı kapatmış ama evinde saç kesmeye devam eden eski kuaförümüze gidiyorduk. Yıllar böyle geçerken genel geçer olgunlaşma yaşlarına girmiştim; sınıf arkadaşlarım benimle inceden alay ediyordu ama ben hâlâ kafam-

da her hafta fön çektiren, okula gelirken *şeffaf* rimel, *şeffaf* dudak parlatıcısı süren, *şeffaf* çorap giyen *kızlar*la aynı yaşta –veya olgunlukta, veya kadınlıkta–[1] hissetmiyordum. Böyle hissetmeye hiçbir zaman başlamadıysam da, ayak uydurmak için çaba harcamam gerektiğini fark etmem en yakın arkadaşımın kaşlarını aldırmasıyla başladı. Böylelikle, zamanından erken olgunlaşmayan, eteğini kıvırmayan, teneffüslerde sırasında oturup öğle yemeklerini sınıfta yiyen, *çıkmak* diye bir şeyin varlığından haberdar olsa da çıkanları ancak uzaktan izleyen kızların da bazı zorunlulukları olduğunu hissetmeye başladım. Yine de diğer kızlardan biraz geride kaldığım, fakat bunun pek de sorun olmadığı, çünkü benim *öyle* olduğum düşüncesi bir şekilde kafama yerleşmiş olmalı. Hayatımın sonraki dönemlerinde de hep böyle hissettim; bu kadınlar bana kıyasla kadınlık performansını daha fazla yerine getiriyorlardı; bunun için girilen zahmetler bana korkutucu ve yorucu geliyordu ve belki biraz çocuksu, daha az kadınsı, daha tembel ve çabasız bu oluş, içinde rahat ettiğim bir kılıf sağlamıştı. Kuaföre gitmek, bu nedenle, parçası olmak konusunda tereddüt ettiğim o dünyaya gönüllü biçimde girmek; o dünyanın ölçütlerine göre değerlendirilmeyi kabul etmek ve tabii ki asla başarılı olamamak anlamına geliyordu. Benim gibi kuaföre pek fazla gitmeyen, kadınlık performansının olmazsa olmaz bazı bakım işlemlerini gündelik hayatının bir parçası haline getirmemiş birkaç –dürüst olmam gerekirse iki– arkadaşım var. Bu arkadaşlarımdan biri kuaföre gitmeyi sevmemesinin sebeplerinden birinin, kendisini bakımsız addeden kuaför ahalisinin –çıraklar, ağdacı, manikür-pedikürcüler– ona sürekli tavsiye vermesi olduğunu söylüyor. Gerçekten de uzaylı görmüş gibi bakışlar, işin derinine indikçe ortaya çıkan "rezaletler", rezaletlere verilen tepkiler benim de kuaföre gitmekten çekinmemin başlıca sebeplerinden.

Fakat zaman içinde kendimle iftihar etmem için bir vesile haline gelmeye de başladı kuaförle imtihanım. Fön çektirmeyebilir, kaş ve bıyıklarınızı aldırmayabilirsiniz; manikür ve pedikür sizinle alakasız sözcükler olabilir fakat eğer saçlarınızı, çocukken hayal ettiğim gibi, topuklarınıza kadar uzat-

1 Burada bahsettiğim bakım faaliyetleri, tüyleri almakla sınırlı olmasa da, kadınların tüylerinin alınması gerekliliği ile kadınlardan esirgenen erişkinlik konumu arasındaki bağlantıyı da es geçmemek gerek. Bu bağlantı özellikle radikal feministlerce vurgulanmıştır. Catherine Mackinnon (2003), dişi toplumsal cinsiyeti pasif cinsellik ile örtüştürürken, kadının çocuksulaştırılmasının pedofiliyi çağırdığını söylüyor. Susan Brownmiller (1984), tüysüzlük beklentisi ile çocuksu bir kadınlık arzusunu ilişkilendiren diğer bir isim. Tüysüz bedenin çağrıştırdığı çocuksuluğun erotikleştirilmesi radikal feminist bir çerçevede kalındığında kadın cinselliğinin tabiiyetle sınırlı bir yorumunu yapıyor ve pedofili ile "normal" cinsel arzuyu tehlikeli biçimde birbirine yaklaştırıyor. Yine de tüylerden arınmış bedenin, kadın ve tüysüzlük beklentisinin doğallığını sorgulamaya başladığımız anda görünür olan ve "normal"i istikrarsızlaştıran etkisi yabana atılacak gibi değil.

mak gibi bir niyetiniz yoksa saçınızı kestirmek, yani kuaföre gitmek zorundasınızdır. Bu zorunluluktan kaçmanın diğer yolu ise saçınızı bir tanıdığa kestirmek veya bizzat kesmektir. Aslında saçlarımı kendi kendime kesmeye, kuaförden kaçma isteğimin itkisiyle başlamadım. Birçok kadın –ve erkek gibi– annemin kuaförünün kesimi de dâhil, kuaförlerin kesimini asla beğenmiyordum. Saçlarımı kendi kendime daha iyi kestiğimi düşünüyor olmam ise, en azından başlangıçta, oldukça absürttü zira gerçekten uzun zaman her yeri eşitsiz, garip şekilde kırpılmış saçlarla gezdim. Artık görece özgürlüklerine kavuşmuş kıvırcıklarım sayesinde durumu idare edebilsem de, kuaföre gitmek zorunda kaldığımda durum saklanamaz hale geliyordu. Bir dönem ciddi görünmem gereken görüşmelerden önce fön çektirmek zorunda hissediyordum (kıvırcık saçı her şeyiyle kabullenmem zaman aldı); fönle ortaya çıkan eşitsiz kesim kaçınılmaz biçimde kuaför azarına neden oluyordu. Zamanla saçlarımı daha incelikli bir biçimde kesmeye başladım; kocaman tutamları ayırıp bir kerede budamadım da daha küçük tutamlara ayırdım; ince uçlu bir makas alarak saçlarıma küçük katlar vermeye başladım. Sonra yakınlarımın saçlarını kesmeye başladım ve yavaş yavaş kendimi geliştirdim. Ara sıra gittiğim kuaförlerde saçını kime kestirdin sorusuyla karşılaştığımda kendimle gurur duyarak ben kestim diyorum ve karşılığında "Oo maşallah, gel bize de kes!" cevabını almak bana bayağı bir haz veriyor: "İşte sonunda size de becerilerimi kabul ettirebildim"in hazzı!

Kuaför sohbetlerinden hoşlanmamamın tek nedeni bakımsız bulunmak veya eleştirilmek değil. Yine aynı arkadaşım, kuaföre gitmekten hoşlanmamasının başlıca nedeninin kuaförlerdeki fazla *samimi* ortam olduğunu söyledi. Kuaförün mahrem bir kamusallığın ve anonim samimiyetinin, ben ve çevremdeki bazı kadınlar için oldukça zorlayıcı olabildiğini gözlemledim. Mahremiyet ve samimiyet, kamusal/özel ayrımının her iki yanını da zorlayan, çatlatan bir deneyim alanı yaratıyor. Belki zorlayıcılığı da biraz buradan kaynaklanıyor. Bu mahrem kamusallık, aynı zamanda gizli tutulması, kadınlar arasında paylaşılan ama erkeklerin görmemesi gereken bir alan. Bakım süreçlerinin erkek gözlerinden ırak tutulması, bunları gerektiren şeylerin varlıklarının gizlenmesi gerektiği anlamına da geliyor; yani kadınların bıyıkları ve sakalları yokmuş, tırnakları doğuştan şekilli ve parlak, saçlarının uçları da güneşten sararmış gibi davranmaları gerekiyor. Wendy Chapkis şöyle diyor: "Her kadın yoğun çabalarla dişiden feminene dönüşümünün yapaylığının farkında olsa da, bu dönüşümün çabasız olması gerektiğine dair inancı beslemeye devam eder. "Gerçek kadın", yalnızca kılık değiştirmiş olsa da, doğal olarak feminen olmalıdır. Her şeyden bihaber erkek için bu im-

ge esrarını korumalıdır, dolayısıyla tıpkı deva olmaya çalıştıkları "kusur"lar gibi, dönüşüm araçları da dikkatlice gözlerden ırak bir yere gizlenmelidir." (1986: 5-6)[2] Bir arkadaşım, eski sevgilisini kadınların çoğunun gerçekte oldukça tüylü olduğu konusunda ikna etmek için bayağı uğraşmak zorunda kaldığını anlatmıştı. Başka bir arkadaşım da eşiyle her şeyi paylaşabildiğini, ama eşinin kendisini bıyıklarını alırken görmesinin ona karşı tüm saygısını yok edeceğini!

Yalnızca bu değil; kuaför aynı zamanda bu bilinen ama hep mahrem kalması gereken sırrın denetime, anonim ama uzman birilerinin denetimine açıldığı bir yer.[3] Mahalle kuaförlerinin daha rahatsız edici olduğunu söylüyor kuaföre gitmeyi sevmeyen arkadaşım; nereden geldiğin, nerede oturduğun, yaşın, medeni durumun, işin, gücün, memleketin hemen soruluyor. Sonra sıra asıl meseleye geliyor; ne kadar temiz, tüysüz, bakımlı olduğun bu bilgilerle eşleştiriliyor. Ne kadar tüylü olduğun üzerinden hem ırksal özelliklerine hem de kültürel ve kaçınılmaz olarak sınıfsal alışkanlıklarına dair yargılara varılabiliyor. Bazı ırklar beğenilmeyen fiziksel özelliklerle özdeşleştiriliyor, bazen de bu özellikleriyle baş etmeyi öğrenecek kadar medenileşmemeleriyle. Sınıfsal konum, kadının kendisine ne kadar para ve zaman harcadığını, bakımına özen göstermeyi ne kadar bildiğini gösteriyor. Eşleşmeler beklendiği gibi olmadığında; eğitimli, iş sahibi, başarılı ama kadınlığı öğrenmemiş bir kadın oluveriyorsun.

Kuaför deneyiminin ve bakım normlarının, cinsiyet normlarına sıkı sıkıya bağlı olduğu tespiti yeni ve şaşırtıcı olmaktan çok uzak. Özellikle de vücut tüylerinin, kadınlıkla erkeklik arasındaki sınırı çizdiğini kolayca söyleyebiliriz. Bıyık şakaları, "babamınki gibi bacaklar" ve son on yılda hızla onunla yarışabilecek hale gelen "kol kılı" geyikleri, kadınları cinsiyet normlarına uymaya zorlamanın belki de –ve maalesef– nispeten zararsız yolları. Konu üzerine yapılan araştırmalar da, bedensel tüylerin, kadınlık ve erkeklik arasındaki sınırı diğer bedensel normlara kıyasla daha güçlü biçimde çizdiğini

2 1970'lerde bir feminist olarak tüylerini almayı bırakan, fakat "feminist getto"dan ayrıldıktan sonra bıyıkları nedeniyle de sık sık tacize maruz kaldığını anlatan Wendy Chapkis gibi 1970'lerin kadın hareketinde yer alan feministlerin, mesele üzerine çokça yazmış olması elbette ki tesadüf değil. Tüylerini almayan feminist imgesi de büyük ölçüde radikal feminizmin mirasıyla ilişkili. Basow (1991) tüylerini almayı bırakan feministlerden çoğunun, 1970'lerin başında politik bir tavır olarak tüylerini almayı bıraktıklarını ama 1980'lerde yeniden tüylerini almaya başladıklarını söylüyor.

3 Berber salonlarının da böylesi kendi içine kapalı alanlar olduğu iddia edilebilir. Fakat tıraş olduğu gerçeğini saklamaya çalışan bir erkek pek de alışık olduğumuz bir tip olmasa gerek. Vücut tüylerinden arınmanın erkeklerde yarattığı mahcubiyette tüylerin kendisinden utanma bir miktar rol oynasa da, tüy alma faaliyetinin çağrıştırdığı dişiliğin azımsanamayacak bir etkiye sahip olduğunu düşünüyorum.

vurguluyor.[4] İş hayatına girmek ise orta sınıf birçok kadın için bakım dünyasının dayatmalarından artık kaçamamak anlamına geliyor. İyi kötü idare edilen öğrencilik hayatıyla karşılaştırıldığında, bırakın düzenli olarak tüy almamayı, her gün makyaj yapmamak bile kabul edilemez bir şey beyaz yakalı kadınların çoğu için. Uzun süre iş hayatının dayatmalarından kaçabilmiş ve üstlerinin, iş arkadaşlarının düşmanca yorumlarını kulak arkası edebilmiş bir başka arkadaşım, çok daha ilginç bir boyutundan söz etti bakımlı olma zorunluluğunun. Mülteci kadınlarla çalışmaya başladıktan sonra dış görünümü ve özellikle de tüyleri konusunda çok daha titiz davranmak zorunda kalmıştı, zira tersinin birlikte çalıştığı kadınlarda güvensizlik hissi yarattığını hissediyordu.

Kadınların bedenlerine dair normlar, sınıfla, ırkla, etnisiteyle ve cinsel yönelimle sıkı sıkıya ilişkili.[5] Tüylerin alınmaması –veya genel olarak bakımsızlık– mensubu olunan etnik/cinsel grubun, sınıfın kötü temsili olarak görülüp öncelikle grup içinde cezalandırılabiliyor. Üst sınıf, eğitimli, beyaz, heteroseksüel kadınlar açısından tüylü dolaşmak *özgürlüğü* daha kolay söz konusu olabilirken; sınıf, ırk veya cinsel yönelim nedeniyle zaten damgalanmış olanlar için tüyleri uzatmak çok daha riskli bir deneyim haline gelebiliyor. Kıldan tüyden görünen meselelere dair yazın, etnik ve kültürel kodlamalar, homofobi ve sınıfsal aşağılama ile birlikte kadınlıktan dışlanma, partner bulamama ve feminen çekiciliği kaybetme endişesinin kadınların bedensel normları üstlenmelerine yol açtığını gösteriyor. Yakın zamanda yapılmış bir çalışma, kadınların önemli bir bölümünün tüyleri tıraş etmenin kendi seçimleri olduğunu düşündüğünü gösteriyor. Fakat araştırma için tüylerini uzatan kadınlar, hem çevrelerinden –ailelerinden, partner ve arkadaşlarından– aldıkları olumsuz tepkiler hem de kendi değersizlik, çirkinlik ve hatta dışkılanmışlık (*abjection*) hisleriyle baş ederken başlangıçta düşünmedikleri kadar zorlanıyorlar.[6]

---

4 Lesnik-Oberstein, bedensel tüylerin, feminist literatürde sıklıkla ele alınan kilo ve diyet gibi meselelere kıyasla çok daha az tartışma konusu edilmesini tam da bu duruma bağlıyor. Ona göre, feminist literatürün kadınlık tanımını istikrarsızlaştırma etkisi oldukça güçlü olan tüy meselesini ele almaması meselenin önemsizliğinden değil, tam da bu son derece önemli etkisinden kaynaklanıyor (2006: 2-5).

5 Bu ilişkilere dair çok daha incelikli tartışmalar için aşağıdaki kaynaklar yol gösterici olabilir: Cinsel yönelimle ilişki için Basow, 1991; sınıf tartışması için Skeggs, 1997. Fahs, 2011, 2014; Fahs ve Delgado, 2011, ırk, sınıf ve cinsel yönelimi bir arada ele alıyor. Bedensel tüylerin varlığı (veya yokluğu), diğer etnik gruplarla veya milletlerle farkı belirtmek amacıyla sıklıkla kullanılıyor. Tarihsel bir analiz için bkz. Herzig, 2015. *The Last Taboo: Women and Body Hair* isimli derlemedeki bazı bölümler de bedensel tüy ve milli kimlik tanımları arasındaki ilişki üzerinde duruyor.

6 Fahs, 2011, 2014.

Tabii ki kadınların en özgür olduklarını düşünüp söyledikleri anlarda bile toplumsal normlara boyun eğen, eyleyicilikleri ellerinden alınmış ama bunu da kendi tercihi olarak görecek derecede normları içselleştirmiş zavallılar olduğu sonucuna varmamız gerektiğini ima etmiyorum. Veya kadınların bu normlardan kurtulup tüylerini almaya bıraktıklarında doğal, dolayımsız ve özgür bir benliğe ulaşacaklarını. Kişisel tercihler ve toplumsal beklentilerin karmaşık biçimlerde etkileştiklerini ve tercihlerin dolayımsız biçimde kaynağı gibi görünen öznelliklerin nasıl sürekli bir müzakere sürecinde olduğunu, asla sabitlenmediğini gösteriyor bu çalışmalar. Tüyleri uzayan, cildi veya saçları bakımsız kalan, hatta bazen bir günlüğüne makyaj yapmamış bir kadın bir anda kendisini *kendisi* gibi hissetmeyi bırakabiliyor; dışkılanmış ve tam da özne olamayan bir varlığa dönüştüğünü düşünebiliyor. Bunun düşünüldüğü an, özneliği ve de özellikle cinsiyetli özneliği kuran şeyin aslında ne kadar da kırılgan olduğunun ortaya çıktığı an. Bu nedenle kuaförün, güzellik salonunun, ağdacının cinsiyet normlarının en güçlü biçimde işliyormuş gibi göründüğü ama aynı zamanda kırılganlıklarının sürekli ifşa edildiği yerler olduğunu düşünebiliriz. Kuaförü benim gibi ondan hoşlanmayan kadınlar için olduğu kadar kuaföre sık sık giden, o deneyimi olağanlaştıran kadınlar açısından da bir sınav haline getiren şey belki de budur...

KAYNAKÇA

Basow, S. A. (1991). The Hairless Ideal: Women and Their Body Hair. *Psychology of Women Quarterly*, 15, s. 83-96.

Brownmiller, S. (1984). *Femininity*. New York: Linden Press, Simon ve Schuster.

Chapkis, W. (1986). *Beauty Secrets: Women and the Politics of Appearance*. Boston: South End Press.

Fahs, B. (2011). Dreaded "Otherness": Heteronormative Patrolling in Women's Body Hair Rebellions. *Gender ve Society*, 25 (4), s. 451-472.

Fahs, B. (2014). Perilous Patches and Pitstaches: Imagined Versus Lived Experiences of Women's Body Hair Growth. *Psychology of Women Quarterly*, 38 (2) s. 167-180.

Fahs, B. ve Delgado, D. A. (2011). The Specter of Excess: Race, Class, and Gender in Women's Body Hair Narratives. İçinde: C Bobel ve S Kwan (der.), *Embodied Resistance: Challenging the Norms, Breaking the Rules*, Nashville: Vanderbilt University Press, s. 13-25.

Herzig, R. M. (2015). *Plucked: A History of Hair Removal*. New York ve Londra: New York University Press.

Lesnik-Oberstein, K. (2006). The Last Taboo: Women, Body Hair and Feminism. K. Lesnik-Oberstein (der.), *The Last Taboo: Women and Body Hair* içinde. Manchester: Manchester University Press, s. 1-17.

MacKinnon, C. A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. Çev. T. Yöney, S. Yücesoy. İstanbul: Metis.

Skeggs, B. (1997). *Formations of Class and Gender*. Londra: Sage.

TAŞRA ÖYLEDİR ÇÜNKÜ...

EMEL UZUN

Bir küçük taşra kasabasında büyümüş ancak 17 yaşından beri büyük şehirde yaşayan bir kadın olarak bir kuaför hikâyesi anlatmam istendiğinde elbette ki aklıma bizim kasabadaki kuaför deneyimleri geliyor. Çünkü taşrada kuaför büyük şehirdeki kadar gündelik bir şey değil. Yani, geçerken bir fön çektirmeye karar verip girdiğiniz dükkânlardan çok, söz, nişan, nikâh, sünnet düğünü gibi organizasyonlara hazırlık yapmaya gidilen mekânlar olduğu için de aksiyonu boldur taşra kuaförlerinin. Benim sözünü edeceğim dönemlerde öyle yerlerdi en azından. Siz ne vesileyle gitmiş olursanız olun, içeride mutlaka bir "özel gün hazırlığı" vardır. Bir gelin, müstakbel gelin veyahut bir sünnet çocuğu annesi vardır dükkânda. Bizim oralarda, değiştiğiniz, değişmeyi, güzelleşmeyi umduğunuz ama küçük rötüşlarla değil, dev topuzlar, iri bukleler ve rengârenk makyajla yeniden yaratılmanız gereken günlerde gidilen pek mühim mekânlardır kuaförler. Taşrada öyledir çünkü, normal günde kuaföre gidilmez.

Bu yazı benim çocukluğumda masal kahramanı gibi gördüğüm, hafif ürktüğüm, zamanla sevdiğim iki kambur kadın kuaförü anlatmak için yazıldı. Ancak öyle çok şey varmış ki diyecek, kuaför ve kambur kadınlar hikâyenin bir köşesinde kaldılar. Yazarken çocuk aklımla biriktirdiğim anlar, anılar canlandı. Hafıza parçalı bir şeydir ya, ben de parça parça hatırladım anlattıklarımı. Ama onları, kamburluklarını, sessizliklerini, diğer kadınların onlara bakışlarını, en az yirmi yıllık bu dükkânlarda yaşananların kırıntılarını, benim oralarda neler yaşadığımı anlatmak o kadar kolay değilmiş. Bu iki sessiz kadın anlatsaydı, eminim benim yazdığımdan çok daha ilginç şeyler duyardık ama sanmam ki anlatsınlar. Çünkü az konuşurlar onlar.

I.

Küçük bir kasabanın diğer küçük dükkânlarının içinde, nohut tanesi kadar küçük iki kuaför dükkânı... Kendini saklamak için ara sokakları seçmiş, sokağı dışarıda bırakmak için camlarına tül perdeler asmış. Ağaçlar dışında her şeyin çok kısa boylu olduğu bir çarşının, büyük bir şehirden gidiyorsanız, Şirinler kasabası gibi algılayabileceğiniz kadar minik giriş kapılarından sadece ikisi. Kısa boylu diğer dükkânların vitrinleri gibi, ne dışarıya kendini göstermek, ne de dışarıyı rahat görebilmek derdinde bu iki göz vitrin. Dışarıyı görmek önemli değil, mühim olan dışarıdan görünmemek.

Kapısı doğrudan sokağa açılan küçük bir ev, perdesi hep kapalı! Tül perde...[1] İçeride çalışanlar ve müşteriler kadın olunca perde şart oluyor. Zira içeride mahrem şeyler olup bitiyor. O, çarşının ortasında hiç açılmamış saçlar sadece burada açılabiliyor. Boyaydı, kesimdi derken bir iki saatliğine çirkinleşilen yerler de o kuaför koltukları. Dolayısıyla göstermeye pek de lüzum yok. Mahrem içeride olduğuna göre, mahreme halel getirecek şey de o kapının ve tül perdenin ardında bırakıldığına göre, içeride saklanacak bir şey

1 Benim çocukluğumdaki tül perdeler şimdi yerini, dükkânın camına içerinin görünmesini engellemek amacıyla yapılan kaplamalara ya da tül perdelerin modern versiyonu olan storlara bırakmış.

de kalmıyor pek. Herkes her yerini açıp, istediği işlemi bir transparan perdenin ardında yaptırabilir, çünkü nasılsa tül perde var. Ağda, kaş bıyık gibi işler yapılırken, başka çalışan da yoksa içeride, kilitlersin kapıyı içeriden. Oh mis!

Bu dükkânlar, çarşının geri kalanını kaplayan erkek dükkânlarından farklı olarak, sahipleri olan iki kadının da evlerinin alt katında, evin uzantısı olan biri büyük, biri küçük iki odadan oluşan minyatür evler. Evleri nasılsa kadınların, kuaför dükkânları da öyle. Aslında o kuaför kadınların evine gidiyormuşsunuz gibi yani kuaföre gitmek. Ama öyle Avrupai büyük şehir kafelerini andırır "ev gibi" bir sıcaklık değil burada yaratılmak istenen hava. Bir his yaratılmak isteniyor mu, ondan da pek emin değilim. Zira girdiğinizde hissettiğiniz şey rahatlık değil, apaçık yanlış yerdeyim, birinin mahremine girmişim hissi!

Evde artık kullanılmayan, beğenilmeyen bibloların, modası geçmiş dantel örtülerin, biraz solmuş, yıpranmış yapma çiçeklerin atılmadan bir adım önce yerleştirildiği bir oda aslında. Taşra estetiğinin dört başı mamur bir temsili! Ama hep demode versiyonu. Çünkü kullanım süresi gereği artık evin içindeki işlevini tamamlamış, ardiye yerine dükkâna yerleştirilmiş objeler. Taşrada öyledir çünkü, önemli olan evin güzel ve modaya uygun olmasıdır. Evde yaşayanlar ama en çok evin hanımı, evindeki eşyaya, aksesuara, halıya, perdeye göre değerlendirileceği için hayattaki en önemli mekândır ev. Tüm maddi ve estetik yatırımın eve yapılması en meşru tüketim biçimi olduğu için, dükkânla ilgili estetik bir kaygı duymak ancak gereksizlik, lüks düşkünlüğü ve şımarıklık olarak değerlendirilir bizim oralarda. "Çok biliyorsa evine düzgün bir perde taksın!" lafını yemenin en haklı gerekçesidir dükkânı süslemek. Ayağında ayakkabısı yokken, lüks bir araba almak kadar anlamsız bir davranış.

Evin uzantısı olunca bu dükkânlar, kuaför kadınlar da hayatlarını eve çıkıp, dükkâna inme etkinliğiyle geçiriyor olmalılar. Dolayısıyla kuaföre girip de içeride kimseyi bulamamanız yüksek ihtimal. Oraya buraya bakınıp, seslendikten sonra sizi üst kattan gözetleyen birinin aşağıya inmesi ya da komşu esnafın "Zile bas, evdedir, iner şimdi" uyarılarıyla gerginlik daha da artar. "Rahatsız ediyorum, evine çıkmış işte kadın, belli ki işi var" gibi bir ruh haline girmişken, temizliğini yarıda kesmiş üstü başı hâlâ ozon kokan kadının yanınıza gelmesi daha da rahatsız edicidir. Kesin yanlış bir yerdeyim ya da sadece yanlış zaman! Bilemezsin, zira öyle bir zaman rejimi var mı, onu da bilmiyoruz. Dükkân işte, kaçacak değil ya, gelen olursa mesainin başladığı, gelen yoksa evdeki hayata kalındığı yerden devam edilen bir mesai anlayışı.

Hiçbir şey büyük şehirde olduğu gibi değil yani. Dükkânların sabah açılıp, hazırlıkların yapılıp, oturulup müşteri beklenmesinin ancak boşa yorgunluk olarak değerlendirildiği yerler buralar. Esnek çalışma biçimi işte, modern değil, postmodern!

II.

Kuaförе herhalde hayatımın ilk on beş yılında sadece sülaledeki ablaların düğünleri vesilesiyle gitmişimdir. Evde makas var, annem kesti mi tamamdı bizde kuaför işi. Ben çocukken hangi masalı dinleyip, nereden ne gördüysem artık, kuaförlerin kapalı perdelerinin, dışarıda bekleyen ahaliye sürpriz yapmak amacıyla kapalı tutulduğunu düşünürdüm. Yani içeride güzelleşen kadınların, güzelleşme sürecinin gizli tutulup, son hali verildikten sonra sokağa çıkarak insanlara sürpriz yapmak istedikleri için "gizli oturduklarına" inanırdım. Herkes için değil de, gelin başı hikâyesinin kesin bununla ilgili olduğuna emindim. Damat dışarıda bekliyor çünkü, perde olmasa sürprizin anlamı kalmayacak. Gelin çıkınca da, "ta ta ta taaammm!" Romantizm işte! Hiç böyle mutlu, sürprizli, şaşırmalı, duygusal yükselişli bir "kuaförden gelin alma" gördün mü diye sorsanız, o da yok. Aksine öyle damadın, gelini görüp gözlerinin kamaştığı falan bir kare hiç yok ortada. Tüm sülalesiyle kuaförе gelen

gelinin, yeni kurulmuş ailenin henüz olmayan bütçesinde nasıl bir delik açtığı meselesi tek önemli şeydir o anda. Yani taşrada böyle olur çünkü!

Düğün günü gelin, akraba, kuzen, kardeş, yeğen, saçı çıkmış ya da hâlâ bir miktar saçı olan herkesi kuaföre götürüp, hepsinin saçlarını makyajlarını yaptırmayı başarır. Düğünden bir saat önce de bu fahiş faturayı damada ödettirebilirse evlilikte de söz sahibi olacağına inanır sanırım. Batıl inanç gibi bir şey. Bu inanç uğruna, nice 9 yaşındaki kız çocuğunun saçı o saatlerce durulan makinelerde itinayla yakıldı, gökkuşağı renkleriyle yapılan makyajlarla sokağa salındılar. Ben de yaşadım, oradan biliyorum. İlk makyajı kuaförde yaptırdığım için evden kaçmak istediğimi, babama maymuna çevrilmiş suratımı göstermemek için kendimi denize atmayı düşündüğümü hatırlıyorum. Yani utanç hissi. Hiç öyle büyük şehirlerdeki gibi, "kendime bir güzellik yapayım, kendimi şımartayım"cı bir kuaför deneyimi değil, bayağı utanç içinde çıktığınız, yere bakarak koşa koşa eve gittiğiniz bir travmatik deneyim. Bu travma yaşatılsın diye damat beye yapılan eziyeti de hep acımasız ve manasız bulmuşumdur.

Kadın kuaförleriyle ilgili hissim hep, doğallığın bozulması, frapanlaştırılma gibi endişelerle örülmüş bir utanma duygusuna dayanıyor. Zira bu halin tek müsebbibi kuaförde yapılan makyajlar. Makyaj konusu karanlık hâlâ oralarda, zira ne kadar küreselleşsek de yerel normlar galip gelir ve o mavi far ve kırmızı ruj hâlâ, 21. yüzyılda reva görülür gelin hanımlara bizim oralarda. Düğün, nişan, kına organizasyonları dışında kuaförde makyaj yaptıran birini de görmediğim için başka türlü bir makyajın yapıldığına da şahit değilim ben. Makyaj pratiğini çözememiş olmalarını yerel estetik normlarının değişmemiş olmasına bağlıyorum aslında. Kuaför kendini geliştirse de, yeni makyaj trendlerini takip de etse, müşterinin talep ettiği makyaj türü belli. Gösterişli olmalı makyaj dediğin taşrada. Hele mevzubahis gelin ise makyajdan beklenen gelinin tamamen değişmesi. Allık abartılı olmalı. Far dediğiniz şey parlak renklerden seçilmeli, ruj da far rengine en tezat görünecek başka bir parlak renkten sürülmeli. Kaş bıyık ilk kez gelin olduğunda alınmalı, o zamana kadar beklenmeli. Bunun gerekçesi, düğünden önce kuaföre girip, siması değişmiş bir insan olarak yeni hayatına giriş yapmasını sağlamak. En güzel halini (kaş bıyık alınınca güzelleşileceğine yönelik inanç!) en mühim gününe saklamakla ilgili. Böyle bir değişim beklenirken, sade ve doğal bir makyaj tabii ki hakir görülecektir. Moda ve kuaför programlarında hep tembih edildiği gibi, "Tüm kombinde sadece bir parçayı patlatmak gerek" mottosu burada, gelini bir bütün olarak patlatmak şeklinde icra ediliyor. Makbul olan bu!

Yazarken anımsadım, başka bir utanma hali daha vardı ki yaşadığım, o da kuaför antipatimin travmatik kökenlerini oluşturuyordur muhtemelen. On yaş civarlarındaydım, bir bit skandalı yaşamıştık ablamla bu kuaförlerin birinde. Annem bizi altı aylık tıraşımıza göndermiş olacak ablamla beraber. Önce ablam oturdu "öğrenci saçı" kestirmek için koltuğa. Ablamın başına gelip gidip bakanların aralarında fısıldaşmalar başladı. Bir terslik vardı ama ben pek uyanmadım meseleye. Benim saçımı kesmedi kuaför, ablamınkini de öyle bir yalandan kırptı. Çıkarken ablama söylemiş: "Başında bit var, git annen temizlesin" diye. Ablam bana çok kızdı. Çünkü biti her zamanki gibi eve ben getirmiştim ama benden iki yaş büyük ablam bitli damgası yiyince ben suçlu oldum. Ablam benden utandı, kendinden utandı. Benimse, öncelikle bitlendiğim için utanmayı öğrenmem gerekiyordu.

III.

Başta da dedim ya, asıl anlatmak istediğim hikâye başka; iki kuaför dükkânından açılmıştı söz, oraya geri dönelim. Kasabada ben küçükken 5, bilemediniz 6 kuaför dükkânı vardı ama ben ikisini bellemişim. Aslında sadece ben değil, tüm kasaba onları bellemişiz işte bir dönem. O iki kuaför diğerlerinden daha iyi bilinirdi. Bu tartışmaya açık bir konu değildi, çünkü bu iki kadın da kamburdu. "Ne alaka?" diye sormayın. Ben de bilmiyorum. Bu yazıyı yazarken çözerim diye düşünmüştüm ama yok, çözemedim. Zira bu kadınlar diğerlerine göre daha yetenekli oldukları için mi tercih ediliyorlardı, yoksa kambur oldukları için bir tür Allah vergisi yeteneğe sahip oldukları mı düşünülüyordu, bilmiyorum. Bu iki düşünce birbirine girmişti sanırım. Ama şu cümleyi duyduğumu çok net hatırlıyorum: "Şekerim şimdi bunlar kendileri güzel olmadıkları için, kendilerini güzel göstermenin yolunu daha iyi biliyorlar. Saç baş yapma işlerini o yuzden beceriyorlar. E bundan da para kazanıyorlar tabii". Çok acımasız değil mi? Taşra öyle çünkü.

Bir küçük kasabanın rekabet halinde iki kambur kadın kuaförü. Kerametin kamburda olduğundan emindi bizim oranın insanı. Ben ilk gördüğümde sırtlarındaki skolyoz son derece ileri bir aşamadaydı. Yıllar içinde, benim duyduğum şeyleri onlar da duymuş olacaklar ki, ağır ve büyük ameliyatlarla daha dik sırtlara sahip olduklarını gördüm. Ama arada, çelik korselerle ağrılar içinde çalışmaya başladıkları zamanları da gördüm. O cümle hep çaktı zihnimde. Kendi ayakları üstünde duran bu iki genç kadına haksızlık yapıldığı hissi hiç eksilmedi. Bu iki kadın da yıllar içinde evlendiler. Kocaları yakışıklı denebilecek adamlardı. Yakıştırılmadı tabii. Kadınlar iyi para kazanı-

yor diye bu kadınlarla evlenmeye razı odukları konuşuldu adamların. Birbirlerini sevmiş olmaları ihtimali yoktu.

Neredeyse hiç konuşmazdı bu kadınlar etraflarındakilerle. Özellikle bir tanesi, neredeyse sadece gözleriyle iletişim kuruyor gibiydi hem çalışanlarıyla, hem de müşterilerle. Arada çok kısık bir ses duyulurdu ama siz kulak kesilmeye kalmadan yine uzun bir sessizlik başlardı. Bu sessizlik sanırım onları bu kadar ilgi çekici, mistik bir masal kahramanı gibi kavramış olmamın sebebi. Büyük şehirdeki çoğu erkek olan kadın kuaförlerinin sohbet potansiyelleri düşünüldüğünde bu acayip de bir durum tabii. Koltuğa oturuyorsunuz. "Ne istiyorsun?" der gibi bakıyor. Anlatmaya başlıyorsunuz ve karşıdaki sadece hafifçe gözlerini deviriyor ya da belki kafasını sallıyor. Soru soruyorsunuz cevap yine aynı. Gözler ya sağa devriliyor, ya sola. Sohbet yok. Etkileşim sıfır. Bu sessizlik hayra alamet değil diye düşünürsünüz ama genelde de memnun ayrılırsınız dükkândan. Hiç güldüğünü görmedim bir tanesinin. Hep çok meşguldür, hep sırada birileri bekler. Herkesle başeder ama kimseyle sohbet etmez. İşini de bitirmişse, alır anahtarını, eve çıkar.

IV.

Hikâyenin bir başka tarafı da var ki anlatmadan geçemeyeceğim. Bir Karadeniz kasabasından bahsediyoruz. "Nataşa" diye adlandırılan Rus kadınların 90'lı yıllar boyunca Karadeniz'in genelinde yarattığı endişe hali bizim kasabaya da uğramıştı. Yerli halkın kadınları arasında huzursuzluk hızla yayılmakta idi. Her geçen gün başka bir aile trajedisi dinleyerek geçirilen günlerdi. En kuzeyli kadınlar hasat mevsimi sonuna doğru ilçenin çeperindeki yazlıklara yerleşmeye başladıklarında, hane halkının rızkının de şehrin çeperine aktığı günler geliyordu. Bu iki düşman kadın grubunun gündelik hayat içerisinde temas edebildikleri tek yer çarşı olabilirdi. Ancak en kuzeyli kadınlar gündüz saatlerinde çok görünür olmadıkları için, karşılaşma ihtimali akşam üstü vakitlerde, en kuzeylilerin akşam hazırlığı için gittikleri kuaför dükkânlarında olabiliyordu. Bu karşılaşmanın yaşanabilmesi için, en kuzeylilerin normalden erken sokağa çıkmaları, kasabalı kadınların ise vaktinden biraz geç eve dönmeyi göze almış olmaları gerekiyordu ki, her ikisi de riskli durumlar yaratıyordu onlar adına.

Meraktı çoğu zaman yerli kadınların akşam üstleri kuaförlere birikmelerini sağlayan motivasyon. Neye benziyorlar? Kim kimden daha güzel? Pisler mi? Nasıl kokuyorlar? Ne giyiyorlar? Ne giymiyorlar? Tüm bu soruların cevapları bahsi geçen dükkânlarda gerçekleşen sözüm ona tesadüf etme an-

larında giderilmeye çalışılıyordu. Yaşım küçüktü, karşı tarafı gözlemlemeyi ihmal etmiş olacağım. Onların tavırlarıyla ilgili çok az şey var hatırımda. Sadece kuaförde mutlaka gruplar halinde bulundukları, aralarında Rusça konuştukları ve izlendiklerinin farkında oldukları, bundan keyif aldıkları, biraz şaşkın ama daha çok memnun halleri var gözümün önünde. Muazzam bir karşılaşma anı. Ben hiç şahit olmadım ama o küçük kuaför salonlarında çok kavgalar olduğunu, erkeklerin yaptıklarının hesabını kadınların birbirlerine ödettiklerini, tartışmaların yaşandığını dinledim hep.

Sonra zamanla yok oldu bu kadınlar ortalıktan. Eskisi gibi şehir merkezinin çeperinde değil, kasaba sınırlarının çok dışında bir yerlerde yaşamaya başladıkları ama ayaklarını kasabanın çarşısından pazarından çektikleri anlaşıldı. Muhtemelen düzen devam ediyordur ancak sistem kendini daha az riskli bir seviyeye çekmiştir.

V.

Geçenlerde yine işim düştü, bizim oradayken kuaföre gitmem icap etti. Acaba hâlâ var mı benim bildiğim kuaförler diye gidip baktım. Kambur sırtlarını örten uzun, hep bukleli saçlarının sarısı biraz daha küllü sarılara dönmüş. Evler de dükkânlar da epey eskimiş. Ama en büyük değişiklik, tül perdelerin yerini, daha estetik vitrin stillerine, en kötü stor perdelere bırakmış olması. Taşra öyledir çünkü. Değişmez hiçbir şey kolay kolay. Daha maharetli olanın dükkânına uğradım ilk, ne çalışan kızlar değişmiş, ne de içerideki koku. Kızlar büyümüşler, dükkânda bir çocuk kalabalığı oluşmuş. Geri kalan her şey aynı. "Yarın fön çektirmeye geleceğim, vaktiniz olur mu?" diye soruyorum. "Olmaz, yarın öğleye kadar 3 gelinim var. Mümkün değil" diyor. Eskisinden daha yüksek çıkıyor sesi. Dedim ya, eskiden hiç konuşmazdı. Ama içeride bulunduğum iki dakikada her şeyin 15 yıl önce bıraktığım gibi olduğunu anlamama yetiyor gördüklerim. Diğerine gidiyorum, dükkân bomboş. Dükkânın sahibi kadınla, hamile çırağı ellerinde birer yeni moda etamin, işliyorlar. Değişen bir şeyler olmuş belli ki! Yıllar içinde müşteri dengesi daha sessiz olanın lehine değişmiş. Artık kamburlukları eskisi kadar görünür de değil. Yapılan ameliyatlar işe yaramış. On beş dakikada fönümü çekiyor. Çocukluğumu anımsıyor, ablamı hatırlıyor. Annemi saç kıranından çıkartıyor. On beş dakikada herkes birbirini bilmiş oluyor. Taşra öyledir çünkü...

BUGÜN GÜNLERDEN KAÇ SANTİM?

SEVGİ CAN YAĞCI AKSEL

Nes Kuaför Salonu'nun kapısından içeri ilk adım attığımda on üç yaşındaydım. Üzerinden otuz iki yıl geçmiş. O günden beri hayatımın saçlarıma vuran solgun renklerine sarı darbelerle gölge süsü verilmiş. Zaman, makasını kumral saçlarıma ilk kez aynı gün vurmuş. Sarışın olup büyüdükçe kâkül kestirip küçülmüşüm. Saçlarım uzadıkça ömrüm kısalmış; ayda neredeyse bir santim.

Bugün burada, yıllardır oturduğum koltukta anılarla hesaplaşıyorum. Dört işlemin içinden çıkamayıp açık veren bir muhasebecinin tedirgin mimikleriyle birbirine ekliyorum onları. Asal bir yaşamın ters orantılı işlemleri beni dibe çekiyor. Aşağıya baktıkça gözüm kararıyor. Tarih minnacık görünse de orada. Hayat söz konusu olunca dört işlem böyledir, alt alta sıralanan sayıların toplamı daima geçmişe varır ve her şeyin kendisine eşit olduğu tek yer orasıdır.

Kuaför salonunun sahibi Hasan Abi müşterilerle vedalaşıyor. Binayı boşaltacağız. Evler çoktan taşındı, şimdi sıra dükkânlarda. Birine izahat veriyor:

"Yüz kırk beş metrekareydi. Kat izni çıkmadı. Altmış bir metrekareye düşecekmiş. Balkon filan olmayacak. Dükkânlar da, dükkânlar da gidecek."

Bizimki mahallede iç avlusu olan tek bina. Bahçesinde akasya yetişen tek avlu. Elli üç balkonlu, sayısız pencereli. Sayısız penceremiz bir bir kapanacak. Daha güvende olacağız, temel sağlamlaşacak. Yirmi dokuz daire bir olup geçmişi gömmekte uzlaştık, yenileneceğiz. Kuaföre de hep yeni ile meselemizi çözmeye gitmez miyiz? Yenilenmek için, yeni olandan kaçmak için,

yeniden hatırlamak için... Yeniliğin etkisi rakamın neresine koyulduğuna göre değişen sıfır sayısı gibidir. Muhasebeyi benim gibi tutanlar için pek değerlidir.

Hasan Abi'nin ilk eşi güzel Nesime'nin adını taşıyordu Nes Kuaför Salonu. Nesime zamansız ölünce, Hasan Abi manikürcüsü Şevval'le evlendi. Nesime'den olan oğlu Cem ve kızı Cemile yanında yetiştiler. Cem için mahallenin altın makası derler. Boynuz kulağı geçti, farkındayım ama ben yine de saçlarımı Cem'e elletemem. Onun yurtdışında eğitimler alıp burada havasını attığı modern kesimlerine, o doğal görünümlü kırık fönlerine, güneşten açılmış havası verdiği soğuk sarı tonlarına ve Cem'in müşterisi olabilmiş kadınların, Hasan Abi'de takılmış bahtsız demodelere aynalardan gönderdiği küçümser bakışlara iç geçirerek bakmakla yetinirim. Yaşlandığı için Hasan Abi'yi terk edecek halim yok, ayıp olur!

Cem de, Cemile de büyür büyümez evlenip çoluk çocuğa karıştılar. Cemile'nin küçük kızı Cemre aseton kokuları ve ağda çığlıkları arasına sıkışmış uykularla büyüdü burada. Nes Kuaför Salonu'nda çalışanlar, müşteriler, hep aynı yüzler gözümün önünde eksildi çoğaldı; doğdu, büyüdü, üredi, ben izledim. Hayat onlar için akıp gitti, ben salonun aynalarından seyrettim. Onlar ve ben; aynaların zamanın farklı yamaçlarına attığı iki ayrı türdük sanki. Suretlerimiz birbirini izleyip durdu. İzlersen yaşlanmazsın, yaşlandığını unutturur aynalar. Yaşlanmak izlenenler içindir. Yaşlanmak zamana bağlı olmaktır. Benim zamanla tek bağım saçlarım. Her ay bir santim uzayıp kesilen kâküllerim. Sahi, otuz iki yıl, kaç santim?

"Az şekerli köpüklü kahvesi geldi mi, geldi mi kâküllü kızımın?"

Hasan Abi boşluğa sesleniyor. Bu sesle irkiliyorum. Böyle ikiler sözcükleri. Ben onun kâküllü kızıyım kızı, o benim can Hasan Abim. Saçlarımı kurcalamaya başlar başlamaz başımdan bit ayıkladığı gün aklıma gelir, her seferinde o günkü gibi mahcup aynadan bakışlarımı kaçırırım. Aramızda sırdır. Sırlı aynalar suskun ve sadıktır.

Hasan Abi bugün müşterilerle tanıştığı ilk günü yâd ediyor, sıra bana da geldi ama belli ki yorulmuş. Çalışmaktan yakındığını hiç görmedim. Geçen zamanın uzunluğuna ya da çokluğuna, ağırlığına, hızına dair müzakereler yormuş onu; parmaklarına sinen yorgunluğu başımda hissediyorum.

"Senin çıplak ayak koşa koşa içeri dalıp 'Saçlarımı sarıya boyar mısın Hasan Abi?' diye tepinişini hatırladım bak. Peşinde de rahmetli annen, annen avaz avaz, ellerinde bulaşık eldiveni... Su gibi kızdı be."

Mevzuyu derinleştirmemek için belki, boşluğa yeniden sesleniyor:

"Kısın şu müziğin sesini yavrum, sesini..." Bana dönüp "Kâkülü düzelti-

yoruz, dip boyan gelmemiş daha," diyor. Aynada gözlerini yakalayıp bir gülücük yolluyorum bakışlarına.

"Hazırlayın, kesime hazırlayın kâküllü kızımı çocuklar."

Hasan Abi yan koltuktaki yaşlı müşterisine yöneliyor. Kadının kulağı belli ki iyi işitmiyor. Bağrışarak anlaşmaya çalışıyorlar. Platin renkli röfle yapılacak. Beyazları gizlemek böyle kolay. Yan koltukta Afet Nurhayat, Cem'e fön çektiriyor. Hasan'a çektiremez. Şevval ikisinin de gözünü oyar. Her kuaför salonunun böyle sessiz kuralları, dillendirilmediği halde uyulan yasakları vardır. Şevval, Afet Nurhayat'ı kendimi bildim bileli kıskanır. Manikür yaparken tırnak etlerini kan içinde bırakıp onu avaz avaz bağırtmışlığı bile vardır. Her seferinde bu üçlü arasındaki gerilimi aynadan *Yalan Rüzgârı*'nı izler gibi izlerim.

Aniden irkiliyorum. Çıraklardan biri yanıma gelip operasyonu başlatıyor. Bu ritüel ameliyat hazırlığını andırmıyor değil. Umut ettiğin bir iyileşme hali için yola koyuluyorsun ama sonuç hep sürprizlere gebe. Eskiden üzerimize giydirilen, Hasan Abi'nin saç boyasından kapkara tırnaklarıyla sıkıca boynuma düğümlediği ameliyat önlüğünü andıran mavi önlüğün yerini şimdilerde bu tek kullanımlık cırt cırtlı naylonlar aldı. Her şey değişiyor. Kızıl kara boyalı kuaför tırnakları, mesleğe kıyılmış nikâhın evladiyelik düğün kınası gibiydi o zamanlar. Şimdiki kuaförler boyaya doğrudan temas etmiyor. Cem'in ellerine bak, bakımlı mı bakımlı, manikürsüz dolaşmaz, eldivensiz çalışmaz.

Eldivenler... Annemin kırmızı bulaşık eldivenleri. Otuz iki sene öncesinin burnumdan silinmeyen deterjan kokusu... O gün benim doğum günümdü ama burada olma nedenimiz başkaydı. Babamın düğünü vardı. "Saçlarımı boyatacağım" diye tutturmuştum. Annemin beni, "Bulaşıktan çıkarma şu ellerimi, bu yaşta saç boyanmaz, daha küçüksün" diye azarlaması boşunaydı. Bir şeyi kafaya koyarsam yaparım. Baktı ki niyetim bozuk, merdivenlerin korkuluğundan kaya kaya kuaföre koşuyorum, elindeki eldivenleri çıkaramadan peşime düştü, ben önde o arkada soluğu Hasan Abi'nin dükkânda aldık tabii. Kapıya bakıyorum, gözlerim doluyor. Sanki aniden içeri girecek. Eldiveninden süzülen köpükleri sönmüş deterjan damlacıklarıyla evden kuaför salonuna varan uzun yolu, bir salyangoz gibi işaretleyecek. Salyangozlar iz bırakabilmek için bedenlerini kullanır ya, o kırmızı bulaşık eldivenleri de annemin bedeninin bir parçasıydılar adeta. Onu eldivensiz hiç görmedim.

Anneler zamansız ölünce genç kalırlar, onların yerine çocukları yaşlanır. Bugün ters orantılı hakikatlerden kaçış yok.

Otuz iki yıl öncesi. Annem başımda, Hasan Abi karşımda. İnadım inat. Saçlarım sarıya boyanmadan hiçbir yere gitmeyeceğim! İkisini de bezdiriyorum.

Sıkı pazarlık var, "sarı gölgeler atacağız" diyor Hasan Abi;"bu güzelim saçların tamamına boya sürülmez, sürülmez". Annemi sakinleştirip eve yolluyor, O da zaten ortalıkta görünmekten hoşnut değil, akşamki düğüne davetli hanımların gözleri üzerinde. "Ah zavallı, gencecik dul kalacak gördün mü!", "Hastaymış hem de!" Acıyorlar ona; tanısalar acımazlardı, hayran kalırlardı.

Annem dükkândan ayrılınca Hasan Abi saçlarımın önündeki tutamları paketlemeye başlıyor, zamanı ağırlaştıran sessizliği bozarak soruyor:

"Evleniyor diye kızgın mısın babana?"

"Yok, Hasan Abi. Mutlu olsun da."

"Aferin kız, sen büyümüşsün, büyümüşsün gerçekten. Genç kız olmuşsun artık. Saç boyatacak kadar olmuşsun, olmuşsun. Annen yalnız başına idare eder, hem sen, sen varsın. Ama erkekler yalnız duramaz be kızım. Kızma sen babana."

Hasan Abi başıma bir naylon torba geçirip oturduğum tekerlekli sandalyeyi teyzelerin kafasını içine soktuğu makineye doğru itekliyor. Yaşasın, sonunda ben de bineceğim bu uzay mekiğine! *Blake'in Yedilisi* dizisindeki portatif keşif aracıyla uzayda dolaşma sırası bende! Yürüyün anarşistler! Heyecan içindeyim. Bu makineye girip çıkınca zamanda yolculuk yapmış ve dünyaya büyüyerek dönmüş olacağım. Sarı saçlı genç bir kız! Tarifsiz bir heyecan bu! Kafam makinede, içerisi uğultulu. Bu alet sıcak bir hava üflüyor. Dışarının seslerine karşı yalıtımlı ama görüş geçirgenliği olan bir kürenin içindeyim. Koşuşturan çırakları izliyorum. Sesleri yok. En küçükleri yerdeki saçları süpürüp, çay kahve getiriyor, daha delikanlılar, benim yaşıtlarım, saç kurutma makinesini tutup güya iş öğreniyorlar. Ölü saçtan, canlı saça doğru, hiyerarşik aşamalar. Morg görevlisiyken yeni doğan servisine geçmek gibi.

Hasan Abi'nin talimatıyla küçük çırak beni makineden çıkarıyor. Paketler bir bir açılıyor. Gerçek bir sarışınım artık. Sarı gölgelerim şahane! Babam kim bilir ne kadar şaşıracak görünce! Salondan övgüler: "Çocuk geldi, genç kız gidiyor."

Yaşıtım olan çırak bir güzel fön çekiyor önleri sarı ışıltılı saçlarıma. Adı neydi, bilmem. O yaştaki çırakların adı olmaz. Her hafta yenileri gelir bu çocukların. Her neyse, o kadar memnunum ki sarı gölgelerimden! Kendime hayranlığımı çocuğa çaktırmamaya çalışıyorum. Bir yandan da, bir anda büyüdüğümü, onun gözünde de abla olduğumu hissediyorum. Annem istediği kadar kızsın, çok iyi yaptım.

Hasan Abi benden para almıyor. İki paket için para mı alacakmış. Olgunluğumu çok takdir etmiş. Babam evleniyor diye, Cemile gibi sorun çıkarmamışım.

"Düğüne gelecek misin?"

Evet gelecek.

"Hasan Abi, bir güzel göbek atarız seninle." Basıyor kahkahayı. Koşa koşa eve geliyorum. Annemle birlikte seçtiğimiz sarı beyaz tüllü elbiseyi giyiyorum. Beni görünce "papatyam," diye sarılıyor. Gözleri dolu dolu. Annem saçlarımı beğendi, söylemese de anlıyorum. Öksürüyor, öksürmesinden anlıyorum. Gözlerinde tutmak için uğraştığı, yüzünden aşağı telaşla koşuşturan damlacıklardan anlıyorum. Bugün üzülmeyeceğim. Babama kızmayacağım. Ciciannemden nefret etmeyeceğim. Annemin sağlığı için endişe etmeyeceğim. Sarışın oldum. Hasan Abimle göbek atıp büyümenin tadını çıkaracağım gece boyunca.

Akşama doğru amcam beni almaya geliyor. Saçlarımı gösterebilmek için sabırsızlıkla koşup ona kapıyı ben açıyorum, tek kelime etmeden süzüyor beni, olsun fazla konuşmaz zaten, hem önemli olan babamın beğenmesi. Babaannemlere varıyoruz, orada hazırlanıp hep birlikte düğün salonuna geçecekmişiz. Yengem kuaförmeymiş, peşimizden o da eve geliyor. Annemle babam ayrılınca babaannemgiller Hasan Abi'ye gitmez oldular. Başka kuaför buldular. Yengemin saçları bülbül yuvası modeli, Ahu Tuğba'ya benzemiş. "Harika!" diye haykırıyorum. Duymuyor. Saçlarımı nasıl bulduğunu soruyorum, yanımdan geçip gidiyor telaşla. Hayalet gibiyim. Ne sesim var, ne de saçlarım.

Derken oturma odasında dedemle burun buruna geliyoruz. Beni görür görmez çığlığı basıyor. "Hanım, bak şu torununun saçlarına! Anasının işi bu belli!" Dedeme "bazuka" derler ailede. Her şeye söylenir, beğenip beğenmemesi umurumda değil. Babam görünce bayılacak nasılsa! Babaannem telaş içinde oturma odasının kapısında beliriyor. Bense neşe içinde antika bardakların durduğu büfenin camından saçlarıma bakıyorum. Rengi bu karanlık aynada tam seçilemese de sarışınlığım göz kamaştırıcı; pek afili. Babaannem öfkeli:

"Ne yapmışsın sen saçlarına! Bu yaşta saç boyatmak da neymiş? Pavyon kadınlarına benzemişsin. Hiç mi düşünmüyorsun babanı. Kazık kadar kızı var diyecekler oğluma. Dul adam, kızı yaşında taze gelin almış diyecekler! Annenin marifeti bunlar değil mi?"

Bu kadarı fazla ama. Büfenin camına bir tane çakıyorum. Büfedeki kristallerle birlikte tuz buz oluyorum. Sonra kıyamet kopuyor tabii. Herkes bağrışıyor. Feyza Yengem ortalığı sakinleştirmeye çalışıyor. Odadan hışımla çıkıp elinde bir makasla başımda bitiyor.

"Otur bakalım önüme, hadi sana kâkül keselim. Babanın da hoşuna gider, hadi söz dinle yavrum."

"Kesmeyelim, sarı saçlarımı kesersek..."

Yengem cümlemi bitirmeme izin vermeden makası vuruyor. Sünnet edilen çocuk gibiyim ama acı yok.

Aynaya koşuyorum. "İğrenç olmuş. Anaokulundaki fotoğraflarıma benzemişim. Kaç yılda uzadı bu saçlar. Eğri büğrü olmuş hem! Makası ver bana çabuk, düzelteyim. Yoksa gelmem düğüne!"

Makası kapıp banyoya kapatıyorum kendimi. Babaannem kapıda dövünüyor. Öfkeden ellerim titriyor. Sarıları kaybolan saçlarım her bir makas darbesiyle giderek daha da biçimsizleşiyor. Kâkülüm kısaldıkça çirkinleşiyor, çirkinleştikçe kısalmayı hak ediyor.

Kapıyı açıyorum, "Yaklaşmayın bana!" Elimde makas olduğundan kimsenin yanıma sokulmaya cesareti yok. Aramızda saç tellerinden köprüler, ne ben geçebiliyorum, ne de onlar. Bu böyle dakikalarca sürüyor.

"Düğüne geç kalacağız. Baban çok üzülecek." Sihirli sözcük babam. Sonunda sakinleşiyorum. Oturduğum yerde iç çekerek ağlıyorum. Babaannem kucağında bir paketle yanıma yanaşıyor. Kat kat elbise diktirmiş bana. Sürprizmiş. "Sen ilkokulda çok severdin ya yavrum," diyor ağlamaklı.

Papatya değilim artık kat kat elbisem ve biçimsiz kâkülümle, lahana bebeği andırıyorum.

Düğün salonunun kapısında Hasan Abi ile karşılaşıyoruz.

"Ne oldu kız saçlarına, ne oldu yavrum, ne oldu böyle?"

"Yarın gelsem düzeltir misin Hasan Abi?"

"Yok dokunulmaz artık bu saça! Bırak uzasın uzasın. Kökü sende üzülme!"

"Ne zaman uzar Hasan Abi?"

"Ayda bir santimden hesap et."

Aniden çöken karanlık ve karanlığı yaran mum ışıltısı beni şimdiki zamana geri getiriyor. Elinde "İyi ki doğdun" yazılı bir pastayla Hasan Abi karşımda, Şevval, Cemile, Cem, çıraklar, diğer müşteriler alkış tutmaktalar. Kırk beşinci yaşımda "Keşke zaman burada dursa," diyerek mumları üflüyorum. On üç yaşım geride kaldı; kırk altıdan gün aldım. Otuz iki yıl önce o gün bu salonda sarı saçlı olursam büyüyebileceğime duyduğum inanç, hayatım boyunca hissettiklerimin en güçlüsüydü, büyüyünce geçeceğini sanmaksa çocukluğumun en güzel avuntusu.

Nes Kuaför bugün tarih oluyor. Kesilen saç tutamlarını birileri hızla ayaklarımın dibinden süpürüyor. Öyle büyük bir korku var ki içimde... Bir santim sonra ne halt edeceğimi bilmiyorum.

GEL DE KIL OLMA

NURTEN KARA

Kıl, tüy işleri konusu açılınca birden aklımdan bunlarla ilgili deyimler geçti. Pek hoş çağrışımları yoktu bu deyimlerin. Özellikle kadınların, oralarında buralarında kök salan tüylerinden kökünden kurtulmaları için nasıl kök söktürüldüğü film şeridi gibi geçti gözümün önünden. Belli ki bir sürü insan, başka yerlerde bizdeki kadar dert etmemiş bu kıl tüy işlerini. Yani biz kurtulmak için kılı kırk yararken bazılarının kılı kıpırdamamış. Ferzan Özpetek'in *Hamam* filmini izlerken bir sahnesinde, İtalya'dan gelen Francesco'nun Mehmet'e hamamda "Gerçekten Türk kadınları tamamen tüylerini alıyor mu?" diye sorduğunda hayrete düşmüştüm. Demek başka coğrafyalarda kıl tüy kültürü farklıydı. Bunu ilk kez fark ediyordum. Bunu anlattığım bir arkadaşım da "99 Luftballons" şarkısının canlı konser klibinde Nena kolunu kaldırıp da koltuk altında birikmiş bir tüy yumağı gördüğünde adeta bir şok yaşadığını anlatmıştı. Nasıl da bu öğreti içimize işlemiş ve doğallaştırmışız, sanki her yerde böyle gibi.

Evleninceye kadar kaşlarına bile dokundurtulmayan kadınların düğün öncesinde "kadın" kategorisine geçişin bir simgesi olarak saç ve makyajlarının yanı sıra bir de kaşlarını aldırtarak "erkeğe" sunulmak üzere girdikleri hazırlık. Evlenmeden önce kadınların "güzel" olmayı arzulaması bile ayıp sayıldığından ancak kocaya sunulacağı zaman güzelliğin düşünülebileceğinden... Bu durum "modern yaşama" daha fazla adapte olmanın etkisiyle azalmış olsa da yok olmadı aslında. Güzel olmak için öğretilen kriterler ve güzellik algısı da sonuçta kültürel bir inşa süreci. Frida Kahlo geliyor hemen aklıma mesela, bıyıklı güzelliği ile. Biseksüelliğini bıyıklarıyla vurguladığı gi-

bi iddialar atılmıştı ortaya. Öte yandan, bulunduğumuz coğrafyada, dayatılan güzellik kriterlerinin dışına çıktığı için birçok kadın alkışladı kendisini. Feminist söylemlerde, kaşları ile martı ve özgürlük vurgusu yaptığı ve bedenine tutsak olmadığını böylece kanıtladığı dillendirilmişti. Güzelliğin erkek dünyasınca belirlenmediği bir örnek gibi değerlendirilmişti ilk bakışta. Bir arkadaşım anlatmıştı: akrabası, genç bir elçilik mensubu olarak Meksika'ya gitmiş ve orada bir genç kıza âşık olmuş, evlenmelerine kıl payı kalmış ama bu aşklarına bir tüy meselesi engel olmuş. Meksikalı sevgilisinin Frida gibi oldukça belirgin tüylü bıyıkları varmış. Genç adam, görünen ve görünmeyen yerlerindeki tüyleri erkeklerine hoş görünmek için kökünden söktüren kadınların yetiştirildiği bir kültürden geldiği için bunu kabullenememiş. Meksikalı sevgilisine bıyıklarını aldırması için çok rica etmiş ama kadın bıyıklarını aldırmayı kabul etmemiş. Frida'nın kültüründen gelen bir kadın çünkü. Ama genç diplomat, yüzüne her baktığında bıyıkları belirgin bir kadın yüzü görmeye dayanamayacak bir kültürden geldiğinden, çok sevdiği ve tek kusuru bıyıkları olan bu sevgilisinden ayrılmış.

Halbuki bu kadının itirazı da, bazı kadınların sandığı gibi özgürleştirici tercihlere dayanmıyordu. O da aslında kendi coğrafyasında belirlenen kriterlere bağlı olarak, erkekleri memnun edecek başka bir kültürel inşa sürecinden geçmişti. Bu coğrafyada itibar gören güzellik tanımında kadınlarda bıyık aldırmak yoktu. Hatta 19. yüzyılda Meksika burjuvaları, karılarının bıyıklarıyla övünürmüş. Bu, onların köse olan yerli ırk değil, İspanyol olduğunun göstergesiymiş çünkü. Erkeği memnun etmek için tüylerin Meksika'da özenle saklanmasına, Türkiye'de ise kökünün kazınmasına ilişkin güzellik öğretileri dünyanın her yerinde kadınlara kök söktürdü ve söktürüyor demek ki.

Kültürel olarak dayatılan güzellik tanımlarının dışında değil kıl-tüy işleri de. İster kökünden kazınsın, isterse de biriktirilsin yine özünde kendisini erkeğine kabul ettirmek kadınların temel hedefi olarak yüceltilmiş. Kadınlar kıl ve tüylerin kökünü kazıyarak güzellik hedeflerine ulaşmaya çalışırlarken bu durumdan eril süzgeçten geçen iktidar alanları yaratarak zevk almanın yollarını ve bahanelerini de üretmekten geri kalmamışlar elbette. Konu komşu veya kız arkadaşlarla erkeklerin tamamen ev dışında olduğu veya türlü bahanelerle erkeklerin dışarıya gönderilmesiyle evi "ele geçirme" ve bu acılı süreci bir "eğlenceye" dönüştürme gibi. Durumu anlayan erkekler de anlamamış gibi yapıp, kadınların sonuçta kendilerine hizmetin bir parçası olan bu ritüelden zevk almalarına olanak tanıyıp evden uzaklaşmakta hiç sakınca görmezler haliyle.

Çocukluğumda benden sakınılmayan ama bir yaş küçük erkek kardeşime gösterilmemeye çalışılan ev içi ağda seanslarını hatırlıyorum. Erkekler evden uzaklaşınca komşu kadınlar ya da genç kızlar yakın arkadaşları ile bir araya gelirlerdi ya da analı kızlı gruplar... Henüz kuaförler mahrem yerlerdeki, kol ve bacaktaki kıl işlerine bulaşmamış, kıl köklerini yakan teknolojik aletler piyasaya sürülmemiş, tüylerden arındıran salonlar açılmamış, hastanelerin bir alt birimi olarak bu işler için servis verilmeye başlanmamıştı. Yani tüylerden kurtulmak için ne çeşit çeşit kozmetik ürünler, ne ağda salonları, ne iğneli epilasyon, ne de lazer epilasyon, vs. vardı.

Dolunay zamanı ağda yapmak en makbulüydü, dolunayda alınan tüylerin geç çıktığına inanılırdı. Hem dolunayda yaralar çabuk iyileşirmiş, dolayısıyla kıl kökleri de. En maharetli olan kadın (sadece evdekilerle olacak ise genellikle anne) ocağın başına geçip su ve şekeri kaynatırken diğerleri de saçını başını toplar, ya kol ve bacaklarını açıkta bırakan bir şeyler giyer ya da paçalarını sıvayarak hazırlanırdı. Bazen de ağda aile içerisinde yapılırdı. Anneler özellikle yaz başında kız çocukları için bu ritüeli başlatırlardı. Karamelize olan şeker kokusunu benim kuşağımdan herkes bilir sanırım. Erkekler de ağızlarına ya da çubuğa sarılarak ellerine verilen taze pişmiş akide şekeri ile ortamdan uzaklaştırılırken almışlardır bu kokuyu. Metroseksüel erkeklik o dönemde dillendirilen ve itibar edilen bir kimlik olmadığı için ağda yapan erkekleri hiç görmemiştik o zaman.

Yeni öğrenenlere nasıl uygulayacakları özenle anlatılır, gülüşmeler içerisinde önce kol ve bacaklar, sonra da koltuk altları kıl ve tüylerinden arındırılırdı. Kadınlar en son küçük bir parçayı ellerine alarak, banyo veya tuvalette tüm gözlerden uzak en mahrem yerinin tüylerini de alırlardı. Küçük yaşlardan itibaren bu ritüel kız çocuklarına öğretildiğinden bunu neden yaptığını sormak pek çok kız çocuğunun aklına gelmemiştir zaten. Ne kadar canı yanarsa yansın, yapılması gereken yapılmış ve tüm "pislikten" kurtulunmuştur. Sanki makasla kesilse olmaz, illa kökünün sökülmesi lazım. Bilinçaltımıza kadar işleyen bu "pis tüy" fobisi kendi bedenimize bile yabancılaştırmıştır pek çoğumuzu. Azıcık bir tüye tahammül gösteremez hale gelmişizdir. Bu "pislikle" asla yaşayamayız.

Biraz ileri yaşlarda bacağımızda ya da "bikini bölgemiz"de hafif bir tüylenme varsa mayo giymekten utanır olduk. Türlü zahmetlerle ayarlanan bir iki günlük deniz sefasını bile birkaç tüyün görünmemesi için feda etmek çok doğal karşılanmış, denize gidip sefası sürülmeden geri dönülmüş kim bilir kaç tatil yaşanmıştır. "Niye girmiyorsun denize?" sorusuna "Tüylerim var" cevabının verilmesi geçerli bir mazeret olmuş ve daha fazla sorgulamamış-

tır hiç kimse. Ama erkekler bacak derisi hiç görünmeyecek kadar kıllı olsalar bile böyle bir çekince duymamışlardır. Herhalde Eski Mısır'da Büyük İskender dışında erkeklerin kıl tüy işlerine karışan pek olmamış. Savaşçılarının saç ve sakallarından yakalanmamaları ve bu sebeple başarısız olmamaları için savaşan erkeklerin saç ve sakallarından kurtulmalarını emretmiş Büyük İskender. Onlar da çakmaktaşı ile kendi tıraş bıçaklarını geliştirip tüylerini acılı bir şekilde kazımışlar. Ama bu erkeklerin üzerine yapışıp kalmamış. Hadi ilk çağlarda bitten pireden kurtulmak için kadınlı erkekli herkes kazırmış tüylerini eyvallah da, niye bu daha sonra sadece kadınların üzerine kalmış ki? Kleopatra başlattı bu ağda işini diyenler de var. Bilmem doğru mu? Ama uygulaması her yerde farklı.

Yüzlerdeki tüylere gelince, ben çocukken onlar biraz daha profesyonel işi sayılırdı. Evli olmayan genç kadınların yüz tüylerini aldırmaları hoş karşılanmazdı. Bu pratik annelerin dünyasına aitti daha çok. Mesela 70'lerin ikinci yarısında, ben henüz ilkokul yaşlarındayken, Diyarbakır'da "yüz alan"lar ev ev dolaşıp kadınların yüzlerindeki tüylerden kurtulmalarını sağlarlardı. Kıl tüy işleri için hizmet veren dükkânlar açılmamıştı. Kadınların çoğu da mecbur olmadıkları sürece ev dışına çıkmayan ev kadınlarıydılar. "Yüz alma" hizmeti girişimci ruhlu kadınların başlattığı bir iş tecrübesi olarak kadınlara evlerinde sunuluyordu. Özellikle bıyıklar için ağda kullanmak bıyık bölgesinde iz bırakabiliyordu. Bu nedenle yüz için en güzel yöntem iplikle tüyleri almaktı. Her ne kadar annem gibi pek çok kadın "Bir defa başlarsan bir daha hep aldırman gerekir, siyah siyah ve uzun çıkar, uzayınca hemen aldırmazsan çok belli olur" deseler de, iplikle alınan tüylerin zamanla azaldığını söylerlerdi "yüz alanlar". Belki de bir reklam stratejisiydi. Bizim apartmana gelen zayıf, siyah giysili *yüz alan* kadının yarı eğik yürüyüşü ve elindeki küçük çantası hâlâ gözümün önündedir. Başka bir komşunun evinden çıkıp bir sonraki kapıyı usulca çalışı ve sessizce içeriye buyur edilişi... Kadın içeri girer girmez, oturması için daha önceden uygun görülmüş ve kendisinin de öğrenmiş olduğu belli bir şekilde kanepeye ilişip malzemelerini açmaya başlardı. Küçük çantasından bir ayna, bir yumak ince ip, cımbız, bir tabak ve içerisinde kirşan (pudra) olan teneke kutusunu çıkarırdı. Hemen bir bardak da su isterdi. Yanında getirdiği tasta biraz kirşanı suyla karıştırıp bu bulamacı tüylerin "alınması gereken" yüzün her bir tarafına tatbik ederdi. İple yüzü almaya başladığında tüy ile birlikte fazla kirşan da ipin arasından yüzden ayrılır ve böylece ipin her değdiği yerde açık renk bir hat oluşurdu. Bu hatla alınan ve alınmayan yerler belli olurdu ve böylece hiçbir tüy gözden kaçmamış olurdu. El çabukluğu ile ipin açılıp kapanışı ve her kapanışta ipin üze-

rinden ince bir pudra tozunun yayılışı ve yüzün sıra sıra ilerleyerek tüylerinden temizlenişini zevkle izlerdik küçük kız çocukları olarak. Bazen annem kadını taklit ederek oynayalım diye bacaklarındaki tüyleri almaya çalışmamıza izin verirdi. Hatta çocukken aramızda yüz almaca bile oynardık. E bu kültür böyle hayat bulacak ve bizler de zamanı geldiğinde tüm kıl ve tüylerden kurtulmak için elimizden geleni yapacaktık elbette. Meksika'da değiliz ki, asaleti simgelesin nihayetinde. Büyüyüp iş sahibi kadınlar olduğumuzda oyunla kazandığımız bu beceri kolumuzda bir altın bilezik oldu. Hatta bir türlü bıyıklarını aldırmaya vakit bulamayan oda arkadaşıma işyerinde kapıları kilitleyip, kapı ardında tatbik ettiğim de oldu.

Liseden sonra Ankara'ya taşınmıştık. Diyarbakır'da gördüğüm "yüz alan"ları hiç görmedim bir daha ama hâlâ mevcutmuş bu iş kolu. 80'lerin sonunda ve 90'larda Ankara'daydık ve her mahallede mantar gibi manikür ve ağda salonları açılmaya başlamıştı. Herkes konuşuyordu "Evde yapacağından daha kolay ve acısı daha az" diye. "E peki utanmıyor musunuz?" diye sorulunca da "Utanma duygusu oluyor ama sonra geçiyor" denirdi. Manikür yaptırmak için bu salonlardan birine gitmiştim. O gün düğünü olacak bir genç kız da oradaydı. "Kol bacak ağda istiyorum" dedi kız. Salon sahibi, "Paket de ister misin?" diye sorunca mahcup bir şekilde "Evet" dedi. Belli ki çok yaptırmamış önceden ve utanma duygusunu yitirmemiş. İlk o zaman genital bölgeye "paket" dendiğini duymuştum. Kendisi için böyle bir şey yaptırmamış belli ama evlenecek ya artık "paket"i hazırlamak için yardım isteyebilirdi. Kim bu ismi buldu acaba, erkek egemen bilinçaltının dışa vurumu gibi.

2000'lerde genital bölgenin sadece tüylerinin alınması demode olmuş, mesela kalp şeklinde moda tıraşlar da yapılmaya başlanmış ya da tamamen temizlenmiş bölgeye taşlar yapıştırılmış vs. vs. vs... Bu işin de üstüne artık tüy dikilmiş anlaşılan.

"Ben Orospu Değilim, Manikürcüyüm!"

GAYE BORALIOĞLU

Çocukluğunu Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet okullarında geçirip de tırnak kontrolüne maruz kalmamış insan evladı var mıdır, bilmiyorum. Bizim zamanımızda aşağı yukarı her pazartesi günü iki adet bez mendilin üzerine sağ ve sol eller, parmak araları açılacak şekilde konur, "örtmen" de elinde cetvel, sıraları dolaşarak kirli ya da kesilmemiş tırnak arardı. Mendilin yoksa ya da eller yeterince temiz değilse vay haline! Daha az katil ruhlu olanlar enseye bir tane şaplak patlatır, orta düzeydekiler, kulağa yapışıp kızartasıya kadar çeker, caniler eli tuzluk gibi yaptırıp cetvelin sivri kısmıyla tırnaklara vururdu. Şimdi bile içim kara tahtaya sürtülen tırnağın yarattığı hisse benzer kıvamda cız etti. Hem utanan hem de canı acıyan zavallı çocuklar parmaklarını ağızlarına sokup üfleyerek acılarını hafifletmeye çalışırlardı. Bu seremoninin farkında olan ailelerde pazar günleri bağırış çağırış tırnak kesme, mendil yıkayıp ütüleme fasılları olur, farkında olmayan aileler ise o günü hay huyla geçirir, onların çocukları da çoğu kere vicdansız öğretmenlerden nasiplerini alırlardı. Zavallıcıklar! Küçücük bir şey, nasıl öğretsin anasına benim tırnağımı kes, mendilimi cebime koy diye? Zaten insanın tırnağının kesilmesi gıcık bir durum: İllaki kökünden kesilir, canın acır. O olmadı. Yamuk yumuk kesilir, sinirini bozar. Şeytan tırnakları dersen ayrı bir baş ağrısı. Acır, iltihaplanır, şişer. Olmadık işler!

Her kuaförde en az bir manikür-pedikürcünün çalıştığını düşünürsek çocuk yaşta başlayan tırnak terörünün ruhumuzu ne kadar derinden etkilediğini daha iyi kavrayabiliriz. Önceleri daha elit, orta sınıf, orta yaş ve kadın alışkanlığı olan manikür yaptırma işlemi, şimdilerde çok daha yaygın-

laştı. Bakıyorum da, manikür yaşı 12-13'e kadar düştü. Sosyal sınıf farkı da kalmadı, evlere temizliğe giden kadınlar bile fırsat yakaladıklarında mahalle kuaföründeki manikürcüye gidiyor. Şehir hayatı metroseksüelliği öğrettiğinden beri manikür yalnızca kadınlara özgü olmaktan çıktı. Artık, özellikle lüks semt berberlerinde maniküre gelmiş erkeklere de sıklıkla rastlanıyor. Gey ve travestilerin de vazgeçilmezi tabiî.

Kuaförlerden, oradaki kadın muhabbetlerinden, nispetlerden, yan gözle karşıdaki müşterinin saçını başını, elini ayağını süzmelerden, saç kesmekten ziyade hayat koçluğunu kendine yakıştıran ukala berberlerden, onlara hayatlarının en özel anlarını abartıyla anlatan bigudili kadınlardan ve dahi bigudilerin bizzat kendisinden, maşadan, boyadan hazzetmem hiç. Kadın kuaförü söz konusu olduğunda da bunların hiç olmadığı bir mekân bulmak çok zor. O yüzden de mecburi hareketler dışında mümkün olduğunca uzak kalmaya çalışırım kuaförlerden. Hele manikür pedikür yaptırmak, elini ayağını zavallı bir kızcağızın kucağına, burnuna uzatmak hep zül gelmiş, bu işlerden uzak durmama neden olmuştur. Sol eliyle sağ elinin tırnağını kesebilen bir insan olmanın bütün ayrıcalıklarını kullanmışımdır. Ta ki, tesadüfen televizyonda rastladığım bir Türk filminde şu repliği duyana dek: "Ben kötü kadın değilim, manikürcüyüm, babam da motör ustası!"

Repliğin sahibi Lale (Ahu Tuğba), ki bir manikürcüdür, zengin iş adamı Şahin'le (Can Gürzap) işi pişirmiştir. Daha doğrusu Şahin, Lale'yi yatağa atmayı başarmıştır. Tam sevişmezler de, (Ahu Tuğba, pardon Lale "Evlenmeden olmaz" der) işte, yatakta halleşirler diyelim. O sırada Şahin'in babası (Erol Taş) ve annesi (Aliye Rona) içeri girerler ve bizimkileri basarlar. Olaylar şöyle gelişir:

Aliye Rona: Nedir bu? Bu ne rezalet! Şahin? Benim evimde, benim yatağımda. Şahin, delirdin mi sen? (Ahu'ya) Kimsin sen?

Ahu Tuğba: Sandığınız gibi kötü biri değilim ben.

A.R.: Seni oğlumun altında yakaladım. Hâlâ namustan bahsediyorsun be.

Erol Taş: (Oğluna) Altına araba alalım, cebine para koyalım, sen sokak karılarını evine taşı. Ulan hergele, olacak şey mi be?!

A.T.: Ben sokak karısı değilim. Yalvarırım inanın bana.

A.R.: Ya kimsin?

A.T.: Babam motör ustasıdır, (Kendisi tastamam bu şekilde söyler, sanırım motor demek kaba geldi o an için, iyice incelteyim durumu diye böyle söylemeyi tercih etti.) Ben de manikürcüyüm.

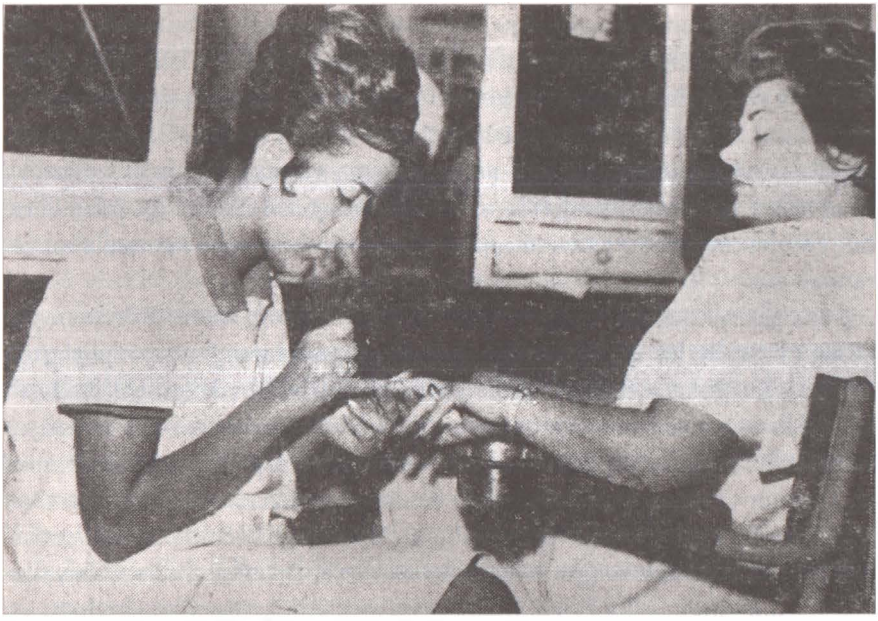
A.R: Manikürcü ha! Ahahahahah!!!!

Ahu Tuğba, Aliye Rona'nın "orospu" diye ünlemesinin ardından ağlayarak ve aynı zamanda gömleğinin düğmelerini iliklemeye çalışarak sahneden çıkar. Film boyunca Ahu Tuğba, çeşitli kereler manikürcü olduğu için aşağılanır. Manikürcülüğün "bir yere varmayacak" bir meslek, ancak aşağı sınıf kadınlarının yapabileceği bir iş olduğu vurgulanır.

Türk sinemasında bu algıyı pekiştirecek onlarca sahne bulunabilir. Manikür yaptıran kişi yüksek sınıfa mensuptur ve mutlaka, bir manikürcünün asla sahip olamayacağı köşklerden, yalılardan, mücevherlerden bahseder. Manikürcü de cümlelere kulak misafiri olur, iç geçirir. Böylece yönetmenler sınıf çatışmasını yakinen anlatma fırsatı bulurlar: Üst sınıfın elleri ya da ayakları alt sınıfın kucağında, alt sınıfın kulağı üst sınıfın ağzından çıkacak cümlelerdedir. Bu kadar simgesel bir görüntüyü başka bir meslekte yaratmak güç.

Türk sinemasındaki bu geleneğin başlangıç noktası, Metin Erksan'ın yönettiği, başrollerini Türkan Şoray, Ayhan Işık ve Ekrem Bora'nın paylaştığı 1962 yapımı *Acı Hayat* adlı filmdir. Türkan Şoray bu filmdeki manikürcü rolüyle Altın Portakal'da en iyi kadın oyuncu ödülünü aldı ve böylece kariyerine güçlü bir başlangıç yaptı. Daha sonra dizisi de yapılan *Acı Hayat* filminde Nermin (Türkan Şoray) fakir bir tersane kaynakçısı olan Mehmet (Ayhan Işık) ile evlilik hayalleri kurmaktadır. Gün boyu manikürcülük yaparken müşterilerinden zengin hayatların nasıl olabileceğini dinleyip hayalleyen Nermin, Mehmet'in evlendikten sonra oturacakları eve dair sunduğu seçenekleri bir türlü beğenmez. Bu arada zengin züppe Ender de (Ekrem Bora) annesine pedikür yapmaya gelen Nermin'e göz koyar ve sonra da müsait bir zaman aralığında iğfal eder. Nermin'in çaresi kalmamıştır, istemem yan cebime koy misali, gönülsüzce Ender'e gider ve derhal zenginliğin nimetlerinden faydalanır; kürkler, arabalar vs. Türkan Şoray oynadığı için mecburen namuslu etiketiyle izlediğimiz bu genç kızımız aslında basbayağı paraya tamah etmiştir. Olaylardan iki ay sonra, o meşum gecenin ürünü bir çocuğu olduğunu Ender'e "müjdelerken", o sıralarda kendisine bir piyango çıktığı için zengin olan Mehmet'i çoktan unutmuş görünmektedir. Nermin, Mehmet'i terk edip Ender'e gittiğine sonradan pişman olacaktır ama iş işten geçmiştir. Nermin'in bütün ısrarlarına rağmen evlilik gerçekleşmeyecek, Ender'in işleri sarpa saracak, piyango zengini Mehmet geri dönecek ve olaylar gelişecektir. Fena halde "erkek" gözüyle yazılmış Türk sinemasının bu başyapıtında baş karakter olan kadın "namuslu"luk vurgusuna rağmen, aslında çaresizden ziyade çıkarcı, fakirden ziyade paragöz, sadakatsiz ve epeyce de beceriksizdir. Nermin'in bu yalpalayan ve epeyce negatif niteliklerle do-

natılmış karakterini oluştururken ister istemez onun şahsında manikürcülük mesleği de konumlanır. Ender'in annesi oğlunun evlenmek istediği Nermin'e şöyle cevap verecektir örneğin: "Ayağıma pedikür yapmış bir kız, asla gelin olarak bu eve giremez."

Bedensel yakınlık, sınıfsal uzaklık. Ellili yıllardan bir manikürcü.

Benim gerçek hayatta tanıdığım manikürcüler ne Türkan Şoray'a benziyorlar ne de Ahu Tuğba'ya... Ha, güzellik diyecek olursak çok daha güzellerine rastladım ama hayat hikâyeleri epeyce farklı. Melek mesela... (Adı başka ama biz şimdilik böyle diyelim.) En büyüğü 22 en küçüğü 12 yaşında, biri kız dört çocuk annesi bir kadın. Gözlüklerinin arkasındaki çocuk gülüşünü yakalayınca sordum, "Sen bu çocukları ne ara yaptın yahu, kaç yaşındasın?" diye. Meğer bir çocuk gelinmiş. 13 yaşında evlenmiş. Mardinli Arap bir ailenin yedi çocuğundan biri Melek. Tırnak törpülerken çok dikkatli, can acıtmamaya ayrı bir özen gösteriyor. Çalışırken bir cerrah titizliğinde. Merak ediyor insan, "Peki kocan nerede?" diye sordum. Elindeki makası şöyle bir salladı, "Cehennemin dibine girsin, ne bileyim ben nerede?" dedi. O arada dükkâna turist bir kadın girdi. Hemen Melek'i çağırdılar, benden izin isteyip yeni müşterinin yanına doğru seğirtti. Baktım, çatır çatır İngilizce konuşuyor. Derken hop, Almancaya geçtiler. Kadın Alman'mış. Konuşuyorlar, şa-

kalaşıyorlar. Melek rahat. Yanıma dönünce sordum hemen. Meğer evliliklerinin 12 yılı Almanya'da geçmiş. Melek orada öğrenmiş Almancayı da, İngilizceyi de. Dört dil biliyor basbayağı yani: Almanca, İngilizce, Arapça. Kürtçe'ye de kulağı alışık. Anlıyorum diyor. Diğer kızlar gibi süslenip boyanmıyor pek. Saçlarını arkadan sıkıca topluyor, temiz ve sade giyiniyor. Üzerindeki giysiler belli ki ucuzculardan, pazardan falan alınmış ama zevkli. Gözü Ahu Tuğba gibi zengin adam ayartmakta değil. "Çocuklarımı ben okuttum," diyor, "beş kuruş para vermiyor babaları olacak o it." En azından ilkokulu bitirmelerini sağlamış çocukların. İkisi daha fazla okumamış, biri liseyi bitirmiş. "Büyük oğlanla baş edemiyorum, çok isyankâr," diyor. "Bazen bileklerimden bir tutuyor, kazık kadar, güçlü de. Bir şey yapamıyorum. Bir erkek olması lazım." Bıkmadan yine ekliyor: "Babalarından hayır yok." Hayranlığımı ifade etmek için sözcük arıyorum. "Dua etsinler senin gibi anneleri var. Gurur duysunlar seninle," diyorum. "Kız, şişmanım diye çok üzülüyor," diyor. "Rejim yapamıyor, durmadan yiyor, şişiyor. Depresyona girdi, ben de depresyona gireceğine işe gir diyorum ona," diye anlatıyor. "İki kuruş daha para girsin eve." Derken... birkaç ay içinde kız işe değil dünya evine girdi. Evlendi gitti. Melek üç oğlanla kaldı bir müddet. O arada kuaförlük sınavlarına girdi. Saç kesmek istiyor. Zormuş sınavlar, "İyi kesemedim, kadının sağ tarafı yamuk oldu, kaldım," diye geliyor ağlamaklı. "Sen yaparsın," diyorum, "dön hayatına bir bak, ne kadar çok iş başarmışsın. Kuaförlük senin için çocuk oyuncağı. İstersen benim saçımda deneme yapabilirsin!" "Yok" diyor, "mankenler var, bak orda". Kafasında peruk olan mankenleri gösteriyor. "Ama sınava girerken canlı manken istiyorlar," diye ekliyor.

Melek'le ahbaplığımız epeyce devam etti. Büyük oğlan askere gitti. Melek, kuaför dükkânının yanındaki yufkacıda çalışan bir adamla arkadaş oldu. Sevindim tabiî. Adamı iyice soruşturdum. "Para kazanıyor mu, sana iyi davranıyor mu, çocuklarla arası nasıl?" Bana ne oluyorsa artık! Ama insan el ele, diz dize oturduğu biriyle gönül bağı kurmadan durabilir mi hiç? Pek fazla olmasa da para kazanıyormuş adam, çocuklara çok iyi davranıyormuş, Melek'i de pek seviyormuş. Sevgisini gösterebiliyormuş, söylüyormuş. Bir tek askerdeki oğlan bilmiyormuş yufkacıyı. "Gelince söyleyeceğim, tepkisinden korkuyorum," diyor. Diğer kızlar kızmışlar Melek'e. "Zengin birini bulsaydın, senin paran yok, onun yok, mutsuz olacaksınız," diye söylenmişler. Melek o an yanındalarmış gibi gözlüğünün altından onlara bir bakış atıp önündeki işe dönerken mırıldanıyor: "Dört çocukla bu yaşta zengin adamı nereden bulacaksam?" diye sitem ediyor. "O, filmlerde bile olmaz," diyorum Melek'e. "Sana yük getirmeyecek kadar para kazansın, kendini kurtarsın yeter,

mühim olan iyi kalpli olması, seni sevmesi." O zaman gülümsüyor Melek, yanaklarına tatlı bir pembelik yayılıyor. Seviniyorum ben de. Filmlere layık hayat hikâyesi asıl bu işte, diyorum onu seyrederken.

Bir de Sümbül var. Onun da adı Sümbül değil ya, biz böyle diyelim şimdilik. Yalnız manikür pedikür değil, şahane makyaj da yapan fakat kendine bir ruj bile sürmeyen, rengi hep sarımtırak, gözleri hüzünlü bir kadın. O Melek gibi değil, işini yaparken konuşmaya devam etmez. Durur, insanın gözlerinin içine bakar, öyle el ele göz göze muhabbet edersiniz. Zaten az konuşur. İki kızını tek başına büyütmüş o da. Koca yardımı almadan. Sonra aynı işyerinde kuaför olan Nevzat ile tanışıp evlenmişler. Nevzat'ın da ilk karısından bir kızı var. Nevzat'ın karısı ölmüş, kıza yüklü bir miktar para bırakmış. Ama kız onu ancak on sekiz yaşına gelince kullanabilecek. Nevzat ile Sümbül birlikte bir kuaför salonu açtılar, daha doğrusu ortak oldular. Ortağın adına da Hakan diyelim, çünkü bu hikâyenin mühim karakterlerinden biri. Kızlar büyüdükçe birbirlerini kıskanmaya, itişmeye başlamışlar. Nevzat'ın kızı, "Bunlar benim paramı yiyor," diye tutturmuş. Sümbül'ün kızları fena cevaplar vermiş. Bu arada Sümbül'ün büyük kızı, ki kız hakikaten pek güzeldi, ortak Hakan'la, ki maymun gibi bir adam, beraber oluyor. Olaylar büyüyor. Sümbül ve Nevzat ortaklıktan ayrılıp, akıllara seza, berbat bir yerde iki koltukluk bir kuaför salonu açıyorlar. Fakat Sümbül'ün kızı gelmiyor, Hakan'ın salonunda kalıyor. Bu kendinden epeyce büyük, çirkince adamın ilgisi hoşuna gidiyor herhalde. Kasaya bakıyor. Derken evden de ayrılıp Hakan'la birlikte yaşamaya başlıyorlar. Nevzat'ın kızı ağzına geleni söylüyor onun hakkında. Sümbül savununca ona da saldırıyor. Sonuç: Nevzat ve Sümbül boşandılar! Nevzat tek başına kaldı kuaför salonunda. Sümbül kızıyla Hakan'ın yanında çalışmaya, hem de onlarla kalmaya başladı. Yazık, sığıntı gibi. Fena bir durum. Aslında Sümbül hâlâ seviyor Nevzat'ı. Nevzat da onu. Fakat çocuklara söz geçiremiyorlar. Şimdi ikisi gizli gizli görüşüyorlar. Bu da dizilere layık bir hikâye.

İşte kuaför salonlarından birkaç manikürcü dedikodusu. Manikürcülük, ince iş. Şöyle ki, önce gerekiyorsa tırnakları keseceksin, törpüleyeceksin, sonra elleri –ya da ayakları– ılık suyun içinde bekletip yumuşamalarını sağlayacaksın. Tırnak dibindeki etleri keseceksin, karmen yapacaksın, yani tırnak diplerine tentürdiyot süreceksin. Müşteri arzu ederse peeling yapıp cildi tazeleyeceksin. Nemlendiriciyi de sürdükten sonra geriye kalıyor oje rengini seçmek. Şu sıralar en moda renk Flormar 319, rakı rengi de diyorlar. Bir süre önce vizon rengi, toprak tonları modaydı. Dönem dönem değişiyor bu renkler. 319'u sürmeden önce tırnakların ucuna daha koyu renkle ince bir

beyaz çizgi çekiliyor, buna da French deniyor. Pedikürde batık tırnakları düzeltmek, nasır temizlemek gibi burada hiç girmek istemeyeceğim mevzular da var. İlk kural temiz olmak, müşteriden müşteriye mantar ya da muhtelif cilt hastalıkları taşımak ihtimali yüksek. Ayrıca mikrop kapabilir, enfeksiyon olabilir. O yüzden de aletleri her işlemden sonra dezenfekte edeceksin, temiz havlu kullanacaksın. Sonra, nazik olacaksın, can acıtmayacaksın, kanatmayacaksın. Dikkatin dağılırsa tırnağı kökünden kesmek ya da eti derinden almak tehlikesi var. Normal şartlarda manikür süresi ortalama 15 dakika, pedikür de 20 dakika sürüyor. Muhabbeti, ojelerin kuruması filan, manikür pediküre ortalama bir saat ayırmak gerekiyor. Periyot haftada ya da on beş günde bir.

Bugün Türkiye'de 15 yaşını aşıp da manikür pedikür yaptırmayan kadına kadın denmez noktasına gelindi. Dizilerde köylü kadını oynayan oyuncuların elleri, ayakları da dahil her daim manikürlüyüz. Sadece kadınlar değil, özellikle orta yaş çalışan erkekler de sıraya girdi. Hiç utanmıyorlar!

Dünya yüzünde bizim memleketten gayri tırnak bakımının bu kadar önemsendiği, bu kadar yaygın olduğu başka bir diyar bulunur mu, bilemiyorum. Avrupa'da ancak birtakım güzellik enstitüleri ya da ayak sağlığıyla ilgili tıbbi birimler var. Bir de çok lüks kuaförlerde bulunuyor manikür pedikürcü. Ayrıca çok pahalı. Amerika'da özellikle zenciler arasında "tırnak bakımevleri" diyebileceğimiz ve daha çok "nail art" denen takma tırnak ya da tırnak boyama sanatı uygulanan mekânlar var. Bu kadar çok kuaför ve her kuaförde birkaç tane manikür pedikürcü durumu, bizim memlekete özgü bir "ayrıcalık."

Eeee, biz, hayatı tırnaklarıyla kazıyan, etle tırnağın ayrılmadığı, şeytan tırnağından ödü kopan, tırmalayarak bugünlere gelmiş bir milletin evlatlarıyız. Bu yüzden manikür bizim için mühimdir!

New York'taki İngilizler, Meşru Yabancılar: Kuaförler

SERRA AKYÜZ GÖNEN

Saç, hem kadınlar için hem de toplumların kadına bakışı açısından tahmin edilenin çok ötesinde sembolik değerler taşıyan bir uzuvdur. Bir kadının saçıyla ilgili aldığı kararlar ise çoğu zaman bir duruşa, bir tepkiye ve muhakkak bir duyguya dokunur; birçok kadın acısını da neşesini de en önce saçından çıkarır.

Misal, ruhu sıkılan bir kadın saçını kestiriverir; bu icraat ne kadar süratli olursa getirdiği rahatlama da o kadar keskin olur. Yaşlanma veya yaşlı gözükme korkusunun önü saç boyatılarak alınabilir; kadına dair toplumsal normlara isyanın en belirgin sembollerinden biri ise serbest bırakılan beyazlardır. Kimi zaman, güneşli bir günde, her zamankinden farklı şekilde taranan bir saç daha bir dik yürütür kadını.

Anneler dizlerinin arasına sıkıştırdıkları kızlarının saçlarını tararken onların geleceklerini kafalarında şekilden şekle sokar; o günkü haletiruhiyelerine göre kapanışı gevşek bir at kuyruğu ya da sıkıca bir örgü ile yaparlar. O gün bir yaramazlık yapıldıysa, daha hiddetlidir taranan saça değen fırça darbeleri. Aynı fırça, benzer hiddet günlerinde hiç beklenmedik bir anda kıçında da patlayabilir çocuğun.

Saç bazen "eski halini" beğenen sevgiliye had bildirmek, diş göstermek için kullanılan bir silahtır; bazen de kim bilir ne sebeple kendini cezalandırmak için çekilir tetik. Gün gelir, hayatın kontrolünü eline almanın bir aracı oluverir, hatta bir iktidar göstergesi; senin bedenindir, senin kararındır, "aman kime ne canım, keyif benim saç benim"dir. Hem çok hatalı bir seçim yaptıysan bile "kökü sende"dir.

Dedik ya, saç gereğinden fazla sembol taşır heybesinde. Bu durum, toplum gözünden kadına bakıldığında da benzerdir. Saç üzerinden onlarca sıfat tanımlanır kadına. Sarışınsan zengin veya aptal olma ihtimalin kuvvetlidir; esmersen elbette ki ateşlisindir. Kıvırcık saçlıysan uğraşması zor, uzun saçlıysan "Kezban"sındır. Malum, beyaz saç bırakmak, saçını mora boyatmak gibi "marjinallik"lerin yanı sıra, "erkek gibi" kısacık saçla gezen kadınlar da yadırganır ve pek hoş karşılanmaz. Saç, birçok insan için kadını kadın yapan en belirgin uzuvlardan biridir. O yüzden dost veya düşman meclisinde kadın, en önce ve en rahat saçı üzerinden eleştirilir.

Bir kadının yaşadığı tüm bu duygu gelgitleri, kararlar ve hallerin ve dahi tüm bu saç entrikalarının tam orta yerinde durur o kadının kuaförü. Bir kere o kuaför geldiği yere kolay gelmemiş, ince elenip sık dokunmuştur; malum, her kuaförün "eli yaramaz", kimisi küstürüverir saçını. Ama yarayanı bulundu mu, yıkılması güç bir güven ilişkisi, bir nevi akit tesis edilir.

Kuaför salonunu, bir mabede benzetmek yanlış olmayacaktır; fakat buradaki "mabet"lik narsistik bir kendine tapınma alanından ziyade, kendini kendinden başka bir gücün eline bırakarak, bir içine dönme ve rahatlama haline işaret eder. Kapıdan içeri girildiği anda dışarıda olan dışarıda kalır; en azından öyle olması umulur.

Güven, kadın ve kuaförü arasındaki ilişkinin temel taşıdır. Ve güven, beraberinde emaneti getirir. Önce dış görünüşün en başat öğelerinden biri olan saçlar emanet edilir kuaföre. Bu durum ne saçın sahibi, ne de kuaför için kolaydır, zira saç her şeyden evvel canlı bir varlıktır. Hatta bazı sabahlar, bizden tamamen bağımsızmış gibi davranan, kendi kendine kararlar almaya çalışan heyecanlı bir ergendir. Birine bir şey emanet edildiğinde ortada bir sorumluluk, bir "velayet" paylaşımı var demektir. O koltuğa oturulduğu andan itibaren saçlar kadının olduğu kadar kuaförün de meselesidir; bu nedenle kuaför salonlarında ufak çaplı çatışmaların da yaşandığı vakidir. Elbette nihai hedef kadının memnuniyetidir fakat kuaförler bazen "kadın için, kadına rağmen" önlemler alır, müdahale ve itirazlarda bulunurlar. Sonuç itibariyle, günün sonunda velayeti saçla ilgili argümanları en sağlam olan alır.

Zaman geçip, güven katmerlendikçe sırlar, dertler de emanet edilmeye başlanır kuaföre. Hele ki bir de kuaförün erkekse, işte o vakit başlar terapi seansları. Zira o, kadın evreninde bir erkektir; Sting'in şarkısındaki "meşru yabancı" (*legal alien*) gibidir. Dışarıdan biridir, başka boyutlardan; ama içeride, yani kadının yanında var olmanın, halden anlamanın yolunu yordamını bilir ve sadece saçıyla ilgili olsa da o sırada kadının, yalnızca kadının çıkarını gözetmektedir. Saçların özenle yıkanıp yunduğu, ağır ağır tarandığı, bir

yandan çayların ve kahvelerin içildiği o günde, yalnızca saç uçlarındaki kırıklar değil, muhtelif kalp kırıklıkları da yatırılır masaya.

Doktor, terzi gibi kuaför de tavsiye edilmez. Çünkü kuaförle kurulan ilişki "kan uyuşması" üzerinden yürür, zevkler kadar özneldir ortaya çıkacak işin takdiri. Bu kendine saklama kararında elbette bazen satır arası bir paylaşamazlık, yemek tarifinin en kritik baharatını söylememe hali de vardır, kimse kimseye itiraf edemese de.

Velhasıl-ı kelam bir kadının kuaförü, bu çetrefilli ilişki istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmişse, onun hayatının önemli etaplarının şahidi olur; çocukluk, yetişkinlik, işsizlik, evlilik, ayrılık, annelik, hastalık ve daha nicesi. Bu açıdan bakıldığında şüphesiz ki ilk buklenin emanet edildiği ellerin, aynı saçın gelin telini takması; flört döneminin hareketli saçlarını şekillendiren makasın, ayrılığın acısını çıkaracak vuruşu yapması, benzeri az bulunur ve hayli etkileyici bir ilişki örneğidir. Hiç şüphe yok ki iyi bir kuaför kadın için estetik kaygılardan öte, Sancho Panza'dan hallice, kendine mahsus bir yere sahiptir.

Bir Ortam - Bir "Kurum"

İçeriden Dışarıya, Dünden Bugüne: Mahalleye Açılan Kapı Olarak Kuaför Salonu[1]

BURCU ŞENEL

28 yıllık hayatının son 13 yılını her daim katsız, düz, uzun, ortadan ayrılmış ve hiç boyanmamış kumral saçlarıyla geçiren biriyim. Son iki yıldır da kendi saçını kendi kesen ya da yakınlarına kestiren biri olarak, önceleri sadece saçımın kırıklarını aldırmak için senede birkaç kez gittiğim kuaförlere, çok yakın dostların onlara eşlik ettiğim düğün hazırlıkları dışında ("Gelin en mutlu gününde niye üzülsün?"lerin baskısıyla) hiç uğramadığımı söyleyebilirim. Kuaförlerle kurduğum bu "fobik" diyebileceğim ilişkinin nedenlerini önceki kuaför deneyimlerimden kolaylıkla çekip çıkarabiliyorum. Yaşımı duyduklarında bana bu model saçın yaşıma uygun olmadığını söyleyenler; araya "ışıltı" katmalar, kâkül kesmeler ya da kat atmalar gibi baskılarla saçıma hep "moda olan şekli" vermeye girişenler; "bitse de gitsek" diye beklemeye koyulmuşken, gündelik hayatıma dair meraklı soruları birbiri ardına soranlar... Aslında pek çok insan için rahatlama aracı olarak düşünülebilen kuaför salonları, benim için dış görünüşüm ve zevk(sizliğ)im üzerine yorumlarla bezeli bir stres kaynağı haline bürünüyor.

Yaklaşık on yıldır yaşadığım Ankara'da son dört yılımı geçirdiğim Öncebeci Mahallesi'ndeki evimin birkaç bina yanında bulunan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan kuaför salonunun bendeki ilk izlenimi de böyle olmuştu.[2] Yaklaşık 20 yıldır aynı çalışanlarla faaliyet gösterdiğini ve mahal-

1 Bu çalışmanın yürütülme ve yazılma seyri boyunca, farklı aşamalardaki önerileri ve hoş sohbetleriyle tüm katkıları için Funda Şenol Cantek, Aksu Bora ve Gülsüm Depeli'ye çok teşekkür ederim.

2 Kuaför salonunun adına, salonun çalışanlarının ve bulunduğu mahallenin iç dinamiklerini düşünerek çalışmada yer vermedim. Katılımcıların gerçek isimleri yerine de mahlas kullandım.

lenin dönüşümünü doğrudan gözlemleyip deneyimlediklerini öğrendiğim bu kuaför salonuna ilk defa, kız kardeşimle mahalleye ilk taşındığımızda gitmiştim. Bu kuaförü kolaylıkla erişebileceğim bir yerde olduğu için tercih etmiştim. Amacım sadece saçımdaki kırıklardan kurtulmaktı; fakat yine saçımın demodeliğine dönük olarak aldığım eleştirilere ve sonu gelmeyen tavsiyelere öfkelenerek eve dönmüştüm.

Diğer yandan, sadece saç kestirmek gibi işlemlerle zihnimde yer eden kuaför imajı, her gün farklı saatlerde önünden geçtiğim bu kuaför salonuna her baktığımda dönüşmeye başladı. Kuaför salonu sokağın en işlek noktalarından birinde yer alıyordu, önünde küçük bir bahçesi vardı ve güneşli havalarda bahçeye atılan masa ve sandalyelerle mahalle sakinlerinin, özellikle kadınların buluşma noktası haline bürünüyordu. Diğer yandan, salonun karşılaştığım üç çalışanı orta yaşlarda erkeklerdi ve gerek oraya gittiğimde gördüğüm, gerek de oradan gelip geçerken gözlemlediğim üzere sokağın nabzını ölçen, bu yönde de yer yer de gözlerini üzerinizde hissettiren bakış ve duruşları vardı. Hem mahalle sakinlerinin buluşma noktası, hem de bir anlamda "mahallenin muhtarlığı" olduğu izlenimini veren bu kuaför salonunun; içerisinde çizilen, performe edilen ve dolaşıma sokulan ideal kadın bedeni/kadınlık anlatısından daha fazla şey söyleyebileceğini hissediyordum. Tüm bunlar, kuaför salonunun hem o sokak içerisinde, hem de orayı o sokak yapan sakinlerinin yaşamlarında neye karşılık geldiği gibi sorularla zihnimde birleşince, bu soruların cevaplarının peşine düşmeye karar verdim. Sonuç olarak bu kuaför salonunun gündeliğini, içerisinde süregelen pratikler ve karşılaşmalar bağlamında mahalleye açılan bir kapı olarak irdelemeye çalıştığım bu çalışma ortaya çıktı.

Kasım 2015 - Aralık 2015 tarihleri arasında kuaför salonuna belirli aralıklarla günün farklı saatlerinde giderek, salonun işletmecileri/çalışanlarıyla ve salonda bulunduğum süre içerisinde karşılaşabildiğim ölçüde, salonun farklı yaş gruplarından dokuz müdavimiyle görüşmeler yaptım. Bu süreçte ise, salona gidip yaklaşık beşer saat mekân içerisinde vakit geçirdiğim, dolayısıyla salonu içeriden gözlemleme ve deneyimleme şansı bulduğum iki gün, analizin temelini oluşturan izleği çizdi. Daha çok sohbet havasında geçen, çağrışımlarla ilerleyen görüşmeleri ve mekân içinde/dışında yaptığım gözlemleri, tuttuğum saha notları ve çektiğim fotoğraflar derinleştirdi; salonun gündeliğini ve oradaki gündelik pratikleri daha ayrıntılı/bütüncül bir şekilde ele alabilmeme ve mekâna dair betimsel bir analiz ortaya koyabilmeme katkıda bulundu.

Sahaya giriş: Nasıl yapmalı?

Aklımdaki sorular ve biriken merakımla yola düşmüştüm ama çalışmayı yürütmek en başta düşündüğüm kadar kolay olmadı. Kuaför salonuna gidip hemen oranın çalışanlarıyla görüşmeler yapmayı deneyebilirdim. Fakat daha önce bahsettiğim gibi, kuaförün önünden gelip geçerken hissettiğim mahalle (li)yi izleyen bakışlar, evde iki kadın yaşıyor oluşumuz ve her geçen gün daha sık duymaya başladığımız, kadınlara dönük şiddetin farklı halleriyle zihnimde birleşince, bir süre buna girişip girişmeyeceğime emin olamadım. Öncebeci Mahallesi eski bir yerleşim yeri olması itibariyle bir ölçüde senelerdir orada ikamet eden kendi "yerlileri"ni, ev sahiplerini barındırıyor. Diğer yandan mahallenin Kızılay, Ankara Üniversitesi Cebeci Kampüsü, Hacettepe ve Ankara Üniversitelerinin hastaneleri ve TED Üniversitesi'nce çevrelenmiş oluşu sıklıkla değişen profilleriyle öğrencilerin yoğunlukla yaşadıkları bir yerleşim alanı olmasını beraberinde getiriyor. Bu haliyle, öğrencilerle yerleşiklerin sürekli karşılaşma alanını oluşturuyor. Aslına bakarsanız, bizim yaşadığımız Kızılay'a yakın cephesi, ağırlıklı olarak öğrencilerin yaşadığı, bu açıdan bir yandan hayatın benzer ritimlerde aktığı ve 30 yaş civarı insanlar olarak kendinizi çok fazla yabancı hissetmediğiniz bir yer. Fakat mahallede nüfusu fazla olan öğrencilerin kısa süreli ikametleri ve sürekli değişen yüzler, zaman zaman güvensiz hissetmenize de neden olabiliyor. Bunun yanında mahalle genel olarak öğrencilerin, özellikle bizim kendi apartmanımızda da deneyimlediğimiz gibi evli olmayan öğrenci/çalışan kadınların; mahallenin/apartmanın yerleşikleri tarafından pencerelerden ya da balkonlardan zaman zaman izlendiği, söz ve tavırlarla bir anlamda baskıya ve denetime tabi tutulduğu alanı oluşturuyor.

Sonuç olarak tüm bu tedirginlik ve tecrübe yumağı birleşti. Önünden gelip geçmek dışında çok uzun zamandır uğramadığım bu kuaför salonuna, bir süredir kesmediğim saçımı kestirmek amacıyla gitmeye karar verdim; fakat küçük bir değişiklikle... Evli/nişanlı olmayan bir insan olarak kendime alyansa benzeyen bir yüzük aldım, yüzüğü sağ elime taktım ve bir yandan kendime bir yüzüğün arkasına gizlendiğim için biraz kızarak, bir yandan da bir yüzük neyi değiştirebilir ki, diye söylenerek, hafta içi bir gün akşam saat altı civarında kuaför salonunun yolunu tuttum. Çalışanlardan biri –sonra hakkında ayrıntılı bilgi vereceğim ve araştırmanın anahtar kişisi olan Zafer– beni güler yüzle karşıladı. Ona saçımı kestirmek istediğimi söyledim. Bu kararımı içten onaylayan bir tepkiyle: "Mahallemizin kızısın, buradan sürekli gelip geçiyorsun, bakıyoruz hoşsun da ama bu saç ne? Besleme gibi!" deyiver-

di. Beklemediğim bu tepki karşısında biraz şaşırıp, daha da çok öfkelenerek kendimi sakinleştirmeye çalışıp sustum, olacakları izlemeye koyuldum. Zafer saçımı yıkadı, keseceği saçlar üzerime saçılmasın diye boynuma bir önlük tutturdu. Tam saçımı kesmeye başlayacaktı ki, "O elini çıkarsana bir" dedi. Ne istediğini anlamadığımı gösteren bir ifadeyle yüzüne bakınca, sağ elimi gösterdi, "Kız sen yoksa evli misin?" dedi. Şaşırıp, henüz evli değil nişanlı olduğumu söyledim. Bunu "Enişte nereli? Ne iş yapıyor? Evlilik ne zaman?" gibi hiç hazırlıklı olmadığım sorular izledi. Sonradan içinden çıkmamı epeyce zorlaştıracak bir yumağa dönüşen bu sorular kulağımda çınlayarak eve döndüm. Birkaç gün sonra, apartman yöneticisinin karısı apartmanla ilgili bir mesele için kapımızı çalıp, sohbetini nişan için tebrik ederek bitirince, kuaförde kurduğum bir cümlenin mahalle içinde ne kadar hızlı dolaşıma girip tekrar karşıma çıkabildiğine şaşırdım ve biraz da telaşlandım.

Diane Wolf, "Bir kültüre ya da topluma girmeye kalkıştıklarında kadınlara, özellikle de feminist araştırmacılara ne olur?" diye sorar ve ekler, "sahaya giriş her zaman zordur ve toplumsal cinsiyetleri nedeniyle kadınlara özgül zorluklar çıkarabilir." Bu bağlamda Wolf, feminist alan araştırmacılarının, evlilik durumları hakkında yalan söyleyebildiklerinden, evli olmadıkları halde evliyim dediklerinden bahseder. Aslına bakılırsa, ben bir kadın olarak kadınlara yönelik çalışan bir kuaföre, hem de kendi mahallemdeki kuaföre gidiyordum. Tüm bunlar ilk planda, sahada içeriden biri olduğum için araştırma sürecini kolaylaştıran unsurlar olarak beliriyordu. Diğer yandan, öncesinde çok fazla tartmadığımı fark ettiğim ve beklemediğim şekilde, nişanlı olduğuma dair yalan söylemem, komşunun beni tebrik edişi gibi unsurlarla birleşince, mahallede yaşayan biri olmam araştırma için durumumu dezavantajlı hale getirmiş görünüyordu. Bunlara rağmen, ilerleyen süreçlerde tutarlı ve kontrollü ilerleyebilirsem, beni sahaya sokan merakın temellendiği soruların cevaplarını bulabileceğimi düşünüyordum. Bir yüzük neyi değiştirebilir diye düşünerek gittiğim kuaförde Zafer'in, öncelikle mahalleden biri oluşumun farkında oluşu, sonra bu farkındalıkla dış görünüşüme ve sözde nişanlı oluşuma dair yaptığı yorumlar ve en nihayetinde "bacım"a evrilişim bunun ipuçlarını fazlasıyla veriyordu.

Sonuç olarak, kuaför salonuna belirli aralıklarla uğramaya devam ettim. Fakat bu süreçte en önemlisi, nişanlı olduğum dışında yalan söylemeyerek, doktora öğrencisi olduğumu açıkladım. 20 yıldan fazladır mahallede bulunduğunu söyledikleri bu kuaför salonuna ve salon aracılığıyla mahalleye dair hikâyeler derlemek istediğimi belirterek, araştırma konusunda Zafer'i bilgilendirdim. Zafer, beni kuaförün diğer çalışanlarıyla tanıştırdı ve "burası an-

latılmaz, yaşanır" deyip gülerek beni orada gözlem yapmaya ve müşterilerle sohbet etmeye teşvik etti. Sonrasında iki gün yaklaşık beşer saat kuaförde onlarla vakit geçirdim. Zafer, kuaföre gelen, uzun yıllardır tanıdığı kadınların birkaçıyla beni tanıştırdı ve sonuç olarak, 13 yaşla yaklaşık 55 yaş arası dokuz kadınla, hepsiyle aynı derinlikte olamasa da görüşme yapma fırsatı yakaladım. Yaptığım görüşmeler, gözlemler, tuttuğum saha notları ve aldığım ses kayıtları birleşerek analizin oluşturduğu izleği çizdi.

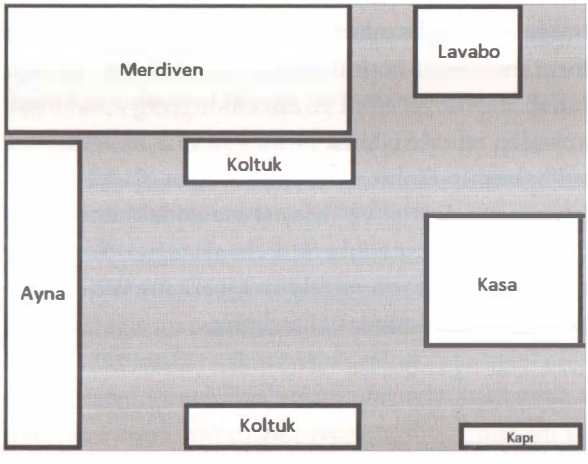
Zafer bu süreçte zaman zaman kendi isteğiyle kadınlara benim adıma sorular sorup cevaplarını irdelemeye çalıştı. Bazı müşterilerin kurdukları, ilgileneceğimi düşündüğü cümleleri defterime not almamı önerdi. Zafer'in bu yaklaşımı bir yandan çalışmaya katkı sunma çabasının bir parçasıydı. Çünkü ben kuaförün gündeliğine, meslek kültürüne ve müşterilere aşina değildim; Zafer aradaki bu mesafeyi kapatmama yardımcı olmaya çalışıyordu. Diğer yandan, Zafer'in yaklaşımı bariz şekilde "açüklama"ydı (*mansplaining*).[3] Her şeyi bilen, her şeye muktedir erkeğin, bana bir anlamda bu işin nasıl daha iyi şekilde yapılacağına dair müdahalesiydi. Kuaför salonunun içinin mahremiyetini düşünerek fotoğraf çekmek istemediğimden not defterime mekâna ilişkin bir taslak çizmeye çalıştığımda da Zafer benzer bir tepki vermişti. Çizdiğim birkaç çizgiyi görünce resimden hiç anlamadığımı belirtip gülmüş, malzeme getirirsem mekânın güzel bir taslağını bana çizebileceğini söylemişti. Zafer'in bu yaklaşımının, yaptığım çalışmayı/işi yer yer önemsiz ve pratikte işe yaramaz gören, böyle bir saha araştırmasını kimin okuyacağına ve bunun ne işe yaracağına dair bakışla birleşerek antientelektüalist bir tavrı da içerisinde barındırdığını söylemek gerek.

Bu bağlamda, buraya kadar aktardığım kendi hikâyemi sonraki bölümde kuaför salonunun hikâyesi izleyecek; 20 yıldan fazladır aynı kişilerce işletilen kuaför salonunun çalışanlarının/işletenlerinin anlatılarına dayanarak, öncelikle salonu mekânsal betimlemeyle birleştirerek anlatmaya çalışacağım. Oradan analize ilerleyeceğim ve öncelikle içeriye, salonun çalışanlarına ve onların gözünden içeride çizilen farklı kadınlık hallerine odaklanacağım. Analizin ikinci bölümünde, bir sosyalleşme alanı olarak gördüğüm salonun içerisinden başlayarak, içerisi ve dışarısı arasındaki eşiği oluşturan bahçede yoğunlaşan kadınlar arası sohbetleri ele alacağım. Son bölümde ise kuaför salonunu, mahallenin dünü ve bugünü içerisine yerleştirerek, mahalleye açılan bir kapı olarak incelemeye çalışacağım.

3 5harfliler.com *mansplaining* kavramının Türkçeye nasıl çevrilebileceğine dair Twitter'da bir anket yapmıştı. Gelen önerilerden biri, sonrasında oldukça benimsenen ve kullanılmaya başlanan "açüklama" kelimesi olmuştu. ("Yoksa size hâlâ açüklamadılar mı?" 18 Kasım 2014, http://www.5harfliler.com/yoksa-size-hala-acuklamadilar-mi/)

Giriş kat

Kuaför salonu beş katlı bir apartmanın sokağa bakan giriş katında bulunuyor ve ters dubleks bir plana göre düzenlenmiş iki kattan oluşuyor. Giriş katında saç kesimi, boyama vb. yapılıyor; gözlerden ırak alt katta ise ağda, kaş alımı gibi işlemler uygulanıyor. Yaklaşık yirmi metrekarelik alandan oluşan giriş katta kapıdan içeri girdiğinizde hemen karşınızda, raflarında kuaförde kullanılan şampuan, saç kremi gibi ürünlerin ve çeşitli saç modellerinin yer aldığı birkaç derginin/kataloğun bulunduğu küçük bir ofis masasını andıran kasa duruyor. Kasanın yanında, duvara yaslanmış küçük dolabın üzerinde, uzun yıllardır tanıdıkları bir müşterilerinin üretip sattığını, ona katkıda bulunmak için salonda da satışa sunduklarını söyledikleri çeşit çeşit renkli, kokulu sabunlar sergileniyor. Sabunların yanında, kuaförlerde sıklıkla duyulan pop müziğin aksine Selda Bağcan, Kazım Koyuncu, Hilmi Yarayıcı gibi sanatçıların seslerinin yükseldiği küçük bir radyo bulunuyor. Dolabın yanında bulunan doğalgaz sobası mekânı ısıtırken, birkaç adım ötesinde saçların yıkandığı lavabo ve hemen üzerinde de raflarda havlular bulunuyor. Müşterilerin saçlarına yapılan işlemlerse, kasanın tam karşısındaki duvara dizilmiş aynaların önündeki üç koltukta gerçekleşiyor. Girişin karşısındaki duvarda, lavabonun sol tarafında alt kata inen merdivenler yer alıyor. Müşterilerin beklemeleri için konulmuş iki koltuk ise biri kapının sol tarafında diğeri korkuluklara yaslanmış duruyor.

Daha önce gittiğim pek çok kuaförün duvarında gözüme takılan farklı tarzlarda saçlarıyla kadın modellerin fotoğraflarına burada rastlanmıyor. Kasada oturan kişinin sırtını dayadığı duvarda Mustafa Kemal posteri yer alıyor. Zafer'e posteri sorduğumda şöyle yanıtladı: "Atatürk'ü ben astım, sevdiğim için astım, hani asma gibi bir zorunluluk yok. Ama bu bizde hep vardı geldiğimden beri, hiç inmedi. Gelen müşteriler hiç umurumda olmaz. Niye astın derse kapıyı açarım güle güle derim! Ki çok güzelmiş falan diyorlar genelde." Posterin hemen altında, salonun çalışanlarından/işletenlerinden Murat'ın 5 yaşlarındaki oğlunun ve yine küçük kızının yakınlarda bir stüdyoda çekilmiş, çerçevelenmiş fotoğrafları bulunuyor. Alt kata inen merdivenlerin yaslandığı duvarların birinde, orada geçirdiğim saatler boyunca çalışanların hiç açmadığı, sadece bir kez, saçları boyandıktan sonra yıkanmayı beklerken sıkılan bir müşterinin açtığını gördüğüm bir plazma televizyon yer alıyor. Diğer duvarda ise, aslında mekânla işlevsel olarak hiçbir bağlamda buluşmadığı düşünülebilecek, "Bir Gökdelen Tepesinde Öğle Yemeği" isimli fotoğrafın posteri yer alıyor.

Zafer'e posterin onun için ne ifade ettiğini sorduğumda, posteri işaret edip gülümseyerek kuaförde çalışan üç erkeğin ismini sıralamaya başladı: "Soldan üçüncü benim, dördüncü Emre, öbürü de Murat. Oraya çıkmışız işte, ne işimiz varsa. Benzemiyorlar mı bize?!" Zafer'in fotoğrafın hikâyesine dair bir bilgisi bulunmuyordu; fakat ona samimi geldiği için mekânda bulunmasını önemsiyordu. Tüm bunlarla birlikte, çalışanların yakınlarının fotoğraflarının duvarda asılı olması, hemen hemen her gittiğim evde salonun bir köşesinde gördüklerimi andıran biblolardan aynaların önünde bulunması ve radyoda çalan Erzincan türküsü gibi unsurların, salonun bana tamamen yabancı bir mekândan ziyade, evi andırdığını söyleyebileceğim tuhaf bir aşinalık barındırdığını belirtmeliyim.

Kuaför salonunun "ev" gibi olma halini, Zafer doğrudan dillendirdi. Sürekli geçiştirdiği için yaşını tam bilmediğim fakat 40 yaşına yakın olduğunu düşündüğüm Zafer, 20 yıldan fazladır bu kuaförde çalışıyor. Ankara'da doğmuş ve büyümüş; bu kuaför salonundan önce bir süre, orada daha fazla para kazanıldığını düşündüğü için Marmaris'te çalışmış; sonra annesini yalnız bırakmamak için Ankara'ya dönmüş. Evli olmayan ve Cebeci'de annesiyle oturan Zafer, şu anda bulunduğu kuaförde önce çırak olarak çalışmaya başlamış, sonrasında kuaförün işletilmesine ortak olmuş. Kuaförün alt katını işletenlerden biri olan Gizem, Zafer'den bahsederken "Zafer Abi biraz delidir, sıkıldı mı müşteriyi kovar. Ama bu müşteriler yıllardır gelip gittiği için, artık aileden biri gibi görüyorlar. "Zafer'in huyu böyle," diyorlar. Alışıyorlar, seviyorlar, yanında çok rahat ediyorlar" demişti. Salonda geçirdiğim süre boyun-

ca Zafer bana da kuaförün uçarı ve konuşkan genci olduğu izlenimi verdi. Müşterilerin hem dış görünüşleri hem de kişisel meselelerine dair konuşmaya oldukça hevesliydi. Zafer'in bu meraklı ve içten iletişim kuran hali, müşterilerle arasındaki mesafeyi kaldırmasına yardımcı oluyordu. Zafer, açık sözlü ve hoş sohbet tavırlarıyla, yıllar içinde mahallelinin bazen sırf dertleşmek için salona uğrama nedenlerinden birine dönüşmüştü.

Kuaförü işleten ikinci ortak Murat ise, Zafer'in tüm uçarılığına karşılık kuaförün ve mahallenin sakin ve babacan adamı olarak öne çıkıyor. 40 yaşlarındaki, evli ve iki çocuk babası Murat, Ankara'da İncesu'da büyümüş ve hep bu çevrede yaşamış. Buradan önce İncesu'da bir kuaförde çalışıyormuş, sonra Zafer'in yanında bu salonda çalışmaya başlamış. Birkaç sene sonra mekânın en eski işleteni vefat etmiş, Murat ve Zafer ortak olarak kira karşılığında salonu işletmeye başlamışlar. Murat'ı kuaförde sorduğum herkes, onun müşteri olsun olmasın mahallede ihtiyacı olan herkese maddi manevi yardım etmeye çabaladığını, bu nedenle genciyle yaşlısıyla herkesin onu abi gibi gördüğünü söyledi.

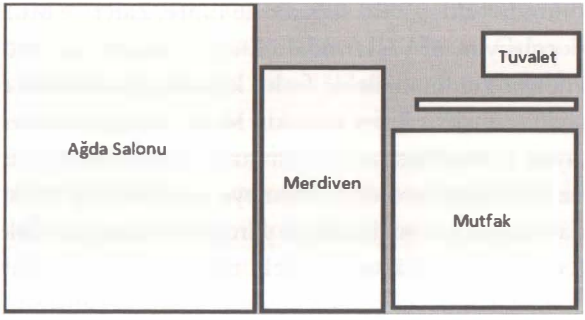
Kuaför salonunda yaklaşık iki senedir de Emre, Zafer ve Murat'ın yanında üçüncü olarak çalışıyor. 25 yaşlarındaki Emre, Ankaralı ve bu çevrede büyümüş. Buradan önce Yenimahalle'de farklı kuaför salonlarında çalışmış. Emre salonda, hayli konuşkan Zafer ve sakin Murat'ın arasında denge kuran biri gibi görünüyor. Genellikle sessiz olduğunu gözlemlediğim Emre, diğerlerine göre biraz daha ağır ve *cool* görünmeye çalışıyor; diğer yandan ihtiyaçları olduğunda müşterilere/mahalleliye yardıma koşmaktan çekinmiyor. Ayrıca, daha önce çalıştığı Yenimahalle'deki müşterilerinin büyük çoğunluğunun onlara ne kadar uzak olsa da Emre'nin şu anda çalıştığı yere gelmesi, Emre'nin işinde iyi olduğu izlenimi veriyor.

Sonuç olarak, Zafer, Murat ve Emre'ye neden bu mahalle ve bu mekânda çalıştıklarını sorduğumda, üçü de öncelikli olarak bu çevrede büyüdükleri ve buraya aşina olduklarını, ikinci olarak Ankara'nın pek çok yerine göre burada kuaför salonuna vermeleri gereken kiranın düşük olduğunu söylediler. Diğer yandan yıllardır burada çalışıyor olmanın getirdiği mahalleyi bilme ve mahalleliyle tanış olma halinin, iki tarafı da karşılıklı olarak beslediğini söylemek gerekiyor. Kuaförü işletenler için bu, öncelikle müşteri bulmanın kolaylığı olarak beliriyor. Sonra, mahallede olup bitenlerden haberdar olmak, mahallenin nabzını tutan ve gerektiğini düşündükleri olaylara/kişilere yardım ya da müdahale eden erkekler olmak bence Zafer, Murat ve Emre'ye biraz da kendilerini tanınmış ve önemli hissettiriyor. Mahalle sakinleri içinse kuaför salonu kendilerine gerekli bakımı yaptırabildikleri, kolaylıkla ula-

şabilecekleri bir yer. Bundan da ötesi, ileride ayrıntılı değineceğim gibi çalışanlarla bir araya gelip sohbet ettikleri, dertleştikleri, stres attıkları ve aslında farklı noktalarda dayanıştıkları bir alanı oluşturuyor.

Alt kat

Kuaför salonunun alt katına indiğinizde hemen sağ tarafta, karşıda küçük bir mutfağı andıran mermer bir tezgâh, önünde de iki koltuk bulunuyor. Zafer'in, yıllardır tanıdığı bir müşterisiyle birlikte beni gezdirdikleri mutfağa bakıp müşterinin bana "Senin evinde bile böyle temiz mutfak yoktur!" dediğini anımsıyorum. Zafer'in her gün "ozonladıklarını" söylediği mutfakta, çay her daim hazır bulunuyor. Hem az elemanı olan salonda çalışanlar bütün müşterilerle her zaman ilgilenemedikleri, hem de çalışanlar müşterileri kendi evlerinde hissettirmek istedikleri için müşteriler mutfağa inip istediklerini yiyip içmeye teşvik ediliyorlar.

Merdivenlerden inince sol tarafta ise, ağda gibi işlemlerin gerçekleştirildiği büyük bir oda bulunuyor. Kat kotta kaldığı için duvarın üst tarafında kalmış pencereler kalın kırmızı perdelerle örtülmüş, içerisi epeyce karanlık görünüyor. Karşıda sol tarafta duvarın dibinde bir lavabo bulunuyor. Odayı ortadan ikiye ayırdığı izlenimi veren portatif muşamba bir perde yukarıdan aşağı salınıyor ve arkasında üzerinde ağda ve benzeri işlemlerin yapıldığı sedyeye benzer bir yatak uzanıyor. Perdenin ön tarafında, hemen kapının girişinde ise duvara yaslanmış bir çekyat bulunuyor.

Bu odayı kiralayan Zeynep, son beş yılında kız kardeşi Gizem'le olmak üzere, yirmi yıldan fazladır burayı işletiyor. Temel olarak ağda, manikür, pedikür ve kaş alımı işlemleri yapılıyor. Yoğunluğu nedeniyle Zeynep'le görüşme fırsatı yakalayamadım; fakat Gizem'le yaptığım görüşme ablasının

mekânla ilişkisine dair de ipuçları verdi. Gizem 29 yaşında ve lise mezunu. Burada çalışmaya ablasının aracılığıyla başlamış. Gizem ablasının yaşamına dair ayrıntılı bilgi vermekten kaçındığını yer yer hissettirir şekilde, Zeynep'in 35 yaşlarında olduğunu ve yeni doğum yaptığını söyledi. Gizem sabah saat 10 civarı kuaföre geliyor ve müşterileri beklemeye koyuluyor. Zeynep de, sabah bebeğiyle ilgilenip, öğleden sonra onu kendi annesine bırakıp çalışmaya geliyor. Eryaman'da oturan Zeynep ve Gizem için her gün Cebeci'ye gelmek hem maddi açıdan hem de zaman bakımından sıkıntı teşkil ediyor. Diğer yandan Gizem'in, "Burası buluşma noktası gibi. Kimin başı sıkışsa buraya gelir. Ablam da senelerdir burada olunca, [...] aile gibiyiz," cümlelerinin de işaret ettiği gibi, mahalleye ve insanlara aşina olmak, mekânın senelerdir gelen müdavimlerinin bulunması ve bu anlamda kendini güvende hissetmek, kadınları burada çalışmaya teşvik eden unsurlar arasında bulunuyor. Üst katı işleten erkeklerle alt katta çalışan kadınlar arası ilişkilere bakıldığında ise Gizem, senelerdir birbirlerini tanıyor oluşları itibariyle aile gibi olduklarını söylüyor. Burada bir parantez açıp, aile söylemine sığınmanın, kadınların cinsel taciz ve cinsel/duygusal gerilim ihtimalinden korunma yolunu oluşturduğunu belirtmek gerekiyor. Fakat ileride kendi deneyimim üzerinden somutlaştıracağım gibi, "aile" kavrayışının kadınlara hemen her zaman baskı ve denetim yumağı olarak geri döndüğü de akılda tutulmalı. Son olarak, ağda vb. gibi işlemlerin, yukarıdan ve yukarıda çalışan erkeklerden bağımsız olarak alt katta yapılıyor olması, müşterilerin kendilerini rahat hissetmelerini sağlıyor ve sırf bu nedenle, özellikle mahalleden başörtülü kadınların burayı tercih edebildikleri söyleniyor.

Salonun bahçesi

Salonun giriş kapısında, onu sokağı kesen kaldırımla birleştiren küçük bir yeşillik alan bulunuyor. Bu alan, özellikle yaz aylarında sandalyelerle donatılıyor ve gelen müşterilerin zaman zaman boyanan saçlarının yıkanma zamanını bekledikleri, zaman zaman kahve içip sohbete giriştikleri yeri oluşturuyor. Bu alan, mekânın bir kuaförden öte bir buluşma alanı olmasını sağlıyor. Aslına bakarsanız, insanı görece çirkin gösterdiği düşünülebilecek, kadınların kendi evlerinde olsa balkonda oturmayacakları boyalı saçlar gibi mahrem hallerde salonun bahçesinde rahatlıkla vakit geçirmeleri ilginç görünüyor. İleride ayrıntılı değineceğim gibi salonun bahçesindeki bu durum bağlamsal olarak eve dair olanın dışarı taşması, mahremiyetin ihlali olarak okunabilir. Diğer yandan, hem salondaki kadınlar hem de çevredekiler tarafından bu eylemlerin

yadırganmaması bazı mekânların bazı mahremiyet ihlallerini normalleştirdiğini gösteriyor. Kadınların salonda kendilerini ifade edebilmeleri, dertlerini/deneyimlerini paylaşabilmeleri, hem çalışanlar hem de mahalleliyle farklı ilişki ağları geliştirmeleri düşünülünce, boyalı saçlarla sokağa çıkmak aynı zamanda kadınların o bahçeyi ve sokağı kendi evleri kılmaları olarak okunabiliyor.

Bahçede dikkat çeken bir diğer unsur, güvercinler oluyor. Güvercinleri çok sevdiğini söyleyen Zafer'in onlar için hazırladığı yuvayla beyaz güvercinler salonun girişinde sizi karşılıyorlar. Müşteriler kadar mahalle sakinle-

ri, özellikle çocuklar zaman zaman gelip güvercinleri besliyorlar. Güvercinlerin neden orada bulunduğunu anlamaya çalıştığımda, Zafer'in sevdiği fakat evde gerçekleştiremediği güvercin bakımını, uzun saatler geçirdiği iş yerine taşıdığını görüyorum. Zafer güvercinleri kendisi sevdiği için besliyor; fakat bu aynı zamanda mahalleliye de sirayet ediyor. Güvercinler bir bakıma mahalle kültürü içinde yer eden evcil hayvanların yansımasını taşıyor ve onlarla ilgilenen mahalle sakinleriyle salondan mahalleye uzanan bir bağ kuruyor.

Salonun müşterileri

Salonun müşteri profiline bakıldığında, çoğunlukla uzun zamandır mekânı bilen, mahalleden insanlar oldukları görülüyor. Diğer yandan, kuaförler daha önce mahallede yaşayıp salonun müşterisi olan, sonra Çayyolu'na, Eryaman'a taşınan insanların düzenli olarak buraya geldiklerini söylüyorlar. Hatta İstanbul'a ya da Almanya'ya taşınmış, Ankara'ya kısa süreliğine uğramış müşteriler salona gelip çalışanları ziyaret edebiliyorlar.

Salona her yaş grubundan müşteri geliyor. Sabah 7.30'da açılan ve akşam 19.30'da kapanan salonun sabah müşterilerini çoğunlukla çalışan, işe gitmeye hazırlanan kadınlar oluşturuyor. Zafer sabah müşterilerinin genellikle, mahallenin Hacettepe gibi hastanelere yakın olması sebebiyle bu çevrede yaşamayı tercih eden, sağlık sektöründen çalışanlar olduğunu söylüyor. Sağlık çalışanlarıyla bu tanışıklık, herhangi bir sağlık problemi olduğunda salondakilere katkı sunabiliyor. Bunu kendim de deneyimledim. Bir yakınım rahatsızlanmış ve çevredeki hastanelerden birinde tedavi görmeye başlamıştı. Bir gün hastaneden eve dönerken Zafer'le karşılaştım ve sohbet sırasında yakınımın durumundan bahsettim. Zafer yakınımın hangi hastanede ve bölümde yattığını, sağlık çalışanı müşterilerinden birinin adını vererek gerekmesi durumunda ondan yardım alabileceğimizi ısrarla söyledi.

Müşteriler içinde ikinci ağırlığı, öğrenciler oluşturuyor. Tunalı ve Kızılay gibi çevre semtlerdekilere oranla daha ucuz olduğu söylenen kuaförü, bu çevrede yaşayan öğrencilerin tercih edebildiği belirtiliyor. Üçüncü müşteri kitlesini ise, benim de gözlemlendiğim şekilde mahallenin orta yaş üstü yerleşikleri oluşturuyor. Öyle ki, saçlarını senelerdir Zafer'e kestiren orta yaş üstü erkek müşteriler de salona sık sık geliyorlar. Bu noktada, salonun hemen karşısındaki binada bir berber bulunduğunu düşününce, erkeklerin saçlarını Zafer'e kestirme ısrarları dikkate değer. Bu erkeklerin hiçbiriyle doğrudan görüşme şansı yakalayamadım; lakin Zafer'i oğulları gibi sevdikleri ve salonu da evleri gibi gördükleri sıklıkla vurgulananlar arasında

bulunuyor. Bu anlamda, aileden biri olarak gördükleri Zafer'e, evleri kıldıkları salonda, orası bir kadın kuaförü olsa da saçlarını kestirmenin hem onlar hem de mahalleli için anlaşılır göründüğünü düşünüyorum. Sanırım bu durum biraz da yaşla alakalı. Orta yaş üstü erkekler vurgusunun işaret ettiği gibi, belki de kadınların ve erkeklerin iktidarı yaş ilerledikçe değişiyor. Genç bir erkeğin bir kadın kuaföründe saç kestirmesi diğer erkekler nezdinde alay konusu olabilecekken, ileri yaşlardaki erkeklerde kabul edilebilir bir şeye dönüşüyor.

Bunların yanında, benim bulunduğum süre içerisinde gördüğüm özellikle anne-kız, kız kardeşler ve yakın kadın arkadaşlar olmak üzere, müşterilerin salona büyük çoğunlukla tanıdıklarıyla birlikte geldiklerini söylemek gerekiyor. Bunun temel nedeni, kadınların fikir alabilecekleri birini yanlarında istemeleri. Görüşmelerde genel olarak saçların nasıl yapılacağına müşterilerin karar verdiği söylenmiş olsa da, gözlemlediğim kadarıyla kuaförlerin ne yapılması gerektiğine dair baskısı hissedilebiliyor. Kuaföre biriyle gitmek aynı zamanda kuaförün otoritesini alt etme arayışının neticesi olabiliyor. Ayrıca, benim de deneyimlediğim gibi kuaförde tek başına olmamak, çalışanların bazen rahatsız edici düzeyde kişisel unsurlar içeren sorularına maruz kalma riskini azaltıyor; çünkü müşteriler kuaförün sorularını es geçerek birlikte geldikleri kişiyle iletişim kurabiliyorlar. Son olarak, ileride anlatacağım Suna ve Leyla'nın hikâyesinde cisimleşeceği üzere, kuaför özellikle yaşı ilerlemiş kadınlar için buluşup birlikte vakit geçirebilecekleri bir sosyalleşme alanını oluşturuyor. Burada hem her çeşit bakım yaptırabiliyor, hem de birlikte geldikleri arkadaşlarıyla dertleşebiliyorlar.

Müşteriler ve çalışanların ilişkisine dair değinmek istediğim son nokta, kuaför salonunda çalışan Zafer ve Emre'nin, bütün müşterilerine "Bitanem" diye seslenmeleri. Aslına bakarsanız, kuaförde müşteri-çalışan ilişkisi bedensel olarak da belirli bir yakınlığı içeriyor ve bunun kendisi yer yer mahremiyet sınırlarını ihlal ediyor. "Bitanem" gibi hitap şeklinin de bu bağlamda müşterilerle ilişkilerine samimiyet katan, aradaki mesafeyi kaldıran, sizi aileden biriymişsiniz gibi hissettirmeye çabalayan bir yanı bulunuyor. Aynı zamanda bu ifade müşterileri rahatlatmanın, onlara kendilerini beğenilir hissettirmenin bir aracı olarak okunabiliyor. Farklı kuaför salonlarında da "bitanem, tatlım" gibi ifadelerin sıklıkla kullanıldığını düşündüğümüzde ise, bunun bir jargona dönüşmüş olabileceği de akla geliyor. Bunun yanında çalışanlar, aralarının çok iyi olmadığı müşterilerine ise (burada bazılarının patavatsız olması, bazılarının hiçbir şeyi beğenmemesi gibi nedenler sıralandı) mesafeli davranıyorlar. Tüm bunlar, çalışanların kazanacakları parayı zaman

zaman ikinci plana attıklarını hissettiriyor. Benzer şekilde müşterilerinin çoğunun saçına, benim başka kuaförlerde karşılaştığım gibi sırf para kazanmak için çeşitli gereksiz işlemler yapmaya ya da onlara belirli ürünler satmaya teşvik etmiyorlar. Zafer bununla bağlantılı olarak, dertlerinin para kazanmaktan öte, burada yaşayan insanları "mutlu etmek" olduğunu söylüyor. Salonda bulunan sabunları da tanıdıkları müşteriden geldiği için orada sergilediklerini, yoksa pazarlama gibi bir dertlerinin olmadığını söylemeleri ile de birleşince kuaför salonundaki bu yaklaşımın, benim ilgilendiğim mekânın mahalle kuaförü olmasından kaynaklanabileceğini düşündürüyor. Salon çalışanları çoğunlukla müşterilerin ekonomik durumlarını biliyorlar; satış/pazarlama ısrarları samimiyeti ortadan kaldırabilir ve müşterileri kaybetmelerine sebep olabilir. Bu bağlamda bu tür satış ve pazarlamanın, daha lüks kuaför salonlarında gerçekleştiği düşünülebilir.

İçeriden dışarıya, dünden bugüne kuaför salonu

İçerisi: Kuaför salonunda çizilen kadınlık anlatısı

> Ben: Kadınlarla çalışmak nasıl bir duygu?
> Zafer: Geliyorlar, "Ne güzel, bayanlarla çalışıyorsunuz" diyorlar. Ben de, "Gelin bir ay çalışın da görün" diyorum. Bir daha dünyaya gelirsem asla kuaför olmam. Olursam Fatih Ürek olayım!
> Gizem: Kadınlarla çalışmak çok zor bir şey, e kadın yani! *(Bana dönüp gülerek)* Kadınlar zor ya, sen de biliyorsun zaten!

Kuaför salonunda kadın ve erkek ikiliğinin net şekilde vurgulandığı ve onlara atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin kalın çizgilerle çizildiği görülüyor. Yer yer cinsiyetçi ve homofobik çıkışlarla iç içe geçerek, çok da özcü bir yerden "kadınlığa" dair anlam üretildiğini görüyoruz. Bu bağlamda salonun çalışanlarının ve zaman zaman da müşterilerinin çizdikleri kadınlık anlatısında öne çıkan unsurlar arasında, kadınların "dedikoducu/geveze/gürültücü", "kıskanç/birbirini çekemeyen" ve en çok paylaşılan yargı olarak "kirli/pis" oldukları düşünceleri bulunuyor. Bu yargıları pekiştirdiği düşünülen olaylardan bahsedilse de, Aksu Bora ve İlknur Üstün'ün deyimiyle kadınlığa ilişkin yorumlar "soyut ve genel" olurken, bahsi geçen kadınlar da "konuşanın zihninde büyük ve genel bir 'Kadın'ın yansımalarını" oluşturuyorlar.

Kadınların "dedikoducu/gürültücü/geveze" oldukları düşüncesini yüksek sesle dillendirenler öncelikle erkek çalışanlar oldu. Özellikle saçların boya-

nıp yıkanmasının beklendiği zaman aralığı, çalışanların müşterilerin konuşmasından en çok şikâyet ettikleri süreci oluşturuyordu. Kadınların sürekli konuşacak bir mevzu bulabildikleri, konuşacak birini/bir şey bulamadıklarında da telefonla birilerini arayıp, bağırarak mekânı sesleriyle doldurduklarından bahsedildi. Gizem de benzer şekilde, erkeklerle çalışılan ortamları daha sakin ve sessiz bulduğunu söyledi. Kadınların konuşmalarının içeriğine dair yapılan yorumlarsa, kadınların "dedikoducu" olduğu düşüncesi üzerinde düğümlendi. Örneğin Emre'nin bu konuda ilk verdiği tepkilerden biri yakınmaydı: "Kendileri geliyorlar anlatıyorlar, biz hiçbir şey söylemiyoruz, 'ay bu komşu var ya böyle böyle yapıyor' diyor mesela. 'Abla gidek dövek' diyorum, bu sefer de 'yok' diyor. Anca dedikodu işte!" Diğer yandan, kuaförde öne çıkan konulara dair konuştuğum müşterilerden biri olan Aydan'ın, bana gülümseyip göz kırparak, "En çok dedikodu yapılır burada" demesinin, Emre'nin "dedikodu"ya bakışından farklı bir duruma karşılık geldiğini söylemek gerekiyor. 45 yaşlarında, bekâr, bir devlet dairesinde memur olarak çalışan; benzer yaş ve deneyimleri paylaşan kız kardeşiyle birlikte senelerdir bu mahallede yaşayan ve onunla bu kuaföre hemen hemen iki haftada bir gelen Aydan ve kardeşi için, bu mekânda bulunmak/iletişim kurmak, sonraki bölümde ayrıntılı ele alacağım üzere başka anlamlar taşıyor.

Kadınların "kıskanç ve birbirini çekemez" olarak kodlanması, yine daha çok erkek çalışanlar tarafından vurgulanıyor. Özellikle Zafer, onunla görüştüğüm farklı günlerde ve farklı bağlamlarda konuşmalarında mütemadiyen bu sonuca vardı. Zafer'in bu yargısı, kuaföre birlikte gelen kadın arkadaşların birbirlerine verdikleri tepkilere dair gözlemlerinde temelleniyordu:

> Kadınlarla çalışmak çok zor. O onun kuyusunu kazar, bu bunun kuyusunu kazar. Kuaföre dört beş arkadaş gelirsiniz. Bu çok güzeldir mesela, bakımlıdır. Sen onu kıskanırsın, çekemezsin. Biz burada bunların hepsine şahit oluyoruz. Ya da üç kişi geliyor mesela gelin saçı için. Arkadaşın diyor ki sana, "kötü yakıştı diyelim de kötü olsun..." Bak, ikisi fitne yapıyor kafa kafaya verip. "Beğenmedik" diyor sonra da. [...] Burama geldi söyleyemedim. Bir de arkadaşları olacak. Çekemiyorlar. Kıskanç arkadaş arkadaşı satıyor. Nelerle karşılaşıyoruz.

Murat ve Emre'nin de tamamen katıldığı düşüncelerden bir diğeri de, kadınların "kirli/pis" olduklarına işaret ediyor. Kadınların en çok neden kuaföre geldiklerini sorduğumda Zafer hiç düşünmeden şu cümleleri kurdu: "Pis oldukları için! Saçını bir yapıyorum, bir hafta yıkamıyor! Ondan bile belli değil mi?!" Bunları bir müşterisinin saçını yaparken ve beş müşterinin salon-

da bulunduğu bir zamanda söze döken Zafer, müşterilerden Sevgi'nin tepkisiyle karşılaştı. 38 yaşında, evli ve hemşire olan Sevgi, saçları yağlı olmadığı için, fön çektirdiği saçını yaklaşık üç gün kullanabildiğini söyledi. Zafer, uzun zamandır tanıdığı Sevgi'ye "Pasaklısınız işte!" diye karşılık verince, Emre'nin desteğini de aldı. Bunun üzerine salondaki kadınları da arkasına alan Sevgi, saçlarını yıkamadığına ama elbette vücudunu yıkadığına dair bir açıklama yapmaya kendini mecbur hissetti. Cümlesinin sonunu getirdiğinde ise sesi iyice cılızlaşmış ve duyulmaz olmuştu; çünkü konunun bedenine, "mahrem" olana gelmesi çekinmesini beraberinde getirmişti. Sonunda kadınlar sessizleşti, çalışan erkeklerse gülmeye devam ettiler.

Bu arada ben, saçını yıkamamak ile kadın olmak arasında nasıl bir bağlantı kurulduğunu anlamaya çalışırken, Zafer'e erkeklerde de aynı durum olup olmadığını sordum. Cevaplara baktığımda ise erkeklerin saçlarını yıkamamalarının daha çok bireysel bir özellik olarak değerlendirildiğini, kendine özen göstermeme olarak yorumlandığını gördüm. Dolayısıyla erkekliğe/erkeklere ilişkin değerlendirmelere bakıldığında, Aksu Bora ve İlknur Üstün'ün deyimiyle "büyük ölçüde belirli bir erkekle, belirli bir somut durumla bağlantılandırıldıkları"; kıskanç, dedikoducu, pis vb. gibi kadın imgelerinin ise "her durumda tek tek, somut kadınlarla sınanmayan, tersine, her bir kadının onunla sınandığı imgeler" halinde oldukları ortada duruyordu.

Mary Douglas, kirlilik ve temizliğe dair bakış ve inançların, bunlara dair geliştirilen bilincin, kültürel ve toplumsal olanla iç içe olduğunu söyler. Beden, kuaför salonundaki ifadelerde kirlilikle özdeşleştirilen haliyle kadın bedeni, bunun cisimleştiği noktada yer alır. Beden, biyolojik özelliklerinin yanında toplumsal bir varlıktır; toplumlara ve kültürlere göre bedenin bazı özellikleri öne çıkarılırken, bazıları göz ardı edilir. Bu bağlamda Michel Foucault, bedenlerin bilgi ve iktidar ilişkileriyle sarmalanmadığını, tahakküm mücadelesinin merkezinde konumlandığını ve bu doğrultuda biçimlendirildiğini söyler. İktidar bu süreçte aynı zamanda, Foucault'nun belirttiği gibi bedeni çalıştırıp biçimlendirirken, davranışa da nüfuz eder; bedene bakışla, onunla ilişkilenmede duyulan arzuyla, zevkle, nefretle, utançla iç içe girer. Biri evli ve anne olan, diğeri de üniversitede okuyan iki kız annesi, ev kadını, 54 yaşındaki Leyla'nın kızlarından bahsederken sessizce söze döktüğü "İlk hastalandıklarında sakladılar benden. Çok çenebazdırlar ama çok utangaçlar bazı şeylerde. Özel günlerini söylemezler" ifadesi bunun yansımalarını taşır. Birkaç yıl önce tanıştığım, Nepal'den 23 yaşında bir kadının, Nepal'de kadınların âdet dönemlerinde evin dışında, kümes gibi bir alanda bulunmaya zorlandıklarından bahsetmesi; babaannemin yıllardır yaptığı, "hastayken turşu-

ya dokunma yavrum, bozarsın" uyarıları veya Leyla'nın kızının âdet olduğunu dillendirememesini eleştirirken kendisinin tüm bunları kısık sesle dile getirme ihtiyacı aynı pratik ve söylemsel çerçevenin parçalarını oluşturuyor.

Kirlilik/pislik tartışması, kuaför salonunda aynı zamanda ağdaya dair düşünceler üzerinden ele alınabilir. Zafer, Gizem'e dönüp, "Müşteriler nasıl Gizem? Pisler değil mi?" diye sorduğunda, Gizem en başta "Hepsi de değil canım!" cevabını verdi; devamında ise, kadınların ağda yaptırmaları suretiyle temiz olabileceklerini işaret eden sözlerini sıraladı:

> Bence ağda çok büyük bir kolaylık, temizlik yani. Yapmasan ne yapacaksın, jilet. O da daha kötü çoğalıyor. En azından ağdayla az kalıyor. Benim mesela ablam hep ağda yapmıştır bana. Yok denecek kadar azdır şimdi, tertemiz.

Temizlik açısından İslâmiyet'te de karşımıza çıktığı gibi dini/kültürel motiflerden bağımsız düşünülemeyecek bu uygulamalar, son yıllarda öne çıkan hijyen söylemi ve ilerleyen teknolojiyle iç içe geçiyor. Lazer epilasyon ve benzeri ile kadınlar birer müşteri olarak piyasaya çekiliyorlar. Gizem'in her yaş grubundan kadının ağda yaptırmaya geldiğini söylemesi, özellikle de ortaokul çağındaki kızlarını zorlayarak salona getirmeye çalışan annelerden bahsetmesi bu bağlamda dikkat çekicidir. "Küçük kızların canları çok acır, ilk defa yaptırınca hele. Ama zamanla geçiyor. Önce, keşke yaptırmasak diyorlar; sonra, yaptırınca çok güzel oldu diyorlar."

Kuaför salonunun içinde yükselen kadınlık anlatısına dair ele almak istediğim son noktayı, başını kapatan kadınlara ilişkin söze dökülenler oluşturuyor. Benim doğrudan sormadığım bu mevzuya, kadınların iyi kuaför ol(a) madığını iddia eden cümlelerden başlayarak ulaşıldı. Benim "kadın kuaför" sözümü, "keşke kadın değil, bayan desen" diye düzelten Zafer, "Bayan kuaför saç yapmayı bilmez. Fön çekemez. Çekebiliyor mu Emre, söyle, boyayabiliyor mu? Zaten boyayı sürene kadar kadının şurasının rengi açılır, şu tarafa sürene kadar kadının kafa gider" diyerek tamamladı sözlerini. Alt katın çalışanı Gizem, erkeklerin kuaförlük konusunda kadınlardan daha yaratıcı ve uygulamaları yapmaya çok daha yatkın olduğunu söyledi. Orada bulunan dört müşteri de bu düşünceleri onaylayarak, zaten kadın kuaförün çok zor bulunduğunu, muhtemelen Konya gibi görece muhafazakâr yerlerde onlarla daha fazla karşılaşıldığını söylediler. Bu bağlamda, kadın kuaför sayısının azlığı temelde kadınların bu meslekte beceri geliştirmelerini sağlayacak fırsatların yaratılmamasından ya da onlara erişimin kısıtlılığından kaynaklanıyor olabilir. Bu kısıtlılığın, aynı zamanda ahlâki kodlar, önyargılar gibi unsurlarla da iç içe geçtiği söylenebilir. Bu denetim yumağıyla sarmalanan ka-

dınlar, hem sahip oldukları yaratıcılığı ortaya çıkarabilecekleri, hem de bunda uzmanlaşacakları fırsatlardan uzak kalıyorlar. "Kadından şoför olmaz" gibi söylemlerle örtüşen şekilde, bu rivayetler ve fırsat eşitsizliği dolaşıma sokularak, sonuçta kadınların deneyim kazanmasının önü tıkanıyor.

Başlarını kapatan kadınların kuaför deneyimlerine dair anlatılanlara döndüğümüzde, Zafer'in, başörtülü kadınların erkeklerin işlettiği bu kuaförü de tercih etmediğini, sonradan başını kapatan eski müşterilerinin de geldiklerinde alt katta Gizem'e saçlarını boyatmak istediklerini söylediğini görüyoruz. "Önceden yan yana otururduk. 'Zafer abi' diye sarılıp öperdi. Şimdi ben şey mi oldum? He, saç yıkanırken de biz olmayacakmışız. Görmeyeceğiz saçını. Ne yapacaksak sanki!" diye sinirlenen Zafer, başını kapatmayı doğrudan AKP'li olmakla özdeşleştirerek, iktidar yarışının işaret ettiği yozlaşma ve tekinsizliği de başını kapatmaya eklemledi ve sonrasında başörtülü kadınlara dair düşüncelerini deneyimlerine dayandırarak sıraladı:

> Ben giymesine bir şey demem. Benim annem de başörtülü. Yanlış anlamayın oldu mu? Anlatayım, gerçek yaşananı anlatayım. Başörtülüler var ya, açıklardan daha fena. [...] Bu başörtülü geldi, kafasını açtı. "Düz fön istiyorum" dedi. Üzerini de çıkardı. Gömleğini şuraya kadar açtı. Yanlış anlama bak, şeyleri görünüyor. Ciddi bak bitanem, yemin ediyorum ya. Ondan sonra arkadaşları geldi, arkadaşları da öyle. Oturuyoruz, inan bak, Kur'an'ı getir el basarım, "Benimle yatmak ister misin?" diyorlar, yemin ederim ya. Ondan sonra, ben hemen kenara geçtim. [...] Bir tanesi geldi, o da güzel, "benim saçımı o yapabilir mi?" demiş. Bak iyi dinle burayı, saçını yaptım. "Ya şurada iki üç tane tüyüm var, iplikle alabilir misiniz?" dedi (*boynunu gösteriyor*). İki üç tane tüyü var, buraya kadar açtı (*göbek hizasını gösteriyor*). "Ben manikürcü pedikürcü değilim, kapatabilirsiniz," dedim. Yemin ederim Allah erkeklere sabır vermiş yani, bunlar beter ya.

Burada öncelikle, başını kapatma dini bir sembol olarak görüldüğü için, inancın belirli bir yaşam tarzıyla zihinde birleştiğini ve inanan insanın, başını kapatan bir kadının cinsellikle böyle bir bağ kurabilmesinin eleştirildiğini görüyoruz. İkinci olarak, Elifhan Köse'nin belirttiği gibi aslında cennetten kovulma hikâyesinde suçlanan Havva'dan başlayarak düşünebileceğimiz şekilde, "kadın cinselliğinin doymak bilmez ve baştan çıkarıcı bulunarak, kısmen kriminalize edildiğini", kadının cinsel arzusunun şeytanlaştırıldığını görüyoruz. Üçüncü olarak ise, Bora ve Üstün'ün aktardığı "başı kapalı ama içinden neler çıkıyor" düşüncesinde somutlaşan şekilde, o örtünün altında kontrol edilemeyecek bir şeylerin olduğu fikrinin ağır bastığını görüyoruz. Za-

fer'e burada Gizem de katılıyor: "Bir geliyor kapalı olan, bir açıyor, yani senden benden süslü. İç çamaşırları bile o kadar alengirli ki anlatamam sana. Askılı giyen kız öyle iç çamaşırı giymiyor, öyle düşün." Tüm bunların yanında, "tekinsizliğin" ve "iffetsizliğin" işaret ettiği "kötü kadın"dan uzaklaşamama hali Zafer'in cümlelerinde cisimleşiyor. Zafer'in sürekli yemin etmesi ve kendini onaylatma ihtiyacı, sözlerindeki muhtemel abartıyı ortaya koyarken, tavrı aslında bahsettiği kadınlarla karşılaşmaktan aldığı hazzın da ipuçlarını veriyor. Fatmagül Berktay'ın belirttiği gibi, "erkekler aslında 'iyi kadın'ı sevmeleri gerektiğini bilseler bile, 'kötü kadın'ın cazibesinden kurtulamıyorlar, çünkü o erkeğin karşı konulmaz doğal, tensel yanına hitap ediyor."

Kadınların sohbetleri: Salondan bahçeye, evden sokağa

> Beşte işten gelir kadın, gelir burada kapının önünde oturur. Çay içerler, sigara içerler, "Zafer n'apıyosun?" derler. "Kızım evine gitsene, yemek yapsana" derim, "sana ne?" der. [...] Buraya gelir, işten konuşur. İşten ayrılır mesela, dert yanar, hadi alışveriş yapalım der. Ha kocasıyla kavga etti diyelim, kesin buradadır bitanem; saç yaptırmaya gelir mesela, "ama canım sıkkın" diye. Annesiyle tartışır, saçını boyatır. En çok da koca! Kocayla bunalıma girdi mi hemen burası, bu bahçe. (Zafer)

> Altın günü gibi olur. Evde herkes bir şey yapar getirir, kısır yapar getirir, oturur bahçede yeriz. İnsanlar seviyor burayı. Başka kuaförlerde bu samimiyeti ben görmedim. Yazın hiç içeri girmek istemezsin. Sürekli dışarılardayız. Bahçemiz var. Yazın bahçeye masa koyuyoruz. [...] Çalışan da ev hanımları da çok geliyor. Burası ev hanımları için güzel. Onlar da çok geliyor, çalışan da çok geliyor ama. (Gizem)

Yukarıdaki cümleler, kuaför salonunun, saç bakımı yaptırılan bir mekân olmanın yanında, kadınların bir araya gelmelerini sağlayan sosyallik alanı oluşturduğuna işaret ediyor. Kuaför salonu farklı yaş gruplarından, farklı geçmişlerden ve sosyoekonomik koşullardan kadınlar için uğradıkları ve aynı zamanda bu vesileyle arkadaşlarıyla da vakit geçirdikleri alanı oluşturabiliyor. Yaz aylarında bahçedeki hareketlilik daha fazla göze çarpıyor; fakat soğuk havalarda gerçekleştirmiş olsam da yaptığım görüşmeler ve gözlemler, kadınların salonla kurdukları çeşitli ilişkiyi ve sohbet konularının genişliğini ortaya koyuyor. Saç boyasından ağdaya, lazerden yüz kurutmayan sabuna, organik besinlerden köşedeki manava, akademisyenlerin zaman kıtlığından damatların beceriksizliğine, evlen(e)meyenlerin çilesinden kilo vereme-

yenlerin kederine, sokakların güvensizliğinden yâd edilen geçmiş güzel bayramlara, işsizlikten domatesin pahalılığına, bu akşam hangi yemeğin pişirileceğinden hangi telefon operatörünün daha avantajlı olduğuna uzanan pek çok konu salonda sohbete malzeme oluşturuyor.

Bu bağlamda öncelikle, karşılaştığım müşterilere neden özellikle burayı tercih ettiklerini sorarak, onların salonla ve çalışanlarla nasıl ilişkilendiklerini anlamaya çalıştım. Sıralanan nedenler arasında, mekânsal yakınlık öne çıkarken, salonun çalışanlarına duyulan güven en çok zikredilen unsur oldu. Bu güven iki yönlüydü. Birincisi kuaförün becerikli olması ve saçı müşterilerin istediği gibi yapabilmesiydi. "Fönü bile her yerde çektiremiyorsun ki. Adam seni tanımıyor, ruhunu bilmiyor mesela," diyen Sevgi'nin işaret ettiği gibi, kuaförün sizi tanıması burada önemli görünüyor ve tanımak da aslında orada vakit geçirmeyi gerekli kılıyor. Güven duymaya dair dile dökülen ikinci unsur da, salonun kadınların kendilerini fiziksel olarak güvende hissedebilecekleri bir ortama sahip olmasıydı. En yakın arkadaşının sürekli geldiği bu salona, ona eşlik ederek gelen Leyla şunları söyledi:

> Kendi kuaförüm bana yakındı. Tatlı dil, güler yüz önemli, ondan seçtim bir yandan ama gençtik o zamanlar, kız başına güvenilir birine gidersin tabii. Güvenilir olması... Orası o bahsettiğim yere sürekli gidip geliyordum. Orası kapanınca, Anıttepe'de iş yerime yakın yere gidip gelmeye başladım. O da arkadaşımın eşiydi, ondan güveniyordum yani. Bir de başkasına param gitmesin de ona gitsin. Çok da saçımın dilinden anlayan biriydi.

54 yaşındaki Leyla'nın onunla aynı yaşta olan, "genç kızlıktan arkadaşım" diye bana tanıttığı, bu mahallede birlikte büyüdüğü ve yıllardır bu kuaför salonuna gelen Suna da burayla bağını, "Herkesin evi gibi hissettiği bir yer var, benim de burası. Zaferlere de çok güvenirim" diye açıkladı. Çalışanlara aşina olma, kendini güvende ve evinde gibi hissetme vurgusu burada önemli görünüyor. Benim gözlemlediğim ve görüşmelerde de söze döküldüğü haliyle benzer bir vurgu, kadınların boyalı/yıkanmış saçlarıyla salonun içinde ve bahçesinde rahatlıkla hareket etmelerinde de görülüyor.

Köse'nin belirttiği gibi, "beden, [...] özel-kamusal ayrımlarının çizildiği maddi bir alandır. Bedenin hangi parçalarının kamusal bakışa açılacağının ve hangi parçalarının gizleneceğinin belirlenmesi, kamusal/özel ayrımı açısından hayati"dir. Funda Şenol Cantek ve diğerlerinin, balkon, kapı önü gibi "ara" alanların kadınlar için işlevlerini/anlamını anlamaya çalıştıkları çalışmaları, kadınların tek başlarına oturduğunda o alanın kamusalın kurallarına tabi bir mekâna dönüşebildiğini, balkona çıkarken veya kapı önüne soh-

bet etmeye indiklerinde "sokağa çıkar gibi" giyindiklerini gösteriyor. Selda Tuncer'in deyimiyle "kadınların 'kamusal'la ilişkisi onların çoğunlukla dış dünyayla ilişkisi anlamına geliyor", "yani bir kadının kamusal mekân deneyimi daha evden dışarıya ilk adımını attığı andan itibaren başlıyor." Evden çıkan ve Elif Ekin Akşit'in aktardığı gibi "*salon* kavramıyla da kamusal alan olduğunun altı çizilen" kuaför salonuna gelen kadınlar, burada diğer kadınlarla ve çalışan erkeklerle bir araya geliyorlar. Diğer yandan "içerisi", salonun buzlu camlarıyla "dışarı"dan ayrılıyor ve içeriye görece özerklik sağlıyor. Bu düşünceler çerçevesinde çalışmaya başlarken ben, içeriyle dışarının geçiş alanı gibi görülebilecek bahçede de, Şenol-Cantek ve diğerlerinin işaret ettiği gibi kadınların örneğin ıslak saçlarıyla bulunmak istemeyeceklerini düşünmüştüm. Fakat Zafer'in "Yoo, çekinmiyor kimse. Saçlarını boyarız, öyle hatta yürür evine bile gider. Aile gibi hissediyorlar. Kaç senedir buralardayız ya," ifadesinin işaret ettiği gibi; mekâna, çalışanlarına ve mahalleye aşina olmak, kadınların çevrede görece rahat hareket etmesini sağlıyor gibi. Salonda bulunduğum süre içerisinde, geçenlerde evine başında havluyla gittiğini söyledikleri bir müşterinin gelip, "yıkadım da getirdim," diye gülerek havluyu salona teslim etmesi Zafer'i haklı çıkarıyor.

Tüm bu geçişlilikler içerisinde salon ve bahçe, Gizem'in altın günü havasına büründüğünü söylediği şekilde kadınların farklı amaçlarla buluştukları ve çeşitli konularda sohbet ettikleri mekânları oluşturuyor. Burcu Şimşek'in belirttiği gibi kadınlar arası sohbetler, kadınların aralarındaki ilişkilerin kurulduğu, sürdürüldüğü bir kesittir; bu süreç, "kadınların gündelik yaşam pratiklerini birbirleriyle paylaşmaları, deneyimlerini aktarmaları, yakınlık ilişkileri geliştirmeleri bakımından kadınları bir arada tutan bir yapıya sahiptir." Önceki bölümde değindiğim gibi, "kadın olmaya" atfedilen anlamların da dolaşıma sokulduğu sohbetler, Şenol-Cantek ve Akşit'in deyimiyle "konuşarak aktarılan bilginin (yemek tarifi gibi)" ve "görerek aktarılan bilginin (örgü modeli, saç toplama şekilleri gibi)" iç içe geçtiği ve dolaşıma sokulduğu alandır. Salon içerisinde dâhil olduklarım ve gözlemlediklerim de bunların yansımalarını taşıyor. Örneğin Sevgi, geçenlerde bir Pazar sabahı saçına fön çektirmek için uzun süre açık kuaför aradığını söylediğinde, Leyla ona kızının kullandığı saç düzleştiricisinin kolaylıklarını anlattı. Suna araya girip, böyle aletlerin saçlara zarar verdiğini söylediğinde, Leyla kızının saçına sürdüğü argan yağının faydalarını anlatmaya başladı ve kızlarının yüzlerine sürmelerini teşvik ettiği gülsuyu ve acıbadem sütünden bahsetti. Tüm bunlar ve ötesi, Şenol-Cantek ve Akşit'in aktardığı gibi bir yandan deneyime dayalı bilgiyle, bilimsel bilginin iç içe geçtiğini gösterirken, diğer yandan da

Leyla ve kızında olduğu gibi deneyime dayalı bilgiyle donanmış üst kuşağın, okul bilgisiyle karşısına çıkan alt kuşakla ilişkisine işaret ediyor. Doktora öğrencisi olarak bir anlamda okul bilgisiyle kuaförde cisimleşen bana kadınların verdikleri tepkilerde de bunun yansımaları görülebilir. Örneğin Leyla, saçımı hiç boyamamış olmam konusunda öncelikle beni takdir edip bu konuda nasihatlerini sıralarken, cümlesini "okumuş" olmam dolayısıyla en iyisini benim bileceğim ifadesiyle sonlandırmıştı.

Bilgiye ve tecrübeye dayalı farklılıklar, zaman zaman da sohbetlerde kadınların kendi aralarında kurdukları güç ilişkilerini de yansıtır şekildeydi. Bu mahallede doğup büyümüş ve hâlâ orada yaşayan, yıllardır da bu kuaföre gelen 35 yaşlarındaki Sinem'le benzer yaşlardaki başka bir müşteri arasında geçen diyalog bu bağlamda düşünülebilir. Saçları boyanan ve yıkanmasını beklerken telefonda konuşan Sinem, arkadaşıyla Pazar günü gidecekleri *brunch*'ı planlamaya çalışıyordu. Sinem *brunch* dedikçe, bir yandan da saçlarının yıkanmasını beklemekten sıkılmış diğer müşteri kendi kendine söylenmeye başlayarak, yanında oturan bana *brunch*'ın anlamını sordu, anlattım. *Brunch* zihninde kahvaltı olarak yer etmiş olacak ki, Sinem telefonu kapattığında ona "*Brunch* neymiş, kahvaltı desen ya" diye çıkışınca, Sinem biraz da kendiyle övünür bir tonda, ikisi arasındaki farkı anlatmaya koyuldu. Buna birbirini süzen gergin bakışlar eklendi.

Bunun yanında sohbetler, biraz daha irdeleyince, anne-kız ve kadın arkadaşlar olmak üzere kadınlar arası ilişkilere dair önemli ipuçları sundu. Örneğin "Biz kızlarımızla oturur, her şeyimizi konuşuruz," diye söze başlayan Leyla, kızlarının erkek arkadaşlarını da hep gelip anlattıklarını, bunları babalarıyla da paylaştıklarını söyledi. Burada söze giren Suna, "Sen önceden kabullenemiyordun sevgilileri olmalarını falan, torun olunca çok değiştin," diyerek Leyla'yı kızdırdı. Fakat sonunda, "Büyük kızım ne zaman ki evlendi çocuğu oldu, ben daha yumuşadım niyeyse," diyen Leyla, Suna'yı onayladı. Bu diyalog anne-kız ilişkisinin dönüşen halini görmek açısından da güzel bir örnekti. Burada Leyla'nın kızının evlenince, Şenol-Cantek ve Akşit'in aktardığı gibi "annesiyle [...] her zaman eşit ilişki kuramasa bile, hiyerarşi basamaklarını tırmanmaya başlamış olduğu" görülebiliyor. Diğer yandan bir kızının okuma-evlenme-anne olma basamaklarını başarıyla tırmanmış olması Leyla'yı mutlu ederken, henüz üniversitede okuyan diğer kızına karşı görece daha ılımlı olmasını sağlayabiliyor; fakat ondan da evlilikle noktalanması gereken "mutlu" bir son bekleyerek...

Mekânla bağlantısı içerisinde sohbetin, Suna ve Leyla'da somutlaşan şekilde kadın arkadaşlar arasında ortaya çıkardığı etkileşim benim için oldukça

etkileyiciydi. Psikiyatristten çıkıp kuaföre geldiğini ve Leyla'nın onu bu süreçte yalnız bırakmadığını söyleyen Suna, bir süredir zor günler geçirdiğini anlattı. Ne yaşadığını söze dökmese de, eve sıkışmayla sonuçlandığını söylediği bu süreç sonunda Leyla onu dışarıya çıkmaya teşvik etmişti. Devamını onlardan dinleyelim:

> Leyla: Sen güçlü bir insansın Suna, neler atlatmadın ki, bunlar da geçer. Önemli olan güçlü olmak. Hiçbir zaman umutsuzluğa kapılma.
> Suna: Bu sefer daha kötü oldum.
> Leyla: Yoo, sen toparlarsın, kendini bırakma yeter ki. Çok daha iyi olacaksın. Sen güçlü bir insansın, yaparsın.
> Suna: Ben hep kuaföre gelirdim Leyla. Ne olursa olsun makyaj yapardım. 20 yıl çalıştım. 20 yılda bir gün makyajsız işe gitmedim. Şimdi suratıma bak.
> Leyla: Hiiç öyle düşünme, senden daha kötüler var. Senin bugün buraya gelmiş olman ne güzel. Öyle öyle yeneceksin. Evden çıkmak lazım. Çok kalabalığa girmesen bile buraya gelip kendine bir şey yapmak ya da çıkıp şu köşede kahve içmek sana çok iyi gelecek. [...] Ben yalnız kalmaktan korkuyordum bir ara, şimdi hepsini aştım. Her yere geliyorum gidiyorum, hiç umurumda değil hiçbir şey. Senin de düzelecek.

Bu cümleler bize, bir yandan kadınlar arasındaki sohbetle cisimleşen bağ ve arkadaşlığın nasıl birbirlerini beslediği ve dayanışma ağları ördüğünü gösteriyor. Aynı zamanda da kuaför salonunun, evden çıkmayı, kendi bedenine özen göstermeyi ve başka insanlarla ilişkilenmeyi mümkün kılan bir mekân ve araç olarak belirmesini gözler önüne seriyor.

Dışarısı: Kuaförden mahalleye taşan dün, bugün, yarın

> Mahalle bizden sorulur. Kiralık daire isteyen bize gelir. Öğrenciler gelir, paramız yok der, para veririz. Gelin başı yaptırırlar, parayı sonra verelim derler; çocuğu olur, o zaman para gelir. Tatile giden olur, evlerini kolaçan ederiz. Anahtar bırakılacak olur, bize teslim ederler. Müşteriyi kovarız, yine gelir. Teyzenin biri geçen kurbanda kemiği kıramamış, almış eti testereyi eline buraya gelmiş bizimkilere kır diye. Öyle bir yer burası. (*Zafer*)

Zafer bu cümleleri söze döktüğünde abartıyor olabileceğini düşünmüştüm. Sonra ben oradayken, yıllardır tanıdıkları müşterilerden bir kadın gelip arabasını salonun önüne çekti ve arabasında bir sorun olduğunu ama nede-

nini çözemediğini söyledi. Salonun çalışanlarından, konuştuğum müşterilerin hep çok sevdiklerini söyledikleri Murat, arabadaki sorunu anlamak için uğraştı, olmadı; arabaya atladı ve onu yetkili servise götürdü. Tüm bunlar, Gizem'in "[o]nun kocası da var mesela, kendisi götüremiyor mu servise, götürür; ama bize gösteriyor," sözleriyle birleşince, araştırma için yola çıkmaya teşvik eden, kuaför salonunun mahalleye açılan bir kapı olarak görülebileceği düşüncesine beni bir adım daha yaklaştırdı. 20 yıldan fazladır bu mahallede, aynı yerde, aynı kişilerin salonu işletiyor olmasıyla iç içe geçen şekilde, salonda mahalleliyle tanış olma ve diğer yandan da onların/mahallenin nabzını tutma halini açıkça görebiliyoruz.

Mahalle dönüşürken

İnsanların bir arada yaşadığı, hayatlarını sürdürdüğü en küçük yerleşim birimi gibi düşünülebilecek mahalle, Tuncer'in deyimiyle içerisinde yaşanan "yakın ve samimi ilişkiler, kolektif hayat, tanıdıklık ve bunun getirdiği güven duygusu"yla birleşerek hafızamızda ve gündelik hayatımızda yer eder. Bu bağlamda kuaför salonunda öne çıkan ilk unsur da, mekânın hikâyesinin ve orada yılların getirdiği tanıklıkların, mahallenin dünü ve bugünü arasında köprü kuruşu oluyor. İncesu'da büyüyen ve hep bu çevrede yaşamış olan 40 yaşlarındaki Murat, bu konuda tanıklığına sıklıkla başvurulan salondaki anahtar kişi. Sorduğumda bana da hemen anlatmaya başladı:

> 96'lar köprüsünün olduğu yerler, oranın çocuğuyum ben. Aslında 100 daire var orada, 4 tane de terasta, sonradan eklediler. İncesu İlkokulu'nun oradaki dere... Boklu Dere diyorlardı affedersin, çok pis kokulu. Annelerimiz o dereye gider çamaşır falan yıkarmış. Çok temizmiş. Sonra binalar falan yapılınca, bozuldu, kirlendi tabii. Ziraat Bankası'nın olduğu yerde ardiye vardı, odun ardiyesi. Halcilerin olduğu yerde, iki katlı beyaz bir gecekondu vardı. Onun üst katı kuaförd ü. Ne çok insan gelir giderdi. Konak Sineması vardı, aşağıda, şimdi düğün salonunun olduğu yerde. Sonra sera olduydu, çiçekçi vardı orada. [...] İncesu'da açık hava sineması vardı, ne güzeldi! Çekirdekleri alıp giderdik her akşam aileler çoluk çocuk. Çok güzeldi.

Leyla ve Suna, Murat bunları anlatırken kuaför salonuna girmişlerdi. Yıllardır Kıbrıs Caddesi'nde yaşayan 54 yaşındaki Leyla, "İleride de Şakir Kuaför diye bir kuaför vardı, ne iyiydi!" diye iç çekerek sohbetimize ortak oldu:

> Kıbrıs Caddesi'ndeki bizim kendi evimiz, müstakil evdi, sekiz odası, kocaman salonu vardı. Önünde havuzu vardı böyle ne güzel. Kümesi vardı. Hep oynardık. [...] Atatürk'ün zamanında hep bağ bahçeymiş burası. Üzüm bağları falan varmış. Atın üstünde gelir gezermiş böyle heybetli heybetli. Babam anlatırdı. Ancak o zamandan insanlar bilir buraların en eski hallerini. Çok Atatürkçü bir adamdı babam, ben de öyleyim. Burada da asmışlar duvara bak resmini, ne güzelmiş resim.[4]

Kuaför salonundaki Mustafa Kemal posterinin işlevine de çaktırmadan göz kırpan bu cümlelerde Leyla'nın zihninde bu mekânın, çocukluk dönemine ve o dönemin mekânlarına kapı araladığını görebiliriz. Svetlana Boym'un dediği gibi mekânlar, "yalnızca mimari metaforlar değil, aynı zamanda kent sakinleri için perde anılardır, [...] anımsamaların izdüşümleridir. Burada [...] kent kimliğine dair masallar ve kent hayatına dair hikâyeler söz konusudur." Leyla'nın belleğinden süzülüp gelenler aynı zamanda, tüm sıkıntı ve kederlerinden ayıklanmış çocukluğu ve onun yitirilen/özlenen mekânlarının nostaljik kavranışını gösterir. Bu bağlamda Leyla'nın bugünlerde bu mahallede en çok eksikliğini hissettiği mekânlardan biri, Murat'ın da bahsettiği, Öncebeci Mahallesi'nde Umut Sokak'ta yıllar önce bulunan Konak Sineması olarak öne çıktı:[5] "Yedi-sekiz yaşlarındayken ailemle birlikte giderdik. Çarşamba günleri aile matinesi olurdu. Ona yemekli, dolmalar sarılır, börekler yapılır, öyle giderdik." Bu bağlamda Tuncer'in aktarımıyla semt sinemalarının, yavaş yavaş kaybolduğu 1970'lerin sonlarına kadar, hem ailelerin, hem de mahallelinin buluşma ve sosyalleşme alanı oluşturduğunu, insanların bir araya gelmelerini sağlayarak kolektif bir yaşam kurulmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan, Konak Sineması'nın yerinde de şu anda bir düğün salonu bulunuyor ve yavaş yavaş el değiştiren mekânlar gibi, kolektif deneyim de mahallede yıllar içinde aşınmış, komşuluk ilişkileri azalmış, insanlar arası bağlar zayıflamış görünüyor.

Dönüşen komşuluk ilişkileri, bu bağlamda kuaför salonundan yükselen temel şikâyetlerden bir diğeridir. Suna, "Eskiden komşuluk ilişkileri ne güzeldi. Mesela kimse arabası olmamasına rağmen, insanlar birbirlerinin evine onca yolu yürüyüp giderlerdi. Şimdiyse yok, dip dibe oturanlar bile zor gidiyor," diyerek söze başladı. Sonra bu dönüşüm sorgulanmaya başlandı ve ma-

4 Cebeci'nin tarihsel izlekle sosyoekonomik ve kültürel özelliklerine göz atmak için bkz. Şenol-Cantek ve Zırh, 2014.

5 Konak Sineması ile Cebeci ve kesiştiği söylenebilecek Esat'taki ilk semt sinemalarına dair benzer anlatılar ve ayrıntılı bilgi için bkz. Tanyer, Tuncer.

hallenin bugünüyle geçmişi arasındaki en büyük farkın, mahallenin yerlilerinin artık şehrin dışına, başka semtlere taşınması ve evlerini kiraya vermeleri olduğu sonucuna varıldı. Zafer, kuaför salonuna gelen insanların değişen profiline dayanarak, "Eskiden doktoru, avukatı, herkes iç içe yaşardı burada, kuaföre gelirdi. Dışarıya bir çıkardın, çiçek gibiydi. Binbaşılar, avukatlar, hâkimler, doktorlar yaşardı," dedi. Şimdi bir kısmı ölmüş olan, bir kısmı evlerini kiraya verip başka semtlere taşınmış olan bu insanların evlerine ise büyük çoğunlukla öğrenciler yerleşmişti.

Zafer'in sözlerinde öne çıkan elit nüfus anlatısı dikkat çekici. Leyla ve Suna da geçmiş güzel günlerden bahsederlerken, Hale Soygazi ve Emel Sayın gibi ünlülerin "buraların genç kızları" olduklarını gururla söylemişlerdi. Ünlülerle ya da belirli eğitim düzeyinden insanlarla aynı mahalleyi paylaşmak, mahalle sakinlerine kendilerini önemli ve değerli hissettiriyordu. Mahalle geniş bir aile olarak tahayyül ediliyor ve mahalleden birinin başarısı ve ünü herkesi gururlandırıyordu. Mahallenin aile olarak kurgulanması, Zafer'in annesine dair anlattıklarında da yansıma buldu.

Zafer'in "boyu kısacık, neşelidir, şakacıdır, aynı Adile Naşit gibi," diyerek anlatmaya başladığı, şu anda 72 yaşında olan annesi, anladığım kadarıyla kocasıyla problemler yaşamış ve yıllarca bir bankada çalışarak üç çocuğunu tek başına büyütmüş. Hem çocuklarının, hem de mahallelinin ihtiyaçlarına her daim koşmaya çalışmış. Üç çocuğun ortancası olan Zafer, insanlara zor günlerinde destek olmayı, hak yememeyi ve dürüst olmayı annesinden öğrendiğini söyledi ve geçmişe özlem duyan bir ifadeyle şunları anlattı:

> Mesela okula gidiyoruz ya, harçlık alacağız. Annemin cüzdanından alırdık, sonra "anne biz cüzdanından şu kadar aldık" diye yazardık. Bir gün parası yine eksilmiş. Ben almadıydım ama kardeşim almış da yazmayı unutmuş. Annem geldi. Boyu da kısa ya, bizi görmek isterdi, hep "eğil," derdi, eğilirdik. Böyle öğretti bize. "Oğlum para aldınız mı?" dedi, ben "valla almadım," dedim. Kardeşim "aldım da yazmayı unuttum," dedi. Hep elini kaldırırdı, ama sonra hiç vurmazdı ki! "Bir dahakine yaz, unutma," derdi.

Zafer annesinin, tüm mahalleliyi sarıp sarmalayan "mahallenin annesi" olduğunu söyledi. Örneğin oğullarına mahallenin genç kızlarını karanlık çöktüğünde yalnız bırakmamalarını öğütlediğini, onlara gidecekleri yere kadar eşlik etmelerini telkin ettiğini anlattı. Annesinin karnı aç olanın karnını doyurduğundan, evlerinin kapısının anahtarının önceden hep kapının üzerinde bulunduğundan ve kapının herkese açık olduğundan bahsetti. Zafer'in bana dönüp, "Ah annem olsa da anlatsa sana. Önce sana da "Kızım karnın aç

mı, yemek yapayım mı sana?" der valla," demesi de, bunu yansıtır şekildeydi.

Zafer'in kendi hikâyesini kuaför ve mahalleyle birleştirdiği, aile tartışması içine oturan diğer bir temas, deneyimlediği buruk aşk hikâyesinde gizliydi. Zafer yıllar önce bu kuaför salonunda çalışmaya başladığında, oraya sık sık fön çektirmek için gelen genç bir kadına âşık olmuş ve ona duygularını ifade etmenin yollarını aramış. Mutsuz sonla biten bu hikâyenin devamını Zafer'den dinleyelim:

> İlk geldim buraya, bir tane çok güzel bir kız. Hemen ablamgili aradım, Almanya'daydılar o zaman, "ben bununla evleneceğim," dedim, geldiklerinde tanıştırayım, isteyelim diye ama olmadı. Şimdi benim böyle konuştuğuma bakma, ben o zaman beni yanlış anlayacak diye kızla hiç konuşamadım. Hep gelirdi fön çektirirdi, burayı işleten rahmetli abimiz çekerdi fönünü. "Allah'ım," derdim, "rahmetlinin işi olsun da ben çekeyim fönünü." O kızın fönünü çekmek için neler yapardım. Hiç çekemedim; çünkü hep rahmetliyi isterdi. Bir gün rahmetlinin işi çıktı, "oh!" dedim, havalara uçtum. Kız geldi, fönünü çektik de bir işe yaramadı. Üç ay geçti, baktık ki kız geliyor, nişanı varmış. Kız evlendi sonra, Ahmet diye birisiyle. Unutamadım hiç onu. Oğlu oldu. Çankaya'da oturuyor.

Salonda vakit geçirdiğim süre boyunca Zafer'in sürekli diline dolanan ve çevredeki pek çok kişinin ezbere bildiğini gördüğüm bu hikâye, üretilen mahalle mitolojisinin bir parçasıydı sanki. Türlü çileler çekerek sevdiği kadına kavuşamayan kuaför âşığın kapanmayan gönül yarasını, gerek salon çalışanları gerek de salonun müdavimlerinden farklı bağlamlarda sıklıkla duymaktaydık. Muhtemelen abartılarak aktarılan ve yıllar içinde her anlatışta biraz daha dönüşmüş olan bu hikâye, sonunda kırık aşk hikâyesi olarak kemikleşmiş ve dile dolanmıştı.

Zafer bir yandan bu aşkı dillendirirken aile kurma özlemini ortaya koymuş, diğer yandan da yalnız yaşayan annesine karşı vefa borcuna işaret edip durmuştu. Belki de Zafer, âşık olduğu kadını unutamadığını söylese de, bu aşktan geriye sadece sanki başkasını anlatır gibi söze döktüğü mutsuz âşık anlatısı kalmıştı ve annesinin onlar için verdiği emeğin karşılığında onu yalnız bırakmamak için yıllar içinde evlenmek istememişti. Her seferinde, bu mahallede yaşamayı tercih etmesinin nedenlerinden biri olarak annesinin burada yaşamasını göstermesi, annesini yalnız bırakmamak için başka bir şehre gitmek istemediğini söylemesi bunun yansımalarını taşıyordu. Zafer'in aşk anlatısı ve annesinin bana da annelik yapacağına dair yorumlarıyla tüm bu kuaför anlatısına tekrar döndüğümde, Zafer'in bir müşteri olarak

beni aileden biri kılmaya çalıştığını söyleyebilirim. Tüm bunlar diğer yandan da, özlemle anılan ve yıllar içinde yıprandığı söylenen mahalle kültürünün geliştirilmeye çalışılması olarak okunabilir. "Önceleri komşuluk ilişkileri çok güzeldi. Eskiden mesela kimsenin arabası olmamasına rağmen, insanlar birbirlerinin evine onca yolu yürüyüp giderdi. Şimdiyse yok, dip dibe evler ama kimse kimseyi tanımıyor, kimseye gitmiyor," sözlerini dile döken Leyla'nın dediği gibi, mahallede aile bağları zayıflamış durumda ve kalıcı ilişkilere fazla rastlanmıyor.

Leyla ve Suna'ya göre mahalledeki komşuluk ve aile ilişkilerini bitiren temel unsuru, yaklaşık son on yıldır artan şekilde öğrencilerin mahalleye gelişi oluşturuyor. Çoğu kısa süreliğine gelip kalan, aile olarak gidip görüşmenin mümkün olmadığı öğrenciler Zafer'e göre de bir yandan yeni müşteri profilini oluştururken, diğer yandan da onlar ve mahalleli için artan kiraların sorumlusu durumundaydılar: "Birkaç sene önce arkadaşım şurada 450-500'e oturuyordu, öğrenciler bir geldi oldu bir milyar. Üç kişi bir tutuyorlar, kiralar tavan. Bizim buranın kirası da daha azdı." Suna da, üniversitelerin aslında hep yakın olduğunu, fakat okuyanların sayısının gün geçtikçe arttığını vurgulayarak, bir yandan bunun güzel olduğunu, diğer yandan da ev sahipleri için de öğrencilerin kâr kapısına dönüştüğünü vurguladı.

Öğrencilerin mahallede nüfusunun artışıyla, aynı zamanda mahallede güvenlik sıkıntısının ve hırsızlığın çoğalması arasında bağlantı kuruldu. Mahallede önceden hırsızlığın olmadığı, kapıların anahtarları üzerinde, hep açık olduğu; fakat öğrencilerin gelişinin bunu değiştirdiği yönünde fikir birliği vardı. Zafer, İç Cebeci'de ağırlıklı olmak üzere, Cebeci'deki öğrencileri "[h]epsi eroinman, hepsi çekiyor, üniversiteye giden kızlar bile," iddiasında bulundu. Murat da özellikle erkek öğrencilerden dolayı mahallelerin tekinsizleştiğini vurgulayarak, "[ö]nceden siyaset vardı, şimdi öğrencilerle terör doldu," diyerek, birkaç sene önce kuaför salonunun birkaç apartman yanında "polis-terörist çatışması" yaşandığını söyledi. Öğrenci oluşum nedeniyle yer yer kişisel olarak bana da okların çevrileceğini hissettiğim anlardan birinde Gizem, Suriyelilerin Türkiye'ye ve mahalleye gelişinin de artan hırsızlık ve güven problemiyle ilişkili olduğunu belirtti. Ayrıca daha ucuza çalışabildikleri için, zaman zaman Türkiye'de yaşayanların iş kapılarını da kapatabildiklerini vurguladı ve etraftakiler tarafından onaylandı. Diğer yandan burada ilginç olan nokta, alıntılarına yer verdiğim insanlar mahalledeki sosyoekonomik dönüşümü bireyler üzerinden okuyor ve olayları makro çerçeveye oturtup tartışmaya çalışmıyorken, Gizem'in bu noktada tekrar devreye girerek, Suriye'de süregelen savaşı, insanların çaresizlikten göç edişlerini ve ha-

yatlarını idame ettirmek durumunda oldukları için buldukları her işte çalıştıklarını söylemesiydi. Bu sözler üzerine salonda kısa süreli yükselen tansiyon, herkesin bir anda üzerinde uzlaştığı nokta olan, aslında etnik aidiyetlerden bağımsız olarak herkesin gün geçtikçe fakirleştiği düşüncesinde düğümlendi. Aslında bunun yansımaları, kuaför salonunun yıllar içerisinde azalan müşteri sayısında da gözlemlenebiliyordu:

> Nasıl çalışırdık biliyor musun, uykusuz kalırdık, saç ıslattığımız fısfıslar var ya, onlarla gözümüze sıkardık uykumuz açılsın diye. Cebimiz böyle para dolu olurdu. (*Zafer*)

> Eskiden işlerimiz daha iyiydi, buralarda kuyruklar olurdu. Gece birde, üçte, hatta beşte çıktığımızı bilirim. Son yıllarda doğru düzgün iş güç kalmadı, mahvettiler piyasayı. Şimdi gelir az, gider çok. İnsanlar yakacak gaz bulamıyorlar ki evinde. Gece yakıyorsun, gündüz kapatıyorsun, sürekli kontrol ediyorsun. O kadar pahalı ki şimdi. İnsanlar buraya her türlü para ayırıyor görünüyorlar ama eskiden mesela komple vücut yaptırıyorlardı ağdayı, şimdi tek tük o. Geliyor kaşını aldırıyor, bazen manikür, o kadar. (*Gizem*)

Gittikçe yükselen tonda, mevcut hükümetin eleştirisine evrilen bu cümleler, hem mahalledeki eski kuaför salonlarına, hem de genel olarak kuaförlük mesleğinin geçmişi, bugünü ve yarınına dair düşüncelerin ve kaygıların sıralanmasını peşi sıra getirdi. "Biz 4 sene çıraklık, 2 sene ustalık, 6 sene okuluna gittik," diyen Zafer'in deneyimlediği gibi çıraklık eğitim merkezlerinde yetişen, tecrübeli kuaförlerin yanında senelerce çalışarak işi öğrenen ve gerekli sınavları geçmeden kuaför olamayan insanların aksine şu anda "iki sene okuluna gidip, sonrasında kuaförüm diye ortalıkta gezenlerin" çoğaldığından bahsedildi. Bu nedenle kuaför salonlarının sayıları artarken, bir yandan da ücretlerin ve kalitenin düştüğü söylendi. "Bundan 25-30 sene önceki kuaförler, şimdi üç tane dairesi, iki tane yazlığı falan olan insanlar. Şimdiki kuaförlere bak, neyin var diye sor," diyen Zafer, müşterilerin dağılmasıyla birlikte, özellikle yeni açılan salonların çok çabuk kapandığını belirtti; bu sokakta son iki yılda açılıp kapandığı söylenen dört kuaför salonunda olduğu gibi. Temenniler ise yasal düzenlemelerin yapılmasına dönük oldu. Buna dair var olan umut kırıntılarını da Zafer, hükümet eleştirisi içerisine gömerek mesleğin geleceğine dönük karanlık bir tabloyla sohbeti noktaladı.

Mahallenin değişmeyen yüzü: Erkeklik

Tüm bu mahalle anlatısının farklı köşelerine serpilen iktidar eleştirisine karşılık, düşüncelerin egemenden yana işlediği ve hükümetin çizgisiyle net bir şekilde uzlaştığı, mahallenin dünü ve bugününde de açıkça değişmemiş olarak görünen çok temel bir unsur vardı: mahalledeki erkeklik ve cinsiyetçilik. Kuaför salonuna kendimle kavga ederek de olsa parmağıma bir yüzük takarak gitmeme neden olan, oradan gelip geçerken maruz kaldığım nazarlar benim için bunun ilk izlenimlerini oluşturan şeylerdi. Kuaföre gittiğimde parmağımdaki yüzüğün fark edilmiş olması, evli olup olmadığımın sorgulanması bu izlenimi onaylamıştı. Buna Zafer'in müşterilerine beni tanıştırırken yaptığı yorumları eklendi:

> *(Bir müşterisine beni gösterip)* Valla ruh gibidir bu kız. Çok severim ben bunu. Geliyor geçiyor buradan, başı önünde, sessiz sakin, yaşıyor mu yaşamıyor mu, hayatta mı belli değil. [...] *(Nişanlı oluşuma atıfta bulunarak)* Ama o kadar da masum değilmiş baksana, mahallemizin kızını kapmışlar!

Cinsiyet ilişkileri, aynı zamanda iktidar ilişkilerini içerisinde barındırıyor. Bora ve Üstün'ün dediği gibi "bakan/bakılan, konuşan/konuşulan, değer biçen/değer biçilen ikilikleri, cinsiyet ilişkilerinin iktidar boyutunu gösteriyor ve bu ikiliklerin bir yanı erkeklere, diğer yanı da asıl olarak kadınlara özgü" bulunuyor. Gündelik yaşama dair çok da sıradan görünen konuşmalar, kadınlıkla ilişkili değerlendirmeler, aynı zamanda konuşan kişinin kendisini toplumsal ve siyasal olarak nasıl konumlandırdığını gösteriyor. Oradan gelip geçerken başımı önüme eğip geçmem, bunun işaret ettiği kadınlığım ve cinselliğime dair her şeyimi evde bırakıp sokağa çıktığım düşüncesi takdir edilirken, nişanlı oluşumun bir erkeği baştan çıkarma potansiyeline de sahip biri oluşuma, sözde masumiyetimi yitirişime kolaylıkla eklemlenivermesi bunun yansımalarını taşıyor. Erkeğin bakışı ve söylemleri, zihinlerdeki "iyi kadın" ve "kötü kadın" ikiliği arasındaki uzanan çizgide beni kolaylıkla farklı noktalara oturtabiliyor. Zafer'in bana dair kurduğu cümlelere müşterinin tepkisi "Zafer, sen de her şeyi biliyorsun!" oluyor. Zafer ise bendeki tedirginliği daha da katlayan şekilde, "E mahallenin muhtarıyız!" diyerek kadına cevap veriyor.

Bu çerçevede, kuaför salonunun erkek çalışanları, fahri mahalle muhtarlığı görevini yerine getiriyor görünüyorlar. Mahalleye kimin gelip gittiğini, kimin nerede ne kadar yaşadığını, kimin neye ihtiyacı olduğunu hissettiren sözlerin yanında doğrudan bana yöneltilen bu yorumlar, Şenol-Can-

tek ve diğerlerinin deyimiyle "başlangıçta masum bir enformasyon biriktirme ve paylaşma pratiği gibi görünen bu halin, ahlâk ve namus bekçiliğine dönüşebileceği"ni de göstermiş oluyor. Zafer'in mahallenin geçmişine dair aşağıdaki cümleleri bunun örneğini oluşturuyor:

> Akşam mesela, karanlık, bir gördük ya mesela kızı sokakta, kız evine girene kadar köşede beklerdik. Ciddi bak ya. Annem bile derdi, "Yalnız gitmesin kızlar bakın," derdi. Buradan Sıhhiye'ye kadar yol inerdim ki sağ salim gelmiş mi diye mesela. Kız önden giderdi, biz köşede beklerdik eve girene kadar. Önceden erkekler korurdu kollardı, şimdi o kadar öyle yok.

Bu haliyle kuaförün çalışanlarının, Şenol-Cantek ve diğerlerinin aktardığı gibi "huzurun, güvenliğin ve ahlâkın korunması konusunda, genelde dile getirilmemiş ama üzerinde uzlaşılmış bir misyon üstlendiklerini", "mahalle baskısı olarak da nitelenen bu tür denetim mekanizmasının geri plandaki aktörleri" olabildiklerini görüyoruz. Zafer yukarıdaki cümleleri geçmişe dair kurmuş olsa da, bugün de bu durumun ve bakışın değişmediğini görebiliyoruz:

> Sen şimdi bizim buradan geçiyorsun. Başka yabancı çocuk sana baktı, sen de tedirgin oldun. Sen geçtin gidiyorsun. Biz o çocuğu çevririz, döveriz; "sen bizim mahallenin kızına niye öyle bakıyorsun?" diye. Mesela seni gördük, elinde yük var, taşıyamıyorsun. "Bırak bitanem" derim, alırım, kapının önüne götürürüm, bırakırım, sonra "hadi eyvallah". Seni dışarda gördük mesela, başka bir yerde, seni rahatsız ediyor. Sana hiç söylemeyiz biz, onu orada hallederiz.

Bir yandan koruma ve kollama söylemiyle donatılan bu eylemler, aslında mahallenin içerisinde yaşayanların, örnekler üzerinden bakıldığında da özellikle kadınların mahremiyetini tehdit ediyor. Tam da bu noktada Zafer'e, bu ana kadar sözlerine eleştirel yaklaştığı Recep Tayyip Erdoğan'ın, "Benim muhtarım hangi evde kim var, gelecek gayet uygun ve sakin bir şekilde kaymakamına, emniyet müdürüne bildirecek"[6] cümlesini hatırlatıyorum. "Tabii dikkat etmesi gerekir ama bizim muhtar oralı bile olmuyor," diyerek bu sözleri şevkle onaylayan Zafer, "mahalleyi kuaförü bilir, esnafı bilir, bakkalı bilir, onlara soracaksın," diye ekliyor.

Bu süreçte gittikçe yükselen öfke ve tedirginlikle karışık duygularım, Zafer gerekli olması durumunda kullanabileyim diye bana telefon numarasını

6 "Erdoğan muhtarlardan muhbirlik istedi." Erişim Tarihi: 29.12.2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/343433/Erdogan_muhtarlardan_muhbirlik_istedi.html

vermeye çalışırken zirveye ulaşıyor. Almak istemediğimde, günlerimi onlarla geçirip güvenlerini kazanamamış olmakla eleştiriliyorum; bir yandan da önce sokakta bakılmamdan, sonra nişanlı olduğu fark edilerek bacılığa evrilmemden, oradan da korunacak küçük kız kardeşliğe doğru yol alan konumumdan ve bunları izliyor oluşumdan dolayı kendimle kavga ediyorum. Wolf, pek çok feminist araştırmacının sahaya girmek için patriyarkal ilişkilere uyduklarını ve aynı zamanda özcü düşünüş ya da yazmaya gösterdikleri direnişe rağmen saha sırasında, sahaya girebilmek ve kabul görmek için çoğu zaman özcü kadınlık nosyonlarını stratejik olarak kullandıklarından bahsediyor. Bunu yapıyorum; diğer yandan araştırma için saha olarak beliren yer aynı zamanda benim yaşam alanımı oluşturuyor. Orada, o mahallede, önünden her gün gelip geçtiğim o kuaförün birkaç apartman yanında oturuyorum...

* * *

Salonda kadınlara atfedilen ve dolaşıma sokulan unsurlar, Ayten Alkan'ın belirttiği gibi "[c]insiyet rolleriyle erkeklik ve kadınlık tanımlarının toplumsal (yeniden) yapılandırılması sürecinde [...] mekânla ilişkilerin önemi"ni görmemize katkıda bulunuyor. Sürekli ideal güzellik kalıplarıyla karşılaştırıldığınız, moda olana uydurulmaya çalışıldığınız ve bu çerçevede bir kadın olarak bilmeniz gerektiği düşünülen bilgilere dair sınandığınız kuaför salonunun, bir baskı ve stres kaynağına bürünebildiği görülebiliyor. Diğer yandan, mekânın kendisi ve içerisinde yükselen anlatı, aynı zamanda tüm bunlara dair anlamın üretildiği bir mücadele ve müzakere alanını oluşturuyor. Kadınların sohbetleri, hem kendi hayatlarında farklı noktalara işaret eden unsurlar, hem de birbiriyle çatışan alternatif anlatıların sunulma aracı olarak mekân içinde özellikle bu noktada devreye giriyor. Leyla ve Suna'nın kendi aralarındaki ilişki, salonla ilişkilenme halleri/kuaför salonuna gelme nedenleri ve yürüttükleri sohbette somutlaştığı gibi, salon kadınlar için aynı zamanda dışarı çıkmanın ve başkalarıyla ilişkilenmenin alanını oluşturuyor. Çalışmanın temel kısıtlılıklarından biri, saha araştırmasını sıcak havalarda gerçekleştirmemiş olmamdı. Dolayısıyla, kuaförün küçük bahçesinde yaşanan buluşmalara şahit olamadım. Fakat sokaktan gelip geçerken gözlemleyebildiğim duruma işaret ederek Gizem, salondaki buluşmaları altın gününe benzetmişti. Şenol-Cantek ve Akşit, "[k]abul günlerinin, konuşma pratiğinin anavatanı olduğunu" söylüyorlar. Bir yandan deneyimlerle de iç içe bilginin aktarıldığı bu süreç, aynı zamanda özel/mahrem görülenlerin de dile dökülmesi, sorgulanması ve zaman za-

man da birlikte aşılmasına dair dayanışma ağlarının örüldüğü adımları barındırıyor. Uzun yıllardır mahallenin ve mahallelilerin gündelik hayatında yer eden ve sık sık dillendirildiği üzere "aile" gibi görülmeye başlanan çalışanlarıyla mekânın bu açıdan, belki de en çok mekânsal hareketlilikleri kısıtlı kadınlar için önemli işlevleri oluyor.

Tüm bunların yanında, kadınlara yönelik şiddetin en çok yer bulduğu alanın aile içi olması, en büyük baskının baba/erkek kardeş/koca/sevgili tarafından uygulanmasında somutlaştığı gibi; mahallenin gündeliğinde aile gibi önemli yer tuttuğu görülen salon aynı zamanda mahallenin yerleşikleri için bir baskı aygıtı olarak beliriyor. Kadın bedenini ve cinselliğini denetleyen namus anlayışı, büyük "aile"nin/mahallenin namusu çerçevesinde kadınları sarmalıyor. Koruma ve kollama gibi söylemlerle yola çıkarak, Şenol-Cantek ve diğerlerinin belirttiği gibi "yabancı ve tekinsiz olanı, hâkim normları ve ahlâk kurallarını ihlal edenleri tespit etme, uyarma ve dışlama"ya kolaylıkla evrilebilen bu süreç, benim bir yüzükle doğrudan deneyimlediğim gibi, kadının mahalle içindeki konumunun sürekli sorgulanmasını ve "bacılık" gibi, belirli noktalara sabitlenme çabasını beraberinde getiriyor. Sonuç olarak eril bakışla düğümlenen tüm bu baskı yumağı içerisinde, Pierre Mayol'un deyimiyle "[m]ahalle, hem karar verilemez, hem de kaçınılmaz bir birlikte var olma becerisini zorla kabul ettiriyor: Komşular oradalar, kapının önünde, sokağında; onlardan sürekli kaçmak olanaksız." Fakat onları "idare etmek" olanaklı. Gündelik hayat ve onun cisimleştiği mekânlar aynı zamanda içerisinde "yaratıcılığı" barındırıyor; bir kuaför salonunun, "altın günü" havasına bürünebilmesinde olduğu gibi.

KAYNAKÇA

Alkan, A. (2009). "Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek", *Cins Cins Mekân* içinde, Ayten Alkan (Der.). İstanbul: Varlık Yayınları, s. 7-35.

Akşit, E. E. (2009). "Kadınların Hamamı ve Dönüşümü", *Cins Cins Mekân* içinde, Ayten Alkan (Der.). İstanbul: Varlık Yayınları, s. 136-167.

Berktay, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

Bora, A., ve Üstün, İ. (2005). *"Sıcak Aile Ortamı" Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Boyın, S. (2009). *Nostaljinin Geleceği*. Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Douglas, M. (2005). *Saflık ve Tehlike*. Emine Ayhan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*, Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Köse, E. (2014). *Sessizliği Söylemek Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mayol, P. (2015). "Konut", *Gündelik Hayatın Keşfi - II* içinde, Michel de Certeau ve diğerleri (Der.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Şimşek, B. (2006). *Kadınlararası Konuşma Sürecinde Toplumsal Cinsiyetin Dil Üzerinden Sergilenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Şenol-Cantek F. ve Akşit, E. E. (2011). "Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde, Serpil Sancar (Der.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 535-569.

Şenol-Cantek F. ve diğerleri (2014). "Evin İçindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev: Kamusal ile Özel 'Ara'sında Kalanlar", *Kenarın Kitabı* içinde, Funda Şenol Cantek (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 121-160.

Şenol-Cantek ve Zırh, B. C. (2014). "Bir Semt Monografisine Doğru: Cebeci'ye Bakmak", *İdealKent* 11, s. 138-170.

Tanyer, T. (2012). "Sinemalarımız", *Cumhuriyetin Ütopyası* içinde, Funda Şenol Cantek (Der.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, s. 515-529.

Tuncer, S. (2014). "Küçükesat: Bağevlerinden Mahalleye", *İdealKent* 11, s. 202-225.

Tuncer, S. (2015). "Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikâyesi", *Moment Dergi* 2 (2), s. 30-58.

Wolf, D. L. (2009). "Saha Çalışmasında Feminist İkilemler", *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* içinde, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Ed.). İstanbul: Anahtar Kitaplar, s. 372-441.

Evlenilecek Saçlar, Eğlenilecek Saçlar: Evlilik Programı Stüdyosunda Süslenmek

Feyza Akinerdem

Güzelleşme, 1990 sonrası tüm dünyada büyüyen format endüstrisinin ve ona eklemlenerek şekillenen Türkiye televizyonlarının yaygın kullanılan malzemelerinden biri haline geldi. Moda şovları; estetik müdahalelerin, gardırop yenilemenin, zayıflamanın konu alındığı baştan yaratma (*make-over*) formatları; bunların daha basit müdahalelerle yapıldığı kuaför ve makyaj formatları dünyada ve Türkiye'de gündüz kuşağının önemli bir kısmını doldurmuyor. Güzelleşme/baştan yaratma teması üzerine kurulmuş programların yanı sıra evlilik, yetenek ve fiziksel güç yarışı gibi temalara dayanan ve uzun süreli katılım gerektiren birçok reality şov programında bedenin az veya çok değişime uğraması neredeyse kaçınılmaz. Survivor formatında katılımcıların zayıflayan, kasları gelişen, bronzlaşan bedenleri izlenirken, evlilik programı formatında saçını, giyimini, kuşamını, duruşunu, yürüyüşünü değiştiren adaylar izleyicinin dikkatini çekiyor.

Bu tür televizyon programlarının ortak özellikleri, fiziksel değişimi seyirlik bir malzeme haline getirmekten fazlasını yapmaları. Televizyonun şöhret kriterlerinin dışında kalan sıradan insanlar, hikâyelerinin, çabalarının ve diğer katılımcılarla rekabetlerinin yanı sıra bedenlerini de Skeggs ve Wood'un[1] tabiriyle televizyonun "değer döngüsüne" katar ve kazanmak için görüntülerinin değiştirilmesine gönüllü olurlar. Böylece beden televizyon dolayımıyla sürekli müdahaleye ve değişime açık plastik bir malzeme; bedenin taşıyıcısı, insan ise buna irade gösterdiği ölçüde başarılı ve değerli sayılacak bir özne

1 Skeggs, B. ve Wood, H. (2012). *Reactingto Reality Television: Performance, Audienceand Value*. Oxon, New York: Routledge.

olarak televizyon ekranında görünür ve sonra da kaybolur; yerini başka sıradan insanların hikâyelerine, bedenlerine ve dönüşümlerine bırakır.

Peki televizyonun insan ve değer döngüsü içinde fiziksel değişim, daha spesifik olarak güzelleşme nasıl bir *arzu*, nasıl bir *televizyon malzemesi* ve nasıl bir *gündelik pratik*tir? Bu soruya, sadece bedensel değişime odaklanmayan ancak değişimi formatın ayrılmaz bir parçası haline getiren, değişimin sınırlarını da evlilik çerçevesi içinde çizen evlilik programı örneği üzerinden cevap vermeye çalışacağım.

Yazıda yer alan veriler ve gözlemler, 2011-2012 yılları arasında ulusal bir televizyon kanalında yayınlanan evlilik programının sahne arkasında yaptığım saha araştırmasına dayanıyor.[2] Araştırmamın odak noktası, izleyicilerin evlilik programına katılım süreçleriydi. Yani izleyicinin, televizyonun reality şov türünün katılımcı formatlarıyla yarattığı insan hareketliliğini evlilik arzusuna yönlendiren bir programa katılmaya nasıl karar verdiği, hangi süreçlerden geçerek programa hazırlandığı ve bu katılımı nasıl anlamlandırdığını anlamak üzere düzenli stüdyo ziyaretleri yaptım. Program ekibi ve katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirdim. Gözlem ve görüşmelerimin çoğunu programa gelen kadın adaylarla yaptım; zira evlilik programının sahne arkası, kadın ve erkek adayların canlı yayından önce birbirlerini görmemesi amacıyla, yani "format gereği" bir çeşit harem-selamlık mekân rejimine tabiydi. Bir kadın araştırmacı olarak ben de, sahne arkasındaki hızlı insan akışı içinde kendi yolumu bu rejim içerisinde çizdim. Kadınların hareketlerini takip ettim, onların bekledikleri ve hazırlandıkları mekânlarda daha çok bulundum ve onlarla sohbet ettim. Böylece kadınların stüdyo binası içinde hareket ettikçe ve formatın farklı aşamalarına geçtikçe yaşadıkları değişim bana sirayet edebilecek kadar yakın oldu. Biraz üstüme başıma çeki düzen verirsem, sırt çantamın, kayıt cihazımın, kalem-kâğıdımın programın sahne arkasındaki hızlı akış ve kalabalık arasında daha az dikkat çekeceğine dair bir varsayımla, benim de programa giderken hazırlanma şeklim bir miktar değişmişti. Ancak bu değişimin daha ilgi çekici tarafı, kadınların bedenlerinin birbirlerine yaklaştıkça birbirine benzemeye başlamasını (bir kere daha) yaşayarak gözlemlemiş olmaktı. Ortak bir kamusallıkta güzellik ölçütlerinin de birbirine yaklaşması, bakışların ve süzmelerin birbirine çeki düzen vermesi, tavsiyelerle yeniden öğrenilen güzellik normları... Evlilik programı formatında "evlenilecek kadın" gibi, sınırları muğlak ve biraz çatışmalı bir kadınlık perfor-

2 Araştırma, dönemin kanal yöneticilerinin ve program sunucusunun onayıyla gerçekleşmiştir. Araştırmanın tamamı, 2015 yılında "Marriage Safe and Sound: Subjectivity, Embodiment and Movement in the Production Space of Television in Turkey" başlığıyla City University London, Cultural Policy and Management bölümüne doktora tezi olarak sunulmuştur.

mansı, bu tür hizaya çekmelerle oluşturulan sınırlar içerisinde yer alıyordu. Bütün bu farklı hizaya sokma biçimleri, evlilik programının sahne arkasında, bütün kadınların uğrak yeri olan kuaför odasında nasıl kendine yer buluyordu? Bu yazının odağında işte televizyonun sahne arkasında, en arkalarda yer alan bir küçük kuaför odası ve etrafında dönen güzelleşme pratikleri var.

Güzelleşme sahnesi: Reality şov

Televizyon, bir seyir mecrası olarak geçirdiği neredeyse yüz yıllık tarihi içinde, 80'lerden itibaren izleyiciler için aynı zamanda bir görünürlük mecrasına dönüştü. Yarışmalar, tartışma programları ve 90 sonrası televizyonlarının vazgeçilmezi reality şov türünün binlerce formatı, televizyon ekranını izleyiciler için daha geçişken bir mecra yaptı. Türkiye'de 1990'dan itibaren özel televizyonların açtığı alanda dünya format endüstrisinden ithal edilip yerelleştirilerek üretilen televizyon programları, devlet televizyonunun eğlendirerek eğitmeyi hedeflediği vatandaş izleyiciyi, daha aktif bir konuma çekerek katılımcı izleyiciye dönüştürdü. Reality şov türü, ekrandan evlere akan programların izleyicileri harekete geçirdiği, izleyicilerin çeşitli biçimlerde (stüdyo izleyicisi, oy verici, yarışmacı vs. olarak) programlara katıldığı bir hareketlilik başlattı.

Bu yeni formatlar ve insan hareketliliği, metin, izleyici/alımlama odaklı araştırmalarda kullanılan kavramsal çerçevenin de değişmesini gerektirdi. Stuart Hall'un[3] izleyen-izlenen arasındaki ilişkiyi döngüsel bir ilişki olarak tarif ettiği iletişim modeli, semiyolojik bir kodlama-kodaçımı ikiliğinden çıkarak daha geniş temas alanları içinde tanımlanmaya başladı. Bu kavramsal çerçeveye göre, izleyici, medya metnini bulunduğu bağlama göre okumakla, kodlarını çözmekle kalmaz, medya metninin üreticisi konumuna gelir. İzleyici katılımına dayalı programlarda, katılımcının hikâyesi ekrandan taşar, izleyiciye dokunur, izleyici de programın insan döngüsüne böylece katılmaya karar verir. Bedenin görüntüsü ekrandan taşar, izleyicinin bedenini şekillendirir, böylece programın etrafında birbirine yakınsayan (güzellik, zayıflık, güçlenme değerlerine dayalı) beden pratikleri oluşur. Bütün bu karşılıklılık sonunda izleyici ya kendisini ya da kendisine benzeyeni ekranda bulur. Katılımcı televizyon, yarattığı bir insan döngüsünü, bir değer döngüsüne dönüştürür. Her bir format, kendine yeni bir değer seçer ve onun etrafında katılımcılarını oluşturur. Kâh ıssız adada bedeninin yeteneklerini sergileyen bir ya-

3 Hall, S. (1973). "Encoding/decoding" S. Hall, D. Hobson, A. Lowe ve P. Willis (derl.) (1980) *Culture, Media, Language*. Londra: Hutchinson.

rışmacı, kâh kuaförün, modacının, makyözün, estetik cerrahın "baştan yaratacağı" beden, kâh bir misafircilik oyununda evini ve yemeklerini diğer katılımcılara beğendirmek için yarışan yeni evli bir genç kadın, kâh evlenme yolunda kendine çeki düzen veren ve en iyi performansını yerine getiren bir evlilik adayı. Her bir format, katılımcının öznel hikâyesine, beden hareketine, görünürlüğüne ve gelecek tahayyülüne yeni bir imkân aralar: Sara Ahmed'in[4] dediği gibi bir mutluluk vaadi sunar. Katılımcının hayatını dönüştürecek bu vaadi ne kadar gerçekleştirebildiği ise, izleyici katılımının farklı aşamalarında farklı ağırlıkta öneme sahiptir. Katılımcı izleyici, ekran karşısındayken şovun ve keyfin devam etmesini, programa katıldığı zaman ise mutluluk vaadine yaklaşmayı bekler. Reality şov, tam da bu hayatı kökünden değiştirme vaadiyle gündelik televizyon izleme keyfi arasındaki gelgitli alanda üretilir.

Türkiye'de 2007 yılından beri çeşitli ulusal kanallarda, çeşitli isimlerle, çeşitli sunucuların kattığı farklılıklarla üretilip yayınlaşan evlilik programı formatını da bu çerçevede ele alabiliriz. Evlilik programı, kadın ve erkek izleyicilerin evlenmek üzere programa başvurdukları, program ekibi tarafından uygun görüldükleri takdirde canlı yayında, sahnede evliliğe dair beklentilerini, nasıl bir talip beklediklerini anlatma fırsatı elde ettikleri bir reality şov formatı. Aday olarak sahneye çıkan katılımcıları gören ve kendilerine uygun bulan izleyiciler, talip olarak programa başvururlar. Onlar da kabul edildikleri takdirde canlı yayında, sahnede talip oldukları katılımcılarla tanışma imkânı bulurlar. Daha sonra birbirleriyle görüşmeye devam edip etmeyeceklerine yayın süresince karar verirler. Program, aday ve taliplerin tanışma, flört, söz, nişan ve düğün sürecinin tamamını çeşitli biçimlerde takip eder. Eğer sonunda evlilik gerçekleşirse, düğün merasimi de programın içinde, canlı olarak yayınlanır. Katılımcılar, birçok talip görüp aralarından birini seçebilir. Yahut belli bir süre sonra programdan çıkabilirler.

Bu kısa özetten de anlaşılabileceği gibi, evlilik programı, katılımcıların gündelik performanslarıyla evlilik vaadine ne kadar yaklaşabileceklerinin izlendiği ve değerlendirildiği bir sahnedir. Programa katıldıkları andan programdan evlenerek yahut evlenmeden çıktıkları ana dek aday ve taliplerin bütün performansları, izleyici tarafından ne kadar eğlenceli/izlenebilir olduğunun yanı sıra, evlenmeye ne kadar uygun oldukları/program içinde evlenmeye ne kadar uygun hale geldikleri üzerinden de değerlendirilir. Böylece televizyonun değer döngüsüyle evliliğin değer döngüsü iç içe geçer.

Güzellik de iki değer döngüsünün önemli bir kesişim alanı. Evlilik programı formatının hem izlenme oranları hem de kalıcılık açısından başarısının

4 Ahmed, S. (2010) *The Promise of Happiness*. New York: Duke University Press.

sırrı, televizyona çıkma telaşıyla ilk randevuya gitme yahut görücüye çıkma heyecanını bir araya getirebilmesinde olsa gerek. Televizyon yayıncılığında rutin olan saç-makyaj-giyim kuşam hazırlığı, evlilik programında sadece muhayyel bir izleyici topluluğuna güzel görünmek için değil, aynı zamanda kendini muhtemel bir damat/gelin adayına da beğendirmek içindir. Böylece evlilik programı katılımcıları izlenebilir/evlenebilir olma kaygısıyla programda bulundukları süre içinde bedenlerine yatırım yaparlar, kıyafetlerine çeki düzen verir, ekranda nasıl gözüktüklerine özen gösterirler. Programa katılan kadınlardan konuştuklarım arasında, "Ben sandalet ve babetten başka şey giymezdim. Burada başladım topuklu ayakkabıya," gibi cümleler sarfedenlerin sayısı hiç az değil. Benzer şekilde, genç bir kadının, "Makyaj yapmayı burada öğreniyorum. Burada ne yapıyorlarsa bakıp, evde aynısını deniyorum," sözleri, yahut makyöze bakır tonlarında makyaj istediğini söyleyen katılımcının bana dönüp: "Makyaj yapmam zaten, sevmem de. Ama yayına çıkarken makyajsız olmaz," demesi de benzer şekilde programın kadınların kendi bedenlerine muamelelerini değiştirdiğini gösterir. Böylece program, programın katılımcıları, katılımcıların hazırlıkları ve hazırlıkların gerçekleştiği mekân, cinsiyetli bir beden politikasına göre şekillenir. Evlilik programı formatında bu beden politikasının başat normu elbette ki evlilik/evlenebilirliktir.

Evlilik normuna uygunluğuyla değerlendirilen giyinme-süslenme pratikleri, ekip için de yapım sürecinin önemli bir parçasıdır. Katılımcılara izleyicinin gözüyle bakıp çeki düzen vererek, onların hem televizyon ekranında cazip durması, hem de güzel ve evliliğe uygun adaylar olarak gözükmesi için çaba sarf ederler. Bu iki kriterin izi, sahne arkasında kadın adayların değerlendirilmesinde çelişkili, ikircikli sıfatların kullanımında sürülebilir. Ekip yeni gelen kadınları değerlendirirken masumiyet, güzellik, tevazu, çekicilik, yaşına uygunluk vb. sıfatlarla adayın görüntüsünü değerlendirir. Buna göre her zaman olmasa da bazen adaya (ihtiyacı da göz önünde bulundurularak) kıyafet temin edilebilir. Böylece adayın izleyiciler üzerinde iyi bir intiba bırakması hedeflenir. Bu noktada yapımcılarla katılımcıların ve izleyicilerin çıkar ve beklentileri büyük ölçüde birbirini tamamlar: her aşamada evlilik ve evlenerek mutlu olma vaadine biraz daha yaklaştığını hisseden katılımcılar, onları izlemekten/eleştirmekten/beğenmekten keyif alan izleyiciler ve bütün bu dolaşıma sokulan bedenler, hikâyeler ve duygular sayesinde yayın ömrü uzayan program.

Stüdyo ortamındaki güzelleşme pratiklerine yakından bakmadan önce stüdyoyu ve müdavimlerini biraz tanımak gerekir. Evlilik programı stüdyo-

suna ilk gitmeye başladığım günlerde, stüdyoyu not defterime iç içe geçmiş halkalar, helezonlar şeklinde resmediyordum. En merkezde bütün insanların, hikâyelerin, seslerin aktığı ve yeniden çerçevelenip televizyon ekranlarına gönderildiği, ışıklar altındaki sahne vardı. Sahnenin bir dışındaki halkada stüdyo izleyicisi ve canlı yayını gerçekleştiren program ekibi yer alıyordu. Ondan daha geniş bir halkada da katılımcıların ve sunucunun yayına çıkmadan önce bekledikleri mekânlar, kulis odaları ve fuaye bulunuyordu.

Evlilik programına aday olarak çıkacak kadın ve erkekler, İstanbul'un çeşitli yerlerinden servislerle yahut kendi imkânlarıyla öğle saatlerinde stüdyoya gelirler. Şehir dışından gelen adaylar otogar ve havaalanından alınıp otele yerleştirilir, daha sonra da otelden stüdyoya getirilirler. Erkek adaylar lobide ve kendilerine ayrılan bekleme odasında toplanırken, kadın adaylar, gelir gelmez stüdyo binasının hazırlanmaları için kendilerine ayrılmış bölümüne geçerler. Bu noktada stüdyoda kadın ve erkek adayların dolaşmasının kuralları olduğunu, bu kuralların da evlilik programı formatı gereği konduğunu belirtmekte fayda var. Kadınlarla erkekler yayın öncesinde mümkün olduğunca karşılaştırılmaz, böylece sahnede, canlı yayında birbirlerini ilk defa görürler. Evlilik programı formatı böylece stüdyonun arka planını homososyal bir mekân olarak şekillendirir, evliliğin cinsiyet rejimine göre de kadın erkek pratiklerini birbirinden ayırır.

Katılımcılar programın insan döngüsünün bir parçası olduktan sonra artık her yayın günü düzenli olarak kuaför ve makyaj odalarına uğrarlar. Böylece evlilik programının arka planında, kadın adayların "Ayakkabım uymuş mu, fön mü çektirsem topuz mu yaptırsam, makyajım, ojem..." sesleriyle izini sürebileceğimiz, hummalı bir giyinme ve süslenme telaşı yaşanır. Erkek adaylar ise çoğu zaman evden/programın misafir ettiği otelden hazırlıklarını yapmış olarak gelirler. Kimi zaman stüdyoda ütü yaptıkları ve üstlerini değiştirdikleri olur, fakat kadınlara olduğu gibi onlara ayrılmış giyinme, kuaför ve makyaj odaları yoktur. Yani her yerde olduğu gibi, evlilik programında da süslenmek "kadın işi"dir.

Çoğu önce kıyafetlerini değiştirir, bir kısmı babet/sandaletlerini yahut gündelik ayakkabılarını çıkarıp topuklu ayakkabılarını giyerler. Makyaj yapmak, süslenmek ve topuklu ayakkabı, programa gelen bir kadının hiç hayatında yoksa bile, televizyona çıkmaya karar verdiği andan itibaren kısa süre içinde hayatına sızar. Kadınlar, televizyona çıkmadan hemen önce geçtikleri eşikte fön çektirir, oje sürer, makyaj yapar, en son da topuklu ayakkabıları giyip görünür alana, "70 milyon"un gözü önüne çıkarlar. Bu süreç içinde çok sıra beklemek, belki sırada beklerken biraz tartışmak, bazen bu işleri ya-

pan ve koordine eden personelle aralarında gerginlik yaşamak da vardır. Diğer taraftan, belki de gündelik hayatlarında aynanın karşısında her gün makyaj yapıp fön çektirmeyen kadınlar, bu yeni gündelik rutini tüm aksaklıklarıyla kabul eder ve çoğu zaman da tadını çıkarırlar. Böylece stüdyoya giren kadınların görüntüleri ve aynada kendilerine bakışları bir miktar değişir.

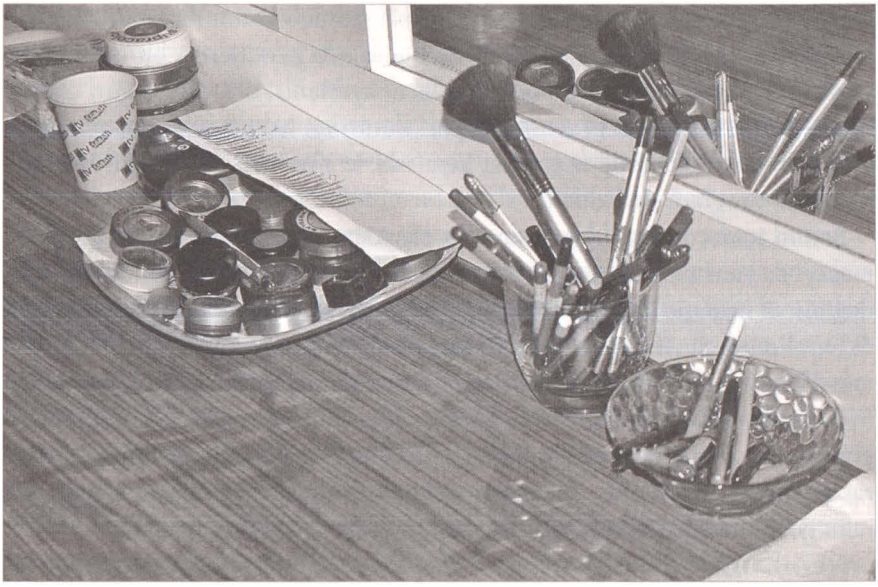
Kadın katılımcıların hazırlıkları, eş zamanlı gerçekleşen bir dizi hazırlık süreciyle aynı anda gerçekleşir. Aynı anda sunucu kadın da hazırlanır, erkek adaylar kendilerine ayrılan bekleme odasında kendilerine bir çeki düzen verir, stüdyo izleyicilerinin oturma düzeni ayarlanır, orkestra o gün çalmayı planladığı şarkıların provasını yapar. Bütün bu hengâmeyi yöneten, spor ayakkabılar ve olabildiğince rahat kıyafetlerle çok hızlı ve özverili biçimde koşturan program ekibidir.

Benim içinse bu hazırlığın kaydını eksiksiz, eş zamanlılığın verdiği karmaşayı da yansıtarak tutmaya çalışmak, altından kolayca kalkabildiğim bir iş değildi. O nedenle kendime belirlediğim eksen de, biraz sezgisel olarak kendi hareketlerimi takip etmek oldu. Mesela süslenme pratiklerine dikkat çekmeye başlamam, kendimde hissettiğim birtakım değişikliklerle olmuştu. Hafif bir makyaj yapayım, giderken güzel bir ayakkabı giyeyim demeye başladığım zaman, kadınların beden pratiklerinin nasıl değiştiğine bakmaya da karar verdiğim zaman oldu. Bu noktada, kuaför ve makyaj odalarında biraz zaman geçirmeye karar verdim.

Güzelliğin sahne arkası: Kuaför odası

Bu noktadan hareketle, bu bölümde, programa katılan kadınların yayın öncesi uğradığı kuaför odasına dair gözlem ve izlenimlerimi aktaracağım. Saha çalışmamın ve sonrasında yazılan doktora tezinin biraz kıyısında kalan bu küçük oda, katılımcı kadınlara, kuaförlük mesleğine, süslenmeye ve kendime dair pek az dillendirebildiğim veriler ve duygular barındıran bir karşılaşma mekânıdır. Gündelik ritmin televizyon ritmine dönüşmeden hemen önce uğranan eşiğini teşkil eder. Bu eşikte süslenme, kendine çeki düzen verme pratiklerine eklemlenen eğlenceli diyaloglar, ufak atışmalar, şikâyetler ve espriler, görünür olmakla görünmez olmak arasında kadınların nasıl imkân, ihtimal ve imkânsızlıklarla karşılaştığını resmeder. Televizyonda görünür olmaya ve evlilik hayaline içkin duygular, çekinceler, beklentiler ve tutarsızlıklar bu eşikte nasıl ifade bulur? Araştırmaya başladıktan birkaç ay sonra uğrak yerlerimden biri haline gelen kuaför odasında bu sorunun peşine düştüm. Odada geçirdiğim kısıtlı vakitlerde çoğu zaman gelen gideni ses-

sizce izledim, arada da kuaförlerle ve gelen kadınlarla kısa sohbetler ettim. Fön makinesinin gürültüsü altında, kuaförle aday kadınların arasındaki esprili, iğnelemeli sohbete nüfuz etmek zordu. Bildik kuaförlerdeki gibi biraz yüksek sesle sürdürülebilen bu sohbetlere, her zamanki araştırmacı utangaçlığımla kulak misafiri oldum.

Kadın katılımcıların hazırlıklarına katkıda bulunan iki erkek kuaför vardı. Stüdyo binasının homososyal düzeni, böylece birkaç erkek çalışan aracılığıyla kırılıyordu. Bu kırılma noktasında, iki erkek kuaför, oldukça zor bir işi başarıyor, aynı kanalda peş peşe yayınlanan iki reality şov programı için elli civarında kadın katılımcıyı yayına hazırlıyorlardı. O gün stüdyoda bulunan kadın katılımcılardan yayın akışına göre canlı yayına çıkması kuvvetle muhtemel olanların bir listesi kuaförlere veriliyordu. Onlar da bu listeye göre sırayla kadınları odaya alıyorlar ve hızlıca saçlarını yapıp makyaj odasına gönderiyorlardı. 30 yıllık kuaför olan ve 10 yıldan fazladır televizyon stüdyolarında çalışan kuaför, muhtemelen hizmet sektöründe çalışan çoğunluğun yaptığı gibi, işinin en zor yanının "insanla uğraşmak" olduğunu vurguluyordu. Kuaförün çalışma biçimini, *dert dinlemekle delirmek* arasında bir gelgit olarak tanımlaması dikkat çekiciydi: bu durumda kuaför odası görünürlükle görünmezlik/sıradanlık arasında bir eşikse, bu eşik aynı zamanda aklı başında dertleşmelerin aklın sınırına dayandığı bir yerdi. Bu sınırın izi-

ni, kuaförlerle katılımcı kadınların karşılaşma anlarına biraz odaklanarak sürmeye çalıştım.

Öncelikle mesleğiyle ilgili sorular sorduğumda, kuaförün evlilik programı stüdyosuna günübirlik gelmiş katılımcıların saçlarını yapmaktan mesleki açıdan pek hoşnut olmadığını fark ettim. Her ne kadar ortam canlı ve hareketli olsa ve çok kadının saçını yapıyor olsa da, bir kuaför olarak yeteneklerini kaybetme kaygısı yaşıyordu. Bunun yanında "ünlülerle iş yapmanın daha kolay" olduğunu vurguluyordu. Belki gündelik hayatlarından, evlerinden çıkıp evlenmeye gelen kadınların taleplerini fazla bulmaktan, belki geniş bir vakitte, bir yıldıza yakışır saçlar üretememekten, belki yoğun çalışma temposundan yorulduğundan bu kıyaslamayı yapıyordu. Biz bunları konuşurken, programda canlı müzik yapan orkestranın solistinin saçlarını topluyor, "Keşke herkes senin gibi olsa" diye de solisti taltif ediyordu. Kuaförün yaptığı ünlü-sıradan ayrımındaki muhtemel bütün niyetler, kuaförün yaptığı işi aşan bir zorluğa işaret ediyordu: bir televizyon stüdyosuna sıkışmış olan kuaför odası, ünlülükle sıradanlığın, gündelik hayatla televizyon ışıklarının arasındaki sınırı da belirliyordu ve bu sınırı tutan, geçişleri sağlayan kişi olmak da kolay değildi. Koltuğa oturan her bir katılımcıyı, kabul görmüş sınırları zorlayan, bu nedenle biraz haddini aşan, biraz gerçekliğin sınırlarına dayanan ikircikli özneler olarak görmesi herhalde bu vazifenin zorluğundandı. Bu nedenle sık sık onların "sıradan" hayattan geldiklerini hatırlama ve hatırlatma ihtiyacı duyuyor olsa gerekti. Nitekim kuaför odasındaki diyaloglar, genç kadınlara yönelik iğneleyici ve cinsiyetçi birtakım esprilerle, daha orta yaşlı kadınların saçlarının yapılmasıyla ilgili titizlikleriyle, programa çıkmaya, evlenme arzusuna dair karşılıklı sataşmalarla doluydu. İnsanla uğraşmaktan yakınan kuaför, saçlarını bozup yeniden yaptırmak isteyen adayı, yeni bir saç yaparak memnun etmeye çalışırken, "Kızın aklını karıştırmışlar" diye söyleniyordu. Başka bir genç kadın, saçlarını kendisi yapmak istediğini söyleyerek kuaförün bu uğraşını biraz rahatlatıyordu. Bu uğrak yerinde herkes işi yetiştirmenin, canlı yayına hazır olmanın, bunu yaparken hem kuaförle, hem aynayla barışık kalmanın bir yolunu buluyordu. Böylece kuaförün sınır nöbeti, yine uğraşmaktan bir miktar bıktığı kadınlarla girdiği diyaloglarla, kadınların bu durumu esnetme çabalarıyla kolaylaşıyordu.

Bütün bu insan akışı arasında elbette evlilik programı stüdyosunda olduğumuz hiç unutulmuyordu. Kuaförün kadınları talepkâr bulmasının bir gerekçesi de, programa evlenmek için geldiklerini hatırlatmak ve bu açıdan da program ekibinin diğer üyeleri gibi formatın gerekliliklerine göre kadınları hazırlamaktı. Bu da süslenme pratiklerine başka bir sınır getiriyordu. Eteğin

fazla mini, topuğun fazla yüksek, makyajın fazla iddialı olmasının eleştirilmesi gibi, saçlar da benzer bir yargılayıcı gözle değerlendiriliyordu: İstediğin saç ne kadar evlenilecek kadın saçı? Genç kadınlara yüzlerinin çok güzel olduğu, saçları konusunda fazla iddialı olmamaları, etki altında kalmamaları hatırlatılıyordu. Orta yaş ve üstü kadınların ise bu karşılaşmalarda konumu "ablalık" olarak belirleniyor ve zaten bu konumdan doğru talep edebilecekleri de sınırlanıyordu. Hafif bir fön ve mat bir makyajın ötesine geçene pek hoş bakılmadığı açıktı.

Evlilik programının eşiği olarak konumlandırdığım bu odada, hakiki niyetler de önemli bir tartışma konusuydu. Talepkârlığın sınırlarının, güzelleşmenin sınırlarının çizildiği bu eşikte, kadınlar sıradanlık konumundan çıkıp televizyona doğru yaklaştıkça gerçekliğin de sınırı görünür oluyordu. Kuaför erkek, kadınları bu açıdan yargılıyor, niyetle görünen arasında bir tutarsızlığa işaret ediyordu. Genç, güzel, hiç evlenmemiş bir kadının ne işi vardı evlilik programında? Programın sıradan katılımcıları, bu soruyla olağan şüphelilere dönüşüyorlardı ve kuaför odası bunu açığa çıkarmak için uygun bir mekândı. Sahnenin en arkasında, kamera ve mikrofonların ulaşmadığı yerde gerçek niyetler ortaya dökülebilirdi: "Kimisi evlenmeye geliyor kimisi şarkıcı olmaya geliyor. Kendileri söylemiyor ama biz fark ediyoruz. Kuaförler olarak kadınları gözlemleyebiliyoruz" derken, kuaförün derdi belki mesleğinin saç yapmaktan başka ustalıklar da içerdiğinden bahsetmiş olmaktı. Belki bunun yanı sıra yaptığı saçın adresini bulmasını da istiyordu: evlilik programına uygun saç yaptığı kadının dizi oyuncusu olmayı hayal etmesini uygun bulmuyordu. Aslında bu yargılama, elbette kuaföre has değildi, zira televizyon izleyicisi de görünenle görünmeyen arasında bir tutarsızlık arar, bunu da gelin-damat adayının yüzünde, mimiklerinde, hareketlerinde, kıyafetinde, saçında, makyajında bulmayı umar. İzleyici için işin keyfi biraz da bu forensik incelemededir. Programın ekibinden olan kuaför içinse bu, evlilik programı formatının sınırlarını çizmek, mesleğinin hakkını vermek ve daha geniş çerçevede cinsiyetlendirilmiş bir beden rejiminin, yaş, güzellik ve başka hiyerarşiler üzerinden uygulayıcısı ve ortamın tek erkeği olarak muhafızlığını yapmak gibi sorumluluklara dahildir.

Bütün bu görünmez sınırlar ve tatlı sert hizaya çekmeler arasında, evlilik programı, kadınların rutin hayattan çıkıp televizyonun ışıklı, müzikli, canlı ortamında normalliği, sıradanlığı bir miktar askıya alabildikleri, sınırları biraz zorladıkları bir mekândı. Ev ve iş döngüsünden çıktıkları, kendilerine yeni bir çehre ve yeni bir hikâye kurguladıkları bu akışkan mekânda "kendileri için bir şey yapmanın" peşinde olduklarını sıklıkla belirtiyorlardı. Eki-

bin, izleyicilerin, yukarıda örneklendirdiğim gibi kuaförün kadınları sürekli çağırdıkları o tutarlılık hali, yerini bilme mecburiyeti, sınırların yeniden çizilme çabası, bir yandan da kadınlara kendiliklerini hatırlamaları için bir an veriyor, bu "kendilik" durumunun altını topuklu ayakkabılarla, makyajla ve saçla çiziyorlardı. Kendisi için yola çıkan bütün kadınların yolunun evliliğin değer döngüsü içinde yeniden hizaya çekilecekleri mekânlara, rotalara, rutinlere çıkıyor olması da evlilik programı formatının kurucu özelliği diye nitelendirilebilir.

Sonuç yerine

Evlilik programı stüdyosundaki kuaför odasında geçirdiğim kısa zamana ve görüşmelere dayanarak betimlediğim süslenme pratiklerini, kadın katılımcıların televizyonun ışıltısı ve gürültüsü içinde girdikleri yeni bir rutin olarak tarif ederken, bir yandan da bu rutinin kendisinin bir sınır çizme pratiği olduğunu göstermeye çalıştım. Kuaförün dert dinlemekle delirmek diye tarif ettiği sınırın iki yanında sıradanlıkla ünlülüğün, evlilikle bekârlığın, yaşlılıkla gençliğin, gerçeklikle hayalin, doğruyla yalanın nasıl sıralandığını tarif etmeye çalıştım. Bu hat üzerinde, daha genel çerçevede evlilik/evlenilebilirlik normunu belirleyen, evlilik programı özelinde ise televizyon formuyla evlilik normunun özel bir şekilde iş birliği yaptığı bir süslenme ekonomisi döner. Programda hem hazırlık ekibi, hem de izleyiciler, katılımcıların ne kadar masum, ne kadar güven verici, ne kadar fettan, ne kadar özgüvenli, ne kadar tehlikeli olduklarını yukarıda ana hatlarını çizmeye çalıştığım bu ekonomiye göre değerlendirirler. Bu açıdan güzellik, evlilik programında konvansiyonel evlilik yöntemlerinin de ötesine geçen bir değere sahiptir. Bu değerin kime ne kadar dağıtılacağı, evlenme arzusuyla programa gelen kadınların çeşitli sınırlara riayet etmesi, o sınırlara dair performanslarının beğenilmesine bağlıdır. Bu performansı formüle eden, destekleyen, sahne öncesi hazırlığını yapan, saç yaparken bir yandan evlilik normunu gündelik bir dille, esprilerle, iğnelemelerle, yönlendirmelerle yeniden çizen, program ekibinin diğer üyeleriyle birlikte evlilik programının insan döngüsünün önemli, önemli olduğu kadar da görünmez bir öznesi olan kuaförüdür. Bu görünmezlik, kuaförün hafiften sızlanmaları ve mesleki kaygılarını dile getirmesiyle, benim araştırmamda belki bir miktar görünürlük kazandı diye düşünüyorum.

Stüdyodan dışarı çıkıp yeniden televizyon ekranına bakarsak, evlilik programı gündüz kuşağı yayıncılığında kallavi bir yere sahip. Popüler olduğu kadar "aile değerlerine zarar vermek", "mahrem olanı ortaya çıkar-

mak", "uygunsuz temsiller üretmek"le suçlanan bu programlar, aslında bir dizi uzun ve karmaşık üretim pratikleri içerisinde makbul bir ailenin, bu aileyi kuracak öznelerin nasıl olacağının, nasıl konuşacağının, nasıl görüneceğinin sınırlarını çizerler. Bu açıdan makbul olanı bozduklarını iddia etmek, program içinde bedenlerin ve hikâyelerin nasıl şekillendiğini görmezden gelmek olur. Bu makalede tek bir odadan hareketle tasvir etmeye çalıştığım gibi, bu popüler ve uzun soluklu programın katılımcıları, sahne üzerinde çeşitli hikâyelerin, karşılaşmaların, kararların öznesi olurken, sahne arkasında da çeşitli mekânları, mekânların içinde yapılagelen işleri, süregiden hazırlıkları ve bu hazırlıklara yüklenen anlamları, makbuliyet çerçevesinde kurarlar. Süslenme, bu hazırlıkları kadınların bedenlerinde görünür kılan, bedeni, hareketi ve hikâyeyi aynı anda şekillendiren bir pratik olduğu için, farklı mecraları konu alan daha geniş çalışmalar gerektiren önemli bir araştırma konusudur.

"Kuaför Koca Yarısıdır": Ankara'da Pavyon Kuaförlerinin İzini Sürmek

FUNDA ŞENOL CANTEK - ŞENAY YILMAZ

"Kuaför koca yarısıdır," diye başlıyor sohbete. Çankırı Caddesi'nde, erken Cumhuriyet'ten beri başkentin pavyonlarının, gece kulüplerinin, saz salonlarının sıralandığı namlı mekânda işletiyor salonunu. Bu Çankırı Caddesi öyle bir yer ki, bir pavyon konsomatrisi veya şarkıcısı olsan yahut seks işçiliğiyle geçinsen, buradan hiç çıkmadan yaşayabilirsin. Koruma-kollama bahanesiyle senden nemalanan birtakım iri yarı, karanlık adamlar gölgen olurken, o civarda bir otelde veya derme çatma evde yatıp kalkar, yemeğini salaş bir lokantada yer, Hamamönü hamamlarında yıkanıp paklanır, gündelik ihtiyaçlarını da caddenin köhne dükkânlarından görebilirsin. Gece çalışan bir kadınsan, sahne kostümlerini, peruk ve aksesuarlarını da satın alabileceğin kuaförlerin cennetidir Çankırı Caddesi. Şimdilerde Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in "temizleyeceğim, nezih hale getireceğim," diye çöreklendiği bir rant alanı aynı zamanda.

Ankara pavyonlarının, saz salonlarının anavatanı burası ama yıllar içinde revaç bulan başka semtler de var. Rüzgârlı Sokak, Cebeci, Maltepe ve Küçükesat, arayışları, sınıfları ve kültürleri birbirlerinden farklı gececi müşterinin boş bırakmadığı mekânlarla dolu. Bu mekânlar arasında en popülerleri Çankırı Caddesi'ndekiler hâlâ. Ama en pahalı olanlar Maltepe'de. En olaylı mekânlar Esat'ta iken, Cebeci'de gece âlemi ilgisizlikten ölmeye yüz tutmuş. Salaş birahaneler, tek tük pavyonlar ve saz salonları... Maltepe, Rus revüsü gösterileriyle tazelendiği Seksenler'den sonra da popülerliğini koruyor. Pahalılık biraz da buradaki kadınların rağbet görmelerinden kaynaklı. Alaturka gece eğlencesinin kutup yıldızı Çankırı Caddesi'ni semt esnafı "hızlı bir

cadde" olarak tanımlıyor. Hem eğlenceli, hem belalı. Dediğimiz gibi, bu hızlı cadde belki de kısa süre içinde yerel yönetim eliyle tarihe karışacak.

Biz bu semtlerdeki 17 kuaförle yaptığımız kısa sohbetlerle "pavyon kuaförlüğü" diye bir mesleki alt kültürün varlığını sorguladık. "Pavyon kadını" olarak işaretlenen gececi kadınların serencamlarını, müdavimi oldukları bu mekânlara göz gezdirerek anlamaya çalışalım dedik. Evet, sadece göz gezdirebildik bu mekânlara. Çünkü bir kuaför, hele ki revaç bulan bir işletmeyse her daim insan kaynar. Kuaförler, manikürcüler, ağdacılar, kalfalar ve çırak çocuklar hep bir koşuşturma içindedirler. Her müşterinin işi acildir. Hep bir fön makinesi gürültüsü, müzik sesi, sohbetler, kahkahalar, bazen de gerilimin had safhada olduğu tartışmalar hâkimdir ortama. Kuaförün düzenini aksatacak, kuaförlük işi olmayan her kişi ayak altında dolaşan fuzuli bir insandır. Pavyon kuaförlerinde ise fazladan bir şüphecilik ile karşılaştık. Kuaför de, müşteri de kayıt dışılık, yasa dışılık arayan, ahlâki sorgulamalar yapan herkesten ikrah etmiş olduğu için güven kazanmak da, mahremiyeti ihlal etmeyeceğimizin garantisini vererek sorulara içten yanıtlar almak da kolay olmadı. Sorulandan fazla soru dilimizin ucunda, tatmin edici olmayan cevapların hayal kırıklığıyla ayrıldık bazı mekânlardan. Yarım kalan yanıtları müşterilerin yüzlerinde, mekânın dekorunda, uçuşan sözlerin tınısında yakalamaya çalışarak süren yorucu bir tecrübe oldu bu sohbetler. Ama meramımızı anlatabilecek genel bir bakış için yeterli ipucunu da elde ettik.

Şehrin kültürel ve ekonomi-politik açıdan dönüşümüyle birlikte semtler ve semtlerin esnafı da dönüştü. Kimi itibar kazandı, kimi kaybetti, kimisi ise silindi gitti. Bütünüyle avın içlerine tıkılamayan nadir esnaftan biri kuaför. Dolayısıyla semt kuaförlüğü, zincir kuaför salonlarının/saç stüdyolarının cakalı varlıklarına rağmen sindirilemedi. Ne de olsa kuaför, güzel ve parıltılı görünmek için gidilen bir yer değil sadece. Bakımsızlıktan ölmemek için de giden var bu mekânlara, dertleşmek, neşelenmek için giden de...

Ama bizim örneğimizde kuaför salonlarının bakım hizmeti alınan bir yer olmanın ötesinde taşıdığı anlamlar ağır basıyor. Pavyon kuaförlerinin Çankırı Caddesi, Rüzgârlı Sokak, Maltepe, Cebeci ve Esat'ta yerleşik olmaları tabii ki tesadüf değil. Bu semtler, gece hayatının canlı olduğu, gece hayatının aktörleri, arzu nesneleri olan kadınların da yukarıda belirttiğimiz üzere yaşam alanı olan yerleşimler.

Kuaför salonlarını diğer kadınlardan daha sık kullanmak zorunda olan eğlence sektörü çalışanları, bunun için güvenilir, yakın ve ucuz bir mekân arıyorlar haliyle. Bir kadın, tepesinde toplanmış sarı bukleleri ve dekolte tuvaletiyle ne kadar mesafe katedebilir?

Normal müşteri / gece müşterisi

Akşamüzeri açılır pavyon kuaförü. Bir kısmı "dışarıdan", "normal" müşteri almaz. Bir kısmı da Kenan'ın ifadesiyle, "Hem aile, hem eğlence âlemine hizmet verir". Bu mekânlarda gündüz ve gece müşterisi asla karşı karşıya getirilmez. Birbirlerinden haberdar olsalar da bilmiyormuş gibi davranırlar. Gece pavyon ve kulüplerin mesaileri başlamadan kadınların buralardaki işlerinin bitmiş olması gerekir. Akşam beşten sonra gelir pavyon kuaförünün müşterisi. Nedir buralardaki işleri? Saç, ağda, manikür-pedikür yaptırmak ve bazen de sahne kostümü, peruk ve aksesuar seçip satın almak/kiralamak.

Ama pavyon kuaförleri sadece kuaför değillerdir. "Gündüz çalışan kuaför bizim müşteriye kolay kolay hitap edemez," diyen Veysel'in sözlerinde saklı bir samimiyet, dert ortaklığı, dayanışma ve hatta yapılan işin toplumca gayri ahlâki kabul edildiğini düşünerek, sineye çekme söz konusudur ilişkilerde. Büyük şehrin keşmekeşinde, korku ve şiddetle örülü gece hayatında yalnız ve güvencesiz bu genç konsomatrisler, geçkin pavyon şarkıcıları, yıllanmış veya yeni düşmüş seks işçileri için bir sığınak olabilmektedir kuaför salonları. Çoğunluğu göz hizasının üstünde, binaların ilk katlarında, ayağı alışık olanın devam ettiği yerlerdir. Daha geniş dairelerdir bunlar. Çünkü, ayrı bir ağda ve makyaj odası yanında, kılık kıyafetlerin sergilenip prova edildiği bir oda daha lazımdır. Duş almaya ve azıcık uzanıp kestirmeye, ayak üstü atıştırmaya müsait olmaları gerekir. Bazı mekânlarda gece mesaisini "çekebilecek kafa"ya gelmek için alkol de alınır. Alkol alanlar genelde seks işçileridir. Pavyon çalışanı ne kadar az içerse o kadar ayık kalır ve kendini korur. Mesaisi boyunca önünde duran içkiyle didişecek olması, hazırlık aşamasında alıkoyar içmekten onu. Pavyon çalışanı olmayan kadınlar için Çankırı Caddesi kuaförlerinde saçı veya tırnakları yapılırken içmek alışıldık bir pratiktir. Günlük rutin böyle olunca dükkân eve, çalışanlarla müşteriler de aileye dönüşür. Otelde kalan kızları belli kuaför salonlarına çeken de bu aile ortamıdır. Borç alınıp-verilir, dedikodu yapılır, dertleşilir, musallat olan erkekler defedilir. Gece otele dönmek istemeyene veya sokakta kalana yatacak yer gösterildiği bile olur.

Tabii ailenin sarmalayıcılığı değildir bu mekânlarda kadınları karşılayan her zaman. Yapılan "iyilik"lerin bedeli olur, ödenir/ödetilir. Veli'nin "çapkınlık meslek icabı" diyerek profesyonelleştirdiği ilişkiler, bazen alınan hizmetin karşılığını cinsel ilişkiye girerek ödemeyi de içerir. Kuaförün koca yarısı sayılması biraz da bundandır belki. Yeri geldiğinde maddi ve manevi destek verir müşteriye, kaprisini çeker, yeri geldiğinde de ondan hizmet/itaat bekler. Ataerkil kültürün "o yolun yolcusu" gördüğü kadından göz hak-

kı istemesi gibi de görülebilir bu beklenti. Ama başka bir veçhesi daha vardır kuaför ile müşteri arasındaki bu ilişkinin. Osman Özarslan'ın taşrada eğlence ve erkekliği ele aldığı çalışması *Hovarda Alemi*'nde[1] kategorize ettiği "yakışıklı"dır aynı zamanda bu kuaförlerin bazıları. Gece hayatındaki kadının bedenini erotik ve cinsel beden olarak ikiye ayıran Özarslan, erotik bedeni halka açık ve bir bedenden ziyade erkeklerin kafasında yaşayan fetiş beden olarak tarif eder. Cinsel bedense istisnai erişimi olan ve ona erişeni avantajlı kılan bir arzu nesnesidir. İşte yazarın "yakışıklı" olarak isimlendirdiği, gece çalışan kadının işvereni, müşterisi ya da belalısı olmayıp, onunla cinsel ilişki de kurabilen, ahbaplık da edebilen, duygusal bağ kurulup birlikte de yaşanabilen kişidir. Yazar yakışıklıyı taksi şoförü, garson gibi müşteri, işveren ve belalıya kıyasla kudretsiz ve silik bir karakter olarak gözlemler. Biz yakışıklı kategorisine pavyon kuaförlerini de dahil edebiliriz. Yazarın yakışıklıyı genelde gece hayatına değen ama organik olarak bağlantılı olmayan özneler arasından seçilen bir erkek olarak tanımlaması savımızı güçlendirir.

Özarslan'a göre, gece hayatında çalışan kadının erkek egemen ilişkileri lağvetmek için mücadele etmesidir yakışıklıyı ortaya çıkaran. Bu mücadele müşteri ve belalının dayattığı ilişkileri parçalarken, yakışıklı için bir keyif alanına dönüşür. Kadının birikimini, cinsel bedenini ve de bazen duygusal akışını kendine çeken bu ilişki, bir sömürü alanına da dönüşür yazara göre. İşte metnin başında ortaya atılan "Kuaför koca yarısıdır" iddiası gece çalışan kadının günlük hayatını, duygularını, parasal birikimini ve cinsel bedenini haczetme tehlikesi taşıyan bir yakınlık ilanıdır. Kadınlara hem iyi gelecek, hem de ataerkil düzeni ve sömürü pratiğini yeniden üretecektir.

Kuaför saatlerce uğraşarak geceye, arzuya ve yasak/günah olana hazırladığı kadının üzerinde hakkı ve hatırı olduğuna inanır. Pavyon kuaförü yarı kocadır. Ama tam olmak da istemez. Çünkü kocası olunacak kadın, başka erkeklerin iştahı ve arzularına sunulan bir kadındır. Öteki, ahlâksız, düşkün ve arzulu olandır. Koca ise karısının iffetinden sorumlu sayıldığı için, kocalık rolünün avantajları hevesle sahiplenilirken, diğer yükümlülüklerden azade olunur.

"Pavyon kızları"nın ayrı bir havası vardır onlara hizmet veren kuaförlere göre. Veysel'in gündüz kuaförlerinin bu kızların dillerinden anlamayacakları iddiası bu saptamayı pekiştiriyor. Hüseyin, "Gece hayatındaki kızlar kaprisli olur. Havalı olur. Artislik yapar. 'Nasıl düştün?' dersen oturup dertleşmek ister senle," diye tamamlıyor onun sözünü. Buradan anlıyoruz ki, bu kızların bazıları çetin ceviz. Yaşadıkları hayatın hoyratlığı onları biraz katılaştır-

1 Osman Özarslan, *Hovarda Alemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

mış, saldırganlaştırmış, biraz da kaprisli, hırçın yapmış. Görüşmeler sırasında bizzat da şahit oluyoruz bu hoyratlığa. Kendilerini korumak için ihtiyaçları da var bu caydırıcı imaja.

Ama Veysel ve Hüseyin'in tespitlerinde göze çarpan bir nokta, bu müşterilerin zorluklarının kuaförün onların derdiyle hemhal olmaktan, anlayış göstermekten imtina ettikleri durumlarda yaşanıyor olması. Buna karşılık Sinan, "Müşterilerin kimi kardeşimiz, kimi ablamız. Onlar anlatır biz dinleriz," diyerek, sırdaşlık ve kardeşlik üzerine kurulu, sağaltıcı bir ilişki tarif ediyor. Böyle yaparak, bizimle söyleşirken akla gelebilecek muhtemel bir cinsel ve duygusal gerilimi bertaraf etmiş de oluyor. Eğlence sektörünün ve fuhuş pazarının arzu nesnesi olan kadını mesai dışı zamanlarda normalleştirme telaşesi bir tür. Bu kadınları korumaktan ziyade, kendi pozisyonunu da belirlemek çabası. Çünkü, genelde kuaförler, özelde de gece çalışan kadınlara hizmet verenler, dışarıdan bakanlarca duygusal ve cinsel yakınlaşmaya müsait bir mesleğin erbabı olarak görülüyorlar. Bu türden imalarla sık karşılaşıyor kuaförler. Hatta bazı hemcinslerinin bu tasavvur üzerinden kendilerine gıpta ettiklerini anlatıyorlar gülerek. "Kuaför salonunda kadın kuaför bulunmuş olsa veya salonu bir kadın kuaför işletse bu tür şüpheler ortadan kalkar mı? Veya müşteri kadın kuaförü tercih eder mi?" diye sorunca, şaşırarak ve biraz da alaycı bir tavırla, "Kırsal bölge değil ki burası kadın kuaför tercih edilsin," diye cevap veriyor yılların kuaförü Temel.

Onun bu "aşmış" tavrı gece hayatında insanın başına gelebilecek onca tehlikeye, belaya kıyasla, kuaför salonundaki "ufak tefek" taciz hadiselerinin, duygusal ve cinsel kaçamakların devede kulak kaldığını düşündürüyor bize.

Bela demişken, gece hayatındaki kadınların en fazla tehdit altında oldukları semt Esat. Pavyon ve kulüp müşterilerinin çıkardıkları yaralanma ve hatta ölümle biten kavgalar; şef denilen ve çalışan kadınların hamiliğini yaparken aynı zamanda onları sömüren erkeklerin sebep oldukları olaylar ve semtte dolaşıp kadınlara musallat olan erkekler gece saatlerinde Esat'ın çehresini değiştiriyorlar. Bu tehlikelerden pavyon kuaförleri de alıyorlar nasiplerini. Müşterileri olan kadınları takip eden belalılardan tutun da, mesaileri başlamadan önce kuaföre gelip onları toplayıp götüren şeflere varıncaya kadar savuşturulması gereken türlü dertle karşılaşıyorlar. Özellikle translar için Esat hem tek adres, hem çok tehlikeli. Onlara yönelik nefret suçu kapsamındaki saldırılara, kaçırma, tecavüz, darp ve gaspı da ekleyebiliriz. Meslek erbabının "tele kuaför" diye adlandırdığı translara ve tele kızlara hizmet veren kuaförler daha fazla tehdit altındalar. Bunun yanında, çevre esnafın ve semt sakinlerinin ahlâka mugayir işler yaptıkları gerekçesiyle zabıtaya

ve polise yaptıkları şikâyetlerle de mücadele ediyorlar. Ulus civarında (Çankırı Caddesi, Cebeci ve Rüzgârlı Sokak) barındırılmayan translar Esat'taki mekânlara itiliyorlar. Ulus, kadim Orta Anadolu kültürünün muhafazakârlığı ve ataerkilliğiyle varolageliyor.

Bu türden tehditlere karşı durabilmek zor. Ama bu kuaförler de caydırıcı bir görünüme ve tavra sahipler. Kollarındaki ve genelde gömleklerinin açık duran düğmelerinden görünen göğüslerindeki façalar, kullandıkları "delikanlı" jargonu, içinde var olmaya çalıştıkları âleme yabancı olmadıklarını, en azından ayak uydurmaya çalıştıklarını gösteriyor. Façanın, sahibini görmüş geçirmiş, acıya dayanıklı, atak ve hatta psikopat olarak işaretleyen sembolik karşılığı bıçkın tavırları ve argo lisanlarıyla birleşince onlara ilişmek pek de kolay olmasa gerek. Faça, pavyon kuaförlerinin alamet-i farikası gibi. Dövme de façaya eşlik eden bir başka ortak işaret. Sıradışı ebatlarda ve vücudun görünür kısımlarındaki dövmeler kültürel sermayenin bedene kazınan uzantısı olarak hemen her pavyon kuaföründe karşımıza çıkıyor. Özellikle omuzlar, kollar ve eller gibi görünür yerdeki dövmeler ve façalar, mesleğini ellerini kullanarak icra eden bir zanaatkârın kendisine ilişkin bir algı, bir yargı inşa etmesinde önemli rol oynuyor. Yer yer bir meydan okuma ve/veya gösteriye dönüşüyor. Aynı şekilde, müşteriler de faça izleri ve dövmeler taşıyorlar vücutlarında. Bir kısmı bu façaları alkol duvarını aşmışken ya da uyuşturucu etkisi altındayken attıklarını söylüyorlar. Bedendeki bu işaretler kuaför ile müşteriyi benzer kültürel sermayede eşitliyor.

"Çılgın modeller yapıyoruz"

Gece hayatında çalışan kadınların saçlarının frapan ve albenili olması mesleğin gereği. Bir kadının, müşterinin dikkatini çekebilmesi için iddialı bir saç modeli ve rengine sahip olması önemli. "Çılgın modeller yapıyoruz," diyen yirmili yaşlardaki Enes, âlemin kuralını kaidesini bilen, görmüş geçirmiş bir esnafın özgüvenli tavrıyla konuşuyor. Bu çılgın modeller, müşteriyi coşturacak bir pavyon şarkıcısının, neşe ve haz vaat eden bir konsomatrisin ya da seks işçisinin vitrini aynı zamanda. Sarışınlık bu vitrinin neon ışığı gibi. "Koyu renk gece âlemine gitmez," diyen Sabri, "Canlı renkler havalıdır. Dikkat çekmek içindir," diye ekliyor. Model olaraksa topuz ve yan topuz rağbet görüyor. Maşa ile buklelendirilmiş saç modelleri de yaygın.

Pavyon kuaförlerinde doğallık prim yapmıyor. Abartı ve ışıltı gece çalışan bir kadını diğerlerinden bir adım öne çekiyor. Sinan, müşterinin "fantastik saçlar" peşinde olduğunu söylüyor. Siyah saç boyasının tüm boyalar içinde

en ucuzu olduğu kuaför âleminde, sarı saç gece çalışan kadınların mütemmim cüzü. Kültürümüzde sarışınlığın Avrupai bir tarz da yarattığı için olsa gerek, estetik kriterler arasında üst sırada olması sarı saça avantaj kazandırıyor. Ara sıra kızıllar da göze çarpıyor. Yıllardır aynı saç rengini kullanmaktan bıkanlar, moda olan karamel tonları da talep ediyorlar. Ombre denen ve saça ışıltı katmak için bazı tutamların rengini daha fazla açmaya dayanan uygulama da dönemin modası imiş.

Enes'in bahsettiği çılgın saçlar ile Sinan'ın rağbet gördüğünü söylediği fantastik modeller, sıklıkla kuaförde işlem gören ve yıpranan doğal saçlar ile mümkün olmuyor bazen. Bunun çözümü de yine aynı kuaförlerde satılan peruklar. Rengârenk ve model model peruklar kadınların imdadına yetişiyor çoğu zaman. Sarışın ve uzun saçlı bir şarkıcıyı bir geceliğine mor ve küt saçlı bir kadına dönüştürüyor. Seyrek ve kısa saçlı bir konsomatrisi gümrah ve dalgalı uzun saçlara kavuşturuyor. Saça iliştirilen taç, pul gibi aksesuarlar da bu kuaförlerin sık kullandıklarından. Çıtçıt denen takma saç tutamları, kısa ve seyrek saçları uzun ve gür göstermeye yarıyor ve rağbet görüyor.

Saç aksesuarlarının yanında sahne kostümleri ve tuvaletlerin de pavyon kuaförlerinden satın alınabileceklerini veya kiralanabileceklerini söylemiştik. Bilal'e göre, gece âleminde gerekli olan her şeyi aynı mekânda bir arada bulmak gece çalışan kadınların "çok işine geliyor". Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu kadınlar, çalıştıkları mekânın aynı zamanda ikamet ettikleri mekân olmasının avantajını –dezavantajları da ayrıca tartışılabilecek bir konu, ki buna değineceğiz– kullanıyorlar. Fazla vakit ve para harcamadan geceki programlarına hazır olabiliyorlar böylece. Mümkün olduğu kadar sık kostüm ve aksesuar değiştirmenin avantajlı olduğu sahne âleminde, özellikle şarkıcılar ve konsomatrislerin bu mekânlarda arkadaşlarıyla kostüm değiş tokuşu yaptıkları, kostüm ve aksesuarları kiraladıkları veya veresiye defterine işlettikleri oluyor. Kuaförlerin arka odalarında sergilenen bu kostümleri oracıkta denemek, sağını solunu iğne iplikle düzeltivermek, bunu yaparken de yardımlaşmak mümkün. Ancak, "yeni düşen" bir kıza rakip gözüyle bakıldığı için, ortam her zaman güllük gülistanlık olmuyor. Ufaktan büyüğe kavga kıyamet de eksik değil pavyon kuaförlerinde. Sıra kavgası, "saçımı yaktın" veya "istediğim gibi olmadı" kavgasından tutun, "onunki benimkinden gösterişli oldu" iddiasıyla koparılan vaveylalar da pavyon kuaförlerinin günlük ritminin bir parçası. Belki de, bazı kuaförlerin, "pavyon müşterisi havalı olur, kaprisli olur" derken bahsettikleri bu tecrübe.

Pavyon kuaförlerinin günlük ritmine fon müziği teşkil eden pop ve arabesk şarkılar ile bazen de oyun havaları. Ömer'in söylediğine bakılırsa, bazı

müşteriler her akşam "müziğin içinde" olduklarından kuaförde müzik dinlemek istemiyorlar. Maltepe ve Esat kuaförlerinde ise oyun havası hiç tasvip edilmiyor. Ömer'e göre, Ulus'ta çalışan kadınlar tercih ediyorlarmış oyun havası dinlemeyi. Görüldüğü gibi, kuaförler arasında semt hiyerarşisi her adımda karşımıza çıkıyor.

Görüştüğümüz kuaförlerin çoğu "sosyeteye karışmak isteyenler"in Parisli Hakkı'yı tercih ettiklerini söylediler. Hakkı'nın Parisliliği Ankara'nın ünlü kuaförü Paris'te bir dönem çalışmış olmasına dayanıyor. Kendisiyle görüşme imkânımız olmadığı için onun "nasıl düştüğünü" öğrenemedik. Rüzgârlı Sokak'taki Işıl Kuaför, âlemin "en havalı" kuaförü ilan edildi çalışanlarca. Maltepe kuaförlerinin daha gösterişli ve pahalı olduklarını söylemiştik. Haliyle seçtikleri isimler de bu algıyı pekiştirmek üzere seçilmiş: Hollywood, London. Şimdi de gece âleminin ölüm döşeğinde olduğu söylenen ve alt sınıfın rağbet ettiği saz salonları ve pavyonlara ev sahipliği yapan Cebeci'deki kuaför isimlerine bakalım: Çilem, Kaderim, Hasretim... Cebeci kuaförleri gece âleminde çalışan kadınların mukadderatlarını ve hissiyatlarını isabetli bir şekilde temsil ediyorlar sanki.

Pavyon kuaförleri banknotlara "Atatürk" adını vermişler kendi aralarında. Uzun yıllar paraların üzerlerinde sadece Atatürk portresi bulunmasından kaynaklanıyor olsa gerek bu adlandırma. Gündüz müşterisinden alınan "Atatürk" ile gece müşterisinden alınan arasında az da olsa fark var. Bir fön gündüz 10 TL ise gece mesaisinde 15 TL. Anlaşılacağı üzere fiyatlar ortalama veya onun biraz üzerinde seyrediyor. En azından bizim görüşme yaptığımız mekânlarda fahiş fiyatlar uygulanmıyordu. Bunda sayıca çok olan kuaförler arasındaki rekabetin de etkisi olsa gerek.

Yaşadıkları yere mahkûm kadınlar

Gece oldu mu baştan ayağa erkeğe kesen semtlerin saklı nüfusu, biz ustalar ve kalfalarla söyleşirken umursamazca elindeki telefonu kurcalayan veya gizlemeye çalışmadıkları bir merakla bizi gözleyen genç, orta yaşlı, evli, bekâr, dul, zayıf, balık eti, çocuklu, çocuksuz, hüzünlü, neşeli kadınlardı. Onların hikâyelerine kulak vermek için zaman ve zemin oluşturamadık ne yazık ki.

Yaptığımız başka çalışmalar[2] gece âleminde veya seks işçisi olarak çalışan kadınların çoğunun mekânsal hareketliliklerinin kısıtlılığını görmemi-

2 Bu konuda Şenay Yılmaz'ın "Mecburiyet Kapısı: genelevden sonra Ulus'ta seks işçiliğinin mekânsal düzeni" başlıklı yüksek lisans tezine bakılabilir (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, 2015).

ze vesile olmuştu. Ekmeğini kazandığı semtte ikamet eden ve gündelik rutini bu çemberin içine sıkışmış olan kadınların "şehir merkezi" dedikleri Kızılay, Tunalıhilmi, Çankaya gibi semtlere erişimleri neredeyse hiç yok. Yaptıkları işin toplum ahlâkını sarsacak bir iş olarak görülmesinin yarattığı baskı bir yandan, onları çalıştırarak gelirlerinin bir kısmına el koyan sözde hamilerinin koydukları yasaklar diğer yandan, onları dar bir çevreye hapsediyor. İstisnaları saymazsak sakinlerine, kültürüne ve mekânlarına aşina oldukları semtlerde yaşayıp, çoğunlukla sürünerek ölüyorlar. Bu aşinalık duygusal bağlılık anlamına gelmiyor ama. Bir kaçınılmazlık hali bu. Çalıştıkları semtler bu kadınların saklı coğrafyaları. Burada mümkün olduğunca göze batmadan, sahip olamayacakları mal ve hizmetlere, ilişkilere maruz kalmadan yaşayıp gidiyorlar. "Normal" olanın kıyısında, sessiz, sitemsiz...

Transların kuaför deneyimleri, Ganimet ve Demhat'la görüşme

HÜLYA TÜRKER

Ganimet ve Demhat, Hülya Türker'e transların kuaför deneyimlerini anlatmak maksadıyla yola çıktılar. Ama bu yolculukta LGBTİ birey olmak, seks işçiliği, onu düzenleyen piyasa koşulları ve ataerkil sistem, eril tahakküm, ayrımcılık, nefret söylemi ve şiddet kuaför koltuğundan kalkarak gündelik hayata, toplumsal ilişkilere sirayet etti. Anlatılan hepimizin hikâyesidir.

Ganimet: "Bütün ucubeler birbirlerini görüyorlar kuaförde"

• *Yaş kaç?*
- 1970 doğumluyum. İşte kaç yaşında oluyorum? Baya bir var. Akli dengem yerinde yani (gülüyor). Kurtarır.

• *Memleket?*
- Ankaralıyım.

• *Eğitim?*
- Üniversite mezunu.

• *Meslek?*
- Orospu.

• *Kuafördeki deneyimlerin genel olarak nasıl? Kuafördeki deneyimlerinle ilgili neler söylemek istersin?*
- Kuaför aslında çok anlaşıldığı gibi çok saç yapılan güzellik yeri dışında bir de sosyalleşme alanıdır. Orospuların ve ibnelerin, işte dönmelerin gece kendini kuaförde bir şeye benzetip sunan insanların buluşma mekânıdır. İlk önce translar için çok daha başkadır kuaför. Çünkü translar gündüzleyin bir ucube durumundadır. Mesela kaşları jiletli. Atıyorum yani. Anladın mı? Kaşı yok, kirpikler çıkmış ve yüzündeki sakallar belli. Hattı var, aldırmış veya aldırmamış. Gündüz çok o s...lebilirliğin dışında başka bir ucube hali var. Kuaför aslında ucubelikten kurtuluşun yeri ama bütün ucubeler birbirlerini görüyorlar orada. Eşit bir düzlem var. Yani savaş boyaları boyanmadan önceki durum hani anladın mı?

• *Evet.*

– Burada sosyalleşilir ve kafa kurtarılır. Çünkü orospunun, bu kuaför orospuları, kuaföre giden orospuların yüzde sekseni uyuşturucu bağımlısı ve alkol bağımlısı. Çünkü orospuluğu böyle yapabilirsin. Maalesef Türkiye'deki orospuluk, karşılığında kafayı kurtarmadan yapılabilecek bir iş değil. Şimdi hani bizim gibi elit, beyaz (gülüyor) insan hakları savunucuları seks işçiliği filan diyor ya. Seks işçiliği, evet. Ama seks işçiliği mesai saati olan iş. Bizse sömürülüyoruz hani. Diğer işçilerden çok daha fazla sömürülüyoruz. Biz 24 saatimizi buraya veriyoruz. Kuaförde şurda burada ama yan yan y...k yemeye devam.

• *Her gün gittiğiniz bir yer o zaman.*

– Tabii tabii. Dedikodunun döndüğü. Gün yapıyor mesela kızlar kendi aralarında ve kuaförlerle kızların tuhaf bir ilişkisi vardır mesela. Bir bölümü mesela gece kuaförlerinde yakışıklı erkek kuaförlerdir ki, kızları bağlasınlar. Orospuların şöyle bir hukuku vardır: bazıları dükkâncıdır; dükkândaki garsonlara âşık olurlar. Bazıları taksicilere âşık olurlar. Bazıları kuaförlerine âşık olur. Yani aslında orada garip bir beden pazarı da vardır. Çünkü kuaförde aslında ç.k.nün para ettiğini anlar. Çünkü beden satıldığını yakinen takip eden erkekler mesela hepsi böyle orospu s...r. Ama evlidir. Orospu dostları da vardır. Alemler. Aslında o orospu dükkâna başka orospuları da taşır. Pilot orospular s...lir ve dükkâna kız bağlanır. Çünkü pilot orospunun suçu da belli: gösterir kendini. Anladın mı? Saçını hangi dükkânda yaptırabilir? Orada uyuşturucu ticareti döner aslında. Çünkü kızlar uyuşturucularını birbirleriyle paylaşırlar. Orada alkolünü aldığında rahatlama. Çünkü oradan çıkınca artık orospusundur. Hani ucubelikten çıkıp başka bir kimlikle çıkıyorsun. Hani zaten kuaföre girerken gece kıyafeti ile girilmez, eşofmanla girilir.

• *Çıkarken?*

– Gece kıyafeti ile çıkılır. Kuaför kültürü böyledir, eski kuaför kültüründen bahsediyorsan hani. Şu anda artık ne orospular kaldı, ne kuaförler. Hükümetin izin verdiği kadar orospuyuz. Bu bir yıl, iki yıl önceki.

• *Şu an durum çok mu farklı?*

– İçler acısı ayol. Milletin s..i mi kalkıyo da karı s...sin, karılar orospu olsun? Yani bu durumlar. Türklerin bu durumları hep orospuları ve ibneleri vurur.

• *Son iki yıldır baya değişti o zaman durum.*

– Evet, hükümetimizin düzelip doğru yola gelmesini bekliyoruz. İman nasip etmesini bekliyoruz (gülüyor). Kurban olduğum ayrımcılık yapmasınlar ki öbür dünyada eciş bücüş olmasınlar diye. Bizi de görmelerini, orospuları ve ibneleri. Çünkü benim aslında anlattığım yer kadın sosyalliği üzerinden bir yer değil. Hem biseksüel bir kadınım. Kadın sevgililerim, orospu sevgililerim oldu yıllarca. Çünkü ben kendim orospuydum. Meslekten seçerim aşk konusunda (gülüyor).

• Peki kuaförlerle olan ilişki dostluk ilişkisini de mi içeriyor? Özel günlerde görüşme gibi arkadaşlığa da evrilen bir şey mi?

– Kuaförler bir aile oluşturmaya çalışırlar. Bir dedikodu mekanizması oluşturmaya çalışırlar ki kızları oraya çekerler. Birisinin dostu vardır, biri bilmem nedir. Yani aslında çok öyle. Yani "Şurda fön 5 liraya çekiliyor oraya gidelim" diye gidilmez. Kuaför ilişkisi dedikodunun döndüğü yer. Aslında bir taraftan kızların politikleştiği bir yer. Hani kim kaça kız çalıştırıyor, hangi kuaför mesela şey, dönme kuaförleri ayrıdır mesela. Çünkü dönmeler kadınlarla kavga ediverirler. Dönmeler çok özgürlükçüdür. Kendilerine çok fazla şey söylettirmezler. Kadınlar da vajina üstünlüğü kurmak isterler "Ben orijinal kadınım, sen yedek parçalısın". İşte ben dönmenin oradaki gerçek yüzünü çok seviyorum. Gerçek kadını dövebiliyor. Çünkü o dönme aslında erkeği de dövebiliyor. Aslında lütfen kadınlığımızla yarışıyoruz, bana kadınlığın üzerinden bu kadar üstünlük sağlarsan vajinanla, ben de sana fiziki gücüm üzerinden üstünlüğümü sağlarım. Ağzını yüzünü kırarım senin orospu! Dur artık yapma. Ne hakkın var? Ne hale gelmişim, değil mi? O yüzden.

• Bu tür gerilimlerin yaşandığı oldu o zaman.

– Tabii canım. Seks işçiliği bir endüstri ve bu endüstriden hepimiz payımızı almaya çalışıyoruz. Bir aradayız ve savaşıyoruz. İlk önce birbirimizle: kadınlar, ibneler, travestiler, kendini s.....ren, eril güce karşı d....mış, bacak açmış insanlar olarak. Eril güç ilk önce bizi birbirimize yedirtiyor arenada. Onu nasıl kabul etmezsin? Aslında eril güç seni modalaştırılan. Neyse boş ver hadi geçelim.

• Peki hangi işlemler için kuaför kullanılıyor?

– Ağda yaptırırsın. Götüne başına, genital organına filan ağda yapılır. Çok iyi makyaj yapılır. Ama mesela benim konuştuğum gece kuaförleri. Sakın ha! Aile kızları alınmaz oraya. Kötü uyduruk talebe 3 lira verecek, 5 saat kompleks yapcak, hayır saç 20 liraya fön çekilir. Yani atıyorum şimdi herkes 5 liraya fön çektiriyor bizim saçımıza 20 liraya fön çekerler.

• Siz daha çok veriyorsunuz.

– Çünkü aslında biz sıra beklemiyoruz. Aslında bir taraftan da orospuluğumun diyetini ödüyorum. Bir taraftan kaprislerimin hepsini çekiyor. Sadece orayı dükkân olarak kullansam 5 lira alır, 5 lira vermek zorunda kalırdım. Orayı sadece dükkân olarak kullanmıyorum.

• O zaman hep aynı yere mi gidiyorsun? Değiştirdiğin oldu mu?

– Kızlar dükkândan kaçırılırsa kalfalar sorun yaşar. Aslında ben seni bir kuaförle arkadaş edeyim mi? E. diye bir arkadaşım var.

• *Olur. Çok isterim.*

– Yani o kızın kuaför bir sevgilisi var. İyi bir kadındır. Seni gönderebileceğim bir kadın. Sohbet edebileceğin bir kadın. Orası bir dönme kuaförü. Kocasını da yıllardır tanırım. Eskiden kadın kuaförüydü. Aslında kadınlığın, kadınfobinin ve transfobinin döndüğü bir yerdir kuaförler. Çünkü "kadın ve trans nasıl olunur, nasıl parası yenir, yani orospunun nasıl parası yenir?", bunu bilen insanlardır bunlar yıllardır. Çünkü başka bir yerdeki didişmeden, orospu ve ibne, sıradan katı bir kuaförü yok eder, beş dakikada batırır, camları kırar. Aslında uyuşturucunun şunun bunun... Aslında orada gece kuaförü olmak için "t.ş.klı insanlar" gece kuaförü olabilir.

• *Yani herkesin becerebileceği bir iş değil.*

– Hani bir orospu için gece kuaförü basılır. Çünkü oradan alınabileceği bilinir. Hani oradan alınacağı bilinir. Kaçacak yeri yoktur mesela. Mafya oradan alır. Kuaförün camı kırılır. Gariptir ama kuaförlerde de garip bir ibnelik sezerim ben.

• *Hımm.*

– Toplumsal cinsiyet üzerinden bir nonoşlukları vardır. O kadınlarla sosyalleştikleri için kadın davranışları ile de bir yakınlıkları vardır. Anladın mı? Böylelikle bir aslında nonoşumsu, ibnemsi olurlar. Hani o mesela "Ankara bebeleri" vardır. Sen eğitimli değilsen Ankara bebesi gibi konuşmalısın. Anladın mı? Kadın kuaförüsün. Kadın sosyal olduğu için, bir yerinden o saçını yapar, kaşından bir iki kıl alır, çok o heteroseksüel norma girmezler. O yüzden "kuaför biraz nonoş mesleğidir" denir, ki nonoşlar her yerde kendini çok gösteren ("Homofobinin en kralını yaptım" diyerek gülüyor), insanlar oldukları için, çok abartılı davrandıkları için mesela makyaj sanayiinde de, kuaför sanayiinde de isim yapan tiplerdir (gülüyor).

• *Peki yani mesela müşteri üzerinde fazla yönlendirici olma, saçın rengine, saçın modeline karışma, biraz kendi fikrini dayatma gibi şeyleri oluyor mu kuaförlerin?*

– Çünkü aslında kuaförler kadın filan da yaratmıyorlar, sermayeye bir işçi çıkarıyorlar. Yani paranın döndüğü yere birini çıkarıyorlar.

• *Sahne öncesi.*

– Tam da öyle, sahne öncesi, evet. Yani hepimiz sahneye çıkıyoruz ve beğenilmek zorundayız. Hani kaportanı ne kadar bedenine uygun hale getirirsen, dışarıya sergilersen dükkânı, o kadar çok s.....liyorsun. O kadar s....ldikçe yani o kadar çok para kazanıyorsun. Bunlar birbiriyle ardışık şeyler hani. Üretimine ve devletine katkıda bulunuyorsun mesela. O kadar çok s.....mesek devletimize yüz milyarlık Kabahatlar Kanunu vergisini nasıl öderiz? Devletimiz için veriyoruz. Hepimiz devletimiz için buradayız. Vere vere kurtaracağız bu ülkeyi. Vere vere kurtarcaz.

• *Tırnak protezi, kalıcı makyaj gibi yeni uygulamalar da yapılıyor mu kuaförlerde?*

– Aslında kuaförlerde neleri yaptıklarını bir bilsen. Mesela gece kuaförleri çok pistir.

• *Ne açıdan?*

– Sterilizasyon diye bir şey yok. Çok iyi iş çıkarırlar. Mesela aynı takımla sana da makyaj yaparlar, onun da kalemini açarlar, sana sürerler, pedikür manikür senden çıkarlar oraya, aynı ağda yerinde aynı cımbız. Ama çok iyi iş çıkarırlar. Hani oradan çıkınca bir kuğu gibi çıkarsın. İşte bunu gündüz kuaförleri yapamaz.

• *Peki epilasyonu orada yaptırmak rahat oluyor mu? Memnun kalıyor musunuz?*

– Epilasyon şimdi pek orada yapılmıyor, muhtemelen vardır başka yerler.

• *Ya da ağda?*

– Ağda yok işte. İşe çıkıyorsun. Bir de paket paket yaparlar ağdayı. Mesela her şey pakettir hani. Peruk kiralarlar mesela. Bu çok iyidir. Aslında peruk kullanmak mesela henüz erkek gibi görünen birisini kadın gibi çıkarmaktır. Elbise kiralarlar, saç kiralanır kuaförlerde. Bunu duymuş muydun?

• *Bilmiyordum.*

– (Gülüyor). Yani böyle şeyler var.

• *Yapılan işi beğenmeme, memnun edememe yüzünden gerilimler oluyor mu?*

– Hiçbir kuaförden hiçbir kız memnun değildir. Bugün işi yoksa aslında suçlu kimdir? Kuafördür. Aslında kuaförün masasına oturduğunda oradan bir Hülya Avşar çıkmasını istiyorsun. Eğer çıkartamazsa kuaför, çok kızıyorsun. Aslında başka bir şey çıkartamazsa çok kızıyorsun hani. Çünkü Caroline kullanıyor, bilmem ne kullanıyor. Sanatçılığını göstermesi lazım. Çünkü ben biraz sonra pis bir işe gircem. Hani aslında öyle evet, tabii ki pis, s...lcem lan bundan dahası mı var? Senin gibi pisliklere para kazandıracağım. Kuaföre, taksiciye. Yani 100 lira verip gelicem işte, içkimle 200 liraya patlicak. Geceleyin s....lmek için yapçam. Devletime vergisi orospunun. Yani dışarıya çıkmadan parçalanıyorsun. Herkes senden faydalanıyor. En son gocaya kalır para. Sana gene kalmaz. Yani kuaföre ver, taksiyle git, taksiyle gel. Çünkü hani gece orospususun, ibnesin yüzünden belli, müşterini görcek şu bu. Zaten öyle gezdirmezler, cezaevinin içinde yaşarsın. Orospuysan şehri herkes kadar kullanmazsın. Zaten hayatın kuaför, çalıştığın yer ve evin üzerinde devam eder hani. Bir telefonun bağımlısısın.

• *Kuafördeki kalfalarla daha çok duygusal ilişkiler oluyor dedin.*

– Çünkü kuaförde tensel bir ilişkilenme şekli vardır. Masaj yapılır. Çünkü aslında genital organları ve dirsek teması çok fazladır kuaförde.

• Evet, bence de.

– Ve şey bu, bilmiyorum biyolojik kadınlara da yapılıyor tabii ki de, orospulara yapılanınki kadar fazla kimseye yapamazlar.

• Hımm, size karşı daha rahat davranıyorlar, aslında sınırınızı mı ihlal ediyorlar yani?

– Yok aslında geçenlerde buraya gelirken yaşadığım bir sorun vardı. Bunu anlatayım. Bir tane orta yaşlı Cumhuriyetçi taksici amcamız var. İyi işte, her şeyi çok iyi. Ben de gerçekten onun istediği bir kadınmış gibi biniyorum. Mahallenin tatlı amcası. Bu tatlı amca bir süre sonra, taksisine binmeye başladıktan bir süre sonra, Atatürkçü de bir amca, ben de öyleyim, yani hiç kendisine şey bir durumum yok, normun içindeyim ve "abi" diyerek başladığım bir cümle. En sonunda amca nasıl kadın s....ni anlatıyor bana. Yani çünkü aslında ben orospuyum ya o s..le bir şekilde ilişki kurduruyorlar bana. Yani hani sokmasalar bile, ben işte... Cumhuriyetçi ablaya yapsana bunu. Üniversite mezunu benim yaşımdaki bir kadına yap, kafanı gözünü kırar senin. Ama orospuyum ya beni s...mese bile nasıl s...ğini anlatır veya penisinin çok büyük olduğunu anlatır veya geç boşaldığını veya iğrenç işte yani o erkekliğini bir yerime sokar yani. Hiçbir şey yapmasa tesbihini sokar, senin yanında o arabeski açamazken benim yanımda çok rahat arabesk açarak gelir. Ne dediğimi anladın mı?

• Evet evet, anladım. Yani kalfalar açısından da o zaman biraz öyle oluyor.

– O da tabii.

• Yani kalfa için de eşcinsel veya biseksüel kimliğini ortaya koyabileceği bir alana dönüşüyor galiba değil mi? Öyle diyebilir miyiz?

– Homoların tercih ettiği bir meslek işte terzilik, kalfalık, kuaförlük. Ama öyle bireyler daha çok trans bireyleri arzu ediyor. Ama kuaförler ibne, denmez tabii ki. Böyle bir cümle yok. Ama ne bileyim ben, öyle gibi gelirler bana. Hani "hacı hacıyı Mekke'de ibne ibneyi Dakka'da bulurmuş" derler, biz de öyle tanışıyoruz. İçgüdüsel dürtülerle tanışıyoruz. Yolda giderken ben her erkeğe "hişt" diye bakmıyorum. Hani gay erkek görünümlü bir dönemim var, öyle bir yaşamışlığım var. Hani adamla tanışıyorsun ibne içgüdüsüyle, ibne sosyalleşip sevişiyorsun, aşkını yaşıyorsun, alana çıkıyorsun, bilmem ne bilmem ne yani. O yüzden bu kelime bana çok doğru gelir. "Hacı hacıyı Mekke'de", Hac'la ilişkim yoktur ama ibneyi iyi tanırım. Görür görmez bilirim. İbne ibneyi dakkada bulur. Dili şaşar konuşmasa. Yani işte böyle.

Bir tatile gittik işte babamla. Çok mutsuzum böyle. Lisedeyim. Onları da terk etmek istemiyorum. İşte sürekli böyle somurtuyorum ve yan tarafa yaşlı bir homo geldi. Ben yaşlı homoyla oturdum konuşuyorum. Babam, "İşte böyle bir dünya, kendi cinsini bulunca" dedi (gülüyor). Sanki faşizmi de anlayabiliyorum buradan aslında. Faşizmin en temeli herhalde böyle bir yerde heteroseksüeller bana ibneyi arattırıyor. Yani korkutuyorlar. İbneyle daha özgürce bir ilişki kuruyorsun. De-

diğim yer çok doğru olmadı belki ama öyle geliyor. Çünkü canını acıtmışlar. Yani sapık, sadist birçok insanın toplanması gibi geliyor. Klanlar kurmuşlar, aileler kurmuşlar, sistemin bir şekilde üstüne saldırıyorlar. Sen ezemiyorsun, "benim bir şekilde dayım var, kocam var, karım var, annem var", hani böyle örgütlü bir şekilde senin karşında duruyorlar; sen garip zavallı ibnesin hani, böceksin ve seni örgütü ile ezebiliyor. Sen hiçbir şey yapmasan, mesela abisi gelir döver. Sen hani çok yalnızsın, çok hani açıkta bir yerdesin. Bir de bana "hastalıklı" diyor. Bence hastalıklı olan o. Kendileri hasta, görüyorsun, dünyayı mahvediyorlar, savaş yapıyorlar, orduları var. Ordu deme bana. Hastalıklı insanların karşısında siz sessizsiniz biliyorsunuz. Tabii ki senin canını çok acıtacaklar.

• Kuaförler biraz da şey gibi oluyor mu, yani benzer kimlikteki insanlarla bir araya gelme ve aslında bir rahatlama ve bir sosyalleşme alanına da dönüşüyor. İşe hazırlanmanın yanı sıra eğlenme alanı da oluyor mu? Eğlenme derken arkadaşlık ve muhabbetin geliştiği.

– Grup grup değişir kuaförler. Mesela Çankırı Caddesi'nde çalışıyorsan, oradaki pavyonlardan birinde çalışıyorsan, 4-5 tane şarkıcı vardır. Nilgün Sezer gibi, öbür bilmem ne Doğanay gibi, onlar çalar ve rakı içilir. Biraz böyle Kızılay gibi popülist bir yere geliyorsa "dumtıs dumtıs" salak bir şey çalar. Kıyafetler de değişir. Mesela Ulus'un kuaförleri ökçeli ayakkabı, ince Ankara ayakkabıları, kumaş pantolondur, kolunda tespihi olan tiplerden. Ama öbür çocuklardan daha iyidir hani, bir tık daha anlaşılabilir, çünkü tarak tutmuş, garsondan iyidir. Çünkü kadınla çok yakın bir ilişki kuruyor. Bazı kuaförler mesela saçma saçma "ay, may" der, adam heteroseksüeldir de hani ama dili artık oradan şey yapmış. O yüzden de hani grup grup da değişiyor tipleri. Zibidi en şarlatanı oluyor. Beni sev, diye takla atıyor. Kuaför ve garsonun eğildiği ve yaladığı kadar ben yalamadım hiç, eğilmedim (gülüyor). Öyle değil mi yani?

• Evet çok özen de gösteriyor bir yandan. Çok yaklaşıyor.

– Benden daha çok yalıyorlar yani. Yalamayı öğrenmişler güzelim, napalım? Allah yardımcısı olsun onların da (gülüyor). Çok dini bütünüm. Cuma mı bugün (gülüyor)?

• Peki kuafördeki muhabbetler nasıl oluyor? Diziler, oyuncular güncel siyaset. Ne tür muhabbetler dönüyor genelde?

– Kız güncel siyaseti felan mı olur orospunun? Orospu olmuş artık. Çok siyasetin içinde filan bir yerde değil artık. Orospu olmuş. Napçak orospu siyaseti? Siyasete girse milletvekili mi yapacaklar? İki gün sonra pornoları gösterirler. Orospuluk gibi bir sınıf vardır, onu anladın mı? Niye güncel siyasetin içine gireyim? Yani mesela ben bir ara yazar olma hevesindeydim, yazıyordum filan. Ayyy kıçı kırık insanlar ne pis şeyler söyledi. Ben yazar mı olacam yavşaklar? Sokaktan gördüğümü yazıyorum. Onları yazar mı yapar bu sistem, bu ülke?

• *Nasıl tepkiler veriyorlar?*

– Neyse hadi boşver. Çünkü hani bu beyaz sınıfın el uzattığı bir alana sen orospu halinle dil uzatıyorsun? Yani işte feminist hareketin içinde bir tane orospu var mı? Sen hiç gördün mü feminist harekette orospu? 3 tane dil bilmeden feminist olamazsın şekerim. Bir de aslında vajinanın yaptığı tek iş. Hani anladın mı? Sen feminizmden bahsediyorsun. Vajinalı olmanın, kadın olmanın yaptığı bir iş var. Ama bir tane feminist orospu görmedim. Orospuların içinde de feminist istemiyoruz biz asla (gülüyor). Hiç almayız aramıza, nerede bir feminist görsek saçını başını yoluyoruz (kahkahayla gülüyor). Dediğim şeyi anladın mı?

• *Anladım.*

– Hani sen bu kadar körsün orospunun yaşamına.

• *Daha orta sınıf bir hareket galiba.*

– Alt sınıf anacım.

• *Yok, feminist kesim için söyledim.*

– Üst sınıf. O yüzden kadın hakları bu hallerde değil mi? Benim gördüğüm bu. Siz belki daha çok okumuş yazmışsınızdır.

• *Yok, sen daha iyi bilirsin birçok şeyi daha fazla deneyimlemişsindir. Yani zamanla dönüşür umarım. Bence feminist hareketle seks işçileri arasında bir dayanışma olması gerekir. Belki zamanla olur.*

– Aman bize ne! Sen karışma o işlere. Hükümet tutuklayıverir hepimizi.

• *Saç modası yıllar içinde nasıl değişti?*

– Mesela orospunun rengi sarı diye bilinir, açık sarı. Saçın rengini ne kadar açarsan o kadar. Mesela pavyonlarda sapsarıdır kadınların saçları, kaymaklı kadınların rengidir sarı, anladın mı? Aslında orospuluk ibnelik gibidir. Heteronormun dışına çıkmışsındır. Yani orospuyla ibnenin düşmanı aynıdır: abisi, babası, kocası, taksicisi, kuaförü. Aynı düşmanlara sahiptir. O nedenle ibneyle orospu yoldaş olmak zorundadır. Geceleyin hani ben feminist hareketteki gibi bir homofobi, transfobi görmüyorum ki orospudan. Orospu bağırıyor, "Onun a.ı yok, benim var" diyor. Belki senin s...nden pahalı gidiyor. Hani bilmiyorum. Başka. Alanda ekmek kavgası var hani, anladın mı? Sokakta ekmek kavgası var. Canımızı da acıtıyoruz. Alandaki kavga çok daha çirkin bir kavga. Yani beni dahil etmediğin bir kavga, anladın mı? O yüzden Allah herkesin işini gücünü rast getirsin. Ne diyeyim kuzum? Başka konuşacak bir şey yok. Feminizmin avukatı sen misin? Ayrıca ben feminist bir kadınım.

• *Bence de öylesin.*

– Feminizmden beslenerek konuşuyorum.

Demhat: "Kuaförler eril zihniyeti ve heteronormatif ikili cinsiyeti yeniden üreten yerler"

• 1990'lıydın sen değil mi?
- 92.

• 92. Eğitim?
- Üniversite.

• Memleket?
- Aslında Mardin. Ama doğma büyüme İstanbul ve Adana arası. Hiç Mardin'i görmedim.

• Sivil toplum çalışanısın.
- Evet.

• Senin kuafördeki deneyimin nasıldı?
- İlk deneyimde, kuaförlerin zaten kadın ve erkek olarak ayrı olması bana çok garip gelirdi. Hani ilk gittiğimden beri. Erkekler erkek kuaförüne, kadınlar kadın kuaförüne falan. Hatta bayan kuaförüne. İlk deneyimlerimin tabii ki hepsi erkek kuaföründe oldu ve erkek kuaförü çok daha eril dilin, erkek söylemlerinin çok yoğun üretildiği bir yer. İşte spordan bahsedilir, seksten bahsedilir sürekli. Kadınların nasıl cinsel arzu nesnesi olduğu anlatılır ve böyle bir kuaförde hemencecik işimin beş dakikada olup bitmesini isteyip, kurtulmak isterdim. O deneyimler biraz kötüydü. Ama belirli bir yerden sonra orayı da kıvırtan bir şeysin. Çok böyle erkeğe de benzemiyorsun. Belirli bir yerden sonra alay, dalga meselesi oluyorsun, konu haline geliyorsun.

Ama son iki üç yıldır hem bir uniseks kuaföre, hem de transların daha çok gittiği bir kuaföre gidiyorum. Orası da aslında, hiyerarşinin, kadın olma halleri arasındaki o hiyerarşinin belirlendiği yer gibi geliyor bana. Hani işte vajinalıysan aslında en üst yerdesin. Silikonların, estetiklerin varsa onun altındasın. Estetiksizsen onun altındasın. Sakalların varsa en alttasın hepsinden. İşte hiyerarşinin yaratıldığı bir yer. Aslında bence eril toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde toplumun bizden istediği kadının yaratıldığı da bir yer gibime geliyor. 90-60-90 güzellikte. İşte güzel dediğimiz de boya badana, ince kaş, tertemiz yüz, jilet gibi saç. Yani güzellik algısını, bu bahsettiğim güzellik algısını dayatan yine erkek, heteronormatif sistemin yarattığı güzellik algısının yeniden üretildiği yerlermiş gibi geliyor. Deneyimlerim de hep böyle işte yani.

Benim gittiğim şu an daha çok dönme kuaförü, orospuların gittiği bir kuaför. Bakıyorsun hepsi fabrikadan çıkmış gibi. Saçlar aynı, renkler aynı, makyaj aynı, kaş tarzı aynı. Ve bir fabrikasyon, fabrika var ve o fabrikaya giren çıkan çok net oluyor, belirli oluyor. Mesela ben daha çok normlar dışında bir şeyler yaptırmayı sevi-

yorum. Bonus yaptırıyorum mesela. Kapkabarık saçım oluyor. Onları görenler mesela: "Demhat ne oluyor?" diyorlar. Bir kere rasta yaptırmıştım. "Sen travesti misin? Buna emin misin?" demişlerdi. İşte ne bileyim ağda yaptırmıyorum. Epilasyona gittiğimde parça parça yaptırıyorum acıdan dolayı. Herkes şey yapıyor: "Böyle travesti olmaz". Yarattığımız bir travesti de var aslında. Dönme de var.

• Peki sen memnun kalıyor musun yapılan şeylerden? Memnuniyetsiz mi ayrılıyorsun kuaförden? Ya da işte kendi istediğini mi yapıyor kuaför?

- Ya aslında iki deneyim de oluyor. Çok memnun olduğum da oluyor. Ağlayarak çıktığım dönemler de oluyor. Bir defa gittiğimiz bir kuaförde çalışan çocuklar da seninle diğerlerinin arasına fark koyuyor, orda çalışan elemanlar. Vajina üzerinden bir kadınlık algısı var ve bu kadınlık algısı orada mesela kons yapanlar, trans kadınlar var. Mesela ben şey diyorum: "Çivi maşa istiyorum" diyorum. Çivi maşa dediğim çok küçük küçük yuvarlaklar ve o sonra kabarık haline geliyor ama o bildiğimiz maşa yapıyor, kafama maşa yapıyor. Ben diyorum "Yanlış yapıyorsun". "Yok bu çivi maşa" dedi. Sonra ben bıraktırmıştım. "Saçımı senin yapmanı istemiyorum" dedim, bırak. Çünkü o anda mekâna na-trans bir kadın geldi ve çocuk onunla ilgilenmek istedi.

• O yüzden senin isteklerini önemsemedi.

- Evet, önemsemedi ve ben çok üzülerek ayrılmıştım. Çünkü aslında oradaki her şey bütün ayrımcılık güzellik üzerinden gidiyor. Çünkü onun kutsal bir vajinası var, kutsal doğuştan gelen bir memesi var. Pürüzsüz bir teni var. Sonradan kazanılmış hiçbir şey yok, yani hep doğuştan gelen şeyler. O doğuştan kadın cinsiyetinin vermiş olduğu o bütün kutsallık tanrı tarafından verilmiş. Ama benim gibi pis ucube biri ve tanrının verdiği bir erkeklik var ve o erkekliği reddederek yeni bir kadınlık yaratmaya çalışıyorum. Bu kadın ne onun hayalindeki bir kadına benziyor, ne tanrının yarattığı kadına benziyor. Bu çok ayrı bir kadınlık yaratıyor. Memesi olmayan, penisi olan ve kadın kuaförüne gelip kendisine işlem yaptıran bir dönmeden bahsediyorum. Ama çok memnun olduğum dönemler de oldu yani.

• Ne sıklıkta gidiyorsun?

- Ben genelde her gün gitmiyorum. Ama haftada bir defa uğruyorum yani.

• Mesela ağdayı filan da mı orada yaptırıyorsun?

- Ben ağda kullanmıyorum. Benim vücudum çok delik oluyor. Ağda, tüy dökücü şeylere vücudum reaksiyon gösterdiği için epilasyona gidiyorum.

• O başka oluyor zaten değil mi?

- Aynen öyle.

• *Peki sence bir sosyalleşme mekânına dönüşüyor mu kuaför salonu?*

- Hı hı. Bazen bazı insanlarla evlerde ya da barlarda, caddelerde sokaklarda sosyalleşemiyorsun. Bazı insanlarla sadece kuaför üzerinden sosyalleşebiliyorsun. Çünkü tek çıktığı alan ve sosyalleşmek istediği tek yer orası olabiliyor. Bazen öyle insanlara ulaşabiliyorsun. Bir yerde mesela kuaför kız, Ganimet'in seni tanıştıracağı kız, benim de arkadaşım, orda çalışıyor ve onun işinin bittiği saatte bizim işimiz başlıyor. Onun için tek sosyalleşebildiğimiz yer onun için orası olabiliyor.

• *Peki sohbet muhabbet nasıl gidiyor? Neler konuşuluyor?*

- Genelde hani (gülüyor) norm düzeyinde konuşuyorsun. İşte saçımı şu renge boyasam daha iyi olur, bu renge boyasam sevgilim beğenir, şu gün şu makyajı yaparsam müşterinin daha çok ilgisini çeker. Yani tamamen, herkes için demeyim de, tamamen erkeği tatmin etme memnun etme üzerine yapılan işlemlerin sohbetleri dönüyor. Veya da saçma sapan televizyon programlarının dedikoduları yapılıyor veya da sevmediğimiz bir insanın arkasından konuşmalar, işte dedikodusu, sohbetleri muhabbetleri dönebiliyor. Yani genelde politika üretilen bir yer olmuyor. Daha çok dedikodunun döndüğü, saçma sapan TV programlarının konuşulduğu ve daha çok "nasıl güzel olabilirim, daha çok nasıl na-trans kadına benzerim?" konuşmaları oluyor. İşte "burnumu şöyle yaptırsam, şuramı şöyle doldursam, kalçamı büyütsem, yağımı aldırsam", bu tarz sohbetler dönüyor.

• *Ne tarz müzikler çalıyor? Dekor filan nasıl oluyor?*

- Dekor tabii ki çok böyle cici kızların gittiği, kullandığı, led ışıklarının olduğu, böyle pembiş pembiş şeylerin olduğu yerler oluyor. Müzik, yani gittiğim kuaförde müzik genelde çok böyle değişik remixleri olan pop şarkıları oluyor. Müşteriye şöyle bir avantaj veriliyor (gülüyor): müşteri telefonundan bağlanıp şarkı açabiliyor. Bir kesim Rihanna, Beyonce dinlerken bir kısım Arap Şükrü dinliyor. Bir kesim Demet Akalın dinlerken bir kesim ilginç bir şekilde Bülent Ersoy dinliyor. Her kesim farklı farklı şarkı dinliyor.

• *Sosyalleşirken ikramlar nasıl oluyor?*

- Çay, kahve, bu tarz ikramlar yapılıyor. Çünkü trans olduktan sonra biraz fazla para ödediğin için bu paranın karşılığını bir şekilde ödemek zorunda kalıyor adam. Hani translar belirli bir yerden sonra anlıyor sömürüldüğünü veya da parası için sadece oraya gidip geldiğini. Çay ikramıdır, kola ikramıdır. Geçen işte adam boğma rakı ikram etmeye çalıştı. İşte "Boğma rakı içer misin?" filan.

• *Na-trans kadınların gittiği yerlere göre hep daha pahalı oluyor, değil mi?*

- Tabii tabii, çok daha pahalı oluyor.

• *Peki hiç, taciz, şiddet ya da ayrımcı bir tavır oldu mu?*

- Ya geçenlerde yaşamıştım ben. Anlattım o ayrımcı tavrı ama. Onun için de kua-

för ekibi toplantı aldılar. Çocuğu uyardılar. Yoksa onun dışında benim gözle gördüğüm bir taciz olmadı. Ama erkek kuaförlerinde, ilk böyle yeni yeni kendimi tanıyorum işte keşfediyorum, o dönemlerde baya bir taciz oluyordu. İşte kuaför çocuğun penisini kolumun, dirseğimin o taraflara sürmeleri falan, baya bir taciz oluyordu.

• O peki erkek kuaförü müydü?

- Erkek kuaförüydü evet. Yani bir kadına benzemiyorsun ama erkeğe de çok benzemiyorsun, s.k.lebilen bir durumdasın işte ordan tatmin oluyordu. Ama tabii ki o yaşlarda bunun taciz olup olmadığını hiç bilmiyordum. Bunu sonrasında anlıyorsun, daha çok öğrenince, kendini bulunca, bir şeyler okuyunca.

• Genelde daha sonradan fark ediliyor zaten böyle.

- Evet.

• Peki böyle hâkimiyet kurma gibi bir şey oluyor mu? Hani yönlendirme gibi.

- Eğer ki daha fazla para alacaksa oluyor, evet.

• Hımm, daha pahalı uygulamalara yönlendirme şeklinde.

- Aynen öyle. Mesela bir tane at kuyruğu vardı. "Sana deneyelim, çok yakışır" filan dedi. Ben de hani çok sevmem, kendi saçlarıma böyle büyük işlemler yaptırmıyorum. "Takalım" filan oldu. İşte böyle tutturdular. "Ay ne kadar yakıştı filan" hani. Yakışmıştı da yalan yok. "Ne kadar abi?" dedim. "Sana satalım bunu ya, 1.200 lira" filan deyince "hah!" diye kaldım yani. Postiş bir şey yani, at kuyruğu, yani en iyisi 700 lira filan yani.

• Kuaförünü neye göre seçiyorsun? Değiştiriyor musun? Neye göre tercih ediyorsun?

- Samimiyetine göre (gülüyor). Zaten şu anda gittiğim iki kuaför var. Birisi kaş, birisi saç kuaförüm. Saçlarımı zaten ondan başkasına kestirmiyorum. Uçlarını filan aldırıyorum. İkisi de çok samimi geliyor bana. Tamam, evet o gittiğim dönme kuaförü biraz fazla para alıyor ama kızın ilgilenmesi, hani hiçbir ayrım yapmadan ilgilenmesi, trans olduğum için ilgilenmesi bana daha cazip geliyor. Başka yerlere gidip transfobiye maruz kalmaktansa biraz daha fazla ödeyip maruz kalmamak daha iyi gelebiliyor. Her alanda maruz kaldığın şiddete bari para verdiğin alanlarda maruz kalmamak.

• Herhangi bir şey yapmayacaksan da muhabbet etmeye kuaföre uğradığın oluyor mu?

- Oluyor. İki kuaförüme de oluyor. Seviyorum çünkü. S. var Konur'da. S. benim çok çok sevdiğim bir arkadaşım. Aynı zamanda E. de çok sohbet ettiğim beğendiğim bir arkadaşım. Yolumun üzerindeyse ve işim yoksa kesinlikle uğrarım ikisine de.

• Kuaförde yapılan bazı işlemleri evde arkadaşınla yapmayı tercih ettiğin oluyor mu?

- Makyajı oluyor. Ev arkadaşım güzel makyaj yapıyor (gülüyor). Zaten çok makyaj yapmıyorum kuaförlerde de. Saçımı ben çok abartı sevdiğim için kuaför yapıyor. Bonus seviyorum, kabarık saçlar falan (gülüyor).

• Masaja filan kuaföre gittiğin oluyor mu?

- Hayır.

• Başka bir yere gidiyor musun onun için?

- Masaja hamama gidiyorum. Şimdi aklıma geldi. Evet, hamam. Ordaki masajlar bana daha böyle rahatlatıcı ve uygun geliyor. 40 lira veriyorsun diyelim. Hem masajını hem keseni filan yaptırabiliyorsun.

• Ben de hamama gidiyorum. Normalde 150-200 lira çünkü. Hamamın hem kendisinin rahatlatan bir hali oluyor. Senin bu konuyla ilgili anlatmak istediğin, söylemek, eklemek istediğin başka bir şey var mı?

- Bazen toplumsal cinsiyeti konuşurken bazı alanlardan uzaklaşabiliyoruz. Kuaför de bu alanlardan biri. Aslında toplumsal cinsiyet normlarının en baba üretildiği yerlerden birisi kuaför. İşte ne bileyim, okullar, kahvehaneler, gazinolar, vs. diye gider. Bazen bunları unutuyoruz. Bu çalışmanın kuaförlere değinmesi benim için çok sevindirici oldu. Neden dersen, üretiyoruz. Karşı durduğumuz bir şey var, erk, eril zihniyet olsun, heteronormatif ikili cinsiyet olsun, bunları aslında yeniden üretiyor. Buraları değiştirip dönüştürmeden tamamını düşünemiyorum ben. Çünkü bazı mekanizmalar var, gerçekten elimizde olan değiştirebileceğimiz bir yer varsa oralardan başlamak, kaleyi içten fethetmek daha iyi olabilir. Toplumsal cinsiyet var. Ona karşı savaşıyoruz. Ama hiçbir şey yapmıyoruz, sadece toplumsal cinsiyeti konuşuyoruz veya da ikili cinsiyetten bahsediyoruz. Bu ikili cinsiyet nedir? Bir duvara karşı konuşmak. Bu duvar ve çok boş geliyor. Konuştuğun şeyi yüzüne çarpıyor. Bunun kalelerini, yerlerini yıkmak gerekiyor.

• Benim de gerçekten çok hoşuma gidiyor. Birçok deneyim de kesişiyor. Benim de çok ilgimi çekti duyduğumda.

- Evet, öyle. Teşekkürler.

• Ben teşekkür ederim. Sağ ol vakit ayırdığın için.

- Rica ederim.

Zanaat ve Endüstri

MEŞHUR KADIN BERBERİ ANLATIYOR

Röportaj: ÜMİT DENİZ

Babıali'nin namlı muharriri Ümit Deniz, 60'larda *Hürriyet*'e 7 meşhur "kadın berberi"ni konuşturmuş. İşte bunlardan biri, Yılmaz Yakar.

"Orta yaşlılar günlük olaylardan, genç hanımlar son modalardan, kızlar da hep aşktan bahseder"

Dükkânı Osmanbey'de bulunan 30 yaşındaki kadın kuaförü Yılmaz Yakar, yaşının küçüklüğüne rağmen tam 17 senedir bu meslekte çalıyormuş, 1958'de Paris'te yapılan kadın kuaförleri müsabakasında 24 milletin berberleri içinde o da derece ve madalya kazanmış. O müsabakada birinciliği Prenses Margeret'in berberi Antonio Salvatore'ye vermişler.

• *"Hanımlar politikadan bahsederler mi?" sorumuzu gülerek merhum şair Orhan Veli'nin ağziyle cevaplandırdı:*

– "Ne Atom bombası,
Ne Londra konferansı,
Bir elinde cımbız,
Bir elinde ayna,
Umurunda mı dünya..."

Hanımlarımızın işleri o kadar başlarından aşkındır ki gidecekleri kokteyl partiler, sinemalar, tiyatrolar ve kabul günlerinden başka söz etmez, konulara girmezler.. Tabiî, bu arada moda, muhaverelerin bel kemiğini teşkil eder.

• *Hanımlar sizlerle neler konuşurlar?*

– Bu onlarla aramızdaki samimiyet ve tanışıklığın derecesine bağlıdır. Orta yaşlı hanımlar; umumiyetle aktüel mevzulardan, havadan, sudan, gazetelere intikal etmiş günün dedikodularından bahsederler. Genç hanımlar ise daha ziyade son saç modalarından, dost, ahbap davetlerinden, ziyafet ve partilerden, genç kızlar ise umumiyetle erkeklerden, sevgililerin ihanetlerinden, erkekleri idare etmenin usullerini bilmediklerinden bahsederler. Hattâ aralarından bazıları, sevgilisinin ruh tahlilini yapabilmek, davranışlarının mânasını öğrenebilmek için bizden yardımımızı rica eder.

"Siz de erkeksiniz, bilirsiniz" derler. "Erkek arkadaşım bana şöyle muamele ediyor, bunu söylediğim zaman şu şekilde cevap veriyor. Böyle söylediğim zaman şöyle yapıyor. Ne demek istiyor yani? Acaba beni seviyor mu? Yoksa benimle vakit mi geçirmeye çalışıyor? Sizin sevgiliniz size bunları yapsaydı, siz nasıl cevap verirdiniz acaba?"

Nezaket ve nezahet çerçevelerini aşmadan, aşk denizine kendini kapıp koyuvermiş bu genç hanımlara aklımızın erdiği, gücümüzün yettiği, dilimizin döndüğü kadar yardımcı olmaya çalışıyoruz tabiî. Ama söylediklerimiz onlara fayda veriyor mu, vermiyor mu bilmiyoruz tabiî.

İşini bilen bir kadın berberi, asla müşterilerini deşip, onların sıkıntı ve üzüntülerini öğrenmek için tecessüs göstermez. Ayrıca ketûm bir kuaförün müşteri bakımından kazancı da o nispette büyük olur.

• *Müşterilerinizin en fazla acele edenleri gençler arasında mı, yoksa yaşlılar arasında mıdır?*

– Hanımlar arasında yaşlılığı kabul edip benimseyenler o kadar azdır ki böyle bir ayrım yapmak, onlar hesabına bir hayli güç olacaktır. Yalnız şu kadarını söyliyeyim ki müşterilerimiz arasında acele etmiyeni hemen hemen yok gibidir. Nedense hepsinin de mutlaka bir işi vardır.

Bunca senedir, ben "Bugün işim ve acelem yok. Saç tuvaletimle istediğiniz gibi uğraşabilirsiniz," diyen tek bir müşteriye rastlamış değilim. Rastlıyamıyacağımdan da maada.

• *Müşterilerinizin hepsi randevu ile mi gelir?*

– Ekserisi önceden telefonla randevu alırlar. Ama randevusuz gelenler de olur tabiî. Onlar da oturup sıralarını beklerler. Berberde sıra beklemek kadar hanımlarımızın, üzerinde titizlikle durdukları başka bir husus yoktur. Öyle ki bazan ana kız arasında bile bu sıra alma yüzünden çekişme olur. Kız, annesine, anne kızına yerini vermek istemez.

• *Yaşlı hanımların davranışları nasıldır?.. Gençlere nispeten hareketleri farklı mıdır?*

– İçlerinde bazı öyleleri vardır ki onlar karşısında ne yapacağımızı, ne söyliyeceğimizi şaşırır kalırız. Üstelik söz de dinlemezler. Kaani de olmazlar. İllâki diretir, dediklerini yaptırmak isterler.

Yılmaz Yakar salonunda müşterilerle ilgilenirken. *Hürriyet* gazetesi arşivinden.

• *Ne mesela?*

– Bir gün orta yaşın üstünde, süslü-püslü bir hanım geldi dükkâna. Giyim kuşamından anlaşıldığına göre belli ki varlıklı bir hanım. Ama ben onu ilk defa görüyordum. Buyur ettik, yer gösterdik, arzusunu sorduk.

Hanım koltuğa yerleştikten sonra çantasına uzandı ve oradan bir fotoğraf çıkardı. Önce hayran hayran kendi seyrettikten sonra bana uzatarak:

"Böyle bir saç tuvaleti ve baş istiyorum," dedi.

Mûtad nezaketi elden bırakmadan, "emredersiniz"i bastırıp resmi aldım ki ne göreyim beğenirsiniz? Hanım torunu yaşında bir Amerikan sinema yıldızının fotoğrafını kavramış, soluğu bizim dükkânda almış.

"Şey," dedim.. "Bilmem ki," dedim. "Hanımefendi siz daha iyi bilirsiniz ama," dedim.

Hanımefendiyi ikna etmek mümkün değil. Durumun farkına varan müşteriler, aralarında gülüşmeye başladılar. Kadın fark edecek diye de ödüm patlıyor. İkinci bir "emredersiniz"i bastırıp hemen işe giriştim. Hanımın istediğinden âlâ bir saç tuvaleti yaptım ama, nedense ona da bir daha bizim dükkânda rastlamadım. Kimbilir saçını görünce arkadaşları benim hakkımda kendisine neler söylediler?

• *Müşterileriniz saat kaçta gelirler ve en fazla müşteri hangi günlerde gelir?*

– Türk hanımları, ecnebi kadınlardan daha fazla süslerine düşkündürler. Fazla titizdirler, çok daha itina edilmek isterler. Bazan sabahları yedi-

de bile bize dükkânı açtıranlar olmuştur. Bunlar daha ziyade filim yıldızlarımızdır. Ama umumiyetle hanımlarımız saat dokuzdan sonra gelmiye başlarlar. En çok müşteri akını olduğu günler de Perşembe, Cuma ve cumartesi günleridir.

• *Hanımlar çocukları ile birlikte mi gelirler?*

– Çocuk sahibi hanımlar, çocukları, bilhassa kız ise, kundak devrini geçirdikten sonra mutlaka onları da yanlarında taşırlar.

• *En titiz müşterileriniz kimler arasındadır. Gençler mi, yaşlılar mı?*

– Genç kızlar.. Onları memnun etmek asla mümkün değildir. Hiçbir şeyi beğenmezler. Üstelik bütçeleri ve ödeme kabiliyetleri de mahduttur.

• *Demek sizlere en fazla bahşişi yaşlı hanımlar veriyor?*

– Hayır, evli genç hanımların tutumu daha başkadır. En rahat para ödiyen sınıfı onlar teşkil ederler.

• *Müşterileriniz muayyen midir?*

– Her kuaförün muayyen müşterileri vardır. Bunlar eski müşterilerdir ki iki dünya bir araya gelse, alıştıkları berberden başkasına saç yaptırmazlar. Hele boya bahis konusu olduğu zaman, bu titizlikleri bir taassup derecesine varır.

• *Dargın müşterilerinizin yan yana düştükleri olur mu? Onlar birbirlerine karşı nasıl davranırlar?*

– Berber dükkânları, hanımların en kolay ahbaplık kurdukları mahallerdir. Buna mukabil, darılan arkadaşlar da berberlerini mutlaka değiştirirler. Umumiyet itibariyle, eski müşteri yerini muhafaza eder, yeni gelmiş olan müşteri başka berbere gider.

İSTANBUL'UN MÖSYÖSÜ, KUAFÖR VİLİ'Sİ

RİTA ENDER

O herkese "mon cher"[1] dermiş, herkes ona "Mösyö Vili".

İstanbul'un Mösyösü'ymüş.

Mösyö olduğu her halinden belliymiş. Kılık kıyafetine bakan anlarmış; her zaman takım elbise giyer, şık bir kravat takarmış. Hakkında, "doğuştan beyefendi" denilen insanlardanmış. Tam bir "eski İstanbul beyefendisi" imiş.

Fakat İstanbullu olmak için İstanbul'da doğmak gerekiyorsa eğer; o İstanbullu değilmiş. Türkiye'deki nüfus kayıtlarına göre, Mösyö Vili, 1900 yılında Çernoviç'te dünyaya gelmiş.

O günlerde Galiçya'nın bir şehri olan Çernoviç, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeymiş. Belki bu hâkimiyetle ilişkili Vili'yi 50'li, 60'lı yıllarda tanıyanlar, onun "Avusturyalı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan kaçan bir Yahudi" olduğunu sanmışlar. Belki de dilinden dolayı... Çünkü Çernoviç, Doğu Avrupa Yahudilerinin ana dili olan Yidiş için çok önemli bir merkezmiş. Hatta Mösyö Vili 8 yaşındayken yani 1908 yılında, dünyadaki ilk Yidiş dili konferansı, burada yapılmış.

Vili'nin ailesi konferansa katılmış mıdır bilemiyoruz. Bildiğimiz; Vili'nin bir Yahudi olarak dünyaya geldiği, baba adının"Mezes" olduğu ve ömrünü İstanbul'da geçirdiği...

Anlatılanlara göre Vili, Birinci Dünya Savaşı sırasında, 16 yaşındayken İstanbul'a gelmiş. Çernoviç, Ruslar tarafından ele geçirilince, oradaki Yahudi cemaati de saldırıya uğramış. Kaçmışlar. İçlerinden bazıları, Amerika'ya gitmek için yol almış.

1 Fransızcada "sevgili", "canım" anlamına gelen bir hitap.

Vili de öyle yapmış. Ancak Amerika yolunda İstanbul'a varmış.

Ve İstanbul onu durdurmuş.

Sonraki yıllarda Vili'ye yol arkadaşlığı yapacak olan emekli kuaför Yusuf Altunbaş, Vili'den dinlediği o günleri şöyle anlatıyor:

> Mösyö Vili, İstanbul'a Birinci Dünya Savaşı sırasında geldi. Aslında "yeni dünya" diye tabir edilen Amerika'ya gitmeye çalışıyorlardı. Amerika'ya gitmek için İstanbul üzerinden gemilere biniyorlardı. Bolşevik İsyanı ile Avrupa'dan kaçanlar hep İstanbul'a geldiler. İstiklal Caddesi'nde Balık Pazarı'nda, Çiçek Pasajı'nın orada fıçılar üzerinde oturup, bira içip beklerlermiş. Vili de işte, oradakilerdenmiş. 16 yaşındaymış. Sonra burada, Osmanlı Musevisi olan bir ailenin yanında kalmış. Adam berbermiş, Vili de onun yanında berberlik öğrenmiş. Sonra patronu Amerika'ya gitme kararı almış, Vili'yi de çağırmış; "Gel, seni de yanımda götüreyim," demiş. Vili istememiş. Türkiye'de kalmış.

Türkiye'de kalmış ve "Kuaför Vili" olmuş. 1924 yılında, "Beyoğlu, İstiklal Caddesi no: 211" adresindeki kuaför dükkânını açmış ve "dükkân sahibi" olmuş. Daha sonra İstanbul kadın kuaförlerinin meslek odasına kaydolmuş. Bugün odadaki[2] kayıt defterinde, Vili'nin kaydının olduğu bölümün "Mülahazat" yani "Düşünceler" başlığı altında, bir çarpı işareti (X) var. Bu "X", muhtemelen ölümü simgeliyor. Veya yalnızca artık mesleğini icra etmediğini...

Odadaki kayıtta Vili'nin ev adresi de yer alıyor: "Beyoğlu, İstiklal Caddesi 146/6". Evi ile dükkânı karşı karşıyaymış. Mösyö Vili'nin eviyle dükkânı arasındaki yolculuğunu, 1964 yılında onunla çalışan emekli kuaför Şükrü Taşçı şöyle anlatıyor:

> Dükkân Atlas Sineması'nın yanında idi. Ön kısmı parfümeri, arka kısmı erkek idi. Üst kat da bayan kuaförüydü. Cilt bakımını ilk onda gördük biz. Mösyö Vili'nin salonda bir masası vardı, gelir orada otururdu. Girer girmez solda bir masaydı. Bütün gün oradaydı. Arada canı sıkıldığı zaman çıkardı. Evi zaten hemen dükkânın karşısındaydı.

Şimdi orası bir ev değil. Vili'den sonra İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'na da ev sahipliği yapan Luvr Apartmanı'nda, bugün "OXXO" isimli bir kıyafet zincirinin dükkânı var. Kuaför Vili'nin yerinde ise bir köfteci hizmet veriyor; "Bursa Izgara-Beyoğlu" tabelası ile.

Mösyö Vili, köfteden ziyade balık severmiş. Bir zamanlar onun yanında

2 Odanın bugünkü adı İstanbul Kadın Kuaförleri, Manikürcüleri, Esnaf ve Sanatkârlar Odası'dır.

Mösyö Vili'nin evi hemen dükkânın karşısında, Luvr Apartmanı'ndaydı (Fotoğraf: Sarkis Güreh).

çalışan ve Vili'nin kendisine "Paşam" yerine "Passam" diyerek hitap ettiği Neco Tekcan, şöyle söylüyor:

> Vili Boğaz'a gider arkadaşlarıyla balık yerdi. Haftada bir kere mutlaka Boğaz'a inerdi. Rakı-balık yapardı. Keyif için yerdi. Filinta gibiydi. Çok şık giyinirdi. Fuları, ayakkabıları... Pantolonu hiçbir zaman ütüsüz olmazdı.

Vili haftada bir kere mutlaka Boğaz'a iner, arkadaşlarıyla rakı-balık keyfi yapardı. Sağ tarafta Yılmaz Yakar ve Mösyö Vili, karşılarında soldan sağa Yusuf Altunbaş, Sabri Bora ve Necati Pelit (Fotoğraf: Yusuf Altunbaş Arşivi).

Vili'yi tanıyan, onu gören-bilen herkes ondan bahsederken şıklığından ve zarafetinden söz ediyor. E ne de olsa o, zamanın "sosyete berberiymiş". 16 yaşında bir defaya mahsus Vili'ye gitmiş olan Eliza Pinhasonu böyle tanımlıyor ve diyor ki:

> Vili, sosyete berberiydi. Çok çok meşhurdu. Şık bir yerdi. Ben hatırlıyorum, annem beni bir defa oraya götürmüştü. Saçımı kestirmiştim, 16 yaşındaydım.

Eliza Hanım'ı, Madam Meri[3] şu sözleriyle doğruluyor:

> Şimdi herkes her yere gidiyor ama o zaman öyle değildi. Böyle yerlere gitmek için zengin olmak lazımdı. Vili'ye ancak parası olan giderdi. (...) Safiye Ayla'yı gördüğümü hatırlıyorum.

3 Meri Hanım, adının yer almasını istemediğinden kendisinden böyle söz edilmektedir.

Safiye Ayla sahne almadan önce Kuaför Vili'ye gider, saçlarını yaptırırmış. Sonra mikrofonu alır ve söylermiş: "Bir ihtimal daha var / O da ölmek mi dersin? / Söyle canım ne dersin? Vuslatın başka âlem / Sen bir ömre bedelsin"

Mösyö Vili'nin üç büyük aşkına tanıklık etmiş Yusuf Altunbaş. Mösyö Vili de Yusuf Bey'in nikâhında şahit olmuş. Madam Rosa'dan başlıyor anlatmaya Yusuf Altunbaş:

> Vili önce Musevi Madam Rosa ile evleniyor. Bir oğlu oluyor, Musa adında. Musa Amerika'ya gidiyor ve sanırım Washington Büyükelçiliği'nde çalışıyor. Rosa çok kibar kadındı. Moda'da otururdu. Şişli'deki dükkânın açılışına elinde koca bir çiçekle gelmişti. Hiç unutmam. Ayrıldılar. Sonra, Madam Eleni ile evleniyor Vili. Bir kızı oluyor. Eleni Rum'du. Ayrıldılar. O kızıyla Yunanistan'a gitti. Vili, onlara hep hediye ve para gönderirdi. Eleni'den sonra da Madam Fifi oldu.

Mösyö Vili, Yusuf Altunbaş'ın nikâh şahidi olmuş (Fotoğraf: Yusuf Altunbaş Arşivi).

Şükrü Taşçı da Yusuf Altunbaş'ı doğruluyor ve kimi ayrıntıları ekliyor:

> Vili'nin sevgilisi vardı Bayan Fifi. Çok zarif, çok hoştu. Grace Kelly gibi kadındı. Çok benzerdi Grace Kelly'e. Fifi sabahları, saat 11.00 gibi dükkâna gelirdi. Geç gelirdi ama her gün gelirdi. Ondan önce karısı vardı; Eleni ya da Elena. Rum'du, ondan bir kızı oldu Vili'nin. Ama karısı ona dayanamadı, kaçtı. Kızı ve karısı onu terk edince Vili, Fifi ile oldu.

Kimin kimi neden terk ettiğini bilmek zor, fakat çok sayıda azınlığın 1955 yılında İstanbul'u terk etmesine sebep olan 6-7 Eylül Olayları'nın, Vili'nin hikâyesinin içinde de yeri var. Vili, o Eylül gününde İstanbul'da saldırıların başlayacağı haberini almış. Haberi aldığı sırada evindeymiş. Yani dükkânının karşısındaki Luvr Apartmanı'nda. Hemen dükkâna koşmuş. Bir bidon amonyağı dükkânın girişine, merdivenlerden aşağıya doğru dökmüş. Amonyak dükkânı korumuş, keskin kokudan saldırganlar dükkâna yaklaşamamışlar ve onun açısından bir zayiat olmamış.

Görünürde de olmamış. Fakat acaba bu olayı yaşamış olmak Vili'nin hayatında ne değiştirmiş? Bu saldırılara tanıklık etmek ona ne düşündürmüş? Böyle konuları etrafındakilerle çok konuşmazmış Vili. Ancak söylenene göre Türkiye'de bir yatırım yapmayı da akıllıca bulmazmış. "Halbuki," diyor Neco Tekcan, "iyi kazanıyordu. Ama burada hiç yatırım yapmadı. Mülkü yoktu. Ama onun kendisi Türkiye için büyük bir yatırımdı. Nasıl ki Afife Jale tiyatroda bir devrim yaptı; benim için de Mösyö Vili kuaförlükte böyle bir devrim yapmıştır. İşletmeciliği bize o öğretti. Disiplinli, otoriter, son derece şık giyinen, kendine bakan, ne istediğini bilen biriydi. Ben hayrandım ona, gerçekten hayrandım."

Neden? Kuaför Vili'nin nasıl bir farkı vardı? Onu başka kılan neydi?

Zapturaptıymış farkı. Şükrü Taşçı, onun zapturaptını, sanayici bir zihniyete sahip olmasına bağlıyor ve fikrini şöyle gerekçelendiriyor:

> Vili Kuaför tam bir sanayi idi. Vili saç yapmazdı, kasada otururdu. Sen bilmediğin bir işe gireceksin, bu işi yöneteceksin, sanayici gibi para kazanacaksın! Yanında kaç kişi çalıştırırdı... Departmanlar vardı sanki; dükkânı temizleyen özel kişi, çamaşırı yıkayan ayrı, bodrum katında çamaşır makinesi vardı. Her iş için ayrı elemanlar çalışırdı.

Neco Tekcan da Kuaför Vili'nin havlularını anımsıyor ve diyor ki:

> Yıkanan havluları müşteriler görmezdi. Diğer kuaförler havluları yıkayıp kapıların önüne asarlardı. Böyle bir avamlık vardı. Rahmetli Vili hiç bunu

yapmazdı. Hiç unutmuyorum, Vili'de çalışmaya başladığımda sabah 5'te işte olurdum. 4'te kalkıyorum, Çağlayan'da oturuyorum, Şişli'ye kadar yürüyorum. 5'te dükkânda oluyorum. Rahmetli Vili 5, 10 dakika sonra yanımıza gelip; "hoşgeldiniz mon cher," derdi. 3, 4 çocuktuk. Vili, personelleri konusunda çok titizdi. 5 dakika geç gelen personeli salona sokmazdı, yollardı geri; "Bugün sen izinlisin," derdi. O günlük maaşına isabet eden meblağı da Kızılay'a yollardı.

Saatinde gelen personelin ise dükkâna giriş saatlerini not edermiş. Dakikaların önceliğine bakar, ona göre müşterileri personele yönlendirirmiş. Bu tutumları nedeniyle personelleri arasında onu bir "diktatöre" benzetenler olurmuş. Disiplini, sert yapısı nedeniyle kimisi onunla çalışırken zorlanmış fakat Vili çalışkan bulduğu insanlar arasında fırsat eşitliği yaratırmış. Şöyle diyor Neco Tekcan:

> Vili'nin özelliği bay-bayan salonu olmasıydı. Bay-bayan salonu olarak Türkiye'de ilk defa Türk kuaför çocuklarına salonunu açan da Vili idi. Geçmişte Türk çocuklarını çalıştırmazlardı pek. Onlardan kuaför olmaz gibi bir imaj vardı. Ermeni, Rum ve beyaz Rus çocuklarıydı kuaför çırakları. Türk çocuklarını ilk salonuna alan Mösyü Vili'dir. Allah razı olsun, mekânı cennet olsun.

İstanbul Kadın Kuaförleri Manikürcüleri Esnaf ve Sanatkârlar Odası başkanı Oktay Erkal da Mösyö Vili'nin bu yönünü vurguluyor ve diyor ki: "Mösyö Vili çok iyi bir idareciydi. Türk kuaförlüğüne büyük hizmeti olmuştur. Salonunun altı erkek üstü bayan kuaförüydü. Türkiye'de kuaförlüğe bir yenilik getirmiştir: Türk kuaförlerini salonunda çalıştırmıştır. Onun yanında çok insan yetişti. Vili bir isimdi Türkiye'de."

Peki bu isim nasıl değişmişti? Söylenenlere göre; Mösyö Vili, Soyadı Kanunu sırasında Acar soyadını almış. İsmi ise kimi kayıtlara Veli olarak geçmiş. Halbuki herkes ona Mösyö Vili olarak hitap ediyor, Vili olarak biliniyor. Veli olarak kaydının olduğu İstanbul Kadın Kuaförleri Manikürcüleri Esnaf ve Sanatkârlar Odası'nda da öyle; Vili olarak anılıp, Mösyö Vili olarak sayılıyor. Odanın bir duvarında fotoğrafı asılı. 1950 yılından. Vesikalık. Çerçevenin içinde durmaktan biraz solmuş bir fotoğraf. Bu fotoğrafının hemen üstünde, "İstanbul Kadın Saç Tuvaleti Sanatkârları Derneği 1950 Senesinde Kuruluşundan Sonra İlk Seçilen Yönetim Kurulu" yazıyor. Anlaşılıyor ki; Vili, Oda'nın kurulmasıyla beraber yönetiminde de yer almış. Belli ki söz sahibi de olduğu Yönetim Kurulu'nun, başkanı İsmail Hakkı Sun, diğer üyeleri ise;

Mösyü Aristokli Angilidis, Necati Belit, Şükrü Şaşmaz, Rafet Targün ve Niko Raptopolos'muş.

Bazılarının isminin başında neden "Mösyü"nün yer aldığı tam açıklanamıyor fakat bilinen o ki Vili'nin müşterilerinin birçoğuna da "Madam" diyerek hitap ediliyor. Zira Vili'nin müşterileri arasında gayrimüslim kadınlar çoğunluktaymış...

Elena Kovaçi Uygun da bu durumu anımsıyor ve diyor ki:

> Bizim cemaatte[4] Vili meşhurdu. O yıllarda özellikle gayrimüslim toplumlarda çok "in"di! Herkes ona giderdi, biz de Şişli'ye taşınınca Vili'nin Şişli'deki dükkânına birkaç kez gitmiştik.

Mösyö Vili İstanbul Kadın Kuaförleri Manikürcüleri Esnaf ve Sanatkârlar Odası'nda ilk seçilen yönetim kurulu üyeleri arasındaymış (Fotoğraf: Rita Ender).

Kuaför Vili bir süre sonra Şişli'ye taşınıyor fakat Şişli'deki varlığı Beyoğlu'ndaki kadar uzun sürmüyor. Atlas Sineması'nın yanından Kent Sineması'nın yanına taşınırken Kuaför Vili'nin uğradığı değişiklikleri ve aslında kendi hayatından bir kesiti şöyle anlatıyor Yusuf Altunbaş:

> Mal sahibi Vili'yi Beyoğlu'ndaki dükkândan çıkarıyor. O da önce Harbiye'de çalışan Hüseyin Sağlam ile ortak oluyor, anlaşamıyorlar. O sırada Yusuf Altunbaş, Hüseyin'de çalışıyor. Vili kalp krizi geçiriyor, Yusuf'u hastaneye çağırıyor ve ona beraber çalışmayı teklif ediyor. Yusuf o sırada Amerika'ya gitmeye çalışıyor. Orada bir firma ile iletişimde. "Ben gidiceğim," diyor Yusuf, "Olsun," diyor Vili, "gidene kadar gel beraber çalışalım." Kent Sineması'nın oradaki yeri kiralıyorlar. 1968 sonunda ortak oluyorlar ve beraber çalışmaya başlıyorlar. O sırada Yılmaz Yakar da ortak oluyor. 81'e kadar. 81 Kasım'da Vili ayrılıyor, ortaklık dağılıyor, Kuaför Vili'yi işletmeye Yusuf devam ediyor, 85-93 arası Şişli'de, 93-2013 arası Ulus'ta.

4 Elena Hanım, Türkiye'deki Bulgar cemaatinin mensubudur.

Vili'yi ortaklık yıllarından anımsayan Kuaför Yılmaz'ın müşterilerinden biri olan Ayten Tuncay, Vili'nin o günlerde kendisinde bıraktığı intibayı şöyle anlatıyor:

> Vili çok terbiyeli bir adamdı, yüksek sesle konuşması yoktu. Bağırıp çağırdığını hiç duymadım. O da o dükkânda nihayetinde çalışıyordu, insanlık hali bir çocuğa yüksek sesle "bunu getir", "onu niye oraya koydun" vs. diyebilirdi. Demezdi, hiç duymadım. Gayet sakindi. Veznede dururdu, hesap yapardı. Baya bilinen, tanınan biriydi. Ve küstah değildi. Terbiyeli, efendi; tam bir İstanbul beyefendisiydi. Sonra zaten yok oldu gitti, ama nasıl gitti, nereye gitti bilmiyorum.

Mösyö Vili'nin İstanbul'dan gidişini, yani ölümünü Yusuf Altunbaş hatırlıyor:

> Vili 85'te ölüyor. Şişli Camii'nden kalkıyor cenazesi. Ferikoy Mezarlığı'na[5] defnediliyor. Kuaförler dışında kimsesi cenazeye gitmiyor. Kızına ve damadına haber verdiler. Onlar hastaneye geldi, doktorlar yaşama şansının % 10 olduğunu söyledi, beklemediler. Döndüler. Cenazeye de gelmediler. Gelmiyorlar. Kuaförler kılıyor namazını. Defnederken imam, nüfus kâğıdına bakıyor; baba adı, doğum yeri hep yabancı! "Ben gömmem," diyor. "Bu Müslüman değil." Kuaförler çok sinirleniyor. "Yap duasını sana ne!" diyorlar. Yapıyor.

Mösyö Vili Feriköy İslâm Mezarlığı'na defnedilmiş (Fotoğraf: Rita Ender).

5 Feriköy İslâm Mezarlığı'na defnedilmiş.

Kuaförler Vili'ye haklarını helal ediyorlar. "Zaten," diyor Yusuf Altunbaş: "Vili'nin Allah inancı vardı ama dine inanmazdı. Ne havraya, ne kiliseye, ne camiye gittiğini görmedim."

Onun yeryüzünde artık görünmediği zamanlarda, ölümünden sonraki yıllarda da, Vili'nin adını Yusuf Altunbaş yaşatıyor. 2013 yılına kadar işlettiği Ulus'taki kuaför dükkânında "Vili Kuaför" tabelası duruyor. Sonra Yusuf Altunbaş da emekliye ayrılıyor.

Ve "Vili Kuaför" kapanıyor.

Kapanıyor ama Vili tam olarak kaybolmuyor. Türkiye'nin kuaförlük tarihine, İstanbul'un geçmişine ve *cher*lerinin anılarına kaydediliyor.

Mösyö Vili... Kuaför Vili.

"Kusursuz Güzellik" İçin Kuaförden Bir Adım Ötesi: Estetik Klinikleri

AYLA DENİZ

Kadın kuaförlerinin kadınların hayatında nasıl bir yeri olduğunu ve buralarda ne tür ilişkiler geliştirildiğini anlamak için yaptığım görüşmelerde, özellikle üst-orta sınıf kadınlarda, bakım hizmetlerinin tamamını sunan kuaförler yerine, çeşitli işlemler için uzmanlaşmış farklı mekânlara gitmenin tercih edilmeye başlandığını fark ettim. Bu mekânları artık "kuaför" değil, uzmanlıklarına göre "saç tasarım merkezi", "saç akademisi", "tırnak stüdyosu", "sağlık ve güzellik merkezi", "yaşam stili salonu" olarak tanımlıyorlar. Bu yeni trendi anlamak için de, kendi ailemden ve çevremden kadınların bakımlarını ve estetiklerini de yapan kliniklerin yetkilileriyle görüştüm.[1] Karşıma estetik cerrahlardan çok, kendilerini "beslenme ve yaşam danışmanı", "ifade danışmanı", "stil danışmanı", "saç tasarımcısı", "tırnak uzmanı" olarak tanımlayanlar çıktı.

Türkiye genelinde son yıllarda hızla artan özel hastanelerdeki en yoğun birimlerden biri, "Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi". Göğüslere büyütme-küçültme, burun estetiği veya bölgesel yağ aldırma gibi işlemler bu hastanelerde yapılıyor. Benim görüşme yaptığım yerlerde ise sadece botoks uygulaması için haftanın belirli günleri estetik cerrahlar çalışıyordu. Diğer işlemleri tıp eğitimi olmayan ama çeşitli sertifika programlarına veya yurtdışı eğitimlerine katılan, medyatik kişilere yaptıkları işlemlerle sektörde adlarını du-

1 Uzmanlar arasında en bilinenleri Engin Tan, Begüm Hanım, Uğur Aslan, Hakan Bey, Aysel Şenol, Emsal Doğan. Bu isimler İstanbul ve Ankara'da da haftanın belirli günleri bakım turları yapıyorlar. Emsal Doğan Ankara'da yeni klinik açtı, Engin Tan Antalya'ya klinik açıyor. Uğur Aslan ise İstanbul ve Antalya dışında Antakya ve çevresinde popüler, zaten oralı. Bu ekip ünlülerin turnelerine ve düğün gibi önemli günlerine de eşlik ediyorlar.

yuranlar yapıyordu. Ben, bu çalışmada hastanelerdeki estetik cerrahi polikliniklerine değil, eskiden kuaförlerin yaptıkları işlemleri daha uzmanlaşmış bir şekilde yapan, bunun yanında estetik cerrahi alanına da giren uygulamaları yapan yerlere odaklandım. Yani benim görüştüğüm klinikler, büyük estetik operasyonları değil, uygulaması kısa süren ve uygulama izi kısa sürede geçen daha küçük ölçekli işlemleri yapanlardı. Çalışma kapsamında Antalya, İstanbul ve Ankara'da görüştüğüm kliniklerdeki uzmanlar, Türkiye'nin farklı illerine ve hatta yurtdışına "bakım turları" düzenleyenlerdi. Dolayısıyla bu işlemler, aslında alanında markalaşmış kişilerin tekelinde görünüyordu ve İstanbul merkezli bir imaj üretimi, tüm yurda dağıtılıyordu. Görüşmelerde, kuaförde saç rengi değiştirmek ya da kaş aldırmak kadar sıradanlaşmaya başlayan dudak dolgusu ya da protez tırnak gibi uygulamaların içeriklerini, bunları bugün Türkiye için konuşacak duruma gelmemizin nedenlerini ve sunulan bu hizmetleri kimlerin satın aldığını konuştuk. Bu metinde üç ana başlık altında görüşmelerden çıkan sonuçları paylaşmak istiyorum.

Bakım hizmetlerinde popüler uygulamalar nelerdir?

Gündelik hayatta, sanatta ve edebiyatta, vücudun genel yapısı dışında geleneksel olarak güzelliğe övgü, sıklıkla kaş ve gözden başlayarak yapılır. İnsanın göz ve kaş yapısı, ifadesi üzerinde belirleyicidir. İşte, ifade danışmanları da bu noktada devreye giriyorlar. Kaş için son dönemde en popüler uygulama mikroblading iken, göz için de ipek kirpik uygulaması hızla yaygınlaşıyor. Mikroblading, kaşlarında bölgesel dökülmeler olanlara, kaşlarını çeşitli sebeplerle kaybedenlere veya kaşlarının şeklini değiştirmek isteyenlere üç boyutlu kıl tekniğiyle yapılan bir işlem. Bu işlem, saçları dökülmüş veya bölgesel olarak seyrelmiş olanlara, çeşitli sebeplerle saç ekimi yapamayan veya saç ekimi yapsa bile istediği sonucu alamayan kişilere de yapılıyor. Uygulama, birkaç seansta yapılıyor ve hem rengin, hem de şeklin sabitlenmesi sağlanıyor.

İpek kirpik ise, kirpik sıklığını artırmak isteyenler tarafından tercih ediliyor ve rimel sürmeden de, aylarca rimel sürülmüş gibi görünmeyi sağlıyor. Ancak saf ipek kullanılması ve kirpiğin sabitlenmesinde kullanılan yapıştırıcıların çok iyi seçilmesi gerekiyor. Aksi halde, diğer tüm işlemler için de geçerli alerji riski yanında, bu uygulama göz enfeksiyonuna neden olabiliyor. İpek kirpik yaptıran kişilerin, belirli aralıklarla kirpik bakımlarını yaptırmaları gerekiyor. Yine, eğer göz makyajı yapıldıysa, bu makyajın temizlenmesi sırasında ipek kirpiklerin zarar görmemesine özen gösterilmeli. Hatta kirpiğin şeklinin korunması ve göze batma olmaması için, aynı hassasiyet uy-

ku pozisyonunda da gösterilmeli. Mikroblading kadar uzun süreli bir uygulama olmadığı için, kirpikler çıkarılmak istendiğinde, bu işlemleri yapan bir klinik yardımıyla kısa sürede eski görünüme kavuşulabiliyor.

Kaş ve gözden sonra sıra dudaklara geliyor. Dudakta yapılan işlemler arasında dudak dolgunlaştırma ve dudak gençleştirme en fazla talep görenler. Dudak dolgunlaştırma, dudağının daha kalın olmasını isteyenlerin dudaklarına geçici bir dolgu maddesi ya da vücuttan alınan yağ enjekte etme ve daha kalın bir dudak görünümüne kavuşma işlemi. Benzer bir işlemi burnuna küçük bir estetik dokunuş yapmak isteyenler de tercih ediyorlar. Dudak gençleştirme ise, dudağın yakın çevresindeki ya da dudaktaki kırışıklıkları doldurmayı, dudak konturunu belirginleştirmeyi ve dudak rengini değiştirmek için dudağa çeşitli maddeleri yüklemeyi içeriyor. Bu işlemler ortalama 6 ay sonra etkisini kaybediyor ve yenilenmesi gerekiyor.

Bedensel bakım hizmetlerindeki bir diğer popüler uygulama, protez tırnak uygulamasıdır. Tırnakları geç uzayan, işi nedeniyle sık sık tırnak bakımı yapamayan,[2] tırnak yapısı bozulmuş veya tırnak yeme alışkanlığı olan kişiler, protez tırnak hizmetini en fazla satın alanlar. Kişilerin gerçek tırnaklarının üzerine sürülen bir maddeyle, asıl tırnak korunarak tırnağa yeni bir görüntü veriliyor. Bu görüntü verilirken temelde iki farklı teknik uygulanıyor. Bunlardan biri, tırnak üzerine jelimsi bir sıvı sürülerek yapılan jel tırnak; diğeri ise akrilik tırnak. Akrilik tırnak, tırnağın ucuna plastik tırnak eklenmesiyle oluşur. Bu uygulamada kullanılan malzeme mat ise, adına digging tırnak deniyor.

Yüzün geneline ya da bir bölgesine yapılabilecek uygulamalar arasında Türkiye genelinde en hızlı yayılanları epilasyon ve botoks. Özellikle epilasyon, bedensel temizliğin bir parçası olarak istenmeyen tüylerden kurtulmayı vaat ettiği için, daha geniş bir müşteri portföyüne sahip. Bu nedenledir ki, epilasyon için farklı makineler kullanılıyor. Bu alanda çok hızlı gelişen bir teknoloji olduğunu söylemek mümkün. Epilasyonun çeşitli türleri var ama bir zamanlar popüler olan iğneli epilasyon, şimdi yerini bir ütüleme tekniği olan lazer epilasyona bırakmış. Çünkü iğneli epilasyonda tek tek kıl köklerine düşük düzeyde elektrik veriliyor, kıl kökü parçalanıyor. Ancak bu epilasyon türü, ağrılı bir uygulama olarak biliniyor. Yine bu uygulamayı aylarca yaptırdıktan sonra yeniden tüylenmesi artanlar azımsanmayacak düzeyde. Lazer epilasyonun popülaritesi de buradan geliyor olabilir. Lazer epilasyon uygulamasında ışık enerjisi kullanılıyor. Bu uygulamanın etkisi vücut

2 Tırnak stüdyolarında çalışanlarla görüşme yapmaya gittiğimde, özellikle uzun mesafeli uçuşlara katılan hosteslerin protez tırnak yaptırdıklarını gördüm.

kıllarının yapısına ve kıllı bölgenin genişliğine göre kimi zaman 6, kimi zaman 12 ayı aşıyor. Botoks ise, aşırı terlemelerin giderilmesi kadar, yüzdeki orta ve derin kırışıklıkları gidermek için yapılıyor. Kırışık bölgeye enjekte edilen madde nedeniyle, bu bölgede geçici bir sinir blokasyonu oluyor ve kas kasılması zayıflıyor. Uygulamanın hatalı yapılması halinde yüzde ifade kaybı da yaşanabilir ki neredeyse görüştüğüm bütün klinikler, ilk açıldıkları yıllarda bu tip deneyimleri olduğunu söylediler. Buna yol açanlar arasında, kullanılan malzemenin ölçüsündeki hatalar ve cildin malzemeye tepkisi sayılabilir. Dünya genelinde botoks yaptıranların sayısı artarken, ilk uygulama yaşı da düşüyor. Botoks yüzdeki çizgilerin çok derinleşmesi durumunda yetersiz kalabiliyor ve daha ileri uygulamalar arasında olan lazere veya dolgu maddesi enjeksiyonuna geçilebiliyor.

Türkiye'de neden estetik klinikleri hızla artıyor?

Vücut bakım hizmetlerinin profesyonelleşmesiyle, bu hizmetler sağlık turizminin de kapsamında görünmeye başladı. Dolayısıyla sağlık turizminin gelişimi üzerinden Türkiye'de bakım endüstrisi hakkında fikir edinmek mümkün. TÜRSAB Sağlık Turizmi Raporu'na göre, sağlık turizmi kapsamında en çok ziyaret edilen iller arasında Antalya ilk sırada yer alıyor.[3] Hem turizm sezonunun aktif dönemi genişliyor hem de sağlık turizminden elde edilen gelir hızla artıyor. Bütün bunlar, Türkiye'de estetik yatırımlarının artmasını açıklıyor.

Türkiye'de turizm sektörü yükselmeye başlarken, bu sektörde çalışan insan sayısında da bir artış oldu. Turizmde çalışmak için seçilen kişiler de hizmet kalitesinin bir parçası olarak prezantabl kabul edilenlerden seçildi ve işletmeler, kadınları daha görünür konumlarda bulundurmaya başladılar. Yani işgücü piyasasının yapısı, kadının görünümü üzerinde belirleyici oldu. Bu güzellik trendi sadece turizmde çalışanlarla kalmadı. Bakımlı olmak, farklı sektörlerde çalışan kadınlar için daha görünür bir ortak kaygıya dönüştü. Antalya'da yeni estetik hizmetleri alacak yer bulamayan üst gelir grubundan kadınlar bunun için, eskiden alışveriş yapmak için gittikleri İstanbul'a yöneldiler. Son zamanlarda ise İstanbul'dan bakım uzmanlarının Antalya'ya ve Ankara'ya gelmeleri ve güzellik turları düzenlemeleri söz konusu. Bu kişileri bu kadar tercih edilir yapan da, ünlülere hizmet vermeleri ve medyatik oluşları.

3 http://www.tursab.org.tr/dosya/12186/saglikturizmiraporu_12186_5485299.pdf, Son erişim tarihi: 19.08.2016.

Hizmet sektöründe çalışanların artışı da, bu kliniklerin sayısının artışının bir diğer sebebi. Türkiye, tarımdan sanayi sektörüne geçmeden hizmet sektörüne geçiş yaptı. Dolayısıyla Batı Avrupa'nın işgücü piyasasından farklı bir gelişimi oldu. Bugün, nüfusun büyük bir kısmı hizmet sektöründe çalışıyor ve bu sektörde de hizmeti satmak için yine görüntü yatırımları, gündelik harcamalarda önemli bir kaleme dönüşüyor. Bunu yaparken erkekleri tamamen dışlamadan ama çoğunlukla da kadın bedenini kullanarak bir pazarlama kurgusu üretiyor. Bunu, sadece fuarlardaki hosteslere bakarak bile anlamak mümkün. Bir klinik sahibinin ifadesiyle:

> Güzellik merkezlerine koşan kadınların bir dertleri var. Bazıları kendini yetersiz hissediyor. Özgüveni artınca bu, diğer alanları da etkiliyor. Şöyle düşün: Kadın emlakçılık yapıyorsa ve bakımsızsa müşteri onu önemsemez ama bakımlıysa sırf o içgüdüsel yakınlaşma isteğiyle bile daha alıcı hale gelebiliyor. Satın alma gücü erkekte oluyor, e erkek de kadından ilkel. Kadının bunu fırsata çevirmesi lazım.

Belirli mesleklerde bu stilin, kadının o işte yetkinliğini gösteren bir araca dönüştüğünü de gördüm. Kendini stil danışmanı olarak isimlendiren bir katılımcının ifadesiyle:

> Herkesin kendi yüz tipine uygun bir kaş şekline sahip olması lazım. "Kaş, göz gerisi söz" demişler. Bakışlar her şeyi anlatır. Bazen de kaşı yüz tipine göre değil, elde edilmek istenen imaja göre biçimlendiriyoruz. Mesela kadın şirket yönetiyor ama yüzü çok yumuşak. Kaşları kavislendiriyoruz ki daha ciddi bir ifadesi olsun. Çünkü kadınlar yüksek pozisyonlarda yumuşak yüzleriyle ciddiye alınmıyorlar. Kariyeri için bu değişikliğe ihtiyacı oluyor. Biz de yapıyoruz.

Bunların yanında, belki de en önemli sebepler arasında, Türkiye'de tüketici orta sınıfın genişlemesi ve medyanın güzellik kalıplarını yaymada daha etkin bir araç haline gelmesi var. Yatırım yapmak için yaşamsal giderleri kısıtlayan geleneksel anlayışın yavaş yavaş terk edilmesiyle, o anı "nitelikli" yaşamak için gerekirse uzun süreli borçlanmanın göze alınması, yaygın bir pratik haline geliyor. Bunda işgücü piyasasının insanların hayatını planlamada daha kaygan bir zemin sunmaya başlaması, güvencesizliğin gündelik eylemlerin alışılmış bir unsuruna dönüşmesi, liyakate dayalı statü kazanımına güvenin kaybolması ve kayıt dışılığın genişlemesi etkili olabilir. Yani borçlu olunsa bile, o borcun görünmemesi için daha fazla borçlanıyorlar. Kriz dönemlerinde lüks tüketim harcamalarının artışı, magazin basınının konuşlandığı

mekânlarda varsıl insanların daha fazla görünmeye çalışmaları bu yüzden. Ne kadar iyi durumda olduğunu göstermenin önemli bir yönü de bakım yatırımları. Kıyafetleri ve takıları dışında kendisinin gittiği her yere götürebildiği belki de tek şey bu. Bütün bunların içinde de kendisini herkesten farklı hissetmek istiyor. Bir klinik çalışanının ifadesiyle:

> Kişiye özel üretim gibi bir şey bu. Önce kendini özel ve önemli hissetmeni sağlıyorlar. Sonra da bunu koruman gerektiğini tekrarlayıp duruyorlar. Stil danışmanları da kişinin kendini bulmasına, kendini geliştirmesine, stilini korumasına yardımcı oluyorlar. Kendini özel hissetmekten başka bir şey değil.

Bir başka katılımcı ise, kadını ve hizmet sağlayıcı olarak kendilerini bakım endüstrisine dâhil etme biçimini şu şekilde açıklıyor:

> Onların kendileriyle bir derdi olmazsa biz para kazanamayız. Güzellik o yüzden sürekli yeniden tanımlanır. Mesela 1970'lerde güzel denen bir kadının bugün suratına bakmazsın. O kadına o gün başka bir dert verdik, şimdi başka bir şekilde kendisiyle başını belaya sokuyoruz. Bunun için kendimizi de feda ediyoruz. Çünkü müşteri sende görmediğini kendi yapmıyor. Şöyle düşün: Göz doktoru kendi gözlük kullanıyor ama sana "gözü çizdir" diyor ya da şişman diyetisyen zayıflığı övüyor. İnandırıcı değil.

Son olarak, medyanın güzellik kalıplarını yaymada daha etkin bir araç haline gelmesine bakarsak, internette temalı fotoğraflarıyla ünlenen ve bunlardan para kazanan insanların sayısındaki artış malumumuz. Kişisel anı defterlerine dönüşen internet hesapları, günün her anının satılabilir değerde görünmeye başladığı alanlar artık. Hesapların takipçileri arttıkça, bu hesaplarla reklam anlaşmaları yapan firmalar da artıyor. Hatta sadece kozmetik veya bakım ürünlerini tanıtan Instagram hesapları ve Youtube kanalları var. Televizyon, radyo ve internet yanında gazetelerde ve sokaklardaki panolarda o "ideal" kadın olmaya çağırıyorlar. Fakat o kadın olmak, basit bir kozmetik alışverişiyle mümkün olmadığında, estetik kliniklerin kapısındaki kuyruklar uzamaya başlıyor.

Medyanın yaydığı imaj modaya dönüşüyor. Sürekli değişen moda ve bakım endüstrisi, ayakta kalmak için birbirlerine ihtiyaç duyuyorlar. Çünkü arzu edilen kadını birlikte yaratıyorlar.[4] Bir katılımcının sözleriyle:

---

4 Mikroblading uygulamasıyla adını duyuran Engin Tan'ın, Londra Moda Haftası'nda bir tasarımcıya sponsor olması, moda ve güzellik ilişkisinin açık bir örneği.

Bunun da modası geçecek. O zaman da bu görünümden kurtulmak için bize gelecekler, para ödeyecekler. Hilal kaş modasında ya da ince bele geniş kalça modasında olduğu gibi. Kazanan sektör oluyor.

Estetik kliniklere kimler, neden, nereden geliyor?

Güzelliğin gönüllü kölesi olmak

Yukarıda bahsedilen estetik kliniklerin dinamosu olan müşterilere bakıldığında, tek bir kategoriden bahsetmek mümkün değil. En belirgin ortak noktaları bu hizmetleri sürekli satın alabilecek gelire sahip olmaları ve üst-orta sınıf tüketim alışkanlıklarına sahip olmaları. Buna rağmen, uygulamaların parasını kendi kısıtlı kazançları üzerinden ödeyenler kadar, ev kadını olduğundan, eşinin evin ihtiyaçları için verdiği parayı biriktirerek estetik yaptıranlar da var.

Görüştüğüm uzmanlar bu kliniklerden hizmet almaya gelenlerden bahsedilirken "müşteri" kelimesinin özellikle kullanılmadığını söylediler. Çünkü bu, sadece ticari bir ilişki kurulduğunu hissettiriyordu. Onun yerine "hasta" kelimesini kullanıyorlardı. Çünkü bununla hem o hizmeti almaya gelenler hastaneye gelmiş ve bir doktorun güvenilir ellerine kendilerini bırakmış gibi hissediyorlar hem de "hasta" olmalarından dolayı iyileşmek için o estetik uygulamayı mutlaka yaptırmaları gerektiğini düşünüyorlar. Böylece bir işlem döngüsü içindeki kadın, zamanından ve parasından vazgeçiyor.

Estetik kliniklerde önce "sağlığınız için" daha güzel olmaya ihtiyacınız olduğu tekrarlanıyor, sonra da bu "ihtiyaçlar" karşılanmaya başlıyor. En çok da ruh sağlığı için bunun gerekli olduğunu söyledi bir klinik sahibi. İnsan her gün baktığı aynada karşılaştığından memnun olmalıydı ve yine aynı kadına göre çocuklukta annelerin kızlarını "güzel kızım" diye sevmeleri, bu derin güzellik tartışmalarının başlangıç noktası olabilirdi. Çünkü güzel olmazsa sevilmeyeceğini düşünenler, aklına değil de bedenine yatırım yapan ve hızla bunun karşılığı olan "konforlu hayata" kavuşanlar, bakımlı olduğunda ilişki kurduğu insanlardan daha iyi muamele gördüğünü savunanlar azımsanmayacak durumdalar.

Bir klinik sahibinin ifadesiyle:

> Ruslar da yıllarca eğitimlerine yatırım yaptılar ama kadınlar bununla bir yere varılamadığını öğrendiler bir süre sonra. Ülke kadınların omuzların-

da yükseldi ama onlara hiçbir şey vermedi. Şimdi iki üniversite bitirip elde edemediği iyi hayatı, bakımlı olmasıyla elde ettiğini öğrenen Rus kızlar, kendi bedenlerine yatırım yapıyorlar. Sonuçta herkes gibi iyi bir hayat yaşamak istiyorlar ve bunun için de kısa yoldan ne yapması gerektiğini tarih onlara öğretti.

Genel olarak estetik kliniklere gidenler arasında kadınlar sayıca fazla. Bunlar arasında hangi yaş grubundan olanların yoğunlaştığına bakıldığında, çok geniş bir yaş grafiği çıkıyor. Bu, 16 yaşında lise mezuniyet hediyesi olarak dudak dolgusundan başlayıp, 80 yaş botoksuna kadar uzanıyor. Kabaca 35 yaşına kadar yüz hatlarının belirginleşmesine yardımcı uygulamaların daha çok talep edildiğini, 40 yaşından sonra ise vücut sıkılaştırma ve yüz gençleştirmeye yönelme olduğu söylenebilir.

Beni saha çalışmasında en çok etkileyen grup, genç kızların estetik kliniklerindeki halleriydi. Saç akademilerinde, tırnak stüdyolarında, vücut inşası kliniklerinde bulunan geniş bekleme salonlarındaki liseli kızların hüznü üzerime çöktü. Görüşme için beklediğim zamanlarda bu salondaki sohbetlere tanıklığım, görüntünün dilsel yaratımının, eylemin kendisinden bile daha köklü bir kurgu olduğunu gösterdi. Sadece beğendiği erkeğin dolgun dudaklı kadınlardan hoşlandığını laf arasında söylemesi, ilgisini çeken aktörün yeni kız arkadaşının burnunun minikliği, 18 yaşında olmasına rağmen hâlâ kaş stilini sabitleyememiş olmasının "kaygısı" bekleme salonundan sokağa, oradan da türlü mekânlara taşıyordu. Bu uygulamaların çok genç olanlara yapılmasının yaratacağı sorunları sorduğumda, üst gelir grubuna çalışan kliniklerin anlaşmalı ergen psikologları olduğunu öğrendim. Bu uygulamalarda çocuklarına eşlik eden annelerin, çocuklarını vazgeçirmek için bir umut gittikleri bu psikologlar, çocuğun kendi öz saygısının gelişimi için bu değişikliğin iyi olabileceğini söyleyerek profesyonel bir şekilde annenin son vazgeçirme girişimini yumuşatıyorlardı.

Estetik uygulamaları yaptıranları genel olarak, yabancı uyruklular, yabancı ülkelerde yaşayan Türkiye kökenliler ve Türkiye'de yaşayan yerel kişiler olarak gruplandırmak mümkün. İlk gruba baktığımızda, Antalya, İstanbul ve Ankara çok sayıda yabancı uyruklu kişinin yılın büyük bir kısmında yaşadığı veya tatil yapmak için tercih ettikleri şehirler. Elbette bu yabancılar arasında da güzellik ekonomisinin içinde olanlar var.[5] Estetik kliniklerden hizmet alan yabancıların kimler olduklarına ve ne tür hizmetler talep ettikleri-

5 Sağlık turizmi kapsamında Antalya'ya gelenler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://timeantalya.com/2014/01/13/antalya-saglik-turizmi/ Son erişim tarihi: 19.08.2016.

ne odaklanılınca, alınan hizmetin sadece cinsiyete göre değil, uyruğa göre de değiştiği bilgisine eriştim. Şöyle ki, Alman kadınlar arasında cilt sıkılaştırma masajlarına ilgi büyük, Rus ve Ukraynalı kadınlar için en popüler uygulamalar dudak gençleştirme, mikroblading ve protez tırnak. Arap ülkelerinden gelen kadınlar için mikroblading, ipek kirpik, protez tırnak ve botoks en çok tercih edilen uygulamalar.

Antalya'da ve İstanbul'da yaşayan yabancılar arasında estetik kliniklerin müdavimleri arasındaki tek erkek grubu Arap ülkelerinden gelenler. Bu erkekler saç ekimi/saç simülasyonu, kaş tasarımı/mikroblading, tırnak yeme ve tırnak yapısı bozulması tedavilerine yoğun ilgi gösteriyorlar. Bu uğurda tatil sürelerini uzattıkları ve estetik ile tatili birleştirdikleri söylenebilir. İstanbul'da Taksim'de, akşamları başında saça yapılan işlem sonrası takılan fileyle gezen onlarca Arap erkeğe rastlamak mümkün. Aynı durumla Antalya'da kent merkezinde yapacağınız kısa bir gezide de karşılaşabilirsiniz. Estetik uygulamalarıyla ünlenmiş kişiler, Arap ülkelerine de gidiyorlar. Bunu şu sözlerle ifade ettiler:

> Türkler özellikle Arap ülkelerinde hatırı sayılır bir üne sahipler. Çok özel müşterileri var. Müşteri gelemeyince bizim uzmanlar gidiyorlar. Para mesele edilmiyor yani.

Bu kliniklere farklı uyruklardan kişilerin gelmesi, çalışanların da seçilmesinde dil bilenlerin öncelikle tercih edilmesi sonucunu doğurmuş. Hatta bu durum, Antalya'da yaşayan yabancı güzellik uzmanlarına da iş imkânı yaratmış. Özellikle de Ruslar, kaş tasarımı yanında, Doğu Avrupalı kadınların çok önemsediği tırnak tasarımında çalışıyorlar. Bu uzmanlara göre, bir kadının tırnağı ne kadar bakımlıysa o kadın o kadar becerikli kabul ediliyor. Çünkü hem profesyonel kariyer peşinde koşan hem de cinsiyetçi iş bölümünün sonucu olarak ev işlerini yapan kadın, bütün bunları yaptığı halde iyi tırnaklara sahipse, erkeklerin dikkatini kolayca çekebilir.

Yabancı müşterilerden yerlilere geldiğimizde karşımıza iki grup çıkıyor. Bunların ilki Türkiye kökenli olup Batı Avrupa ülkelerinde yaşayanlar. Özellikle ikinci ve üçüncü nesillerde, Arap turistlerde olduğu gibi tatili ve estetik uygulamaları birleştirenler fazla. Bu gruptan kişiler ailelerine Antalya'ya sadece tatile gittiklerini söyleyip estetik operasyonlarını gizliyorlar. Bunun nedenleri arasında, özellikle birinci nesilde artan muhafazakârlık ve bedende kalıcı değişimlerin İslâm'a uygun görülmemesi var. Türkiye ise hem uzak bir vatan olarak onlara kendilerini güvende hissettikleri bir yerde güzelleşmeyi vaat ediyor hem de bunu, satın alma güçlerini zorlamayacak fiyatlara su-

nuyor. Elbette yüzle ilgili işlemleri saklamak mümkün değil ama tatil bitene kadar işlemin ilk etkileri ortadan kalkmış oluyor. Batı Avrupa'dan gelen kadınlar, kliniklerde önerilen bütün uygulamalara en açık grup. Bu gruptakiler arasında eşleri tarafından estetik kliniklere getirilenler, arkadaş veya kardeşlerine estetik uygulama hediye edenler var.

Son grup olan Türk[6] müşteriler, hem Antalya, İstanbul ve Ankara'da yaşayanlar hem de Türkiye'nin farklı şehirlerinden buralara gelenler. Son on yılda özellikle Kayseri, Bursa, Konya, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi şehirlerden kadınların, yukarıda adı geçen şehirlerdeki kliniklere akın ettikleri belirtildi. Türk müşterilerin büyük çoğunluğu kadın. Müşteriler arasında çalışanlar çoğunlukta ve hosteslerin özel bir yeri var. Her zaman bakımlı olması beklenen bu grup, uzun süreli uygulamalar yaptırarak bakıma harcadıkları zamanı kısaltmaya çalışıyorlar. Estetik kliniklerinin hosteslere özel indirim yapmaları, en düzenli müşterilerini kaybetmemek için.[7] Çalışanlar arasında diğer önemli meslek grubu bankacılar. Yine görselliğin ön planda olduğu bu işte çalışan kadınlar, estetik kliniklerdeki uygulamalara ilgi gösteriyorlar. Bunları lüks ürünlerin satışında çalışanlar, eğlence sektöründekiler ve emlak sektöründekiler izliyorlar.

Yeni bir grup ise tesettürlü müşteriler. Tesettürlü kadınların en sık yaptırdıkları uygulamalar mikroblading, tırnak tasarımı, dudak gençleştirme ve ipek kirpik uygulamaları. Tesettürlü bir kadın müşteriye bu uygulamaları neden yaptırdığını sorduğumda, estetiğin eşinin ilgisini sürekli çekebilmenin bir yolu olduğu kadar, zenginliği göstermenin de bir biçimi olduğunu söyledi. Bu, ilk kazanılan parayla ev yerine lüks bir araba alınması gibiydi. Evi kimse görmüyordu ama araba, onların gittikleri her yere zenginliklerinin bir sembolü olarak taşınıyordu. Kadının bedenine yaptığı bu müdahaleler de, bunları yaptırabilecek durumda olduğu bilgisini, gittiği her yere taşıyordu. Bir klinik sahibi, bu gruba ilişkin şunları söyledi:

> Bakım için gelen en eli bol müşteriler, yeni zengin olanlar. Mesela kocası müteahhit. İşte birden zengin olmuşlar. Kocalarının yanında kadınlar pervane. Fark yaratıp onu elinde tutması lazım. Yeni çevreye de uyum sağlaması da önemli ki kocası onu her yere götürebilsin. Kapalı kadınlara ne satsan alıyor, ne söylesen yaptırıyor ama açık kadın araştırıp geldiği için onu ikna etmek zor.

---

6 Burada etnik Türkleri değil, Türkiye'de yaşayanları kastediyorum.

7 Türk Hava Yolları hosteslerine, sektörün önemli isimlerinden Engin Tan'ın % 15 indirim yapması da, bu açıdan önemli bir örnek.

Kadınların bazıları, yaşadıkları şehirlerde estetik yaptırdıklarında bunun kısa sürede sosyal çevrelerince duyulacağını düşünüyorlar. Bu nedenle üst gelir grubundaki bu kadınlar, yaşadıkları şehirlerde estetik yaptırdıkları duyulmasın diye, farklı şehirdeki bir klinikle anlaşıyor. Antalya ve İstanbul bu açıdan çok önemli iki cazibe merkezi. Hatta bunu "estetik kampına gitmek" diye adlandırıyorlar ve hem Antalya'da hem de İstanbul'da bu uygulamalarda uzmanlaşmanın fazla olduğunu düşünüyorlar. Kliniklerde çalışan uzmanlar, müşterilerin en yeni uygulamalardan hemen haberdar olduklarını ve bunu ilk uygulatan olma riskine gözü kapalı girdiklerini söylediler. Böyle olunca da, uygulayıcıların acemiliklerini atabilecekleri binlerce denek ortaya çıkıyor. Türkiye'de kliniklerin sayısının hızla artmasının ve buralara dünyanın çok farklı yerlerinden müşterilerin gelmesini sağlayan iyi uzmanların yetişmesinin bir sebebi de bu. Sonuçta hem estetik uzmanları artıyor, hem de yukarıda belirtilen şehirler estetikte bir bölgesel merkeze dönüşüyorlar.

Bu kliniklerin müşterileri arasında kaza veya ameliyat izlerini kapatmak isteyenler veya kanser tedavisi sürecinde vücudundaki tüyleri kaybedenler de vardı. Güzel görünmenin ve başkaları tarafından güzel bulunmanın psikolojik faydası çok güçlü bir biçimde pekiştiriliyordu. İnsanın hayatında köklü değişimler yaratan bir olayın izlerini ortadan kaldırmak için gösterilen çaba ve onun karşısındaki ekonomi iki farklı biçimde ele alınabilir. Birincisi, başa gelen bu olayın izi ortadan kaldırılırsa her aynaya bakıldığında aynı olayı yeniden yaşamak engellenmiş olur. Bu noktada parayla mutluluk satın alınmış olur. Bir uzmanın ifadesiyle:

> Bunun psikolojik faydası büyük. Mesela adam kel ve saç ektirse de çıkmıyor. Ne bileyim kafasında bir iz filan var ve bundan kurtulmak istiyor. Her gün aynaya baktığında mutlu olması için, kendiyle uyum içinde yaşaması için küçük bir müdahale yapılmasının ne zararı var?

Ancak diğer bir açıdan baktığımızda, bu kısa süreli, daha liberal fayda yerine, başımıza gelenlerden utanırcasına, toplumun güzellik kriterlerini yerine getirmek için çırpınmayı içeriyor. Yani, kaygılanacak yeni bir şey var ve bu kaygının sürekli canlı tutulmasıyla da kişilerin estetiğe harcadıkları para artarak, estetik klinikler varsıllaşıyor.

Bakım endüstrisi yıllarca erkeği ihmal etti. Halbuki toplam nüfusun yarısı erkek. Bu durum 1990'lardan sonra fark edildi. Böylece hem pazar genişledi hem de erkeklere özel ürünler raflarda yerini aldılar. Amerika orijinli "metroseksüel erkek" kavramı yaratıldı ve Hollywood ünlüleri de bunun reklam

yüzü oldu. Böylece erkekleri de kendileriyle meşgul olmaya çağırdılar. Bir katılımcının ifadesiyle:

> Bu sadece kadınları içeren uygulamalar sistemi değil. Kadınlarda yaş düşüyor, böylece kadın müşteri kitlesi genişliyor. Bunun dışında asıl erkekleri kendimize çekmeliyiz. Erkekler bakıma alıştıkça kozmetik dünyasının düzenli müşterilerine dönüşüyorlar.

Türkiye'de mevcut bakım merkezlerinin erkeklerin bakım taleplerini karşılayacak düzeyde olmadığı, ayrıca kadınların çoğunun erkeğe hizmet vermek istemediği belirtildi. Bunda kadınların önceki taciz deneyimleri, partnerlerinin müdahale etmesi, yapılan uygulamanın mahremini paylaşmak istememe gibi sebepler etkin. Bu da şöyle bir durum yaratıyor: Erkek diyelim ki epilasyon yaptırmak istiyor. Bunu büyük şehirlerde yapan birkaç yer var. Gidip piyasanın üzerinde para ödüyor mecburen. Her mekân, erkeklere hizmet vermediği gibi, non-heteroseksüel bireylere de hizmet vermiyor, aynı zamanda bu bireyleri çalıştırmıyor. Bu nedenle de, özellikle seks işçisi translar, onları kabul eden kliniklere gidip, bir seanslık işleme beş seanslık para ödemek zorunda kalıyorlar. Bu klinikler transları geç saatlerde ve gizli bir şekilde kabul ediyor. Böylece parasını aldıkları bu kişilere, standart bir hizmet yanında suçluluk duygusunu da veriyorlar. Bir klinik sahibi, kadın müşterilerin eşcinsel ve transları temiz bulmadıklarını, onların işlemlerinde kullandıkları malzemeleri kullanmak istemediklerini, hatta aynı koltuğa bile oturmak istemediklerini belirtti. Bu nedenle, bir defada büyük para bırakan bir azınlık yerine, düzenli aralıklarla para getiren çoğunluğu tercih ettiğini söyledi.

Trans ve eşcinsel çalışanı olan bir klinik görevlisi ise, diğer kliniklerin aksine, bunun bir avantaj olduğunu söyledi. Kendi ifadesiyle:

> Zenginlere çalışan yerlerde gay çok olur. Trans da vardı bir yerde. Çünkü zengin müşteri kimin o işi yaptığına bakmaz. Hatta gayleri özellikle seçiyorlar. Hani kim olursan gel, kimse sana burada dokunmak için uğraşmaz. Ortam daha eğlenceli oluyor, müşteri kendini rahat hissediyor. Gay çalıştırmak bir Batılılık göstergesi.

Görüştüğüm klinik sahipleri, görüşme boyunca gözlerini yüzümde gezdirdiler ve görüşme ilerleyip güven tesis edildikten sonra, benim yüzümün "ihtiyacı olan" estetik uygulamaları saymaya başladılar. Kendimi bir anda dudak dolgusu ve mikroblading yaptırma kararsızlığı içinde buldum. Görüşme çıkışında ise telefonla neredeyse iki saat boyunca yaşadığım kent olan

Ankara'da kalıcı makyaj yapan yerleri inceledim ve bir süre sonra fark ettim ki, kliniğe girmeden önce aklıma bir kez bile gelmemiş bir sürü şey, sanki artık yaptırmazsam yaşayamayacağım hissini yaratan şeylere dönüşmüştü. İşte bu kliniklerin başarısı da bu: "Kusursuz güzel" kadınlar sizi karşılıyor ve kendileri gibi olmayı vaat eden uygulamaları size satmayı başarıyorlar. Çünkü onlara göre "ayaktan saç teline kadar bir kadın güzelse güzeldir" ve bunun için de baştan ayağa kadar bedeninizi onlara teslim etmeniz gerekir. Bu uygulamaların büyük çoğunluğu 6 ayda bir tekrar edilmeli. Aksi halde estetik uygulama yapılan yer, eski halinden daha da kötü görünebiliyor. Ayrıca yüzde kısmi uygulamalar, yüzün genelinde uyumsuzluk yaratabiliyor. O yüzden mesela dudak gençleştiren ya da dolgunlaştıran birinin bir süre sonra burnuyla ya da kaşıyla ilgili bir işlem yaptırması da yaygın.

Özetle, sağlık turizmi ile güzellik endüstrisinin işbirliğinde yeni bir tüketim ekonomisi oluşmuş durumda. Bu, doktorlar ve güzellik uzmanları arasında bir gerilimi de barındırıyor. Çünkü doktorlar, insan bedenini en iyi onların bilebileceğini ve estetik uygulamalarda kullanılan kimyasalların özenli seçilmesi zorunluluğunu anlatırken, diğer uygulayıcıların sadece kâr ve kısa süreli "mükemmel" çözümlere odaklandıkları için kadınlara büyük zararlar verdiklerini iddia ediyorlar.[8]

Ne bakım hizmeti sunanları şeytanlaştırmak, ne de bu hizmeti alanların sadece başkalarının beğenisinden etkilenen ve buna göre hayatını şekillendiren kişiler olduğunu düşünmek doğru. Bir tarafta serbest piyasa koşullarında, fırsat yaratıp, bundan en yüksek faydayı sağlamaya çalışanlar var. Diğer tarafta ise, bakımlı olmanın, buna harcanan zamana ve paraya değer olduğunu gösteren kısa süreli kazanımlar.

8 Estetik uygulamaların yaygınlaşmasıyla, bu alanda kullanılan malzemeler de çeşitlendi. Piyasa fiyatının üstünde ücret talep eden klinikler ürünlerini kozmetik sanayinin çok gelişmiş olduğu Almanya ve Fransa'dan getirdiklerini söylerken; piyasada sürekli düşük fiyatlı estetik uygulama reklamı yapanların Çin ve Hindistan'dan gelen ürünleri kullandıklarını ve estetik mağduru kadınlar yarattıklarını belirttiler. Ayrıca, bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için bu kitapta yer alan, Aksu Bora'nın "Güzellik İşinin Medikalizasyonu" adlı makalesine bakılabilir.

GÜZELLİK İŞİNİN MEDİKALİZASYONU

AKSU BORA

On yaşlarında falan olmalıyım. Yan sokakta yeni yapılan apartmanın alt katında bir dükkân açıldı. "Güler Manikür" diye bir tabela, içerisini göstermeyen kalın tüller. Önce tanımadığımız kadınlar girip çıkmaya başladı. Veli Abi dedi ki, "o biçim kadınlar" geliyormuş. Kadınların biçim biçim olduğunu biliyordum, o biçimin de biçimlerin en fenası olduğundan haberim vardı. Biz kızlar, o tüllerin arkasında olup biteni görmek için ölüp bitsek de biraz korkuyorduk herhalde, uzaktan izlemekle yetindik epey zaman. Sonra ne oldu, nasıl oldu bilmiyorum, Alev'in ve Yeşim'in anneleri de oraya girip çıkmaya başladılar. Meltem'in annesi. Mehtap Abla'yla Binnur Abla... Zamanla Güler Manikür, mahallenin dükkânlarından birine dönüştü. Bakkal gibi, kasap gibi. Ama tam da onlar gibi değil, çünkü sadece kadınlar girip çıkıyordu oraya. Kuaför gibi de değil. Orada usta da çıraklar da erkekti, bir tek Selma abla vardı çalışanlar arasında kadın olarak. Halbuki Güler Manikür'e erkek sinek girmiyordu. Baharda dükkânın önüne atılan ve kış iyice bastırana kadar da kalkmayan sandalyelerde de bir erkeğin oturduğunu görmedim hiç.

"Güzellik salonu", daha sonra kullanılan bir isimdir; kılın tüyün salonu mu olur, şöyle küçük, kuytu bir yerde halledilir biter. Zaten biliyorsunuz, kadınların kendi aralarında olup biten şeyler öyledir, kuytuda, kenarda, sessizce... Tecrübelilerden acemilere, beceriklilerden sarsaklara, titizlerden pasaklılara... Kadınların birbirine bayılan kız kardeşler olduğunu söylemiyorum elbette, kız kardeşler de bayılmazlar birbirlerine genellikle. Bizim de vardır güç mücadelelerimiz, kavgalarımız, incinmelerimiz, hiyerarşilerimiz, isyanlarımız. Olmaz mı? Ama işte o kenarda işlerin nasıl yürüyeceğine dair sessiz anlaşma-

lar, annelerimizden öğrendiğimiz bir adap, kişisel sınırlarımızla ilgili temkinlerimiz de vardır. Bir kadının ne zaman, ne yaptığında güzel olduğunu biliriz. Hangi durumlarda güzel, ne zaman bakımlı, ne zaman "rahat" olunur, nişan makyajıyla gelin makyajı arasında nasıl farklar vardır, çalışmaya başlayınca hangi ayakkabıları giymek lazımdır?.. Bu kadınlık bilgileri, kuşaktan kuşağa aktarılır. Annelerden kızlara, teyzelerden yeğenlere, mahalledeki ablalardan ufaklıklara. *Elele* dergisi de vardır bu bilgi döngüsünde, Kiralık Aşk dizisi de ve tabii manikürcü Güler de. Güzelliğin bana sorarsanız erkeklerle pek ilgisi yoktur. Tabii ki bizi beğensinler isteriz ama biliriz ki kaşlarımızın "toplanmaya" ihtiyacı olduğunu onlar değil, kadınlar görecektir; "yüzünde acayip bir aydınlanma var, botoks mu yaptırdın?" diye soracak olan, kadınlardır.

Ben büyürken o küçük dükkânlar da güzellik salonlarına dönüştü. Belki de güzellik salonları üst sınıftan kadınlara has olmaktan çıkıp sıradanlaştı. Güzellik mecburiyeti hayatımızın giderek daha geniş alanlarını kapladı; evlenip çocuk doğurmakla muaf olunamayan bir şeye dönüştü mesela. Tabii güzellik malzemesindeki inanılmaz artış ve çeşitlenmeyi unutmamak lazım. Bugün el ağdasını ancak hamamlarda kullanıyorlar, Nivea kremden ibaret cilt bakım anlayışı gerilerde kaldı, youtube'a yüklenen makyaj videolarının haddi hesabı yok... Güzellik salonları da sadece genişleyip yaygınlaşmakla kalmadı, her türden güzellik teknolojisinin kullanıldığı yerlere dönüştü – müthiş bir malzeme çeşitliliği, ciddi bir teknolojik donanım. Lazerli cilt bakımı ve epilasyondan medikal pediküre kadar.

Bu yazıda, kadınlar arası bir alandan devasa bir sektöre dönüşen güzellik sektörünün yeni coğrafyasının nasıl kurulduğuna ilişkin küçük bir kesit sunmak istiyorum. Biliyorsunuz, toplumsal coğrafyaların kurulmasında hukuksal düzenlemeler neredeyse para akışları kadar önemlidir. Hem sınırları çizerler, hem de bunları açıkça ifade ederler. Güzellik ideolojisi kendini sadece bedenlerde değil, ekonomik ilişkilerde de gösterir.

Güzellik işi

Güzellik salonları, ister Güler Manikür türünden eski tip mahalle arası dükkânlar olsun ister üst sınıftan kadınlara hizmet eden daha lüks ve büyük salonlar, özel bir emek ve özel bir ilişki türünün yeridir. Oraya gittiğinizde sadece ağda yaptırmazsınız, sohbet edersiniz, kendinizi "ağırlanmış" hissedersiniz... Milian Kang,[1] bu emek türüne, "beden emeği" (*body labour*) diyor. Arlie

1 Milian Kang (2010) *The Managed Hand: Race, Gender and the Body in Beauty Service Work*. University of California Press.

Hochschild'ın[2] çığır açıcı eseri *Managed Heart*'dan mülhem bu isim, duygusal emeğin belirli bir biçimine işaret eder: Bedensel bakım emeği. Kang'ın New York'ta Koreli göçmenlerce işletilen güzellik salonlarında yaptığı çalışma, kadınlar arası ve eşitlikçi bir ortam olarak tasavvur edilen bu salonların toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği yerler olduğunu ortaya koyar.

Benzer bir çalışma, Adia M. Harvey'in "Becoming Entrepreneurs: Intersections of Race, Class and Gender at the Black Beauty Salon" makalesidir.[3] Harvey, Kang'dan farklı olarak bu salonlarda harcanan emeğin türünden çok, toplumsal olarak kabul gören güzellik normları ile ırk, sınıf ve cinsiyet arasındaki bağları kurar ve siyah kadınların girişimcilik deneyimini biçimlendiren ve sınırlandıran cinsiyetçilik ve ırkçılık biçimlerini tartışır.

Bu çalışmalara baktığımızda, güzellik işinin kadın işi olduğu durumda da bir kız kardeşlik alanı, "kadın bedenlilerin" eşitlendiği bir yer olmadığını hatırlayabiliriz. Hem emekçilerle işverenler ve müşteriler arasındaki ilişkiler hem de o kadın bedenlerinin kendi arasındaki hiyerarşiler hep devrededir. Yani "kadınlık bilgisi", eşitsizliğin de bilgisidir her zaman: Şişman bedenler, yaşlı, sarkmış bedenler, pek o kadar beyaz olmayan bedenler, trans bedenler, yoksul bedenler...

Yine de, "beden emeği"nin genel bir "gayri maddi emek" çerçevesi içinde tüketilemeyeceğini, kadınlar arası ilişkilerin özgül bir alanı olarak dikkati hak ettiğini düşünüyorum. Bedensel mahremiyetin sınırlarından güzellik ideolojisinin gündelik görünümlerine, kadınlar arası hiyerarşilerin bedensel biçimlerine kadar pek çok problematiğin kurulabileceği bir alan burası. Müşterilerin satın aldığı beden emeğinin neleri içerdiğine yakından bakmak, cinsiyetin hangi bedenlere nasıl yazıldığı, onları nasıl biçimlendirdiği, hangi araçlarla sınırlandırdığına ilişkin de pek çok ipucu taşıyacaktır kanısındayım.[4]

Beden emeğinin içinde örgütlendiği bir alan olarak güzellik sektörü ise bütün bunları da içeren daha genel bir tartışmanın konusu olmalı. Bütün bu "kızsal durumlar"ın ekonomik büyüklüklerine baktığımızda, devasa ve giderek de büyüyen bir sektörle karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Sektörün büyüklüğüne ilişkin genel bir fikir vermesi açısından, birkaç rakam vereyim:

Lucintel Piyasa Araştırması rakamlarına göre, güzellik sektörünün küre-

2 Arlie Hochschild (1983) *Managed Heart: Commercialization of Human Feelings*, University of California Press.

3 Adia M. Harvey (2005) "Becoming Entrepreneurs: Intersections of Race, Class and Gender at the Black Beauty Salon", *Gender and Society* 19/6, s. 789-808.

4 Güzellik salonlarını birer terapi merkezi olarak ele alan ve güzelliğin toplumsal bir güç kaynağı olduğunu iddia eden ilginç bir çalışma için bkz. Samantha Kwan ve Mary Nell Trautner (2009) "Beauty Work: Individual and Institutional Rewards, the Reproduction of Gender and Questions of Agency", *Sociology Compass* 3/1, s. 49-71.

sel büyüklüğünün 2017'de 400 milyar dolar olması bekleniyor. Kişisel bakım ürünleri sektörü için bu rakam, 630 milyar dolar.[5] 2008 yılında kişisel bakım sektörünün ABD'deki büyüklüğü, 42.8 milyar dolar.[6] 2011 yılında Türkiye'deki kozmetik ürün pazarının 2.5 milyar dolar civarında olduğu tahmin ediliyor.[7]

Güzellik ürünleri piyasasının nasıl bir hızla büyüdüğünü göstermesi bakımından, cilt bakımı, saç bakımı, saç boyası, parfüm, makyaj malzemesi vb. satışlarının 1998 yılındaki toplam cirosunun 166.1 milyar dolardan 2010 yılında toplam 382.3 milyar dolara yükseldiğini de ekleyelim.[8] Bu sektörün son yirmi yılda büyüme hızı ortalama % 4.5.

Güzellik ürünleri sektörüne, bir dizi ulusaşırı şirket hâkim ve burada geçen rakamların büyük bölümü, bu şirketlerin cirosundan oluşuyor (L'oreal, Procter and Gamble, Unilever, Estee Lauder, Shiseido). Forbes'in araştırmasına göre, 2010 yılında toplam 382 milyar dolar olan cironun yarıdan fazlası, bu şirketlere ait.[9]

Güzellik sektörünün hizmet boyutu ise, daha az biliniyor çünkü burada kayıt dışı çalışma yaygın ve hizmetlerin kategorize edilmesi daha zor: Kuaför, güzellik salonu, masaj salonu, wellness merkezi... ABD'de 2015 yılında toplam 56.2 milyar dolar civarında bir cirodan söz ediliyor ve bunun büyük bölümü, saç bakımı ile ilgili hizmetlerden geliyor. Bununla birlikte, cilt bakımının hızla büyüyerek 2018 yılında 11 milyar doları bulması bekleniyor.[10] Bu yazının konusu açısından önemli olan, hizmetlerin büyüklüğü kadar, niteliğindeki değişim. Kadınlar arasında (kadın girişimcilerle, kadın emeğiyle ve kadın müşterilerle) yürüyen bir sektörün teknik ve tıbbi bir alan olarak yeniden tanımlandığını izleyebiliyoruz.

Tıbbileşme

Tıbbileşme, insan koşullarının ve sorunlarının tıbbi koşullar olarak tanımlanır ve onlara bu şekilde yaklaşılır olması olarak tanımlanıyor.[11] Daha yalın bir ifa-

5 Kaynak: http://www.lucintel.com/DisplayReport.aspx?Perpld=NQK1329

6 https://en.wikipedia.org/wiki/Cosmetics

7 http://www.bloomberght.com/haberler/haber/546060-turkiyede-kisisel-bakim-pazarinin-degeri-25-milyar-tlye-ulasti

8 http://www.toknowpress.net/ISBN/978-961-6914-02-4/papers/ML13-365.pdf

9 http://www.forbes.com/pictures/lmj45jdlf/top-10-global-beauty-brands/#3eb83895ef44

10 https://www.franchisehelp.com/industry-reports/beauty-industry-report/

11 Peter Conrad (2007) *The Medicalization of Society: On the Transformation of Human Conditions in to Treatable Disorders*, John Hopkins University Press.

Yaşlanmanın tıbbileşmesi, güzelliğin tıbbileşmesiyle yakından ilişkili bir konu olmakla birlikte, yaşlanma ile ilgili yapılan çalışmalar daha çok "yaşam kalitesi" gibi genel kavramlara ve

deyle, insan davranışlarının, yönelimlerinin ya da pratiklerinin, doktorlar tarafından "çözülecek" problemler olarak tanımlanması diye de düşünebiliriz.

Tıbbileşme, öncelikle menopoz, cinsel işlev bozukluğu, hiperaktivite gibi alanlarda ortaya çıkarken, eşcinselliğin farklı bir seyir izlediğini biliyoruz: Önce günah, sonra hastalık, sonra yönelim ama bir yandan da özellikle HIV/AIDS bağlantılı olarak "yeniden tıbbi bir sorun".[12] Özellikle Foucault sonrası yazında bu, iktidarın bedenler üzerindeki tahakkümünün en etkin biçimi olarak görülse de, tıbbileşmeye daha hayırhah yaklaşanlar da var: Biyomedikal teknolojiyi insan türünün gelişmesi için kullanmayı mümkün kılan bir süreç olarak.[13]

Kadın bedenleri söz konusu olduğunda, tıbbileşmenin tarihi asıl olarak doğumun tıbbileşmesiyle başlıyor: Bir kadın alanı olan doğumun (ve aslında genel olarak şifacılığın) Ortaçağ'dan itibaren giderek onlardan alınıp "profesyonellere" teslim edilmesiyle.[14] İnsan bedeninin tıbbın konusu olarak tanımlanması, "yaşamı yönetme"[15] kapasitesiyle ilgili bir şey. Bu yönetimin (ya da biyopolitikanın) tertibatlarından biri cinsellikse, bir başkası da güzellik.[16]

Güzelliğin tıbbileşmesi dendiğinde ilk aklımıza gelen şey plastik cerrahi olsa da,[17] gerçekte durum bundan biraz daha karışık. Kozmetik ürünler ve tek-

sosyal politika düzenlemelerine odaklanıyor; oysa kadınlara yönelik güzellik söyleminin çok önemli bir bileşeni, anti aging uygulamaları. Bu konuda daha "açık fikirli" bir çalışma için bkz. Martha Holstein (2015)*Women in Later Life: Critical Perspectives on Gender and Age*, Rowman ve Littlefield Publishers.

12 Conrad'ın kitabında bu ilginç maceraya bir bölüm ayrılmış: "Homosexuality and the Potential for Remedicalization".

13 Antonio Maturo (2012) "Medicalization: Current Concept and Future Directions in a Bionic Society", *Mens Sana Monographs* MNS, 10/1, s. 122-133.

14 Bu konuda iyi birkaç kaynak: Barbara Seaman ve Laura Eldridge (2014) *Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler*, çev. Aksu Bora vd., Ayizi Kitap. Gökçen Beyinli (2015) *Elleri Tılsımlı: Modern Türkiye'de Ebelik*, Ayizi Kitap. Gülhan Balsoy (2015) *Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı: Geç Osmanlı Doğum Politikaları*, Can Yayınları.

15 Yaşamı yönetmek, Foucault'un çalışmalarıyla açılan geniş bir alana işaret eder. Kapitalist modernleşmenin bedenlerin idaresinde yeni tertibatlar geliştirdiği, cinselliğin de bu tertibatların belki de en önemlisi olduğunu söyleyen Foucault, tıbbın biyopolitikanın en temel araçlarından biri olduğunu ortaya koyar. Bkz. *Cinselliğin Tarihi* (2015) Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları. Gerçi belirtmeden geçmemek gerekir ki, Susan Bordo'nun da isabetle belirttiği gibi, kadınların bedenlerinin her zaman politik bir alan olduğuna ilişkin saptamalar, ta Mary Wallstonecraft'ın kadın giysilerinin sakatlayıcı ve sınırlayıcı özellikleri hakkında yazmasından bu yana, feministler tarafından yapılagelmişti. Bordo, Foucault'nun hakkını teslim etmekle birlikte, onun bedenlerin biçimlendirilmesinin iktidarın biçimlendirilmesiyle ilişkisini görmediğini de söyler. (Susan Bordo, Leslie Heywood (2004) *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body* (10. Yıl yeniden basımı), University of California Press.)

16 Güzelliğin cinsiyetin ve kadın bedeninin kurulmasının ayrılmaz bir bileşeni olmasına dair klasik bir çalışma için bkz. Naomi Wolf (2002) *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women*, HarperCollins.

17 Kozmetik cerrahiye feminist bir bakış için ilham verici bir çalışma: Kathy Davis (2003) *Dubious Equalities and Embodied Differences: Cultural Studies on Cosmetic Surgery*, Rowman ve Littlefield Publishers.

nolojinin gelişmesiyle birlikte, cerrahi olmayan müdahale biçimleri giderek yaygınlaşıyor. Örneğin, ABD'de 2010 yılında 5 milyon botoks, 1.7 milyon yüz dolgusu, 1.1 milyon kimyasal peeling, 773 milyon lazerli epilasyon yapılmış.[18] Bunların tamamı, tıbbi işlemler ve tıp doktorları tarafından gerçekleştiriliyor. Bunun yanı sıra, güzellik ve kişisel bakım söyleminin tıbbileşmesini de hatırda tutmak gerekir. Şöyle bir şeyi kastediyorum: "İçeriğinde yer alan patentli Hyalüronik Asit ile ifade çizgilerinin giderilmesine ve göz çevresinin sıkılaşmasına, geçen zamanın getirdiği lekeleri, kızarıklıkları, genişlemiş gözenekleri azaltmanın yanı sıra cildin yaşlanmasını yavaşlatmaya da yardımcı oluyor." Bu ifade, bir göz çevresi kremi reklamından. Ya da şu: ".... Krem, cildteki bir protein ile benzer olan Survixyl IS, epidermin yenilenmesinin temelindeki kök hücreleri korur. E Vitamini ve amino asitlerin bileşimi, Stimulen epidermisin koruyucu hücreleri olan Langerhan hücrelerini koruyarak cildin yenilenmesine yardımcı olur." İlaç prospektüsü mü okuyor insan krem reklamı mı, emin olamıyor. Stimulen epidermisin ne olduğunu bilen bir tüketicinin (haklı!) gururunu yaşamakla epey sert bir satış stratejisinin hedefi olduğu sezgisi arasında gidip geliyor. Bedenim benimdir, stimulen epidermisim de!

Şu ise, 1950'lerden bir reklam sloganı: "Nivea, hanımlara nasıl davranacağını bilir"!

Belki görsel bir karşılaştırma, durumun çarpıcılığını daha iyi gösterir – 1950'lerden ve 2016'dan iki krem reklamı:

18 Ashley Merianos, Rebecca Vidourek ve Keith King (2013) "Medicalization of Female Beauty: A Content Analysis of Cosmetic Procedures", *The Qualitative Report 2013* 18/91, s. 1-14.

Merianos vd.,[19] New York'taki üç estetik cerrahi merkezinin toplam yirmi sekiz broşürünün içerik analizini yaptıkları çalışmalarında, sürekli tekrarlanan altı terim olduğunu söylüyorlar: Tıbbi terimler olarak "doktor, klinik olarak kanıtlanmış ve tedavi"; terapötik terimler olarak da "doğal, güvenli ve gençlik". Bu klinikler, sadece cerrahi müdahale yapılan yerler olmayıp botoks, dolgu, örümcek ağı, zayıflatma gibi işlemlerin de yapıldığı yerler olmasına rağmen, broşürlerde bu işlemlere (ve cerrahi müdahaleye) ilişkin hiçbir ayrıntı verilmediğini, bunun yerine tıbbi ve terapötik terimlerin sürekli tekrarlanmasına dayalı bir söylem kurulduğunu gösteriyorlar. Örneğin, yaşlanmayı tamamen tıbbi bir sorun olarak tanımlayıp bu problemin bazı tıbbi tedavilerle ortadan kaldırılabileceğini vaat eden bu söylem, "hastalar"ın kendilerini güvende ve emin ellerde hissetmesini sağlıyor.

Aradan geçen 50 yılda elbette sadece söylem tıbbileşmedi, güzellik endüstrisine yapılan ar-ge yatırımlarında da büyük bir artış oldu. 2014 yılında, sadece L'Oreal'in araştırma geliştirme giderleri, 761 milyon Euro idi.[20] Bu artışın anlamı, ürünlerin medikal teknolojilerin katkısıyla çeşitlenmesi ve farklılaşması; tabii bunun sonucu olarak yeni piyasalara ve gruplara ulaşılabilmesi.

Aynı zamanda, tıp teknolojisinin bir parçası olarak düşünülebilecek cihazlar geliştirilerek güzellik sektöründe kullanılmaya başlandı. Basit bir kuaför koltuğu ya da saç kurutma aparatı türünden "alet edevat"tan lazerli epilasyon, bölgesel zayıflama ve selülit giderme, kavitasyon... cihazlarına geçildi. Bu, hem sektörün yapısal değişimine işaret ediyordu – güzellik salonu artık mahalle arasında bir dükkânı kiralayarak işletilebilir bir yer olmaktan çıkmıştı; hem de ciroların katlanarak büyümesine. Bu cihazların piyasaya çıkışının nasıl, kimin denetiminde, kimler tarafından olduğu, hikâyenin rengini epey değiştirdi. Türkiye'de örneğin, lazerli epilasyon cihazları kliniklerde değil, güzellik salonlarında kullanılmaya başlandı ilk kez. Hekimlerin devreye girişi daha sonra. Hikâyenin bundan sonrasının baş kahramanı bu cihazlar. Hukuksal düzenlemelere de bu bağlamda bakacağım.

IPL cihazları her ne kadar "lazerli epilasyon" aletleri olarak tanınsa da, gerçekte yoğun atımlı ışık anlamına gelir (intense pulse light). Cilt gençleştirmede ve kırışıklık gidermede, leke, çatlak ve akne tedavisinde kullanılmakla birlikte, Türkiye'de asıl kullanım alanı, tüylerin kalıcı olarak yok edilmesidir.

19 Bkz. *a.g.e.*

20 http://www.loreal-finance.com/eng/news/2014-annual-results-992.htm

Türkiye'de güzellik sektörünün hukuksal düzenlemesi, yeni bir süreç. Epey de sancılı görünüyor: Güzellik salonu sahipleriyle (Güler Hanım!) hekimler, dermatologlar ve estetik cerrahlarla pratisyen hekimler, pratisyen hekimlerle diş hekimleri, Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu ile Tabip Odaları... arasında müthiş sınır savaşları yaşanıyor, bazen bir taraf bir cepheyi kazanıyor ama bu kazanç uzun sürmüyor, öteki bir hamle yapıp dengeleri değiştiriyor...

Bütün bu savaşların sebebi tabii ki halkın sağlığını korumak. En azından meslek birliklerinin açıklamaları ve mahkeme kararları böyle söylüyor. Tarafların sosyal medya paylaşımlarına, oradaki tartışmalara bakınca biraz daha farklı bir manzara çıkıyor ama ben bu yazıda onlara girmeyeceğim. Davaların ve bunlara bağlı mevzuat değişikliklerinin tamamının değilse bile ezici çoğunluğunun lazerli epilasyon cihazlarını kimin kullanacağı ile ilgili olduğunu belirteyim sadece. Yani kadınların tüylerinden kurtulmaları için kalıcı bir çözüm sağlayan bir teknolojiyi kullanmanın nasıl bir eğitim gerektirdiği ile.[21]

Tıbbi cihazların ve ilaçların denetlenmesi, bugün Sağlık Bakanlığı'na bağlı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) tarafından yürütülüyor. Bu kurumun tarihi 1920'de Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin kurulmasına kadar geri götürülebilse de, asıl olarak 1946 yılında, Eczacılık ve Tıbbi Müstahzarlar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla alanın hukuksal düzenlemelerinin başladığı söylenebilir. Bu Genel Müdürlük, 1982 yılına kadar faaliyet alanında dikkate değer bir değişim olmaksızın, asıl olarak ilaçların denetimi ve dağıtımıyla uğraşan bir kurum olarak varlığını sürdürür. Sonra, 2011 yılında, özel bütçeli Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu oluşturulur. Bu kurumun bizim açımızdan önemi, güzellik sektörünün bir bütün olarak (ürünler, cihazlar, çalışanlar, piyasa koşulları, fiyatlar...) denetimini yapacak ilk kurum olmasıdır. 2005 tarihli Kozmetik Kanunu, bu denetimin Sağlık Bakanlığı tarafından gerçekleştirileceğini düzenlemiş olsa da, o sırada kurumsal yapı bu amaca yönelik olarak düzenlenmemişti.

Münhasıran güzellik salonlarına yönelik denetim ise Kozmetik Kanunu çıkmadan, 2003'te ilk kez bir yönetmelikle düzenlenmişti. Bahsettiğim sınır savaşları, esas olarak bu yönetmelik üzerinde yapıldı. Birazdan daha ayrıntılı olarak ele alacağım gibi, yönetmeliğin güzellik salonlarını nasıl tarif ettiği, bu salonlarda yapılabilecek işlemleri ve bunların kimler tarafından yapılabileceğini nasıl sınırlandırdığı, tartışmanın özünü oluşturdu.

21 Bir düğüm de botoksu kimin yapabileceğine ilişkin. Diş hekimleri ile dermatologlar arasında süren bir tartışma bu da. Ama lazerli epilasyon kadar renkli ve heyecanlı değil, ona girmeyeceğim.

2008'de yürürlükten kalkan bu yönetmelik, "güzellik ve estetik amaçlı sağlık kuruluşları"nı güzellik merkezleri ve güzellik salonları olarak ikiye ayırıyordu. Bu ayrımın temeli, sağlık kuruluşunun yöneticisinin kim olacağı idi. Merkezler ancak "sertifikalı tabip" ya da "uzman tabipler" sorumluluğunda açılabiliyor, güzellik salonlarında sorumlu müdür olabilmek için ise güzellik uzmanı sertifikası yetiyordu. Merkezlerde ve salonlarda yapılabilecek işlemler arasında da farklılıklar vardı; Ipl cihazı bulundurmak ve kullanmak için, merkez olmak gerekiyordu. Yani, başında bir uzman ya da sertifikalı tabip olmayan salonlar, bu cihazı kullanamayacaklardı.

Merkezlerin sorumlu müdürleri olmaları öngörülen uzman tabipler, "Dermatoloji ile Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi dallarında uzmanlık belgesine sahip olan"lar anlamına geliyordu. Yani bildiğimiz, TUS sınavına girip bir uzmanlık eğitimine başlama hakkını kazanmış, biri 4, diğeri 5 yıl süren uzmanlık eğitimini tamamlamış dermatologlar ve estetik cerrahlar.[22] Uzman olmayan ama sertifikası olan tabipler kimdiler peki?

Sertifikalı tabip, yönetmelikte şöyle tanımlanmıştı: "Güzellik ve estetik amaçlı olarak kişilere uygulayacakları tıbbi işlemlerle ilgili olarak Bakanlıkça veya Bakanlık tarafından yetki verilen kuruluşlarca açılan eğitimi başarı ile tamamlayan tabipler". Buradaki tuhaflık, tıp uzmanlık alanları arasında yeri olmayan "medikal estetik uzmanlığı"nın Sağlık Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş bazı özel kuruluşların kurslarına katılınarak kazanılacak olmasıydı. Güzellik ve Estetik Amaçlı Sağlık Kuruluşları Yönetmeliği açısından, uzmanlarla sertifikalı tabipler arasında herhangi bir fark yoktu.

Yani, yönetmeliğe göre, tıp eğitiminizi tamamladıktan sonra, TUS sınavlarına girmeye gerek olmaksızın, birkaç haftalık kursa katılıp (90 saat) bir tür tıpta uzmanlık belgesi alabiliyordunuz ve üstelik bu belge size ekonomik büyüklüğü katlanarak artan bir sektörün kapılarını açıyordu! O kurslara kaç para olursa olsun gitmez miydiniz?[23]

Beklenebileceği gibi, bu kurslara ve genel olarak "medikal estetik uzmanlığı"na karşı itiraz, plastik cerrahlardan ve dermatologlardan geldi: "Medikal estetik uzmanları suç işliyor" başlıklı haberler, dozu epey sertleşen tartışmalar... İtiraz sadece kamuoyuna yansıyan tartışmalarda değil, dava dosyalarında da izlenebiliyordu.

2003 tarihli yönetmelik, güzellik uzmanlarının IPL cihazlarını kullanma-

22 Bir açıdan, durum şöyle de görünebilir: kadınların tüylerini IPL ile almak için altı yıllık tıp, üzerine en az dört yıllık da uzmanlık eğitimi gerekiyor. Çünkü halk sağlığı.

23 Medikal Estetik Sertifika kurslarını açanlar ve onların hukuk savaşları biraz daha zor ve ürkütücü bir konu, ona girmiyoruz!

larını engellemekteydi. Yani, güzellik salonu açmışsanız ve orada "lazerli epilasyon" yapıyorsanız (ki pek çok güzellik salonu böyleydi) ya cihazı bir kenara kaldıracaktınız yahut bir uzman doktorla ya da medikal estetik uzmanı doktorla anlaşacaktınız.

2005 yılında, Plastik Cerrahi Uzmanları, Danıştay'a dava açtılar ve saç ekim işlemlerinin bu türden merkezlerde ve uzman olmayan doktorlar (medikal estetik uzmanları) tarafından yapılmasının uygun olmadığını belirttiler. Davayı kazandılar, yönetmeliğin ilgili hükümleri için yürütmeyi durdurma kararı çıktı. Arkasından Dermatoloji Uzmanları benzer bir dava açarak, medikal estetik uzmanlarının lazer kullanabileceğine ilişkin yönetmelik maddesi için de yürütmeyi durdurma kararı verilmesini sağladılar. Böylece, "güzellik ve estetik amaçlı sağlık kuruluşları"nda yapılan işlemlerin önemli bir kısmı, medikal estetik uzmanlarının yetki alanının dışına çıkmış oldu.

Pratisyen Hekimler Derneği, 2006 yılında bir açıklama yaparak, Sağlık Bakanlığı'nın "medikal estetik uzmanlığı sertifikası" adı altında yaptığı ve tıpta uzmanlık süreçlerinin tamamen dışında kalan bu düzenlemenin hekimlik itibarını zedelediğini belirtti:[24] "Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararı ile Sağlık Bakanlığı, bu yönetmeliğe güvenip milyarlarca TL harcayarak 'Medikal Estetik Hekimliği Sertifika Eğitimi' alan pek çok hekimin mağdur olmasına sebep olmuştur. Bu hekimler, geleceğini bu alanda görmüşler, pek çoğu on milyarlarca TL harcayarak işyeri açmışlardır. Bugün bu işyerleri maalesef ki işlemez halde beklemektedir. Danıştay'ın dava sonuçlanıncaya kadar yürütmeyi durdurmasının sebebi, karar süresi içinde halk sağlığında geri dönüşümsüz zararların oluşabilecek olmasıdır. Ne yazık ki halkın sağlığını en üst düzeyde düşünmesi gereken Sağlık Bakanlığı, bu şekilde çıkardığı mevzuatla hekimlerin itibarını zedelemiştir."[25] Bu açıklama, meselenin özüne işaret etmesi bakımından, önemli görünüyor: Milyarlarca lira harcanıp alınan eğitimler, on milyarlarca lira harcanıp açılan iş yerleri.

Uzman hekimler, o kadar da uzman olmayan hekimler ve Sağlık Bakanlığı arasındaki bu sınır savaşları, güzellik uzmanlarını tamamen konu dışında bırakıyordu. Derken, 2008 yılında Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü bir genelge yayınladı[26] ve lazerli epilasyon cihazlarının güzellik uzmanları tarafından da kullanılabileceğini bildirdi. Genelge, IPL cihazlarının bazılarının sadece epilasyon amaçlı üretildiğini (ki güzellik salonlarında

24 Halen "medikal estetik uzmanı" sıfatını taşıyan çok sayıda hekimin piyasada çalıştığını eklemeliyiz herhalde.

25 http://www.phd.org.tr/estetik.html

26 31/12/2008 tarih ve 49395 sayılı genelge.

kullanılanlar da bunlardı) ve bunların tedavi amacı taşımamaları nedeniyle, kullanımlarının tabiplerce yapılmasının zorunlu olmadığını düzenliyordu.

Genelgenin gerekçesinde, "Ancak foto epilasyon (IPL) uygulamaları hakkında Milli Eğitim Bakanlığı, konusu ile alakalı sivil toplum örgütleri ve güzellik salonlarından Bakanlığımıza çok fazla talep geldiğinden..."[27] şeklinde bir ifade vardı. Yasal düzenlemelerin lobi faaliyetlerine kapalı olduğunu kim söylemiş ki zaten?! Böylece IPL ile epilasyon konusunda 2003 öncesine dönülmüş oldu: Sağlık Bakanlığı'nın denetimindeki güzellik salonlarında, güzellik uzmanları IPL cihazlarını kullanmaya başladılar.

Bu noktada, Türk Dermatoloji Derneği ile Türk Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Derneği bir hamle yaparak Danıştay'a dava açtı: IPL tüm dünyada başta epilasyon amaçlı olmak üzere, akne, vasküler lezyonlar gibi dermal hastalıkların tedavilerinde ve yüz gençleştirme için kullanılıyordu; "gerçek lazer olarak kabul edilmemekle birlikte", etki mekanizmaları gerçek lazer gibiydi, bu sebeple tıbbi müdahale sayılmalıydı.[28] Öyle olunca, kadınların tüyleriyle uğraşmayı bir tıbbi müdahale olarak uzman hekimlerin üstlenmesi uygun olacaktı. Dava dilekçelerini ve kararları okurken, sık sık kendime hatırlattım: Burada cihazlardan, lezyonlardan, skarlardan bahsediyorlar ama konu tüyler diye! Çünkü tartışma sadece ve tamamen IPL cihazlarının kullanımı konusunda; kimse cilltteki lezyonların güzellik uzmanlarınca ya da medikal estetik uzmanlarınca tedavi edilmesini önermiyor.

Danıştay 10. Dairesi'nin düşüncesi farklıydı: "Söz konusu epilasyon ve depilasyon işlemleri ile ciltten herhangi bir parça alınmasının söz konusu olmadığı, ilaç verilmesini gerektirecek bir işlem niteliğinde bulunmadığı ve öngörülen sertifika eğitimi sonrasında yapılabilecek bir müdahale olduğu kanaatinde"ydi. Türkçesi, "kadınların tüylerini almak tıbbi müdahale sayılmaz"!

2012'de İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik'te küçük bir değişiklik yapılarak "Güzellik Salonları" yeni bir başlık olarak açıldı ve burada güzellik uzmanının yapabileceği işler sayıldı. Bunlar arasında "lazer ve foto epilasyon uygulamaları dışındaki yöntemlerle epilasyon ve depilasyon işlemleri" vardı. Yani, güzellik uzmanı iğneli epilasyon yapabilirdi ama foto epilasyon için doktor lazımdı.

Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu sürece müdahil olarak itirazda bulundu. Bunun üzerine, yine 2012 yılında, güzellik uzmanlarının

27 Milli Eğitim Bakanlığı, güzellik uzmanı sertifikası veren eğitim kuruluşlarının bağlı olduğu bakanlık; yani onları da yakından ilgilendiren bir savaş bu!

28 Gerçek lazer olup olmama, cihazın atış menzili ile ilgili bir konu. Gerçek lazer daha derine, epilasyon için olan IPL ise yüzey dokuya etki ediyor.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ya da bu bakanlık tarafından yetkilendirilmiş bir okul ya da kurstan sertifika alarak lazerli epilasyon yapabileceğine karar verildi, İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik'te küçük bir değişiklik daha yapıldı. Güzellik uzmanları da IPL ile epilasyon yapabilirdi!

Bunun üzerine, Türk Dermatoloji Derneği, İçişleri Bakanlığı'na başvurdu ve aynı zamanda Danıştay'a da dava açtı – gerekçe olarak da Danıştay'a açtıkları (ve 2013'te sonuçlanan) dava sonucu beklenmeden böyle bir düzenleme yapılmasının yanlış olduğunu belirtti: "Bakanlığınız tarafından gerçekleştirilen Yönetmelik değişikliğine ilişkin hazırlık işlemleri sırasında yapılması düşünülen değişikliğin hukuka aykırı olacağı, toplum sağlığı açısından giderilmesi imkânsız zararlara neden olacağı müvekkil Dernekler tarafından bildirilmişti". Türkçesi, daha Danıştay'dan kesin bir karar çıkmadı, o arada güzellik uzmanları tüyleri alırsa, toplum sağlığında oluşacak hasarların vebali boynunuzadır, biz size söylemiştik o zaman!

Bahse konu dava, 13. ve 15. Daire'nin ortak bir heyet oluşturarak sürdürdükleri bir davaydı. 2013 yılında, 2008 Yönetmeliği'nin "gerekli bilimsel araştırmalar yapılmadan" yürürlüğe konması nedeniyle yürütmeyi durdurma kararı verildi. "... konusundaki uzman doktorlar dışındaki kişilerin IPL cihazı kullanmasına, foto epilasyon uygulamasını yapmasına imkân tanıyan dava konusu düzenleme, davalı idarece cihazın niteliği de araştırılmak suretiyle uzman hekim olmayan kişilerce kullanılmasının tıbben ve bilimsel olarak sakıncalı olup olmadığı belirlenmeden, yeterli araştırma ve inceleme yapılmadan yürürlüğe konulan Genelgede hukuka uyarlık görülmemiştir" dendi. Yani Türk Dermatoloji Derneği'nin bahsettiği "daha karar verilmedi, siz bu çalışma ruhsatlarını nasıl böyle verirsiniz" dediği dava, bir yürütmeyi durdurma kararıyla sonuçlandı: "Bilirkişi raporları olmadan kadınların tüyleriyle kimin uğraşacağı konusunda karar veremeyiz" demişti Danıştay.

O esnada güzellik uzmanlarının eli armut toplamıyordu, İstanbul Güzellik Uzmanları ve Güzellik Salonu İşletmecileri Odası Danıştay 8. Daire nezdinde bir dava açtı ve "Danıştay uzmanlara soralım da öyle karar verelim demişti, dolayısıyla İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik'teki yeni düzenleme hukuka aykırı değildir" demeye getirdi. Ve ekledi: "Konunun önem arz etmesi ve bir milyon civarında esnaf ve güzellik uzmanı ile ithalatçı ve ayrıca tüketiciyi doğrudan ilgilendirmesi nedeniyle..." Dava dosyasında beş ayrı üniversiteden beş de bilirkişi raporu vardı. Madem karar için bu raporlar lazımdı, buyrundu bakalım beş rapor! Bilirkişi raporlarında özetle cihazın epilasyon dışındaki fonksiyonlarının cihaz bilgisayarında yük-

lü yazılım üzerinden kapatılabileceği, sadece epilasyon işlemi için ve kozmetik amaçlı hale getirilebileceği, bu durumda da uzman estetisyenlerce de kullanılabileceği söyleniyordu.

Sınır savaşlarında kullanılan argümanlar "halk sağlığına geri dönülmez zararlar" ile "yüzbinlerce esnaf ve ailesi" arasında gidip geliyordu ama güzellik uzmanlarının dava dilekçesindeki şu satırlar, bence meselenin bam teline basıyordu: "Öncelikle vatandaşın istenmeyen tüylerini alma konusunda bir talebi olduğunda bu talebinin bir hastalık olup olmadığı konusunun tartışmaya bile gerek olmadığını belirtmek isteriz. Tüm insanlarda mevcut olan doğal tüylerden istenmeyenlerini yok etmek isteyen birisi hasta değildir"! Az sonra da hastanelerde hastalara nasıl muamele ettiklerini de biliyoruz, maazallah bunların eline düşse, bu tüy aldırmak isteyenlerin hali ne olur mealinde cümleler geliyordu. Belli ki güzellik uzmanları doktorlara fena kızmıştı.

Danıştay 8. Dairesi, "toplum sağlığı açısından giderilmesi imkânsız zararlar"la "bir milyon civarında esnaf, güzellik uzmanı ve ithalatçı"yı tartıp ilkinin ağır bastığına kanaat getirmiş olmalı ki, güzellik uzmanlarının lazerli epilasyon cihazlarını kullanamayacağına hükmetti.

Bitip tükenmeyen davalaşmalar sürerken medikal estetik uzmanları derneğiyle dermatologlar derneği arasında mahkemeye pek yansımayan ama gayet sert tartışma sürüyor,[29] gazetelerde belirli aralıklarla "güzellik salonları tehlike saçıyor", "medikal estetik uzmanları diyor ki", "güzellik salonlarında yakan tehlike" türünden başlıklarla haberler yayınlanıyor.

Son durumda davalar açılmaya, yönetmelikler değişmeye devam ediyor. "Vatandaşın istenmeyen tüyleri"nin bir sağlık problemi olup olmadığı meselesi, hâkimlerin karar verip kurtulabilecekleri bir konu değil anlaşılan.

Önemli bir gelişme de, büyük markaların işin içine girmesi: Philips, Rowenta, Remington gibi dünya markaları, evde kişisel kullanım için IPL cihazları üretmeye başladılar ve bunlar Türkiye pazarına da girdi. Eğer evde dermatolog bulundurmak gibi bir zorunluluk getirilmeyecekse, güzellik uzmanı sertifikası bile olmayan vatandaş, kendi istenmeyen tüylerini kendi IPL cihazıyla alacak demektir.

---

29 "Ilgili uzmanlık derneklerinin bu günkü görüntüleri hekimlik kaygısından çok ticari kaygı içinde oldukları kuşkusunu doğurabilecek niteliktedir" türünden tartışmalar! Gerçi pratisyen hekimler "güzellik kavramının hekimlik uygulamaları içindeki yerini ve güzellik amacıyla hekimlere gelenlerin hasta kabul edilip edilemeyeceği hususlarından başlayan bir tartışma" başlatmak isterken dermatolog ve estetik cerrahlara laf edeceğim derken güzellik uzmanları karşısında kendi konumunu zayıflatmış olmuyor mu gibi şeyler de düşünülebilir, insan ister istemez konuya dahil oluyor işte!

Bütün bunlar olup biterken ister uzman doktorlar, ister sertifikalı doktorlar ister güzellik uzmanları kazansın, IPL cihazlarını kullananların değişmediğini söylemeye bilmem gerek var mı? "Güzellik ve Estetik Amaçlı Sağlık Kuruluşları"nda çalışan binlerce genç kadın, kimi bir güzellik uzmanlığı okulundan mezun, kimi IPL firmalarının eğitimlerinden geçmiş, kimi usta çırak ilişkisi içinde "pişmiş", vatandaşın istenmeyen tüylerini alıp duruyor. Sınır probleminin tarifi onlar için çok başka.[30]

30 Bu yazının yazılmasından yedi ay sonra konu güzellik uzmanları açısından mutlu sona bağlanmış gibi oldu. 29 Mart 2017'de Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, "Güzel Bir Türkiye İçin Tabii ki Evet" başlıklı bir programda güzellik uzmanlarının tıbbi cihaz kapsamına girmeyen cihazları kullanarak tıbbi işlem yapabilmesine imkân veren Bakanlar Kurulu kararnamesini imzaladı ve şöyle söyledi: "Bizim medeniyetimiz güzeli, iyiyi, doğruyu, hayırlıyı inşa medeniyetidir. Her alanda güzelliğin övüldüğü bir yerde, insanlığın güzelliğinin ihmal edilmesi düşünülebilir mi?" Salonu güzellik salonu sahipleri doldurmuştu, ortalık alkıştan inledi. Ne kazandıklarını düşünüyorlardı bilinmez, kararname, onlar açısından sınırlı bir başarıydı – IPL cihazlarının belirli bir türünü kullanma hakkını kazanmışlardı, evlerde kullanılanlara yakın bir türünü. Ama yıllardır tartıştıkları, dava açtıkları, dava edildikleri cihazları kullanamayacakları, imzalandığında mutluluktan ağladıkları bu kararnameyle yeniden hükme bağlanmıştı.

LEVENT CANTEK - ECE ZEBER

Dayım'la gittiydik, artık okumasın diyerek Lise'ye yazdırmamışlardı.
KUAFÖR CANKO
İlk hatırladığım yüzüğüydü Cankoç Abi'nin.
Bu köylü nakışlı şeylerle gelme artık buraya... Beyaz gömlek, siyah pantolon...
Alırız sana.
Burası hastane gibi temiz yerdir, her gün yıkanacaksın ona göre. Ter kokmayacaksın!

Dayım'la askerden tanışıyorlardı, yeğenimi sana emanet edeceğim demiş ta o zamanlar.
Işıl ışıl olacak. Müşteri girdiğinde o parlaklıktan gözü açılacak Tayfun!
Peki o yıllarda kadın çalışanlar var mıydı Tayfun Bey?
Vardı.
İşyerinde kadın çok olmalı, işyerini modern gösterir derdi. Kızları da göçmenlerden seçerdi.
Cankoç Abi, tanıdığım kimseye benzemiyordu. Ne Dayım'a ne başkası a...

Göçmen derdi, mırın kırın etmez, çalışır, çalışmak zorundadır, iş beğenmezlik etmez.

Şimdi ara sokaklardaki berberler bile onun hassasiyetini gösteriyor ama o yıllarda öyle bir yer yoktu. İstanbul sosyetesi oraya akıyordu kızım...

Ben de ergenlikteyim, dükkânın farklılığı, gelen giden kadınların rahatlığı, eskisinden başka türlü ilgimi çeker olmuştu.

Cankoç Abi'nin kadınlardan gördüğü ilgi de hoşuma giderdi.
Cankoç... Yeminle kız, filmlerde oynayacak erkeksin maşallah...
Bu ne ayol hep iki dirhem bir çekirdek. Bizimkisi de can şekerim.

Sema Hanım almış bu arabayı.
Karşılık vermez, gönül indirmez, güler geçerdi. O daha çok hoşuma giderdi. Meğer tam da öyle değilmiş. Sonradan anladım.

Sema Hanım, eski bir şarkıcıydı. Galatasaray'da yöneticilik yapan bir işadamıyla evliydi. Cankoç Abi, Sema Hanım'la sevgili olunca gazetelere düştü.

KUAFÖR
Gazeteciler gider gelir oldu dükkâna. Ağzımızı arıyor, dedikodu istiyorlardı.

AFÖR CANKOÇ, SEMA'NIN SEVGİLİSİ Mİ?
lüp'ün yazlık
ında birlikte
rülen Kuaför
nkoç ve Sema
Sadri-Çolpan
in masasında
turuyorlardı.
asadaki koyu
st üste açılan
mpanyalarla
ütün bir gece
yunca sürdü:

Bana kalırsa aşk meşk sevdalı işler olmuştu aralarında.
Çok geçmedi tabii sonra yine eskisi gibi oldu her şey.
Aşağıdaki Galerici birini yollayacak, verirsin şu anahtarı Tayfun
Satıyor muyuz arabayı Abi?
Başka heyecanlarım vardı, çok anlamıyordum. Yanılmışım, meğer ara verirmiş.
O yıllarda Yeşilçam güzellik yarışmaları modaydı. Cankoç Abi reklam olsun diye yarışmacı kızların saçlarını yapıyordu.
SES TÜRKİYE
SES TÜRKİYE GÜZEL
SES TÜRKİYE

O ara Rüya Hanımla tanışıyorlar.
Öyle oldu.

Rüya benle akrandır, reşit değildi o zamanlar, Annesi hep yanında, Baba yıllar önce ölmüş.

Nasıl oldu bilmiyorum, Cankoç Abiyle Rüya sevgili oldular. Kız her gün dükkânda. Gelen giden görüyor bunları. Milletin de diline düştüler tabii...

Annesi enteresan kadındı. Hep böyle yanında durur, para işine bakar, erkeklere karşı kızını kollardı.
Cankoç'a ne diyordu peki?
Ne desem yalan olur. Kadınla aynı yaştalardı.

Cankoç Abi, bunlara bi ev tuttu, belki de satın aldı, o kadarını hatırlamıyorum. Parası vardı.

Sonra Rüya'nın ilk filmi yurt dışında ödül alınca işleri çoğaldı. Haftada bir film bitiriyordu.

ÖMRE BEDEL SEVGİ

Böyle olunca Cankoç Abi, filim setlerinde yaşar oldu.

Sonra bu galiba Ertan Ayhan'la kavga etmiş. Saçımı tarasana Berber demiş buna. Ezmek istemiş anlayacağın. Tutuşmuşlar, bir sürü terane...

Sonrası sonra çıktı.

Bir gün karısı Zehra çıktı geldi... Cankoç Abi'nin karısı Zehra. Göçmen Zehra!

Zehra konuştu, o konuştukça yıllardır kahramanım olan Cankoç Abi ezilip ufalandı kalbimde.

O duygu da o saatten sonra hiç değişmedi, belki iki yıl daha çalıştım yanında ama... Cankoç Abi sevilmez bir adam olmuştu benim için...
Sevimsiz, hayırsız, insafsız, kalpsiz...

Maharet makasta değil Tayfun. Müşteri koltuktan mutlu kalkacak, tek kural bu! Laf yapacaksın, kanına girecek, gıdıklayacaksın. Yalan da olsa illa ki yapacaksın!

Müşteriyi modayı, boyayı, uzunu kısayı bilmeyecek, bir tek seni bilecek. Sana güvenecek. Işıl ışıl elektriğin içinde seni daima beyaz ve temiz hatırlayacak.

KUAFÖR CANKOÇ
AÇIK

Ben ayrıldım, kendi işimi kurdum. Sonrası duyduklarım tabii... Rüya ünlü bir futbolcuyla evlendi. Bu böyle dayanamamış, içkiye vurmuş kendini. İçmesini de bilmezdi.

Önce ortak aldı yanına, sonra payını sattı, daha küçük bir dükkân açtı, olmadı.
İyi ustaydı, bir tarzı vardı, moderndi. Hepsini kaybetti.

Benim için bu iş nasıl yapılır ve nasıl yapılmazın örneği oldu hep.
Yani siz kuaförlüğü sordunuz. Kuaförlük benim için Güzel Cankoç demekti.
Yaşıyor mu?
Almanya'ya göç etti, gidiş o gidiş, bir daha dönmedi. Gazete haberleriyle hatıraları kaldı geriye...
Karısı, çoluğu çocuğu...
Onlar buradalar. Bir ailem var demiyor, Almanya'ya tek başına gidiyor, geriye dönüp bakmıyor bile.
Galiba siz de Zehra Hanım'la evlenmişsiniz.

Merkezi, Taşrası

"Abla O Topuzu Oraya Nasıl Koydular?": Antep'te Kuaför Deneyimleri

GÖKÇE ÇÖÇEL

1993 yılında Kahramanmaraş'ın bir köyünde bulunan evimizin yapılacak olan otoyola gideceğini öğrenen babam, devletin köydeki evimiz için verdiği parayla Gaziantep'e taşınma kararı almış. Bu kararın alınmasında, duyduğum kadarıyla, bizden önce oraya gidenler olmasının yanı sıra, babamın bizi okutma isteği de etkili olmuş. Özellikle şu günlerde, bizim okumamızın konusu açılınca, annem sıklıkla, ablamın Gaziantep'te okula başladığı ilk zamanlarda, okuldan gelince kendisine, "Allah Tekfen'den razı olsun, iyi ki almışlar evi, iyi ki göçmüşüz" dediğini hatırlatır. Anlaşılacağı üzere, o otoyolu yapanlara minnettarız...

Zaman geçtikçe, bizim kırk kilometrelik kısa mesafe göçümüzün varış noktası olan Gaziantep'in önemini ben de anlamaya başladım. Buna birçok şey vesile oldu elbette ama en eğlenceli olan, bizim köyde yapılan eski düğünleri izlemeye olan düşkünlüğüm idi. Örneğin, dayımın 1992 yılında köyde yapılan düğününde, Gaziantep'ten gelenlerin coşkuyla karşılanması ve araçtan inenlerin kıyafetleri ve havalı saçları görülmeye değerdi... Şimdi o sahneleri düşündüğümde, hâlâ "O saçları nasıl öyle kabartmışlar?" diyorum. Büyük meziyet... Tabii biz o sıra köydeyiz, ben oldukça küçüğüm ama bana asıl ilginç gelen annemin, kardeşinin düğününde bile saçına bir şey yapmaması. Bu yüzden ona hep derim "Kardeşinin düğününe nasıl gitmişsin öyle?" Çünkü benzer yaşlardaki kuzenleri saçlarını evde şekle sokmuşlar, giyinmiş, kuşanmışlar. Ancak bu durum, kardeşinin düğününe özel değil. Annemi bildim bileli, saçıyla uğraşmayı sevmez, zaten saçları da hep kısa, en iyi ihtimalle küt... Benim de kuaförle ilgili hatırladığım ilk anımın, annemle değil de, halamın kızıyla olmasında bu durum etkili diyebilirim.

Ben pek geçmiş günü hatırlamam ama anı travmatik olunca kendini unutturmuyor. Hem de nasıl travma! İlk kuaför tecrübemde günlerce ağlamıştım, "saçım çok kısa oldu" diye. Odamdan çıkmadım, okula gitmedim. Kaç gün müzakereler oldu evde, hatta ben bu müzakereler sonunda hayata döndüm diyebilirim, şimdi bakınca komik geliyor, çünkü şimdi kuaföre gidince, "altı üstü bir saç, kes gitsin" dediğim çok oluyor, saçın uzunluğu veya kısalığından ziyade, pratikliği ile ilgileniyorum. Yani saç konusunda annemin çocuğu olduğum kesindi... Ta ki ablamın düğününe kadar....

Annem düğün öncesi eve geldiğinde evde bulunan herkeste şok yarattı, annemin saçını topuz yapmışlardı ama öyle böyle bir topuz değil, bayağı gösterişli bir topuz... Ben görür görmez, "Antep'e yakışan, tam bir gelin anası topuzu!" diye bağırdım, dayım ise tüm naifliğiyle, "Abla o topuzu bu saçtan nasıl yaptılar, yani o topuzu oraya nasıl koydular?" diye sordu. "Beni bu kuaförle tanıştır" diye de ekledi. Annemin o gösterişli ve pek havalı saçını Antep'e yakıştırmamın altında yatan bazı şeyler var. Bunları daha iyi anlamak için, biraz Gaziantep'ten bahsetmem gerekir.

"Antep'in yarısı onların..."

Gaziantep'in bendeki yeri, sadece hayatımın dönüşümünün merkezi olduğu için değil, aynı zamanda, kendimi bilmeye başladığımdan beri, birçok değişimini görme fırsatı bulduğum için de farklıdır. Ben onun küçüklüğünü bilirim, o da benim... Birlikte büyüdük, birçok eşikten birlikte atladık. Öyle ki, yıllarca Güneydoğu'nun Paris'i olarak konumlandırılan bir il iken, son zamanlarda yapılan sanayi yatırımları ve bu yatırımların sonucunda meydana gelen değişimler ile Türkiye'nin Dubai'si olarak konumlandırılmaya başladı. Başkentlikten Emirliğe giden bir yol... Gaziantep'in başkentliği, Güneydoğu'daki en fazla nüfusa sahip olması ve sanayiye yapılan yatırımlar sonucunda gelişmişlik düzeyindeki artışa, Dubai'liği, zenginlik ve gösterişe gönderme yapıyordu. Sanayi yatırımlarının diğer birçok yatırım alanına kapı aralaması, örneğin, bir devlet üniversitesinin yanında, üç vakıf üniversitesinin açılmış olması, Gaziantep'e çevre illerden sadece çalışmak için değil, okumak için gelen bir kitlenin de peydahlanmasıyla neticelendi. Bu yeni konumuyla yatırımları çekerken yeni bir zengin kitle oluşumunu da tetiklemiş ve bu zengin kitlenin gösterişçi sergi salonuna dönüşmüştü. İşte bu noktada Gaziantep'in Dubai'liği konuşulur oldu.

Gaziantep özellikle, lüks evleri ve sokaklarında gezen lüks araçları ile bu yeni konumuna, yani Dubai'liğine layık olmaya çalıştı. Gösteriş ve göste-

rişçi tüketim ve eşyalara yüklenen sembolik anlamlarla, tüketim kültürünün can bulduğu yerlerden biri haline geldi. İlk zamanlarda, tüketim kültürünün geniş teşhir imkânlarından biri olarak düşünülen ev ve dolayısıyla ev döşeme tarzlarına yatırım yapıldı. Yeni mahallelerin keşfi tam da bu dönemde oldu. Eskiden köy ile yan yana olduğu için tercih edilmeyen, hatta "it durmaz tepesi" diye adlandırılan yerler değer kazanmaya başladı, yeni ve pahalı olan her şeye kapı aralanmaya başlandı. Ancak zamanla, ev sergilemenin, yani insanların evinizin eşyalarını görmesi ve buradan yola çıkarak statünüzü/mertebenizi anlamasının her zaman mümkün olmayacağı anlaşılmaya başlandı. Örneğin, son dönemlerde özellikle de yeni zengin sınıfa mensup kadınların, altın günlerini veya kendi deyimleriyle "toplantılarını" kafelerde veya restoranlarda yapmaya başlamaları veya birçok aktivite için bir mekân tutulup her şeyin organizasyon şirketine havale edilmesi, insanların ev sergileme pratiğinin hükmünü azalttı. Her ne kadar evlere yapılan yatırım azalmasa da... Bu noktada mertebeyi işaretlemek için, yeni şeylere ihtiyaç duyulduğunda, insanların imdadına binilen arabalar ve giyilen markalar koştu. Hatta birinin iflas ettiği dedikodusu yayılır yayılmaz, "Batmadı, daha geçen altına şu arabayı çekti" veya "Karısına bilmem kaç binlik cip almış, ne batması, Antep'in yarısı onların..." gibi konuşmaları duyar olduk. Ancak insanın her gittiği yere arabasını götürmesi de mümkün olmayabilir. İşte bu yüzden belli markaları kuşanabilen beden adeta yeniden keşfedilmeye başlandı. Çünkü beden, insanların içinde ikamet ettiği, her daim sizinle olan ve mertebenizin işaretini her zaman taşıyabilecek bir alandır. Ancak zamanla, belli markaları giymenin de bir ayrıcalık getirmediği düşünülmüş olacak ki, bedene müdahaleler başladı. Bu noktada Gaziantep'in inşaat ile başlayan bina mimarisi çılgınlığına, beden mimarisi furyası eklendi. Bir yanda irili ufaklı estetik operasyonlar, diğer yanda bir ev ziyaretinde duyduğum, "Çocukları, uçakla günü birlik İstanbul'a gidip saçlarını kestiriyorlarmış" sözü, yatırım alanının değişmeye başladığını gösterir nitelikteydi. Evde hep derler ki, "Gökçe Antep'e adaptasyonunu tamamlamış". Hatta "Evin Antep'e en adapte insanı" unvanına sahibim. Ancak bu son duyduğum şey, bana bile çok şaşırtıcı geldi.

Bu yeni durum, benim için bedenin yoğun yatırım yapılan bir sermayeye ve tüketimin odaklarından birine dönüşme sürecini anlamak açısından önemliydi. Bu dönüşümü en iyi gözlemleyen ve gözlemek zorunda olan meslek grupları arasında kuaförlerin ve güzellik uzmanlarının bulunduğu açıktır. Bu meslek grupları, değişimle doğrudan bağlantılı bir iş yaptıklarından hem bir şehrin yapısında hem de kişilerin alışkanlıklarında meydana ge-

len değişimleri mesleki başarı için iyi okumak zorundadırlar. Bu mesleği icra edenler kendi iddialarına göre, adeta insan sarrafıdırlar ancak bu okumalar artık gözlemin ötesine geçmiştir, ilk görüşte sizi çözmeye çalışan bir kuaför, sonrasında sizi konuşturarak, hakkınızdaki yargısını pekiştirir. Bilindiği üzere, insan sarraflığı esnaflığın olmazsa olmazıdır ve çoğunlukla esnafların "Şu kapıdan bir müşteri girdiğinde nasıl biri olduğunu ne isteyeceğini anlarım, bir şey satın alıp almayacağını bilirim" tarzında cümleler sarf ettiklerini duyarız. Ancak, bakım ve dış görünüş ile uğraşan insanların sarraflığı, yapılacak olan işlem bedene bir müdahale olduğu için farklı bir külfeti de içerir. Örneğin kuaförlükte, saç kesimi veya belli renklerde saç boyamanın geri dönüşü olmayan pratikler olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden de bir kuaför salonu çoğu zaman saçınıza sadece şekil verilen bir mekân, kuaför de sadece saçınızı kesen kişi olmaktan çıkar.

Bir mekân olarak kuaför, bazen "dert dinleme ve anlatım merkezi" olarak adlandırılır ve kuaför de bu durumda kendini "insanları rahatlatan bir psikolog" olarak görür. "Biz hem kuaförüz hem de psikologuz", "Aslında kuaför bir nevi psikolog", "Psikologlar bile öneriyor artık, işte moraliniz bozuksa ya alışverişe ya da kuaföre gidin diyorlar" gibi cümleler kuaförlerin kendilerinin bu âlemdeki misyonuna işaret etmeleri açısından önemlidir. Ancak kuaförlerin bu misyon derdi, bunalıma gireni rahatlatma ile sınırlı değildir, bazen sadece "iki muhabbet etmek ve kahve içmek" için uğranan bir mekândır kuaför. Bazen de benim görüşmelerimde rastladığım gibi, saçın yanı sıra, yuvalamanın yapıldığı veya köfte yoğrulup yenildiği bir mekândır. Bu anlamda kadın dayanışmasının sağaltıcı bir mekânıdır da diyebilirim. Yuvalama yapmanın zorluğu, el birliğiyle yapılan bir yemeğin kızkardeşliği güçlendirici yanıyla aşılır.

Anlaşılacağı üzere, kuaför, herkesin deneyimlerinin farklılaştığı bir alandır, ancak her zaman kuaförler kendilerine atfettikleri veya onlara atfedilen misyonlarla hatırlanmazlar. Kimi müşteri, gittiği kuaförün gelin başını ne kadar berbat yaptığını sağda solda anlatır durur, hatta hızını alamayıp "En güzel günümü berbat ettin, aldığın para zehir zıkkım olsun" diye yazar kuaförün sosyal medya hesabına. Bazısı kuaför zamanı geldiğinden bahsederken, "hiç gidesim yok şimdi vıyvıyvıy konuşmalar" diye dertlenir. Ama unutulmamalıdır ki bazısı için de, "vallahi ne derdim olsa anlatırım, her şeyimi bilir" dediği bir mekâna tekabül eder. Birçok farklı deneyimin hem müşteri açısından hem de kuaför açısından tecrübe edildiği bir alan diyebiliriz kuaför için.

"Bu meslekte en önemli şey, göz doyurmak..."

Gaziantep kuaförlerinde olup bitenleri incelemek için toplamda 13 kuaför ve güzellik salonu sahibi ve yanlarında çalışan 4 eleman, 4 güzellik uzmanı ve 13 müşteri ile görüşme yaparak giriştim işe. Başta anlattığım gösterişçi ve aşırı tüketim Gaziantep'in mahalleleri arasında keskin bir ayrıma sebep olduğundan, kuaför salonları seçimini yaparken bu ayrımı göz önünde bulundurdum. Güzellik merkezlerini araştırırken ve seçimini yaparken, sınıfsal ayrımın en belirgin göstergelerinden birinin bu alanda olduğunu fark ettim. Güzellik merkezlerinin sayıca çok olduğu mahalleler sınıfsal olarak üstte yer alan kesimin oturduğu semtlerdeydi. Gaziantep'te güzellik merkezleri iki veya üç mahalleye yayılmış durumdaydılar ve kuaför salonlarından farklı olarak sayıca azdılar.

Müşterileri her meslek ve yaş grubundan seçtim. Hatta benim gibi, ailesi Gaziantep'te yaşayan veya orada yetişen kişileri de dâhil ettim. Bu durum, karşılaştırmalar yapmama ve yerelliğin özgüllüklerini anlamama imkân verdi. Kuaförlerle yapılan görüşmelerde salon sahibi erkeklerin sayısı sekiz iken, kadınların sayısı dört idi, geriye kalan bir kişi ise uzun süre salon sahipliği yapmış ve sonrasında mesleği bırakmış bir kadın idi. Gittiğim güzellik merkezlerinin sayısı çok olmamakla birlikte, birinde iki kadın ortak var iken, diğeri aile işletmesiydi.

İlk olarak kuaförler ile görüşmeye başladım, çünkü çevremdeki birçok kadının kuaförlerin hatırlı müşterileri olduğunu bildiğimden, onların desteği ile çalışmaya başlamak makul geldi. Sonrasında görüşmeler başlayınca, çok zararlı bir tip olamayacağımı düşünen kuaförler, görüşmek istediğim diğer kuaförleri aradılar ve çalışmaya destek olunması gerektiğini anlattılar. Önce "anketçi" olarak sabitlenen konumumdan araştırmacı konumuna geçiş yaptım, sonra "Gelin saçına da bekleriz" gibi şakalaşmalara varan bir samimiyet tesis oldu aramızda. Bir kuaförde, kadife koltuğumda oturup, varaklı aynalara bakarken, salon sahibi "Bak hiç olmadı böyle, yine gel, kahve içeriz" derken, diğerinden çıkarken, "Gel bir gün de köfte yoğuralım" davetiyle karşılaştım. Bunu duyunca "Beni benimsediler, itibar ettiler" diye düşündüm kendi kendime. Çünkü Antep'te köfte yoğurmak önemli bir iştir, samimi olunan insanlarla yapılır, çoğunlukla kadınların sosyalleşmesi açısından önemlidir.

Görüşmeler esnasında başıma gelen ilginç bir olay bana Antep'in nasıl bir şehir olduğunu bir kez daha hatırlattı: beni ilk gördüğünde, elinde kahvesi olan ve beni "anketçi" diye aşağılamaya kalkışan bir kuaför, gideceğim ku-

aförleri saydığımda, kuaförlerin birbirleri arasındaki uzaklığı vurgulayarak, hafif aşağılayıcı bir tavırla "Pardon siz nasıl geziyorsunuz?" diye sordu. Kardeşimin BMW marka arabasını gösterince "Oğlum ablana çabuk içecek bir şeyler getir" diye ünledi. Anketçiden saygıdeğer bir ablaya geçiş ile yetinilmeyip, "hanım hatun" bir kız olduğum vurgulandı. Hatta "Sen benim kardeşim yerindesin" gibi yakınlık ifadeleriyle de karşılaştım, bu da hoşuma gitti. Bütün bunlar görüşmeler boyunca yaşayacağım deneyimlerin ipuçlarıydı. Bir cesaret işe koyuldum.

Kuaförlere ilk olarak mesleğe kaç yaşında başladıkları, neden bu mesleği seçtikleri veya neden buna yönlendirildikleri yönünde sorular sordum. Çoğu sekiz - on iki yaşları arasında bu işe atılmış insanlardı. Kadın kuaförler, sıklıkla, ailelerinin okutmadığı veya okutma imkânı olmadığını anlattılar. Ama bazıları kendilerinin de okuma istekleri olmadığını söylediler. Bu kişiler, okumaya olan bu isteksizliklerinin, mesleğe olan istekleri ile adeta ters orantılı olduğunu anlattılar. Mesleğe yedi yaşında başladığını söyleyen kuaförlerden biri, bu durumu "okumakta gözüm yoktu, daha yedi yaşında, ayağımın altına sandalye alır fön tutardım" cümlesiyle örnekledi. O an aklıma bizim buralarda sık sık kullanılan "Sıcak parayı gören çocuk okumaz" cümlesi geldi. Küçük yaşta bir mesleğe atılıyorsunuz, sonra ufak tefek paranız oluyor, önce cep harçlığınız, sonra ise eve yapılan küçük katkılar... Bu noktada, küçük yaşta işe başlayan bu çocuklarda bir işe yarama hissinin temellerinin atıldığını düşünmeye başladım. Zaten çoğu okuma ve okutma çabası, işe yarar hale gelmek ve çocuğu işe yarar hale getirmek için değil mi? Ben bunları düşünürken, yaşça büyük kuaförlerin, ailelerinin ustalara çocuklarına işi öğretsin diye para verdiğini öğrendim. Eskiden böyleymiş. Ya şimdi? Görüşmelerden anladığım kadarıyla, şimdi bu durum tersine işliyor, yani parayı veren usta ama ustanın eline eleman geçmiyor. Görüşmeler sırasında kime gittiysem, özellikle de kadın eleman bulmanın zorluğundan yakındı. Bir yanda zorunlu eğitim, diğer yanda kuaförlükte olan çıraklık ve kalfalık gibi aşamaların zorlaştırılması kadın eleman sıkıntısı yaratmış. Birçok usta, bu eleman sıkıntısının usta ile çırak arasındaki ilişkileri dönüştürdüğünden dem vurdu. Ustalar "bir elinde fön, diğer elinde telefon" olan elemanları idare etmeye başladıklarını ve bir elemanı elinde tutmak için kırk kalıba girdiklerini vurguladılar. Kendi çıraklıklarında, ustalarının onlara karşı baskıcı bir tutum sergilediklerinden, hatta onlara bazen şiddet bile uyguladıklarından bahsettiler. Şimdiki durumu anlatırken, "Ne aileler çocuğunu ezdirir ne de çocuklar kendini" dediler. Kendileri çırak olarak ustaya teslim edilirken, ailelerin diline pelesenk olmuş, "eti senin kemiği benim" gibi çocuğa yapıla-

cak her türlü şeye ustanın karar verebileceği yönünde cümleler çok eskilerde kalmış. Eskiden çıkan elemanın yeri hemen doldurulurmuş ama şimdi nerede öyle hemen yenisini bulmalar?..

Kuaförlerin ifadelerine göre, eskinin en gözde mesleklerinden biriymiş kuaförlük ve aileler çocuklarını bu mesleğe yönlendirirlermiş, hatta ustayı çocuğa bir şeyler öğretmeye ikna etmeye çalışırlarmış. Ailelerin özellikle de kız çocuklarını bu mesleğe yönlendirmelerinde, kuaförlüğün kadınlara hizmet verilen ve kadınların yoğun olduğu bir alan olmasının yanı sıra, kız çocuğu için güvenli bir ortam olarak düşünülmesi de mesleğin cazibesini arttırıyormuş. Mesleğin cazibesi, kız çocukların, ailenin yaşadığı mahalledeki kuaföre "teslim edilmesi", kuaförün yaşanılan eve yakınlığından dolayı çocukların denetiminin kolay olacağı düşüncesi ile katlanıyormuş. Ama her ailenin kuaförlüğe bakışı bu şekilde değilmiş, bazı katılımcılar, mesleğe atılış sürecinin sancılı geçtiğinden bahsettiler, çünkü kadınların çalışmaları ve istihdama katılmalarının sorun olarak görüldüğü bir toplumda yaşıyorlardı. Hele de bu bahsedilen dönemler, kuaföre düzenli bir şekilde müşteri olarak giden kadınların bile ahlâki açıdan sorgulandığı dönemlerdi.

Çok iyi hatırlıyorum, ben çocukken, 6-7 yaş civarlarında, sık sık kuaföre giden, saçını sarının tonlarına boyatan, pedikür-manikür yaptıran, bakımlı haliyle sokakta gezen kadınlarla ilgili "Günahı boynuna ama onun da erkeklerle arası var diyorlar" derlerdi... Bir de bu kişiler ev hanımıysa, durum daha da vahimdi. Çalışan kadın olsa, işe gidiyor, insanlarla muhatap oluyor, tabii bakımlı olacak denilirdi belki ama bir ev hanımının bakımlılığını meşrulaştıracak bir açıklaması olabileceği düşünülmezdi. Bakım övülmezdi, bakım sevilmezdi... İşte tam bu dönemlerde, yani bakımlılığı dolayısıyla ahlâkı sorgulanan kadınların olduğu dönemlerde, ailelerin bir kısmı kız çocuklarını kuaförlere çırak olarak vermek istememişler. Bir yanda kadınların istihdama katılımı ve kamusalda var olma sorunu, diğer yanda "masum, saf ve temiz" kız çocuklarının "farklı" kadınların olduğu ortamda gözü açılır endişesi... Tam bir mücadele alanı... Örneğin, katılımcılarımdan biri, kuaförlük yapmak istediğini ailesine bildirince, bunu duyan bir aile büyüğünün babasına "Namusunu dışarı mı atacaksın?" diye sorduğunu söyledi. Ancak anne, babanın karşısında durmuş, babaya direnmiş ve kızının kuaförlük yapmasına izin çıkarmıştı. Hatta kızlarının demek daha doğru olur... Görüşmelerde, kuaförlerin birçoğunun ailesinde veya yakın çevresinde daha önce birinin/birilerinin bu mesleği yaptığına dair cümleler sıklıkla geçti. Kuaför amcalar, ağabeyler, ablalar ve kardeşler... "Altı kardeşiz, beşimiz kuaför, biri mühendislik okuyor, okumak zor bir şey, bazen okuyanın içinden 'keşke ben de okumasay-

dım' diye geçirdiğini düşünüyorum, ben de 'iyi ki bu mesleği yapıyorum' diye geçiriyorum içimden" diyor kuaförlerden biri...

Başlarda bırakılan izlenimin aksine, her şey güllük gülistanlık değildi. Bu mesleğe yönlendirilmenin maddi bir boyutu vardı ve katılımcılar, bu mesleği icra edenlerin, genellikle daha yoksul ailelerin çocukları olduklarını vurguladılar, özellikle kadınların bu işe yönlendirilmelerinde maddi imkânsızlıkların etkili olduğunu söyleyenler de oldu. Erkek katılımcılardan biri "Ya, bir fabrikatör ister mi kızı diğer bir kadına pedikür veya manikür yapsın?" gibi bir soru sordu mesela... Aynı katılımcı, kendini de kastederek bu mesleği hobi olarak yapan genç erkek kuaförlerin olduğundan da bahsetti, bununla da yetinmeyip, altındaki arabanın fiyatını (100 bin TL) ve aylık kazancını (15 bin TL) belirterek kendisinin de "hobi olarak yapanlar" kategorisinde olduğunu vurgulamaya çalıştı. Bu genç adamla çoğu kişi aynı fikirde değildi, özellikle de yaşça daha büyük olan (35-45 yaş arası) katılımcılar arasında bu fikir pek kabul görmedi.

Genç erkek kuaförün sorduğu soruya dönecek olursak, bu soru birçok açıdan önemli ve birçok konunun özeti gibi. Soruda yoksulluğa dair bir vurgu var ve kadın olsun erkek olsun, görüştüğüm kuaförlerin çoğu bu konuda ortaklaşıyorlardı ancak erkeklerin bu işe yönlendirilmesinin sebepleri kadınlara göre biraz farklıydı. Bazı erkek kuaförlerin aileleri, çocuklarının tamircilik gibi erkek işi olarak düşünülen meslekleri yapmasını istememiş. Çünkü çocuğu, "sanayiye verilmesi" yani tornacı veya tamirci olması durumunda kış soğuğunda ve yaz sıcağında çalışmak zorunda kalabilirdi. Üzerine bir de eli yüzü boya olabilirdi. Ailelerin bu konuları düşünerek hareket ettiği söylendi. Katılımcılardan biri ailesinin hem bu yukarıda bahsettiğim sebeplerle, hem de ailenin tek erkek çocuğu olmasından dolayı bu mesleğe yönlendirildiğini söyledi. Yaptığım görüşmelerde, kuaförlüğe yakıştırılan "temiz iş" etiketinin de sorgulanabileceğini gördüm, tamircilik ile karşılaştırıldığında, "daha temiz iş" olarak kabul edilebilir. Ancak özellikle eldivenin el altında bulunmadığı dönemlerde, kuaförlerin, ellerinde boya izleri kalıyormuş ama sorun o izlerin kalmasından ve temizlikten ziyade, sağlık ile ilgili imiş. Bir katılımcı "Boya yapıyorsun şu bu, tırnakların düşer, düşün daha küçüksün, tırnaklar düşüyor, kanıyor, kimse demiyor 'Bu çocuğun ellerine ne oldu?'" diye dertlendi. Üzerine bir de, kuaförlerde kullanılan kimyasalların ortama saldığı kokunun solunum yollarına verdiği zarar eklenince, sağlıklı ve temiz iş gibi etiketler işlevlerini yitiriyorlar.

Genç erkek kuaförle sohbetimize kaldığımız yerden devam edecek olursak, "pedikür ve manikür" bu mesleği icra eden kadınların meslek içi iş bö-

lümünde payına düşenleri de göstermesi açısından önemlidir. Saç kesimi, boya ve şekillendirme gibi daha incelikli görülen zenaat pratiklerinin yerine, pedikür ve manikür gibi daha az itibarlı ve basit görülen pratiklerin kadın elemanlara verildiğini söylemek mümkün. Bu pratiklerin mesleğe başlangıç anından itibaren kadınlara verilmesi, kadınlar ile erkeklerin farklı uzmanlık alanları oluşmasına sebep olmuş, alanlar ayrışmış. Erkek katılımcılar, kadınların bu ayrışmada, kaş ve bıyık alma, pedikür, manikür ve ağda gibi alanlara yönlendirildiklerini ve kadınların saç konusunda "gözlerini doyuramadıklarını" söylediler. Bu meslekte en önemli şeylerden biri olarak kabul edilen göz doyurmak için, kadınlara yeteri kadar farklı saça dokunma fırsatı verilmiyordu. Yani erkek eleman farklı saçlara dokunma imkânı bulurken ve mesleki olarak göz doyururken, özellikle son zamanlarda kadın eleman, bakımın çeşitlenmesi ile saç dışındaki alanlara yönlendirildiğinden, kadının mesleki gelişimine ket vurulduğunu söyleyebilirim. Ancak sadece alanların ayrışması değildir kadının gelişime ket vuran ve geri planda kalmasına sebep olan... Katılımcılardan birinin, "Bu geri kalma sadece meslek anlamında değil, her anlamda. Bekârken kadına babası muhalefet olur, evlendikten sonra kocası.. Benim babam ilk eğitimlere katılmak istediğimde 'hayır' derdi, çünkü eğitimler genelde dışarıda oluyor, İstanbul, Antalya ve İzmir gibi" ifadesi kadınların bir kısmı için kuaförlüğe giden yolda atlanması gereken birçok engel olduğu gösterir niteliktedir.

Katılımcının son cümlesi, aslında görüşmemiz sırasında sık sık dile getirdiği bir konu ile ilgili: "Doğu'da kadın olmak" ve ötesi "Doğu'da kadın kuaför olmak". Bence bu önemli bir konu, çünkü görüştüğüm erkek kuaförlerin çoğu, İstanbul gibi büyük şehirlere, sadece eğitimlere gitmekle kalmamışlar, uzun yıllar bu şehirlerde kuaförlük yapma imkânı bulmuşlar. Bu imkâna sahip olanlar, bu şehirlerde, bin bir türlü insan olduğu, bu yüzden de taleplerin çok çeşitlendiğini ve bu çeşitlenmenin de kendini geliştirmek açısından önemli olduğunu belirttiler. Örneğin, oralarda insanların marjinal modellere rağbet ettiğini söyleyen katılımcılar oldu. Ustalıklarını övmek ve kadın kuaförlerden farklarını anlatmak için, çok sayıda farklı saçla ve marjinal modelle karşılaştığını anlatan erkek kuaförler, özellikle de kesim konusunda bu öğrendiklerini Antep'te ne denli icra edebiliyorlar bilinmez ama bu durumun, onların kuaförlüklerini geliştirdiğini söylememek de haksızlık olur. Bu insanların büyük şehirlere gidip çalışmalarının tek sebebinin kendilerini mesleki olarak geliştirmek olmadığını, erkek katılımcılardan biri "O illerde kuaförlerin geliri fazla. Mesela, orada kısa sürede biriktirdiğim parayla, burada bir dükkân açabilirim," dediğinde anladım.

Kadın kuaförlerin yukarıda dile getirdikleri imkânsızlıkları düşününce, kendilerine nasıl salon açtıklarını sorgulamadan edemiyor insan. Örneğin alanlar ayrışmasını veya büyük illere gidip çalışma pratiğini ilk dinlediğimde, "yine kadınlar engelleniyor" dediğim ve üzüldüğüm zamanlar oldu. Tam o an, bu durumun o kadar da olumsuz olmadığını vurgulayan bazı erkek kuaförler ile karşılaştım. Katılımcılardan birinin, aslında bu tarz alan ayrışmalarının, kadının kendisine salon açma imkânını verdiğini söylemesi ile bu olumsuz hava dağılır gibi oldu. Kadının uzmanlaştığı alana dayanarak/güvenerek kendine bir iş yeri açabilmesi güzel bir şey diye düşündüm. Hatta kuzenimin kaş ve bıyık için gittiği bir yer geldi aklıma. Ama bir yandan da, bu kadınların yaptığı işe kuaförlük denilebilir mi, diye düşünmedim değil. Kuaförlüğe neler dâhil, neler değil bilemiyorum ve gördüğüm kadarıyla katılımcıların da herhangi bir tanımlamada uzlaşmış olduklarını söyleyemem. Mesela son dönemde Gaziantep'te "eşarp/türban bağlama" diye bir pratik ortaya çıktı, özellikle muhafazakâr kesimlerin yaşadığı yerlerde, kuaförler bu hizmeti veriyor. Görüleceği üzere, pratikler değişiyor, çeşitleniyor ve artıyor, bu anlamda kuaförlüğün kesin bir tanımını yapmak ve belli pratiklerle sınırlandırmak pek mümkün görünmüyor. Ama pratiklerin çeşitlenmesinin kadınlara hızlı bir şekilde salon açma imkânı vermesi erkek katılımcıların bazıları tarafından olumlu bir şey olarak düşünülmüyor. Hatta bu katılımcılardan "Ağda yapan, kaş-bıyık alan hemen dükkân açıyor, adı kuaför ama saç kesemiyor" diyenler oldu. Bunların, yoksul mahallelerden geldiğini, oralarda da salon açmanın çok masraflı olmadığını ve "birinin elinin altında çalışmaktansa" kendi işinin patronu olmanın tercih edildiğini bir katılımcı sık sık yineledi. Hızlı bir şekilde salon açmaya yapılan vurgunun altında bu kadınların deneyimsizlikleri ve iş bilmezlikleri ile ilgili görüşler yatıyordu. Ancak bana göre, bir kadının bu denli girişimci olması güzel bir şey, hatta "kendi işinin patronu olmayı tercih etme" durumu ayrıca hoşuma gitti, çünkü bu durumda tercih hakkı olan ve karar verici konuma geçen bir kadından bahsediyoruz. Bu çok küçümsenecek bir şey değil... Çünkü Gaziantep'te gördüğüm kadarıyla bir ailenin kız çocuğu "iş yeri açacağım" dediğinde, maddi desteği zor bulur, hatta bulamaz bile, eğer kendi maddi birikimi varsa, iş yeri açmasına daha az muhalefet edilir. Ama o iş batmaya görsün, herkes onun iş yapamadığına hemencecik ikna olur. Erkek kuaförler ile görüşmelerimde, kadınların salon açma konusundaki cesareti sıklıkla vurgulandı, bazıları bu durumu yukarıda da dediğim gibi "bilmezin, yani mesleğin ehli olmayanın" deli cesareti gibi sundu, bazıları ise, kadınların "eşlik" ve "annelik" gibi başka kariyerleri olabileceğini ve işler yürümezse bir kariyerden diğerine geçe-

bileceklerini söyledi. İşte cesaret buradan geliyor dediler adeta... Erkek katılımcıların anlatımlarına göre, salon açan kadın, eğer işi yürütemezse, ona her halükârda bir bakanın bulunacağının bilincindeydi. Kadın anneydi, eşti veya kız evlattı, ya erkek? Erkek kuaförler, kendileri için durumun böyle olmadığını, kuaförlükte tutunamazlarsa, başka işler yapamayacaklarını söylüyorlardı. Hele de yaşlarını başlarını almışlarsa, başka mesleğe yönelemeyeceklerini ve bu yüzden bu meslekte başarılı olmak zorunda olduklarını belirttiler. Görüşmeler ilerledikçe, kadınların bir kariyerden diğerine transfer olduğu yönündeki inanca sahip olanların, çocuklarını salonunda büyüten ve yemeğini salonun mutfağında yapan kadın kuaförleri görmezden geldiğini düşünmeye başladım, yani kadın çifte kariyeri hatta fazlasını icra ediyordu. Salonunda çocuklarına oda yapan, salonu büyükse ve katları varsa, bir katı çocuklarına ayıran veyahut "Benim dükkânım hep evimin altındadır" diyen kadın kuaförleri görünce, görmezden gelindikleri yönündeki görüşüm daha da perçinlendi.[1]

Mesleki ayrışmadan bahsetmişken, bu ayrışmanın dayanaklarına değinmeden geçersem olmaz. Bu ayrışmada müşteri taleplerinin de önemli olduğunu söylemek gerekir ve bu talebin kaş, pedikür ve manikür gibi alanlarda bedensel temasın yoğun ve yakın olması ile ilgili olduğunu da ekleyebilirim. Bence bu durumu en iyi şekilde anlamak için makyaj pratiğine bakmamız gerekir. Gezdiğim kuaförlerde makyözler istisnasız kadındılar ama bir yer hariç. Orası da "Ben Antep'in eski zenginlerine hizmet ediyorum" diyen bir erkek kuaförün salonuydu. Ama o bile, insanların yavaş yavaş erkek makyözü benimsediklerinden bahsediyordu, öyle radikal bir geçiş olmamıştı. Ancak, benim dikkatimi çeken şey makyözün bazı feminen tavırlarıydı. İçimden "Şöyle haşin bakışlı ve sert bir adam olaydın, ben görürdüm senin o eski zenginlerini!" diye geçirdim. Ancak bunu ona söyleyemedim. Nitekim, kuaförle ilk karşılaştığımda onu çıtkırıldım bulmuştum. Ancak konuşma ilerleyince ve samimileşince, hemen Antep ağzı ve erkekliği devreye girdi. Yani, o çıtkırıldım tavırlar, kadın müşterilerine ve belki de onların eşlerine ve çevrelerine tehlikesiz görünmek için takınılmıştı... Ama takdir etmedim değil, çünkü bu inanılmaz bir performanstı. Önce oturuş ve bakışlar değişti, sonra "Siz beni bekleyiniz, hemen geleceğim"den, "Baaa (bana) Antep'in eski zenginleri geliy..."e yavaş yavaş geçiş yaptık. Bu arada çıtkırıldım tavırlar konusunda muhabbetimiz devam ederken, "Feminen tipler insanlara eskiden marjinal geliyordu ama şimdi normalleşti. Şimdi barlarda, düğün-

1 Dükkânı ve evi iç içe olan iki kadın kuaför hakkında Emel Uzun'un "Taşra Öyledir Çünkü" başlıklı yazısına bakılabilir.

lerde o tipler çoğalmaya başladı, insanlar alıştı, bir de öyle tipler hep eğlence ile düşünülür, yani işte kadınlar matinesinde görürsün, yani bundan sonra tutabilir" dedi.

Bu kuaförün kitlesinin çok maskülen bir erkeğin makyözlüğünü kabul edeceğini de pek düşünmüyorum. Çünkü birçok görüşmede, erkek kuaföre giden insanlardan saça temasın yoğunluğunun ve yakınlığın bile sorunlara yol açtığı yönünde şeyler duymuşken, yüze çok yakın mesafede bir erkeğin olması da herhalde çok hoş karşılanmaz, görüşündeyim. Erkek kuaförlerin birçoğu da ister erkek çalışan olsun ister kadın çalışan, saç keserken veya fön çekerken müşteri ile aralarında mesafe olması gerektiği konusunda elemanlarını uyardıklarını belirttiler. Görüştüğüm müşterilerden bazıları, bu işlemler sırasında erkek kuaför tarafından enseye çok fazla dokunulmasının kendilerini rahatsız edebileceğini söylediler, hatta bazıları bu durumlarla karşılaşmış ve erkek kuaföre gitmemeye yemin etmişti. Bu temas konusu öyle hafife alınacak bir konu değil ve bu durumu sadece son zamanlarda Gaziantep'in muhafazakârlaşmaya başlaması ile açıklamak mümkün değil. Elbette muhafazakârlaşma ile sahibi erkek olan kuaförlerde, "kadın elemanımız vardır" veya sahibi kadın olan kuaför salonlarında "tüm çalışanlarımız kadındır" yazıları artmaya başladı. Hatta temasın sadece elle değil, gözle de olabileceği endişesinden dolayı, bazı salonların dışına "kapalılar için yerimiz vardır" yazısı asıldı.

Temasın her türlüsünden rahatsız olan bir kitlenin oluşmaya başladığı aşikâr fakat müşteriler ile yaptığım görüşmelerde erkek kuaförleri tercih etmeme veya "erkeğin tezgâhına oturmama" kararlılıklarında bazı erkek kuaförlerin kendilerine karşı olan tutumlarının etkisinden bahsettiler. Bu tutumlar, kadınlara yönelen ısrarcı bir bakıştan onların sosyal medya hesaplarını istemeye kadar sıralanabiliyordu. Erkek elemanlardan biri müşteriyi ısrarla "Beni Facebook'ta ekle" diyerek sıkıştırmış ama müşteri daha fazla dayanamayıp elemana "Benim hesabım yok, olsa da şu günden itibaren silerim" diye çıkışmış. Benim görüştüğüm kuaförlerden biri, bu tarz şeylerin farkında olmuş olacak ki, elemanlarına sosyal medyadan bir müşteri dahi ekleseler, onları işten çıkaracağını söylemiş, hatta sosyal medya ile ilgili konuşmayı yasaklamış. Kültürümüzde erkek kuaförlere bakışın sorunlu olduğundan yakınan birçok erkek kuaförle de karşılaştım. Bu bakışı örneklemek için, kuaförlerden bazıları, gittikleri yerlerde mesleklerini söylediklerinde, "Sen de kadın kuaförüsün, ne kadınlar geliyordur sana abi" gibi cümleleri sık sık duyduklarını belirttiler. Bir kadın kuaförü, bu yaklaşımın bir önyargı değil, deneyimlere dayanan bir hakikat olduğunu, eski eşinin de kadın kuaförü olduğunu ekleyerek vurguladı:"Kuaförler çok avrat boşar, niye

çünkü hep avratların içindeler..." Anlattıkları hemcinslerini töhmet altında bırakır nitelikteydi:

> Ya ama işte bu kadınlarımızdan kaynaklı da bir şey, benim eski eşime benim gözümün önünde "Benim göbeğime maske yap," diyen oldu veya ağda yapmaya geliyor, erkek eleman boştaysa, "Benimkini erkek de yapabilir," diyen oluyor. Bak ben bizzat şahit oldum, kadın göbeğine maske yaptıracak, soyunacak, sadece sütyen kalacak, dedim "Ben size yapayım", "Hayır, ben bana V. Bey'in yapmasını istiyorum," dedi. Ben de "Hazır aşağı inmişken, sana bir iş etsin V. Bey," dedim. Yani bunu özellikle isteyen kadınlar var.

Evet tartışmanın bir tarafına masum müşteriler ile cıvık erkek kuaförler, diğer tarafına baştan çıkaran müşteriler ile masum erkek kuaförler kondu. İşte kadınlara atfedilen "şeytani" özellikler bu noktada yeniden üretilmeye başlandı. Tam bu noktada kadın kuaförlerden birinin "Eee sen mini etek giyersen, oranı buranı açarsın, ben bile bakıyorum, erkek nasıl bakmasın?" cümlesi kulağımda çınladı. Sonrasında erkek kuaförlerden birinin, "Kuaförlükte çapkınlık olmak zorunda, yeri geliyor bayanlar onun için geliyor. Hatta ben birebir yaşadım, gelen müşteriye 'Canım hoş geldin' dememişim, buna kızdı" dediğine şahit oldum. Bir diğerinin"Yani kuaför, kadınların en ulaşabileceği konumdaki erkeklerden, dolayısıyla müşterilerin bir kısmı da bunun bilincinde" dediğini duydum.

Bu mevzuyu bir de müşterilere sorayım dedim. Müşterilerin bazıları yaşadıkları deneyimleri örnek vererek, erkek kuaförlerin çok fazla konuştuklarını ve sınırı aştıklarını söylediler. Tüm bu karşılıklı şikâyetlerin ardından, "Ama ne olursa olsun erkek daha iyi saç yapıyor" diyerek erkek kuaför tercihi yapan müşteriler ve "Karşı cinse yakışanı ancak bir erkek bilebilir", "Fön güç ister, erkekler daha güçlü olduğundan daha iyi fön çeker" diyen erkek kuaförlerle muhatap oldum. Hatta "erkek gözüyle, alıcı gözle bakmak" cümlesini dillerinden düşürmeyen müşteriler ve erkek kuaförleri görünce, heteroseksüelliğin güzellik endüstrisinde nasıl meşru kılındığını bir kez daha anlamış oldum. Heteroseksüellik konusuna değinmişken, erkeğin kadın kuaförlüğü yapmasının caizliği konusundaki sorular geldi aklıma... Forumlarda ve dini programlarda sıklıkla kadınlar, "Sevgilim veya nişanlım kadın kuaförü, yaptığı meslek caiz midir? Onunla evlenebilir miyim?" veya "Erkek kuaförün kazandığı para haram mı?" gibi soruları soruyorlar. Bu soruları ilk gördüğümde anlamlandıramadım ama sonra mevzunun "dokunmak" ile daha doğrusu "erkeğin kadına dokunması/teması" ile alakalı olduğunu anlamaya başladım. Kuaförlere bunu sorunca, konu kafamda daha da iyi şekillen-

di. Erkek katılımcılardan biri, bu tarz soruların çok saçma olduğunu belirtmekle kalmayıp, bu konuda oldukça da tepkiliydi. Ona soruyu sorar sormaz:

> İşte bu çok saçma, şimdi dokunmakla öyle bir şey hissettiği düşünülen adam, bakarak da hisseder, gözünü mü kapıyorsun? O zaman kadın kız hiç sokağa çıkmasın bu mantıkla. Bir de kadın için de haram, diyorlar bu mesleğe. Misal bikini bölgesine ağda yapmak haram, görmek haram olarak düşünülüyor. Ee ne yapacak bu kadın? En basitinden, temizlik için ağda gerekmiyor mu? Kadın kendi yaparsa zarar verebilir, kullanacağı yöntem çok belli, bu yöntem de cilde çok zarar veriyor, sağlık sorunu oluyor. Hatta biraz daha ileri gidecek olursak, insanın kendine verdiği zarar günaha girmiyor mu? Kendini jiletlemek günah, intihar etmek günah, e bunlar kendine zarar verdiğin içinse, kendine temizlik amacıyla zarar vermek de günahtır.

diyerek yanıtladı. Kadın kuaförler içinde bikini bölgesine ağda yapmanın haram olduğunu kadın kuaförlerden birinden duydum. Bu yüzden mekânında bunun için bir yer ayırmamıştı. Mescit ve dinlenme odası olan üç katlı bir kuaför salonundan bahsediyorum, oda sayısını varın siz düşünün... Bu haram konusu oldukça ilgimi çekti ve görüştüğüm tesettürlü kadın kuaförlerden biri, ki mesleği ağabeylerinden öğrenen biri bu, ağabeylerinin bu mesleği yapmasını istemediğini söyledi ve bunun gerekçesini şöyle açıkladı:

> Çünkü evde birer tane karılarıyla ilgileniyorlar, bir de diğer kadınlarla ilgilenmek zor... Bir de biraz harama da giriyor. Hatta ben de araştırdım kendim için, benim için de mi haram, diye ama bir kadının diğer bir kadına gözükmesi belden dize kadar haram değil. Açıklık açısından da. Bir de erkek için, hem göz zinası, hem el zinasına giriyor bir nevi. Ama bu kişiden kişiye değişir, örneğin benim ağabeylerim bakmaz, zaten biri hacca gitti. Ama bence yapmasa daha iyi...

Tüm bu tartışmaların ortaya çıkmasında, erkek kuaför ile kadın müşteri arasında "bir şey olabilme", ikisi arasında "bir şeyler yaşanma" ihtimalinin etkili olduğunu düşünüyorum. Karşı cinsten iki kişi yan yana geldiğinde, ateşle barutun yan yana geldiği benzetmesini yapan bir toplumun bireyleriyiz. Böyle bir toplumda, erkek kuaförler kendileri açıkça dile getirmese de, ben bazı kuaförlerin salonlarını eşleriyle işleterek veya eşleri tarafından sık sık ziyaret edilerek bu tarz ilişki ihtimallerinin akla gelmesinin önüne geçmeye çalıştığını düşünüyorum. Üzerine bir de müşterilerden biri, erkek olan kuaförü için "Abim gibidir, aile gibiyiz, zaten karısı da yanında, hep birliktedirler, o yüzden eşim beni oraya kaygısız gönderiyor" deyince bu görü-

şüm pekişti. Ama herkesin eşinin yanında bulunması pek mümkün değil veyahut herkes evli değil, tam bu noktada kuaföre aile işletmesi havası verecek birilerine ihtiyaç duyulduğunda, kız kardeşler veya ablalar imdada koşmuş. Zaman geçtikçe, kuaförün çocukları ve yeğenleri de bu havayı sürdürmüş.

Şimdiye kadar anlattıklarımdan, erkek kuaför olmanın zorlu tarafları olduğu anlaşılabilir. Bir yanda dini tartışmalar, diğer yanda yanlış anlaşılmaları önlemek için konulan kurallar, erkek kuaförlerin mesleki deneyimlerinin her zaman çok da keyifli olmadığını gösterir nitelikte. Bir de kadınlarla uğraşmanın zorluğundan dem vuranları düşününce, insan sormadan edemiyor, neden berberlik değil de kuaförlük? Başlangıçta bana erkekler için berberlik, homososyal ortam ve bu ortamın getirdiği konfor açısından daha iyi bir meslek alternatifi gibi göründü. Ancak erkek kuaförler benimle aynı fikirde değillerdi. Katılımcılardan biri "Berberlikte ne uzarsın, ne de kısalırsın" dediğinde önce bunu mesleki bir kaygı gibi düşündüm ama sonra bunun maddi bir boyutu olduğunu da gördüm. Berber yanında çırak veya kalfa iseniz, haftalığınız sabit ama kuaförde bağladığınız müşteri oranında ve daha iyi işler çıkardığınıza inanıldığı takdirde haftalığınıza zam geliyor. Bu yüzden bir berber çırağının geliri ile bir kuaför çırağının geliri arasında oldukça fark var. Ama erkek katılımcıların tümü bu maddi boyutu vurgulamadı, örneğin biri, "Güzel bir iş, temiz bir iş, diğer mesleklere göre daha kaliteli bir iş, bayana hitap ettiğinden hareketlerin daha kontrollü oluyor, sen de daha kibar oluyorsun, şık konuşuyorsun" dediğinde, kuaförlüğün erkekler için bir kültürel dönüşüm, bir sınıf atlama alanı olabileceğini düşündüm. Bunun da ötesinde kadınlarla hızlı şekilde diyalog kurabilmenin bir erkek için övünülecek bir durum olduğunu hatırladım.

Görüşmelerde, erkek kuaförlerin "zamparalık" olasılığı ve düzeyi konuşulmaya başlandı mı, kadınların da baştan çıkarıcılığı üzerine birkaç kelam edilmeden geçilmedi. Anladım ki, kadınlara atfedilen olumsuz özelliklerin bir kısmının sürekli yeniden üretildiği bir ortamdı burası. Bunu hem kadın, hem de erkek kuaförler yapıyordu. Erkekler, kadınlara atfedilen kötü özelliklerden en fazla kıskançlık üzerinde durdular. "Kadın kadını çekemez, güzel olsun istemez" tarzı cümleler tekrarlandı, işte müşteri bu yüzden erkek kuaföre gelmeliydi. Müşterilerden de genç olanlar, kendi yaşlarındaki kadın çalışanlarda kıskançlık olabileceğini ve bunu hissettiklerini dile getirdiler. Çünkü onlara göre kendileri gezer tozarken, o genç kadınlar çalışmak zorundaydılar ve bu genç kadınların haset hisleri genç müşterilere karşı hoş olmayan davranışlar sergilemelerine sebep olabilirdi. Bu konuda sorular sorduğum kadın kuaförler cevap konusunda uzlaşmış gibiydiler ve hep

bir ağızdan "Biz de bir iş yapıyoruz ve bu işi sürdürmek için elimizden gelenin en iyisini yapıyoruz, yapmalıyız" dediler. Ustaların bu ifadesi, genç kadın elemanlarca da desteklendi. Zira onlar da yaptıkları işe, çektikleri müşteriye göre prim alınan bir meslek icra ediyorlardı ve bunun da ötesinde yarın bir gün kendi dükkânlarını açmak veya usta olmak isteyeceklerdi. O kişinin işinden ne kadar müşteri memnun kalırsa o denli iyi olurdu. Tüm bunları göz önüne alınca, bir kadın kuaför veya çalışanı, hemcinsinin saçını neden kötü yapsındı ki? Onu neden çekemesin, kıskansındı? Hele de saç tam anlamıyla bir sergi alanıyken... Bu sergi alanında tüm kuaförlerin iyi işleriyle gözükmek istedikleri açıkken... Bu yüzden sıklıkla kuaförde düz veya doğal görünümlü saç yapılması yönündeki ricalar "Eee kuaföre gittiğini kimse anlamaz, biraz havalı olsun" gibi itirazlarla geri çevriliyordu. Çünkü saç sizin de olsa, üzerine atılacak imza kuaföründür. Özellikle de, düğün gibi törensel aktiviteler vesilesi ile kuaförlere gidildiğinde kuaför, "Ayda yılda bir özel bir gün var" diyerek, kendinizi ona teslim etmeniz ve onun saçınıza imzasını atmasına müsaade etmenizi bekliyordu. "Bak ben yapayım, kaç kişi soracak sana, bu saçını nerde yaptırdın diye" gibi cümleleri çoğumuz bir veya birkaç sefer duymuşuzdur. Bu şu demek oluyor: müşteri yapılan işin reklamcısıdır... Bunun bilincinde olan kuaför saçınızı bile isteye neden kötü yapsın? Sonuç olarak, daha önce de belirttiğim gibi çırağın ulaşacağı son nokta ustalık iken ve çıraklıkta bile kendi müşteriniz olması gerektiği söylenirken, çırak neden saçınızı berbat etsin, hem de bilerek?

"Burada kuaförde gördükleri samimiyeti göremiyorlar. Kuaför iltifat etmeli, konuşmalı, biz etmiyoruz"

Kuaförlerle olan görüşmeleri bitirince, güzellik merkezleri ile görüşmeye başlayayım dedim ama gördüm ki, oralarda hatırlı müşterilik üzerinden ilerleyemeyeceğim. Çünkü kuaförler ile görüşmeme aracı olan insanlar kuaför konusunu açar açmaz "Bak o beni kırmaz, sever" derlerken ve o an hemen kuaförüyle irtibat kurarlarken, hatta benimle salona gelirlerken, güzellik merkezi konusu açıldığı an, "Benim onlarla pek samimiyetim yok, seanstan seansa görüyorum" dediler. Ben de çevreye sorup soruşturmaya başladım, yakını veya arkadaşı güzellik uzmanı olan birileri var mı diye ve buldum.

İlk güzellik merkezi, varlıklı kesimin oturduğu bir semtteydi. Kapıya kamera ve zil koymuşlardı, bastım zile, açtılar girdim. Açıkçası bu beni biraz gerdi, çünkü kuaförlere çat kapı giriyordum ve beni güler yüzle karşılıyorlardı, kuaförlerden sonra güzellik merkezleri bu anlamda zorladı beni. Bura-

nın havasında bir ciddilik ve resmilik vardı, beni bekleme yerine aldılar, tabii bu arada beni iyice bir süzdüler, kimim, neciyim diye... Hatta "Bu kadın da güzellik merkezi açacak, teftiş yapıyor" diye düşündüklerinden şüphelendim. Tüm müşteriler gidince üç güzellik uzmanı da yanıma geldi, salonun büyük ortağı olanın aşağılayıcı ve ukala bir tavrı vardı ve öğrenci kimliğimi görmek istedi. O an görüştüğüm kuaförleri minnetle andım. Bir de içimden "Aman arabamı keşke merkezin önüne park etseydim" diye geçirdim. Belki o zaman bu rahatsız edici tavırlar törpülenirdi ama konuşma ilerledikçe büyük ortağın genel tavrının bu olduğunu anladım. Ama bu tavır, birkaç ortak tanıdık çıkınca ve annesinin de hemşerim olduğunu öğrenince değişmeye başladı, hatta birlikte karpuz yedik, kahve içtik. İkinci güzellik merkezine giderken hâlâ biraz temkinliydim. Ancak orası daha eğitimli kesimin yaşadığı bir mahalleydi, üniversiteye yakındı ve bu beni biraz rahatlatıyordu. Merkezin sahipleri İstanbul'da yaşıyorlarmış ve merkezi de bir çalışanlarına bırakmışlar. Bu görüşme biraz güzellik merkezinde çalışan ücretli uzmanların sorunları üzerinden ilerledi. Çalışan uzman adeta bana içini döktü. Diğerinden daha sakin ve daha az gergin bir ortamdı.

Güzellik uzmanlarına da ilk olarak mesleğe nasıl başladıklarını sordum. Hikâyeler kuaförlerden farklıydı. İlk merkezin sahibi, önce daha küçük bir yer açmış, sonra tutturunca varlıklı insanların yaşadığı semtte bu yeri açmış. Diğer güzellik uzmanı da Adana'da bu alanda eğitim almış, başlamış. Bu eğitimin de maddi bir yanı olduğunu söylemeliyim sanırım. Hem eğitim almanın yüksek bir maliyeti var, hem de merkez açmanın... Bir de eğitim alırken uzun bir süre şehir dışında olma zorunluluğu devreye girince, çok yoksul birinin bu işi yapması pek mümkün görünmüyor ama tabii merdiven altı yerlerde çalıştırılan kadınların kaçının eğitimi var, bu da önemli bir detay... Antep'te yaptırılan işlem sıklıkla kılı ve tüyü yok etme üzerine yani lazer üzerine olduğundan, şu aşamada o tarz bir eğitim ne kadar gereklidir bilmiyorum. Hatta ilk merkezin sahibi, "Bu bir sanat işi değil, bu daha çok bilgi birikimine dayanıyor. Bunu sen bile yapabilirsin, iyi bir dilin, eğitimin ve paran olacak, birkaç ayda işi çözersin" derken benim soruma da cevap vermiş oldu.

"Paran olacak, paran..." İlk merkezin sahibini hatırladıkça bu cümle aklıma geliyor, çünkü sıklıkla merkezinin değerinin ne kadar yüksek olduğundan bahsetti ve bir kadın olarak ne kadar başarılı olduğunu vurguladı. Merkezin bulunduğu semti gözümün önüne getirince bu cümleleri daha iyi anladım. O semtin kadınları ile ilgili bir konu açılınca "Koca vermiş eline sınırsız kartı, çekmiş altına son model cipi, hep orada burada geziyorlar" gibi cümleleri duymadığım bir sohbet olmadı. Hatta bir gün otobüste gidiyorum.

Söz konusu semtte, lüks marka bir cip otobüsün önüne kırdı, otobüs şoförü de baktı kullanan kadın, "Ben sana kızmıyorum, senin altına o arabayı çeken herife kızıyorum" diye bağırdı ama siniri uzun bir süre geçmedi. Tüm bunlar gözümün önüme gelince, merkezin sahibi olan kadının kendi parasını kendisinin kazandığına dair vurgusu benim için daha anlaşılır bir hal aldı.

Merkezin sahibine, müşteriler ile ilgili de bir şeyler sorayım dedim, sorar sormaz, "Bize hem kapıcı karısı geliyor, hem de iş adamı karısı" deyiverdi. Bu cümleyi ilk duyduğumda merkezin her kesimden müşterisi olduğunu düşündüm. Ama konuşma ilerledikçe ve "Zenginler bilinçlidir, çevresini de bilinçlendirir" gibi cümleleri duydukça biraz rahatsız oldum. Zira benim ailem de on yılı geçkin bir süredir o semtte yaşıyor ve benim lise dönemim hep o semtte geçti. O zamandan bugüne merkez sahibinin anlattığı tarzda bir bilince rast gelmedim. Maddi gücün, teknoloji kullanımını arttırmasını bilinçlilik ile pek alakalı göremiyorum ki merkezin sahibi de görüşmemizin ilerleyen kısımlarında "Mesela kadın geliyor, diyor ki, 'Ben lazere geleceğim', diyorum 'Seninki olmaz', diyor 'Niye? Benim komşum da geliyor, ona inat olsa bile ben yine gelirim, siz kolumu yine de yapın' diyor. Kolunda tüy yok yani. Sırf lazere gidiyorum demek için... İşte burada rekabet var" deyince gözlemlerimde doğruluk payı olduğunu düşünmeye başladım. Aynı semtte salonu olan kadın kuaförlerden biri de buna benzer şekilde "Bu kadınların hepsi birbirine bakıp yapıyor, birbirine özeniyor, ego olayına çevirdiler her şeyi... 'Ayşe bunu yaptı ben neden yapmıyorum?' olayı çok var burada..." dediğinde bu semt ile ilgili birçok insanın düşüncelerine tercüman oldu diye düşünmeden edemedim. Hatta bu semtte yaşayan kadınların arasındaki gösterişçi rekabet ile ilgili duyduklarım ve şahit olduklarım geldi aklıma... Bir keresinde, annemle ve komşumuzla buralarda çok popüler olan, lüks bir mobilya mağazasına gittik, içeri girer girmez, yanımızdaki komşumuzu gören satış elemanı, "Ooo, abla hoş geldin, geçen ... hanım da geldi, O da şu mobilyalardan aldı" dedi. Satış elemanı kimin kaç bin liralık mobilya aldığını duyuruyordu, rekabeti kızıştırıyordu ama o mobilyanın değerini söylemese dahi, bizim komşu duyardı. İnsan rekabet edeceği kişiyi iyi tanımalı, ne tükettiğini iyi bilmeli çünkü...

Bilinç ve zenginlik konusuna geri dönecek olursam, diğer semtteki güzellik uzmanı bilincin eğitimle alakalı olduğunu ama sadece eğitimin yetmediğini, paranın da lazere gitmek için gerekli olduğunu söyledi. Güzellik merkezi sahibi de böyle yerleri duymuş olacak ki, "Zenginler benim aletimin kaç para olduğunu iyi bilir, aletleri araştırıp geliyorlar" dedi. Laf lafı açtı. Ben de "Gelen kitle sizin anlattığınız kadar zengin ise sizi aşağılamıyor mu, ezmiyor mu?" diye sordum. Çünkü konuşma boyunca "şu ailenin gelini, bu aile-

nin kızı bizim müşterimiz" tarzı cümleler havada uçuştu. Bu adı geçen aileler de öyle hafife alınacak aileler değildi, Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşları arasında adı geçen firmaların sahipleriydiler. Merkezin sahibi öncelikle kendisinin de varlıklı biri olduğundan bahsetti, sonra işin profesyonelliğinden, hastane gibi çalışma tarzından, kendi ciddiyetlerinden. Ama sonra sorunun asıl cevabını verdi:

> Kadın geliyor, baya zengin, X5'i altına çekmiş, ilk geldiğinde borusunu öttürüyor. İşte "Şurası niye böyle, burası niye şöyle?" diye, sen sesini çıkarmıyorsun ama sen kadını içeri alınca, tamamını çıkarıyor ya, çırılçıplak kalıyor, işte o an ezikliyor, fosfosalıyor. Fosaldıktan sonra o artık senin düşüncelerini dikkate almak zorunda kalıyor.

Evet, şimdi mevzu daha da açık hale geldi ve mevzunun mahremiyet ile ilgili olduğu anlaşıldı. Kişinin mahremini, özelini görmek, gizli olanı görmek demekti, para çıplaklığın verdiği utancı kapatamıyordu. Güzellik uzmanı ile müşteri arasındaki ilişkide de bu belirleyiciydi. İnsanların işlemleri bitince bir daha güzellik merkezlerine uğramamalarını şimdi anlamaya başlamıştım ama tek sebep elbette bu değildi. Güzellik merkezlerinde beyaz doktor önlükleri ve doktor terlikleri giyiliyordu. Hastanemsi bu hava ile insanlar kıl ve tüyü bir hastalık gibi görmeye başlamışlardı. Dolayısıyla, hastalıktan kurtulan insan nasıl acil durumlar ve şikâyetler dışında hastaneye gitmiyorsa, o havayı solumak istemiyorsa, güzellik merkezlerine giden insanlar da öyleydi. Öyle kahve içmeye uğramalar, iki lafın belini kırmalar yoktu burada. Anlatılanlara göre, her şey sağlık içindi burada, malum sağlık ciddi bir işti, bu ciddiyeti bozacak her şey buradan adeta kapı dışarı edilmişti. Güzellik uzmanlarından biri bu durumu şöyle açıklıyor:

> Kuaförde konuşma kadar burada konuşma yok çünkü buraya her tür insan gelmiyor zaten. Yani kapıcısı geliyor, çekiniyor zaten, eziklik hissediyor, işlemini yaptırıp gidiyor. Kalkıp sana kocasını ailesini anlatamaz. Zengini geliyor, ilk afra tafra yapıyor, birkaç seans geldikten sonra bakıyorsun biraz yumuşuyor, o da sana her şeyini anlatmaz, derdini belki söyler ama ayrıntı vermez. Biz de çok konuşmuyoruz zaten, yoksa önünü alamazsınız. Burada kuaförde gördükleri samimiyeti göremiyorlar. Kuaför iltifat etmeli konuşmalı, biz etmiyoruz.

Şimdiye kadar anlattıklarımdan, Gaziantep'te güzellik merkezine ağırlıklı olarak kıl ve tüy için gidildiğini çıkarmamak mümkün değil. Son dönemlerde çevremde cilt bakımı için gidenlerin de sayısında artış görüyorum. Ama

o da abartılacak bir düzeyde değil zaten... Gaziantep'te kadınların en çok kıl ve tüy işleri için güzellik merkezini kullandıklarını bir güzellik uzmanı da söylüyor ve ekliyor:

> Geçen Adıyaman'a gittim, sanki orada kadınlar kendine daha çok bakıyor, güzellik merkezi daha fazla tutuluyor gibime geldi. Çünkü orada buradaki gibi çok aktivitesi yok kadınların. Burada avm çok, toplantı, şu bu çok, kadın parayı çok şeye harcıyor, o yüzden sadece kıl tüy için buraya geliyor ama Adıyaman'da durum farklı. Parasını sadece güzellik merkezine harcayabilir oradaki kadın.

Bunu duyunca içimden, "Hani o sınırsız kartlar, hani o sınırsız harcamalar?" diye geçirdim. Antep'te birçok şeyin gösteriş için yapıldığını düşünüyorum, biraz da abartmayı seviyoruz galiba, hatta "bir alıyoruz, bin söylüyoruz" desem yanlış olmaz sanırım. Bu durumda da burada "para parayı çeker" inancının çok güçlü olması etkili diyebilirim. Elbette, Gaziantep'in çok büyük ve ünlü markalar haline gelmiş sanayicileri olduğunu ve bunun da gösterişçi bir üst sınıf yarattığını kimse inkâr edemez ama orta çaplı işletme sahibi ailelerinin de kendilerine "çok varlıklı" havası vermeye çalıştığı söylenebilir.

"Hiç böyle salaş doğal yapamıyorlar. Bir kendini gösterme derdi var Antep'te"

Şu ana kadar anlattıklarımdan, akıllarda bir Gaziantep profili oluşmuştur. Her ne kadar sınıfsal farklar çok belirgin olmaya başlasa da, benim şehrimde az buçuk herkes gösterişi sever, şehrimin insanı ister fakir olsun, ister zengin şaşaalı şeylere "hayır" diyemez. Tabii şehrin genel havasının kuaförleri etkilediği de açık ve müşteri görüşmelerim bu yargımı daha da güçlendirdi. Müşteri olarak görüştüğüm biri, ben Gaziantep der demez, "Burada sadelik övülmez, beğenilmez. Batı ile karşılaştırdığında, saçlar daha şaşaalıdır, düşün buranın düz topuzları bile baya büyük, hatta içine bir şeyler koyuyorlar kabarsın diye" demesi bu duruma en iyi örnektir sanırım. Gaziantep'te özel günlerin vazgeçilmezi topuzdur, hatta Gazianteplilerin canlandırıldığı "Aramızda Kalsın" dizisinde, yapılan bir nişanda, evdeki kadınların çoğu saçını topuz yaptırmıştı. Aynı dizide karakterlerden biri, "Abla üzüm salkımlı topuzu ben yaptıracam, salkımlar böyle yukarıdan düşecek, o yüzden siz yaptırmayın" dediğinde, ben ailenin Gaziantepli olduğuna ikna oldum. Her ne kadar buralarda üzüm salkımlı topuzu duymasam da, abartılı topuzlar ya-

pılması, beni o nişanın Gazianteplilerin nişanı olduğuna ikna etti. Topuzun bu bölgede ne denli önemli olduğunu, ben de görüşülen kuaförlerden birinin, ustasını överken, onun üstüne topuz yapan tanımadığını, ustanın kapak topuzları yaptığını ancak kendisinin eksikliğinin ise "topuz konusunda geri kalması" olduğunu söylemesi ve bu eksikliğini ifade ederkenki üzüntülü yüz ifadesi ile daha iyi anladım. Antep'te topuz yapamayan kuaför, kuaför sayılmazdı, hatta Ankara'da bile topuz yapamayan kuaför, kuaför sayılmazdı Antepliler için:

> Biz Ankara'da düğüne gittik, adam biz Antep'ten geldik diye, bizi o kadar küçük gördü ki. Salak, Antep'te nasıl saç yapıldığının farkında değil, dışa doğru fön çekiyor, biz de beğenmedik, işte diyor bu böyle olur filan, topuz filan bilmiyordur kesin. Sultan Halam da dayanamadı: "Sen gel de Antep'te nasıl saç yapıldığını gör, öğren" dedi.

Anlaşılacağı üzere, topuz buralarda çok önemli ama sadece gösteriş açısından değil... Kuaför için bunun maddi bir boyutu var, topuzdan iyi bir kazanç sağlanır. Çok salaş ve düz bir saç yaparsanız, müşteri size: "Kuş mu kondurdun da bu parayı istiyorsun?" diyebilir ama topuz emek ister ve emeği de gösterir, o yüzden parası neyse verilir. Bizim buralarda düğün gibi aktivitelerde, gündeliğin dışına ne kadar çıkarsanız, o denli kendinizi göstereceğiniz düşüncesi hâkimdir. Gündelik hayatta düz fön kullanmak yeterli görülür, ancak düz fönü kimin çektiği çok konuşulmaz, düz fönde hangi kuaförün imzası olduğu merak uyandırmaz, hatta fön maddi olarak uygun bir yere çektirilir. Hem de, artık saç konusunda gelişen teknolojiler ile insanlar gündelik hayatlarında saçlarına kendileri şekil verebilir duruma geldiler. Ancak topuz öyle midir? Hayır, evinizde kendi çabanızla yapacağınız bir şey değil... Dolayısıyla, topuz, kuaförün imzasını taşıyan bir eserdir adeta...

Bizim buralarda son dönemlerde düğüne ve diğer törensel aktivitelere verilen önem gitgide arttı. Tabii bu artış, bu tarz aktivitelere harcanan paraları çoğaltmakla kalmadı, insanların daha titiz ve memnuniyetsiz olmalarını beraberinde getirdi. Düğünlerde gelin odağa konur, çünkü damatların saçları ve giyimleri hemen hemen aynıdır, nüanslar dışında... Gelin ise gelinliğinden saçına kadar birçok konuda değerlendirilir, gelinliğin nasıl olduğu konusu hızlı geçilir, çünkü gelinliğin büyük bir şehirden alınma olasılığı vardır ve siz belki de bahsi geçen mağazaları bilmezsiniz. Bu durum gelinin saçı için geçerli değildir, herkes az çok kuaförleri bilir, bu yüzden gelinin gittiği kuaför konuşulur, değerlendirilir. Bu değerlendirme çok önemlidir, çünkü bana göre gelin saçı yapmak bir defile yapmakla eş anlamlıdır. Gelin başı

için başka birçok şehre göre yüksek ücretler alınır. Evliliğin, kadınlar için en önemli eşiklerden biri olarak düşünülmesi gelin başına da özel bir önem verilmesinde etkilidir. Bu yüzden böyle önemli bir günde insanların gelin başı için normal zamanlardan çok daha fazla para harcaması kabul edilebilir. Böylesi büyük bir harcama kalemi, beklenti düzeyini de arttırır. Kuaför de bunun farkındadır ve görücüye çıkacağını bildiğinden düz ve doğal modeller yapmaktan kaçınır. Çünkü düzlük, basitlik ve ucuzlukla eş değer görülür. Gelin başından bahsetmişken, Antep'te yeni gelin olmanın saç ile ilan edildiği bir dönem olduğunu da söylemem gerekir, hatta biz böyle saçını sarının en açık tonlarına boyatanlara, yani cart sarı yapanlara, "Saçını da yeni gelin saçı gibi yapmışsın" deriz. Bugünlerde, bu kullanım alaycı bir ton içerse de veya belli çevreler bunu alaycı bir şekilde kullansa da, katılımcılardan biri, Gaziantep'in bazı yerlerinde hâlâ yeni gelin olan birinin saçının ayırt edici olması gerektiğine dair bir inanış olduğunu söyledi. Ancak artık ayırt edici renk sarı olmaktan çıkmış, siyaha doğru yol alınmış.

Sadelikten kaçınma konusu açılmış, gösterişi de ne denli sevdiğimizi anlatmışken, kuaförlerin mekânlarına da kısaca değinmem gerektiğini düşünüyorum. Kuaför denildiğinde aklıma nedense hep kırmızı ve siyah renkler gelir, gezdiğim salonların bir kısmı da öyleydi. Ancak aralarında lila ve mor gibi renklere sahip olanlar da vardı. Görüşmeler ilerledikçe, kuaförde kullanılan renklerden ve dekordan müşteri kitlesini okumaya başlamıştım. Örneğin, baştan aşağı varak kullanılan ve varaklı geniş kadife koltuklara sahip bir salonun kitlesi, muhafazakâr yeni zenginlerdi. Buram buram Osmanlı kokan salonlar... Üzerine bir de ikram edilen kahvelerin fincanlarının gösterişi eklendiğinde, "Gaziantep'e hoş geldiniz!" diyebilirim. Ancak eski zenginlere hizmet veriyorum diyen ünlü bir kuaförün, dekoru oldukça farklıydı, salonu yurtdışındaki salonlara benziyordu. Hatta dükkânın giriş kapısı, İngiltere'deki kırmızı telefon kulübeleri şeklindeydi, üzerinde de Kadın Berberi yazıyordu. Üzerinize gelen, sizi boğan bir salon değildi, özellikle de, bir yanda varaklı diğer yanda tıkış tıkış olan salonların ardından, insana ferahlık veriyordu, nefes aldırıyordu. Bu salonu ilk gördüğümde, "Bu semtte zenginlere hizmet veren böyle bir salon, vay!" dedim ama karşıma her an Gaziantep'te olduğumu hatırlatan bir şey çıkacağını bekliyordum, tetikteydim. O şey, yapılan ikramlar oldu, o nasıl bir gösteriş, o nasıl bir hazırlık... Gittiğim gün bir müşterinin doğum günü vardı, pastalar alınmış, hazırlıklar yapılmış, içimden dedim ki, "Kadın tabii ki bu kuaföre gelir, yapılan hizmete hürmete bak". Ancak o an aklıma lüks kuaförlerin hatırlı müşterileri olmak için çok fazla çaba gösteren katılımcılarımın söyledikleri geldi:

Bu kuaför ünlülerinkini yapıyor, ünlüymüş diyorum, ablam gitti kürkünü giydi, topuklu ayakkabısını giydi, ben kolyelerimi taktım, makyajımı yaptım, kuaförden içeriye girdik, herkes döndü bize baktı. Herkes bir kasıldı, başımıza toplandı. Bizi tanıyorlar sanırsın. Hatta annemin arabasıyla gittik, Opel'le, keşke Audi ile gelseydik dedik birbirimize, bu yüzden Opel'i uzağa park ettik.

Bu katılımcılarımın şu an o kuaförün hatırlı müşterileri olduklarını söylemezsem olmaz. Hatta kuaför sosyal medyada onları takip ediyormuş, katılımcının dediğine göre, bu ayrıcalığa erişmek önemliymiş. Sosyal medya demişken, kuaförlerin birçok modeli sosyal medyadan gördüklerini ve yenilikleri takip etmek için sosyal medyanın sıkı takipçileri olduklarını söylemeliyim. Hatırlarsınız, eskiden dergilerden model bakılırdı, biz oradan bir model seçerdik, kuaför de yapmaya çalışırdı. Şimdi öyle mi? Müşteriler, ünlü kuaförlerin sosyal medya hesaplarından yapılan paylaşımlardan veya internetten modeller seçiyorlar. Bu yüzden, kuaförlerde, yeni tarihli çok az dergi gördüm, kuaförlük ile ilgili dergilere abone olanlar var ama sadece bir dergiye mesela... Kuaförlerin bazılarında orta sehpa vardı, oraya bazı eski dergileri yığmışlardı, eskiden kıymeti yüksek olan bu dergiler, şimdilerde benim gibi gidip "Bak şu saça bak, nasıl bir havadır o" diyenlerin elinde maskara olmuş...

Gaziantep, "Yoksulluk kendini gösterir, işaretler ama zenginliği anlayamazsın" cümlesini ters yüz etti, hatta "Varsa göstereceksin arkadaş" felsefesinin mimarıdır. Bu durum artık o kadar belirgin ki, Ceylan bir şarkısında, Antep düğününü anlatırken, "Ceylo gelmiş düğüne altın kemer beline" der. Bu arada baştan beri Antep düğünü derken, sadece Anteplilerin yaptığı düğünü kastetmiyorum, çünkü bu şehir, Doğu'dan ve Güneydoğu'dan göç aldı ve göç eden kesimin de gösterişi sevdiğini söylemekte yarar var. Şehir gösterişi çağırıyor adeta... Ama her ne olursa olsun, görüşmeler boyunca fark ettiğim şey, benim bu şehri sevdiğim... Bu görüşmelerde, bu şehirde, bir yanda ihtiyacın önüne gündelik kelimesini koyan bir kitle varken ve onu giderilmesi zorunlu bir şey olarak gördüklerini söylerlerken, diğer yanda ihtiyacın önüne özeli getirip, her ay birkaç kuruş biriktirip, yılda bir saç kesimine gidenleri dinledim. Bu görüşmeler sayesinde, "Oraya her adam gidemez" denilen ve ön yargımın olduğu mahallere girdim, "mahalle kuaförü" diye etiketlenen ama görüşmelerinde samimiyetinden bir nebze şüphe etmediğim kuaförleri gördüm. Kısa ve öz şekilde, ben bu görüşmelerde Antep'i gördüm, yemeğinden gösterişine kadar...

KADIN KUAFÖRLERİNDE CİNSİYETİN İZİNİ SÜRMEK: ANTALYA ÖRNEĞİ

AYLA DENİZ

Hiçbir semtte berberin olmadı.
– Cemal Süreya, *Hiçbir Semtte*

Bir kış günü sabah 5.00'te "vuuuvvvuuuvv" sesiyle yatağımdan fırladım. Önce bunun rüzgârın sesi olduğunu düşündüm ama biraz kulak kesildikten sonra sesin bizim evin banyosundan geldiğini anladım. Liseye yeni başlamış olan ablam, bir gün önce aldığı fön makinesiyle saçlarını düzleştiriyordu. Sonraki yıllar boyunca ablamın sabahın kör karanlığında banyoda çıkardığı fön makinesi sesine alıştım, hatta sesi duymamaya başladım.

Ablam fön çekmenin yanında makyaj yapmaya da başladı. Zamanla fön makinesinin yerini düzleştirici; yüzün genelinde kullanılan bakım ürünlerinin yerini ise yüzün sadece belirli bölgeleri için geliştirilmiş ürünler aldı. Böylece banyo dolabında diş macunu, diş ipi, krem, pamuk gibi malzemeler yerini her zaman korusa da, kozmetik ürünlerin dolaptaki hâkimiyetleri altında ezildiler. Bakım dünyasıyla bu tanışma, bir süre sonra bana yeni bir alan açtı: kuaför. Ben ablamın yaptıklarını izleyen ve ancak onun bakım konusunda aktardıklarıyla idare eden biri olarak, ablamla kuaföre gitmeye başladım. Bu kuaförde ablamın bir arkadaşı çalışıyordu, Antalya'da bilinen, büyük kuaförlerden biriydi. Kısa sürede yaşça bize yakın olan çalışanlarla arkadaş oldum. Sonraki on yıl boyunca da aynı kuaföre gittim. Bu kuaför ne evimize, ne de okuluma yakındı. Yaptıkları işlemler de başka kuaförlerin yaptıklarından farklı değildi. Hatta saç şekillendirme arzusu, sıklıkla bir başkasının fotoğrafını model olarak götürüp, ne onun şekline, ne de rengine benzeyen bambaşka bir saçla kuaförden ayrılmayla sonuçlansa da, ben bu deneysel çalışmalara ses çıkarmadım. O yıllara ait fotoğraflara baktığımda da ilk dikkatimi çeken saçlarım oluyor.

Bu kötü renk ve model denemelerinden sonra, üniversiteyi okumak için Ankara'ya geldiğimde hayatımdan saç boyatmayı çıkardım. Saçlarımı mahvedecekse de eski kuaförüm mahvetsindi. Pavyonlarda çalışan kadınlardan, saçına erkek eli değdirmek istemeyen kadınlara kadar çok çeşitli müşterileri olan bu kuaföre insanları çeken şey, oradaki arkadaşlık ilişkisinin gücü ve elemanların sık değişmiyor oluşunun verdiği güvendi bana kalırsa.

Yakın zamanda kuaförlerde kadın deneyimleri üzerine görüşme yapmaya gittiğimde, eski kuaförümdeki elemanların değiştiğini, Antalya'da farklı gelir gruplarının yaşadığı, birbirine uzak mahallelerde kendi kuaförlerini açtıklarını öğrendim ve onlarla da görüştüm. Beni bu çalışmaya başlarken motive eden şey kendi deneyimim yanında aile evimizin bulunduğu mahalledeki kadınlar için kuaföre gitmenin artık gündelik hayat içinde ne kadar önemli bir zaman ve para harcama kalemi olduğunu düşünmemdi. Kuaföre gitmek günaşırı yapılan bir eylem değildi; nişan, kına, düğün gibi önemli günlere özgüydü bir zamanlar. Ailemin 20 yıldan uzun süredir yaşadığı bu mahallede kadın kuaförü olmadığından, kadınların kuaför için daha aşağı mahallelere veya "çarşı" olarak isimlendirilen şehir merkezine gittiklerini hatırlıyorum. Şimdi ise büyük şehirlerde neredeyse her mahallede kuaför bulmak mümkün. Bunu Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü'nün Esnaf ve Sanatkâr İstatistikleri Bülteni de doğruluyor. Buna göre Türkiye'de en fazla esnaf ve işyerinin bulunduğu iller sırasıyla İstanbul, İzmir, Ankara ve Antalya. Aynı bülten içerisinden Türkiye'de mesleklere göre esnaf ve sanatkâr işyeri sayılarına bakıldığında bakkallık, bayilik, büfecilik; minibüsçülük; nakliyecilik ve nakliyat komisyonculuğundan sonra 80 bin 250 kayıtlı işyeriyle kadın ve erkek kuaförlüğünün geldiği görülüyor. Kuaförlük mesleği, 2013 Şubat ayından 2014 Şubat ayına en fazla artış gösteren meslekler arasında bakkallık, bayilik, büfecilik ve servis aracı işletmeciliğinden sonra 5. sırada yer alıyor. Bu istatistikler yanında, yaptığım görüşmelerde çok sayıda kayıtsız kuaförün bulunduğunu, bunların sıklıkla alt gelir gruplarının yaşadıkları ve "kenar mahalle" olarak isimlendirilen yerlerde hizmet verdiklerini ve düşük fiyatla hizmet vermelerinden dolayı onlarla rekabet edemediklerini, mücadele için ise bağlı bulundukları Oda'ya baskı yaptıklarını öğrendim.

Antalya'ya ve çalışmaya dair

Bu çalışma, Antalya'da kadın kuaförlerinde yaşanan deneyimler üzerinedir. Antalya'da kadın kuaförleriyle ilgili anlatacaklarıma geçmeden biraz şehirden bahsetmek istiyorum. Antalya turizm, tarım ve tekstil gibi sektörlerde-

ki gelişmelerin etkisiyle hem bu sektörlerde çalışmak isteyenleri, hem de turizmle şehrin değişen dokusuna eklemlenmek isteyenleri kendisine çekiyor. Bütün bunların bir neticesi olarak da, Türkiye'de en fazla göç alan illerden biri. Antalya'ya sadece iç göçmenler değil, uluslararası göçmenler de geliyorlar. Bunlar arasında "emekli göçmen" ya da "yaşam tarzı göçmeni" olarak isimlendirilen Batı ve Kuzey Avrupalılar ile "emek göçmeni" ya da "evlilik göçmeni" olan Rus ve Ukraynalı kadınlar ilk sıralarda yer alıyorlar. Turistler dışında, farklı uyruklardan çok sayıda yabancı bu şehirde yaşadığı için, gün içinde şehrin sahile yakın kesimlerinde bikiniyle market alışverişi yapan kadınları görmek mümkün. Özellikle yaz aylarında şehirde kimlerin turist, kimlerin yerleşik olduğunu anlamak çok güç.

Antalya, aldığı iç göçmenlerle ve Türkiye'de yükselen muhafazakârlığın etkisiyle son 10 yılda çok kutuplu hale geldi. Bu durumu son seçim sonuçlarından[1] da anlamak mümkün. Ancak buna rağmen, herkesin şehirde benzer işleri yapması ve birbirine bu bakımdan ihtiyacı olması nedeniyle, kentin gündelik pratiğinde güçlü bir çatışma hissedilmiyor. Bununla birlikte oturma yeri seçiminde kabaca bir bölümlenme olduğu da söylenebilir. Kentin sahile yakın kesimlerinde yabancılar ve uzun süredir Antalya'da yaşayanlar yer alırken, iç kesimlerinde yeni göçmenler oturuyor. Antalya'da yaşayan yabancılar, Konyaaltı ve Lara olarak isimlendirilen iki farklı bölgede toplanıyorlar. Türklerle[2] evlilik yapan yabancı kadınların ikamet ettikleri yerler daha çeşitli olsa da, bu grubun dışında kalan yabancılar kendilerine özel yapılmış lüks sitelerde bir arada yaşıyorlar. Antalya'da Türk erkeklerin Rus ve Ukraynalı kadınlarla evlenmeleri yaygın bir durum. Bunun nedeni, kadınların yüksek eğitim düzeyine sahip olmaları ve dil bilmeleri yoluyla erkek için iyi bir gelecek vaat etmelerine ek olarak, erkekler tarafından güzel bulunmaları. Türk erkeklerin bir kısmı Türk eşlerinden boşanarak bir Rus'la evlendikleri için, Türk kadınlar arasında Rus kadınlara tepkili olanlar var. Bekâr Rus kadınlarla arkadaş olmaya çekinen kadınlar, evli Rus kadınlarla ise arkadaş olmanın yollarını arıyorlar. Çünkü Rus kadınlar, aile yaşamında eşleri ve çocuklarının hayatlarını düzenlemede örnek eş ve anne olarak görülüyorlar. Bu kadınlar hem ev içi işleri yapıyor, hem dışarıda bir işte veya eşinin yanında çalışıyor (çift kariyer), hem de sürekli bakımlı olabiliyorlar. Bunda Rus kadınların güzelliklerinin söylemsel düzlemde sürekli tekrarlanarak pekiştirilmesi

1 1 Haziran 2015 Genel Seçim sonuçlarına göre, Antalya'da Adalet ve Kalkınma Partisi'nin oy oranı % 41, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ise % 33; Milliyetçi Hareket Partisi'nin % 17 ve Halkların Demokratik Partisi'nin % 5'tir.

2 Burada sadece etnik Türklerden değil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından bahsediyorum.

ve kadınların toplumsal hayatta bunun üzerinden yer edinebilmeleri yatıyor olabilir. Bu durumu tırnak stüdyoları ve bakım merkezleri[3] açarak işe dönüştüren Ruslar da var. Bu kişilerin müşteri kitlesi ise öncelikle yabancılar, sonra da yerliler. Antalya'da saç ve makyaj modası, sadece küresel eğilimlerden değil, bu yabancı kadınlardan da etkileniyor ve Türk kadınların kuaförlerdeki taleplerini şekillendiriyor.

Bu çalışmayı iki tema üzerinden Antalya'da hizmet veren kuaförlerle görüşerek yürüttüm. İlkinde görüşme yaptığım kuaförün mesleki geçmişine; ikincisinde kuafördeki cinsiyet ilişkilerine odaklandım. Görüşme için kuaför seçimimde, farklı sosyo-ekonomik düzeyde kadınların deneyimlerini yakalamak için, Antalya'daki kuaförlerin verdikleri hizmetlere göre (kesim, boya, ağda, manikür-pedikür) belirledikleri fiyatları inceledim ve listeledim. Bu liste içinden de en üstte, ortada ve en altta yer alanlardan ikişer tane belirleyerek randevu aldım. Bunun yanında kuaför tanıdıklarımdan ve çevremde kuaföre giden kadınlardan bilgi aldım, onlarla görüşmeler yaptım. Kuaförlerin belirttiğine göre, Antalya'da kendileri hakkında böyle bir çalışma daha önce yapılmamıştı ve görüşme konusunda son derece istekliydiler. Bu durum, yaptığım her görüşmenin ortalama 2 saat sürmesine yol açtı.

Kadın kuaförü olma hikâyesi ve mesleğe bakış

Sana çirkin dediler, düşmanı oldum güzelin.
– Faruk Nafiz Çamlıbel, *Firari*

Doğru hatırlıyorsam "güzellik" kavramıyla tanıştığımda 5 yaşındaydım. Annemi memleketten ziyarete gelen kadınlar, annemin temizliğini uzun uzun övdükten sonra, kızlarının da ne kadar güzel olduklarını konuşmuşlardı. Bu temizlik konuşması ile güzelliğin iki ilişkisi vardı. Bunlardan ilki güzelliği sadece kaşın-gözün biçimi, boyun uzunluğu veya bileklerin inceliği olarak görmek değil, bu güzelliği beden temizliğiyle taçlandırmaktı da. İkincisi ise kalbi temiz olanın, bu temizliğin dışa vurumu olarak güzel olacağına olan inançtı. Zaten masallar da bunu destekliyordu. Kötü kalpliler hep çirkindi,

3 Antalya'da ilk tırnak stüdyoları Ukraynalı ve Rus kadınlar tarafından açılmaya başlandı. Zamanla stüdyoların sayısı arttı, Türk işletmeciler çoğaldı ama değişmeyen bir şey vardı: İşletmecilerin, çalışanların ve müşterilerin kadın oluşu. Bu stüdyolarda takma tırnak takılması, tırnaklara uzun süre kalıcı dekoratif figürlerin çizilmesi gibi işlemler yapılıyor. Bakım merkezleri de, güneşli gün sayısı fazla olan Antalya'da güneşe bağlı oluşan lekeleri ortadan kaldırmak için cilde çeşitli işlemlerin yapıldığı yerler. 2008 yılında Antalya'da yaşayan Ruslar hakkında çalışmaya başladığımda özellikle tırnak merkezlerinin kısa ömürlü olacağını düşünmüştüm ama bugün güzellik endüstrisinin geldiği nokta, benim öngörümün hatalı olduğunu ortaya koydu.

alıştırıldığımız güzellik kalıplarının dışındaydılar. İlki için annem, haftada en az iki gün kaynar sularla bizi yıkıyordu, biraz olsun kirlenmemize izin vermiyordu. İkincisi için de mahalledeki yaşıtlarımızla en yakın camide dini eğitime gönderiliyorduk. Bunun ne kadarı zorlaydı bilmiyorum ama evde bir dönem bu eğitim üzerinden takdir kazandığımızı biliyorum. Ne yazık ki, evden sokağa çıkmaya başladığımda güzellik ve temizlikle ilgili öğretilenlerin hiç de öyle olmadığını acı şekillerde deneyimledim.

Güzellik ve temizliğe karşı mahallemiz kadınlarının bu tavrı, ilkokuldan sonra okula göndermedikleri kızları için bir kapı açmıştı: kuaförlük. Çünkü kuaförde çalışan kadınlar kaş-bıyık alarak, ağda yaparak beden temizliğine katkı sağlıyorlardı, üstüne de para kazanıyorlardı. Ayrıca mahallede kuaför olmadığı için, onlara çizilmiş sınırların ötesine geçip çarşıya gidebiliyorlardı.[4] Bu elbette sadece kızlara özgü değildi, erkekler de, eğer berberde çırak olma şansları yoksa kadın kuaförüne gönderiliyorlardı. Çırak olarak işe başlandıktan bir süre sonra, kalfa ve usta olunuyordu. Bugün bu zincirin zayıfladığını, görüşme yaptığım kuaförlerden öğrenmiş oldum.

Bu değişimi aktarmadan önce, yaptığım görüşmelere dayanarak çıraklıktan kalfalık ve ustalığa yükselmeyi anlatan "alaylı olma" halinden bahsetmek istiyorum. Görüşme yaptığım kişiler ilkokulu 5 yıl okuduktan sonra bir kuaförün yanında çırak olanlardı, dolayısıyla da 12-13 yaşlarından itibaren bu sektörün içindeydiler. Bilindiği gibi, bu çocukları çalışma hayatına iten sebeplerin başında düşük gelir düzeyi, eğitim olanaklarından yoksun olmak, ailenin çocuğa ve onun eğitimine bakışının kültürel ve sosyal yönü yer alıyor. Bu yaşlarda kuaförde çalışmaya başlayanların gerekçeleri de bunlardan farklı değil. Görüştüğüm kişiler çıraklık yaparken, haftada birkaç gün meslek okuluna giderek kalfalık belgesini almışlardı. Kuaför dükkânından çıkıp meslek okuluna gittikleri günler, izin günlerinden sayılıyordu. Böyle olduğu için de aslında hiç izin kullanmamış oluyorlardı. Herkesten önce kuaföre gelen, kuaförün genel temizliğini yapan ve bütün gün verilen işleri yaptıktan sonra kuaförden en son çıkan çıraklar, bu emeklerinin karşılığında sıklıkla sadece yol ve yemek parası alabiliyorlardı.[5]

Bu sömürü düzeni içinde eğer kalfa veya usta olmayı başarmışlarsa ki benim görüştüklerim başaranlardı, çeşitli kozmetik firmalarının eğitimlerine katılabilme şansı yakalıyorlardı. Bu eğitimler sadece Antalya'da olmuyor,

4 1990'larda çırak olanların bazılarının mesleğe giriş hikâyelerine kendim tanık oldum.

5 Burada geçmiş zaman kullanmamın nedeni, görüşme yaptığım kişilerin artık usta olmalarından kaynaklanıyor.

Bu çalışmada yeni dönemde çırak olanlarla görüşme fırsatı bulamadım.

hatta sadece Türkiye'de de olmuyordu. Verilen eğitimler eğer ücretsizse, bunun karşılığında kendi kuaförlerinde o firmanın ürünlerini satmaları gerekiyordu. Zaten bu sürede kuaförde çalışamadıkları için dolaylı bir bedel ödemiş de oluyorlardı. Ücretli eğitimlerde ise bu ücreti ancak başka harcamaları kısarak ödemek mümkün oluyordu. Bir katılımcı, çocukluğunda arkadaşları gezmeye giderken onun para biriktirdiğini ve bu parayla İstanbul'a eğitime gittiğini belirtmişti. Bu şehir dışı eğitimlerde cinsiyet faktörüne bir parantez açmakta yarar var. Çünkü erkek kuaförler için şehir dışındaki bir eğitim sadece para ve iş yeri izni gibi faktörlere bağlıyken, kadın kuaför için evden alınacak izin bütün bu faktörlerin önüne geçiyordu. Dolayısıyla farklı eğitimlere katılma şansı yakaladığı için, popüler uygulamaları daha iyi öğrenme fırsatı bulan erkeklerle rekabet etme şansları da azalıyordu. Sektördeki erkek egemenliğinin sermayenin erkek tarafından konulması yanında önemli bir sebebi de bu olabilirdi.

Alaylı kuaförlerin mesleğe girişlerinde ailelerinde veya çevrelerinde bu mesleği sürdürenlerin ve mesleğe karşı tutumun etkisi fazladır. Çünkü bu yaş grubu çocuklar için sanayide çırak olmak veya berber-kuaför çırağı olmak popülerdir. Aileler ama özellikle anneler sanayinin çocuk için tehlikeli ve kirli bir alan olduğunu düşünüyorlar. Bu tehlikeler arasında görünür olanlar elini makineye kaptırmak veya çok ağır yükler taşımak iken; kolayca görünmeyenler, sanayideki erkekler arasında çocuğun küfre, alkole veya "kadına gitmeye" alışacağı ya da tacize uğrayacağıdır. Bir katılımcının bu duruma uygun düşen şöyle bir ifadesi vardı:

> İlkokuldan sonra başladım kuaförlüğe. Kuaförlükten önce lokantada, kahvede çalıştım. 11 yaşında annem içkili, kumarlı bir meslek olmadığı için bu mesleğe başlattı.

Neticede hem formel eğitime devam etmeyen/edemeyen bir çocuğun meslek sahibi olması, hem de o yaşlardaki bir çocuğun daha güvenli kabul edilen bir alanda kalması sağlanıyor.

Kuaförlük mesleğinde, alaylıların yanında okullular da var. Hatta hem alaylıları besleyen çıraklık uygulamasının zayıflaması[6] hem de kozmetik sanayinin/güzellik-bakım endüstrisinin gelişmesiyle yeni uygulamalar için daha incelikli bilginin gerekmesi, üniversitelerde ilgili bölümlerin açılması-

6 Bir katılımcının deyimiyle: "Çıraklık kavramı bitti. Çocuklar altın değerindeler. Hepsi beyaz yakalı olmak zorunda. Sıradan bir memur da değil, en azından bir müdür olmaları gerekiyor. Fön tutacak kimse yok." Bugün hâlâ çok sayıda çocuk, kuaförlerde çalıştırılsa da, eğitime devam eden çocukların sayısı da artmaktadır. Bu durum, alaylı olmayı sürdürecek çıraklık-kalfa-usta ilişkilerinin ilk halkasının zayıflamasına yol açmaktadır.

nı sağladı. Bugün hem devlet üniversitelerinde hem de özel üniversitelerde *Saç Bakımı ve Güzellik Hizmetleri* adlı programlar var. Güzellik endüstrisi, "ideal kadının" nasıl olması gerektiğini sunuyor, buna ulaşmada ise hangi kozmetik ürünlerin ve estetik operasyonların gerekli olduğunu medyayı da etkin biçimde kullanarak yayıyor. Kendisi manken olan ve bu endüstrinin içinden biri olarak akademik çalışmalar yapan Ebru Güzel'in belirttiğine göre, kadınların güzelleşmek ve gençleşmek amacıyla tercih ettikleri kozmetik ve bununla ilişkili olarak estetik cerrahi, her geçen yıl ekonomik bir değer olarak yükseliyor. Yazara göre kâr oranlarının dünya genelinde büyümesi, kadınların bedenleriyle hoşnutsuz ve takıntılı bir ilişki kuruduğu anlamına da geliyor.

Okullular son yıllarda artsa da, sektörde hâlâ alaylılar hâkim. Bununla birlikte alaylılar, eğitimli yeni nesle karşı –alaylı olmayı yücelterek– kendilerini yeniden konumlandırma ihtiyacı hissetmektedirler. Bir katılımcı konuyla ilgili şunları söyledi:

> Çekirdekten yetişmekle, okuyup yetişmek çok farklı. Her zaman çekirdekten yetişmek daha iyidir. Çünkü okuyarak yetiştiğin zaman yaptığın boyada bile hataların olur.

Alaylı kuaförler, mesleğin ancak bir kuaför salonunda, yıllar içinde ustanın aktardıklarıyla öğrenilebileceğini düşünüyorlar. Eğer böyle olmazsa, o kuaför salonunda usta olmak için geçirilen yılların anlamı kayboluyor ve orada olduğu iddia edilen gömülü bilgi değersizleşiyor. Neticede hem kompleks hem de rekabet etmeye yönelik kaygılar yüzünden alaylıların okulluları kabullenmesi çok zor görünüyor.

Alaylı okullu çekişmesinde, alaylılar grubundaki erkekler kendilerini sadece okullulara karşı değil, hekimlere karşı da konumlandırmaktadırlar. Onlara göre, bir saçı en iyi kuaför tanır ve saçla ilgili sorunları sadece onlar çözebilir. Katılımcılardan birinin ifadeleri aynen şu şekildeydi:

> Saçın doktoru biziz. Çoğu bayan kepeklenme olunca doktora gider, doktor eczanedeki aynı ürünü yazar kepeklenme de olsa, egzama da olsa. Ama biz saçı analiz ediyoruz, saça bakıyoruz, doğru ürün kullanmış mı inceliyoruz. Bize bir ürün gelince 3 saat eğitim veriyorlar ama eczanede alıp rafa konuluyor aynı anda. Biz o ürünü kullanıyoruz, dokunuyoruz. Asıl profesör biziz yani, saç doktoruyuz.

İster alaylı ister okullu olsun, bütün kuaförlerin işletmelerinin duvarlarını kaplayan onlarca eğitim sertifikası dışında mesleki başarılarını gösterme

yollarından biri salon sahibi olmaktır ki yapılan görüşmelerde salon sahipliği sıklıkla vurgulandı. Çünkü bu, hem ustalığın kanıtlanmasıdır, hem de kuaför içerisindeki farklı birimlerde çalışacak ekibe sahip olunduğunu gösterir. Bununla birlikte en erken salon sahibi olan katılımcının bile en az 10 yıllık mesleki geçmişi vardır.

Kuaförlerde çırak olarak çalışanların kalfa olmalarından sonra işyerlerinde konumları değişmektedir, bu değişim hem ücreti hem de işyerindeki yetkileri kapsamaktadır:

> Çıraklığı yaptığım yerde ustalık da yaptım. Çıraklık dönemi ile ustalık arasında dağlar kadar fark var. Çırakken saça dokunmak için bile izin istiyorsun. Ustalık dönemine geldiğin zaman istediğin gibi saça dokunabiliyorsun. Ne istiyorsan yapabiliyorsun saça.

Bu katılımcı, usta olunca, bir kadının saçına kendi ne isterse yapabileceğini söylüyor. Burada kadının saçı için kendisinin neyi istediğinden ziyade, kuaförün istediğinin önemli görüldüğü anlaşılıyor. Bu, kuaförlerde mikro iktidarın nasıl kurulduğu hakkında fikir verebilir. Bu konuyu daha çarpıcı bir şekilde kuaför ve müşteri ilişkilerini anlattığım kısımda açmayı yerinde buluyorum.

Kuaförde cinsiyet ilişkileri

Boşunaymış gibi bunca uzaması saçlarının,
ben böyle canlı saç görmedim ömrümde
– Cemal Süreya, *Üvercinka*

Kuaförde cinsiyet ilişkilerinin kurulumunda iki farklı kategori var. Bunlardan ilki kuaför olan kadınlar ve erkekler arasında, ikincisi ise ilk kategoriyle de bağlantılı olarak kuaförler ve müşteriler arasında. İlk kategori, her ne kadar sektöre erkekler hâkim olsa da, kuaförlüğün kadın işi olarak görülmesidir. Hatta kenar mahalle kuaförlerinde hâlâ erkek çalışan yerine kadınlar tercih ediliyor. Erkek çalışan olacaksa da bir çırak veya kalfa çalıştırılıyor. Görüşme yapılan bir kuaför, mesleğe girmeden önce kuaför olan erkeklerle dalga geçtiğini ama kendi kuaför olunca mesleğini gizleme ihtiyacı hissettiğini şu cümlelerle anlatmıştır:

> Ya ben ilkokul sıralarındayken bayan kuaförü olan abilerimizle acayip dalga geçerdim. Ben 2 yıla kadar filan kuaför olduğumu kimseye söylemedim.

> Çalışıyorum diyordum. Çoğu zaman hâlâ berberim derim, hayatta bayan kuaförü olduğumu vurgulamam. Şimdi bayan kuaförü deyince şöyle ince bir bıyık-altı gülme oluyor. Öyle saçma bir algı var toplumda.

Erkek kuaförlerinin bazıları mesleklerini saklıyorlar, bazıları ise kadın kuaförü olmasından dolayı ona imalarda bulunanları, kendi aileleri üzerinden empatiye zorluyorlar. Bir katılımcı erkeklerin yoğun olduğu bir ortamda kadın kuaförü oluşuna vurgu yapılması üzerine yaşadığı diyaloğu şöyle anlatmıştır:

> Biz bir halı sahaya gittik işte sanayiden arkadaşlarla maç yapacağız. Biri geldi dedi ki: "Bilader çok şanslısın, sana hep kadınlar geliyor, birlikte oluyor musun?" Kuaför dediğin zaman hep (müşteriyle) birlikte oluyor gibi bir imaj yaratılıyor ama böyle bir şey yok. Ben o çocuğa dedim "Evli misin?", "Evet", "Eşin kuaföre gidiyor mu?", "Evet", "O zaman," dedim "boynuzunu tak". Çok güzel bir cevap oldu ona.

Kadın kuaförü olan erkeklerle müşterileri kadınlar arasındaki ilişkiye bakış genelde pornografiktir ve erkekler arasındaki bu algının, bu ilişkinin porno endüstrisinde sık işlenen bir tema olmasıyla da ilgili olabileceğini düşünüyorum.

Erkek kuaförler daha önce bahsettiğim gibi sermayeye kadınlara göre daha kolay sahip oluyorlar, daha fazla eğitime katılabiliyorlar[7] ve yeni bir fark olarak da çırak veya kalfayken memnun olmadıkları kuaförlerden ayrılarak farklı bir semtteki kuaföre hızla geçebiliyorlar. Kadınların ise, işten çıkış saatinin geç olması durumunda evine kolayca gidebileceği bir yerde çalışma zorunluluğu, daha sınırlı bir mekân kullanımına yol açıyor. Bütün bunlara rağmen, yaptığım görüşmelerde erkeklerin, kadın çalışanları durmaksızın eleştirmelerini dinledim. Kadınlar ise bunun aksine, mesleğin cinsiyeti olmadığını ifade ettiler.

Kuaförün kadın veya erkek olması farklı deneyimlerin yaşanmasına yol açıyor. Kadın kuaförlere göre kadın olarak bu mesleği yapmak daha avantajlı. Bir katılımcının ifadesiyle:

---

7 Bazı kuaförlere göre kadınlar, erkeklerden daha az eğitim almışlardır. Bu, kadınların meslekte başarısız kabul edilmelerinin bir sebebidir. Kadınların farklı şehirlerde veya ülkelerde eğitime katıl(a)mamalarının sebebinin, seyahat özgürlüklerinin kısıtlanması olabileceği veya bu seyahat için yeterli finansal desteğe sahip olamadıkları da düşünülmemektedir. Avrupa'da eğitime giden bir erkek katılımcı, Türkiye'den Avrupa ülkelerine eğitime gidenlerin hep erkekler olmasına, Avrupalıların nasıl şaşırdığını şöyle ifade etmektedir: "'Neden sizde hep erkek var?' diyenler var. Eğitimlerde hep erkek görünce şaşırıyorlar. Her taraf erkek, yüz tane erkek var".

İnsan karşı cinsini ne kadar bilir? Erkeklerin bakışıyla bayanın[8] bakışı çok farklı. Bir kere bayanlar çok estetik bakıyor. Mesela bir düğün olduğunda gelinliğin her şeyini a'dan z'ye bakıp net konuşabiliyoruz. Erkek net konuşamıyor. Biz bir de burada sadece bayanız (mekânda sadece kadın çalışıyor), avantajımız bu.

Yani kadınlar, cinsiyet ortaklığı üzerinden inşa ettikleri yakınlıktan güç alıyorlar. Aynı zamanda estetik kavramını da kadına özgü bir kavram olarak sunarak, geleneksel olanı yeniden üretiyorlar. Kimi erkek katılımcılar ise, kadınların daha derin sohbetler yapabildiklerini ama meslekteki kadınlara, kadın müşterilerin daha fazla kapris yapabildiğini belirttiler. Bu kaprisin nedeninin ise bir kadının başka bir kadını kendisinden daha güzel yapmak istememesi olduğunu söylediler. Bu söylemleri özetle "Kadın, kadının kurdudur" klişesi altında toplayabilirim.

Erkek kuaförlerin tamamına yakını, erkeklerin her sektörde üst seviyede olduklarını, bunun da dünya çapında kanıtlandığını herhangi bir referans gösterme zahmetine girmeden belirttiler. Kadınların hepsini tek bir özellikte birleşen bir kategori olarak, genellemeci bir üslupla değerlendirdiler. Bir katılımcının ifadesiyle:

> Bayan biraz daha çekingendir, korkaktır. Trafikte mesela en iyi arabayı erkek kullanır. Bayan biraz daha sınırlıdır, erkek biraz daha sınırsızdır.

Başka bir katılımcının ifadesi bir öncekini şu şekilde desteklemektedir:

> Bayanlar biraz daha birbirini çekememezlikten dolayı, böyle bir şey var ya bayan bayanı kıskanır, çekemez diye. Bayanlar biraz daha ikinci plandadır. Erkeğin saç boyaması, kesmesi, biraz daha karşısında nasıl bir bayan görmek istiyorsa, o şekilde bayanı gönderiyor diye düşünüyorum.

Son destekleyici ifade de şöyledir:

> Bilmiyorum ne derece doğru ama bir teori[9] vardır. Kadınların araba park etmesiyle erkeklerin araba park etmesi farklı. Erkek çizgiyi, yandaki araba-

8 İşyeri tabelaları ne kadar kadın kuaförü dese de, görüşme yaptığım kuaförler kadın yerine bayan kelimesini kullandılar. Bunun nedenini sorduğumdaysa bayan kelimesinin daha kibar olduğunu, kadının sadece evli ve/veya orta yaş üstü kişiler için kullanılmasına alıştıklarını söylediler.

9 Görüşme yaptığım kuaför, herhangi bir bilimsel temele, kaynak gösterebileceği bir araştırmaya dayanmasa bile, sürekli yüzdelik oranlar verdi, akademik dilde kullanılan ve yaptığımız konuşmaya hiç de uygun olmayan kelimeler seçti. Farklı ülkelerdeki kuaförlerle ilgili örnekler verdi ama görüşme ilerledikçe aslında Türkiye dışına hiç çıkmadığını anladım. Görüşme ilerledikçe sözlü tacizlerini fiziksel tacizle de birleştirmeye yeltenince ben görüşmeyi tamamlamadan kuaförden ayrıldım.

yı görüyor ama kadınlar yapamıyor. Kadınlar saç keserken diğer tarafa geldiklerinde aynı pozisyonu yakalayamıyorlar. Onu dengeleyemiyorlar. Açılarını kontrol etmeyi beceremiyorlar.

Yukarıda bahsettiklerim, kuaför içinde verilen hizmetlerde uzmanlaşma konusundaki cinsiyetçiliğe temel oluşturuyor. Kadın kuaförlerin, sektörde hâkim olan erkekler tarafından çıraklıktan itibaren hep belirli hizmetlere yönlendirilmeleri iş ayrımını güçlendiriyor. Mahremiyet beklentisi yaratan manikür, pedikür, makyaj, ağda gibi işlemleri genelde kadınlar yapıyor.

Bununla birlikte kuaförde kadın işi olarak görülen bu işleri artık erkeklerin de yapmaya başlaması, kuaförlerde konuşulan popüler konular arasında. Bir işten kazanılan paranın artışı, o iş üzerindeki cinsiyetçi etiketi kaldıran bir faktör olabilir. Bir diğer faktör de İstanbul'daki ünlü kuaförleri ve uygulamaları takip eden kadınların bazılarının, aynı hizmetleri Antalya'da bir erkekten almak istemeleridir. Kadınlar burada işlemin kendisine, onu uygulayanın cinsiyetinden daha fazla odaklanıyorlar. Bir kuaför bu durumu şöyle açıkladı:

> Bir kere, "Kaşımı bir erkeğin almasını istiyorum, kaş almayı biliyor musunuz?" diyen oldu. Daha önce İstanbul'da kaşını aldırdığı bir erkek varmış. Antalya'da hiç yokmuş kaş alan erkek. Antalya'ya yerleştiği için de kaş alan erkeği araştırıyor. Şimdilerde İstanbul'dan Engin Tan,[10] Antalya'ya kaş alma turuna geliyor.

Makyaj ve kaş alma konusundaki bu esneme, ağda konusunda aynı düzeyde değil. Kuaförler, kadınlara ağda yapan erkeklerin aslında "yeterince erkek olmadıklarını" belirtip, feminen olduklarını ifade ederek erkeklik imajına zarar verdiklerini söylediler. Yine de çok mahrem bir işlem olarak görülen ağdayı yapan erkeklerin kendi özel müşterileri olduğuna da şaşırmışlardı. Bir katılımcının ifadesiyle:

> Ağda yapan erkekler burada var. Çok iyi müşteri portföyü olanlar var. İlk çalıştığım yerde yadırgadım, gelen müşteriler de yadırgadı. Gerçekten büyük bir müşteri portföyü vardı. Ağdaya giren kahkahalarla çıkıp gidiyordu.

Başka bir katılımcı ise, cinsiyet konusunda yeni bir tartışma alanı yaratacak iddialı ifadelerle durumu şöyle anlattı:

> Var öyle arkadaşlarımız. Onların söylediği tabirle söyleyim. "Bir bayan ruhunu bu şekilde daha iyi anlayabiliyorum". Sonrasında gay oluyor, sonra-

10 İstanbul'da ünlü bir kuaför. Ünlülerin kaş tasarımlarını yaptığı için sektörde bilinen bir isim.

sında travesti oluyor. Meşhur birisi vardı Antalya'da, isim vermeyim, ağdadır, kaş bıyıktır. Süper işini yapıyordu. Kadın onu kendi cinsi gibi görüyor, zaten erkek değil. Aslında erkek ama yarı yarıya ama bayan daha ağırlıklı olduğu için bayanlar ondan bir elektrik almıyor. İşte kaştı, bıyıktı, makyajdı, sohbetti sonrasında da ağda yaptırabilir yani bir rahatsızlık duymuyor.

Kuaförlerin ağda konusundaki ifadelerini biraz daha açmak istiyorum. Ağda yapmaya başlayan erkeklerle müşteri arasında bir cinsel ilişki yaşanması olasılığına vurgu zayıftır. Bunda ağda yapan erkeklerin –katılımcı ifadesiyle– "gerçek erkek" olmadıklarının düşünülmesi kadar, bazı kuaförlerin ağda yapılması işlemini saça şekil vermekle aynı görmesi de etkilidir. Bununla birlikte kadın kuaföründe çalışan erkeklere, ağda yapması konusunda kadın müşterilerden gelen bir talep söz konusu. Kuaförlerin ifadesiyle, muhafazakâr semtlerde oturan ve aynı çizgide bir görünüme sahip olan bazı kadın müşteriler, erkek çalışanın ağda yapmasını istemiştir ve genital bölgesinin temiz olduğuna dair doktor raporu bile getirmiştir. Kadın ağdacıların bazıları da, ağda yaparken müşterilerin kendi vücutlarına dokunmaya çalıştıklarını, öyle olunca da ağda yapmayı yarıda bıraktıklarını söylediler. Bu açıdan tesettürlü kadınların arzularına gem vuramadıkları ve takiye yaptıkları ima edildi. Kadınların pardösülerinin altına çok açık giysiler ve fantezi iç çamaşırları giydikleri, hatta bir keresinde pardösünün altında iç çamaşırı bile olmadan ağdaya gelen bir müşteri olduğu iddia edildi.

Kuaförlerde cinsiyetin önemli olduğu iddia edilen en önemli alan tesettürlü müşteriye hizmettir. Kuaförlere göre hem tesettürlü kadın sayısı hem de bu kadınların kuaföre geliş sıklıkları artmıştır. Görüştüğüm kuaförler, tesettürlü kadınların büyük kuaförlere gelirken saçlarını erkeklere açabildiklerini ama küçük kuaförlerde açmak istemediklerini belirttiler. Bazı kuaförlerde sadece tesettürlü kadınlar için özel bir bölüm yapılmış, bazı kuaförler ise sadece tesettürlü kadınlara hizmet vermek üzere açılmışlar. Burada kuaförleri zorlayan tek faktör elbette cinsiyet değil. Tesettür bağlamada farklı modeller ve hem tesettür kumaşının renginin, hem de yapılan modellerin bir anlamı vardır. Bunları bilen çalışan bulmakta zorlandıkları için bazı işletmeler tesettürlü müşteri kabul etmiyorlar.

Bazı kuaförlere göre, doktora giderken doktorun cinsiyeti ne kadar önemsizse, saç için kuaföre giderken kuaförün cinsiyeti de o kadar önemsizdir. Görüştüğüm bir kuaför bu durumu anlatırken, kadının saçına yabancı bir erkeğin dokunmasını istememesinin sebebinin, kadının partnerinin rahatsız olması ile ilintili olduğunu iddia etti. Bu endişeyi gidermek için de "işini bi-

len kadının" bir yolunu bulabileceğini belirtti. Dolayısıyla kadının hem örtünmesinde hem de bu örtünün anlamı üzerinden kuaförde kurmak istediği ilişki biçiminde kendi iradesinin ve kararının önemli olmadığı düşünülüyor.

İkinci kategori ise kuaförlüğe ilişkin algılar yanında kuaförde bir işlem yaptırmak isteyen kadın ile kuaför arasındaki ilişkiler ekseninde gelişiyor. Aslında yukarıda bahsetmiş olduğum kuafördeki işlemlerin cinsiyetçi düzeni, müşteri ve kuaför arasındaki ilişkiyi de belirliyor. Ben şimdi bir adım daha öteye geçerek erkek kuaförler ve kadın müşteriler arasındaki samimiyete/güvene odaklanmak istiyorum. Kuaförler uzun yıllardır aynı müşterilere hizmet verdiklerini, müşterilerin başka şehirlere taşınsalar bile saçla ilgili kalıcı işlemler için yine de kendilerine geldiklerini söylediler. Bir kadını İstanbul'dan saç boyatmak için Antalya'ya getiren nedir? Görüşme yaptığım bir kuaför müşterinin saçına dokunarak onun dünyasına girdiğini söyledi. Kuaför, bir kadının dünyasına nasıl girer? Kadınların kuaför sadakatinin temelinde ne var? Bu soruların cevabını sadece kuaförlerin ya da kuaföre giden kadınların sözlerinde aramadım, kuaförlerde geçirdiğim saatler boyunca bu ilişkilerin bedensel dışavurumlarını da anlamaya çalıştım.

Öncelikle kuaförlerin kendilerini psikolog olarak gördüklerini söylemeliyim. Kadınların en çok dinlenmeye ihtiyaçları olduğunu ve kendilerinin de gündelik sorunları dinleyerek kadınları rahatlattıklarını söylediler. Bir kuaförün sözlerini aktarırsam:

> Müşterinin en büyük sıkıntısı eşiyle. Ya eşinin dostunu yakalamıştır ya sevgilisiyle tartışmıştır. Benim söylemem gereken bir şey varsa söylüyorum. Yoksa susuyorum. Zaten dinlenmesini istiyor. Buradan çıkarken deşarj oluyor, çıkıp gidiyor. Bir saat burada geçiriyorsa, bir saat önceki müşteriyle, 1 saat sonraki arasında çok fark var.

Başka bir kuaför ise benzer bir şekilde şunları söyledi:

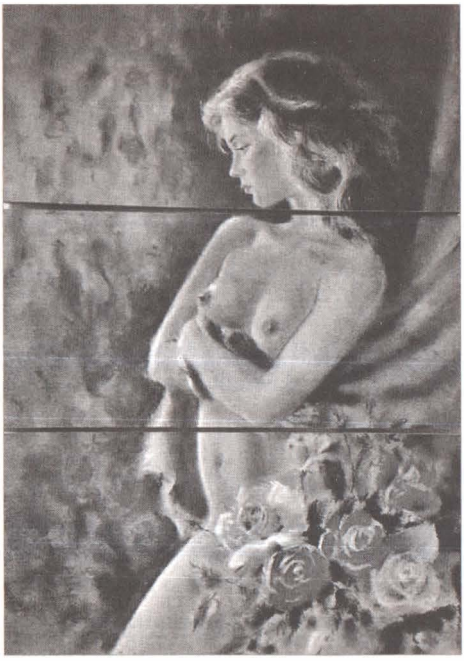
> Kimi stresini anlatıyor, kimi iş hayatını kimi ev hayatını anlatıyor. Bir bayan psikiyatriste gider, her şey özeldir değil mi? İki kişi beraber konuşur, orada kalır ama kadın oradaki problemi bile gelip bize anlatıyor.

Kadın ister eşiyle boşanmak istemesi ister ekonomik durumunun kötüleşmesi olsun çoğu sorununu yakınıyla paylaştığında, bunun duyulacağından endişe edebilir ama kuaför, hem yakını hem uzağı olarak kendi mesafesini daha kolay belirleyebileceği bir kişi. Şöyle ki, görüşme yaptığım bir kuaförde, işletme sahibi benimle konuşurken bir kadına da düğün topuzu yapıyordu. Kuaförün sıklıkla vurguladığı şey, müşteriyle samimi ilişki kurmadığı,

kadınların derdini dinlemenin profesyonelliğe yakışmadığı ve kuaförün mesafeli bir şekilde sadece işiyle ilgilenmesi gerektiğiydi. Bu sırada, saçı yapılan kadının küçük kızı acıktığını söyleyince, kuaför ona dışarıdan yemek ısmarladı ve kadından da bunun parasını almadı. Aradan yarım saat geçmeden, başka bir çocuk kuaföre bir miktar para getirdi. Parayı babaannesinin gönderdiğini söyledi. Bu para, birkaç gün önce kuaförün müşterisine borç olarak verdiğiydi. Aynı kuaför, bir müşterisinin de düğüne giderken borç aldığı parayı geri getirmediğini, paranın önemli olmadığını ama müşterisi mahcup olduğu için artık dükkâna gelmemesine üzüldüğünü söyledi. Bir başka kuaför görüşmesinde, kuaför mesafeli bir müşteri-işletmeci ilişkisi geliştirdiğini anlattığı sırada bir müşteri görüşmeyi yaptığımız mutfağa geldi. Kuaföre, sevgilisinin 3 gündür onu aramadığını söyledi. Kuaförün masadaki sigarasından bir tane aldı, tezgâhtaki çaydanlıktan da kendisine çay koydu. Kuaför ise, kafayı takmamasını, konuşmak için yanına geleceğini söyledi. Bu örneklerde, başlangıçta çizilen sınırların aslında nasıl da durumsal olduğunu görmüş oldum. Bunların yanında katılacağı davet için kuaförünün kavalyesi olmasını isteyenler de vardı.

Kuaförde müşteri ve kuaför arasındaki ilişkinin bedensel temas yönü, kişiler arasındaki mesafenin hızla azalmasına yol açıyor. Bunun elbette cinsel bir yönü de var ama bir noktadan sonra ilişkinin düzenlenmesi zorlaşabiliyor. Ağda salonunda çırılçıplak bir kadınla baş başakaldığınızda zaten artık yeni bir samimiyet ilişkisi geliştiriyorsunuz. Bu iddiamı desteklemesi niyetiyle annemin biz çocukken anlattığı bir olayı paylaşmak istiyorum: Annemin, Ağrı'da oturduğu mahallede bir hamam varmış. Bu hamamı kadınlar ve erkekler farklı günlerde kullanıyorlarmış. Bu muhafazakâr topluluk içinde kadınların evden çıkıp sosyalleştikleri önemli bir alan olan hamam, aynı zamanda mahalle kadınlarının birbirlerini çıplak olarak gördükleri, birbirlerine ağda yaptıkları yer imiş. Dolayısıyla hem hamam hem de kuaför olarak hizmet veriyormuş. Bir gün, aynı mahalleden bir kadın, başka bir kadınınvücudunun nasıl tüysüz, bembeyaz olduğunu ve kalçasında fındık büyüklüğünde bir ben bulunduğunu akşam kocasına anlatmış. Anlattığı adam da bir gün sonra kahvede bunu anlatırken, kadının kocası bu bilgiye ancak ikisi arasında cinsel ilişki gerçekleşirse sahip olabileceğini düşünerek hem karısını hem de adamı öldürmüş. Bu gibi olayların benzerlerini farklı şehirlerden Antalya'ya göç etmiş olan annemin arkadaşlarından da dinledim ve bekâr kızların evlilik dışı hamileliklerini, erkeklerin iki gün önce yıkandıkları hamamdaki erkeklerin kalıntılarından kaynaklandığını zanneden bu kadınların neden asla kuaföre ve hamama gitmediklerini, üstüne üstlük kızlarını da

göndermek istemediklerini daha iyi anlamaya başladım.

Görüşme yaptığım bazı ağda salonlarında yanda da bir örneğini görebileceğiniz tablolar gördüm. Bu tablolarda bir kadının tüysüz çıplak bedeni yer alıyordu. Yabancı biri karşısında soyunmanın daha az utanç verici olması için bir çaba olabilir ama bu şekilsel düzenlemenin, tarihsel-toplumsal mahremiyet kurgusunun gücü karşısında çok zayıf kaldığını söyleyebilirim.

Kuaförde fiziksel temas hakkında, kendi deneyimlerimden yola çıkarak, özellikle saç yıkanırken, bazı kuaförlerin uzun uzun ensemde ve kulaklarımda ellerini gezdirdiklerini söyleyebilirim. Aslında saç yıkamak çırakların yaptıkları bir işken, o sırada işletmede çırak olmaması ya da müşteriye daha özel bir hizmet veriyormuş hissi yaratılmak istenmesi halinde, ustalar da saçı yıkayabiliyorlar. Bir kuaförün saça dokunarak, kadın müşterinin alanına nasıl girdiğini anlatması, cinsel çağrışım yüklü ve çok çarpıcıydı:

> Kadınlar kulak arkası kısmında çok etkileniyorlar, hoşuna gider. Parmaklarımızın ikisi mutlaka kulak arkasındaki yerini alır. Biraz parmaklarla boynu ovması hoşuna gider. Sıcak bir dokunuş var, bir temas var. Direkt temas edince bir alan kalmamış oluyor. Teslimiyet. Şu koltukta konuşmanın sınırı yok. Eşinin bile bilmediği, annesinin bile bilmediği, çocuklarının bilmediği birçok şeyi bize aktarır kadınlar. Çoğu zaman kocasından daha yakın bir yabancısın.

Burada kuaförün kullandığı "teslimiyet" kelimesinin derin anlamları var. Kuaför, mekânına gelen müşteriye kendi istediği modeli ve rengi uygulayabilmek, onu etkileyebilmek ve ona hükmedebilmek istiyor. Bunu da kadın müşterinin zaafı olduğunu düşündüğü cinsel temas ve haz üzerinden sağlamaya çalışıyor. Bunu hem kuaförün kadınların saçlarına dokunurken onları nasıl etkilediğini belirtmesinden ve yine aynı kuaförün, müşterinin kuaför-

de erkek olduğunda çay içmesinin ve yürüyüşünün değiştiğini söylemesinden çıkarmak mümkün. Arzu edilen "teslimiyetle" kuaför, kendi eril gücünü ve mesleki başarısını sergilemiş oluyor.

Kuaför her zaman mütehakkim olmaz elbet. Kimi kuaför, müşterilerinin gündelik hayatlarına dair sorular sorarak, yapılacak işlemlerin onlara uygun olup olmadığını anlamaya çalışır. Böylece daha kullanışlı ve pişmanlık yaratmayan bir işlemin yapılması söz konusu olur. Görüştüğüm bir kuaför, eşi trafikte kızıl saçlı bir kadına baktığı için saçlarını kızıla boyatmak isteyen esmer bir kadına bu rengin yakışmayacağını anlatmak için saatlerce konuştuğunu anlattı. Anlatılanlar doğruysa, anlaşılan erkeğin beğenisi ekseninde bir güzelliğe ulaşmak için yine bir erkeğin o güzelliğe ilişkin tutumuna teslim olunuyordu.

Aynı zamanda müşterinin konuşturulmasıyla, ona bazı kozmetik ürünlerin satılmasının yolu da açılıyor. Bir katılımcı, müşteriyle kurulan yakın ilişkinin nasıl bir istismar yarattığını şöyle anlattı:

> Aslında müşteriyle o kadar içli dışlı olmamak gerekiyor. Bizim çok arkadaş müşterinin kafasının karışmasını ya da arkadaş olmasını kullanıyor. Müşteriyi banka olarak görüyor. Bunun kocasıyla arası bozuk, ne dersen yapar deyip röfle, boya yapan, saçı kesen, ürün satanlar var. Buraya gelenlerin çoğunun psikolojisi bozuk.

Burada erkek kuaförler, erkek olmalarıyla kuaförde doğrudan bilirkişi konumuna yükseliyorlar. Hem kadınları aşağılıyor, hem de kadınların ruh hallerini bildikleri iddiasıyla onların zaaflarından faydalanıyorlar.

Kuaförler, kadınlarla samimiyet kurarken, onların gündelik hayatta kullandıkları renklerin anlamlarından da yararlandıklarını söylediler. Kadınları kullandıkları renklere göre sınıflandırıyorlardı. Buna göre, maviler çalışan iş kadınlarını, otoriter kadınları; kırmızılar hem işkolik hem de hareketli olanları; yeşiller daha sakin, uysal yapıdakileri, sarılar ise yenilikçileri temsil ediyorlar. Kuaförlerin en çok yeşil ve sarı gruptakileri sevdiklerini söylediler, çünkü bunlar kuaför ne derse onu yaptıranlardır. Bunu da ancak renk eğitimi olan kuaförlerin bildiğini belirttiler.

Kuaföre gelen kişilerin yaptıkları işler veya sosyal çevreleri de kuaförlerin ilgisini çekmektedir. Çünkü müşteriyle kurulan yakın ilişki, kuaförün sadece ona ürün satmayı başarması ya da saçına istediği uygulamayı yapmasıyla sınırlı değildir, bu sosyal çevreden de yararlanmaktadır. Özellikle resmi işlerini yaparken bu bağlantıları kullanan kuaförlerden biri şöyle söylemektedir:

> Burada bir işin var, avukat müşterin halleder, öğretmen müşterin halleder, belediyede işin var, sen diyorsun hallediyorlar.

Samimiyetin artışıyla kadın kuaförlerinde konuşulan konular da çeşitleniyor. Bu konular basitçe saç ve bakımla ilgili olabileceği gibi, gündelik sorunlar ve hatta siyaset de olabiliyor. Kuaförler, eskiden müşterilerinin gündüz kadın programları, akşam da popüler dizileri izlediklerini ama son zamanlarda en fazla siyaset konuşulduğunu, müşterilerin kuaför salonlarındaki televizyonlardan haber kanallarını açmalarını istediklerini söylediler. Bu da politik tartışmaların yaşanmasına ve hemfikir olunmayan durumlarda müşterinin kuaföre gelmeyi bırakmasına neden olabiliyor. Burada kuaförler müşterinin artık mekânlarına gelmemesini "terk etme" olarak anlattılar. Terk etme, yakın ilişkilerin bitişine daha uygun bir tanım, dolayısıyla kuafördeki ilişkinin de basit profesyonel bir ilişkinin ötesine geçtiğini ortaya koymuş oluyor. Bu terk edişin gerekçesi sadece politik değil, kuaförde bekleme süresinin artışı da olabilir, müşterinin kendini değerli hissetme ihtiyacının karşılanmaması da olabilir:

> Bazıları yıllar sonra seni terk edebiliyor. Terk edebilir ama sen yıllardır onu mutlu etmişsin. "Nasıl olsa Ayşe Hanım sen benim uzun yıllardır müşterimsin bir 15 dakika bekle," dersen seni ansızın terk edebilir. Şimdi mesela bayanların ne içtiklerini kaydediyoruz. Sonra "Ayşe Hanım kahvenizi orta içiyorsunuz değil mi?" deyince Ayşe Hanım şaşırıyor, "siz nerden biliyorsunuz?" diyor.

Son olarak kuaförde bu samimiyet ilişkisinin iktidar mücadelesini de barındırmasından bahsetmek istiyorum. Yukarıda ara ara değindiğim gibi, kuaförlerin yetişme dönemlerinden itibaren müşteriye uygulanacak işlemlerde nasıl söz sahibi olduklarını gördük. Hem bu yetişme dönemi, hem de kuaför mekânının hem kamusal hem de özel alan olabilme hali iktidarın kurulumunda etkili. Erkek kuaförler, müşterinin taleplerine karşı esnek olunduğunda, müşterinin kuaförün yetkinliğini sorguladığını ama kuaför daha otoriter bir üslup benimsediğinde, daha kısa sürede ve memnun olarak salondan ayrıldıklarını söylediler. Kuaförün bu otoriter üslubunun, aslında yapmayı bilmediği bir işlem konusunda, bilmiyor değil ama yararsız buluyor gibi görünmesine yaradığını söylediler. Bir kuaförün ifadelerine yer verirsem:

> Ben mesela üstünlüğü öyle kolay kolay müşteriye vermem. Üstünlük her daim bendedir, buranın kralı benimdir. Çünkü o gelen müşteriye o seçenekleri sunarsan çok fazla itaat etmeye başlarsın. Sen burada tutunamazsın,

ne para kazanabiliriz ne de diğer müşterilere karşı bir iktidar sağlayabilirsiniz. Biraz baskıcı olmak lazım.

Müşterinin istediği işlemi yapmama, yapılmasında ısrar ederse onu cezalandırma pratiklerine ilişkin kuaförlerin ifadeleri çok ilginçti. Bu cezalandırma şekillerinden en yaygını saç yakmadır. Yukarıdaki kuaförün sözlerinden devam edecek olursam:

> Ben bir kere kasten saç yaktım, baya isteyerek, bilerek. O gün en yüksek ne varsa aldım elime, enseyi yakmak istedim. Saç yansın, pişmaniyeye dönsün istedim. Tepe kısmındaki 4 paket koptu.

Erkekler, samimiyetin sınırını kadının ayarladığını söyleseler de, kadını aynı zamanda ilişkiye her zaman hazır olarak da görüyorlar. Samimiyet, sadece saç modellerine kuaförle birlikte karar vermekle sınırlı değil. Zaten kuaförde konuşulan konular da bunu gösteriyor. Samimiyetin artmasını yararlı bulan kuaförler, bir yandan da bu samimiyeti kadınların yeterince yönetemeyeceğini de düşünüyorlar. Çünkü –katılımcının ifadesiyle– "arzu eden" kadınlar, bu arzuları nedeniyle kuaförün "başını belaya sokabilir" ve "kontrol edilmeleri" gerekir. Yani, kuaförler, samimiyeti düzenlemede iktidar olmaları gerektiğini düşünüyorlar.

Birçok kadın için gündelik hayatın bir parçası olan kuaförler, aynı zamanda hem kadının hem de erkeğin en yakın ilişkilerini geliştirdikleri yerlerdir. Kadın ve erkeğin karşılaştıkları bu mekânlarda, bazen geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri yıkılmakta ve bazen bunlar yeniden üretilmektedir. Bu süreçte, kuaförün mesleki geçmişi veya müşterinin geliri gibi özellikler ne kadar belirleyici olsa da, kuaförü ve müşteriyi karşılaştıran temel şeyin, kadının toplumdaki görselliğinin inşası olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü (2014). Esnaf ve Sanatkâr İstatistikleri Bülteni.

Güzel, E. (2013). "Kültürel Bağlamda Kadın ve Güzellik: Türkiye'de Bir İktidar Alanı Olarak Elitler Üzerinden Güzellik Anlayışına ve Bir Tüketim Nesnesine Dönüşen Kadın Sorununa Bakış." Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

İSTANBUL KUAFÖRLERİNİN HER HALİ: ZANAAT, MEKÂN, İNSANLAR

MERİN SEVER

Kuaförlerle tanışmam kaç yaşıma denk düşüyor bilmiyorum, ancak ilk hatırladığım kuafôr, annem ve ablamın ben 4-5 yaşlarındayken gittikleri kuafördü. Karı-koca aynı salonu işletirlerdi, ikisi de kuafördü. Kadın olan ayrıca ağda ve manikür-pedikür de yapardı. Benim zihnimde "kuaförüm" olarak yer eden salonsa annemin daha sonraki yıllarda gittiği bir başka kuafördü. Yine karı-koca işletilen bir salondu; geniş bir bulvar üstündeydi, havalı bir yer olmasa da daha büyüktü. Daha mühimi, buradaki kadın kuaför sadece "kuaför"dü, manikür-pedikür ve ağda işlerini yapan bir başka kadın çalışanı vardı. Eşlerden erkek olanı boya işlerini, kadın olanı ise kesimleri yapardı genelde, aralarında öyle bölüşmüşlerdi. İlk hatırladığım kuaförlerin ikisinde de kuaför çiftler çalıştığı için, ben uzun yıllar kuaförlük yapan kadınların sayıca erkekler kadar olduğunu düşünmüştüm ama yıllar ilerledikçe kadın kuaför sayısının erkeklere kıyasla katbekat az olduğunu fark ettim tabii... Bir istisna ile: Camları içeriyi hiç göstermeyecek şekilde kapatılmış muhafazakâr kuaför salonları ve her türlü salonda manikür-pedikür-ağda alanı kadınların hâkimiyetindeydi.

Bu derleme için, şimdi bu meslekteki dağılımın eskiden düşündüğüm gibi olmadığını da bilerek, İstanbul'un çeşitli semtlerindeki erkek ve kadın kuaförlerle, "kompleci"lerle,[1] manikürcülerle görüşmeler yaptım. İsteğim, –kendimin de dâhil olduğu– hizmet alan kadınlar tarafından biraz uzaklaşmak, hizmet verenlerin tarafına geçip yeni bilgiler elde ederek başka bir göz-

1 "Kompleci", kesim, boya, şekillendirme gibi tüm saç işlemlerinin yanı sıra ağda ve manikür-pedikür işlemlerini de yapmayı bilen kadınların, "tek kişilik dev kadro" kuaförlerin adı.

le bakmaktı. Görüşmelerin kimi ilk kez tanıştığım kuaförler ve manikürcülerle, kimileri ise uzun süredir tanıdıklarımla yapıldı. Yaptığım görüşmeler genellikle birkaç saat sürdü, hatta tanıdık olanların bana güvenerek vakit ayırmaları sayesinde birden fazla görüşme yapma ve onları farklı zamanlarla gözlemleme şansı buldum. Amacım basitçe onların mesleğe nasıl başladıklarını, usta-çırak ilişkilerini, meslekte nelerle karşılaştıklarını, müşterilerle olan ilişkilerini ve mesleklerinin geleceğini nasıl gördüklerini öğrenmekti. Elbette söyleşiler dümdüz ilerlemedi; bazen öyle şeyler anlattılar ki, daha önceden düşünmediğim soruları zihnimde uyandırdılar; örneğin kuaför/manikürcü olmanın sınıfsal olarak nereye denk düştüğünü yahut erkek bir kadın kuaförü olmanın nasıl karşılandığını düşünmeme sebep oldular.

Yaptığım görüşmeler üzerine düşünürken, son derece önemli olduğuna inandığım bir şeyi fark ettim.[2] Meslekler, günlük hayat deneyimleri veya mekân algısı üzerine çalışırken, görüştüğüm kişiler sıklıkla deneyimlerini ve bilgilerini hafifseme, daha doğrusu onları kayda değer (kelimenin gerçek anlamıyla, kayıt altına alınıp yazıya dökülecek bir değer) olarak görmeme eğilimindeydiler. Araştırmamın amacını açıklarken şaşkın yüz ifadelerine, çeşitli biçimlerde "Bunlar araştırması yapılacak kadar önemli şeyler mi yani?" sorusuna yahut kaptırıp anlatırken bir anda tereddüt edip, "Bunları anlatıyorum ama bunlar önemli mi, bir şey ifade ediyor mu?" diye sorduklarına şahit oldum. Belli ki, gündelik hayat deneyimlerimiz, kamusal mekân tecrübelerimiz yahut mesleki bilgimiz gibi "sıradan insanın tarihi"ni oluşturan unsurlar geleneksel tarihin "kaydedilmeye değer görülen" olarak belirlediği şeylerin karşısında hâlâ cılız bir yerde duruyor. Ancak mesleklerine ve tecrübelerine ilgi duyulmasının, sorular sorulmasının onları memnun ettiği de bir gerçekti. Kimi zaman salondaki diğer kuaförler "başkuaförle" yapılan görüşmeyi gözleri parlayarak dinledi, kimi zaman şüpheli gözlerle konuşmaya başlayan bir anlatıcı, bu ilgi karşısında birçok anısını paylaşır hale geldi. Velhasıl, onlar bana içlerini döktüler, ben de onları kâğıda döktüm; eğer bu görüşmeler, "sıradan insanlar"ı kayda düşürmeye bir parça yardımcı olursa ne âlâ...

Kamusal mekân olarak kadın kuaförleri

En basit anlamıyla, kuaförler çoğu zaman kadınların "kadın gibi kadın"a dönüşme mekânları, "güzel kadın"ın yaratılma yerleri olarak görülürler. Elbet-

2 Bunu fark etmemde, bu kitaptaki diğer yazıyı beraber yazdığımız Merve Öztürk ve kadınların kamusal mekân deneyimleri üzerine çalışan Selda Tuncer'in önemli payları var, kendilerine teşekkür ederim.

te kuaförde saçınızı "erkek gibi" kısacık da kestirebilir, manikür ve pedikürünüzü ojeyle tamamlamadan, yalnızca rahatınız için de yaptırıp çıkabilirsiniz, ancak kuaförler müşterilerini genellikle o dönemin güzellik anlayışını yansıtan uygulamalara da yönlendirirler. Hangi kesimde, hangi renkte bir saç taşımanız gerektiği yahut ne biçimde tırnağa, ne renk oje sürdürmeniz gerektiği konusunda kuaför mekânları bir "uzmanlık" noktası oluştururlar. Kapıdan girer girmez, ünlü boya markalarının "o senenin trendi" olarak belirlediği kesim ve renkleri taşıyan saçlara sahip kadın fotoğrafları karşılar sizi. Beklerken karıştırmanız için en son çıkan moda dergileri serpilmiştir etrafa. Televizyonda ya "trendsetterstar"ların klipleri dönüyordur ya da Fashion TV benzeri kanallar açıktır. Üstüne, kuaförünüz ve manikürcünüz sizi yeni trendler hakkında bilgilendirir, denemeniz için teşvik eder, hatta ısrar bile edebilirler. Trendlerle işi olmayan kadınların birçoğu sırf bu yüzden kuaföre gitmekten hoşlanmaz, çünkü her seferinde zımnen "demode" ve "fazla klasik" olmakla itham edilebilirler. Herkesin bir "tarz" peşinde koştuğu bu yıllarda en fazla alıntılanan sözlerden biri "Moda geçer, stil kalır!" olsa da, oturmuş bir stile sahip müşteriler "kolay ama sıkıcı"dırlar. Belki de bunun bir sebebi, deneysel müşterinin daha çok para kazandırması ve kuaförün yaratıcılığını ortaya dökmesine imkân tanımasıdır.

Her halükârda, ister sizin sabit stilinizde olsun, ister trendlere göre, kuaförde bir tür kadınlık imal edilir. Bu "kadınlık"tan ne anlaşıldığı aslında herkese göre değişse de, sanki sabit ve herkese uyan bir tanımı varmışçasına "kadın gibi kadın"ın inşa edildiği ve yeniden üretildiği bu mekânlarda, doğal olarak kuaförler de bu inşa sürecinin bir parçasıdırlar. Hatta bu mekânda çalışanların bazılarının kadınlar olduğu düşünülürse, onlar hem hizmet veren, hem de alanlar olarak iki kez konuya dâhildirler.

Tüm bu sebeplerle, önce kuaför salonlarına ve kuaförlerden yararlananlara dair bir çerçeve çizmek faydalı olabilir. İlk olarak mekâna bakalım. Bu mekânları kabaca "kuaför dükkânları", "kuaför salonları" ve "güzellik merkezleri" olarak üçe ayırabiliriz. "Dükkân" genellikle sahibinin de kuaför olduğu, küçük, görece sade ve alçakgönüllü, çalışan sayısının 5-6 kişiyi geçmediği, "mahalle kuaförü" olarak adlandırılmaya daha yatkın olan kuaförleri işaret eder. "Salon" ise yalnızca o muhitte oturanlara değil, namı vasıtasıyla başka semtlerden gelenlere de hizmet sunan, daha modern ve gösterişli dizayn edilmiş, "trendy", kalabalık bir kuaför-manikürcü kadrosuna sahip, genellikle daha pahalı kuaförleri işaret eder.[3] Dükkânlardan farklı ola-

3 Dükkân-salon ayrımı için bkz. Tanıl Bora, "Berber Ortamı", *Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

rak, buralarda ipek kirpik takılması, kaş dövmesi, cilt bakımı gibi klasik saç ve manikür-pedikür-ağda hizmetlerinin dışına çıkan hizmetler de sunulur. Güzellik salonlarına gelince, oralarda saç ve manikür-pedikür-ağda hizmetleri yalnızca bir hizmet çeşididir, başat hizmet değildir. Dolayısıyla zayıflamadan selülit tedavisine çeşitli hizmetler sunan bir kompleks olan bu merkezler, bu yazının dışındalar...

Kuaförler, son birkaç yıla dek, genellikle dışarıdan fazla gözükmeyecek şekilde tasarlanırlardı. Berberlerden farklı olarak, kuafördeki müşteriler "vitrin"den gözükmezlerdi.[4] Hem müşterilerin mahremiyet isteği (örneğin bıyıklarını aldıran veya dip boya yaptıran bir kadının bu görüntünün "çirkin" ve/veya "mahrem" olduğunu düşünmesi) hem de kadının kamusal alana açık biçimde "sergilenmemesi" gerektiği düşüncesinin getirdiği gizleme isteği, kuaför salonlarının kapılarına boy boy posterler asılması, buzlu camdan kapılar tercih edilmesi gibi yöntemlerle çözülüyordu. Bunun, son yıllarda tasarlanan kuaför salonlarında tamamıyla olmasa da değiştiğini söylemek mümkün.

Mekândan kısaca bahsettik, şimdi bu mekâna gelenlere, sunulan hizmetlerden yararlananlara bakalım. Her ne kadar mekânın içinde erkek kuaförler yahut ebeveynleriyle gelen çocuklar veya müşteri olarak gelen erkekler olsa da, kuaförlerin öncelikli müşterisi olarak *görülen*ler kadınlardır. Ancak "kadın"dan ne anlıyoruz, bu kelimeyle yalnızca biyolojik kadınları mı kastediyoruz? Böylesine kadınlara yönelik bir konuyla ilgili çalışıyorken, bu soruyu düşünmeden olmazdı. Ben de Butler'ın "kadınlar" kelimesinin tehlikelerine dikkat çeken sözlerini göz ardı etmemeye çalıştım. "Kadınlar" teriminin ortaklığına şüpheyle yaklaşıp, "Kişi kadın 'olsa' bile, elbette bundan fazlasıdır da" diyordu Butler.[5] Biyolojik veya trans kadınlar, kadın oluşlarının dışında, çeşitli sınıflara, ırksal ve etnik kökenlere mensupturlar, farklı farklı cinsel yönelimleri vardır... Kısaca her biri, kimliklerini belirleyen birçok değişkene sahiptir.

Kuaför salonlarını "kadınlığın inşa edildiği mekânlardan biri" olarak tanımlayınca, mesele biraz da bunun ne tür bir "kadınlık" olduğu olur: İnşa, ama nasıl, hangi türde bir kadınlığın inşası? Simone de Beauvoir *İkinci Cins*'te "Kişi kadın doğmaz, kadın *olur*" diye yazmıştı. Beauvoir'ın bu ünlü cümlesini belki de her gördüğümüzde toplumsal cinsiyetin inşa edildi-

4 Sinem Erenler'in berber ve kuaför dükkânlarının tasarımında etkin olan kamusal erkeklik ve kadınlık meselelerini çok iyi ele aldığını düşündüğüm yazısı, bu konuda detaylı fikir verecektir. Bkz."Kadınlara Kapalı Mekânlar: Mahallenin Demirbaşları Erkek Berberleri", *Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

5 Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 46.

ği gerçeğini anımsarız. Bugün buna ilaveten, Butler bizi bu inşa yoluyla kadınlığın da bir performans olarak ortaya konduğu fikrine götürüyor, çünkü gerçekten de "'kadın'ın ille de dişil bedenin kültürel inşası olması gerekmediği gibi, 'erkek'in de eril bedenleri yorumlaması şart değil".[6] O halde, tek bir biçimde algılanan bir kadınlık inşasından bahsetmek mümkün olmayacak, aynı şehrin farklı semtlerinde bile, kuaför salonlarında yaratılmaya çalışılan "ideal kadın" imajı değişecek. Çünkü hem kadınların hem de kuaförlerin farklı gelir ve statülere, farklı hayat görüşlerine ve yaşam tarzlarına sahip olmaları, onların deneyimlerini de, hayal ve beklentilerini de değiştirecek. Dyhouse'un *Gösteriş: Kadınlar, Tarih, Feminizm*'de de gösterdiği gibi, evrensel değil, ancak belli bir bölge ve zamana göre başat kadınlık imajlarından bahsedebiliriz.

Üstelik kuaför salonları sadece"kadınlığın" inşa edildiği ve yeniden üretildiği alanlar olmak zorunda da değil. Biyolojik olarak erkek olup toplumsal cinsiyet açısından da kendisini erkek olarak konumlandıran ve düz/straight bir cinsel yönelime sahip erkekler de pekâlâ bu salonlardan hizmet almayı seçebiliyorlar.[7] Esasen ne kadar çok erkeğin çeşitli sebeplerle kadın kuaförlerinden hizmet almayı tercih ettiğini fark etmem, onlarla da görüşme yaparak bu yazıya eklemem gerektiği fikrine sebep oldu, ki en son kısımda bu görüşmelere yer verdim.

Kuramsal çerçevede değinme ihtiyacı duyduğum son nokta, kadınlıkla bağlantılı görülen "güzellik" ve sürekli büyüyen "güzellik sektörü" meselesi... Aslında bu konu büyük bir literatürü içeriyor, ancak bu tartışmayı yürütmek bu yazının amacı dışında olduğu için, Sevim Odabaş'ın son derece iyi özetlediği iki ana akım tartışmaya atıfta bulunmakla yetineyim: Bir görüş, kadın bedenine yönelik güzellik, moda, diyet, estetik cerrahi gibi söylem ve pratiklerin tamamen ataerkil ve kapitalist sistemle yürütüldüğünü; bunun kadın bedeni üstünde kolonize edici ve iktidar kurucu-baskıcı bir faaliyet olduğunu öne sürüyor. Şüphesiz ataerki de, kapitalizm de bu konuda önemli yer tutuyorlar, ancak bunun yanında, en geniş anlamıyla güzellik ve moda endüstrilerini kadınları yalnızca kurbanlaştıran bir *şey* olarak mı görmeliyiz? Kadını yine özneden kurbana indirgeyen bu bakış açısının da sakıncalı yanları yok mudur? Kendi adıma, ataerki ve kapitalizmin sinsi tuzaklarını da göz ardı etmeden ama kadınları "kandırılan" varlıklar olarak da görme-

6 *A.g.e.*, s. 191.

7 Erkek berberlerinin de "erkekliğin inşa edildiği" bir alan olması, bu inşa sürecinden hoşlanmayan ve/veya standartlaştırılmış erkeklik tanımına uymayan erkeklerin berberlerden kaçmasına sebep olabiliyor. Berberdeki erkeklik inşa süreçleri için bkz. H. Bahadır Türk, "Bir Erkek Mekânı Olarak Berber: Fragmanlar", *Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

den (çünkü bunun kadını "akılsız/çocuksu" addeden geleneksel söylemden çok da bir farkı yoktur), onların güzellik kültürüyle etkileşime girdiklerini, kendi niyet ve meşru gerekçeleri doğrultusunda çeşitli hizmetler aldıklarını ve bu esnada güzellik ve moda endüstrilerini de karşılıklı etkileşim vasıtasıyla dönüştürdüklerini söyleyen görüşü benimsemeye yakınım.[8] Sandra Lee Bartky'nin kız çocuklarının niçin Marie Curie değil de Miss America olmayı istediklerini sorgulaması şüphesiz yersiz değil; ancak Dyhouse'ın da dediği gibi, "kuramsal ya da politik hatasızlık arayışında olmaları, bazı feministleri pek çok kadının bedensel süslenmeden aldığı zevkleri –ve kazancı– azımsamaya ya da görmezden gelmeye itmiş olabilir. Oysa pek çok zevk –kuaföre, güzellik salonuna ya da masöze vakit ayırmanın sosyal ve ruhu iyileştirici yararları– gayet sahici olabilir".[9]

Nitekim çalışmasını kadınlarla yaptığı görüşmelerle yürüten Odabaş da çok benzer bir durumu dile getiriyor: "Güzellik salonları ... gündelik hayatın stresinden bir ölçüde kurtulabildikleri, rahatladıkları, deşarj oldukları, kadınlık deneyimlerini paylaştıkları ve bu paylaşım sonucunda kadınlık hallerini ve performanslarını gözden geçirdikleri bir mekândır. Bununla birlikte, bu mekânlar kadınların bıçak altına yatmadıkları, fazla bir riske girmeden ve kendi tabirleriyle 'keseyi çok boşaltmadan' bedenlerine çeki düzen verebildikleri bir yerdir."[10] Odabaş, saha görüşmelerine başlamadan önce bu fikirde olmadığını, oysa kadınlarla görüşüp onların meşru gerekçelerini anladıkça fikrinin değiştiğini itiraf etmekten kaçınmıyor ve kadınların belli bir güzellik kalıbına körü körüne uymadıklarını, bir etkileşim yoluyla hem kendilerini hem de o kalıbı dönüştürdüklerini fark ettiğini belirtiyor. Bunun belki en basit örneği, şehirleşme ve işgücüne katılımın artışı sonucu maddi özgürlüğe kavuşan kadınların beklentileri doğrultusunda şekillenen bir moda ve güzellik kültürünün varlığı... Eğer moda ve güzellik yalnızca "dikte edilenlerden" ibaret olsaydı, muhtemelen yeni ve şehirli bir görüntünün muhafazakâr değerlerle harmanlanması talebinden doğan "tesettür modası" ve ona uygun gelişen bir güzellik kültürü hiç ortaya çıkmayacaktı.[11] İşin gerçeği şu

8 Sevim Odabaş, "Modern Beden Kültüründe Güzellik Salonlarının Yeri: Ankara Örneği", *Toplum ve Bilim*, sayı 104, 2005, s. 154-155.

9 Carol Dyhouse, *Gösteriş: Kadınlar, Tarih, Feminizm*, çev. Duygu Akın, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s. 203-204.

10 Sevim Odabaş, *a.g.e.*, s. 177.

11 Bu talebin oluşturulmasında ve desteklenmesinde *Âliyyül Âlâ*, *Âlâ* ve *Nun* gibi muhafazakâr moda ve güzellik dergilerinin payını da es geçmemek gerek. Konuyla ilgili bir inceleme için bkz. Figen Uzun Özdemir, Gözde Çerçioğlu Yücel, "Âliyyül Âlâ Dergisi: Muhafazakâr Kadının Halet-i Ruhiyesi", *Iradenin İyimserliği: 2000'lerde Türkiye'de Kadınlar*, der. Aksu Bora, Ayizi, Ankara, 2015.

ki, "kadınlar eğitim ve çalışmayla daha varlıklı ve özerk hale geldikçe görünümlerine daha az değil, daha çok zaman harcamaya başladılar. Saç yapımı, süslenme ve bakım, kısmen de olsa işte vardiyanın ve hem evle ilgili hem de ailevi sorumlulukları işle birleştirmenin getirdiği tükenmişliğe verilen bir mola olarak okunabilir. Ancak artan refahın sağladığı zemin dışında kendine saygı, iyimserlik ve keyif gibi meseleler de burada devreye girer. ... Üstelik pek çok kadın da muhtemelen diğer değerleri inkâr etme yanılgısına düşmeden ya da hayata bakışlarını tamamen çarpıtmadan gösterişten keyif alabilecek kapasiteye sahip"tir.[12]

Zihnimde bu çerçevedeki fikirlerin ördüğü bir elekle gerçekleştirdiğim bu görüşmelerde, müşteri olarak kuaförde bulunan kadınların da güzellikleri için uğraşan kişilerle mahrem bir ilişki kurduklarını, sohbet ettiklerini, dertleştiklerini, hatta bu ilişkinin sınırlarının genişleyerek o esnada orada bulunan diğer kadınlara uzandığını, bazen birbirlerinden tüyolar aldıklarını, hiç tanımadıkları insanları avuttuklarını gördüğümü söyleyebilirim. Orada bulunmalarının esas sebebi güzellik olsa da, durum asla sadece güzellikten ibaret değildi.

Buraya kadar anlatılanlar, birçok kadının içinde olduğu, belki birinci elden deneyimlerini anlatabileceği, daha çok bildiğimiz bir alana dâhildi. Şimdi meselenin öbür tarafına, yani bu yazının esas konusunu oluşturan kadın ve erkek kuaförlere, manikürcülere gelelim. Onlar bu hikâyenin neresindeler? Bu mekânlara nasıl dâhil olmuşlar, çıraklıkları nasıl başlamış? İş hayatı onlar için nasıl işliyor, müşterilerle ilişkileri nasıl? Güzellik konusunda "uzmanlar ve yönlendiriciler" olarak nasıl ve nereye kadar etkililer? Her geçen gün "öldüğü" söylenen kuaförlük, acaba nasıl bir "iş"?

"Eti senin, kemiği benim"

Kuaförlük, geleneksel olarak bir usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilen bir zanaat, iş. Herhangi bir konuda "çıraklık" söz konusu olduğunda, akla ilk gelen cümle bu belki: "Eti senin, kemiği benim." Görüştüğüm kişilere "Bu işe nasıl başladınız?" sorusunu yönelttiğimde, hemen hepsi kendisini "usta"ya teslim eden büyüğünden bu cümleyi duyduğunu söyledi. Bu, basitçe sarf edilen bir cümle olmanın ötesinde, bir anlayışı temsil ediyor: Bilgi ve beceriye erişmek için otoriteye sorgusuz itaat ve sebat şartı.

Adem Deli, 1984 doğumlu.[13] İstanbul'da ağırlıklı olarak Bakırköy, Altuni-

12 Dyhouse, *a.g.e.*, s. 211.

13 Görüşmelerde kullanılan bütün isimler ve bilgiler gerçektir ve bu bilgiler görüşülenlerin isteği doğrultusunda paylaşılmıştır. Beni şaşırtacak biçimde, bütün görüştüklerim takma isim kulla-

zade, Taksim ve Mecidiyeköy'de çalışmış, şu anda çalıştığı salon da Mecidiyeköy'de. Mesleğe ilk olarak 9 yaşında, enişte sinin Gaziantep'teki berber dükkânında başlamış. Babası onu enişte sinin dükkânına teslim ederken bu cümleyi söylemeyi ihmal etmemiş. Gündüz okula gidip, öğleden sonraları ve hafta sonları enişte sinin yanında çıraklık eden Adem, ustasının sertliğine dayanamamış, bir gün bilerek enişte sini kızdırmayı planlamış. Planı işe yaramış, enişte si ona küfrederek kafasına vurmuş, o da soluğu babasının yanında almış. Küfrün kendisine ve eşine uzandığını duyan babası, küplere binerek Adem'i çıraklıktan almış. Adem'inse ara ara yardıma gittiği bir de kuaför dükkânı varmış, enişte sinin berber dükkânından azat olunca orada çıraklığa başlamış ve 16 yaşına dek oranın çırağı olmuş. "Ne öğrendiysem oradaki ustamdan öğrendim, Allah ondan razı olsun, çok iyi kuaförd ü" diye anıyor ustasını.

İlk kez 16 yaşında Kuşadası'na "yazlıkçı kuaför" olarak gitmiş. Ustasının dükkânında boya, kesim ve saç tarama işlemlerine yardım etse de, bunları tek başına yapmasına izin yokmuş; ustası sadece "Bak, dikkatli izle, tekniği gör" dermiş. "Kuşadası'na gelen turistlerin saçlarında attım acemiliğimi" diyor Adem. Saç yaktığı da olmuş, kötü boyadığı da... Ama orada geçen bir yazın sonunda Antep'e geri döndüğünde, artık çıraklıktan kalfalığa geçmeye hazır hissediyormuş kendini. "Ben döndükten birkaç ay sonra bir düğün başı işi geldi. Ben de gelinin arkadaşlarından birini ikna ettim, dedim 'Sana on numara bir topuz tarayacağım!' Kız da kabul etti. Gittim ustama dedim ki, 'Usta ben şu kıza sordum, o da kabul etti, onun saçını ben tarayabilir miyim?' Ustam kabul etti, 'Tara bakalım, görelim' dedi. Kızın saçını öyle bir özenle taradım ki, tel tel kondurdum saçı yerine... Onun saçını görünce üç kız daha 'Benim saçımı da bu çocuk tarasın' dedi. O gün ustama ispatladım kendimi."

Adem bir-iki yıl daha Antep'te çalıştıktan sonra, ustasının yönlendirmesiyle İstanbul'a, tanıdık başka bir ustanın yanına gelmiş. Ailesini de ikna eden ustasıymış, "İstanbul büyük deniz, orayı da görsün" diyerek gelişine aracı olmuş. Adem İstanbul'da yaşadığı ilk bir yıl boyunca Şirinevler'deki kuaför dükkânında yatıp kalkmış ve İstanbul'u neredeyse hiç görmemiş. Bir keresinde ustası ve diğer kuaförlerle Bakırköy'e gezmeye çıkmışlar, o gün saplı elma şekerlerinden alıp yediklerini hatırlıyor. İzin günlerini bile kuaförün civarında geçiren Adem, "Bir gün şeytan dürttü, Taksim dolmuşlarına bindim, biniş o biniş! Sonra her hafta o tek izin günümü İstanbul'u gezerek geçirdim" diyor.

Mesleğin inceliklerini hızla kavrayan Adem, zamanla başka kuaför salonlarında da çalışmaya başlamış. Onun sözlerine göre, saç taramayı bu ka-

---

nabileceğimi söylediğimde bunu reddettiler ve kendi bilgilerinin kullanılmasını son derece normal buldular. Sadece görüştüğüm birkaç erkek, soyadlarının belirtilmesini istemedi.

dar iyi öğrenmesinin sebebi Bakırköy'deki Ermeni ve Rum "madam"larmış, çünkü saç tuvaletlerine çok dikkat ederler ve çok şık modeller seçerlermiş. Adem de işini onlara beğendirebilmek için çok özenirmiş. Böylece "elini geliştirdikten" sonra, 2003 yılında MOS'ta çalışmaya başlamış. Yine bu yıllarda, Fatih'te bir kuaför salonunda çalışan arkadaşını ziyarete gittiğinde, sonradan evleneceği Sevim ile tanışmış.

Sevim Deli, 1983 doğumlu. İstanbul'da Fatih, Bakırköy ve Mecidiyeköy başta olmak üzere birçok salonda çalışmış, şimdiki salonu da Mecidiyeköy'de. Sevim bir "kompleci", yani saç boyama-tarama-kesim, manikür-pedikür, ağda, kaş-bıyık; mesleğe dair ne varsa hepsini yapıyor. Bunca şeyi yapabildiğine göre mesleğe erken yaşta başladığını düşünüyorum, ancak öyle değilmiş, yirmili yaşlarının başındayken girmiş bu işe. Aslında kuaför olmak hiç aklında yokmuş, ancak o günlerde ablası bir kuaför dükkânı açmış, o da ablasına yardımcı olmak için dükkânda vakit geçirirken işi öğrenmeye başlamış. "O günlerde ben aslında tekstil işinde çalışacağımı düşünüyordum, tasarım kursuna gidiyordum, elim de çok iyiydi, çok da seviyordum o işi. Ama sonra kuaförde takılırken bu işi de sevdim, elimin becerisi buna kısmetmiş" diyor Sevim.

Sevim'le ilk görüşmemizi daha önce çalıştığı Bakırköy'deki salonda yapmıştık. Bu salonun alt katı "açık" müşterilere, üst katı ise tesettürlü kadınlara hizmet veriyordu. Sevim ise üst katta bir "kuaför" iken, alt kata indiğinde bir manikürcü oluyor; nerede müşteri varsa oraya yetişiyordu. Ancak alt kattakiler arasında hiç kadın kuaför olmayışı bana dikkat çekici göründü. Sanki kadın kuaförler ancak erkek kuaför tercih etmediğini belirten müşterilere hizmet verebiliyor gibiydiler ve Sevim alt kattaki dünyaya indiğinde, o katın "norm"una uyarak manikürcüye dönüşüyordu.

Manikürcülerden bahsetmeye başlamışken Nevin Tuna'nın hikâyesine geçelim. Nevin 13 yaşındayken, Ankara'daki bir kuaför salonunda başlamış çıraklığa. Mesleği de oradaki ustasından öğrenmiş. Çıraklığının zor olup olmadığını, ustasının ondan bilgi kaçırıp kaçırmadığını soruyorum, "Tam aksine" diyor, "ne biliyorsam ondan öğrendim. Benim ustam olan hanım çok iyi bir kadındı, işi de çok iyi öğretirdi. Bak mesela herkes manikür yapar, ama herkes batık çıkaramaz, nasır oyamaz, iltihap akıtamaz. Bir nevi doktor gibiyiz, elinde ayağında derdi olanları sağaltıyoruz. Yalnız herkes öyle öğretmez, onu biliyorum, ama benim ustam öğretirdi. Ben de onun gibi oldum, kendim de çok çırak yetiştirdim sonradan."[14]

14 Kimi manikürcülerde de görülen bu "doktor gibi olma" meselesinin özü aslında berberliğe dayanıyor. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gökhan Akçura, "Pireler Berber İken" ve Necip Sarıcı, "Kasımpaşa'da Bir Berber Dükkânı", *Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Nevin daha sonra evlilik sebebiyle İstanbul'a yerleşmiş. Burada çeşitli salonlarda çalışmış, hatta bir ara kendi salonunu işletmiş, ancak daha sonra kapatmış. Beş senedir de Mecidiyeköy'de, şu anki salonda çalışıyor. "Salonun adeta annesiyim" diyor, diğer üç kuaför ve manikürcülerin çalışma saatlerini düzenliyor, müşterileri idare ediyor, hatta evden yemek getirip çalışanları "besliyor". Sürekli müşterilerinin olmasından ve düzenini oturtmuş olmaktan memnun, kendi deyimiyle "android gibi çalışıyor".

Gülizar'ın hikâyesi ise Nevin'den çok başka... Gülizar 40 yaşında, ağırlıklı olarak manikür-pedikür ve ağda hizmeti veriyor. 23 yıldır Gümüşsuyu ve Cihangir'de çalışan Gülizar, aynı yerde geçen yılların verdiği birikimle bölgeye hâkim. Civardaki kuaförleri, çırakları, müşterileri tanıyor; kendisi de tanınıyor. Gülizar'ın Gümüşsuyu'nda kendisine ait bir manikür-pedikür ve ağda dükkânı var. Konuştuğum herkes, kuaförlerden ayrı olan bu tür salonlar yurtdışında yaygın olsa da, aslında Türkiye'de çok yaygın olmadıklarını, çünkü müşterilerin gelmişken tüm işlerini birden halledip çıkmayı sevdiklerini söylüyor, ancak Gülizar uzun yıllardır müşterisi olan kadınlar sayesinde tek başına salonunu döndürebiliyormuş.

Gülizar, Alevi bir ailenin kızı; mesleğe başlayışını bana anlatırken "Bilirsin, bizimkiler biraz ataerkil olurlar, 'Kadının çalışması da neymiş?' kafasındaydılar benimkiler de..." diyor. O 17 yaşındayken küçük abisi Rasim, Gümüşsuyu'nda bir kuaför dükkânı açmış, çalışmaya çok meraklı olan Gülizar da bunu fırsat bilmiş: "Beni başka yere salmazlardı ama bu dükkân hem abimin, yani hep gözü üstümde olacak, hem de yani kadın kuaförü, müşteriler kadın filan... O sayede ikna oldular." Ancak "ikna olmak" deyince her şeyin pürüzsüz gittiğini sanmayalım. Büyük abisi, Gülizar'ın çalışmasına şiddetle karşı çıkmış, hatta küçük abisine "Sen benim iznim olmadan benim kız kardeşimi nasıl dükkâna götürürsün?" diye kavga çıkarmış. Hiyerarşik olarak büyük abinin altında olan küçük abi bu çıkıştan korktuysa da, dükkânda elemana ihtiyaç olduğu ve Gülizar para almadan çalışacağı için büyüğüne karşı diklenmiş. "Eleman lazım olmasa, Gülizar'ın ucuza çalışacağını bilmese hiç öyle diklenmeye kalkmazdı zaten" diyor Gülizar. Neticede anneyi de ikna edip Gülizar'ın abisinin dükkânında çalışmasını mümkün kılmışlar, ama bu durum başta aile içinde epey huzursuzluğa sebep olmuş.

Gülizar'ın dükkânda da işi hiç yolunda gitmemiş. Çıraklık yaptığı manikür ustası, "Senin yaşın çok büyük; 17 yaş bu işi öğrenmek için çok geç; senin parmakların kaskatı olmuş artık bir kere, sen nasıl manikür makası kullanmayı öğreneceksin?" diye söylenip durmuş. Gülizar öylesine çalışma şevkiyle doluymuş ki, ses çıkarırsa abisi onu eve geri gönderir diye hiç şikâyet

etmemiş ustasından. Ustası işini yaparken mümkün olduğunca izleyip öğrenmeye çalışırmış, ancak o da öğrenmesin diye elinden geleni yaparmış. "Mesela ne yapardı ustan?" diye soruyorum: "Tam müşterinin elinde et makasını kullanacağı zaman yanlışlıkla olmuş gibi pedikür suyunu devirir, 'Aaa döküldü! Hadi git su ısıt, yeniden hazırla' derdi bana yahut beni o anda yapılması lazım olmayan bir işe koştururdu. Maksat ben göremeyeyim, öğrenemeyeyim" diyor. Bu koşullar altında işi nasıl öğrendiğini merak ediyorum, anlatıyor: "Bir gün manikürcümüz 'Ben bir hafta yokum, ona göre...' diye haber etti. Abim çıldırdı, randevu defteri dolu, sırf öğle arasında gelecek bir sürü müşterimiz var. Benden başka da manikür çırağı yok. Öğlen kadınlar gelmeye başladı, ne yapacağımızı bilemiyoruz. Müşteriler de beni çok seviyor, dükkânın maskotu gibiyim. Bir tanesi oturttu beni karşısına 'Yap kız, sen de bu işi yapa yapa öğreneceksin demek ki!' dedi. 'Abla yapma etme, ben bilmiyorum' diyorum, dinlemiyorlar, bana cesaret veriyorlar 'Yaparsın, yaparsın...' diye. Eh, benden günah gitti, başladım yapmaya. Başladım ama nasıl kanatıyorum kadının parmaklarını, kasap gibiyim. 'Çok kötü oldu, devam etmeyeyim' diyorum, 'Oluyor, oluyor, devam et sen' diyorlar. İşte öyle öyle ben o gün bütün müşterileri doğradım ama kimse de şikâyet etmiyor. O bir hafta öyle geçti, fakat haftanın sonunda ben artık manikür yapabiliyordum." Gülizar'a esas manikürcüleri dönünce bu işe bozulup bozulmadığını soruyorum, "Bozulmaz mı!" diyor; "Kadın döndü ki ne görsün, ben bir haftada yapa yapa işi öğrenmişim! Gururuna yediremedi, 'Öğrenmek için çok yaşlı' dediği kız işi öğrenmiş. Bir de müşteriler beni seviyor, destek olmak için benden randevu alıyorlar, ona çıldırıyordu. Mesela ağda odasında ağda yapıyorum müşteriye, pat diye dalıyor, 'Çık çabuk, benim müşterim geldi' filan diyordu. Tabii bu şekilde işin ucu müşteriye de dokununca abimle araları bozuldu. Sonra o gitti, dükkânın manikürcüsü ben oldum," diyor.

Gülizar belli bir maaşı olmadan abisinin yanında yıllarca çalışmış, hatta kendisi usta olup çıraklar yetiştirmiş. "Ayrılık sebebim de bu para mevzuu oldu," diyor, "Sorsan, 'Senden para esirgeyen mi var, kasa orada, ne kadar istersen al' diyordu abim ama gerçekte öyle olmuyordu. Dünyanın parasını kazandırıyordum dükkâna, ama kendime ait bir param, bir maaşım yoktu," diyor. En sonunda bu ve abisinin diğer çalışanlar önünde kendisini sürekli azarlaması sebebiyle Gülizar dayanamamış, ayrılmış. Abisinin dükkânından birkaç sokak ötede, Cihangir'de bir dükkân açmış. "Müşteriler tabii alışkındı bana, beni göremeyince 'Gülizar nerede?' diye soruyorlarmış. Abim onlara 'Bilmiyorum' diyormuş, düşünebiliyor musun? 'Dükkânının yeri nerede, tamam saça sana geleyim ama maniküre ağdaya ona gideyim' diyen müşterilere dükkâ-

nımın yerini söylemiyormuş. Bunu yapan abim ve aramızda birkaç sokak var yahu! Yolda bana rastlayanlara dükkânımın yerini söyledim, birer birer hepsi öğrendi, yine bana gelmeye başladılar. Sen işini iyi yaparsan, müşterin de seni böyle ödüllendirir" diyor Gülizar. Gülizar'ın anlattıkları, bir yandan çalışması istenmeyen, bir yandan da ucuz emek gücü olarak kullanılmak istenen birçok kadının hikâyesiyle kesişiyor. Ayrıca gerçek bir dayanışma hikâyesi, çünkü ona cesaret veren o ilk kadınları anlatırken minnetle gözleri parlıyor.

Akrabası vasıtasıyla çalışmaya başlayanlardan bir diğeri ise Goncagül Demirer. Goncagül 1992 doğumlu. 16 yaşındayken, İstanbul'un en pahalı ve şık otellerinden biri diyebileceğimiz Four Seasons'ın içindeki kuaförde çalışan akrabası onu yanına çırak almış. Hem akrabası hem ustası olan bu hanım, Goncagül'e manikürün, pedikürün, ağdanın inceliklerini öğretmiş. "Başta insanların ellerine ayaklarına dokunmak bana çok tuhaf geliyordu, biraz temizlik meselesi gibi... Sonra baka baka, yapa yapa alıştım" diyor. En çok ağdaya alışmakta zorlanmış, ancak ustası çok teşvik ediciymiş, "Gel benimle gir, izle yalnız. – Hadi bu kez ben bacakları yapayım, sen kolları yap. – Hadi bu kez hepsini sen yap, yaparsın sen..." diye diye Goncagül'ü alıştırmış. "İnsanı nasıl alıştıracağını, nasıl motive edeceğini çok iyi biliyordu; ne öğrendiysem ondan öğrendim, Allah ondan razı olsun" diyor Goncagül.

Goncagül üç ay önce Four Seasons'tan ayrılarak, şimdi çalıştığı Etiler'deki lüks salona geçmiş. Bu salon da son derece lüks olsa da, önceki çalıştığı yere göre fiyatların çok uygun olduğunu düşünüyor. Fiyatları kıyaslamasını rica ediyorum ondan. Otelde manikür-pedikürü birkaç sene önce 280 liraya yaptığını, bir fönü 100 liraya çektiklerini, eğer müşteri onları odaya çağırırsa fiyatların üçle çarpıldığını anlatıyor; şimdiki çalıştığı salonda ise bu fiyatlar yarıdan daha az. Bu kez, müşteriler arasında bir fark gözlemleyip gözlemlemediğini soruyorum ona. "Yani otel müşterisi çok farklıydı, bir kere tatile gelen insanlardı, yani bir kez daha görmeyebilirsin bile. Oysa otel dışında bir salonda çalıştığında kendini müşterilerine sevdirmen lazım, onları sürekli kılman lazım. Orada öyle bir dert yoktu. Sonra, yabancı müşteriler Türklerden çok farklı, ne yapsan beğeniyorlar, teşekkür ediyorlar, çok nazikler. Türkler ise genellikle daha kaba ve hiçbir şeyi beğenmeyen yapıdalar. Araplar ise çok süslü ve bir sürü şeyi öğrenmemde çok yardımcı oldular. Mesela onlar özellikle kadın kuaför istediği için otelde bir de kadın kuaförümüz vardı, zamanla ona da çıraklık yapmaya başlamıştım, Arapların saçlarını taraya taraya epey şey de öğrendim. Hele topuz yapılırken izlemeye ve saç taramaya bayılırdım. Sonra, mesela tırnağa ebru yapmayı onlardan öğrendim. Özel ojesi var, suya damlatılıyor, sen parmağını içinden geçiriyorsun, ebru

şeklinde tırnağında desen oluyor. Kadın kendi kendine yapıyordu yani aslında bana gösterirken" deyip gülüyor. Anlattıkları son derece olumlu şeyler olduğu için niçin ayrıldığını soruyorum, "Evleneceğim için ayrıldım. Otelde çalışma saatleri çok uzun, hem müşteriye hayır deme lüksü yok. Yani kuaför sabah sekizde açılıyor ama otelde kalan bir müşteri arayıp ertesi gün 7.15'te fön çektirmek istediğinde ona göre gitmek zorundaydık; yine akşam hizmet isterse saat 22.00'ye kadar kalmak zorundaydık. Şimdi nişanlıyım, birkaç aya evleneceğim, o zaman sorun olur diye ayrıldım. Zaten ustam da başka bir yerden çok iyi bir teklif alıp ayrıldı, sonra bana saç öğreten ustam da gitti. Onlar gidince bir boşluğa düşmüştüm, ben de ayrıldım" diyor. Öğrendiğim kadarıyla müşterilere hayır dememek, otel müşterisinin istediği saatte hazır olmaktan daha fazlasını kapsıyormuş. Örneğin müşteri hizmeti beğenmediğini söyleyip şikâyetçi olursa, sorgusuz sualsiz parasını iade etmek zorunda kalıyorlarmış. "Sana kimse kendini savunma fırsatı vermiyor, ağzını bile açtırmıyorlar, hemen parasını iade edip gönderiyorlar. Otel kuralları böyleydi. Biraz sinir bozucuydu" diyor Goncagül. Yine de, böyle büyük ve lüks bir otelin kuaföründe çalışmanın ona çok avantaj sağladığını, hem manikür hem saç için çıraklık eğitimine gönderildiğini ve belgelerini aldığını söylüyor.

Murat Birçek, Goncagül'ün çalıştığı salonun sahiplerinden biri. 1983 doğumlu ve 14 yaşlarındayken kuaför çıraklığına başlamış. Aslında Adem gibi o da, önce berber çıraklığı yoluyla bu meslekle tanışanlardan... Ortaokuldayken yazları çeşitli işlerde çalışırmış. O yaşlardayken okula gitmekten, derslere girmekten çok hoşlanmadığını, bir an önce bir meslek sahibi olmayı istediğini anlattı. Ortaokulun son yılında lise sınavlarına girmiş, puanı turizm ve otelcilik meslek lisesine yetiyormuş. "Ama yani turizm okulu ne, onu okuyup da turizmci mi olacaktım? Ben turizmci olmak istemiyordum ki. Benim için hiçbir şey ifade etmiyordu. Liseye de gitmek istemiyordum aslında" diyor. O yaz bir akrabasının Etiler'deki kebap salonunda paket servis elemanı olarak çalışıyormuş. Yakınlarındaki M&M Bahçecik Kuaför'den de sık sık sipariş aldıkları için, zamanla oradakiler Murat'ı tanır olmuşlar. Bir gün, kuaförün kasasında duran kadın yaz bitince ne yapmayı düşündüğünü sormuş Murat'a. Murat da bunu düşünmediğini, aklında bir cevap olmadığını söyleyince, "Niçin gelip burada çırak olmuyorsun?" demiş. İstanbul'da "salon" niteliğinde çok az kuaförün bulunduğu o zamanlarda en pahalı iki-üç kuaför arasında yer alan bir salonda bu işe başlaması, şüphesiz Murat'ın sonraki yıllarda geleceği noktayı belirlemiş.

Her şeyden önce, küçük kuaför dükkânlarında çıraklığa başlayan yaşıtlarının büyük çoğunluğunun aksine, hemen kuaförlük eğitimine başla-

ma şansına kavuşmuş Murat. Her ne kadar kâğıt üstünde çıraklık ve kalfalık eğitimi zorunlu olsa da, gerçekten çıraklığa başladığı anda çıraklık eğitimine gönderilenlerin büyük kısmı, bu tarz şık ve pahalı salonların çıraklarıymışlar. "Bahçecik'te tüm çıraklar MEB'e bağlı kuaförlük eğitimine yollanırdı. Yani normal lise gibi düşün, ama fazladan teorik kuaförlük eğitimi de alıyorsun. Bir yandan tarih, coğrafya, matematik gibi dersler görüyorsun; ayrıca saçın yapısı, bakımı, kuaförlük işleri için de eğitim alıyorsun. 3 yıl bu eğitimin devam ediyor, pratiğini de salonda yapıyorsun, ustan senden mesul oluyor. Sonra teorik ve pratik sınavlara girip geçersen çıraklık eğitimin bitiyor; tabii istersen devam edip kalfa ve usta olmaya hak kazanıyorsun" diyor.

Murat, bahsettiği bu çıraklık eğitimini (bugün son derece lüks semtler arasında sayılan) Etiler'in arka taraflarında yer alan Pınar Mahallesi'ndeki çırak eğitim merkezinde almış. Ancak anlattığına göre, kuaförlük özelinde, çıraklık eğitimi meselesi tam da o yıllarda biraz karışmış. Çıraklara eğitim verilen okullar, aslında birden çok alanı kapsıyormuş: Kuaförlük ya da kaporta, oto-elektrik ya da kaynakçılık... Biraz da bu sebeple, bu tarz okullar şehrin o zamanlarda biraz dışında kalan, sapa mahallelere açılmış. 1996-97 yıllarında –şimdi şehrin göbeği sayılabilecek– Pınar Mahallesi'nin doğru düzgün yolu olmadığını, toplu taşımaya ulaşmak için ciddi anlamda yürüdüklerini, ayrıca bu mahallenin o yıllarda "pek tekin olmadığını" söylüyor Murat. Tekinsizlikten neyi kastettiğini sorduğumda mahallede sürekli kavga çıktığını anlatıyor; bıçakların çekildiği, çöp konteynerlerinin havada uçuştuğu kavgalardan bahsediyor. Tam da bu esnada, daha önce konuştuğum kimsenin değinmediği bir şeye değiniyor: Kuaför çıraklarının diğer çıraklar gözündeki konumuna. Kadın saçıyla ilgilenmek üzerine kurulu olan bu meslek, belli ki zihinlerde yeterince "sert erkek" imajı oluşturmuyor; özellikle kaportacı çıraklarının yaptıklarıyla kıyaslandığında... "Hoş kokulu, yumuşacık saçlar"la ilgilenen erkeklerin, elleri yağ içinde oto tamiri yapan erkekler kadar "işçi" ya da "erkek" görülmediği aşikâr. Bunun bir sebebi, fiziksel güç yerine el mahareti ve dikkate vurgu yapan bir zanaatlarının olmasıysa, diğer sebebi de belki erkeklerin "kadınların saçına dokunan", yeri gelince muhabbet eden, yani bir şekilde ilişki geliştiren kuaförleri "erkek" olarak görmek istememeleri... Kuaförlüğü "eksik erkek"lerin, hatta münhasıran "geylerin yapabileceği bir iş" olarak kodlamak, bu korkuyu bertaraf ettiği gibi, diğer çırakların kendilerini daha da erkek hissetmelerini sağlayabilir.

Nitekim diğer çıraklar gerçekten de erkekliklerini kuaför çırakları üstünden kanıtlamayı denemişler: "Bizi test etti diğer çıraklar. Laf atıp sinirimi-

zi bozmaya çalıştılar, hatta dövmeye kalkıştılar. Üstelik onlar çok kalabalıktı, bizse epi topu 20-30 kişiydik. Aramızda 4-5 kız öğrenci de vardı, ki özellikle onlar için çok zordu böyle bir ortamda eğitim görmek, onları daha çok rahatsız ediyorlardı, asılıyorlardı da" diyor Murat. Sürekli kavga çıkarmak için ortalığı ateşlemeye çalışan diğer sektörlerden çıraklarla nasıl baş ettiklerini soruyorum, "Konuşarak" diyor; "Aslında birbirimizden farkımız yoktu. Onu babası sanayiye çırak vermiş, benimki de hasbelkader oraya verebilirdi. Neticede hepimiz bir zanaat öğrenmek isteyen çıraklardık. Kadın saçı yapmak bizi onlardan daha az erkek yapmıyordu. Zamanla bunu gördüler. Biz de onlara tepeden bakmadık. Hepimiz halk çocuğuyduk." Murat'ın cümlelerindeki sağduyu dikkatimi çekiyor. Örneğin karşı-erkeklik şovlarına girişmekten bahsetmiyor, karşılıklı erkeklik gösterileri yoluna sapmak yerine aynı sınıfa mensup olduklarını vurgulaması, belli ki o dönemde de işine yaramış. Ama onlardan daha az erkek olmadığını da vurguluyor, çünkü yine erkeklik dairesi içinde kalmak istiyor. "Erkeklik nedir?" sorgulamasına, alternatif bir erkeklik inşasına girişmiyor, ancak erkekliğini kavga ederek kanıtlamaya çalışan maşist bir tutum içinde de değil. Kendi içinde, hem toplum normlarına uygun hem de "başını belaya sokmayacak" bir yöntem arayışında olduğu aşikâr...

Ancak Murat'ın anlattığına göre başka öğrencilerin arasında önlenemeyen kavgalar çıkmış. Bu sebeple de kuaför çıraklarını diğer meslek çıraklarından ayırarak, Mecidiyeköy'deki bir binanın bir dairesine almışlar; öğretmenleri de oraya gidip eğitim verecek şekilde ayarlamış MEB. Birkaç ay da eğitimlerine orada devam etmişler. Fakat bir gün yine hemen arkalarında yer alan bir liseyle sorun yaşamışlar. Diğer okuldaki yüzlerce öğrenci "ikram edilen" bir sigarayı almayan bir kuaför çırağını dövmek için okul çıkışına gelince, yeni bir kavga patlak vermiş. Polislerin geleceği kadar büyümüş iş. Bu son olay üzerine, çıraklarını eğitime yollayan büyük salon sahipleri işlerin böyle yürüyemeyeceğine karar vermiş ve Artistik Kuaförler Derneği[15] olarak inisiyatifi ele almışlar. Çıraklarını "kendilerine emanet edilmiş çocuklar" olarak gören salon sahipleri, 1. Levent'te bir daireyi dernek binası yaparak çırak eğitimini kendi üstlerine almaya karar vermişler. MEB'le konuşarak yer ve masrafları üstleneceklerini belirtmiş, karşılığında çıraklarının diğer MEB çıraklık merkezlerinde eğitim görenler gibi sayılmalarını istemişler, tabii yi-

15 Artistik Kuaförler Derneği, bir nevi kendilerini "diğer kuaförler"den ayrıştırmak isteyen, daha lüks ve tanınır salon sahiplerinin kurduğu bir oluşum olarak tanımlanabilir. Hedeflerinin arasında saydıkları "Türk saç tasarım sanatının layık olduğu düzeyde yer alması" ifadesi, işlerini bir zanaattan ziyade bir sanat olarak vurgulamaları, kendilerini daha üst düzeyde konumlandırdıklarına dair bir işaret olarak yorumlanabilir. http://www.iakd.net/indextr.php?sayfa=hedef

ne MEB sınavlarını geçmeleri şartıyla...[16] Murat'a göre, bugünlerin "salon-mahalle kuaförü" ayrımını başlatan olay, aslında buradan çıkmış, çünkü yalnızca büyük salonların kabul edildiği Artistik Kuaförler Derneği kendi çırakları için ayrı bir eğitim alanı oluşturduğunda, "halk çocukları" ile ayrışmışlar. Bu durum Murat'ı çok rahatsız etmiş; o sebeple eğitimine devlet okulunda devam etme kararı almış. "Biz bir sınıftık, arkadaş olmuştuk orada ya. Ne demek yani, 'Ben ayrı gideyim, sen oraya gelemezsin?' İçime sinmedi benim. Ben de eğitimimi devlet okulunda tamamladım" diyor. İlerleyen yıllarda eğitimini sürdürüp kalfalık ve ustalık belgelerini de almış, ancak o belgelerin şu an nerede durduğunu bile hatırlamıyormuş. "Ancak salon açmak istersen ustalık belgeni soruyorlar. Bir de, eğitimci kuaför olmak istersen ustalık belgenden sonra 'öğretici ustalık belgesi' alıyorsun. Ama hiçbir müşterim daha gelip bana 'Hani nerede senin ustalık belgen, göreyim' demedi tabii ki!" diyor.

Eğitim ve belgelerden laf açılmışken, kuaför açmak için gerekli olan ustalık belgesinin, eczane açanlarda olduğu gibi, "kiralanan" bir diplomaya dönüşmüş olduğunu görüyoruz. Birçok kuaför, zahmetli olduğu için ustalık belgesini almakla uğraşmıyor, kalfalığını aldıktan sonra gerisini umursamıyormuş. Örneğin Adem de, "Ustalığın zaten yaptığın saçla belli olur, dükkân açmayacak olduktan sonra ustalık belgesini almanın ne anlamı var?" diyor. Adem, eğer ustalık belgesi almak istiyorsa, bir sene akşam okuluna devam etmeli, tüm dersler için sınava girip geçmeliymiş. "Hem işe hem akşam okuluna gitmeye vaktim yok ki benim. Ailemle, çocuğumla ilgilenmem lazım; zaten günde 11-12 saat çalışıyorum. Sonra sınavlar hep gün içindeki saatlerde, ben işten ikide bir sınav için nasıl izin alayım?" diyor. Murat da sınav konusunda aynı fikirde, örneğin o da öğretici ustalık belgesini almamış. "İkide bir salonu, müşteriyi bırakıp sınava gitmem lazım. Bunun bana ne getirisi var ki?" diyor.

Bir sonraki görüşmeye gidişimde, Adem'le aynı salonda çalışan manikürcü Nevin'e belge alıp almadığını soruyorum. Nevin, zamanında ustalık belgesini almış, üstelik hem saç hem de manikürcülük için. Zaten salonun sahipleri kuaförü şu anda onun ustalık belgesi üstünden işletiyorlarmış, çünkü salon sahipleri meslekten değilmiş, yalnızca işletmecilermiş. Ona belgesini ne zaman aldığını soruyorum, düşünüyor. Hatırlayamayınca bir kahkaha

16 Artistik Kuaförler Derneği'nin internet sayfasındaki tarihçe bölümüne bakıldığında da, bu eğitim ayrışmasının olduğu yıllara denk düşecck şekilde, 1998 yılı itibariyle yeni bir yapılanmaya gittiği anlaşılıyor. Dönemin dernek başkanı Muammer Yaprakgül, başkan yardımcısı ise –Murat'ın da zamanında çırak olduğu salonun ortaklarından– Metin Bahçecik imiş. http://www.iakd.net/indextr.php

patlatıyor, "Onu alacağım diye ne kadar uğraşmıştım, şimdi ne zaman aldığımı bile hatırlamıyorum!" diyor. İçerideki odada, duvarda asılı duruyor ustalık belgesi; gösteriyor, birlikte bakıp gülüyoruz.

Adem, Nevin ve ben eğitim ve belgeler üzerine konuşurken, salonun diğer çalışanlarından biri olan Hamdi kendisinin de MEB'e bağlı, lise dengi kuaförlük eğitimi veren merkezlerden eğitim aldığını söyledi. Adem'e göre zaten askere gidene kadar kalfalık eğitimi tamamlanmalı, askerden döndükten sonra ise ustalık belgesi alınacaksa alınmalı, çünkü sonra vakit kalmıyormuş. "Tabii bu dediğim doğru düzgün belge almak için geçerli, yoksa Halk Eğitim Merkezleri'nin 3 aylık eğitimle verdiği belgeleri kastetmiyorum, onları almaya ne var?" diyor, diğerleri de onu onaylıyorlar.

Daha sonra Murat ve Kemal Bey ile olan görüşmelerimde de ortaya çıkıyor ki, kuaförlük eğitimi konusunda bir çeşitlilik ve bir prestij farkı meselesi var. Eğitimler çeşit çeşit: Sınavlarıyla MEB onaylı belgeler sağlayan "resmî" kuaförlük eğitimi, kuaförlük eğitiminin yanı sıra genel bir lise eğitimi de sağlayan meslek lisesi benzeri MEB'e bağlı "resmî" okullar, Halk Eğitim Merkezlerinin sunduğu ve kendilerine ait belgeleri olan başka bir kuaförlük eğitimi ve son olarak profesyonel kuaförlük malzemeleri üreten şirketlerin verdiği eğitimler ile çeşitli kuaförlük derneklerinin verdiği bağımsız eğitimler. İlk ikisi en "prestijli" eğitimler, Halk Eğitim Merkezlerinin eğitimleri ise kısa süreli olduğu için buralarda eğitim görenler pek ciddiye alınmıyorlar. Son ikisine gelince, yerine göre L'Oréal'in verdiği bir eğitim hepsinden daha kıymetli olabiliyor, çünkü dünyaca ünlü bir uzmanı getirerek "workshop" yapıyorlar. Murat, eskiden bu tarz dünya devi markaların, seçilmiş kuaförleri Fransa'da kesim ya da boya eğitimine götürdüğünden bahsediyor. "Şimdiyse You Tube'da öylesine çok video var ki, zaten izleyerek kendimizi eğitebiliyoruz, öğrenmek isteyene adım adım anlatıyorlar" diyor. Biraz bunun etkisiyle, biraz da maliyetler sebebiyle özel eğitimler yön değiştirmiş. Artık bu gibi markalar, belli salonlar seçip uzmanlarını o salona getiriyor, uygulamalı atölyeler düzenliyor, katılımcılara burada sertifika veriyorlarmış. "Böylesi hepimiz için daha kolay, 3-4 gün salonu bırakıp gitmek zor oluyordu, izin sorunları çıkabiliyordu. Hem böyle belli bir salonu seçtiklerinde o salonun da reklamı oluyor, müşterilerin de hoşuna gidiyor, hatta gönüllü olurlarsa onlara da işlem yapılıyor" diyor Murat.

Bu konuda son gözlemler, Kadıköy'de görüştüğümüz kuaförlerden Kemal Bey'den geliyor. Kemal Bey 1960 doğumlu. Küçük yaşlarda başladığı çıraklığını, yaklaşık 20 yıl evvel kendi salonunu açarak sonlandırmış. Dükkânı eşi ile birlikte işletiyorlar; çiftin dışında iki çalışanın daha olduğu, son derece

mütevazı bir dükkân burası. Kemal Bey hem ustalık hem de öğretici ustalık belgesini almış, dükkânının duvarına asmış. Onun mesleğe başladığı yıllarda henüz kuaförlük eğitimi MEB'e bağlı değilmiş, Kuaförler Odası'na kayıt olur ve belgelerini de oradan alırlarmış.[17] Belge verme işi MEB'e bağlanınca, önceki belgelerini vermiş ve MEB'den muadil belgelerini almışlar. Dükkân açılmadığı takdirde ustalık belgesinin çok bir işe yaramadığı konusunda Kemal Bey de hemfikir. Ancak öğretici ustalık belgesi çırak yetiştirmede önemliymiş, çünkü bu belgesi olmayan bir kuaför, –en azından kâğıt üstündeki teknik işler için– çırağından mesul olması için öğretici usta belgesine sahip bir meslektaşına ricada bulunmak zorunda kalırmış. Tabii yetişmeye hevesli bir çırak bulabilirse...

"Meslek bitmiş, okeye dönüyor!"

Sözün tam da burasında, kuaförlerden manikürcülere, hepsinin ağız birliği etmişçesine yakındığı konuya geliyoruz: Çırak yok. Meslek ölüyor. Artık gençler sebat ederek zanaat öğrenmek istemiyorlar. Adem Erkoçak'ın deyimiyle, çıraklar "kar kaplanları gibi nesli tükenen bir tür".[18]

Söze Nevin'le başlayalım: "Aslında iyi yaparsan, bu işte çok iyi para vardır. Manikürcülük belki çok kolay değil ama çok zor da değil, hevesliysen öğrenirsin, herkesin sebat edip öğrenebileceği bir iş. Ben çırak yetiştirmeye çok meraklıyım, ama artık gençlere laf anlatmak mümkün değil. Sabredemiyorlar. 'Onu öyle yapma, bu böyle yapılır' demene bile dayanamıyorlar, istiyorlar ki onlara hiç kimse laf söylemesin. Öyle olunca da iş öğrenemiyorlar."

Diğer manikürcülerin de çıraklarıyla olan deneyimleri benzer şekilde. Kendisi 23 yaşında olan Goncagül bile yeni çıraklardan şikâyetçi; hiçbirine laf söylenmediğini, kimsenin iş öğrenmeye hevesli olmadığını söylüyor; "Biz böyle değildik. Ben iş öğrenmek için gözümü dört açardım, elimde o anda iş yoksa hemen iş yapan ustalarımı izlemek için dikilirdim, bir şeyler kapmaya çalışırdım" diyor. Benzer fikirlerini dile getiren Gülizar, ayrıca başka bir ayrıntıya dikkat çekiyor: "Eskiden buralarda berbere ya da kuaföre çırak olanların ciddi bir kısmı kapıcı çocuklarıydı. Bir kapıcı muhitte kim varsa tanır, çocuğu belli bir yaşa gelince tanıdık esnafa çırak verirdi, çünkü eğitim külfetliydi. Oysa kuaförlük, berberlik, manikürcülük

17 Kuaförlük ve berberlik meslek eğitimini veren kuruluş zaman içinde sürekli değişmiş, ancak bu alanda ilk eğitimin 1934 yılında Berberler Cemiyeti tarafından "erkek ve kadın berberlerine ayrı ayrı" verilmeye başladığını biliyoruz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökhan Akçura, *a.g.e.*

18 Adem Erkoçak, "Hayatımı Değiştiren Tıraşlar", *Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

hem temiz iş, hem garanti. Git bak, Gümüşsuyu, Cihangir, Nişantaşı gibi semtlerde manikürcülük yapmış kadınların çoğu kapıcı çocuğudur. Ama şimdi kapıcılık da kalmadı."Gülizar'ın söyledikleri, Adem Erkoçak'ın berberlerle olan görüşmeleri sonucunda yaptığı "berberlik ekonomik nedenlerle okula devam edemeyen ya da etmek istemeyen insanların mesleği olmuştur bir bakıma. Ve ağız birliği edilen bir başka yanı ise 'temiz bir iş' olması nedeniyle tercih edilmesidir" tespitine de uyuyor.[19] Ayrıca bu bölgelerde gerçekten de eskisi kadar yaygın bir kapıcılık işi yok. Genellikle bir kişi birkaç apartmana birden bakıyor, ancak bu "bakma" işi, sabah-akşam çöplerin alınması ve haftada birkaç kez merdivenlerin silinmesinden ibaret. Isınma sistemlerinin artık doğalgazlı ve otomatik oluşu, her sabah birinin apartmanın kazanını yakması zorunluluğunu ortadan kaldırmış; belli ki alışverişi kapıcıyı bakkala göndererek halletme alışkanlığı da eskisi gibi değil. Hülasa, bu semtlerin eski çırak potansiyeli hakikaten kapıcılığın bitmesiyle azalmış olabilir.

Birkaç gün sonra yeniden görüşmek için yanına gittiğimde, Adem'in yaptığı kesim sonrası yerdeki saçları süpürdüğünü fark ediyorum. Bir anda gerçekten neyi kastettiklerini anlıyorum. Dükkânda saçları süpüren, manikürpedikür suyu hazırlayan, müşterilerin paltolarını alan, fön tutan, aletleri toparlayıp temizleyen kimse yok. Daha önemlisi, onları izleyip iş öğrenmeye çalışan kimse yok. Artık hepsi, bütün işlerini kendileri görüyorlar ve deneyimlerini de kimseye aktaramıyorlar.

Murat'la konuşurken bu "aydınlanma" anımı kendisine anlatıyorum, bu konuda ne düşündüğünü soruyorum. Üzüntülü ve kaygılı bir sesle konuşmaya başlıyor: "Biz bundan yakınınca, bazı kuaförler bize, 'Avrupa'daki kuaförler gibi olun' diyorlar. 'Onlar müşterisini daha kapıda palto alarak karşılıyor, boyasını da kendisi karıştırıyor, saçı da yıkıyor, kesimini de yapıyor, yerdeki saçı da süpürüyorlar; siz de yapın' diyorlar. Ama burası orası gibi değil, bunu anlamıyorlar. Oradaki kuaför zaten bunu meslek olarak seçmiş, okuluna düzenli gitmiş, hepsini öğrenmiş, pratiğini yapmış olarak kuaförlük hayatına başlıyor. Buradaki çocukların ise hâlâ çoğunun böyle bir meslek lisesi deneyimi yok. Düz liseye gitmiş, üniversiteye giremiyor ya da gitmek istemiyor, bir iş öğrenmek için bir yerde çalışmaya başlıyor. Ama buraya kararlı biçimde 'Ben bu işi öğreneceğim!' diye gelmiyor, aklına kuaförlük esmiş, gelmiş. Benimse bu çocuğa iş öğretebilmek için, en basiti bir saç yıkamayı bile teslim edebilmek için en az bir seneye ihtiyacım var. Oysa gelen çırakların çoğu birkaç ayda ayrılıyor. Kimi telefonuyla oynadığı için laf söylen-

19 *A.g.e.*, s. 163.

di diye gidiyor, kimisi birlikte çalıştığı bilmem kimi sevmedi diye gidiyor. Bir salonda çalıştığın herkesi sevemezsin ki! 'Ben falancayı sevmedim' diye işten mi ayrılınırmış? 'Peki, ayrıl, ama buradan nereye gideceksin?' diye soruyorum, 'falanca mağaza, filanca restoran' diyor. Yani kuaförlüğü bir iş olarak görmüyor. Bugün burada, yarın bilmem nerede... Oysa benim şimdiki daimi müşterilerimin en az yarısı benim çıraklığımı biliyor. Gözlerinin önünde büyüdüm. Benimle duygusal bir bağları var, yalnız iş değil. Bana güveniyor, çünkü beni yıllardır biliyor. Kadınlar için bu tarz güven ilişkileri çok önemlidir. Hem mesela kadının belli bir tarzı var, alışkın olduğu şekilde devam etmek istiyor. Ustamla benim aramdaki devamlılık ona bunu sağlıyor. Eskiden ustama saç taratırdı, zamanla benim müşterim oldu. Şimdi benden sonra kim benim müşterilerimi devralacak?" Murat, kimi müşteriler sürekli yenilik ve değişiklik peşinde koşarken kimilerinin "süreklilik" aradığı tespitini yaparken şüphesiz önemli bir noktaya parmak bastı. Üstelik bu süreklilik arayışı yalnızca kadınlarla da sınırlı değil, hatta erkeklere de saç kesimi yapan Adem'e kalırsa, erkekler ne istediğini anlatmaya üşendikleri için berberlerine çok sadık oluyor, bir berber istediği saç kesimini öğrenince başka bir berbere gitmek istemiyorlarmış.[20]

Özellikle bu mesleğin eskilerinden olan Kemal Bey de çırak bulma ve devamlılık konusunda çok dertli. "Artık biz iş yaparken bizi izleyen kimse yok. İzleyen kimsenin olmaması demek, yarın benim yerime bırakabileceğim kimsenin olmaması demek. Oysa benim birçok müşterim eski müşteridir, benle birlikte büyüdüler, yaşlandılar, çocukları oldu, onlar da dükkânıma gelir oldular. Şimdi benden el alan olsa, göre göre ona da alışırlardı. Ama zamane gençlerine laf söylenmiyor. Bu biraz da çıraklığa geç başlamalarından... 12-13 yaşında bir çocuğu alırsın, eğip büker, eğitirsin. O da zaten almaya hevesli olur. Ama 17-18 yaşına gelinmişse, artık çıraklık için çok geç oluyor. Şimdi, bir lise bitirene kadar en az bu yaşa geliyorlar. O yaştaki adama da laf söylenmiyor, zaten o da 12 yaşındaki bir çocuk gibi hayran hayran bakmıyor ustasına. Zoru gördüğü anda kapıdan çıkıp gidiyor" diye dertli dertli anlatıyor. Anlatışından etkileniyor, "Peki, nasıl olacak öyleyse? Yani her zaman kuaförlere ihtiyaç olacak, bu durumda yeni kuaförler nereden, nasıl yetişecekler sizce?" diye soruyorum. Kemal Bey, "Vallahi ne kadar yetişirse artık. Zaten herkes kuaför dükkânı açar oldu, çoğu batıyor. Ayakta kalanlar devam edecek, kuaför sayısı da azalacak, kuaför dükkânı da..." derken, çalışanı olan kuaför sitemkâr bir gülüşle söze katılıyor, "Meslek bitmiş,

20 *Bir Berber Bir Berbere...* kitabındaki birçok yazı da hem erkekler hem de berberlerin ağzından bu bilgiyi doğrulayacak ifadeler içeriyor.

okeye dönüyor! Biz son nesiliz çıraklıktan yetişten. Artık çırak mırak da yok, hepimiz göreceğiz, bakalım nasıl olacak..." diyor.

Kemal Bey'e göre, özellikle 2000'ler boyunca Türkiye'yi etkileyen ekonomik kriz şartlarında, az sermayeyle girişilebilecek bir iş olarak görüldüğü için kuaför salonu açmak çok tutulan bir iş haline gelmiş. İnşaat işini batıranlar, imalathanesini kapatanlar, ellerinde kalan parayla son bir umut bu tarz küçük işlere girmişler. "Ama meslekten olmayan insan bu işi nasıl yürütsün? Anlamaz. Ne müşteriyi hoş tutmaktan anlar ne kuaförün iyisinden. O yüzden çoğu battı gitti. Ama şu franchise işi tuttu. İsim haklarını veriyorlar ya hani... Sırf ismi var diye bazı müşteriler o salonlara gidiyorlar. Bizim öyle şeylerle işimiz olmaz" diyor Kemal Bey.

Birkaç ay önce bir ortakla birlikte kuaför dükkânı açmış ve kısa sürede kapatmış olan Adem, artık salon başına düşen müşteri sayısının çok azaldığını birinci elden görmüş. 2000'li yılların ortalarında MOS'ta çalışırken, çalıştığı salon çok pahalı olduğu halde müşteriyle dolup taşıyormuş. "Mesela ne kadar pahalı?" diyorum, "O zamanki bu tarz büyük salonlar 100-150 liradan fiyat açardı, o da basit bir kesim için yani. 'Fantezi kesim' dediğimiz, daha zor kesimlerin fiyatı daha da artardı. 800 liraya röfle yapabilirdin. Bak bu dediğim fiyatlar on sene önce yani, öyle düşün. Bahşiş de cabası..." diyor. Bu fiyatlara rağmen müşterilere yetişmekte zorlanırlarmış. Neden birkaç ay önce açtığı dükkânını kapatmak zorunda kaldığını soruyorum, "Müşteri yetmedi" diyor; "artık senin tek başına çok iyi müşterinin olması yeterli değil. O salonda çalışan herkesin çok iyi müşterisi olmalı. Biz işte orada yanıldık. Eşim Sevim'le oturduk hesapladık, 'Senin şu kadar daimi müşterin var, benim bu kadar var, e ortağımızın da bu kadar olsa tamamdır' dedik ama onun hiç müşterisi kalmamış meğer. Bir kişi bile boş kalırsa olmuyor artık; vergiler yüksek, fiyatlar düşük. Dönmüyor salon" diyor. Sözün bu kısmında, Sevim de katılıyor, "Ben çok pişmanım işimi bırakıp 'Salon açalım' dediğim için. Hem borca girdim, hem de çalışıyor olsam önceki kuaförümde kazanacağım paradan oldum" diyor. İkisi de yıllar evvel bir süre Mecidiyeköy'de çalıştıkları için, semtteki kuaförlerin hâlâ yüksek bir müşteri potansiyeline sahip olduğunu zannediyorlarmış. "Eskiden biz işe yetişemezdik, şimdi ortalıkta insan kalmamış, çünkü adım başı kuaför" diyor Sevim. "Az ilerimizde 5 liraya fön çekiyorlar. Ha, o çektiği şey fön mü, değil. Ama adı fön işte, gidenler gidiyor. Piyasa fiyatları kırıldıkça kırılmış. Bu ortamda artık salon açmak akıl kârı değilmiş, bilemedik" diye ekliyor Adem.

Kendisi de bir salon ortağı olan Murat, kuaför salonu sayısı konusunda diğerleriyle aynı fikirde. "Yalnızca 15 sene önce, İstanbul'da doğru düzgün sa-

lon sayısı en fazla on taneydi. Haliyle müşterilerin hepsi aynı salona yığılıyordu. Hani şimdi bir mağazaya girersin ödeme kuyruğu olur ya, o zamanlar bizim salonda öyle kuyruk olurdu, ödeme almaya yetişemezsin; üstelik o zamanlar ödemelerin çoğu nakitti, para al-ver, bitti. Ben bir günde yüzlerce müşterinin ağırlandığını bilirim, şimdi öyle sayılar yok, kalmadı. O zamanki salon sahipleri inanılmaz paralar kazandılar. Ama onlar da yatırım yapmayı bilmiyordu. O paralar kazanıldığı gibi yendi yani, yatırıma falan dönüşmedi. Bizim şimdi öyle bir lüksümüz yok. O kadar çok salon açıldı ki artık, salon başına düşen müşteri sayısı inanılmaz düştü. Ha, bu da bize yeni bir şey öğretti, verimlilik. Eskiden 'Bir müşteriye ne kadar boya gidiyor, optimum malzeme sarfiyatı ne kadar olmalı?' diye düşünmezdi kuaförler, biz şimdi düşünmek zorundayız. Biz mesela burada üç kuaför ortağız, hepimiz de iyi kuaförleriz, ama burayı büyük zorluk yaşamadan çevirebilmeyi çok iyi bir maliyecimizin olmasına borçluyuz" diyor. Bu kadar çok kuaför salonu açılmasının sebebinin ne olduğunu soruyorum; Murat'a göre en önemli sebep, maliyetlerin düşmesi ve kredi imkânlarının artmasıymış. "Türkiye'de eskiden bu kadar banka, bu kadar kredi imkânı yoktu. Üstelik eskiden kuaför tezgâhları, koltukları çok pahalıydı. Şimdiyse Çin'den çok ucuza mal edilmiş salon mobilyası ve kuaförlük eşyası geliyor. Bir kredi çekiyorsun, bir dükkân buluyorsun, hemen eşyanı alıp salon açabiliyorsun. Tabii bu işin maddî kısmı..." diyor. Maddî kısmın dışında neyin gerekli olduğunu sorduğumda gülerek, "Yetişmiş insan kısmı" diye cevaplıyor. "Hani az önce dedim ya 'O dönemde salon sahipleri çok iyi paralar kazandılar' diye, e o salonlardaki kuaförler bunu görmedi mi? Bir günde salondan kaç yüz müşteri geçtiğini görüyor, o müşterilerin oraya gelme sebebi kendisi, ama kazandığı para dükkâna kalan paranın yanında hiç! Bir de bu tarz büyük salonların arasında bir tür 'centilmenlik anlaşması' vardı, yani yazılı değil ama sözlü bir anlaşma, 'Senin salonundan ayrılanı ben de almam' gibisinden. Başka bir yere geçemeyeceği için kuaförler kendi salonlarını açmak durumunda kaldılar. Çünkü daha fazla kazanmak istiyor, çünkü zam istediğinde verilmezse diğer salonlara geçemiyor, çünkü transfer olup maaşını arttıramıyor. Bu veya başka bir sebepten, o salonda artık mutlu değilse geriye kalan tek yol kendi salonunu açmak oldu. Ama bak, büyük salonlar bu konuda çalışanlarına karşı çok destekçiydiler, senden yetişen birinin kendi salonunu açması da prestij kaynağıydı. Zaten onlara rakip olmuyorsun gibi düşünülüyordu. Ama işte zamanla maddî imkânlar da arttıkça iş çığırından çıktı. Şimdi her yer kuaför salonu dolu" diyen Murat, salonlarda meslek dışından işletmecilerin de olmasına karşı değil, ancak ortaklardan en az birinin meslek içinden olması gerektiğini ve sa-

lonun işleriyle yalnız kuaför olanın ilgilenmesinin doğru olacağını, aksi halde işlerin karışacağını söylüyor. İşlerin nasıl karıştığını bir sonraki bölümde görelim ve şimdi meslekteki diğer sorunlarla devam edelim.

Kuaförler ve manikürcüler, çalışma saatlerinin fazlasıyla uzun olduğu konusunda hemfikirler. Nevin içini çekerek, "Kaç senedir İstanbul'da yaşıyorum, gezip görebildiğim yeri az. Güzel semtlerde çalışıyoruz, tamam, ama biz gidip kafelerde oturamıyoruz ki... Vaktimiz yok. Çalıştığımız günler sabah sekizde dokuzda işe geliyoruz, çıkıp eve gidene kadar saat akşamın dokuzu, onu oluyor. İzin günü desen, haftada yalnız bir gün. O gün de çocuğunla vakit geçirmek, evdeki işlerini halletmek, biraz da dinlenmek istiyorsun. Gezip dolaşacak halin olmuyor" diyerek kuaför ve manikürcülerin hayat rutinini özetliyor adeta. Bunun hep böyle olup olmadığını soruyorum. Nevin, "Eskiden pazarları salonlar ekseriyetle kapalı olurdu. Bir gün de hafta içi izin kullanırdın, mesela salonun tek manikürcüsü varsa genelde salıları izin yapardı, kadınlar da o gün manikür randevusu alamayacağını bilirdi, herkes kendini ona göre ayarlardı" diyor. Ancak bu sistem ortadan kalkalı çok olmuş. Zaten artık pazar günleri kapalı kuaför sayısı azalmış, genellikle sadece mahalle arasındakilerin o gün dükkân kapatma lüksünün olduğunu söylüyorlar.

Kuaför ve manikürcülere göre bunun önde gelen sebepleri, çalışan kadın sayısının artması ve insanların hizmet alma algısının değişmesi. Vakti azalan kadınların bir kısmı –cumartesi günleri bile yarım gün çalışıldığı düşünüldüğünde– ancak pazar günü kuaföre gidebiliyorlar. Murat'a göre, gittikleri zaman da "saçından ayak parmağının ucuna kadar her işini halledip çıkmak istiyorlar". Amerika'da çok yaygın olan manikür salonlarının Türkiye'de tutmamasının sebebini de buna bağlıyorlar. Gerçekten de, Gülizar gibi kuaför desteği olmadan ayakta kalabilen manikür dükkânı sayısı, diğerlerine nazaran çok az. Zaten o da bunu yıllardır aynı bölgede olmasına ve sabit bir müşteri kitlesi bulunmasına bağlıyor, bölgede sıfırdan açılan bir manikür dükkânının tutma şansının düşük olduğunu düşünüyor. Hepsi, müşterilerin gelince her işlerini hallederek çıkmak istedikleri konusunda hemfikirler. Hatta Nevin'e göre, manikürcüleri zamanla "güzellik uzmanı"na evrilten şey de müşterilerden gelen talepler olmuş. Kendisi de kirpik boyama, ipek kirpik takma, silikon tırnak gibi uygulamaları öğrenen Nevin, birçok müşterisinin klasik manikür-pedikür ve ağda hizmetleri dışında bu tarz hizmetlerden de birkaçını denediğini ve memnun kalırsa devam ettiğini söylüyor.

Her ne kadar talep konusunda bir çeşitlilik artışı olsa da, bu yalnızca dikey yükselen bir artış olarak değil, tabana yayılan bir talep artışı olarak da

değerlendirilmeli. Tüm dünyada daha fazla sayıda kadının çalışmaya başlaması ve kendi parasına sahip olması, şüphesiz ki hizmet alan, giyim ve bakımı için kendine para ayırabilen kadın sayısını da artırmış durumda. Murat'a göre ayrıca "hizmet alma anlayışı da doğallaşmış". Bunu ne anlamda kullandığını sorduğumda, eskiden çok az kişinin talep ettiği şeylerin şimdi sayıca çok fazla kadın tarafından talep edilir hale geldiğini söylüyor. Örneğin kuaförü –bilhassa özel günler için– eve/otele çağırma çok artmış.[21] "Eskiden bu yalnızca sosyete camiasında birkaç ailenin yapacağı bir şeydi. Sadece parasını ödemekle ilgili değildi yani. Ama şimdi ailesindeki ilk kuşak çalışan kadın olan bir müşteri bile bunu rahatlıkla talep edebiliyor, çünkü bu normalleşti, doğallaştı" diyor.

Taleplerde çeşitlilik ve artışa sebep olan bir diğer etmen ise internet ve sosyal medya kullanımının artışı olmuş. Pinterest, Instagram gibi görsel paylaşımın en yoğun olduğu uygulamalar başta olmak üzere, çoğu uygulama kadınları "daha bakımlı, daha farklı, daha 'güzel' olmaya" heveslendiriyor/zorluyor. Başka bir ülkede başlayan trend, kolaylıkla Türkiye'ye de sıçrayabiliyor. Yeni trendlerse yeni harcamalar demek... Ancak Adem'e göre, yeni trendlerin büyük bir kısmı, aslında daha az yetenek gerektiriyor. Ona göre bunun en güncel örneği, ombre[22] uygulaması: "Nerede eskisi gibi tel tel röfle atan, işleyen usta? Onlar bizim ustalarımızdı işte. Zor geliyor şimdikilere. Dikey saç renklendirme yerine, ucunu açıp 'ombre' diyorlar. Saçın ucunu komple pakete atıp renklendiriyorsun, üstelik röfle yapmış gibi para alıyorsun. Bir röflelik zamanda iki, hatta üç ombre yapabilirsin. Böylece üç kat para kazanırsın. Yapması da çok ustalık gerektirmiyor." Yine de internet ve sosyal medyanın kullanımının artmasından memnun olduğunu söylüyor. Adem ve Murat'ın You Tube'dan bilgiye ulaşma konusunda yaptığı yorumun bir benzerini o yapıyor: "Ama şimdi dünyada ne olup bitiyor haberimiz oluyor yani. Eskiden yurtdışından birkaç mecmua gelirdi, oradan izlerdin dünyada ne moda diye. Şimdi dünyada ne modaysa Türkiye'de de o moda. Eskiden hep Gülben Ergen saçı keserdik, hani onun katlı bir kısa saç modeli vardı ya, on beş sene önce mi ne çıkmıştı. Laf aramızda, hâlâ bile o kesimi isteyen var. İşte bir on sene hep onu kestik. Ama sonra Victoria Beckham kesimi moda oldu. O kadın İngiltere'de ama o kestirdiği gibi burada da moda ol-

21 Bu konudaki ayrıntılar için kitaptaki "O Paraya Öküz Alınız!" yazısına bakılabilir.

22 Ombre (fr. ombré), "gölge" anlamına gelen "ombre" kelimesinden geliyor. Türkçede "ombre" olarak okunan "ombré" ise "gölgelendirilmiş", yani birden fazla renk geçişi sağlanmış bir saç. Ancak röfle, balyaj, meç gibi kısmi renklendirme uygulamalarından farklı olarak, dikey çizgiler halinde değil, yatay bir kesit halinde renklendirme yapılıyor; tıpkı bir cismin gölgesinin de kesit halinde yere vurması gibi.

du. Bir beş sene de onu kestik. Şimdi Rihanna filan onu gösteriyorlar. Müşterinin ne istediğini anlamak kolay oluyor, tarif derdiyle uğraşmıyor, internetten neyi beğendiyse gösteriyor, biz de onu kesiyoruz."

Konu müşterilerin isteklerinden açılınca, müşterilerin kuaför ve manikürcülerinin uzmanlığına güvenmemeleri, yönlendirmeye kapalı oluşları, onlara göre bir diğer sorun olarak konuşmalarda beliriyor. Onlara müşterilerinin isteklerine müdahale edip etmediklerini, ediyorlarsa bunu ne şekilde yaptıklarını ve müşteriyi nasıl ikna ettiklerini soruyorum. "Ben müşteriye söylerim, fotoğrafta gördüğü gibi olmaz saç. Neden olmaz? Çünkü onun saçıyla senin saçın bir mi? Onunki ince telli misal, seninki kalın ya da tam tersi. Onunki doğal renkte, yumuşak; seninki boyadan sertleşmiş diyelim misal. Sen aynı kesimi yapsan da, saç farklı olunca kesim aynı durmaz. Sonra o kadının diyelim yüzü kemikli, 'Senin yüzün yuvarlak, o kesim sana gitmez' diyorum. Modeli ona yakışacak şekilde uyarlamaya çalışıyorum. Ama bazısı ısrar ediyor, ille de aynısını istiyor, benden günah gidiyor o zaman. Kötü olacağını bile bile kesiyorum, neticede müşteri ne istiyorsa o" diyor Adem. Murat da benzer şeyleri söylüyor, saçın yapısı duruşu çok değiştiriyormuş: "Bırak farklı insanların saçlarını, aynı insanın saçı bile her gün aynı değil. Beslenmesine, uykusuna, stresine göre saçı etkileniyor. Bir gün elinde muhteşem şekil alan bir saç, ertesi gün şekle girmemek için sana her türlü zorluğu çıkarıyor. Bunu baştan belirtiyorum ben de. Yakışmayacağını düşünüyorsam onu da söylüyorum, sebeplerini açıklıyorum. Sürekli müşterimse zaten bana güveneceğinden ikna olur. Onun mutsuz ayrılmasını istemeyeceğimi bilir." Anlaşılan, müşterinin istediği şeyi kelimelerle tarif etmeye çalışmak yerine hemen internetten bulabildiği fotoğraflarla göstermesi, onun isteklerini anlamak yolunda kuaförlere yardımcı olsa da, müşteriyi "ona yakışacak olan"a ikna etmek konusunda zorluk yaratıyor. İnternette arama yapınca aynı saç kesimini taşıyan onlarca kadının fotoğrafını görmek, müşterilerde "Herkese olduysa benim saçıma da olur" fikrini yaratabiliyor. Ne var ki, kuaförlere göre internette gördükleri fotoğrafların çoğu zaten "seçerek" konmuş fotoğraflar; yani ancak uygun saç tipine ve yüz şeklinde sahip kadınların fotoğrafları Google'da üstte çıkıyor, kötü örneklerse –mizahi hale gelecek kadar "kötü" olarak ünlenmediyse!– internetin derinliklerinde gözden kaçıyor.

Peki, manikürcüler müşterilerine nasıl önerilerde bulunuyorlar? Örneğin Goncagül, yabancı müşterilerin genellikle tırnak diplerindeki etlerin itilmesine dayanan bir manikür tarzını tercih ettiklerini, Türkiye'deki kadınlarınsa kesmeli manikür istediklerini söylüyor: "Bazısının eti çok ince, kesmeye hiç gerek yok; o zaman söylüyorum bunu ama ısrar ederse onun istediği gibi ya-

pıyorum. Mesela ben bazı ellere bazı renk ojeleri yakıştırmıyorum. Karşımdaki bunu söyleyebileceğim bir müşteriyse, 'Dilersen sana şu rengi sürelim' diye yönlendiriyorum. Elbisesinin rengini soruyorum mesela; mavi elbise giyecek, kırmızı oje istiyor, hiç olur mu? İşte gösteriyorum, 'Şu ya da bu rengi sürelim, bunlar daha uyumlu olur' diyorum. Ama tabii tüm bunlar karşındakine bağlı, bazı müşteriye hiçbir şey söyleyemezsin." Burada Goncagül'ün kastettiği "bazı müşteriler", zevk ve beğenileri son derece oturmuş, hatta sabit olan kadınlar yahut genel geçer güzellik ve zevk algısına uymasa da, isteklerinden şaşmayacak kadar özgüvenli kadınlar da olabilir; "tavsiye" veya "yönlendirme" çabasını kendi zevkine karşı bir hakaret gibi algılayıp öneriyi nazikçe reddetmek yerine bağırıp çağırabilecek müşteriler de... Hem kuaförler hem de manikürcüler, bir nevi o anda karşılarındakini tartıyorlar ve ona göre yaklaşıyorlar.

Nevin de müşterilerine Goncagül'e benzer şekilde yaklaşıyormuş ancak "zevk" ve "moda" dışında "sağlık" faktörünü de önemsiyor: "Eli en güzel gösteren törpü, oval törpüdür. Ama işte bazen dümdüz, küt törpü moda oluyor, onu istiyorlar. Yahut bazen ayak tırnakları batık oluyor, kesim ve törpü şeklini değiştirmek gerekiyor, söylüyorum. Sağlık yani bu, dinlemeleri lazım." Sevim de özellikle bu konuda çok şikâyetçi: "Ayağına bakıyorum müşterinin, nasır var ya da batık var, 'Alayım mı?' diye soruyorum; müşteri 'Bende batık/nasır yok ki' diye diretiyor. Yahu görüyorum işte, var! Kendi ayağından habersiz. Ben onun iyiliği için söylüyorum, çünkü ileride daha büyük sorun olur. Bazısına dinletemiyorsun işte!"

Kuaför ve manikürcüler, müşterinin sözlerine itimat etmesini bekliyorlar. Akıllı bir kuaförün ya da manikürcünün zaten tamamen başına buyruk iş yapmayacağını, çünkü o müşteriyi memnun etmek zorunda olduğunu belirtiyor; buna karşılık tavsiyelerine de kulak verilmesini istiyorlar. En büyük klişe olan "saçı kesmeden bırakmayan kuaför" meselesini sorduğumda, "Akıllı kuaför çat diye saçı kesmez" diyor Murat, "müşterisini ikna etmeye çalışır. Bakma sen o *İşte Benim Kuaförüm* gibi yarışmalara, kast işi onlar. Bana da teklif geldi ama gitmedim, gitmem. Ben burada kimlere servis veriyorum, öyle şova çıksam bir daha gelmezler! Gerçek hayatta, kapından giren, saçı belinde müşterine, oldubittiye getirip kısacık saç kesebilir misin? Hele bir kes, bakalım bir daha kapından giriyor mu? Neticede sen müşterini memnun etmelisin ki, yine sana gelsin. Yoksa batarsın, öyle bir lüksün olamaz."

Son olarak, başka ne gibi dertleri olduğunu sorduğumda, fazlasıyla uzun çalışma saatlerine bağlı olarak, "yorgunluk" ve "ağrı" şikâyetleri öne çıkıyor. Kuaförler saatlerce ayakta durmaktan şikâyetçi; bu onlara kronik ayak, bilek

ve bacak ağrısı, ayrıca varis ve kan dolaşımı sorunları olarak geri dönüyor. Manikürcüler ise sürekli iki büklüm halde manikür-pedikür yapmaktan şikâyetçiler, bunun onlara geri dönüşü genellikle bel ağrısı şeklinde. Nevin'e göre bu çekçek sandalyeler, tekerlekli manikürcü setleri yeni modaymış; "Biz eskiden hep küçük manikür masalarında çalışırdık. O zaman iki büklüm olmuyorsun, hem müşterinle yüz yüze oluyorsun. Bak şimdi seninle de yüz yüze konuşuyoruz. Böyle daha güzel, daha medeni değil mi?" diyor. Gerçekten de, kenardan bakılınca, müşterinin eline veya ayağına kapanmış manikürcü görüntüsü daha farklı bir izlenim bırakıyor. Masada karşılıklı oturan manikürcü ve müşteri, daha "eşit" bir görüntü sergiliyor, yüz yüze iletişim kurulması daha "dostça" bir ortam yaratıyor. Diğeri ise bir tarafın hizmeti alan, diğerinin hizmeti veren taraf olduğunu fazlasıyla vurgulayan bir portre çiziyor. Gerçi hiçbir şekilde konuşma duruyor gibi değil. Nevin, sohbetin "müşteriyi bağlama yollarından biri" olduğuna dikkat çekiyor.[23] Hem bu yol, çalışanın da sıkılmaması için elzemmiş. "Halini hatrını sorarsın, çalışıyorsa işleri nasıl, evliyse her şey yolunda mı, anneyse çocuğu iyi mi diye sorarsın. O da sana sorar. Sohbet edersiniz. Bu çok insanî bir şey, bence güzel olan da bu," diyor. Goncagül, bu konuda biraz daha farklı düşünüyor. "Müşteri anlatıyorsa dinlerim, sorarsa cevaplarım. Yoksa ben sormam. Mesela elinde alyans gördüm, 'Evli misin, nişanlı mısın?' diye sormam. Sorulmasından da çok hoşlanmam" diyen Goncagül'e göre özellikle dedikoduya kaçan konuşmalar, büyük ve şık salonlara uygun değil ve fazlasıyla "mahalle kuaförü" tarzı. Bunu söyleyişinden, mahalle kuaförleriyle salon kuaförlerini birbirinden ayrıştırdığını anlıyorum. Belli ki "mahalle esnafı" artık eski itibarını kaybetmiş.

Sevim'e göre ise manikürcülüğün en zor tarafı, müşterinin derdini yüklenmekmiş. Bir kompleci olarak Sevim, müşterinin kuaförle olan yakınlığıyla manikürcüsüyle kurduğu yakınlığın farkını birinci elden kıyaslayabiliyor. Bir kadının saçını yaparken o kadar fazla diyalog kurulamadığını söylüyor. Şüphesiz, bunun bir sebebi saç kurutma makinelerinin sesiyken, diğer sebebi de kuaförün müşterinin arkasında yer alması, dolayısıyla "aynadan bakarak" konuşmaları.[24] Oysa aynı kişi manikürcü olarak karşısına oturduğunda, müşteri onunla çok daha fazla diyalog kuruyor. (Bu, Nevin'in "yüz yüzelik" saptamasının da ne kadar önemli olduğunun bir kanıtı.) Sevim, "Bir kadı-

23 Aynı vurgu, Murat Toklucu'nun "Kuaför Sabri Bilgilendiriyor" (*Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015) yazısında da mevcut.

24 Nitekim Murat da, saçı yapılan müşterinin kendi kuaföründen çok diğer kuaförleri izlediğini söylüyor. "Ben saçını yaparken, müşterim bana sık sık yandaki kuaförü gösterir, 'Çok güzel yaptı bak!' ya da 'Murat, bu çocuktan kuaför olmaz!' der. Yani müşteri aslında diğer kuaförleri görür o anda" diyor.

nın sırrını öğrenmek istiyorsan manikürcüsüyle konuş. Manikürcüler hepsini bilir; kocasıyla mı kavgalı, kaynanasıyla arası nasıl, çocuğunun ne gibi problemleri var, kim eşini aldatıyor... Bu kadar şeyi dinlemek ve içimde tutmak yoruyor beni, psikolog gibi oldum. Anlatıyorsa, dinlememe şansın da yok. Arada onaylayarak, kafa sallayarak dinliyorum ben de. O oradan rahatlamış ayrılıyor, hem elle ayakla ilgilenilmesinden rahatlamış, hem de derdini anlatmış, üstünden atmış oluyor. Ama işte ben onun tüm derdini üstüme almış oluyorum. Bazen eve gittiğimde ağzımı açacak halim olmuyor. Bu kadar laf saklamak da kolay değil" diyor. "Demek ki sana güveniyorlar ki anlatıyorlar?" diyorum, gülüyor. "Bana güvensinler de, herkese anlatırlarsa iyi olmaz. Kuaför salonları dedikodunun da çok döndüğü yerlerdir" diyor. Sevim'in durumunda, tersinden bir "mahremiyet yükü"nden bahsedilebilir. Gül Özyeğin ve Aksu Bora, evlerine gelen gündelikçilerle iş ilişkisi dışında bir "bağ", arkadaşça bir ilişki geliştirme "yük"ünden kaçınan kadınlar için "mahremiyet yükü"nden bahsediyorlardı.[25] Burada ise hizmet alan değil hizmet veren olarak Sevim'in de böyle bir ilişki geliştirmeyi "külfet" olarak gördüğüne tanık oluyoruz.

Bu noktada, dedikodunun aynı zamanda bir haber alma ve stres atma yöntemi olarak düşünülüp düşünülemeyeceğini soruyorum, Nevin'e göre "gıybet"e kaçmadıkça, kötü niyetle yapılmadıkça dedikodu kötü bir şey değil. "Bu kadar insanın girip çıktığı yerde illa ki dedikodu olur" diyor. "Bir Arap atasözü duymuştum" diyorum, "'Dedikodu sabun gibidir, kalbi temizler'[26] diyorlarmış." Hepsi gülüyor.

"Biz de erkeğiz!"

Bu yazı boyunca içerdiği birkaç yazıya atıfta bulunduğum berberler kitabı *Bir Berber Bir Berbere...*, berberlerin erkekliğin inşası ve yeniden üretiminde ne kadar önemli bir noktada durduğunu hatırlatan birçok yazı içeriyordu. Şimdi onu biraz tersinden, kadın kuaföründe çalışan ya da oraya erkek kimliğiyle hizmet almaya gidenler açısından düşünelim. Yeri gelince kadınlığın imal edilmesi hakkında bu kadar çok fikre sahip erkek kuaförler, başka erkeklerin algısında nasıl yer alırlar?

Murat'ın çıraklık eğitimi aldığı yıllarda, kaportacılık, tesviye vs. alanlarda çıraklık eğitimi alanlar tarafından "yeterince erkek" bulunmadıklarını söy-

25 Gül Özyeğin, *Başkalarının Kiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005 ve Aksu Bora, *Kadınların Sınıfı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

26 Minka Nijhuis, *Bağdat'da Bir Aile*, çev. Gül Özlen, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.

lemesi, bu konuda çok önemli bir ipucuydu. Kadın kuaförlüğü geylere "yakıştırılan" bir meslek olagelmiştir. Geylere yönelik oldukça özcü bir algı bulunur: Biri geyse, modadan, sanattan anlar, elleri ince işe yatkındır, süse meraklıdır vs. Geylere yönelik bu stereotip, kadın kuaförlerine yönelik de işler: Böyle bir işi yapabildiğine göre herhalde o da gey olmalı, en azından "farklı" bir erkek olmalıdır. Bunun, hem bütün geyleri moda ve güzellik endüstrisine meraklı olmak zorundaymış gibi resmederek geylik kimliğini tek bir "feminen gey" görüntüsüne sıkıştırdığını, hem de erkek kuaförleri sürekli olarak erkekliğini ispatlama yoluna ittiğini söyleyebiliriz. Bu klişenin popüler kültürdeki en güncel örneği, *Muhteşem Yüzyıl Kösem* dizisindeki gey saray berberi Pervane tiplemesiydi. Oysaki saray kadınlarının saçlarını şekillendiren karakterin bir kadın cariye olması da pekâlâ mümkündü. Niçin akla ilk olarak feminen davranışlı bir geyin geldiği sorusunun cevabı, muhtemelen bu klişe algıda saklı.

Ancak bu klişenin diğer yönüne de bakalım. Niçin "kuaför" denince ağırlıklı olarak erkekler –gey ya da düzcinsel/straight– akla geliyor? Sevim'in daha önce çalıştığı salonun tesettürlü kadınlar için olan bölümünde yalnızca kadın kuaförlerin hizmet verdiğini, Goncagül'ün çalıştığı otel kuaföründe de Müslüman Arap müşterilerin kadın kuaför talep ettiğini duymuştuk. Kadınlara yakıştırılan açıkça kuaför olmak değil, manikürcü-ağdacı olmak (çünkü genelde bu hizmetleri bir erkeğin sunması istenmeyecektir) ya da kasada durmaktır. Kadın kuaförlere geçmeden önce, burada bir parantez açalım. Murat, görüşmemiz esnasında "kasada duranlar" konusunda çok ilginç bir ayrıntı verdi: "Eskiden, kadın kuaför yokken, kuaför salonlarında manikürcüler hariç tek kadın kasada duran olurdu. Çünkü kadınlar kasaya gidip ödeme yapacağı zaman 'Sizin ne vardı?' sorusuna 'Bir fön, bir bıyık, bir de koltuk altı ağda' cevabını bir erkeğe vermek istemez, utanır sıkılır diye kasada hep kadın çalıştırılırdı. Sonra bu meslekten olmayanların kuaför açması olayı başlayınca bu değişti. Çünkü meslekten olmayıp da işin içine girenler genelde erkek olurdu, sermayeyi veren de kendisi, ortağı olan kuaförse salonda çalışıyor, kasada kim duracak? Tabii ki kasayı başkasına emanet etmeyip kendileri durmaya başladılar. Kadınlar başta garipsedi, kimisi alıştı, kimisiyse yine bir kadını talep ediyor kasaya." Kasada durmak, esnaflık geleneği içinde, bariz bir biçimde "işin sahibi olan"ı işaret ediyorken, mahremiyet sebebiyle kuaförlerde başka bir geleneğin yerleşmiş olması, aslında ister çalışan olsun ister dükkân sahibi, kuaförlerin hep erkek olması sonucunda yerleşmiş.

Murat değişen geleneklerden bahsedince, kuaför sahipliğinin de cinsiyet değiştirip değiştirmediğini soruyorum ona. Kuaför salonlarının sahipleri/or-

takları yine hep erkekler mi? "Hayır," diyor Murat, "artık kadınlar da var. Mesela bizim ortaklarımızdan biri kadın bir kuaför ve çok iyi bir kuaför. Artık zaten tüm büyük salonlar en az bir kadın kuaför bulunduruyorlar, çünkü tesettürlü kadınlar da büyük salonlara gelip hizmet alır oldular. Eskiden tesettürlü müşteriler Fatih, Üsküdar gibi yerlerde kendi kuaförlerine giderlerdi, oralarda zaten sadece kadın kuaför çalışırdı. Ama o kuaförler genellikle alt düzey ve sıradan yerler olurdu. O yüzden artık oralardan hizmet almak istemiyorlar, onlar da daha havalı salonlarda, daha üst düzey hizmet almak istiyorlar; üstelik artık bunun için paraları da var. Bana gelen müşteriler arasında hükümette yer alanların eşleri, vali ve belediye başkanlarının kızları da var mesela. Tavsiye üstüne gelip bizi buluyorlar, randevuyla geliyorlar, o saatte bir odayı onlara ayırıyoruz, istediklerini yaptırıp gidiyorlar" diyor Murat.

Kuaför ortağı olan Gül gibi kadınların dışında, mesleği kuaförlük olmayıp sadece yatırım amaçlı kuaför açan/ortak olan kadınlar da varmış ama bunun hiç yürümeyen, sorunlu bir model olduğunu düşünüyor Murat. Meslekten olmayan yatırımcı erkeklerin de sorun yaratabildiğini duyduğumu, kadınların onlardan neden daha farklı olduğunu soruyorum. "Çok karışıyorlar" diyor, "Yatırımcı erkek kasada durur, senin işine fazla karışmaz, çünkü zaten karışamaz, bilmiyor. Yatırımcı kadın ise kendisi de kadın olduğu için güzellik işlerinden anladığını düşünüyor ve sana çok fazla müdahale ediyor. Halbuki o, hep hizmeti alan tarafta olmuş, bu tarafta olmaksa başka bir şey. O kadar karışınca iş yürümüyor." Bunun, bir erkeğin bir kadından emir alması, kadın sermaye sahibiyken diğerinin çalışan taraf olmasıyla ilgili olup olmadığını soruyorum Murat'a. "Elbette onun da etkisi vardır. Ben erkeklerin buna zor alıştığını inkâr etmiyorum zaten. Ben çıraklık yaparken M&M Bahçecik'te tek bir kadın kuaför vardı, Ayla Abla, ki kendisinden sonra da kaç kadın kuaför yetiştirdi. Ben daha çıraklığımdan bunu görmesem belki de kadınların iyi kuaför olmadığını düşünebilirdim. Ama varmış işte, görüyoruz" diyor. Sohbetin burasında, söze Murat'ın diğer erkek ortağı da dâhil oluyor ve ortakları Gül'ün, gördüğü erkek kuaförlerin çoğundan çok daha iyi olduğunu söylüyor: "Bu kadar iyi bir kadın kuaförle ortak olmasaydık belki biz de hâlâ kabul etmemiş olurduk. Ama gördük, bizden iyi bile oluyorlar. Bu bir yetenek işi, neden olmasın ki?" diyor. Fakat ikisi de, müşterilere kadın kuaför kabul ettirmenin zor olduğunu söylüyorlar. Bu bilgi karşısında biraz şaşırıyor ve durumu biraz daha açmalarını rica ediyorum. "Mesela, karşılamacı kızımız her müşteriye 'Hoş geldiniz, işlem ne olacaktı?' diye sorar, diyelim ki bekleyen kadın müşteri 'Kesim olacak' diyor, çalışan kız 'Şu anda Gül

Hanım ve Murat Bey müsait, hangisi olsun?' diye sorduğunda müşteri genelde erkeği seçiyor. Hatta o an sadece Gül müsaitse, 'Ay yok ben bekleyeyim, bir erkek yapsın benim işimi!' diyen o kadar çok olur ki... Biz devreye girer, arkadaşımızın da en az bizim kadar iyi bir kuaför olduğunu söyleriz. Bazısı ikna olur, bazısı ısrarla bizi bekler" diyorlar.

Bu konuyu Adem'le konuştuğumda, o da müşterilerin genel alışkanlığının erkek kuaför olduğunu doğruluyor. Eşi Sevim de kompleci bir kuaför olduğu için ona da yöneltiyorum bu soruyu, "Maalesef öyle. Onların yaptıklarının hepsini ben de yapıyorum, çoğundan da iyi yapıyorum, ama üst katta kuaförken alt katta manikürcü oluyorum. Ancak zorunluluk hali olunca kuaför oluyoruz sanki..." diyor. Adem'e, işveren açısından farklı bir durum olup olmadığını soruyorum, örneğin işe kuaför alınacağı zaman cinsiyetine bakılıyor mu? "Bakan da var, bakmayan da... Kuaför olarak çok tercih edilmek istenmez kadın, çünkü hep ayakta duracak, yorulacak; oysa manikürcüler otururak çalışıyor. Yani kadın, erkek kadar dayanıklı olamayacağından istenmez, yoksa yetenek işi tabii, iyiyse iyidir" diyor. Yine de, meselenin sadece fiziksel güçle sınırlı olmadığını hissediyorum; zira bedenen son derece yorucu –gündelikçilik gibi– işler yapıp üstüne bir de kendi evi ve çocuklarıyla ilgili tüm iş yükünü sırtlayan kadınlar olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bir kadının, kuaförlüğün gerektirdiği kadar fiziksel gücü sarf edebileceğini düşündüğümü söylüyorum Adem'e. Gülerek, "Orası öyle, bütün gün on çocuk peşinde koşturan kadın kuaförlük mü yapamayacak aslında? Ama işte, böyle alışılmış" diyor.

Tüm bu konuşmalar, kuaför dünyasının aslında kadınları zihninde hâlâ yalnızca manikürcülük ve bazı yerlerde kasada durmakla eşleştiren erkek kuaförler ve kadın müşterilerden oluştuğunu gösteriyor. Oysa kuaförler denilince aklımıza ilk olarak "kadınlara mahsus bir alan" geliyordu. Anlaşılan, o alanda da erkek-kadın arasındaki dikotomi ve hiyerarşi işliyor: Erkek kuaförler ve kadın manikürcüler. Şimdi bunun bir başka tezahürüne bakalım, çoğunluğu erkek olan kadın kuaförlerinin, erkek berberlerine karşı üstün olduğunu düşünen ve bu yüzden kadın kuaförlerinden hizmet almak isteyen erkek müşterilerin gözünden...

Kadın kuaförleri erkek berberlerine karşı

Kuaförler çoğunlukla kadınlara ve hatta sıklıkla yalnızca biyolojik kadınlara açıktırlar. Her ne kadar İstanbul'da uniseks kuaför sayısı artmış olsa da, Türkiye'nin geneline oranladığınızda, kuaförlerin yalnızca biyolojik kadın-

lara açık olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyim. Kuaförlere sorulduğunda bunun sebebi, "kadınların rahatsız olması"dır; yani kadınların büyük bir kısmı erkek ve travesti/transseksüel müşterilerden rahatsız olacağı için onlara hizmet vermemeyi veya sadece özel odalarda hizmet vermeyi seçebileceklerini söylüyorlar. Ancak her ne kadar ilk öne sürülen kadın müşterilerin hassasiyetleri olsa da, kuaförlerin kendileri de trans/travesti yahut erkeklere hizmet vermekten rahatsız olabiliyorlar.

Hem erkek hem kadın kuaförü olan Adem, Taksim'de eskiden çalıştığı bir kuaförün gelen talep üzerine erkeklere özel oda açtığından bahsediyor. "Erkek kuaförleri değişik modelleri kesmeye yatkın değiller, şimdi bu yeni moda saçlar yüzünden gene biraz alıştılar da, on sene önce hiç kesemiyorlardı. Bir de tabii uzun saçlı erkekler var mesela, onların saçlarını hiç beceremiyorlar. Birçok müşterimiz sevgililerini, eşlerini, erkek arkadaşlarını bize getiriyordu o yüzden. Ama tabii rahatsız olan kadınlar da oldu, o yüzden ayrı oda açıldı. Ama neticede yine aynı kuaförün içindesin, sadece yan oda erkeklerin, aynı holden geçiyorsun. Bu kadarından rahatsız olacak tarzda müşterimiz yoktu, Taksim müşterisine normal geliyordu bu" diyor.

Adem'in bahsettiği kesim meselesi, erkekler için gerçekten de önemli gözüküyor. Kadın kuaförüne gittiğini söyleyen erkeklere niçin bunu tercih ettiklerini sorduğumda ilk sebep, "kadın kuaförlerinin daha iyi kesim yapması" yönünde oldu. İkinci sırada ise erkek berberlerinde sunulmayan ya da iyi sunulamadığına inanılan saç bakımı, pedikür, yüz ağdası gibi hizmetler var. Özellikle orta boy ve uzun saç tercih eden erkekler için kadın kuaförleri şart olmuş gibi... Ayrıca çocukluk yıllarından beri annesiyle birlikte kuaföre giden, o günlerden kuaförlere aşina olan erkekler de var.

Önce, çocukluk yıllarında kuaföre gitmiş erkeklerden başlayalım. Onur ve Emir Sami, çocukken anneleriyle birlikte kuaföre giderlermiş. Neler hatırladıklarını, özellikle kendilerini nasıl hissettiklerini merak ediyorum. Onur, "Sıkılırdım!" diyor, "Bana hiç ilginç gelmezdi orası. Sıcak, sürekli bir koşuşturmaca... İlgimi çekecek bir şey bulamadığımdan, bigudilerle filan oynar, hatta biraz ortalığı dağıtırdım." Benzer biçimde Emir Sami de kuaförde çok sıkıldığını hatırlıyor. Annesi, arkadaşlarıyla birlikte toplanır, hep beraber 80'lerde İstanbul'un nadir büyük salonlarından biri olan Etiler'deki Kırık Tarak'a giderlermiş. "Annemin arkadaşları özellikle beni de getirmesini isterlerdi annemden; benle oynarlar, okşar severlerdi. İşte kuaförde de bol bol dedikodu, sohbet bir yandan... Ama kuafördeki işleri saatler sürdüğü için çok sıkılırdım. Oradaki dedikodu ortamı ya da konuşmalar bana ilginç gelmezdi, çünkü annemin gün ortamının aynısıydı; insanlara da muhabbetlere

de alışkındım" diyen Emir Sami'ye, kuaförde daha değişik konulara, örneğin ağda muhabbetine rastlayıp rastlamadığını soruyorum. "Bazen denk gelirdim, ama onu da garipsemezdim. Çünkü evde de 'ağda partisi' oluyordu annemlerin, alışkındım. Çocukluğum hep bol kadınlı ortamlarda geçti," diyor.

35 yaşındaki Ahmet de hem çocukken hem de ilerleyen yaşlarında saçlarını kadın kuaförüne kestirmiş, ancak o, bu tecrübeyi eğlenceli bulanlardan. "Ben çocukken Fatih'te yaşıyorduk ve annem kuaföre giderken evde yalnız kalmamam için beni de yanında götürüyordu. Çok sık kuaföre giden bir kadın değildi zaten, gidiş aralıklarını biraz da bana göre ayarlar, gitmişken benim de saçımı kestirirdi" diyor Ahmet. Çocukken babasının berberine götürülen ya da annesi tarafından bir berbere bırakılan oğlan çocuklarından daha farklı bir saç kesim alışkanlığı tecrübe etmiş. "Gün ortamı gibi, birçok kadın var, üstelik kuaförler de var. Mahalle kuaförü olduğu için herkes herkesi tanıyor, kuaförler kadınlarla birlikte komşu dedikodusu yapıyor, komik muhabbetler oluyordu" diyor. Ahmet, sonraki yıllarda saçını uzatmaya karar verince kesim işleri için yine annesinin kuaförüne gitmiş, ancak kuaför İstanbul'dan taşınınca başka kadın kuaförleri bulmak zorunda kalmış. İçeridekileri rahatsız etmemek için tenha saatleri yakalamaya çalışıyormuş, bu yüzden o gün içinde aynı kuaförün önünden birkaç kez geçtiği oluyormuş. Kuaförlerden ve müşterilerden nasıl tepkiler aldığını soruyorum Ahmet'e, "Osmanbey ve Taksim'deki kuaförler çok şaşırmıyor, uzun saçlı olduğumu görünce anlıyorlardı durumu. Kuaförle aramızda berberde olduğu gibi bir diyalog olmuyor ama. Genelde sadece ne istediğimi soruyor, işte 'Düz mü keselim, katlı mı?' filan diyorlardı. Ben de istediklerimi söylüyordum, 'Kırıkları alalım, saç bakımı istiyorum' diye yönlendiriyordum kuaförü. Saçlarım sarı olduğu için boya sanıyorlardı, 'Boyayı da tazeleyelim mi?' diye soruyorlardı, onu anlatmak zorunda kalıyordum hep. Bir de hep ürün satmaya çalışıyor kadın kuaförleri," diyor gülerek.

2012 yılında çok zamandır uzun kullandığı saçlarını kısa kestirmiş ama bu kesimi de kadın berberlerinde yaptırmış. "Makas, Hair Mafia gibi kadın kuaförleri uniseks hizmet verir oldular, çünkü çok fazla erkek istediği kesimi yaptırabilmek için buralara gitti. İlla uzun saçlı olmana gerek yok yani. Şimdi öğrendiler belki, ama birkaç yıl önce klasik berberler hipster kesimleri yapamıyordu mesela. Ben de ilk oralarda kestirdim saçımı. Şimdi biraz daha farklı bir model kullanıyorum, çok eski bir berbere gidiyorum, o da çok güzel kesiyor. Hatta şöyle diyeyim, tamam o kuaförler de iyi, ama gerçek bir berberin saç kesimi fark ediyor. Diğerlerinin kestiği saç ilk iki hafta güzel, ama sonra hep düzeltilmesi gerekiyor; berberlerin kesimi ise uzarken de şekilli uzuyor.

Kısa saç için iyi kesim yapan berber daha iyi o yüzden. Zaten bir de sakal var. Saçlarım uzunken kadın kuaförüne gitsem de, sakalım için berbere gitmeye devam ettim, çünkü ustura tıraşı severdim. Bir de şöyle bir şey var, erkek berberindeki rahatlama ve bakım en iyi kuaförde bile yok. Berberde seni hamama sokmuşlar gibi oluyorsun; kesimi yapıyor, sakalı tıraş ediyor, saçını başını yıkıyor, çok uzun süren bir masaj yapıyor başına ve yüzüne, sonra yine saç derine ve yüzüne bakım için bazı losyonlar sürüyor, sonra kurutma, şekillendirme... Yani belki şimdiki kuaförler arasında bunları da yapan vardır ama berberlerde bu hep var olan bir uygulamaydı" diyor Ahmet.

Adem'in işaret ettiği ve Ahmet'in de benzer biçimde dile getirdiği kesimle ilgili kadın kuaförü-erkek berberi karşılaştırmasını yapanlardan bir diğeri, 24 yaşındaki Gökmen Ö.. Uzun saçlı olmayı tercih eden Gökmen, ilk kez 19 yaşlarındayken saçının düzgün uzaması için şekil verdirtmek üzere kadın kuaförüne gitmiş, beş yıl içerisinde birçok kuaför denemiş. Sadece kesim değil, bazen düğün gibi özel davetlere gitmeden önce saçını fönletmek için de kadın kuaförlerine gidiyormuş. "Erkek kuaförleri uzun saça şekil verecek bir kesimi yapamıyorlar, ancak kırık aldırılabilir. Fön işini ise hiç beceremiyorlar" diyor Gökmen. Küçükçekmece'de yaşayan Gökmen, müşterisi olduğu bir semt berberinin de bulunduğunu, ufak tefek işlemler için oraya gittiğini, ancak her gittiğinde cinsiyetçi esprilerle karşılaştığını söylüyor. "Saç için değil sakal için gittiğimde bile mesela 'Ooo Ayşe gelmiş, ne yapacağız bu sefer?' diye karşılanıyorum. Sürekli benzer, cinsiyetçi espriler... Başta bozuluyordum, yanıt veriyordum, ancak zamanla umursamamaya başladım. Tebessüm bile etmeden meramımı anlatıp geçiştiriyorum artık" diyor. Gökmen'e kadın kuaförlerinde nasıl karşılandığını, müşterilerden ya da kuaförlerden ters bir tepki alıp almadığını soruyorum. "Tepkiler tek tip değil. Mesela şu anki saç modelimi Nişantaşı'ndaki, etiketi uniseks olan ama içeride sadece kadınların saç kesimi/bakımı yaptırdığı bir kuaförde kestirdim. Ben durumu garipsemedim. Benim saçımı kesecek olan arkadaşsa pek bir mutlu oldu, yaklaşık iki saat boyunca muhabbet ede ede kesim işlemini gerçekleştirdi. İzmir Konak'ta ise saçıma fön çektirmek için bir kuaföre girmiştim, fön istediğimi söyleyince kuaför bana 'Burası kadın kuaförü yalnız?' dedi. Orada sıra bekleyen bir kadının da 'Bu ne iş?' der gibi kuaföre baktığını gördüm. Ben 'Saçım uzun olduğu için buraya geldim, sizin fön işini daha iyi becereceğinizi düşünüyorum' dedim. Kasada oturan bir kadın vardı, herhalde oranın sahibi, o başıyla onaylayınca içeri girmeme izin verdi kuaför de. Ama tavrı biraz rahatsız etti. Müşteriler tuhaf baktığında umursamıyorum, beni daha çok kuaförün tavrı ilgilendiriyor, çünkü seni yabancı gibi ya da yanlış bir iş

yapıyormuşsun gibi hissettirebiliyor. Beni en baştan kabul etmeyen dükkânlardan 'Peki, tamam, iyi günler' deyip çıkıyorum ama beni kabul ettiği halde rahatsız edici bakışlar atanlardan hoşlanmıyorum," diyen Gökmen'e kadın kuaförlerinde de cinsiyetçi esprilerle karşılaşıp karşılaşmadığını soruyorum; hiç karşılaşmadığını söylüyor ve ekliyor: "Berberler uzun saça bakım, kesim ya da fön yapamıyorlar genelde. Güvenemiyorum. Hiç tanımadığım bir erkek kuaförüne gitmektense hiç tanımadığım bir kadın kuaförüne gitmeyi tercih ediyorum."

Kadın kuaförlerine duyulan güven konusunda 29 yaşındaki Orçun Başaloğlu'nun sözleri de aydınlatıcı oluyor: "Şimdiye kadar hiç kuaföre gitmedim aslında, ama bir sonraki seferimde kadın kuaförüne gideceğim. Erkek berberleri resmen saç katili! 'Saçlarımı ucundan alarak düzelt, daha uzatacağım' diyorum, kısacık saçla karşılaşıyorum! Düzgün kesebilenleri 80-120 lira arası fiyat biçiyorlar, o kadar para vermek istemiyorum. Normal fiyat biçen kadın kuaförleri de hep uzun saçla uğraştıkları için gayet iyi saç yapar bence." 25 yaşındaki Sercan da uzun saçı tercih ettiği için erkek berberine gitmeye korkmuş. "Kırık aldırmak için kadın kuaförüne gitmem gerektiğini söylediler, biraz korkuttular açıkçası! Sevgilimin kuzeninin eşi kadın kuaförü, Ümraniye'de salonu var, ben de ona gidiyorum bu yüzden" diyor Sercan.

Sercan'ın işaret ettiği bir noktayı biraz açalım: Kadınlar da uzun saçlı erkekleri kuaförlere yönlendirme konusunda etkililer, zira onlar da kadın kuaförlerinin uzun saçla ilgilenme konusunda berberlerden daha yetenekli olacağını düşünüyorlar. Örneğin, yıllardır uzun saçlı olan Özgür'ü de 1992 yılında ilk kez bir kadın kuaförüne götüren eşi olmuş. Ablasının nişanından önce saç ve sakalını "hale yola koyması" amacıyla Özgür için bir kuaför bulmak gerekmiş ve eşi Ankara'da birkaç kuaförü gezdikten sonra, Küçükesat civarında bir kuaförün bu işi yapabileceğine kani olarak Özgür'ü götürmüş. Işin ilginç yanı, Özgür orada sadece saçlarını düzelttirmekle kalmayıp sakalını da şekillendirtmiş ancak kuaförde kimsenin bu durumu yadırgadığını hissetmemiş. Hatta erkek bir müşteri ilginç olduğu için özenerek hizmet verdiklerini hissetmiş. Şu anda San Francisco'da yaşayan Özgür, saçlarını düzelttirmek için yine eşinin kuaförüne gidiyormuş, çünkü "uzun saçıyla erkek berberlerinde kobay olmak" istemiyormuş. Ayrıca, yine eşinin gittiği salona ara ara manikür-pediküre gidiyormuş. Orada durumun nasıl olduğunu sorduğumda şu cevabı veriyor: "Burada bu tarz alanlarda genellikle Latin Amerika kökenli kadınlar çalışıyor ve bana bıyık altından güldüklerini hissediyorum. Kültürel olarak Türklere benziyorlar; muhtemelen ailelerindeki erkekler hiç böyle şeyler yaptırmıyorlar" diyor.

32 yaşındaki Mehmet Koçak kesim konusunda erkek berberlerinden yana çok dertli, bu sebeple saçlarını eşinin kuaföründe kestiriyormuş. Niçin kadın kuaförlerini tercih ettiğini sormamla birlikte, adeta bir dokunup bin ah işitiyorum! "Bir kere erkek berberleri uzun saçı kesemiyorlar. Tek tip bir kısa saç modelini ezberlemişler, ha bire onu kesiyorlar. Daha da kötüsü, 'Ben şöyle şöyle bir saç istiyorum, yapabilir misiniz?' dediğimde, bilmiş bilmiş 'Yaparız yaa' deyip sonra bütün saçı mahvediyorlar. Bir kere uzun saçımı biçim vererek biraz kısaltmasını istedim, küt kesilmiş kadın saçı yaptı bildiğin! Çok sinirlenip 3 numaraya vurdurdum sonunda saçımı, parasını da ödemeden çıktım!" diyor Mehmet.

Yalnız uzun saçlı erkekler değil, orta boy saçı tercih eden veya daha farklı kesimler denemek isteyen erkekler de kadın kuaförlerini tercih edebiliyorlar. Örneğin Beyazıt Özpeynirci'nin berberi, sürekli olarak onun saçlarını futbolcularınkine benzetmeye çalışıyormuş. Beyazıt da saçını istediği gibi kestirebilmek için annesinin Levent'teki kuaförüne gitmeye başlamış. "Bir sene kadar annemin kuaföründe kestirdim saçımı. Eğer taşınmasaydı, daha da giderdim, memnundum. Ama çok kolay olmuyordu, muhtemelen müşteriler garipseyeceği için geç saatlerde, kuaför tenhayken gelmemi rica ediyordu kuaför. Oysa kadınlardan garipseyen de olmadı yani, 'Kaç yaşındasın, nerede okuyorsun?' filan diye sorup konuşmaya çalıştılar. Fakat kadınlara eşlik eden, kuaförde bekleyen adamlar filan ters ters bakıyorlardı bana, 'Bu adam saçını niye burada kestiriyor lan?' der gibiydiler," diyor.

Burada bir parantez açıp kuaför salonlarına eşlikçi erkek kabul edilmesi uygulamasının da değişebildiğini, özellikle bazı muhafazakâr semtlerdeki kuaförlerde erkeklerin değil içeride beklemesi, kapıdan girmesinin dahi hoş karşılanmayacağını belirtelim. 33 yaşındaki Kudret Pamuk, geçmiş yıllardaki bir deneyimini aktarıyor: "Fatih'teki kuaföründeki işinin bir saate biteceğini söyleyen sevgilimle saat yaklaşırken buluşmak için kuaför kapısının önüne geldim. Camdan baksam, bakılmaz; kapıdan girsem, girilmez. Sevgilim bir türlü telefonunu duymuyor. Yoldan geçen bir kız çocuğuna rica edecek cesareti buldum; içeri girip sevgilimin işi ne zaman bitecekmiş diye sormasını istedim. Çıktığında bana söylediği ilk şey, bilmem kim ablanın sigaramı kapının önünde içmemden rahatsız olduğu ve karşı kaldırıma geçmemi istediğiydi. Müşteriler huzursuzlanmış kapı önünde sıkıla sıkıla sigara içmemden. O zamanlar cepte para bulmak piyangoya denk geldiğinden oturup çay da içemiyorum bir mekânda. Gittim ben de yakında bir parka oturdum, bir saat daha kuaförün yolunu gözledim uzaktan" diyen Kudret'in muhafazakâr semt berberleri ve kuaförleriyle imtihanı burada da bit-

memiş: "Üniversitenin ilk yıllarında Gaziosmanpaşa ve Bayrampaşa semtlerinde oturmak zorunda kalan uzun saçlı bir genç olarak, saçlarımdaki kırıkları aldırmak için bir kadın kuaförüne gitmeye karar verdim. Mahalledeki berberler zaten her yoldan geçişimde gülüşmeler ve laf atmalar yoluyla beni tasvip etmediklerini belirttiklerinden başka alternatifim yoktu. Sevgilimden bahsi geçen Fatih'teki kuaförüne danışmasını rica ettim, çünkü kuaförü erkekti. Yine de adam bu teklife çok şaşırmış, 'Ama nasıl olur?' falan demiş. Neyse, pazarları benim için dükkânını açıp saçımı kesebileceğini söyledi. Böylece bir süre saç işimi hallettim. Anlayacağın, birkaç pazar sabah 9.00'da kalkıp Fatih'e uykulu gözlerle kırıklarımı aldırmak için gitmişliğim var."

Ancak görülen o ki, bazı erkeklerin kadın kuaförlerine gitmesinin tek sebebi saç değil. Kimileri "ortam"ı seviyor, kimileri ise kendi berberleri pedikür, yüz ağdası gibi uygulamalar sunmadığı için kuaförlere gidiyor. Örneğin 33 yaşındaki Burak kadın kuaförlerindeki ortamı sevdiğini, bilhassa lüks kuaförlerdeki ortamdan çok hoşlandığını söylüyor. "Berberlerdeki Fotomaç ve NTV Spor karışımı ortamdan hiç hoşlanmıyorum. Saatlerce saçma sapan berber muhabbetine maruz kalmaya tahammül edemiyorum. Kuaförde de 'tipik' bir müşteri olmadığın için çok bakıyorlar gerçi, ama sorun değil, çünkü ortam rahatsız edici değil, hatta eğlenceli!" diyor.

29 yaşındaki Deniz Çiftçi ise tam aksine kadın kuaförlerindeki ortamı "tahammül edilemez" bulduğunu ama ayaklarında nasır olduğu için annesinin kuaföründeki pedikürcüye gittiğini söylüyor. "Kadınlar o ortama nasıl dayanıyorlar bilmiyorum! İşin tuhafı, bazıları bundan hoşlanıyor gibi gözüküyorlar ama bence yapış yapış, çok samimiyetsiz bir muhabbet var. 'Müşteri memnuniyeti' adına gelenlerle muhabbet etmeleri gerektiğine inanmışlar ama anneme aynı soruları, sırf sormak için defalarca soruyor adam. Dedikodu meselesine filan hiç girmiyorum! İçim daraldı işlemi yaptırana kadar! Ama ne yapayım ki, berberlerin çoğu bu konuda çok katı fikirli, pedikür hizmeti sunmuyorlar. Yahu acı çekiyorum, nasırım var, pedikür yaptırtmam lazım, yok! Mecburen annemin pedikürcüsünden yararlanıyorum. Ama biraz da üzülüyorum yani. Kızın belli bir yevmiyesi var, oraya koymuşlar, eli mahkûm benim odun ayaklarıma da pedikür yapıyor," diyor Deniz. Günümüzde az da olsa bu tarz hizmetler de veren "erkek kuaför salonları" olduğunu söylüyorum, onları hiç deneyip denemediğini soruyorum Deniz'e. "Etiler'de otururken Ulus'taki bir erkek kuaförüne gittim birkaç kez. Ama o tarz yerler tam bir ticarethane; 'Bakımlı erkek az, hazır bulmuşken dur şunu enikonu bir söğüşleyeyim!' diyorlar adeta. Her türlü işlem fahiş fiyata. Bir de her

saniye yok saç çıkarıcı bilmem ne losyonu, yok saçı gürleştiren bilmem ne bakım kremi satmaya çalışıyorlar, reklam dinlemekten tıraşını olamıyorsun! Kadın kuaförlerinde de satıyorlar ama bu kadar abartmıyorlar" diyor. Kuaförlerin pedikür işlemi için gelen erkeklere alışkın olduğunu, fiyatlar da daha makul olduğu için kadın kuaförlerine gitmeye devam edeceğini ama ortamdan hoşlanmadığı için mümkün olduğunca eve çağırmayı tercih edeceğini söylüyor Deniz. Sonradan Gülizar'a bunun yaygın bir uygulama olup olmadığını soruyorum, birçok erkek müşterisi olduğunu söylüyor. Dükkâna girerken görülmek istemediği için gerek kendisini gerek başka manikürcüleri eve çağıran birçok erkek olduğunu, tanıdık ve güvenilir biri olduğu sürece evde hizmet vermenin de yaygın olduğunu onaylıyor Gülizar. Bilhassa eşlerinin ayaklarındaki nasır ve batık sorunları için manikürcüsünü eve çağıran birçok kadın olduğunu öğreniyorum böylece. Anlaşılan, söz konusu nasırın acısı olduğunda erkekler "kadınsı" bakımları da memnuniyetle yaptırabilir hale geliyorlar.

Sonuç yerine

Kuaförler, kompleciler, manikürcüler, ağdacılar ve diğer güzellik elemanları, güzellik endüstrisinin insanlar üstündeki gücü her geçen gün artarken, oldukça zorlu çalışma şartlarıyla hayatlarını idame ettirmeye çalışıyorlar. Hepsinin koşulları aynı olmadığı gibi, görüşmelerde ortaya çıktığı üzere, aynı hiyerarşiye bile tâbi değiller; ancak güzellik piyasası böylesine genişlerken onların kuaförlüğün öldüğünden, çırak bulunamadığından, müşteri sayısının azlığından yakınmaları, ilk bakışta insanı şaşırtıyor. Fakat bugün, çıraklık müessesesinin artık birçok zanaat dalı için "ölmüş" olduğunu söylemek herhalde yerinde olur.

Bu çalışmaya başlarken fikrim, artık –bilhassa şehirli olan– kadınların neredeyse hepsinin hayatında hiç olmazsa birkaç kez kuaförün kapısından girdiği; akrabaları, arkadaşları yahut televizyondaki programlar, diziler, kuaför yarışmalarıyla ortama aşina oldukları; bu yüzden de ibreyi hizmet verenler tarafına çevirmem gerektiği yönündeydi. Nitekim onlarla konuşurken, her ne kadar müşteri olarak sayısız kez farklı kuaförlere gitmiş olsam da, bilmediğim çok şeyi öğrendiğimi düşündüm. Derinlemesine mülakatlarla, onların da güvenine değer vererek, mesleğe dair "içeriden" bilgi vermeye çalıştım. Erkek kadın kuaförlerine yönelik algıyı yazıya dâhil etme fikri, tamamen onlarla olan görüşmelerim anında belirdi. Mahalle berberlerinin kadınlara yasaklı olduğunu zaten biliyordum, ancak bunun çok benzerinin er-

kekler için de geçerli oluşundan yola çıkarak erkeklerle de görüşme yapma ihtiyacı hissettim. Kadınlar genellikle berberlerden hizmet talep etmezken kadın kuaförlerinden hizmet talep eden ne kadar çok erkek olduğunu görmek benim açımdan ilginçti.[27] Tüm bu eklemlenmelerin sonucunda bu yazı, kuaförlerin müşterisi olan kadınlar hariç kuaför salonlarında bulunan diğer gruplara, yani erkek ve kadın kuaförlere, manikürcülere ve erkek müşterilere odaklandı.

27 Bunun yakın zamanlara kadar herhalde tek istisnası, "çocuğunun saçını kestirmeye giden anne olmak"tı. Bunun dışında bir sebeple berbere giden kadınlar olup olmadığını öğrenmeye çalıştığımda ise tek bir örnekle karşılaştım: Ece, saçlarının alt kısmını kazıtmak istediğini, Beşiktaş'ta yaşadığı mahalledeki berberin kuaförden daha ucuz olması sebebiyle ona gittiğini, berberin buna şaşırsa da onu kabul ettiğini, fakat diğer müşterilerin onun oradaki varlığından çok tedirgin olduğunu belirtti. Kendi adıma, benim de iki kez mahalle berberinde "eşlikçi" olduğumu ve aynı tedirginlikle karşılandığımı söyleyebilirim. Bunlardan biri, saçlarını kestirmek isteyen bir Fransız arkadaşıma yardımcı olmak içindi ve berberle konuşan, istenen saçı tarif eden ben olmuştum. Diğerinde ise sesimi çıkarmadan bir köşede oturup erkek arkadaşımın kesiminin bitmesini beklediğim için berberi daha az tedirgin etmiştim. Ancak her halükârda ben, "hizmet alma" amacıyla orada değildim, dolayısıyla Ece'nin örneği "berberden hizmet alan kadın" örneği olarak tek.

KADINLARIN MEKÂNI: KÜTAHYA ÖRNEĞİNDE KUAFÖRLER VE GÜZELLİK SALONLARI

BURCU HATİPOĞLU

Haritada gördüğüm ülkelerin sınırları dünyanın dibine kadar derin uçurumlarla ayrılmıştı. Ayrıca uçurumların dibinde ateş ve sürekli kaynayan, ne olduğu bilinmeyen bir şeyler vardı. Çünkü arada derin uçurumlar, kaynayan o şeyler yoksa neden sınırlar olsundu? En az bu mevzu kadar ilginç olan bir diğer mevzu da dedemin saçının hiç uzamaması, hiç sakalının çıkmaması, bıyıklarının da hep aynı uzunlukta kalmasıydı. İşte böyle sandığım zamanlara tekabül eder dedemin berber dükkânındaki çocukluk dönemim.

Çocukluğum boyunca haftada birkaç kez dedemin çarşının merkezindeki berberine uğrardım. O berber dükkânı, ki sekiz metrekare küçücük bir dükkân, saksıda tek meyvesini olgunlaştırmakla meşgul bir mandalina ağacı, limon kolonyası kokusu, süpürülmekten aşınmış tahta bir zemin, beş kanarya, beşi de ayrı kafeste, TRT 3'te klasik Türk müziği korosunun konserini gösteren siyah-beyaz küçük bir televizyon, haberlerin dinlendiği küçük bir radyo, kocaman aynalar, manuel ayarlanan iki adet koltuk, açık yeşil duvarlar, manzara resimleri olan takvim, maarif takvimi, ustalık belgesi, vergi levhası, anneannemin yıkadığı bembeyaz havlular, raflara özenle dizilmiş, şu üstünde sakalına tıraş köpüğü sürmüş erkek suratının bulunduğu Arko tıraş köpüğü, çeşit çeşit fırçalar, makaslar, taraklar, çok keskin bir ustura, 0, 1, 2, 3, 4, 5 numara kesimler için el makinesi, lavabo ve iki adet yaşlı dede. Biri berber olan benim dedem. Dükkân sahibi ve doğal olarak orada bulunuyor. Diğeri de sürekli dükkânda gördüğüm demirbaş olan dede. Onun sürekli berberde bulunma nedeni anlaşılamadı ve evrenin bir sırrı olarak kaldı.

İçeride sürreal bir dünya vardı ve her şey öyle sakindi ki, Çarşı Camii'nin

karşısında bulunan berber dükkânına adımımı attığım anda çarşının hengâmesi birden kaybolurdu. Dedem "Burcuaaaanıiım pabucu yarım, çık dışarıya oynayalım!" diye bana karşılama merasimi yapardı. Karşılama merasimim sonrasında kanaryalara götüreceğim diye kahvaltılarda yemediğim haşlanmış yumurtamı dedeme verirdim. (Evet, kanaryalarını yumurta ile besliyordu.) "Sen neden yemedin?" mevzusunu çabucak atlatıp ıslığıma o müthiş güzel sesleri ile karşılık veren, sanırım yer darlığından kafesleri tavana çok yakın olan kanaryalarla ilgilenirdim.

Dedem berber dükkânının fotoğrafını bulamadı. Yerine duvarındaki takvimden bir yaprak verdi: "Benim berber dükkânım Çarşı Cami'nin hemen karşısındaydı. Siz okuyucuya bu camiyi gösterin, benim dükkânın yerini de tarif edin."

Dükkânın kapısı ve vitrini tamamen camdı, camın kenarları beyaz boyalı demirdi. Vitrinde büyük harflerle ALTIN BERBER, onun altında da italik harflerle *Hamam Mahallesi Muhtarı* yazıyordu. İçerisi çevredeki esnaflar tarafından görülürdü. Ben o küçük, muhafazakâr ilçede çocuk bile olsam elbisesi, uzun, gür ve dalgalı saçları ile erkek mekânı olan berbere giren tek kız çocuğuydum. Bakışlar beni takip etse de torun olmam, çocuk olmam bu alandaki varlığımı meşru kılıyordu. Babası berber olan, kendi de 55 yıl berber-

lik yapan dedem tüm ısrarlarıma rağmen benim saçımın uçlarını bile kesmedi. "Oooovvv saçların çok güzel Burcuaaanım, dokunmayalım" derdi. Böylelikle saçımı kesecek bir kadın kuaförü aradık. Bulduk ama kadın kuaförlerin dünyası farklıydı. Benim sızıntı yaptığım erkeklerin dünyası gibi değildi. Peki nasıldı? İşte bu araştırma halen yaşadığım Kütahya'daki kadın kuaförlerini anlatıyor, bir de görece daha yakın tarihe ait olan güzellik salonlarını...

Bir tutam saç nelere kadir...: Taşrada kadın saçının anlamı

Araştırmayı Kütahya'da toplam 7 kadın kuaförü (kadın ve erkek) ve 2 güzellik uzmanı (kadın) ile derinlemesine görüşmeler ve açık uçlu sorular ekseninde yaptım. 2 tane alt-orta sınıf, 3 tane orta sınıf ve 2 tane orta-üst sınıfa hitap eden kuaförle görüşme gerçekleştirdim. Görüşme yaptığım güzellik salonları ise orta-üst sınıfa hitap etmekteydi.

Anadolu'da kadın saçı, kadına nikâh düşebilecek erkeklere dini olarak haram, kültürel olarak mahrem sayılan oldukça önemli ve gizli bir beden parçasıdır. Hatta sevgilisinden ayrı düşecek kızlar sevgililerine saçlarından bir tutam hediye ederlermiş, yani en değerlilerinden bir parçayı sevgililerine verirlermiş. Öyle ki Nevşehir, Avanos'ta bulunan Saç Müzesi'ni gezdiğimde, müzedeki görevli müzenin kuruluşunun böyle bir anın tanıklığında gerçekleştiğini anlatmıştı. Chez Galip isimli seramik atölyesinin sahibi çömlek ustası, Fransız sevgilisinden ayrılırken kız Anadolu âdetlerine uygun olarak saçından bir tutam kesip sevgilisi Galip Usta'ya bırakmış ve bunun ardından çömlek atölyesine gelen her kadın kendi saçından bir tutamı buraya bırakmaya başlamış. Şimdi dünyanın her yerinden, milyonlarca saçtan oluşan bir saç müzesi haline gelmiş bu atölye.[1] Kuaförler için bir meta olan saç bu müzede oldukça değerli bir anılar kümesi oluşturmakta.

Saça bu kadar anlam yüklenen Anadolu coğrafyasında saç renkleri de önem arz eder. Türk kadınlarının saç rengi dağılımını da inceleyen R. Çiner'e göre saç rengi bütün Anadolu serisinin % 15,27'sinde siyah, % 1,40'ında kızıl, % 30,92'sinde koyu kestane, % 24,48'inde açık kestane, % 18,17'sinde kumral ve % 9,73'ünde sarıdır. Begümşen Ergenekon'un doktora tezinde de belirttiği üzere estetik ameliyatların fazla başarılı olamadığı saçsızlığın karşısında renginin değiştirilmesi oldukça kolay bir uygulamadır. Ancak yine de genelde koyu saç rengine sahip Türk kadınları saçlarının rengini değiştirmek için fazlaca zaman ve emek harcamak zorundadırlar. Çünkü ko-

1 http://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g297981-d6864250-r226689255-Galeria_Chez_Galip-Avanos_Cappadocia.html

yu renk saçı, kendisinden daha açık renkte bir saç rengine dönüştürmek için saç rengini açmak gerekir ve açıcının içindeki kimyasal madde yoğunluğuna bağlı olarak bu saçı çok yıpratan bir işlemdir. Bu nedenle kadınlar, profesyonel olarak bu işi yapan kuaförlere en çok bu noktada ihtiyaç duyuyor olabilirler. Çünkü modern dünyada kadının pratik bir değişime ihtiyacı vardır. Kına gibi saça tek renk veren ve uygulaması zahmetli yollar giderek daha az tercih edilir hale geldiler.

Kuaförler sadece saç boyamakla kalmayıp aynı zamanda güzellik endüstrisinin iyi birer pazarlamacıları olarak müşterilerine saç bakım ürünleri satmaktadırlar. Bu yüzden kuaförlerin kazançlarında fark yaratan şey artık bu endüstriye ne kadar dahil oldukları ile ölçülebilir. Çünkü kuaförlerin ve güzellik uzmanlarının yapacakları işlemler için fiyatlar Kuaförler Odası tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla bu fiyatın altında işlem yapılabilir fakat üstünde işlem yapmak yasaktır. Güzellik uzmanları için de aynı kurallar geçerlidir ve onlar da cilt bakım ürünleri satarak gelirlerinde fark yaratabilirler. Diğer yandan tüketim kültürünü beslediği için kapitalizm ile oldukça uyuşan bu sektör modern dünyanın kusursuz güzellik anlayışını da beslemektedir. Doktora tezini Kültürel Bağlamda Kadın ve Güzellik üzerine yazmış ve kendisi de bir manken olan Ebru Güzel durumu şu şekilde özetler: "Aramıza katılan yeni bir modelin güzel veya çirkin herhangi bir bölgesi her zaman konuşma konusu oluyor ya da fotoğrafını gördüğümüz her güzel kadın saç telinden, tırnağına kapsamlı bir incelemeden geçiyordu. Çünkü 'kusursuzu' arıyorduk. Aslında erkek egemen toplumda sosyalize olan her kadın gibi bize de, eksik olduğumuz öğretilmişti". Öyle ki kusursuz olmak saçla, ağdayla, cilt bakımı ile gerçekleşemeyecek boyuttaysa kadınlar ve de erkekler estetik cerrahiye başvurmaktalar. Peki yaşadığım ve bu araştırmayı yaptığım Kütahya nasıl bir yer? Bu soruya cevap vermeden, buralarda saça-başa yüklenen anlamları sorgulamamak olmaz.

"Kütahya mı? Orası tam olarak nerede demiştin?"

1946'da çok partili döneme geçilmesiyle birlikte Adnan Menderes Kütahya'dan milletvekili seçildi. Bu dönemden sonra da Kütahya hep sağ partileri seçti. Dolayısıyla Kütahya'nın görece "muhafazakâr" ve dini referansları ön planda olan bir halkı vardır. Ancak görüşme yaptığım 40 yaş ve üstü kuaförler/güzellik uzmanlarının Kütahya algısı oldukça farklıydı. Bu kişilerin anlattığı Kütahya'da kırsal kesimden Kütahya merkeze yapılan göçler ve Kütahya merkezden il dışına yapılan göçler nedeniyle Kütahya'nın demog-

rafik yapısının değiştiği belirtiliyordu. Kütahya'da yerli Kütahyalı sayısının azaldığına ve Kütahya'nın köylerinden gelenlerin merkezi "kapalı" hale getirdiğine inanılmaktaydı. Kütahya da 1950'lerde başlayan kırdan kente göçten etkilendi ancak demografik yapıyı kökten değiştirecek kadar göç alıp almadığı tartışılır.

Kütahya'da üç beş tane sabit hikâye senelerdir anlatılır. Hikâyelerden birisi Menderes'in, "Tren istasyonundan bakınca Ulu Cami'yi görmek istiyorum, şehri bu şekilde planlayalım" demiş olması ama rant kavgası nedeniyle bu fikrin uygulan(a)mamasıdır. Bir diğer hikâye, karayolu bağlantılarının Afyon yerine Kütahya'dan geçirilecek olması ama Kütahya halkının "Bizi yabancılar bozar, bizim şehrimizden geçmesin" dediğine ilişkin rivayet. Yine halkın, açılacak fabrikaları da şehrin muhafazakâr yapısını bozacağı kaygısı ile reddetmesini de anmalıyız. Kütahya'ya yapılacak her şey müzakereci demokrasi temeliyle Kütahya halkına soruluyormuş ve Kütahya halkı homojen bir bütünmüş gibi, alınan yanlış kararlarda hep Kütahya halkı sorumlu tutulur. Kütahya halkı muhafazakâr olabilir, girişimci olmak yerine risk almadan çalışmayı yeğliyor olabilir ancak kalkınmaya direnç gösterenlere karşı koyamayan yöneticilere ne demeli? Bunca fikir ayrılığına rağmen şimdilerde herkesin kabul ettiği şey Kütahya'nın gelişmekte daha önceleri kendisine bağlı bir kaza olan Eskişehir'in çok gerisinde kalmasıdır.

Kütahya Eskişehir'e sadece bir saat mesafededir. Ancak tren seferleri günde sadece 6 tanedir ve istasyonun toplu taşımaya bağlantısı yoktur. Ayrıca tren, hızlı tren olmadığı ve neredeyse ağaç gördüğü yerde durduğu için Eskişehir ile bağlantı yoğunluğu trenden ziyade otobüstedir. Buna rağmen raybusün Eskişehir'den Ankara ve İstanbul'a hızlı tren bağlantısı vardır ve bu nedenle gidecekleri yere trenle devam etme amacı olanlar treni tercih ederler.

Kütahya'nın merkeze 20 km uzaklıktaki Yoncalı ve Ilıca köyleri kaplıca merkezleridir. Daha uzağa gitmeyi göze alanlar Emet ilçesine de gidebilirler. Hamam Kütahya'nın yerlisi için vazgeçilmez bir gelenek olmayı sürdürürken, kaplıca turizminde de Kütahya'nın kendine yer edinmesini sağlamıştır. Kütahyalı kadınların hamam çantaları orta boy valiz kadar ağır olur ancak her ne pahasına olursa olsun o eşyalar hamama taşınır. Kütahya yerlisi bir kadının hamam çantasında oymalı bakır ya da gümüş hamam tası, ipek kesesi, şampuanı, zeytinyağlı ya da lavantalı sabunu, orlon ipten ördüğü sabunluğu (lif), topuk taşı; baş, omuz, gövde olmak üzere üçlü hamam havlusu; hamam terliği; giyinme bölümünde üzerine oturacağı işlemeli hamam yaygısı ve ıslak saçla sokağa çıkmanın önlemi olarak kenarları boncuk ya da pul ile oyalanmış ince beyaz tülbendi vardır. Hamam sonrası tesettürlü ol-

sanız da olmasanız da temiz saçınızı kurutup oturamazsınız, o tülbent örtülür, saç kafaya iyice, şibit gibi yapışır, kuruduktan sonra şekil almaz. Ertesi gün bir acayip saç şekliyle dolaşılır. Çünkü hamama gitmek bunu gerektirir. Kaplıcalar turizme açıldıktan sonra bu eşyaların çoğu hamam girişinde satılır oldu. Kaplıcalar turizme açılmış olsa da, bu işletmeler gelirlerinin çoğunu Kütahya halkından sağlıyor gibi görünüyorlardı.

Kütahya'da sanayinin ana ekseninde porselen ve seramik üretimi, bu ürünlerin üretilmesi için gerekli olan maden, işlenmesi için makine fabrikaları bulunur. Şehrin en büyük porselen üreticisinin kendisine rakip olabilecek fabrikaları istememesi ve yerel yöneticilerin de buna karşı tavır sergileyememesi şehre dair anlatılan hikâyelerdendir. Sanayinin çok geliş(e)memesi şehre çalışmak için gelenleri azınlıkta bıraktı. Kütahya'nın sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında ciddi değişim yaratan grup üniversite öğrencileridir. Dumlupınar Üniversitesi 1992'de kuruldu ve 2016'da Evliya Çelebi ve Germiyan-Yerleşkeleri'nde toplam 41 bin 190 öğrenci öğrenim görüyor. Önceleri kiralık ev bulamayan öğrenciler şimdi pek çok kiralık daire, apart ve yurt arasından seçim yapabiliyorlar. Kütahya'da yeni açılan cafe sayısında son senelerde ciddi bir artış var ve bu cafelerin bulunduğu Atatürk Bulvarı öğrenciler sayesinde şehrin en hareketli caddesini oluşturuyor. Görüştüğüm kuaförlerin pek çoğunun müşterisi öğrenciler, üniversitenin akademik ve idari personeliydi.

Kütahya'ya gelenler pek çok taşra şehrinde olduğu gibi Kütahya'ya zorunlu nedenlerden dolayı gelmişlerdir. Tayini çıkmış memurlar, askerler, göçmenler, mülteciler... Memurlar ve askerler Kütahya'nın ekonomisine nispeten katkıda bulunsalar da şehre sosyal olarak etkileri çok azdır. 1989'dan itibaren Bulgaristan ve Balkanlar'dan göç eden Türk göçmenler Kütahya'nın girişimci ve çalışkan nüfusunu oluştururlar. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Müdürlüğü'nün 2016 rakamlarına göre Kütahya'da 6 bin 53 mülteci/sığınmacı/uluslararası göçmen bulunuyor. Bunlar şehir içinde görünür olsalar da henüz şehrin yapısını etkileyecek sayıda değiller. Dolayısıyla Kütahya halkının gelir durumu ve kültürel geçmişi genel anlamda orta sınıf bir portre ortaya çıkarıyor. Bu nedenle kuaförlerden üst sınıfa ya da alt sınıfa hitap edenler azınlıkta iken orta sınıfa hitap edenler oldukça fazladır.

Benzer ama farklı: Kuaförler ve güzellik uzmanları

Güzellik salonları ile kuaförler aynı kategorideymiş gibi görünüyor ama aslında birbirinden oldukça farklı mekâna, müşteri profiline ve mesleki uzmanlaşmaya sahipler. Öncelikle kuaförler, Kuaförler Odası'na kayıtlı çalış-

mak durumunda iken güzellik salonları Kuaförler Odası'na ya da Ticaret Odası'na kayıtlı olabilirler. Kuaförlerin Salı günü, haftanın tatil günü iken güzellik salonları Pazar günlerini tatil günü kabul edebiliyorlar. Her işletmenin tatil günlerine uymada kendi inisiyatifi var gibi görünse de genel teamül böyle bir ayrım yaratmış durumdadır. Diğer yandan kuaförler mesleğe genellikle 12-14 yaşında başlarken güzellik uzmanları 20-30 yaş arasında mesleğe başlamaktadırlar. Kuaförlerde çıraklık, kalfalık önemli bir yer tutarken güzellik uzmanları böyle hiyerarşik bir ilişki çerçevesinden ziyade uzmanlıklarını kurs, seminer gibi eğitimler sonucu elde ederler. Bazı üniversitelerin güzellik uzmanlığı ve kuaförlük için programları olsa da genelde kuaförler 11-12 yaşlarında "alaylı" olarak, güzellik uzmanları da 20-40 yaş arası kurslar vasıtasıyla mesleğe başlarlar.

Güzellik salonlarında, ağda, zayıflama, cilt bakımı, makyaj, kaş bıyık alma, manikür, pedikür gibi işlemler yapılırken; kuaförler "saç"ı merkez alan saç kesim, boya, saç şekillendirme (topuz, fön vs.) gibi işlemleri yapıp ayrıca manikür, pedikür, kaş bıyık alma, makyaj gibi işlemleri de yaparlar. Genellikle kuaförlerde saç ile ilgilenen kişi "usta"dır. Kuaför erkekse manikür, pedikür, makyaj, ağda vs. işleri yapan kişi mümkünse ayrı bir odada çalışır. Kuaför erkek olsa bile bu tarz işleri kadın çalışan yapar. Diğer yandan "Evini temiz tut, misafir gelir; bedenini temiz tut, ölüm gelir" şeklindeki inanışa paralel olarak yılın her zamanı güzellik salonlarında ağda yaptıran belirli sayıda müşteri vardır. Ancak kuaföre saç kestirmeye, boya yaptırmaya yönlendiren böylesi bir inanış şekli yoktur.

Güzellik uzmanlarının ve kuaförlerin anlatımına göre; güzellik salonuna ağdaya gelen kadınların bir kısmı lazer epilasyonu pahalı ve sağlıksız bulduğu, kendi kendilerine ağda, cilt bakımı, manikür, pedikür yapamadıkları, yapsalar bile çok vakitlerini aldığı için ve güzellik salonundaki sosyalleşmeyle rahatladıklarını düşündükleri için güzellik salonuna gelmektedirler. Kuaföre gelen kadınlar da saç kesimini kendileri yapamadığı, yapsalar bile evde saç kesildiğinde etrafa yayılması, boyada istenilen rengin tutmaması ve kuaförde yapılan işlemlerle kendileri uğraşmak istemedikleri, kuafördeki sosyalleşmeden memnun oldukları için kuaföre gelmektedirler.

Nasıl kuaför olunur?

Kütahya'da görüştüğüm kuaförlerin yaş aralığı 28-46 idi, bir tanesi hariç diğerleri kuaförlüğe 11-14 yaş aralığında başladıklarını ifade ettiler. Hepsi mesleği okulda değil bir ustanın yanında "alaylı" olarak öğrendiklerini be-

lirttiler. Mesleğe başlamalarında genellikle ekonomik olarak alt sınıftan ailelere mensup olmaları etkili olmuş. Çünkü genelde okula devam etmemiş/edememiş, aileye az da olsa gelir getiren bir işte çalışmaları istenmiş. Diğer yandan maddi durumu iyi olan ailelerin de kız çocuklarına bir meslek edindirmek, onları kontrol altında tutmak, yerlerini sabit kılmak için kuaförlüğü tercih ettiklerini gördüm. Erkekler kendileri okumak istemedikleri, haylaz oldukları için sanayide veya kuaföre çırak olma alternatifinden kuaförlüğü seçtiklerini belirtmişlerdi. Kadınlar ise okutulmadıkları, ev kızı olmak ya da kuaför olmak arasında tercih yapmak zorunda kaldıkları için bu mesleği tercih ettiklerini anlatmışlardı. Kuaför Aysel kendini şöyle anlatıyor:

> (Yaş 42): 12 yaşımdaydım, ilkokuldan sonra bu mesleğe başladım.... Biz akıllı insanlardık, okula gönderilmedik, okuyamadık bu işe yöneldik... Okutulmadığımız için kuaförlüğe bir mesleğimiz olsun diye, kuaförlüğü biz istedik.... İçimizde çalışan kadın olmak, bir şeyler yapmak en azından bunu yapalım diye şeyle, azimle başladığımız için dükkânda olanları ailelerimize anlatmazdık bile. Bizi işten almasınlar diye. Annem alırsa ben mesleksiz kalmayayım, okumadım diye.

Aile içinde kuaförlüğün nasıl bir yere sahip olduğunu görmek açısından kardeş kuaförlerle görüştüm, cinsiyetin meslek içindeki yerini öğrenmeye çalıştım. Kız kardeşin ustası orta-üst sınıfa hitap eden bir kuaförd ü. Bu sayede usta ile de görüşme yaptım. Kuaför Serap, görüşülen kuaförler içinde mesleğe en geç başlayan kişi. Ancak abinin de kuaför olması onu ortama yakınlaştırmış. Aile erkek çocuğunu kuaför olması konusunda desteklemiş, kız çocuğunu ise zorlamış. Evde oturmak ile kuaför olmak arasında seçim yapmak durumunda kalan Kuaför Serap mesleğe başlamış ve sonradan sevmiş. Yine de aile kızı abinin yanına ya da abinin ustasına çırak olarak vermemiş, kendi mahallelerinde bulunan bir kadın kuaföre çırak olarak vermiş. Bu mahalle köyden göç alan, merkezden oldukça uzak bir kenar mahalle niteliğinde. Kuaför Serap, "abla-kardeş" gibi olduklarını söylediği ustasının evlenip başka şehre taşınması sonucu merkezde orta-üst sınıf bir kuaför olanKuaför Ayhan'ın yanında çıraklığa devam etmiş ve orada sınıf farkı ile karşılaşmış.

Genelde çırakların küçük yaşta olması istenir, çünkü çocuğa iş yaptırmak bir ergene iş yaptırmaktan daha kolaydır. Ayrıca ustaya bir ergene "yerleri süpür" demek, iş göstermek daha zor gelmektedir. Çünkü usta da karşısındaki ergenin tepkisinden çekinmektedir. Bu anlamda istisna olan Kuaför Serap'ın mesleğe başlaması zorunlu eğitim sisteminden dolayı, kuaförlüğe başlangıç yaşının eskiye göre oldukça yükseldiğini göstermekteydi.

Kuaförlüğe başlama sürecini anlatırken Kuaför Serap şöyle diyor:

> (Yaş 28): Lise 3'ten sonra işte liseyi bıraktım, sonrasında zaten abim bayan kuaförü olduğu için babam dedi ki "iki şıkkın var ya kuaför olcan, ya ananızın dizinin dibinde oturcan". Ondan sonra zaten çok da seviyorum böyle şeylerle uğraşmayı ki abin kuaför olunca sen onun bir dönem boyunca zaten deney tüpü oluyorsun, zaten oradan bir aşinalık da vardı... 16-17 yaşımda başladım işte.

Kuaför Ayhan, Kuaför Serap'ın ustası. Kendisine Kuaför Serap vasıtayla ulaştım. Kütahya'da Sevgi Yolu üstündeki bir pasajın ikinci katında bulunan kuaför salonuna gittiğimde salon neredeyse boştu ve müşterisi gelinceye kadar görüşmemizi tamamladık.

> (Yaş 41): Otuz yıldan beri bu işi yapıyorum ben. İlkokuldan çıktıktan sonra bu mesleğe başladım. Baba mesleği zaten. Babam benim erkek kuaförüdür. Sonra bir daha da çıkamadım... Dünyanın en zor mesleklerinden bir tanesidir. İnsanla uğraşmak her şeyden önce. İnsanlarla uğraşmak çok zordur ama kadınlarla uğraşmak ayrı bir zordur. Yani bunu gerçekten istemen, sevmen gerekiyor.

Kuaför Deniz de annesinin isteği ile kuaförlüğe başladığını anlattı. Kuaförlüğün aileler arasında popüler bir meslek dalı olduğu görülüyordu. Erkek çocuk olsa bile sanayiye yollamak yerine kuaföre çırak vermek çok daha mantıklı bulunuyordu. Aynı zamanda usta olup kendine iyi bir salon açan bir kuaför prestijli bir iş yapmış oluyordu. Ayrıca sanayideki dükkânı anne kontrol edemezken kuaförü kontrol etmesi daha olanaklıydı:

> (Yaş 30): Mesleğe başladığımda 14 yaşlarındaydım. Annemim ısrarları sayesinde oldu. Normalde böyle düşündüğüm bir meslek dalı değildi. (B: Neydi peki düşündüğünüz meslek?) Pasta imalatçılığı istiyordum ben. Okuma durumum yoktu. Hani ailevi sebeplerden dolayı falan... Pasta imalatçılığı olmayınca da annem dedi "bir kuaförlüğü dene". Neticede ilerisi olan bir meslek dalı. Annemi kırmamak için gittim. Daha sonra oradaki arkadaş ortamı falan sardı.

Kuaför Ender'in mesleğe başlangıcı ise şöyledir:

> (Yaş 44): Babamın ikinci evliliğinden sonra ailede bir kendi aramızda iç savaş yaşadık falan. Ondan sonra ben bu mesleğe başladım ve ailemden ayrı devam ettim. 12 yaşında (kuaförlüğe) başladım. Alaylıyım ben... aşağı yukarı 32 yıl oldu...

Çıraklar: "Bizim zamanımızda böyle miydi?"

Zaten şey muhabbeti var şimdi,
"kızların sanayisi de kuaför", beni çok üzüyor ama bu.
– Kuaför Aysel (Yaş 42)

Kuaförlük, çıraklık, kalfalık ve ustalık olmak üzere üç aşamalı bir gelişim düzeyine sahiptir. Çıraklık, birinci ve temel basamağı oluşturur. Çıraklar hem mesleği öğrenmekle, hem müşteri ile ilişkileri öğrenmekle hem de salonun bütün işlerini yapmakla mükelleftirler. Bu yüzden kuaförlüğün en zor ve yorucu dönemi çıraklık aşması sayılabilir. Hatta çıraklara mesleki eğitimden ziyade getir-götür işleri yaptırıldığı için bu dönem egonun törpülenmesi açısından oldukça çetin geçmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen kuaförler kendi çıraklık dönemleri ile günümüzdeki çırakları karşılaştırdılar. Kendi çıraklık dönemlerini, 30 yıl öncesini, bugüne göre çok daha disiplinli, saygılı, azimli ve sabırlı olarak değerlendirdiler. Zorunlu eğitim sisteminin kişiyi 16-17 yaşına kadar okula bağlı kılması, kuaförleri çırak bulma açısından olumsuz etkilemiş. Çırakların sürekli telefonla oynamalarından, sosyal medyada çok zaman geçirmelerinden, kendilerini dinlemeyip/izlemeyip ilgisiz davranmalarından çok şikâyetçi olan ustalardan bazıları çırak yetiştirmekten vazgeçme noktasına gelmişler. Kuaför Aysel, çırakların olumsuzluklarıyla uğraşmaktan yorulup üç usta kuaför olarak ortak salon açtıklarının belirtti. Yerleri süpürmekten, tuvaleti temizlemeye, fön çekmekten, boya yapmaya kadar her türlü işi ustalar kendi aralarında paylaşmışlardı.

> Kuaför 1 (Kadın, Yaş 42): Şimdiki çıraklar, herkes okumaya gönderiyor çocuğunu, okuyamayanlar... oğlanlar sanayiye, kızlar kuaföre. [Şimdiki çıraklar] Çok afedersin, ağzı beş karış havada, oğlan delisi, camdan oğlan tavlayan. Biz mesleğimiz olsun okuyamadık diye azimle geldik ama şimdikiler okuldan atılmış, okumamış, mutlaka zekâsı vardır ama zekâsını hep başka yerlere vermiş, evde aile zapt edemiyor, aman işte evde duracağına yeri belli olsun diyen tipler var... Zaten şey muhabbeti var şimdi, kızların sanayisi de kuaför, beni çok üzüyor ama bu.

Pek çok kuaförde gördüğüm ama Kuaför Aysel'in anlatımıyla iyice netleşen bir kanı; ergenlik dönemindeki çırak kızların mesleği öğrenmeye hevesli olmamasıydı. Dahası erkeklere olan ilgilerinin mesleğe olan ilgilerine galip gelmesi, ustaları sinirlendiriyordu. Aradaki gerilim ustanın kendi ergenlik dönemiyle şimdiki çırakların ergenlik dönemini kıyaslamasına neden oluyordu. Oysaki bu kıyaslama "zaman" ve "kişilik" farklarını gözetmeksizin

yapıldığı için tatmin edici bir sonuç vermiyordu. Bu yüzden ustalar ile ergenlik dönemindeki kadın çıraklar arasında sert tartışmalar meydana geliyordu. Aynı sorun erkek çıraklarla yaşansa bile kadın çırakların davranışları ustaları daha çok sinirlendiriyordu. Bu noktada erkekler sanayiye gidenler ile kuaföre çırak verilenler olarak ayrıldığı için ustalar erkekleri biraz daha seçilmiş grup olarak görüyorlardı.

Diğer yandan daha büyük salonlar çıraklara, kalfalara ihtiyaç duymaya devam etmektedirler. Çünkü her işlemin (saç kesim, boya vs.) öncesinde hazırlık yapacak, sonrasında temizliğini yapacak, önemsiz gibi görünen ama yapılmazsa işlerin yürümeyeceği şeyleri çıraklar yapmaktadır. Ayrıca kuaför olmak isteyenlerin de çırak olmaya gereksinimleri vardır. Bu arz talep ilişkisini gerçekleştiren salonlardan biri olarak Kuaför Ayhan kendini şöyle tanımlar:

> (Yaş 30): Ben disiplinli bir kuaförüm.... Hiçbir eleman müşterinin başında telefonla konuşamaz, mesajlaşamaz. Yani böyle bir lakayıtlığı kaldırmam ben yani. Ben müşterinin yanında hiçbir şekilde elemana bağırmam. Onlar benim bilir zaten hangi pozisyonda neye kızdığımı, baktığımda gözüne anlar o benim ne demek istediğimi. Çünkü hepsi de uzun yıllardır yanımda çalışan personel.

Çıraklıkta çalışma şartlarının ağır olması, mesleğin en alt basamağında bulunma, yaşın küçük olması ve deneyimin az olması nedeniyle bir ezilme söz konusudur. Bu nedenle maddi durumu iyi ailelerin çocuklarını bu işe verip ezilmeleri yerine okuyup daha yüksek statülü bir işe sahip olması arzuları vardır. Bu anlamda Kuaför Deniz, kendisine yönelttiğim "Neden alt ekonomik gruptan kişiler kuaför olur? Bu bir yoksulluk mesleği midir?" sorusuna Kuaför Ender ile benzer bir cevap vermiştir:

> (Yaş 30): Ben kendimce söyleyeyim genelde yüzde 80 diyeyim, evet diyebiliriz yoksul insan mesleği diyebiliriz. Neden çünkü kimse çocuğunun çıraklık aşamasında ezilmesini istemez, herkes çocuğum okusun ister değil mi? Bizim ailelerimiz de öyle istedi ama eşit şartlarda yarışmıyorsun ki, zenginin çocuğu dershaneye gidiyor, özel ders alıyor vesaire vesaire. Kafan çalışıyorsa fakirin çocuğu, kafan az çalışıyorsa yüzde 20'lik kesimden bahsediyorum. Kafası çalışıyordur, burs alır vesaire alır, dershanelerde burslu kazanır. O tarz bir şeylere dönüştürür.

Kuaförlük mesleğine başlangıçta alaylı ve okullu olmak görece yeni bir ayrımdır. Çünkü görüştüğüm kuaförlerin çoğu alaylıydı ve alaylı olmayı da

okullu olmaya üstün tutuyordu. Çünkü okullu bir kuaförün mesleğe kendileri kadar erken başlayamayacağını düşünüyorlardı.

> Kuaför Ender (Yaş 44): Genelde bizim meslek grubumuzda olup da bu işi mektepli olaraktan okuyup yapanların sayısı çok azdır ve mesela 35-50 yaş arasındaki kuaförlere baktığınız zamanda hiçbir kuaförün evet ben bu işin üniversitesini okudum da ondan sonra geldim yaptım diyemez, hepsi alaylıdır.

Aynı ama farklı: Erkek ve kadın kuaförler

Kadınların ve erkeklerin sadece kadınlar için çalıştıkları meslek kollarından en önemlisi "kuaförlük" denilebilir. Hatta 2014 Esnaf ve Sanatkârlar Odası istatistiğine göre kuaförlük, kadınların bakkal, bayilik, büfecilik grubu işlerden sonra en fazla yer aldığı meslek grubudur. Ayrıca bu gruptan sadece esnaf değil zanaatkâr olmaları nedeniyle de ayrılırlar.

Erkek kuaförler erkeklerin kadın psikolojisinden daha iyi anladıkları, kadınlara estetik gözle bakabildikleri, güçlü oldukları için kadınlardan daha iyi kuaför olduklarını düşünüyorlardı. Ayrıca kadınların birbirini kıskandığı, hemcinsine ilgi göstermediği için de erkek kuaförlerini tercih ettiğini belirtmişlerdi. Tesettürlü kadınların İslâmi kurallar nedeniyle kadın kuaförlerini tercih ettiğine yönelik bir görüş de kendini gösterdi.

Kadın kuaförler ise bir kadının başka bir kadınla daha iyi iletişim kurabileceğini belirtmişlerdi. Kadınların kuaförlüğün tamamını kapsayan hem saçla hem makyajla, manikürle ilgili işleri yapabildiklerini, erkeklerin sadece saç ile ilgilendiklerini vurguladılar.

Söylemeden geçmenin neredeyse imkânsız olduğu bir nokta da kuaförlerin sürekli istatistiki hesaplara referans vermeleri, yüzdeler üzerinden konuşmaları:

> Kuaför Ayhan (Yaş 41): Türkiye'de ve dünyada bunu kanıtlamışlar. Hani kız elemanlarımız, bayan elemanlarımız yanlış anlamasın (karşımızda bir kadın çırak oturmaktadır) bu işi erkekler çok daha iyi yapıyor. Yani bu işte başarılı olan tüm kuaförler hep erkek kuaförler. (B: Neden daha iyi yapıyorlar?) Ya şimdi bence erkek kuaförleri kadın psikolojisinden daha iyi anlıyor... Yani bir bayan bir bayanın psikolojisinden anlayamaz. Bunun herhalde tek nedeni bu olmalı. Bir de bizim iş güçle de alakalı. Mesela fön çekerken güç lazım. Şimdi bir bayanın gücüyle erkeğin gücü bir olmuyor fön çekerken özellikle. Saç kesmede belki güç yok ama bazı şeylerde güç gere-

kiyor. Güç de erkekte daha fazla olduğu için ama tabii çok iyi erkek bayan kuaförlerinin yanında yetişen bayanlar var. Bu yetişme yeriyle de alakalı. Yani iyi bir salonda yetişiyorsa erkek bir bayan kuaförünün yanında, iyi bir salonsa zaten kendisi de iyidir.

Kadın kuaförlerin başarılı bir kuaför olmasının iyi bir erkek kuaförün yanında yetişmesine bağlanması oldukça ataerkil bir görüşü temsil ediyordu. Ancak kadın kuaförlerin rüşdünü ispatlaması için sanki erkek kuaförlerin yanında çalışma şartı varmış gibi düşünen kuaför sayısı da az değildi.

Erkek kuaförler heteroseksüel bir bakış açısıyla erkeklerin kadınları daha güzel daha estetik görebilme kabiliyetinin olduğunu vurgulamaktaydı. Erkek kuaförler kadınları kadın kuaförlere göre daha iyi yönlendirdiklerini düşünmekteydiler. Kadın kuaförler ise daha profesyonel bir bakış açısı sergileyip saçı, makyajı iyi yapmanın mesleğini iyi yapmak demek olduğunu ve kuaförlüğünün reklamının yapılmasını sağladığını düşünmekteydiler.

Kuaför Ender (Yaş 44): Erkeklerin kadın kuaförü olmasındaki en büyük avantaj, erkeğin bir nebze de olsa kadına estetik açıdan daha farklı bakabilme şekline sahiptir. En basitinden kendinizi ele alın. Bir bayan kuaförü olsanız size gelen bir bayanı sizin tıraş etmeniz ile bir erkeğin tıraş etmesi arasına çok fark vardır. Mesela şimdi bir erkek müşterisine en azından baktığı zaman kendi çapında yönlendirebilir. Hayır o yakışmaz sana da şöyle olsun ya da bir erkek olaraktan kadını olması gerektiği gibi, görmek istediği gibi bir duruma getirebilir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkârlar Odası Genel Müdürlüğü'nün istatistiklerinde kadın kuaförlerinin sayıları, kadın ve erkek olarak ayrılmamıştır. Dolayısıyla Kütahya'daki kadın kuaför sayısına net olarak ulaşılamadım. Ancak kuaförlerin kendilerince bir yüzde hesabı var. Kız kardeşi de kuaför olan Kuaför Selim'e göre kadın kuaför oranı çok düşüktür.

(Yaş 32): Bayan kuaförler pek tutulmuyor. Özellikle Kütahya'da. Atıyorum yüz tane bayan kuaförü varsa, 95'i artık erkek. Bayan da bayanı istemiyor artık. İlgilenmiyor mu, birbirlerini mi kıskanıyor bayanlar napıyor, pek tutulmuyor... (B: Kütahya'da kadınların büyük bir kısmı da kapalı ama...) Öğrenci kurtarıyor bizi. Öğrenci olmasa biz gümleriz erkekler olarak. Öğrenci sayesinde ayaktayız. Halk hakikaten kapalı bir memleket.

Kuaförlerin/güzellik uzmanlarının müşterileri ile ilişkileri

Burası bir dedikodu merkezi aslında her şey anlatılıyor.
– Güzellik uzmanı Yasemin (Yaş 46)

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde zanaat, "el ustalığı isteyen işler", sanat ise "bir şey yapmada gösterilen ustalık" olarak tanımlanmıştır. Ancak araştırmaya katılan kuaförler, kuaförlüğün bir zanaat değil sanat olduğunu düşünmekteydiler. İletişimde ustalaşmak saç üzerine ustalaşmak kadar önemliydi. Bir usta kuaförün piyasada tutunabilmesi için hem işletmeci olarak maddi durmunu ayarlayabilmesi, hem usta olarak zanaatını göstermesi hem de müşteri ile ilişkileri iyi tutması gerekiyordu. Çünkü Esnaf ve Sanatkârlar Odası istatistiğine göre 2013 ile 2014'ün Şubat ayı kıyaslandığında kuaförler (kadın, erkek) 457 kişi artmıştır. Bu artışı araştırmanın saha çalışmasının yapıldığı Kütahya'da da gözledim. Neredeyse her sokakta bir kadın kuaförü bulmak olasıydı.

Müşteri ile ilişkiler bir kuaförü ya da güzellik uzmanını diğerlerinden ayıran, belki de zanaatın da üstüne çıkan konumdaydı. Çünkü genel kural olarak müşteriler kendilerini rahat hissettikleri mekânları, laf taşımayacaklarına güvendikleri kuaförleri tercih ediyorlardı. Kuaförlerle güzellik uzmanları karşılaştırılırsa güzellik uzmanları belki de müşteri ile fiziksel olarak çok daha yakın çalışmak durumunda oldukları için müşteri ilişkilerinde mesafeyi korumaları daha zordu. Ayrıca herkes için saç mahrem bölge değildir ama vücut, genital bölge mahrem bölgedir. Bu yüzden müşteri güzellik uzmanından çekinebilir, utanabilir. Kuaföre giden müşteride genellikle aynı utangaçlık yoktur. Aynı zamanda güzellik salonuna giden müşteri kimliğinin açıklanmasından, yaptırdığı işlemlerin herkesin içinde söylenmesinden rahatsız olabilir ancak kuaförde yapılan işlemleri konuşmak görece kolaydır.

Kuaförlük içinde çıraklık, kalfalık, ustalık şeklinde hiyerarşik bir düzen olduğu gibi müşterilerin de statüleri, meslekleri, kuaföre gelme sıklıkları bir hiyerarşi oluşturmaktaydı. Hatta kuaförler, müşteriye göre farklı sohbet konuları açmanın "ustalığın bir parçası olduğunu" iddia ediyorlardı.

> Kuaför Ayhan (Yaş 41): Benim öyle müşterilerim var ki benim ilgime alakama gelen müşterim var, benim sanatıma gelen müşterim var, benim tipime, görüntüme gelen müşterilerim var... Bir sefer her şeyden önce her gelen müşteri ile ilgileneceksin bu ayrı bir konu ama bir de çok özel ilgilenmek gereken müşterilerin oluyor. O kendini özel hissediyor yani salona geldiğinde. Ona daha bir farklı davranırsın. Ama tabii bu ortamla ilgili.

Çok fazla müşterin yoksa o an için ilgilenmen gerekiyorsa o müşteri ile ilgilenirsin ama şimdi ilgilenip de o ilgi alaka gösterdiğin müşterinin yanında atıyorum hâkime hanım gelmiş, savcı gelmiş, valinin eşi gelmiş, belediye başkanının eşi gelmiş. O arada da ben kalkıp o muhabbetleri o müşteri ile yapamam onların yanında... Yani burada şimdi doktor hanım gelmiş saçını boyatmış ben sürekli muhabbet ettiğim hakkaten her türlü muhabbet ettiğim müşterilerim de geliyor. O zaman napıyoruz? O zaman biraz daha usturuplu davranmak zorundasın yani. Onun yanında da o şekilde muhabbet edemezsin ki.

Müşteri kuaför koltuğuna oturduğu anda küçük çaplı bir gösteri başlıyordu. Kuaför, müşterisi karşısında hem maharetini hem iletişim becerisini göstermenin yollarını arıyordu. Ancak kuaförlerde müşterinin yüceltilmesi ile haddinin bildirilmesi arasında saniyeler kadar fark vardı. Kendisine kazanç sağlamasına rağmen kuaförün gözünde müşteriye haddinin/sınırının bildirilmesi gereken bir durum oluşmuşsa müşteriye hemen "gereken" cevap veriliyordu. Çünkü mekânın iktidar sahibi kuafördü ve müşteri de müşteriliğini bilsindi. Kadınların kuaförlerini değiştirme nedenlerinden biri saç kesimlerini, boyalarını beğenmemekten ziyade kuaförle aralarındaki bu gerilime dayanıyor diye düşünüyorum.

Kuaförler kendilerine anlatılan özel şeyleri dinleyip yorum yapmadıklarını ya da konuyu geçiştirdikleri ifade ettiler. Kuaför salonunun gürültülü olması, tezgâhların birbirine yakın olması müşterinin özel hayatıyla ilgili rahatça konuşmasını engelleyen şeylerdir. Ancak güzellik salonunda müşteri ile güzellik uzmanı odada yalnızdılar. Ağda ve cilt bakımı gibi işlemler uzun sürdüğü için konuşmaya imkân vardı. Bu nedenle müşteriler daha rahat davranıyor olabilirler. Diğer yandan genel çerçeveden bakacak olursak kadınların dostluk ilişkileri olmadığı halde güzellik uzmanına sorunlarını anlatarak kendilerini rahatlatmaya çalıştıkları görülüyordu. Bu sosyal yalıtılmışlığın beraberinde getirdiği bir iç dökme, dertleşme arayışı olabilir.

Güzellik uzmanı Yasemin (Yaş 46): (B: Müşteriler sana ne anlatıyor?) Her şeyini, özelini, yatak odasını. Bi tane kadının hem sevgilisi hem kocası var. Bana bunu anlattığında şu anki benim yaşlarımdaydı. Ben daha o zaman gencim. Aynı zamanda lezbiyen bu kadın. Kocası var, sevgilisi var, lezbiyenliği var... Şimdi bana bunları anlattığında bir şok geçirdim önce. Sonra aylar içerisinde tekrar gelmeye başladı. Her geldiğinde açılım farklılaşıyor. Yani daha derin mevzulara giriyoruz. (B: Peki neden anlatıyor?) Rahatlıyor. Kendini mutlu hissediyor. Çünkü o da taşıyamıyor yaşadığını. Kütahya'da

başka birine anlattığında adı çıkacak. Rezilliği çıkacak. Ben dedim ki, burası bir dedikodu merkezi aslında her şey anlatılıyor. "Bana niye anlatıyorsun?" "Sana güvendim," diyor... Mesela o kadına dedim "Kocanı boşar mısın lütfen? Neden adama bunu yapıyorsun? Git sevgilinle yaşa. Madem onu seviyorsun." Bana verdiği cevap "Hayır o paralı, onun parasını yiyorum. Ötekinle yatağım iyi." "O zaman bir de bana sarkıyorsun, lezbiyenliğin var. E bunu yapma." "Yoo o da hoşuma gidiyor" diyor ve bir gün bana teklif ediyor. Telefon açtı mesela. Diyor ki "Yasemincigim", "Evet buyur", "Ben bugün özel ağdaya geleceğim" (Özel ağda ya da paket genital bölge ağdası demek) "Tamam gel." "Ama önce doktora gidip sana temiz raporu getircem." "İyi de," dedim, "temiz raporu niye getiriyorsun bana?" "Eee ben onu getirirsem sen bana eldiven kullanmadan ağda yap." "Sebep?" "Parmaklarını hissetmek istiyorum." "Bak," dedim ki "ben asla eldivensiz özel bölge alamam. İstediğin raporu getir, yapmam. Bana müşteri olarak gelme lütfen," dedim. Zaten bir iki defa daha geldi. Bir kadından bahsediyorum, bunların hepsini yaşatan. Ben o eldiveni çıkartmadığım için kadın bir daha beni tercih etmedi. Ha ben onun devam etmesini isteseydim eldivenleri çıkartabilirdim ama ben eldivensiz o işi yapamayacaktım. Onu da benim içim kaldırmaz yani.

Bu diyaloğu bahsi geçen müşteriden de dinlemeyi isterdim ama sadece Güzellik uzmanı Yasemin'in ağzından dinleme imkânım oldu. Müşterinin aşırıya kaçan talepleri, Yasemin'in müşterinin hayatına dair fikir beyan etmesi ilişkilerini müşteri-güzellik uzmanı ilişkisinden uzaklaştırmış görünüyordu.

Kuaförün/güzellik uzmanının her müşteriye karşı hitabının değiştiğini gözlemledim. Hitap şekli öncelikle kıyafete bakılarak, sonrasında da konuşma şekline, mesleğe ve sosyal statüye bağlı olarak değişmekteydi. Üst sınıftan bir kadın için hanımefendi, x hanım, siz; öğrenci için canım, sen; toplum içinde "meslek" kabul edilen bir mesleğe sahipse doktor hanım, savcı hanım; öğretmense hocam; ev hanımı ise abla, teyze gibi. Bir de her müşteriye "canım" ve benzeri şeklinde hitap eden kuaförler bulunmaktaydı. Kuaför Serap bu hitap şeklinden şu şekilde fayda sağladığını aktarmaktadır:

(Yaş 28): Bir kere bayan olduğum için hiçbir müşteriye öyle ismiyle hitap etmem gibi bir şey yok. Ben aşkım, hayatım, bi tanem diye konuşuyorum... (B. Peki bu hitap şekli, aşkım bi tanem gibi, sana olumlu bir geri dönüş mü sağlıyor yoksa buna kızanlar da oluyor mu?) Çok fazla olumlu. Ben onlara öyle söyledikçe onların hoşuna gidiyor. Şimdi abla veya Ayşe Hanım demek var. Bir de canım benim, tatlım, bir tanem demek var. Onlara daha sı-

cak geldiği için daha çok hoşlarına gidiyor... Burası daha bir sıcak (kenar mahalle kuaförü), orada nasıl desem arada bir mesafe oluyo (lüks kuaför), ama bilmiyorum kuaför olduğun zaman müşterinle aranda mesafe olsun istemiyorsun. Çünkü hani o sıcaklığı görmen lazım ki mutlaka biz bir işlem yaparken konuşmak zorundayız ne biliyim ya, sana benim boya anlatmam lazım ya kişisel hayatınla ilgili sorular sormam lazım ki sen koltukta sıkılma. Merkezde iken yani çalışan kesime hitap ettiğin zaman bir kere karşındaki mutlaka ya avukat ya doktor ya hâkim, o tarz müşteriler oluyor ve onlarla samimiyet kesinlikle kuramıyorsun, yani nasıl kurulur? "Nasılsınız?" "İyiyim teşekkürler, siz?" "Ben de iyiyim", tamam bitti. Ama sonra sen soru sorsan da cevabı gelmiyor zaten. Ama burada öyle bir şey yok. Yani artık diyorum ya 1,5 yıldır ben buradayım baya mahallede gezek (altın gününün Kütahya versiyonu) yapıcaz yani, az kaldı.

Müşteri ile laubali olmak istemeyen ama bunu uygulamakta zorlanan bir güzellik uzmanı kendini şöyle ifade etti:

> Güzellik uzmanı Gülşen (Yaş 53): Aslında mesela müşterinle birebir hani çok laubali hareketler, sarılıp öpüşmekler, mahallede şey ağzı, o şekilde konuşmamanın gerektiği bunlar çok önemli biliyorsun... Orada senin daha farklı olduğunu bilmesi gerekir. Biraz ben o dengeyi zor sağlıyom. Çünkü ben olduğum gibi biriyim. Ne düşünüyorsam hop diye çıkıyor ağzımdan... Bazen uçtuğumun farkındayım. Sonra da toparlıycam derken iyicene sapıtıyorum ama insanlar da bu halimi çok seviyor biliyor musun. Benim böyle saf salak gibi olmam onların da hoşuna gidiyor.

Müşteri anlatınca kuaför/güzellik uzmanı ne hisseder?

Araştırmada görüşülen kuaförlerden ve güzellik uzmanlarından kendilerinin bir nevi psikolog görevi gördüğünü belirtenler oldu. Ancak bu durum onların da bazı psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olmuş. Gül Özyeğin'in "mahremiyetin yükü" olarak nitelendirdiği ve Aksu Bora'nın *Kadınların Sınıfı* adlı kitabında da kullandığı bu terim kuaförlerin/güzellik uzmanlarının yaşadıklarını tanımlayacak nitelikte. Müşterilerin anlattığı acılar, sevinçler kuaförlerde/güzellik uzmanlarında öyle çok birikiyor ki bazen müşterinin acısı kendi acılarına karışıyordu ve bir noktadan sonra bunu taşıyamaz duruma geliyorlardı. Müşterilerin anlattıkları öylesine akıp gitmiyor, karşısındaki, insanı değiştiriyor, dönüştürüyordu. Güzellik uzmanı Yasemin kendindeki dönüşümü şöyle ifade etti:

(Yaş 46): Dürüstçe söyleyeceksem, daha çirkef bir kadın oldum. Çok kibardım açtığım zaman. Bunu hepsi (müşteriler) itiraf ediyor. "Biz seni öyle yaptık" diyorlar. Bu da hoşuma gidiyor aslında. Hani ona kibar, buna kibar şuna kibar, eve gidiyorum kendim hırpalanıyorum. Beyin hep yorgun, her dakka dert dinliyorum, her dakka sorun dinliyorum. Şu Kütahya'nın neleri var içimde ama anlatamam, sır. Bir gün dağa gidip avaz avaz bağırdım. "Allah'ım yeter artık!" diye. Çünkü taşıyamadım. Öyle şeyler duydum ki kaldıramadım. Kiminde midem bulandı, kiminde Allah Allah bu da mı oluyormuş dedim ama çok çirkin şeyler... Birileri eş değişiyorlarmış, en çirkinlerini anlatıyorum sana. İki arkadaş eşlerini birbirleri ile değiştirip sonra da gelip eşlerine anlatıyorlarmış ne yaşadıklarını, nasıl birlikte olduklarını.

Kuaför Serap ise anlatılanların kendisini etkilemesine izin vermediğini, kendince bir savunma mekanizması geliştirdiğini belirtmekteydi:

(Yaş 28): Artık yıllardır o kadar çok şey duyuyorsun ki sen bir yerden sonra şaşırmıyorsun zaten. Mesela eşinin aldattığını söylediğinde bile önceden olsa "Yaa" dersin, nasıl tepki vereceğini bilemezsin. Bana çok normal bir şeymiş gibi geliyor. "Aldatıyor mu?" "Evet, herkes aldatıyor" deyip geçebilme noktasına geliyorsun.

Kuaför Serap'la tam bu konuyu konuşurken bir müşteri geldi ve konuya dahil oldu ve ne tesadüftür ki onun hikâyesi de bir aldatılma ve boşanma hikâyesiydi.

Ötekiler: Seks işçileri, translar, lezbiyenler

Araştırmadaki kuaförler ve güzellik uzmanları seks işçileri, transların ve lezbiyenlerin kendi salonlarına gelmelerinden rahatsızlardı. Müşteri ayırt etmediklerini söyleyip ama ile başlayan bir açıklamaya geçiyorlardı. Seks işçileri için "serbest kadın", "ortalıktaki kadın" gibi tanımlamalar kullanıldı. Kadın olumsuz sıfatların sonunda kendine yer buldu ama "serbest bayan", "ortalıktaki bayan" tanımlamaları kullanılmadı. Hatta çoğu kuaför, ben seks işçileri ile ilgili soru sormadan onların kendilerine gelmediğini söyleme ihtiyacı duydu. Belki de Kütahya'nın küçük bir Anadolu şehri olmasından kaynaklı "adlarının çıkmasından" çekinmişlerdi.

Kuaför Aysel (Yaş 42): Serbest kadınlar falan pek gelmez bize. O tip kadınlar pek yok değil, hiç yok. (B: Serbest kadından kastınız?) Yani böyle işte piyasadaki kadınların geldiği bir yer değil burası... Bizim müşterimizi ra-

hatsız edecek bir pozisyon varsa. Yani gelme demiyoruz ama o zaman başka bir şekilde kırmadan, "İşim çok randevum gelecek, şu an alamam" bilmem ne ama müşteriyi rahatsız etmeyecekse, müşteri ayırt etmiyoruz. Her kesimden insan geliyor ama burada herhangi bir tavrıyla müşteriyi rahatsız edecekse, telefonla konuşmasıyla ya da hareketleriyle falan bir kötü görüntüsü varsa... Kırmadan uzaklaştırıyoruz.

Kuaför Aysel'in ortağı (Yaş 45): Bundan 6-7 sene önce. Kapıdan birisi girdi. Eli şu şekilde (feminen bir duruş). "Bana fön çekilecek şekerim," dedi. İlk gözüme çarpan ayakları oldu. Ayakları çok büyük... "Benim müşterim var" dedim, "seni alamam, karşı tarafta bir kuaför arkadaş daha var oraya göndereyim ben sizi" dedim. Ondan üç gün sonra sarışın bir bayan geldi. "Fön çektircem" dedi. Onu aldım. Saçını yıkadım hiç anlamadım. Ondan sonra saçını bir ayırdım, ensesinden erkek olduğunu anladım. Ona bir şey diyemedim, çektim fönünü... Emniyet müdürünün hanımı da geliyordu bana. Ona dedim abla böyle böyle... "İki kişi geldi birini ayaklarından fark ettim, birisi hiç fark edilmeyecek kadar, bir bayandan daha güzeldi. Sapsarı saçlar, bembeyaz ten felan..." "Abin," dedi, "söyledi, bir binada 3. katta, sekiz kişi kalıyorlarmış. Onların kayıtları varmış Kütahya'da" dedi.

Güzellik uzmanı Yasemin (Yaş 46): İlk lezbiyen müşterim geldiğinde ben çok ürktüm, gerçekten ürktüm. Dükkânı yeni açmıştım çünkü. (B: Neden ürktün?) Konuşmalarından ve laflarından... Mavi bir değişik mavi güzel gözleri vardı böyle. Başka şehirden geliyor, girdi... Ben tesadüfen girdim. "Özel bölge alınacak" dedi. Başladım. Bir an göz göze geldik hanımla. "Ne kadar güzel gözleriniz var" dedim. Oradan bir başladı bu bana tuhaf ve saçma şeyler söylemeye, ürktüm. Hemen dışarıya çıktım, işi yarım bıraktım. Ben lavaboya geçtim, dedim ki "geç devam et, yapamıycam." O girdiğinde "Git dışarıya diğer kadın gelecek" demiş. O kadar midem bulandı ki çünkü kadın beni ellemeye başladı. Kalçamı okşuyor bir yandan eliyle. Hani ilk defa da böyle bir şey yaşıyorum ya içim kalktı, bir istifra ettim rahatladım. O kadının da işi bitti "Ben zaten buralı değilim" dedi, gitti kadın.

Güzellik uzmanı Yasemin'i "ürküten" ama hizmet verdiği kadınlardan bir diğer grup da seks işçileridir:

(Yaş 46): Ortalıktaki kadın da geliyor. Genelevden kadın da çok geldi. İlk zaman ürktüm. Bütün bu mahalle bana genelevden kadın geldiğini biliyor mesela... Kapandı artık (genelev). Sanayinin oralardaymış. Taksi ile gelirlerdi. Başlarında pezevenkleri gelirdi. O da hanım. Onları satan ko-

casıyla birlikte ya da sevgilisiyle birlikte. Her Çarşamba onların günüydü mesela. Çünkü doktora giderlermiş. Bir gün dedim ki "Niye bana geliyorsunuz?" Ben bir de utanıyorum da etraftaki esnaftan... Aslında öbür kadınlara daha çok saygı duyuyorum. O parasıyla yapıyor, işi onun o. Vallahi daha çok saygı duyuyorum. Ben çok adam boynuzlayan kadını buradan çıkardım. Ama oradan gelen kadının işi belli. Derlerdi ki "Sen bizi insan gibi karşılıyorsun, bize kimse saygı duymuyor ve temizsin. Biz de temiziz" derlerdi.

Güzellik uzmanları ve kuaförler mesleğe yeni başladıkları zamanlarda, o zamana kadar karşılaşmadıkları sosyal ve ekonomik sınıftan kadınlarla karşılaştıkları için neye göre tepki vereceklerini bilemediklerini anlattılar. Yukarıdaki anlatıda Yasemin'in tepkisi müşteri ile arasında bir bağ kurmaya gidiyor, ki burada bağ "temizlik" vurgusu ile sağlanıyordu. Diğer yandan müşteriyi geri çevirmek esnaflıkla uyuşmadığı ve yaptığı iş de onu rahatsız ettiği için bir başka yol bulmuş gibi görünüyordu: Her iki tarafın da ekmeğinin peşinde olması ilişkiyi meşrulaştırıyor ve "ahlâklı" kılıyordu.

Güzellik uzmanı Gülşen'inki gibi "normal aile insanı" diye bir sınıfa hizmet veren salonlar da vardır:

> (Yaş 53): Asla! [Seks İşçileri gelemez] Ben normal aile insanını elemeye çalışıyorum, ki öyle bir şey asla. Çingene, o tip kişiler benim salonuma [giremez]. Ben belli kişilere çalışırım. Benim hayatım bu. İsterse ölsün, cildinin kirinden hiç umurumda bile değil. O tip kişileri hayatıma sokmam. Biliyorsun zührevi hastalıklardan tut her türlü şey var. Ona bulaşan adamlar di mi, buraya musallat olabilir, bana olabilir, müşterime olabilir.

Güzellik uzmanı Gülşen gibi net müşteri ayrımı yapanların ayrımcılık için en büyük gerekçeleri ise bulaşıcı hastalıktan korunmak olarak dillendiriliyordu. Hatta diğer müşterilerin ve esnafın gelen kişilerden rahatsızlık duyup kuaföre/güzellik uzmanına baskı yapması bile ikincil seviyeye düşebiliyordu. Bu durumu ötekileştirilen gruplara sormak bir başka araştırmanın konusu olabilir.

Eski Kütahya algısı ya da gerçekliği

Bu bölüm görüşmeyi yaparken aklımda olmayan ama görüşmeler sonrası kendisine kitapta yer bulan bir başlıktı. Bu başlıkta "Kütahya mı? Orası Tam Olarak Nerede Demiştin?" başlığında Kütahya'ya dair anlattıklarıma refe-

ransla eski Kütahya'ya dair kuaförler ve güzellik uzmanlarının anlattıklarını aktarmak istedim. Güzellik uzmanı Yasemin eski Kütahya'nın gündelik hayatından şöyle kesitler sundu:

> (Yaş 46): Eski Kütahya'da biz nasıl giyinirdik? Çok rahat giyinirdik. Aptal aptal bize bakan erkeklerimiz yoktu. Kütahya'mız böyleydi. Ben böyle büyüdüğüm için biliyorum, kimse de bunu bana başka türlü iddia edemez. Son yirmi yıldır Kütahya'mız nasıl? Dışarıya çıkarken bütün kıyafetlerimize dikkat etmek zorundayız değil mi? Eskiden annelerimizin mantoları şuradaydı (diz üstü) (B: Ben hiç hatırlamıyorum o dönemi.) Anneannenin eski fotoğraflarına bir bak mantolar şurada (diz üstü). Benim annemin de öyle. Gayet bakımlılar. Eşarplar burada (Saçın yarısı gözükür) ama dışarıda çok af edersin iç çeken erkek yok olsa da çok az. Göç aldı, göç aldı, göç aldı. Kütahyalının çoğu silindi. Dışarıdan gelenler burayı çok yozlaştırdı. Özellikle de köyden gelen kesim. Çok çirkin bir Kütahya oldu. Şu kadarcık yerde (kolsuz t-shirtlerde) namus arar olduk.
>
> Kuaför Ender (Yaş 44): Yerli halkın çok muhafazakâr olduğuna inanmıyorum Kütahya'da. Yani muhafazakâr bir kesim var tabii, Türkiye'nin her yerinde var bu. Baktığınız zaman, son zamanlar bir nebze de bakarsanız muhafazakârlık moda oldu, hani muhafazakâr olarak değerlendiriyorsanız. Ama Kütahya öyle değil mesela 70'li, 60'lı yıllarda ben o zamanları çok fazla hatırlamıyorum ama anlatıldığı kadarıyla Kütahya'da mini etekli başı açık, her gün saçlarını yaptıran bayanlar varmış yerlilerinden. Gayet modern, kendi içinde iç içe yaşayabilen bir topluma sahipmiş ama sonradan muhafazakârlık var mı, dersek, evet şu sıralar o ayrımcılık birazcık var. Yani kadın olaraktan kadın kuaförünü destekleyen ya da kadın kuaförü ile muhatap olmak isteyen bir muhafazakâr kesim var. Zaten o kesim bize gelmiyor. Ya da geliyor personelimize kaş aldırıyor ondan sonra çok daha farklı özel işlerini yaptırıyorlar ama saçlarına dokundurtmuyorlar.

Eski Kütahya'nın muhafazakâr olmadığı, hatta "modern" olduğu iddiası, bazı kuaförlerin/güzellik uzmanlarının belleğinde yer etmiş durumda olmasına rağmen Kütahya'nın geçmişten beri muhafazakâr hatta mutaassıp olduğunu düşünenler de vardı. Bu yüzden kuaförler salonu açtıkları andan itibaren kapalı (sadece türbanlı ya da tesettürlü değil, geleneksel olarak eşarp bağlayan) kadınlar için özel alan yaratmaya dikkat etmişlerdi. Kapalı kadınların zaman içinde azaldığı ya da çoğaldığı tartışılırken her daim var oldukları genel kabul görüyordu.

Kuaför Ayhan (Yaş 41): Kütahya'nın yerlisi genelde kapalı, mutaassıp olduğu için kapalı, mutaassıp çok fazla benim müşterim yoktur. Vardır, benim bölümlerim ayrı ayrı olduğu için on tane personel çalışıyor çünkü bende. Orda kapalıların saçları yapılır... Baştan beri ilk açtığımdan beri (kapalılar için ayrı yer) vardı. Çünkü müşteri bizi tercih etmiş gelmiş ama erkeğin yapmasını istemiyor. Bu salonun iyi olduğunu duyuyor geliyor fakat "erkeğin yapmasın benim saçımı" diyor... Gelin saçlarında türban mesela türbanı biz yapamıyoruz. Niye? Türbanı yapmadığımız için değil, bayan istemediği için.

Kuaför Deniz (Yaş 30): Tesettürlü bölümümüz, aşağıdaki tabelada yazıyor. Kütahya'da biliyor musunuz bilmiyorum ama genel olarak tesettürlü bölüm çok fazla. Benim annem de tesettürlü, kız kardeşim tesettürlü değil. Farz-ı misal bizim ailede bir var bir yok.... Şimdi her tarafa hitap etmek gerekiyor. Bizim kaş alınan bir bölümüz var, normal tezgâh yani neticede, tesettürlü müşterilerimizin sayısı biraz daha azınlıkta. Ondan sebeptir ki tesettürlü bölümümüz vardır yazdık, orda onlar çalışıyor..... Eskiden beri böyleydi. Yani hükümetle, siyasetle alakası yok.

Kadınlar neden kuaföre gider?

Face'de okuduk. Demiş ki: "Artık kadınlar saçlarının rengini değiştirmiyorlar, face'deki profil resimlerini değiştiriyorlar. Kuaförler kara kara düşünsün."
– Kuaför Aysel (Yaş 42)

Eskiden Kütahya'da kadınların kuaföre çok sık gitmesi erkeklerin berbere gitmesi gibi olağan karşılanmazdı. Hatta kadınların kuaföre gitmesi, özellikle de güzellik salonuna gitmesi lüks tüketim olarak algılanırdı. Ancak ofiste çalışan kadın sayısının artması, iş yaşamında bakımlı olma zorunluluğu kadınların kuaföre daha sık gitmelerine neden oldu. Toplum daha önce "çok süslü" diye eleştirdiği kadınları "bakımlı" diye takdir etmeye başladı. Kadınlar her zaman güzellik için değil, epilasyon ve kilo verme amaçlı, sağlık problemlerinden kaynaklanan sorunlarının çözümü için de güzellik salonlarına gitmektedirler. Hatta maliyeti yüksek işlemler için kredi kartına taksit yapılmaktadır. Ancak sağlıkla ilgili değilse kadının görünümünde marjinal bir değişiklik talep etmesi çok anlaşılır bulunmaz. Çünkü kadının genellikle bir şeyleri ötelemek, atlatmak için kuaföre gittiği algısı yaygındır. Kuaför Aysel bu durumu şu şekilde anlattı:

(Yaş 42): Neriman ile bugün internette face'de okuduk. Demiş ki "Artık kadınlar saçlarının rengini değiştirmiyorlar, face'deki profil resimlerini değiştiriyorlar. Kuaförler kara kara düşünsün" gibilerinden bir laf okuduk da... [Kadınlar] depresyona girdikleri zaman ya alışveriş yaparlar ya kıyafet alırlar, ya saçlarını kestirirler kısacık, ya saç rengi değiştirirler, genelde bunu bayanlar yaparlar.

Kuaför Ayhan ise iddialı bir görüş ileri sürdü:

(Yaş 41): Eşleri gibi, evdeki eşleri gibi zannederler bizi. Çok yakındır. Yani bir bayanın en yakın hissettiği kişi kuaförüdür. Çünkü sürekli ona geldiğinde olayları anlatır, şöyle oldu böyle oldu. Bir de yani kadınların yüzde doksanı, yüzde sekseni, Türkiye'de bu kanıtlanmış bir şey. (B: Kim kanıtlamış?) Yani ya profesörler kanıtlamıştır ya da bilim adamları kanıtlamıştır. Yani yüzde sekseni morali bozulduğunda ya alışveriş yapar, özellikle Türk kadınlarından bahsediyorum ya da kuaföre gider. Niye, psikolojisi düzelsin diye. Aslında kuaförlükten farklı bir de bizim psikolog yanımız var.

Gelin saçı: Sömürünün diğer adı

Kapitalist sistem yeni evlenen çiftlere yapılması zorunlu şeyler listesi sunmaktadır. Düğün için yer seçilmesi, gelinlik provaları, damatlık seçimi, davetlilerin belirlenmesi, davetiyelerin basılması, yeme-içme seçimi, gelin arabası, kuaför arayışı, fotoğrafçı, kiralık/satılık ev bulmak için emlakçılarla ve yakın çevre ile görüşmeler, evin temizliği için temizlikçi arama, eve hangi eşyaların alınacağına karar verme, mdf, sunta, masif nedir öğrenme gibi uzayıp giden bu liste "özel gün" klişesiyle yeni evlilere yönelik müthiş bir sömürüye dönüşür. "Özel gün" klişesi aslında sadece bir söylemden ibaret değildir. Zira evleneceğiniz yaşa kadar sürekli aynı şeylerin size empoze edildiği, işin kötüsü sizin de bunlara inanmaya başladığınız gerçeği ile karşı karşıya kalırsınız. Bu yüzden sistemin özel gün dediği şeye siz de inanırsınız. Mesele evlilik için ayırdığınız bütçe ile bu klişeleri denkleştirme yeteneğinize kalmıştır.

Evlendiğiniz için her şey katbekat daha pahalıya mal olmaktadır. İşte bunlardan biri de gelin başıdır. Muhtemelen kuaförün kendini gösterme çabası ile gösterişli bir model yapmaya çalışması ve gelinin güzellik ideası birbirini tutmaz. Ayrıca normal bir saç yapımına göre yüksek fiyat ödemenin verdiği rahatsızlık da kişide sömürülme hissi yaratabilir. Diğer yandan benim görüştüğüm kuaförler de gelin başı yapmaktan hoşnut değillerdir. Geline olduk-

ça pahalı gelen fiyatlandırma kuaför için yeterli gelmez. Çünkü kuaförler sadece saç yapmaktan değil o günün stresini yaşamaktan yorulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca gelinin kalabalık arkadaş çevresi ve akrabalarının kaprisleri, çocukların gürültüsü; paranın ödenmesi esnasında kız evi - oğlan evi ödesin gerginliği de gelin başının kuaförler açısından olumsuz yanları olarak ifade edilmektedir. Yine de düğün günü kuaföre gitmek bir zaruret sayıldığı için her iki tarafın olumsuz düşünceleri bir yana itilir, gelin-kuaför buluşması gerçekleşir.[2]

Kuaför Serap'a göre gelin, kuaförü o gün bir nevi satın almaktadır:

> (Yaş 28): "Normalde 10 liraya yaptıracakken sırf gelinim diye 100 lira veriyorum" diye düşünülüyor ama şöyle söylim o gün, ben şimdiye kadar kaç tane gelin saçı çıkarttım saymadım ama zaten ben gelinden daha çok heyecanlı oluyorum. O paraya değiyor, iş yeri sahibi, mutlaka elemanların da çalışıyor evet ama ben o gün sadece onunum... Zaten genelde kuaförler giydirir gelini. Eğer gelinlik giydirmeyi biliyorlarsa. İç çamaşırından tut, gelinliğine kadar sen giydiriyorsun. İşte ne bilim onunla birlikte saçını yapıyorsun makyajını yapıyorsun. O, o gün beni bir nevi satın almış oluyor. Onun dışında hiç kimse ile ilgilenmiyorsun. O çıktıktan sonra tamam ama o bu dükkâna girdikten sonra ben tamamen ona odaklıyım. Hiçbir şekilde ne telefonla iletişim kuruyorum, ne ekstra gelen müşteriyi alıyorum... O yüzden bence ekstra ücret alınması çok mantıklı.

Görüşmeleri yaparken gelin saçı için nadir rastlanabilecek bir şey ile karşılaştım. Kuaför Gökhan'ın fiyatlandırma kriteri yapılan işin süresi ile ilgiliydi. Yani fiyatlar makul ölçülere inmekteydi. Durum kuaförler arasında bir çatışma yaratıyor mu, incelemek gerekir ancak Kuaför Gökhan'ın açıklaması şöyle:

> (Yaş 35): Buradaki kriter benim için şudur: Ben bir saçı 15 dakikada yapıyorum, normal bir saçı. Gelin hanımın saçını da atıyorum 45 dakikada yaptım. Üç tane topuzluk zaman ayırmışım ben. Benim için kriter budur. Topuz ne kadar? 25 lira, 3 tane topuz 75 lira. Porselen makyajı neyse onu da üzerine koyarsınız. Kriterinizi ona göre belirlersiniz ama bana göre fırsatçılık diğer türlüsü.

Kuaför Aysel ise gelin saçı yapmanın bedelini kendilerine yapılan psikolojik eziyetin bedeli olarak görmektedir:

2 Merin Sever ve Merve Öztürk'ün bu kitaptaki "Bu Paraya Öküz Alırız" başlıklı yazıları gelin başı konusunda daha ayrıntılı bir çalışmadır.

(Yaş 42): Gerçekten gelinle uğraşmak çok zor. Bir kere bir gününü, salonunu feda ediyorsun geline. Gelin geliyor, yanındakiler geliyor, çocuklar geliyor, salon darma duman oluyor. Gelinin her dakka gönlünü yapıyoruz... Porselen makyajını yapıyoruz. Ona göre muamele ona göre makyaj oluyor. Sıradan günlük makyaj olmuyor. Saatine göre ayarlıyoruz. Gelinliğini giydiriyoruz. Her yerimiz mahvoluyor, batıyor. O gün müşteri almıyoruz, uzun bir süre müşteri almıyoruz... Bir gelin saçında, hiç unutmuyorum, bir gelinin saçını bitirdim. "Ay dedim ne kadar, hiç sorunsuz bir gelin, harika hiç sorunsuz gelinin saçı bitti." Bir tek kâkül. Kâkülü şöyle istiyor, tutturcaz ucunu. Yapıyorum olmadı, iki saat bir kâkül iki saat sürer mi? Müşteri olsa, normal bir topuz olsa ben onunla o kadar uğraşmam ama gelin diye. Bir ara bıraktım, ağlamaya başladı, "Sen biraz ağla." "Abla kusura bakma saçını çok beğendim ama bu kâkülüm oturmadı, neden öyle oldu bilmiyorum, sinirlerim bozuldu." Damat aşağıdan soruyor. Dedim ki "Gelinin saçı bitti." "Abla saat?" "Ben saatinde bitirdim gelinin saçını. Gelin düşünecekmiş, ben onu bekliyorum" dedim. Sonra tekrar gelin sakinleşti. Aslında şey, telefon geldi evde bir sorun yaşanmış, oğlan tarafı ile kız tarafı. Son dakka kızın morali bozulduğu için kâkülünde sorun yarattı. Tamamen psikolojik. (B: Aslında o saç parası değil de bunların hepsinin toplamı.) Bize yaptıkları psikolojik eziyetin toplamı.

Kuaförler kendilerine yapıldığını düşündükleri eziyeti gelin saçına yüklü bir ücretlendirme koyarak hafifletiyorlardı ancak düğün zamanı bir sürü masrafın yanında gelin saçına da haddinden fazla ödeme yapmak zorunda kalan gelinin ve damadın çektiği eziyet bâki kalıyordu.

Kuaförler/güzellik uzmanları ve çocukları

Alexandra Scranton'a göre güzellik uzmanlarının ve kuaförlerin nörolojik hastalıklar, bağışıklık hastalıkları, doğum kusurları, üreme bozuklukları, deri hastalıkları, astım ve solunum problemleri gibi hastalıklara yakalanma riskleri kullanılan kimyasal malzemeler ve kapalı alandaki çalışma ortamı yüzünden diğer kişilere göre daha fazladır. Kapalı ortamda sigara içmeme yasağına her zaman uyulmadığı düşünülürse salonun sağlıklı bir ortam olmadığı da aşikârdır. Bu salonlara kuaförlerin çocuklarını da getirmesi, çocuklar için de bir sağlık riski oluşturabilir. Kuaför Gökhan, salon kendisine ait olduğu için oğlunu okul sonrası salona getirdiğini ama bundan çok rahatsız olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

(Yaş 32): Ben onun bu ortamda olmasını istemiyorum aslına bakarsanız. Çünkü sigara dumanı çok fazla. Kullandığımız ürünlerin çok büyük bir kısmı kanserojen madde içeriyor. Kim ne derse desin. Ne kadar organik ürün var, işte ben organik ürün, organik açıcı kullanıyorum. Böyle şeyler yok. Ben kesinlikle inanmıyorum bir defa. Çok fazla spreyin içinde kalıyor. Bu ortamda müşteri kalabalık olduğu zaman sağlıklı ilgilenemiyorsun. Yeri geliyor belki onun yaşının çok çok üstünde şeyler konuşuluyor ve evde bunu annesine anlatıyor. Okuldan sonra kreşe, özel bir kreşe gönderiyorum. Şimdi oraya da gitmek istemiyor. Burada zaman geçirmek istiyor. Bakıcı tutmayı teklif ettim onu da kabul etmiyor. Bir süre böyle devam edeceğiz... Eşim memur, onun götürme şansı yok, ben burada bir nebze daha kapalı ortamda olduğum için ya da herhangi birisine cevap vermek zorunda olmadığım için biraz daha rahat ama istemiyorum, kesinlikle istemiyorum yani... Bu ortamın onun için sağlıksal açıdan kesinlikle iyi olduğunu düşünmüyorum, kesinlikle.

Diğer yandan kuaförlerin/güzellik uzmanlarının yoğun çalışma saatleri nedeniyle çocuklarına zaman ayıramadıklarını düşünmeleri onlarda suçluluk duygusuna neden olmaktaydı.

Güzellik uzmanı Gülşen (Yaş 53): Çocuklarımla hiç ilgilenemedim. Bütün hayatları çok rahat geçti ama sevgi olarak eksik... İletişim zorlaştı, benle iletişimleri zorlaştı. Mesela evlendiler her şeyleri vardı. Ben olmasaydım [her şeyleri] olmayacaktı ama ben onların başında olamadım. Onlarla birebir hayatımı yaşayamadım...

Çocuk evin dışındaki dünyayı annenin ya da babanın çalışma yeri olan kuaför salonu olarak algıladığı için dış dünyayı o alandan ibaret sanabilir. Nitekim Kuaför Aysel kızıyla ve oğluyla ilgili şunları söyledi:

(Yaş 42): Her şey konuşuluyor, her şeyi görüyor. Her çeşit insan geliyor. Kendini bilen var, bilmeyen var. Hep güzelliğe, benim kızım küçükken mesela hep süslenmeye, bakıma, makyaja heves ediyor. Dünyanın bundan ibaret olduğunu, hep böyle zannediyor. Olumsuz yönleri bu. Olumlu yönleri de insan ilişkileri güzel oluyor. Çekingen olmuyorlar, rahat oluyorlar... Okulda falan hiç sıkıntı çekmedim. Herkesin çocuğu ağlar, ben çocuklarımı bıraktım. 2,5 yaşında bıraktım oğlumu okula ben.

Kadın erkek ilişkisine dair...

Görüşmelerden elde edilen verilere göre güzellik uzmanları ile kuaförler kıyaslandığında güzellik uzmanlarına kadınların, özel hayatlarına dair çok daha fazla şey anlattıkları, yine güzellik uzmanlarının da kuaförlere göre heteroseksüel kadınlar ile çok daha fazla şey paylaştıkları söylenebilir. Çünkü güzellik uzmanı bir odada ya da bölmede ağda, cilt bakımı vs. yaparken yalnızdır ve bu özel görüşmeler için bir mahremiyet sağlamaktadır. Kuaförde ise tezgâhlar yan yanadır ve müşterilerin hepsi aynı alanı paylaşır. Güzellik uzmanı Yasemin, müşterileri üzerinde yaptığı gözlemleri şöyle aktardı.

> (Yaş 46): Kendi evinde huzurlu kadın, mutlu kadın. Gerçekten dışarı ile uğraşıp dışarıya saldırmıyor Burcu. Eğer, 19 yıllık yaşantımda en net öğrenebildiğim şey bu, eğer kadın evinde huzursuzsa, sıkıntıları varsa dışarıya sarıyor.... Çünkü nedir, kocasının sevgilisini biliyorum. Atmış eline bir tane kart, atmış eline bir tane jeep. Sen gez dolan ye iç. Kadın tek başına yaşıyor ki evinde.... Arada görevini yapıyor adam gidiyor. Çünkü sevgilisi ile takılıyor.
>
> Erkek kadına yeterince ilgi göstermiyorsa, kadınla madem evlendi istediğini veremiyorsa, o kadın zaten sarıyor dışarıya.... Bunun ilk sebebi nedir kocadır. İkinci sebebi kimdir kaynanadır.... O kadın niye sevgili bulmuş orda.... Ben kadını suçlamıyorum orada. Yaptığının yanlış olduğunu söylüyorum. Boşayacaksın o zaman.... Dul kadına kimse bir şey demez bu ülkede. Bir tane arkadaşın olur, yaşarsın. Birkaç tane olursa adın değişir, o ayrı, doğru mu?.. Kadını kadın yapan erkektir. Kadını vezir de rezil de kocası eder ya da babası eder. Kadın için önce babadır önemli olan, arkadan koca gelir. Kadının yaşantısına bak, kocayı direkt çözersin.

Kuaförde dinlenen müzikler

Kuaförler ve güzellik salonları da alışveriş merkezleri gibi müziğin çok yüksek sesli olduğu mekânlardı. Müzik seçimi her kuaföre göre değişim gösterse de araştırmada, yabancı müzik (İngilizce, pop) en çok dinlenilendi. Özel bir seçimden ziyade radyo ya da televizyondaki müzik kanallarından biri açılıp gün boyu onu dinliyorlardı. Kuaförlerde yüksek sesli müzik dinlenmesinin sebebi tezgâhların birbirine yakın olması sonucu müşteri ile kuaför arasında geçen konuşmaların yandaki koltukta bulunan diğer müşteri tarafından duyulmasını engellemekti. Çünkü kuaförler sadece zanaat-

ları ile değil saç için bakım maskeleri, şampuan gibi ürünlerin pazarlaması vasıtasıyla da kazanç elde etmekteydiler. Bu ürünlerde müşterinin kuaföre gelme sıklığına göre standart fiyat üstünden iskonto yapıldığı için yani her müşterinin verilen fiyat teklifini duyması istenmemektedir. Ayrıca çalışanların müzik ile daha iyi motive oldukları, çalışırken sıkılmadıkları şeklinde de yorumlar yapıldı. Türkçe müziğe çalışanların eşlik etmesi ya da şarkıdan etkilenmesi "usta"ların istemediği bir durum olduğu için de yabancı müzik tercih edilmekteydi. Diğer yandan saç kurutma makinesinin sesini bastırmak için müziğin sesinin yükseltilmesi de ortamı oldukça gürültülü hale getirmekteydi.

Güzellik salonlarında da televizyon ya da radyodan yüksek sesle müzik dinlenmekteydi. Ancak güzellik salonları kuaföre göre daha az gürültülüydüler. Çünkü ağda, cilt bakımı gibi işlemler ayrı odalarda yapılıyordu ve bekleme salonundaki yüksek sesli müzik bu odalara daha az geliyordu.

> Kuaför Gökhan (Yaş 35): Ben genelde radyo açmaya gayret ediyorum ve yabancı müziğe daha çok önem veriyorum, Türkçe müzikten ziyade. Bunun herhangi bir amacı yok kesinlikle... Yani Türkçe müzik bana göre çok fazla kafamızda yer ediyor. Arkadaşlarımız genç, anıları canlanabiliyor. Potansiyellerinin düştüğünü düşündüğüm için yabancı müzik, hiçbirimizin İngilizcesi yok o yüzden çok rahat ediyoruz.

Kuaför Deniz ile görüşmeyi yapmak için kuaför ile mekânın dışına çıktık. Çünkü kuaför yüksek sesli müziğin kapatılmasının çalışanların motivasyonunu düşüreceğini düşündüğü için müziği kısmak ya da kapatmak istemedi.

> (Yaş 30): Müzik bizim için çok önemli çünkü koltukların açıları birbirine yakın. Müşteri ile olan diyalogların diğer koltuktan duyulmaması bizim için daha önemlidir. Müzik hem çalışanların motivasyonunu artırıyor, müziğin temposu ritmi. Ona göre işler daha hızlı yürüyor... Genelde yabancı müzik, radyo kanalları oluyor.

Kuaför Selim ise "Ses olsun yeter," diyerek daha temel bir ihtiyacını dile getirdi:

> (Yaş 32): Müziksiz olmuyor ki, insan sıkılıyor. Uykusu geliyor. Sürekli çalış, çalış. Müşteri ile de bir yere kadar muhabbet edebiliyorsun zaten... (Ne tarz müzik açıyorsunuz genelde?) Ne olursa bizde illaki şu olacak bu olacak yok. Yeter ki ses olsun.

Kuaförde/güzellik salonunda mekân ve dekorasyon

Kadın kuaförleri erkek berberleri kadar şehrin görünür noktalarında yer almazlar. Hem ataerkil yapı hem de dini yaptırımlar nedeniyle kadınların daha rahat girip çıkmaları, işlem esnasında sokaktan görünmemeleri için yol üstündeyse bile camları bir poster ya da perde ile kapatılır. Görüşme yapılan kuaförlerden dördü bir binanın ikinci katında hizmet vermekteydi. İki tanesi yol üstündeydi ancak merkezden uzak oldukları için yoldan geçen sayısı daha azdı, yine de camları poster ve perde ile kaplanmıştı. Güzellik salonları ise yine iki ve daha üstü katlarda yer almaktadır. Güzellik salonlarından bir tanesinin karşısında otopark bulunmaktaydı. Böylelikle arabasıyla gelen kadınlar hemen salona girerek çevredeki esnafla çok fazla karşılaşmıyorlardı. Güzellik uzmanı, bu durumu kendileri için bir avantaj olarak nitelemişti. Çok görünür olmamak ama varlığının bilinmesi... Kadınlar ile kadınların gittiği mekânların ortak kaderi gibi görünüyordu.

Kuaför Ender ise çıkmaz sokakta bulunmaktaydı, tabelası küçüktü ve kuaförün orada olduğunu bilmeyen biri için bulunması zordu. Dolayısıyla müşteri kitlesini sabitlemiş bir kuaför olması zorunluydu. Dekoru ise üst-orta sınıfa hitap eden bir kuaför için mütevazıydı ve 55 metrekarelik küçük bir alanı vardı, 5 yıldır aynı dekoru kullanmaktaydı. Bu nedenle salona "stüdyo" adı vererek veya "isim soy isim" kullanarak bir markalaşma sürecine girmemiş ama orta-üst sınıfa hitap eden kuaförleri dışarıdan bakarak ayırt etmek zordu.

Kütahya'da görüşme yaptığım kuaförler, kırmızı, beyaz, siyah, mor gibi renkleri dekorasyon renkleri olarak seçmekteydiler. Bunun birinci nedeni piyasada üretilen ürünlerin bu renklerde olmasıydı, çok sade, toprak tonlarında bir malzeme isteyen kuaförün istekleri piyasanın dışında istekler olduğu için daha fazla ödeme gerektirebiliyordu. Aynı zamanda kırmızı, beyaz, siyah, mor son dönemin moda renkleriydi. Dekorasyonu kendisi yapan kuaförler özellikle kırmızıyı, iç açıcı olduğu gerekçesiyle tercih etmişlerdi. Salonların rengârenk ve gürültülü olması kuaförleri huzurlu bir ortamdan ziyade sürekli aktivitenin olduğu bir alan olarak belleğimizde betimlememize neden olmaktaydı.

> Kuaför Selim (Yaş 32): Bizim sürekli değişmemiz lazım. Yine biz tadilat zamanına geçeceğiz. Bir altı ayda mutlaka bir değişim şart oluyor. Müşteri de bekliyor zaten değişiklik. Misal ben bu sene çok fazla geciktim. Herkes soruyor "Bu sene tadilata girmedin, yapamadın..." Daha böyle canlı olsun iç açsın diye [kırmızıyı] seçtim. Herkesin dükkânı koyu ya da sade beyaz.

İç mimar tarafından dekorasyonu yapılan salonlar ise işe gösterilen saygı ve emekle ilişkilendirilmişti. Dekorasyonu başkasına para verip yaptırmak, geleneksel kuaförlüğün bir basamak ötesine geçmek anlamına gelmekteydi. Bazı kuaförler ise dekorasyonun değil zanaatın ön planda olması gerektiğine inanmaktaydılar ama müşterinin önce dekorasyona bakıp mekâna girmeye ona göre karar verdiğinin de farkındalardı. Dekorasyonunu iç mimara yaptıran ve bundan memnun kalan bir kuaför olarak Kuaför Deniz ve iç mimardan memnun kalmayan güzellik uzmanı Gülşen'in anlatımları şöyleydi:

> Deniz (Yaş 30): Buradaki dekorasyon iç mimarla çalıştığımız bir proje, hem malzemeyi karşılıyor hem mekânı fotoğraflayıp inşaat dahil proje sunuyorlar bize. Biz de o şekilde, anahtar teslim şekilde anlaştık. Bu salonumuzu o şekilde yaptırdık... Renklerde soruyorlar, ne tonlar ağırlıkta olsun? Benim eşim mor renk insanı, mor, siyah, beyaz hâkim olsun salonda dedik... Gergi tavanları kendimiz düşündük. Gergi tavan, biz burayı açalı iki sene oldu. Gergi tavan iki sene önce bayağı revaçtaydı, gergi tavanlar olur mu salona, aa olur, projeye onları eklettik.
>
> Gülşen (Yaş 53): Ben mimara verdim, mimar benim müşterim... Onun yapmasını istedim ama hiçbir şey istediğim gibi olmadı... Çok iyi paralar verdim ama hiçbir istediğim, istediğim gibi olmadı.

Güzellik uzmanı Yasemin ise kendi yaptığı dekorasyonu sürekli değiştirmenin müşterinin gözünde fiyat artışı anlamına geldiğini ve bazı yeniliklerin kentteki moda anlayışını değiştirdiğini ifade etti:

> (Yaş 46): Buraya (salona) bir geldim virane. O zaman dedim ki kartonpiyerler yaptıralım, duvarlara alçı çektirelim. Hani jaluziler koyalım. İlk burası öyleydi. Daha değişik sandalyeler üstüne kıyafetler giydirdim. O zaman Kütahya'daki düğün salonlarında sandalyeler giydirilmiyordu. İnsanlar bunu bilmiyordu. Ben de ilk Denizli'de görmüştüm açıkçası... Şu masa, benim dükkân sahibimden aldığım bir masadır... Şu masayı buraya koydu, o dekoru yaptım. Kütahya konuşmaya başladı. Çok lüks bir yer oldu gideceyiz. Bak lüks olan şey alçılar, duvarlar saten boya, şu masa ve giydirilen sandalyeler. Başka hiçbir şey yok... Bana telefonlar yağdı fiyatlar değişti mi?.. Bir lila rengi boyamıştık, yemin olsun Kütahya'nın yarısı lila rengi boyattı evi. Çok rengini beğendi. Biraz da moda öncüsü gibi olduk aslında.

Ayrıca bu güzellik salonunun ağda bölümünde yarı çıplak, seksi bir kadın fotoğrafı çerçevelenip asılıydı. Mükemmel kadına ulaşma ideali güzellik sa-

lonlarında kusursuz kadın bedenlerinin; kuaför salonlarında ise ışıl ışıl renkleriyle, uzun, düzgün dalgalı saçlara sahip kadın fotoğraflarının çerçevelenip salonun en görünür yerine asılmasıyla müşteriye sunuluyordu.

Sonuç

Kütahya'daki 7 kuaför 2 güzellik uzmanı ile yapılan görüşmelerle yürütülen bu araştırmada kuaförlerin genellikle yoksul ailelerin çocukları olduğu ve mesleğin getirisi yüksek, prestijli bir meslek dalı olması sebebiyle tercih edildiği sonucuna ulaşıldı. Kuaförlüğe başlama yaşının 12-14 olduğu düşünülürse kuaförlüğün, çoğunlukla kuaförlerin kendi meslek tercihleri olmadığı açıktı. Sadece kadınlar için hizmet veren bir meslek dalı olması ve meslek erbabının da çoğunlukla erkekler olması bakımından kuaförlük ayrıksı bir meslekti. Erkekler kuaförlük alanına dahildirler ancak kadınlar mı daha iyi kuaförlür, erkekler mi kıyaslamasının cinsiyetçi bir söyleme yol açtığı görülmekteydi. Çünkü erkeklerin güçlü olması varsayımıyla daha iyi fön çekmeleri sonucuna ulaşmak çok anlamlı gözükmüyordu. Bu nedenle erkek kuaförler ile kadın kuaförlerin müşteriler tarafından tercih sebepleri tamamen müşterinin kişisel kıstaslarına bağlıydı ancak haliyle kişisel kıstaslar toplumsal bağlam içinde belirleniyordu.

Kütahya'da inançlardan dolayı saçın erkek tarafından görülmesinin haram kabul edilmesi kadın kuaförleri tercih etmede baskın bir nedendi. Bu kesimin dışında kalan heteroseksüel kadınların bir kuaförü tercih etme sebepleri, fiyat, kuaför-müşteri ilişkisinin düzeyi, kuaförün yeteneği, hizmet kalitesi, kullanılan ürünlerin kalitesi, mekânın konumu ve mekânın dekorasyonu ile ilgiliydi. Kadınlar bu yönlendiricilerle tercihte bulunurlarken ötekileştirilmiş gruplar (seks işçileri, translar, lezbiyenler, Romanlar), birbirlerinden kategorik olarak oldukça farklı olmalarına rağmen, kuaförler ve güzellik uzmanları tarafından da toptan ötekileştirilmekte ya da geri çevrilmekteydiler. Ayrımcılıkta homofobi, ırkçılık, sınıf farkı, "ahlâk" normları birbirini tetikler nitelikteydi.

Kuaförler kapalı, gürültülü bir alanda yoğun kimyasal maddeye maruz kalarak uzun saatler çalıştıkları için mesleğin sağlıkla ilgili riskleri olduğu açıktı. Ortamın sağlıksız olduğunu düşündükleri için çocuklarının da bu ortamda büyümelerinden rahatsızdılar, mecbur kalmadıkları sürece küçük çocuklarının salona gelmelerini istememekteydiler. Yoğun çalışma saatleri nedeniyle sosyal hayatları olmadığına vurgu yapanlar ile sosyal hayat ve aileye zaman ayırmanın kendi ellerinde olduğunu belirtenler neredeyse eşit sayıday-

dı. Kuaförün konumu kadınların toplumsal baskıdan daha az etkilendikleri bir mekânda ise o kuaförün ve güzellik salonunun tercih edilme şansı artmaktaydı. Ancak müşteri kitlesi oluşmuş kuaförler için konum tercihi daha alt sıralara düşmekteydi. Görselliğin ciddi öneme sahip olduğu düşünülürse dekorasyon, kuaförler için önemli bir çekicilik sağlamaktaydı.

KAYNAKÇA

Bora Aksu, *Kadınların Sınıfı*, İletişim Yayınları, 2005.

Çiner, R., "Türk Kadınlarının Antropolojisi", Ankara Üniversitesi, *DTCF Dergisi*, 1960.

Scranton, Alexandra (der.), "Unmasking the Impacts of toxic chemicals on salon workers", *Beauty and Its Beast, Women's Voices for the Earth*, 2014.

Tezler

Ergenekon, Begümşen, "Estetik Cerrahiye Başvurmanın Kültüre Bağlı Nedenleri: Kendi İstekleriyle Ameliyat Olan Bireyler Üzerine Sosyal Antropolojik İnceleme", yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Güzel Ebru, "Kültürel Bağlamda Kadın ve Güzellik, Türkiye'de Bir İktidar Alanı Olarak Elitler Üzerinden Güzellik Anlayışına ve Bir Tüketim Nesnesine Dönüşen Kadın Sorununa Bakış", Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, doktora tezi, İstanbul, 2013.

İnternet Kaynakları

TC Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf Sanatkârlar Genel Müdürlüğü, Esnaf ve Sanatkâr istatistikleri Bülteni, 2014, Şubat, www.gtb.gov.tr

TDK, 30.12.2015, Zanaat: www.tdk.gov.tr

TDK, 3012.2015, Sanat, www.tdk.gov.tr

DOĞU KARADENİZ'DE KADINLIK VE GÜZELLİK HALLERİ: HOPA ÖRNEĞİ

EMEK YILDIRIM

Nana'ya...[1]

Kadın olarak doğmak, erkeklerin mülkiyetinde olan özel, çevrelenmiş bir yerde doğmak demektir. Kadınların toplumsal kişilikleri, böylesine sınırlı, böylesine koşullandırılmış bir yerde yaşayabilme ustalıklarından dolayı gelişmiştir. Ne var ki bu, kadının öz varlığının ikiye bölünmesi pahasına olmuştur. Kadın hiç durmadan kendisini seyretmek zorundadır. Hemen hemen her zaman kendi imgesiyle birlikte dolaşır. Bir odada yürürken ya da babasının ölüsünün başucunda ağlarken bile ister istemez kendisini yürürken ya da ağlarken görür. Çocukluğunun ilk yıllarından başlayarak hep kendi kendisini gözlemesi, bunun gerekli olduğu öğretilmiştir ona. Böylece kadın içindeki gözleyen ve gözlenen kişilikleri, kadın olarak onun kimliğini oluşturan ama birbirinden ayrı iki öge olarak görmeye başlar. Kadın, olduğu ve yaptığı her şeyi gözlemek zorundadır. Erkeklere nasıl göründüğü, onun yaşamında başarı sayılan şey açısından son derece önemlidir. Kendi varlığını algılayışı, kendisi olarak bir başkası tarafından beğenilme duygusuyla tamamlanır. Erkekler kadınlara karşı belli bir tutum edinmeden önce onları

1 Nana, Hopa'da bir arkadaşımın yeni doğan kedi torunları vesilesiyle tanıştığım bir grup Gürcü seks işçisinden biriydi. Yarı-Rus, yarı-Gürcü olan güzel Nana, uzun yıllardır Hopa'da seks işçiliği yapan 40'lı yaşlarında bir kadındı. Kazandığı parayı Gürcistan'daki ailesine gönderiyor; Hopa'da ise derme çatma eski bir apartman dairesinde –yine kendi gibi seks işçisi olan– kalabalık bir kadın grubu ile kısıtlı koşullar altında yaşıyordu. En son "Nana n'apıyor?" sorusuna aldığım cevap ise "O öldü!..." oldu. Çocukluk yıllarından beri muzdarip olduğu beyin tümörünü tedavi ettirecek paraya hiçbir zaman sahip ol(a)madığı için, artık bu yaşamı daha fazla kaldıramaz olmuştu ve yaklaşık altı ay önce Nana hayata gözlerini yumdu. Umuyor ve diliyorum ki, son anlarını, bana Rusça büyük bir şevkle anlattığı o çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinden en mutlu zamanlarını hatırlayarak geçirmiştir. Devri daim, yolu ışık olsun!

gözlerler. Bu yüzden bir kadının bir erkeğe görünüşü, kendisine nasıl davranılacağını da belirler. Bu süreci bir ölçüde denetleyebilmek için kadın bunu kabul etmeli ve benimsemelidir. Kadın benliğinin gözleyici yanı, gözlenen yanını öylesine etkiler ki sonunda tüm benliğiyle başkalarından nasıl bir tutum beklediğini gösterir. Böylece kadının, bir eşi daha bulunmayan bu kendi kendini etkileme süreci onun kişiliğini oluşturur. Her kadının varlığı, kendi içinde nelere "izin verilip nelere verilemeyeceğini" düzenler. Eylemlerinin her biri –amacı ya da dürtüsü ne olursa olsun– o kadının kendisine nasıl davranılmasını istediğini gösteren birer simgedir. Bir kadın tutup bardağı yere atarsa bu o kadının kendi kızgınlığını nasıl ele aldığını, bu yüzden başkalarından nasıl bir davranış beklediğini gösterir. Erkek aynı şeyi yaparsa bu, yalnızca onun öfkesini dışa vurmasıdır. Kadın güzel bir fıkra anlatırsa bu, onun kendi içindeki fıkracıya nasıl davrandığını, elbette fıkracı bir kadın olarak başkalarından ne beklediğini gösteren bir örnektir. Fıkra anlatmak için fıkra anlatmak ancak erkeğin yapacağı bir şeydir. Bunu şöyle yalınlaştırabiliriz: Erkekler davrandıkları gibi, kadınlarsa göründükleri gibidirler. Erkekler kadınları seyrederler. Kadınlarsa seyredilişlerini seyrederler. Bu durum, yalnız erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirler. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye –özellikle görsel bir nesneye– seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur.[2]

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, erkek ruhu ya da zihni temsil ederken kadın ise bedeni üzerinden tanımlanagelmiştir. Bu şekilde kadın ve bedeni üzerinden kurulan bu tekabüliyetin altındaki zemini, kadının doğurgan niteliğe sahip olması, üremeyi gerçekleştiren esas öğe olması ve gelecek nesillerin yetiştirilmesi yükümlülüğünün kadın tarafından gerçekleştirilmesi gibi nedenler oluşturmaktadır. Neredeyse dünyanın her yerinde ve neredeyse tüm zamanlarında, temelde bu eksen üzerinden inşa edilen, kadın ve bedeni üzerinden erkeğin kurduğu sahiplenme ve mülkiyet ilişkisi tüm toplumların gelenek, görenek ve törelerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. 18. ve 19. yüzyılda vuku bulan devrimler çağı sonrası dünyada artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmamasının yanı sıra, kadınların hayatları, ontik[3] nitelikleri ve kendi-

2 J. Berger, *Görme Biçimleri*, çev. Y. Salman, İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s. 46-47.

3 Ontik; varlığın fiziki/somut, özgül, de facto/fiili ve reel varoluşuna dair olarak kullanılan felsefi bir kavramdır.

lerine ait algıları/tanımlamaları da değişim göstermiştir. Bir yanda modernitenin diğer yanda piyasa mekanizmasının ve kapitalizmin tüm dünya sathına yayılması ise bu değişimi başka bir kulvara da taşımıştır.

Kadın ve bedeni; artık bir mülk değilse de, üretim ve tüketim süreçleri içinde nesneleş(tiril)me ve hatta metalaş(tırıl)ma ile karşı karşıyadır. Bu nedenle, modern döneme ait özellikle bedene yönelik disiplin ve denetim politikalarının (ya da diğer bir deyişle biyopolitikaların) uygulanması da sadece üretim ve tüketim sürecini değil, bütünlüklü bir (biyo)iktidarın inşa olanağını sağlayacak zemini de oluşturmaktadır. Bu durumun günümüzdeki getirisi ise, (ağırlıklı olarak, –uzunca bir boya veya bacaklara sahip, ince kemikli, beyaz/açık tenli, sarışın/açık kumral, renkli gözlü, geniş alınlı, küçük burunlu, ince belli– Batılı/Kuzeyli Beyaz kadınları örneklendiren biçimde) –esasında post-kolonyal bir arka plana sahip olan– prototip bir bedene ve prototip bir güzelliğe yapılan vurgu ve bu çizilen resme ait imgelerin her türlü iletişim aracından yardım alarak kadınların ve erkeklerin zihinlerine yerleştirilmesidir. Hatta, bir başka açıdan da, tipik Batılı kadınlar üzerinden çizilen bu prototip güzelliğe olan –özellikle de kolonyalizmin/emperyalizmin etkili olduğu coğrafyalarda daha da yüksek oranlarda görülen– alakanın altında; esasında bu coğrafyalardaki erkeklerin bilinçaltlarındaki kolonyalist ve oryantalist bir yansımanın sonucunda Batılı "beyaz" ve "uygar/medeni" (modern) kadının bir arzu nesnesi halini alması yatmaktadır. Diğer yandan, Batı-dışı dünyadaki kadınlar da bu tutku ile uğraşmak zorundadırlar. Bunun yolu ise bedenlerini reformülize etmekten geçmektedir. Saçını sarıya boyatmaktan estetik operasyonlara kadar çeşitli değişiklikler beklemektedir kadınları bu prototipe uygun bir görünüme sahip olmak için.

Bunlara ek olarak, hiç kimsenin kaçınamadığı, bir biçimde maruz kaldığı ve yoğunluklu olarak etkilendiği bu imajlar/imgeler bombardımanı çok çeşitli sektörlerin doğmasına, yaşamasına ve büyümesine de yol açmaktadır. Bir disiplin ve denetim aracı olmasının yanı sıra, piyasanın devamlılığını hatta büyümesini ve yayılmasını sağlayacak bir imkân da yaratmaktadır. Küreselden yerele tüm dünya üzerinde geçerli bir olgu olmasının yanı sıra, mikro alanlara kadar sızmış da bulunmaktadır. Bu durumda, farklı kültürlerden, farklı coğrafyalardan insanların, özellikle de kadınların, artık tek bir format içine hapsedilip onlara yeknesak bir yaşam tarzı sunulmasının yanı sıra, endüstrileşen bir beden ve güzellik olgusunun edilgen nesneleri haline geldiklerini de söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, aynı coğrafyada yaşamalarına rağmen oldukça farklı toplumsal ve kültürel kodlara sahip kadınların karşılaştığı bir bölge olan Doğu

Karadeniz'de, –belki de bu karşılaşmanın en sık ve en yoğun biçimde yaşandığı bir nokta olan– serhat ilçesi Hopa'da kadınların kamusal alan içindeki özel alanları olan kuaförler üzerinden gündelik hayatları, güzellik ve beden algıları ile kadınlığa ve erkekliğe dair tanımlamalarındaki değişimler, dönüşümler ele alınmaya çalışılacaktır.

Doğu Karadeniz'deki durum

1937 yılında kapanan Sarp Sınır Kapısı'nın 1988 yılında yeniden açılması, hemen hemen tüm Doğu Karadeniz'de ciddi bir dönüşümün de miladı olmuştur. Bu dönüşüm sadece ekonomik veya sosyo-ekonomik değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel/sosyo-kültürel alanda da büyük bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. Bilhassa, başta Gürcistan olmak üzere eski Sovyet coğrafyasından bu bölgeye çeşitli sebeplerle gelen insanlar ile yerlilerin karşılıklı etkileşiminden doğan yeni bir tür sosyalleşme biçimi ortaya çıkmıştır. Esasında yüzyıllardır bir arada yaşamış olan halkların arasına giren sınırlar onları –yaklaşık 50 yıl gibi– kısa bir süre içinde oldukça farklılaştırmıştı. Bir taraf; yerel kültürüne ilaveten Sovyet kültürü ile bilim ve sanatın da baskın olduğu bir eğitim sistemiyle yetişen bir halk haline gelmişti. Diğer taraf ise; geçen yüzyılın başlarından itibaren hayata geçirilmeye başlanan ulus-devlet modelinin inşası süreci sonucunda bölgede yaşayan gayrimüslim halkların topraklarını terk etmelerine sebep olan ve yerinde kalanların da asimile olmasına yol açan politikaların hayata geçirilmesi ile Türkleşmiş ve Müslümanlaşmıştır. Sınır açıldıktan sonra halkların birbirine ne kadar yabancılaştığı ve birlikte geçirilen asırların izlerinin bu kadar kısa bir süre içinde toplumsal hafızalarından silindiğini tecrübe etmek oldukça ilginç bir deneyim olmuştur sınırın iki tarafındaki halklar için de.

Oysa ki sınırın iki tarafında da yoğunluklu olarak hemen hemen aynı kökenden insanların yaşadığı aşikârdır: Gürcüler/Acarlar, Megreller/Lazlar ve Hemşinliler. Aradaki en önemli farklardan biri ise, sınırlar çizilmeden önce daha homojen olan bölgenin; sınırların kapanmasından sonraki süreç içinde dini olarak ayrışmasıdır. Bir taraf Hıristiyanlaşmışken, diğer taraf da Müslümanlaşmıştır. Aynı zamanda, sınırları içinde yaşadıkları devletlerin bu bölgelere yönelik sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel politikaları da insanların gündelik hayatlarında ciddi bir dönüşüme yol açmıştır. Özellikle de, kadınların hayatında. Sovyetler Birliği'nin hüküm sürdüğü bütün coğrafyada kadınların siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel varoluşlarında mühim bir ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye tarafında ise, toplumdaki farklılıkların azal-

ması ve bölgede ortaya çıkan belli bir stereotip (Türk-Müslüman-Sünni) üzerinden tüm ülke yurttaşlarını tek-tipleştirme politikalarının da yoğunluklu olarak uygulanması sonucunda, bölgede –önceden varolandan katbekat fazla bir biçimde– milliyetçi ve muhafazakâr bir yapıya doğru toptan bir kayış baş göstermiştir. Bunun neticesinde de, bu durumdan belki de en çok etkilenen kesim yine kadınlar olmuştur. Türkiye'nin merkezinde –çeşitli dönemlerde çeşitli şekillerde– ortaya çıkan modernleşme veya toplumsal muhalefet hareketleri de periferiye, taşraya ulaşmakta zaman zaman zorlanmıştır. Kadın hakları ve özgürleşmesi temelinde örgütlenen kadın hareketlerinin ülkeye, Türkiye'deki sol ve muhalif hareketlerin tarihine nazaran oldukça geç gelmiş ve ancak merkezde tutunabilmiş olması göz önüne alınırsa, Doğu Karadeniz gibi bir coğrafyada, bu tür örgütlenmeler, özellikle çevre ve ekoloji odaklı yeni toplumsal muhalefet hareketlerinin ortaya çıkmasını takiben varlığa kavuşabilmişler. Bu durum, Doğu Karadeniz'de kadınların gündelik hayatlarına yansıyan hem sosyo-ekonomik, hem de sosyo-kültürel zorlukların çokluğundan rahatlıkla anlaşılabilir.

Tüm bunların ışığında, Doğu Karadeniz'de yaşayan yerli kadınların, yaşamlarına damgasını vuran iki uç olgudan bahsedebiliriz. İlki, neredeyse yüzyıldır, her geçen onyıl daha da kökleşerek varlığını koruyan, ulus-devlet modelinin öngördüğü ve bölgede özenle inşa ettiği milliyetçi-muhafazakâr yapılanma iken, ikincisi dışarıdan gelen iki tür (sınırın diğer tarafından gelen ve ülkenin diğer bölgelerinden gelen eğitimli) yabancı kadınla deneyimledikleri karşılaşma ve sosyalleşme hali. Bu durum elbette ki bir arafta kalma/olma halini de beraberinde getirmektedir; hem de farklı zeminlerden, arka planlardan gelen bu kadınların her biri için. Lakin, bu karşılaşmaların yerele yansıması kendini en çok yerelden kadınların hayatlarında göstermiştir. Bölgede, bilhassa kamusal alanı dolduranların erkekler olduğunu düşünürsek, dışarıdan gelen kadınlarla ilk ilişkiye geçenin de erkekler olduğu söylenebilir. Bu durumun eve, özel alana yansımasının neticesinde de, yereldeki kadının dışarıdan gelen kadınlarla ilk olarak bu ilişkilenme üzerinden bir ilişkiye girdikleri görülmektedir. Bundan dolayı da, ikincil bir ilişkilenme ile başlayan bu sosyalleşme halinin, erkekler üzerinden ilerlemesi her iki taraftaki kadınların yaşamlarına ve birbirlerine dair algılarına yansımıştır. Daha sonraki dönemlerde, kamusal alanda –az sayıda da olsa– varolan kadınların diğer kadınlarla kurduğu ilişkilerde ise hâlâ bu ikincil ilişkilenmeye dair izler çok rahatlıkla görülmektedir. Bu bağlamda, Doğu Karadeniz'de yereldeki kadınların; bir taraftan hem sınırın öte tarafından gelen kadınlara, hem de bölge dışından gelen kadınlara yönelik tavırları hâlâ ciddi önyargı-

lar ve tehdit algıları içerse de, diğer taraftan birincil ya da ikincil olarak onlarla kurdukları ilişkilenme üzerinden ortaya çıkan etkileşimlerin yol açtığı dönüşümlerin yaşamlarında belirleyici olduğu da açıktır. Bilhassa da, beden ve güzellik algılarına, imgelerine dair –özellikle son yirmi yıldır daha yoğunluklu olarak gözlemlenen– dönüşümlerin bu ilişkilenmeler sonucu ortaya çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Haliyle de, mevcut durumun gündelik hayat içinde nasıl ortaya çıktığını ve nasıl bir güzergâh izlediğini anlamak adına pratik bir örnek üzerinden meseleyi ele almanın gerekliliği aşikârdır. Bu sebeple, meselenin, belki de Doğu Karadeniz'in en kozmopolit, –çok çeşitli ilişkilenmeler üzerinden– en çok dönüşüm geçiren, hem ekonomik hem de sosyo-kültürel olarak en hareketli yeri olan Artvin'in Hopa ilçesindeki seyrine bakmak faydalı olacaktır.

Hopa'daki durum

Hopa; Artvin iline bağlı olup, Gürcistan sınırındaki üç sınır kapısından biri olan Sarp Sınır Kapısı'na ev sahipliği de yapan bir serhat ilçesidir. Hopa merkezden Sarp Sınır Kapısı'na olan uzaklık yaklaşık 15 km'dir. Bu nedenle, sınırda yer almanın tüm avantajlarına ve dezavantajlarına sahiptir.[4] Mesela, resmi rakamlarla 25 bin civarında bir nüfusa sahip olduğu ileri sürülse de, bu sayının çok üstünde bir nüfus barındırdığı açıktır. Ayrıca, sınırın yanında ilçede bir uluslararası ve orta ölçekli limanın mevcudiyeti önemlidir. Özellikle de ticari faaliyetlerin yoğunluğu ve yine bunun getirisi olan kozmopolit toplumsal yapı ilçede en dikkate değer olgulardan biridir. Çünkü, hem sınır-ötesinden hem de –yakındaki iller ve ilçeler başta olmak üzere– Türkiye'nin farklı bölgelerinden yoğun bir göç almaktadır. Hopa'nın içinde bulunduğu bölgenin koşulları göz önüne alınırsa; Sarp Sınır Kapısı Gümrüğü, Hopa Limanı, Hopa Devlet Hastanesi, –içinde yaklaşık 2.000 öğrencinin öğrenim gördüğü– Artvin Çoruh Üniversitesi Kampüsü, –yoğun ticaretin bir getirisi olarak– bankalar, Hopa Ticaret Odası ve Hopa Vergi Dairesi gibi özel ve kamu kuruluşlarıyla çeşitli STK'ların yanı sıra ticari müesseselerin mevcudiyeti ile hem kamu hem de özel sektör bazında oldukça yüksek istihdam potansiyeli olan bir yerleşim birimidir.

Bu minvalde, yereldeki insanların yanı sıra dışarıdan gelen yabancılara da istihdam olanağı sağlayabilmektedir. Bu durum, aynı zamanda, ilçeye özgü

4 Ayrıca bkz. Latife Akyüz, "Bir Sınır Kasabası Olarak Hopa", *Karardı Karadeniz*, der. U. Biryol, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 139-160; "Liminal Alanlar Olarak Sınırlar: Türkiye-Gürcistan Sınırında Ekonomik Yaşam ve Etnik Kimliklerin Sınır Deneyimleri", *Toplum ve Bilim*, Sayı 131, 2014, s. 84-104.

bir sosyalleşme pratiğini beraberinde getirmektedir. İster yerelden ve/veya içinde bulunduğu bölgeden, ister ülkenin başka bölgelerinden, isterse de sınır-ötesinden geliyor olsun; her birey karşılaştığı diğer insanlarla bir etkileşime girmekte ve bu da –başka yerlerden farklı olarak, sınıra özgü bir etkileşimin doğduğu– ilçenin kendine has bir toplumsal ve sosyo-kültürel yapılanmaya sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Bilhassa, Türkiye sınırları içinde; metropoller hariç olmak üzere, taşrada, farklı pasaportlara sahip veya farklı etnik gruplardan, farklı dinlerden ya da farklı toplumsal ve sosyo-kültürel arka plandan gelen insanların bir araya gelmesi –sınır bölgeleri haricinde– çok da rastlanır bir husus değildir. Hopa, bu minvalde, bu türden bir görüngünün –kendi özgül doğası içinde– ortaya çıktığı yerlerden biridir.

Bu durumun en aşikâr biçimde yansıdığı alanlardan biri de sokaktır. Çünkü, sokak belli ilişki örüntülerinin ortaya çıktığı, yaşadığı, devam ettiği, genişlediği ve belli zamansal-mekânsal sınırlar içinde konumlandığı toplumsal bir mekânsal alandır.[5] Diğer kamusal alanların aksine sahip olduğu kurallar konumlandığı bölgeye ve günün saatine göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlam içinden bakıldığında görülecektir ki sokak esasında eril bir mekândır. Belki de görünürde iki tarafın da serbestçe kullandığı bir alan olmasına rağmen aslında kadın, erkeğin izin verdiği ölçüde sokakta vardır. Sokak, erkek için bir yaşam alanı oluştururken, kadın için iki mekân arasında ihtiyaç duyduğunda kullanacağı bir iletim/ulaşım mekânıdır. Bu durum Hopa için de geçerlidir. Hopa sokaklarının erkek yoğunluklu maskülen yapısı, özellikle taşra deneyimi çok fazla olmayan dışarıdan gelen Türkiyeli kadınların dikkatini ilk celbeden husus olmaktadır. Gün içinde –küçüklü, büyüklü gruplar halinde– kâh gezinerek, kâh ayakta dikilerek, kâh oturarak, kâh gelen geçene bakınarak, kâh sohbet ederek, kâh yemek yiyerek, kâh çay içerek zaman geçirdiği Hopa sokaklarında erkeklerin kitlesel ve zamansal olarak oldukça yoğun bulundukları rahatlıkla gözlenebilir. Fakat, sokaklardaki kadınların davranış stilleri hızlı, seri ve ivedi bir biçimde bir yerden bir yere gitmek şeklinde olmaktadır. Bunun, ister istemez Hopa'da kamusal alanın yapılanmasına, gündelik yaşama ve sosyalleşme biçimlerine ciddi bir etkisi olmaktadır.

Bu sebeple, erkekler genellikle diğer insanlarla sosyalleşme deneyimini birincil ilişkilenmeler üstünden yaşamaktadırlar. Çünkü sokağı ve kamusal alanın büyük bir kısmını erkekler teşkil etmektedir. Kadınlar ise, erkeklerden kalan ya da kendilerine ayrılan/açılan/verilen alanlarda varlar. Bu bağlam dahilinde de, bu sosyalleşme halini erkekler çoğunlukla ilk elden ya-

5 R. W. Cornell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, çev. C. Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 198.

şar iken, kamusal alanda çok fazla yer almayan ya da yavaş yavaş –daha fazla– yer almaya başlayan kadınların daha ikincil ilişkiler üzerinden yaşadıkları gözlemlenmektedir. Genellikle bu tür bir ikincil ilişkilenme durumunda aracı konumda yer alan aktör ise erkekler olmaktadır; kamusal alandaki baskın varoluşları nedeniyle. Lakin, ister birincil düzeyde, isterse ikincil düzeyde olsun, her türlü sosyalleşme hali her bir birey üzerinde çeşitli şekillerde dönüştürücü bir etki taşımaktadır. Bunun en bariz örneği ise Hopa'da yaşayan kadınların yaklaşık son 25 yıldır, özellikle kendilerine ve diğer kadınlara dair, beden ve güzellik algısı üzerinden tecrübe ettikleri değişim ve dönüşümdür. Dolayısıyla, bu durumu anlamak için, belki de kadınların kamusal alan içindeki özel alanlarından biri olan kuaför ve güzellik salonlarında yaşananlara bakmak faydalı olacaktır. Bu minvalde, Hopa'daki kadın popülasyonunu temelde üç gruba ayırıp incelemek yerinde olur.

İlk olarak, Hopa'da doğmuş, büyümüş olmasının yanı sıra, ailesinin kökleri de bu coğrafyaya dayanan kadınlardan bahsedilmeli. Hopalı kadınları, aynı zamanda, etnik aidiyetlerine göre kategorize etmek mümkün elbette; Laz, Hemşinli ve Poşa/Domlar şeklinde sınıflandırabiliriz. Laz kadınları, daha çok sahil kesiminde yaşayıp da, zamanında Lazona ya da Lazistan olarak adlandırılan –esasında Çayeli'den Batum'a kadar olan– bu coğrafyada yüzyıllardır yaşayan bir halkın üyeleridir. Hopa'da ise, sahil ve sahile yakın köylerde yaşayıp, bugün bu bölgedeki toprak mülkiyeti üzerinden rant gelirine sahip bir kesimdir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri devlet ile iyi ilişkiler içinde olan Laz halkı, bunun getirisi olarak yıllar içinde hem bölgede önemli bir rol oynamış, hem de devletin içinde önemli görevlere gelmişlerdir. Ayrıca, bir nebze de olsa, bölgede mevcut olan milliyetçi-muhafazakâr yapının taşıyıcısı ve koruyucusu olagelmişlerdir. Laz kadınları ise bu resim içinde; –diğer halklara göre– aristokratik ve zengin bir arka plandan gelip, çok erkenden kente gidip öğrenim görmüş ya da çalışmış ve erken kentlileşmişlerdir. Fakat, sınıfsal olarak, Hopa'daki sermayeyi yoğunluklu olarak yıllardır elinde tutan Laz erkeklerinin yanında, bu hususta çok da söz hakkı olmadan yaşamını sürdürmüş ve genellikle de toplumsal yapılanma içinde daha ikincil bir rol üstlenmişlerdir. Son 20 yılda yeni neslin daha aktif ve atak olması ile Laz kadını profili değişmeye başlasa da, yine de genel olarak kamusal alan içinde Laz kadınını kendi halkından erkekler kadar çok görmek mümkün değildir. Güzellik ve beden algılarının ise sermayeye, zenginliğe ve paraya hâkim olan erkeklerin –özellikle sınır ötesinden gelen– diğer kadınlarla olan ilişkilenmeleri üzerinden ortaya çıkan bir tehdit algısı sebebiyle bir hayli değişikliğe uğradığını söylemek mümkündür. Kamusal alanda varolmak

çabası yerine kendilerine tahsis edilen özel alanlarında kalıp da bu tehdit algısı ile mücadele etme stratejileri geliştirmeleri çoğunlukla kendi bedenleri ile yoğun bir biçimde ilgilenmelerini beraberinde getirmiştir. Her an güzel, alımlı ve bakımlı olacaklarını düşünerek saçlarını sarıya boyatmaktan ya da her gün fön çektirmekten, diyet yapmak veya düzenli spor salonuna gitmekten tutun, bedenlerini –genel olarak dayatılan– "standartların" içine sokmaya dair bir çaba içine girmelerine, hatta estetik ameliyatlara yönelmelerine kadar varan stratejileri hayata geçirmeye çalışmaktadırlar.

Hemşinli kadınlar ise yine bu profile yakın bir resim çizmelerinin yanı sıra, kendi sosyo-kültürel kodlarının getirdiği önemli farklara da sahiptirler. Hemşinliler, Hemşin/Çamlıhemşin ve Hopa başta olmak üzere, yine Lazona bölgesinde yaşayan bir halktır. Lakin, bilhassa Hopa'da, Lazlardan farklı olarak daha dağlık bir bölgede yüzyıllarca ikamet etmiş ve sahilde yer alan içe merkezlerine oldukça geç yerleşmişlerdir. Bunun getirisi olarak da, kendilerine özgü sosyo-kültürel kodları muhafaza etmişlerdir ve halen de bu kodlara göre yaşamlarını sürdürmektedirler. Lazlara göre, daha güçlü ailevi bağlara sahiptirler ve daha kolektif, daha bir arada, daha kalabalık bir yaşam tarzını benimserler. Hemşinliler, köyleri ve köydeki yaşam tarzları ile bağlarını hem sosyo-ekonomik, hem de sosyo-kültürel bazda ciddi bir şekilde diri tutmaktadırlar. Bu nedenle, Hemşinliler toplumsal cinsiyet ilişkileri bakımından daha muhafazakâr bir cemaat içinde yaşam sürdürmektedirler.

Diğer taraftan ise, sol gelenek içinde önemli bir geçmişe sahip olan Hopa'da sol hareketi oluşturan esas kitlenin Hemşinlilerden oluştuğu görülmektedir. Kemalist paradigmaya Lazlar kadar entegre olamayan, hatta alsine devlet ile ilişkilenme düzeyini minimumda tutma istekleri ve devlete karşı takındıkları muhalif tavırları nedeniyle Hemşinlilerin sol hareket içinde esaslı bir yerlerinin olduğu aşikârdır. Hem genç hem de yaşlı nüfus içindeki sol/muhalif damarın güçlü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Lakin, Hopa'daki politik spektrum içinde daha aktif yer alan Laz kadınlarına göre, Hemşinli kadınların politik hayata katılım koşulları daha sınırlı ve oranı da dahaazdır. Kamusal alandaki mevcudiyetleri ise son dönemde ağırlıklı olarak rakliyat ve eğlence sektöründe iş yapan Hemşinli erkeklerin destekleri veyaaçtıkları alan sayesinde, sınıfsal koşulların yönlendirmesiyle ve belli bir oranda çalışma hayatına girmeleri ile mümkün olmaktadır. Yerel kadınların, aynı etnik gruptan erkeklerin yabancı kadınlarla kurduğu ilk elden ilişkilenmenin yarattığı tehdit algısıyla örülen –kadınlar arası– sosyalleşme sürecineticesinde, bilhassa genç jenerasyon üzerinde ciddi bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Özellikle, Hemşinlilerde görülen –Lazlara göre– daha erken yaş-

larda yapılan evliliklerin bu tehdit algısından etkilenmesi sonucu Hemşinli kadınlar da güzellik ve beden hususunda yeniliklere oldukça açık durumdadırlar. Fakat, ilçede Lazlara göre sosyo-ekonomik olarak daha çok orta ve alt sınıfı oluşturan bu topluluğa mensup kadınların bu alandaki seçimlerini de sınıfsal konumları oldukça etkilemektedir. Sınıfsal konumlanmaları üzerinden, Hemşinli kadınların kuaföre gitme, bakım/makyaj yapma, bedenine ve güzelliğine dikkat etme pratikleri değişiklik göstermektedir. Diyet, spor ya da estetik operasyon gibi opsiyonların nadir görüldüğü bu kesimden kadınlarda, bedene dayatılan standardizasyon da görece daha az makbul kabul edilmekte, bedeni bu standartlara göre disipline etme eğilimi daha kısıtlı bir oranda mevcut bulunmaktadır.

Hopa'nın yerelinde diğer bir etnik grup ise, Poşa veya Dom olarak adlandırılan insanlardır. Poşalar, ağırlıklı olarak mülksüz yoksul kesimi oluştururken, bir biçimde zenginliği/sermayeyi paylaşan Laz ve Hemşinlilerin yanında çalışan kimselerdir. Bu açıdan, hem sosyalleşme içinde hem de diğer kadınlarla ilişkilenme açısından etkiye açık olsalar da yoksulluğun getirdiği bir arafta kalma halini de yaşamaktadırlar. Özellikle, Hopa'daki hizmet sektöründe asgari ücretle çalışan genç kadınlar için daha fazla geçerlidir bu. Bu nedenle de, üretilen ve dayatılan güzellik ve beden imajlarına karşın, bu halkın kadınlarından daha olgun yaşlarda olanları herhangi bir değişim ve dönüşüm hali göstermeseler de, genç kadınlarda profesyonel destek almadan da olsa bakımlı olma halinin var olduğu söylenebilir.

İkinci olarak, başta Gürcü kadınlar olmak üzere eski Sovyet coğrafyasından gelmiş kadınlardan bahsedilebilinir: Gürcü, Ermeni, Azeri, Rus, Ukraynalı ve Orta Asya coğrafyasından kadınlar... Bu kadınların Hopa'daki yaşamlarına dair çok fazla şey söylenebilir. Çok çeşitli sebeplerle Hopa'dalar. Kimi evlilik yoluyla gelmiş, kimi çalışmak için, kimi de ticaret yapmak için. Çalışanlar ise, yine çok farklı alanlarda iş bulmakta ve çalışmaktalar. Kimi –otellerde, barlarda, lokantalarda ya da gündelikçi olarak evlerde– temizlik yaparken, kimi yaşlı veya çocuk bakmakta, kimi seks işçisi olarak çalışırken, kimi de bildiği lisanlar nedeniyle dükkânlarda, mağazalarda tezgâhtar olarak çalışmaktadır. Çalıştıkları yerlerde çoğunlukla erkeklerle muhatap olmakta ve Hopa'daki diğer kadınlarla çok az ilişkilenmektedirler. Erkekler üzerinden gelişen bu ikincil ilişkilenme sonucunda, Hopa'daki diğer kadınların deneyimledikleri tehdit algısına, özellikle seks işçiliği nedeniyle, bir de önyargılar eklenmiştir. Çünkü sınır-ötesinden gelen kadınlar, hangi nedenle gelmiş olurlarsa olsunlar, hayatlarını nasıl devam ettirirlerse ettirsinler, hepsinin belki de ortak özelliği her daim bakımlı ve kadınsı olma çabalarıdır: dün-

yalarının merkezine bedenlerini, "kadınsılıklarını", cinselliklerini ve erkeklerle olan ilişkilerini koyarak... Bu uğurda da, hemen hemen her türlü müdahaleye açık olduklarını söylemek gerekir. Günlük veya düzenli olarak kuaföre giderek saç ve vücut bakımı yaptırmaktan ve/veya takma ürünler kullanmaktan, botoks ve/veya estetik operasyon yaptırmaya kadar çok çeşitli opsiyonlara açık oldukları rahatlıkla görülmektedir. Eski Sovyet coğrafyasından gelen kadınların hemen hemen hepsinde var olan bu durum yerli kadınların alışık olmadıkları bir tecrübe olmuştur. Bu nedenle, sınır ilk açıldığında bu tür bir beden ve güzellik imajı ile karşılaşan Hopa sakini erkeklerin ve kadınların yaşadıkları şoku atlatmaları zaman almıştır. Hâlâ da, bir nebze bile olsa, bu şokun etkileri Hopa'nın toplumsal yapılanması içinde hissedilir düzeydedir.

Son olarak da, şu kategorideki kadınlardan bahsedilebilir: Devlet memurluğu kadrosu ile gelenler; çevre ilçe ya da illerden çalışmaya gelenler, Türkiye'nin her yerinden üniversitede okumaya gelenler veya evlilik sebebiyle gelenler. Bu kadınlar, bir taraftan kendi sosyo-kültürel kodlarına sahiplerken, diğer taraftan Hopa'daki diğer insanlarla ilişkilenme üzerinden etkisi altında kaldıkları sosyo-kültürel kodlarla karşılaşmışlardır. Hem bir sınır bölgesi olmasının, hem de bir taşra olmasının (ki küçük bir cemiyet/cemaat yaşamı içinde muhafazakâr kodların önemini arttırarak) getirdiği arafta kalma haline dışarıdan gelen kadınların bir de kendi farklı sosyo-kültürel kodları eklenince, bu durum biraz daha karmaşık hale gelmektedir. Genellikle, kadınların önündeki tercihler; ya uyum sağlama ya da uyumsuzluğu kabul ederek kendi yaşam tarzlarına göre ve kendisi gibi insanlardan oluşan bir çevre yaratmak oluyor. Bununla beraber, beden ve güzellik algısı, tercihine rağmen çok değişiklik göstermeyebiliyor da aynı zamanda. Çoğunlukla, dışarıdan işleri/meslekleri/öğrenimleri nedeniyle gelen kadınlar da zaten yaşam tarzları gereği oturmuş bir beden ve güzellik algısına sahip oluyorlar ve bu tutumlarını devam ettirme gibi bir eğilim içinde bulunuyorlar. Kamusal alanda işleri/meslekleri/öğrenimleri nedeniyle diğer kadınlarla ve erkeklerle ilişkilenen bu kadınlar, bu ilişkilenmelerden ortaya çıkan sosyalleşme süreçlerinden diğer tarafa göre daha az etkilenmekte, velakin karşı tarafı daha çok etkilemektedirler. Evlilik yoluyla dışarıdan gelen kadınların da, yine aynı şekilde, içinden geldikleri sosyo-kültürel kodlara, arka planlarına sadakat konusunda istikrarlı oldukları söylenebilir. Bir anlamda, hem sınırın açılması ile yaşanan o kırılma anı dışarıdan gelen kadınların belleklerinde mevcut değil, hem de diğer kadınlarla genellikle erkekler üzerinden değil de işleri/meslekleri ve kamusal alandaki varoluşları üzerinden daha çok birinci elden bir ilişkilen-

me yaşamaktalar. Bunun getirisi olarak da, dışarıdan gelen kadınların beden ve güzellik imgelerinin, daha çok kendi sosyo-kültürel kodları ve –özellikle medya aracılığıyla– daha yaygın bir biçimde dayatılan beden ve güzellik imajları üzerinden oluştuğunu söylemek mümkün.

Hopa'daki tüm kesimlerden kadınların gündelik hayattaki beden ve güzellik algısına dair olarak kuaförlerle yapılan görüşmelerde ise oldukça ilginç bir resim çıkmaktadır ortaya. Üç görüşmenin ikisi Hopa Merkez'de yapılmışken, biri de –Hopa'ya bağlı ve sınıra daha yakın olan– Kemalpaşa beldesinde yapılmıştır. Hopa Merkez'deki kuaförden biri Hemşinli iki kuzen, Emine ve Sevgi tarafından yaklaşık 20 yıldır işletilen "Cihan" kuaför salonu iken, diğeri –Artvin'in başka bir ilçesi olan ve ağırlıklı olarak (Müslüman) Gürcülerin yaşadığı– Borçka'dan gelen Cihan isimli bir erkek kuaförün çalıştığı ve Hopalı bir kadın olan Hediye ile ortak işlettiği "Altın Makas" kuaför salonu idi. Kemalpaşa'daki ise, yine Kemalpaşalı olan Refiye'nin işlettiği "Empo" kuaför; ki bu işi yaklaşık 30 senedir burada yapan bir Laz kadın kuaför Refiye. Görüşülen kişilerin ait oldukları etnik grup bilgisi ise önemli; çünkü görüşmelerin yapıldığı kuaförlerin de belirttiği gibi, genellikle her bir etnik grubun kadınları kendi etnik aidiyetinden kuaför/kuaförler tercih etmektedirler. Bunun yanında, başka bir ilginç nokta ise, Hopa'da bulunan (18'i Hopa Merkez'de, 3'ü Kemalpaşa'da olmak üzere) 21 kuaför salonundan birkaçında erkekler çalışırken, –belki de büyükşehirlerin aksine– kadınlar çoğunlukla kadın kuaför tercih etmektedirler. Kuaför salonlarında çalışan çırakların dahi genç kadınlar olduğu görülmektedir. Ve yine, görüşülen kuaförlerin de anlattığı gibi, bir şekilde çevre ilçelerden ya da illerden veya Türkiye'nin başka bölgelerinden gelen kuaförlerin ya çok fazla tutunamayıp gitmeleri ya da yerelden biri ile ortaklık kurarak işlerini sürdürebilmeleri de ayrı bir ilginç durumdur. Yerel halkın içinden gelen kuaförlerin, ait oldukları etnik grubun ya da –ailevi bağlar veya hemşehrilik bağları üzerinden– ilişkilendikleri kimselerin üzerinden kurdukları bağlantı sayesinde müşteri edindikleri ve tuttukları görülmektedir. Diğer bir ilginç nokta ise, bu üç kuaför salonunda çalışan kişilerin hepsi çıraklıktan gelmektedirler. Mesleğe başlama aşamasında herhangi bir eğitimden geçmeyip de genç yaşlarında başladıkları bu işi zaman içinde öğrenen ve sonradan çeşitli eğitimler ya da sertifikalar alan kimselerdir bunlar. Bundan dolayı, bu meslekte insan ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu bilmekte ve ona göre davranmaktadırlar.

İster sınır-ötesinden olsun ister Türkiyeli olsun, dışarıdan gelen kadınlar hususunda, bu durum biraz değişiklik göstermektedir. Her iki kesimden kadınların da kuaför seçimleri; ya çevrelerinde ilişkilendikleri insanlar üzerin-

den şekillenmekte ya da ikamet ettikleri yere göre belirlenmektedir. Bunun dışında, görüşmelerden bağımsız bir gözleme dayanarak ifade edilebilir ki, özellikle sınır-ötesinden gelmiş ve seks işçisi olarak çalışan kadınların kuaförlere sıklıkla gidiyor olmaları, onları sürekli belli bir kuaför salonuna gidip de veresiye yazdırmaya yöneltmiştir. Zaten, çoğunluklası sınır-ötesinden gelip, temizlik ya da bakım hizmetinde çalışan kadınlar değil ama seks işçiliği yapan ya da evlilik nedeniyle Hopa'da ikamet eden yabancı kadınlar yoğunluklu olarak kuaför salonlarını ziyaret etmektedirler. Hopa'ya işi/mesleği nedeniyle gelen Türkiyeli kadınlar da yine aynı şekilde diğer hemcinslerine göre daha sık kuaför salonlarını ziyaret etmektedirler. Süekli olarak belli bir kuaför salonuna hatta belli bir kuaföre gidilmesi ise kadınların makasından veya hizmetinden memnun kaldıkları kuaföre karşı geiştirdikleri yaygın ve ortak bir tutum olsa gerek.

Mesela, görüşme sırasında Cihan'ın da dediği gibi kuaförsalonları kadınlar için adeta ev dışında bir sığınak gibi; hem rahatça hareket edebildikleri hem de bakımlarını yaptırdıkları... Cihan'ın belirttiği gibi,mesela özellikle yazın kuaförün bahçesinin de olmasından dolayı kadınlar uraya gelip, daha uzun zaman geçirebiliyorlar. Ayrıca, bir kafeye gitse içtiği çayın parasını ödeyecek iken Cihan'ın kuaför salonunda hem oturup çayını, kahvesini içiyor, hem muhabbetini ediyor, hem de bakımını yaptırıyo: Bundan dolayı kadınların kuaför salonlarında zaman geçirmeyi daha çok tercih ettiklerini belirtiyor Cihan. Bu arada, belki de Hopa'daki kadınların hepsinin ortak buluşma mekânı da ortaya çıkmış oluyor. Kadınlar diğer kesimlerden kadınlarla burada karşılaşıyor, tanışıyor ve –Hopalı kadınlar ve Türkiyeli yabancı kadınlar arasında daha çok olmak üzere– birincil elden bir soyalleşme imkânı doğmuş oluyor. Bu sırada, birbirleri üzerinden beden ve güellik algıları/imgeleri değiş-tokuşu da yapıyorlar. Birbirleri üzerinden kenilerini, bedenlerini, güzelliklerini, yaşamlarını, tercihlerini yeniden inşa ediyorlar.

Ayrıca, görüşmede Sevgi ve Emine, Hopa'daki kadınların güzellik ve kişisel bakım konusundaki taleplerinin bu kadar artmasının 0 yıl önceye dayandığını ve bunun sebebinin Hopa'daki ekonomik refahın artmasına bağlı olduğunu belirttiler. Emine'nin kuaförlüğe başlaması 14 yaında dayıoğlu ve amcaoğlu tarafından iradesine karşıt bir biçimde kuaföre çırak verilmesi ile başlamış. Buradan da anlaşılacağı gibi, Hopa'da aile bağlarısıkı, güçlüdür ve ikincil akrabaların dahi bireylerin yaşamları hakkında söz hakkı vardır. Ayrıca, Sevgi de, Emine de ilk çıraklığa başladıklarında köyde yaşarken, zamanla işlerinde ilerledikçe Hopa Merkez'de ikamet etmeye başlamışlar. Şimdi de Batumlu, Gürcü Müslüman genç bir kadın çırak çalıştırıyorlar yanlarında.

Sınır-ötesinden gelen yabancı kadın müşterilere dair soruları açıkyürekliliklе cevaplayıp, çok farklı milletlerden düzenli müşterilerinin olduğunu, onlarla çok iyi anlaştıklarını, onlara karşı herhangi bir önyargıya sahip olmadıklarını, hatta arada sohbet ettiklerini, dertleştiklerini de söylediler. Ayrıca, Hopa'daki toplumsal ve ahlâki dönüşümün sebebinin de ekonomik olduğunu ve sınırın öte tarafından gelen kadınlarla ve/veya erkeklerle ilgili olmadığını belirttiler. Hatta, eskiden, bundan 20-25 sene önce, Hopa'da kadınların yaşamlarının daha kısıtlı olduğunu fakat şimdi kadınların daha rahat hareket edebildiğini, yaşayabildiklerini anlattılar. Bunun sebebinin ise esasen dışarıdan gelen kadınlar ile deneyimledikleri sosyalleşme sonucunda ortaya çıkan modernleşme olduğunu ifade ettiler. Bunlara ek olarak, ilginç bir biçimde, insanların yoğun bir biçimde kullandığı anacadde üzerinde hemen düzayak, girişte ve insanların görüş alanında olan salonun mahremiyeti konusundaki soruya ise "erkek berberleri de açık" diye cevap vererek kadının kamusal alandaki mahremiyetine dair bir kıyaslamayı gündelik yaşamda erkeklerin tecrübe ettiği benzer bir deneyimi örnekleyerek yapmayı uygun gördüler.

Bunun yanında, Kemalpaşa Halk Eğitim Merkezi'nde 10 yıldır kuaförlük eğitimi de veren Refiye ise, genç yaşında bir başına Erzincan'a gidip bir kuaförün yanında 2-3 sene çalışarak öğrendiği mesleğine ait ustalık belgesini sonradan kuaförlerden oluşan bir heyetin karşısına çıkıp da almış. Yaklaşık 30 yıldır Kemalpaşa'da kuaförlük yapıyor ve ilk başlarda burada hiç kuaför yokmuş. Hatta erkekler dahi müşteri olmak istemişler Refiye'ye. Yaklaşık 25 yıldır aynı yerde çalışıyor ve bu zaman içinde aslında çok da büyük bir değişim olmadığını belirtiyor. Müşterileri olarak yerelden kadınların geldiğini ama sınır-ötesinden gelen kadınların çok fazla salonuna gelmediğini, tek tük olduğunu söylüyor. "O bize göre değil" diye de ekliyor. Ayrıca, sınır-ötesinden gelen yabancı kadınların Hopa'daki kuaför salonlarını tercih ettiklerini çünkü oradaki salonlarda çok çeşitli –takma ürünler gibi– opsiyonların olduğunu ve sınır-ötesinden gelen yabancı kadınların ise daha çok bunu istediklerini de anlattı. Bunun yanında, şehre dışarıdan gelen kuaförlerin kuaför salonu açtıklarını ama tutunamadıklarını belirtti. Şu an Kemalpaşa'daki üç kuaförden biri kendisi, bir diğeri eltisi iken, ötekinin ise yine yerelden –Sarp Köyü'nden– Laz bir kadın olduğunu anlattı. Tüm kuaförlerin kadın olmasının sebebi olarak da, eğer kuaför erkek olsa kadınların salona gelmeyeceklerini gösterdi. Bunun yanı sıra, bölgede değişim gösteren beden ve güzellik algısına dair olarak; sınır-ötesinden gelen yabancı kadınlara meyleden erkeklerin değil, onların eşlerinin hatalı olduğunu ifade etti. Yereldeki kadınların çok bakımsız olduklarını ve kendilerine, bedenlerine, güzelliklerine özen

göstermediklerini anlatırken; erkeklerin de doğal olarak daha güzel, daha bakımlı olan yabancı kadınlara meylettiklerini iddia etti. Ama son dönemde bunun da değişmeye başladığını ve yereldeki kadınların daha yoğun bir biçimde bakımlarına, güzelliklerine dikkat ettiklerini anlattı. Mesela, Halk Eğitim Merkezi'nde verdiği kuaförlük kursuna gelenlerin genelde yerelden kadınlar olduğunu ve çalışmak, kuaför salonu açmak için değil de evlerinde kendi kişisel bakımlarını yapmak için bu kursa devam ettiklerini ifade etti. Sınır-ötesinden gelen yabancı kadınların yereldeki kadınların yaşam tercihlerine ve tarzlarına olan etkisini bu şekilde görmek mümkün. Mesela, Refiye yakın zamanda salona gelen bir kadın müşterinin "Eşim, Batum'a, Ruslara gidiyor; beni sarı yap!" gibi bir talepte bulunduğunu ama saçını evde kendi kendine sarıya boyamaya çalıştığını, yapamayınca kuaföre geldiğini, saçın çok fazla işlem nedeniyle yandığını anlattı. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, yereldeki kadınların, erkekler ile sınır-ötesinden gelen yabancı kadınlar arasındaki ilişkilenme üzerinden edindikleri tehdit algısı bazen beden, güzellik ve kişisel bakıma dair dönüşümün uç örneklere varabilmesine sebep olmaktadır.

Hem sınırda, hem taşrada yer almanın avantajları ve dezavantajlarını belirgin bir biçimde hisseden Hopa özelinden çeşitli kesimlerden kadınların birbirleri ile girdikleri –kimi zaman birincil, kimi zaman ikincil– sosyalleşme süreçleriyle ortaya yeni türden beden ve güzellik algıları çıkmıştır ve bu algının gündelik hayata yansımalarını anlamak için ele alınması gereken alanlardan biri de kuaför veya güzellik salonlarıdır. Kamusal alan içinde yer almasına rağmen kadının aynı zamanda bir nevi özel alan gibi de gördüğü, algıladığı kuaför salonları, sadece günümüzün değil, kadının bedeni üzerinden disipline edilmeye, denetim altına alınmaya çalışıldığı son bir asrın, belki de en önemli mekânlarından biridir. Gençlik, güzellik, sağlıklılık, alımlılık, bakımlılık ile kadını tanımlamaya çalışan tüm kavramsallaştırmaların vücuda geldiği mekânlardan biridir aynı zamanda. Özellikle son dönemlerde, çok farklı kesimlerden (mesela tesettürlü/kapalı) kadınlara hizmet veren ve/veya saç ve vücut bakımı, makyaj, takma/protez türünden ürünler, epilasyon, peeling, masaj, sauna, botoks, estetik operasyonlar, kozmetik ürünler satışı, vb. gibi daha komplike bir hizmet anlayışına sahip güzellik salonlarının ortaya çıkması, bir sektör haline gelmesi kadın bedeninin standardizasyonu hususunun hangi boyutlara vardığını da göstermektedir. Çünkü, bu bağlamda, "[k]adınları heteroseksüel arzunun nesneleri olarak cinselleştirme süreci [...] kadının çekiciliğinin standartlaştırılmasını içerir [ve b]unun etrafında bir gerilimler ve çelişkiler karmaşası bulunur."[6]

6 Cornell, s. 199.

Lakin, bir yandan kadın bedeninin içine girdiği iktidar ve tahakküm ilişkileri üzerinden nesneleştirilmesi, hatta metalaştırılmasını deneyimlerken, diğer yandan kadının belki de kamusal alanda kendine ait mekânı olarak addedebileceğimiz kuaför salonları üzerinden kadınların kendilerini ve bedenlerini tanıma, tanımlama, ifade etme imkânlarını da görebilmek mümkündür. Kuaför salonları, kadınların bedenleri üzerindeki iradelerinin onlara bırakılmasına ve bedenleri ile arzu ettikleri şekilde kuracakları ilişkinin yolunun açılmasına da kapı aralamaktadır. Kadın bedeninin ve güzellik algısının prototipleşmesinin karşı ucunda duran ve bedeni ve onunla kurulan ilişkilenmeyi yadsıyan anlayış da aynı şekilde tahakkümcü bir içerik taşımaktadır. Belki de binyılların sorunu olan beden-zihin dikotomisine verilecek en güzel cevap, belli prototipler veya stereotipler üzerinden bedenin fetişleştirilmesi veya bedeni yok sayıp zihni kutsayan bir tutum üzerinden kadınların kendi bedenleri ve zihinleri üzerindeki kararlarını, iradelerini gözardı eden yaklaşımlara karşı kadınların kendi tercihlerini yapmalarını sağlayacak alanı açmak olacaktır. Bu nedenle, varolan sisteme ve onun kılcal damarlarına kadar sirayet etmiş iktidar ilişkilerinin başta kadınlar olmak üzere tüm insanlar üzerindeki etkilerini hiçe sayan bir ihtimalin varlığından söz etmek tabii mümkün görünmemektedir. Fakat, diğer yandan da, binyıllardır adına konuşulan kadınların artık söz hakkı alıp kendi adına konuşma zamanı gelmiştir; isterse rujuyla, rimeliyle, isterse de yataktan kalkıp geldiği haliyle.

"O Paraya Öküz Alırız!": İstanbul Kuaför Salonlarında Gelin Başı ve Diğer Düğün Hazırlıkları

Merin Sever - Merve Öztürk

"Gelin başı" gelin, gelinin annesi, kız kardeşleri ve benzer yakın akrabalarının da saçının yapılması, gelinin ağda, manikür, pedikür ve makyajı gibi hazırlıkları kapsayan ve çok bilinen bir terim. "Nişan başı", "kına saçı" gibi minör versiyonları da var. Gelin hamamı geleneğinden başlayıp bugün beş yıldızlı otellerin odalarına çağırılan "profesyonel saç tasarımcısı" ve makyöz/rlere varan yolda hizmetin amacı aynı: Gelini mümkün olduğunca güzelleştirmek. Ancak neyin güzel bulunduğu zamana ve içinde bulunulan sosyal tabaka ile coğrafyaya göre değişiyorken hizmet de aynı kalmıyor haliyle... Bu değişim, hem içeriğin neleri kapsadığına, hem de fiyatlara yansıyor. Yani, önceki zamanlara kıyasla gelinlere daha fazla hizmet sunuluyor, çünkü bugün hizmet karşılığında daha fazla para ödemeye hazır daha çok müşteri var. Kadınların iş hayatındaki etkinliklerinin artması ve ekonomik olarak görece özgür olmaları, onların hem genel anlamda kuaförlerle buluşma sıklığını arttırmış, hem de neye ne kadar para ödeyeceklerine kendilerinin karar vermesini kolaylaştırmış durumda.

Yine de, düğün söz konusu olduğunda, geleneksel olarak bu hizmetin bedelini damat tarafının ödemesi bekleniyor. Biraz da bu sebeple, gelin başının nerede yaptırılacağı aileler arası bir savaşa dönüşebildiği gibi, kayınvalide ve görümcelerin konuya fazlasıyla dahil olabilmelerine ve sürecin gelin açısından hüsranla bitmesine de sebep olabiliyor. Damatlar için ise bu hizmetin normal ederinin katbekat üstünde olması, meseleyi daha da manasız ve can sıkıcı kılıyor. Şakayla karışık da olsa, gelin başı paketleri için talep edilen parayı duyunca birçok insanın aynı ağızdan "O paraya öküz alırız!" demesi te-

sadüf değil. Elbette bu hizmetin sabit bir fiyatı yok; diğer hizmetler için bir fiyat belirleyen kadın kuaförleri esnaf ve meslek odalarının fiyat tablosunda bu hizmet karşılığının boş bırakılarak "pazarlığa tâbi" tutulması belirgin bir gösterge. Bizim de bu fiyatın neye göre belirlendiğini bulabilmek için farklı semtlerdeki, farklı müşteri kitlesine hitap eden, değişik büyüklükteki salonlarla görüşmemiz gerekti. Bizi bu görüşmelerde en çok şaşırtan şey, hizmetlerin geçmişe göre hızla artan çeşitliliği, fiyatlar arasındaki uçurumlar (arada yalnızca iki sokak olan kuaförlerin bile fiyatları çok değişebiliyordu) ve bu fiyatları belirlemedeki kriterlerin muğlaklığıydı. Dolayısıyla, bunun artık yalnızca semtle belirlenemeyeceğini fark ettik. İkinci olarak, yalnız genç yaşta ve/veya çeşitlenen hizmet talebine uyum sağlamış kuaförlerle değil, bu işi daha geleneksel biçimde yapmış/yapan kuaförlerle de görüşmek, bize dönem açısından bir kıyaslama yapma şansı sundu. Bu, aynı zamanda kadınların değişen tercihlerini ve kuaförlerin de onları daha farklı seçeneklere yönlendirdiğini görmemizi sağladı.

Moda, güzellik, gelinler: Değişen anlayışlar

1940'lara kadar Türkiye'de kadınlar için kuaför salonlarının bile pek bulunmadığını düşünürsek, gelinlerin hazırlanması da daha "içeride" halledilen bir meseleydi. Şüphesiz bunların en ünlüsü gelin hamamlarıydı. Bazı kadınlar ağda gibi güzellik ve bakım uygulamalarına evlilik öncesinde eviçinde topluca düzenlenen günlerde ulaşabilseler de, gelin hamamı, özellikle köylerde yaşayan birçok kadın için belki de ilk kez böyle bir bakım tecrübesinin yaşanması demekti. Geleneksel olarak bir kadının "süslenmesi" ancak kocası için olacağından, evlilik öncesi bir kadının meşru olarak süslenme imkânı daha azdı yahut bunun için zaman ve para ayırması da mümkün olmuyordu. Bu konuda şehirli kadınlar nispeten daha "şanslı" olabiliyorlardı, ancak özellikle taşradaki kadınların düğün dernek gibi mühim olaylar dışında kendileri için böyle bir bakım ortamına sahip olmaları hayal edilemezdi. Birçok kadının anılarında düğününün önemli bir yer tutması, ilk kez –ve bazen son kez– kendisine şık bir elbise, çanta, ayakkabı, şapka ve çiçekler seçerek süslenebilmesi için bir bütçenin ona sunulması anlamına geliyordu. Bu bütçenin tasarrufu tamamen kendi elinde olmasa da, kadınların hayatı için sıra dışı bir durumu niteliyordu.

Bu dönemde, genellikle yaşça büyük evli kadınların genç kızları süslediği, onlara yol yordam öğrettiği görülürdü. Gelin hamamlarında ağdası yapılan, vücudu yağla ovulan, saçları örülen, kınayla elleri ve ayakları süslenen

gelinler teknik anlamda bugünkü gibi bir profesyonel hizmet satın almıyorlardı. Düğün için hizmet satın almanın yalnızca üst tabakadaki kadınlara has olduğu yıllardan bugünkü sürece geliş, elbette bir anda gerçekleşmedi. Önce şehirli ve kasabalı zenginlerin yararlandıkları profesyonel kuaförlük hizmetleri, zamanla çok zengin olmasa da toplumsal statü anlamında önemli yerleri haiz –öğretmenler, avukatlar, hâkimler, subay eşleri gibi kadınlar, gelirleri çok yüksek olmasa da bu tarz hizmetleri satın alan "yeni cumhuriyet eliti"ne dahildirler– bireylerin de hayatına girdi. Kadınların ekonomik hayata daha fazla dahil olmasıyla güzellik, kozmetik ve bakım için daha azla para ayırmaları mümkün hale geldi. Bir zamanlar İstanbul'da bile kuaför salonları parmakla sayılırken, şimdi her köşe başında kuaförler, güzellik salonları, hatta estetik merkezleri bulunuyor. Güzellik sektörü kadınların güzel bulunabilmesi için beklentiyi arttırırken, kadınlar da çeşitli gerekçelerle farklı hizmetler talep ediyorlar. Şüphesiz bu durum, hâlâ birçok kadının hayatı için "dönüm noktası" sayılan düğünlere de sirayet ediyor.

Bugün için "gelin başı" teriminden anlaşılan en temel hizmetler açın taranması, manikür-pedikür ve ağda yapılması ile profesyonel makyaj uygulaması... Fakat bu "paket uygulama"nın artık sınırsızca genişlediğini görebiliyoruz: Kimi gelin paketlerinde birkaç seans yosunla zayıflama, paafin bakımı, solaryum yahut kavitasyon gibi elektronik cihazlarla sağlanan incelme programları tarzında hizmetler yer alabiliyor. Hatta kimi düğün salonları, belli kuaförlerle anlaşarak düğün paketi fiyatlarına kuaför işlemlerini de –tıpkı fotoğrafçılık ya da müzik hizmeti gibi– dahil ediyorlar. Ancak biz bu çalışmada kuaförlük hizmetini de kapsayan güzellik salonlarını değil, yalnızca alışılagelen saç, makyaj, manikür-pedikür ve ağda gibi güzellik uygulamalarını sunan kuaför salonlarını ele aldık. Dolayısıyla, gelin başı dediğimizde yalnızca bu hizmetlerden bahsedeceğiz.

Hizmet anlayışının çeşitlendiğini vurguladık, ancak tek değişim yelpazenin genişlemesi yönünde değil, ayrıca mutat uygulamaların niteliğinde değişiyor. Gelin başı denince akla ilk gelen topuzun bugün yalnızca onlarca çeşidi yapılmakla kalmıyor, artık topuz dışında da birçok saç modeli tercih ediliyor. Konuştuğumuz kuaförler de eskiden "balerin topuzu, büyük topuz ve dağınık topuz" şeklinde yalnızca üç türlü model olduğunu; gelin sadece "Hangi tip topuz olacak?" diye sorduklarını, bugün ise binlerce model arasından seçim yapıldığını söylüyorlar. Şu an Kadıköy Moda'da kendi kuaför dükkânını işleten 1960 doğumlu Kemal Uzun, eskiden saçlara bol krepeli, büyük topuzların yapıldığını, şimdi daha çok saçların açık bırakıldığını ya da yumuşak, dağınık topuzların tercih edildiğini söylüyor. Kendisinin yıllar-

dır benzer profildeki müşterilere hizmet veren, meslekte uzun süre harcamış bir kuaför olduğu düşünülürse, onun bile değişimden kaçamaması önemli bir gösterge olsa gerek... Buna karşın, hem yaşça hem de zevk açısından daha "genç" müşterilere hizmet veren 44 yaşındaki Tamer Reis Yenibaş, artık klasik topuzların neredeyse hiç tercih edilmediğini, daha salaş ve çoğunlukla internetten bulunan modellerin tercih edildiğini söylüyor.

Daha da önceki yıllara gidersek, şimdiki gibi güçlü fön makinelerinin bulunmadığı, saçların şekillendirilmesi için sarılarak ayaklı mizampli makinelerine sokulduğu o yılların imkânları, günün güzellik anlayışına yön veren modellerin neye göre seçildiğini de gösteriyordu. 1970'li yıllarda kuaförlük yapan Suat Yalçın, o yıllardaki kısıtlı imkânların modelleri ve tercihleri nasıl etkilediğini şöyle belirtiyor: "O dönemlerde bazı aletler iptidai şartlardaydı. Mesela maşayı tüpün üzerinde ısıtıp öyle kullanırdık. Fönü nadiren kullanırdık. Saçları istenen modele göre gereken boyda bigudi ile sarar, saç kıvrıldıktan sonra tarak, fırça, toka ve firkete yardımı ile istenilen modeli elde ederdik." İmkânlar artmış olmasına rağmen, Suat Bey bugün taranan modelleri pek beğenmiyor: "Şimdilerde eskisi gibi saç yapılmıyor. Genelde benim 'bez' diye nitelendirdiğim malzemelere şekil veriliyor ve adına da gelin başı deniyor. Ben genelde İtalya'dan gelen modelleri takip etmeye çalışırdım ve bu modellerden herkes mutlu olurdu."

Elbette saç modellerini uygulamada imkânlar kadar, düğün gününe özel bir aksesuar olan duvak da önemli bir kriter. Örneğin çoğu kuaför, "gelin başı"nın zor ve pahalı oluşunu duvak takmakla ilişkilendiriyor ve "Esas maharet duvağı iyi oturtmakta, yoksa ağırlık yapan duvak düşer, saçın modeli bozulur" diyerek açıklıyor. Bunu Kemal Bey'e sorduğumuzda gülerek, "Aslında o kadar da zor değil, abartıyorlar. Biraz krepe yapıp takıyorsunuz, çok büyük maharet değil" diyor. Tamer Bey ise diğer kuaförlerden farklı olarak krepe yapıp duvağı saça firketeyle sabitlemek yerine iple bağlamayı seçiyor ve gevşediği için lastik kullanmadığını söylüyor. Bu uygulama, aynı zamanda duvağın kolay çıkarılmasını da sağlıyormuş. Nitekim topuz benzeri toplu saç modellerinde saçta onlarca firkete kullanılması, çoğu zaman damatları çıldırtan bir uygulama... Saçtan dakikalarca firkete ayıklanması, aşırı sprey uygulanmış saçların açıldıktan sonra bile kaskatı kalması, "eski gelinlere" has bulunan durumlardan bazıları... Bugün, "daha rafine zevkler"e sahip olduğunu düşünen gelinler bu tarz modeller yerine dalgalı denizkızı modellerini ya da yumuşakça toplanmış saçları tercih ediyorlar.

İstanbul başta olmak üzere, büyükşehirlerdeki genç, eğitimli, çalışan yeni kadın kuşağının "sadeleşme"ve daha "doğal" görüntüleri tercih etme yö-

nünde bir eğilimi var. Doğallığın aslında zaman, malzeme ve emek sarfiyatından da tasarruf anlamına geldiği, "olduğu gibi bırakmayı" ifade ettiği düşünülürse bunun gerçek bir "doğallık" olmayıp bir vehim, bir imaj kaygısı olduğu anlaşılabilir. Zira bu sade görünüm uygulaması da aslında saatler süren bir emeğin ürünü..."Sadeleşme"nin moda olmasıyla şaşaalı bir görüntü demode hale geldi; daha çok alt sınıflara ve/veya kırsala, küçük şehirlere özgü görülmeye başlandı. Belki de, içten içe daha "gösterişli" bir saç ve makyaj uygulaması arzulayan kadınlar bile, sırf daha "kaliteli/rafine" bir duruş sergilemek uğruna bu isteklerinden feragat ediyorlar. Ancak bu yeni akım, aslında bir yandan kadının kendi bakımı için harcadığı zamanın, emeğin ve paranın belli olmaması, bu güzelliğin hem "doğal" durması, hem de kadının "iç güzelliği"ni yansıtması gerektiği konusundaki genel kabulle de uyumlu.[1]

Görüştüğümüz kuaförlerin kimi açıklamaları da bu görüşü destekler nitelikte... Örneğin 32 yaşındaki Adem Deli, Gaziantep'teki gelin başı modellerinin çok gösterişli olduğunu, genç ve eğitimli kadınların bile yine daha klasik ve şaşaalı modeller tercih ettiklerini, aynı yaş, eğitim ve gelir grubundaki İstanbullu kadınların ise daha "doğal" modelleri seçtiklerini belirtiyor. "Benim burada [İstanbul] yaptığım düğün saçlarını ben Antep'te yapsam 'Bu ne biçim düğün saçı, yapıldığı bile belli olmuyor!' derler; onlar yapılı saç görmek istiyor; buradaki gelin ise tam aksine yapılı, kaskatı saç görmek istemiyor."[2] Etiler'deki lüks bir kuaför salonunun ortaklarından olan Murat Birçek de neredeyse aynı cümleleri kuruyor ama bu ayrımı daha da incelterek semtler bazında konuşuyor: "Benim burada [Etiler] yaptığım saçı mesela Çapa'da, Fatih'te yapsam beni tefe koyarlar; orada yapacağım saçı burada yapsam o zaman burada tefe koyarlar. Bu tarz durumlarda müşterinin beklentisi tabii ki çok önemli."

Benzer görüşleri Ata Dikbaş da dile getiriyor. Nişantaşı'nda daha "sıradışı" ve yenilikçi, hatta trend belirleyen bir kuaför salonunun ortaklarından olan Ata, kendisinin genel müşteri profiline uygun olarak, ona gelen gelinlerin de klasik saçlardan ziyade "clean" saçlar istediklerini, "yapılmamış gibi yapılı" gelin saçları taradıklarını söylüyor. Aynı salonda çalışan Hakan Aydın da en çok örgülerle ve doğal dalgalarla hareketlendirilmiş Helenistik saç modellerinin tercih edildiğini söylüyor. Onların anlattıklarıyla da orta-

1 Hanne Blank, *Straight: The Suprisingly Short Story of Heterosexuality*, Beacon Press, Boston, 2012, s. 108.

2 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Gökçe Çöçel'in kitapta yer alan "Abla o topuzu oraya nasıl koydular?", Antep'te Kuaför Deneyimleri başlıklı yazısına bakılabilir.

üst ve üst sınıf kadınların aslında daha az "yapılı", daha doğal ve daha az şatafatlı gelin saçları tercih ettiği yönündeki izlenimimiz doğrulanıyor. Ancak bu konuda tek belirleyicinin gelin adayı olduğu düşünülmesin. Kuaförler, mesleki bilgilerinin yanı sıra şahsi zevkleriyle de gelinleri yönlendirdiklerini belirtiyorlar. Bu yönlendirmeleri neye göre yaptıklarını sorduğumuzda Murat Bey, ortağı Engin Çam ve Tamer Bey gelinlerin yüz yapısı, boyu, kilosu gibi fiziksel özelliklerinin yanı sıra, gelinliklerinin modelleri ve düğünün yapılacağı yer ile konseptlere göre önerilerde bulunduklarını söylüyorlar. Tamer Bey, "Normalde kesim ve boya gibi uygulamalarda kendi bildiğimden şaşmam ama düğün daha özel bir durum, onun istediği gibi olmasına çalışırım. Yine de yakışmayacağını düşündüğüm şeyi yapmam; onu ikna etmeye çalışırım. Bazen internetten buldukları bir modeli getirip aynısını istiyorlar ama onun yüzü modelle aynı değil, ben ona aynısını yapınca aslında hiç yakışmayacak. Mesela gelinin burnu çok büyük, ama sımsıkı toplanmış bir saç modeli istiyor; o zaman bunun burnunu çok ortaya çıkaracağını açık açık söylerim. Buna rağmen ille de istiyorsa yapacak bir şey yok, onun saçı..." diyor. Keza, düğün havuz başında yapılıyorsa, geline ortamın neminden etkilenmeyecek saç modellerini tercih etmesi gerektiği yönünde önerilerde bulunuyormuş.

Kemal Bey bu konularda geline fazla müdahale etme yanlısı değil. "Bu onun günü, o ne istiyorsa öyle yapar, gönderirim. Buradan mutlu çıkması benim için önemli" diyor. Adem Bey de gelinin yüz yapısı ve kilosuna göre önerilerde bulunduğunu, ancak bu önerilerde ısrar etmediğini söylüyor: "Son söz gelinin, o nasıl istiyorsa onu yaparım, o gün fazla tartışmaya girmem. Zaten provada deneyeceğimizi deneriz, o gün ne söyleyeceksem söylerim, sonra düğün günü bunu riske etmeyecek küçük değişiklikler dışında modelle fazla oynamam."

Suat Bey, bu konuda tam karşı kutupta yer alıyor ve "Ben genelde kendi bildiğimi uygulardım. Mesela gelinin ve damadın boyuna mutlaka bakardım ve müdahaleye kesinlikle müsaade etmezdim. Kendi bildiğimi okumama rağmen hiç sorun yaşamadım ve tüm gelinler memnun ayrıldı salonumdan" diyor. Ayrıca o dönemde henüz prova uygulamasının bulunmadığını, o gün ne yapılırsa gelinin o saçla salondan çıktığını belirtiyor.

Kadınların kuaförlerle ilgili en büyük şikâyetlerinden birinin kuaförlerin onların isteklerini dikkate almaması, aklında olan modeli/rengi/kesimi müşterisine dayatması olduğu bilinir. Kimi kuaförler düğünü "gelinin günü" olarak görür ve belki de sadece o güne mahsus, sahip olduğunu düşündüğü"mutlak iktidar"ından vazgeçip gelinin tüm isteklerini kabul

ederler. Bazı kuaförler ise yaptığı her saç işleminin kendi imzasını taşıdığını düşünerek, o "büyük gün"de bile doğru bildiklerinden taviz vermeyebilirler. Kuaförlerin genellikle erkek olduğu göz önüne alınırsa, işin içine toplumsal cinsiyet kodlarının girdiği de açıktır. Kişilerin günlük hayatlarında tek bir kimlik taşımadıkları düşünülürse, erkek kuaförler, müşterileriyle konuşurlarken, onlara "müdahale" ederlerken, mesleki kimlikleri kadar erkeklik hallerinin de etkisini taşırlar. Ancak bu durum sadece bu kodlarla açıklanamaz; alanında kendini otorite olarak gören meslek erbabının dayatması da bu duruma katkıda bulunur. Nitekim berberler de erkek müşterilerine bildikleri saç modelini kesmekte[3] yahut kadın kuaförler, makyözler, manikürcüler de müşterilerine "tavsiye"yi aşan yorumlarda bulunmakta beis görmezler. Makyöz/rlerin yüzümüze en çok yakışacak makyaj tarzını, kuaförlerin bize en uygun saç tarzını, manikürcülerin de elimize en uyumlu tırnak şekli ve oje rengini bildiklerine dair güvenlerine bakılırsa, bu tutumun neredeyse "zevk"i içeren her mesleğe içkin olduğu söylenebilir.

Bazen bu tutum –isterseniz "müşterisi için en doğru olanı bildiğine inanma inadı" diyelim– güzelleşmek için kuaföre giden kadının "çirkinleşmesi"yle bile sonuçlanabilir. Doğal gözükme trendi en azından bu riski azalttığı için bile baştacı edilmiş olabilir; zira genç yaştakilerin bile kolayca hatırlayabileceği gibi, daha önceden "gelin başı" tanımı "normalde güzel bir kadınken güzelleştireceğim diye çirkinleştirilmiş kadın"ları anımsatıyordu. Kabartılmış saçlar, kaşa kadar sürülmüş mavi/yeşil fara eşlik eden cırtlak renkli rujlar, bir dönemin standart gelin görüntüsüydü. Hatta sade görüntü hâlâ bazı kuaförler tarafından "O ne öyle, hiçbir şey yapılmamış gibi!" itirazıyla karşılaşıyorsa, bu durumun, kuaförün gelini illa kendi istediği gibi hazırlama inadından kaynaklanma ihtimali yüksektir. Bu durumdan yalnız gelin değil, düğüne gidenler bile nasiplerini alırlar.

> Aynada gördüğünüz yüzü tanıyamıyorsunuz. ... Hadi itiraf edin, çok çirkin görünüyorsunuz. Bu noktaya nasıl geldiğinizi biliyoruz. Kuaföre gittiniz, koltuğa oturdunuz, akşam düğüne gideceğinizi söylediniz ve olaylar gelişti. ... Düğün için kuaföre giden hiçbir kadın o salondan güzelleşip çıkmaz, çıkamaz. Mutlaka kuaför tuzaklarından birine düşecektir. ... Düğüne gittiğinizi öğrenince [kuaförün] içinden bir muhtar emmi, bir "kadın dediğin uzun saçlı olur" çıkacak. ... Kuaförde saç yaptırarak yeterince çirkinleştiğinizden emin olamadığınızda bir de doğal bir makyaj isteyin. İşlem tamam-

3 Erkeklerin bu konudaki yakınmalarını okumak için bkz. Tanıl Bora, Adem Erkoçak (der.), *Bir Berber Bir Berbere...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

landığında azıcık yeteneğiniz varsa Kafka'nın *Dönüşüm* romanının devamını yazabilecek kadar kendinize yabancılaşmış olacaksınız."[4]

Bu mizah yazısındaki "doğallık" vurgusu tesadüfi değil. "Doğal"ın gerçekten doğal olmayıp imaj kaygısında kalma hali, kuaför ve makyöz/rün müşteriyi o koltuğa oturtmasına imkân tanıyor. Müşteri bir kez oraya oturunca, doğal bir saç/makyaj yapma vaadiyle çalışmaya başlayan "güzellik uzmanları", gözünüzü açtığınızda hiç de doğal olmayan bir görüntüyle karşılaşmanız için yeterli süreyi elde ediyorlar. Sonrasında gelen pişmanlık "O makyaj yüzüne oturunca öyle gözükmeyecek, o bukleler bir-iki saate su dalgası gibi kalacak" cümleleriyle avutulmaya çalışılsa da, genellikle "öyle olmaz". Bir yanda aldığı paraya karşılık "yapılı" bir görüntü sunması gerektiğini düşünen kuaförler ve makyöz/rler varken, görüntüyü gerçekten istenilen "doğallık" seviyesinde tutanların genelde daha pahalı olmasının sebebini belki de burada aramak gerek...

Elbette her kuaförün bu kadar ısrarcı olduğu da söylenemez. Örneğin eskiden Beykoz'da bir kuaförde çırak olarak çalışan Elif Öztürk de salondaki kuaförlerin saç hakkında muhakkak yorum yaptığını, düğünün nerede olduğuna varana kadar tüm ayrıntıları sorup ona göre tavsiye verdiklerini, yine de gelin belli bir modelde ısrarcı olursa son noktada onun istediğini yaptıklarını söylüyor. Ancak Elif Hanım çalıştığı kuaför bir "mahalle kuaförü" olduğu için prova gibi uygulamaların pek gerçekleştirilmediğini, çünkü bunun maliyeti arttırdığı için gelin ve ailesi tarafından tercih edilmediğini belirtiyor.

Tam zıt bir konumda bulunan, Etiler'de lüks bir kuaför salonunun ortaklarından olan Engin Bey ise önce geline gelinliğinin modelini sordukların, aynı geline farklı gelinliklerle farklı saç modelleri prova ettiklerini söylüyor: "Straplez gelinlik mesela, daha açık olduğu için farklı bir model gerektirebiliyor. Aynı geline farklı bir gelinlik modeli için farklı bir saç önerebiliyorum. Eğer gelinliğine kesin karar vermediyse, farklı gelinliklerle farklı saç modelleri deniyoruz. Aynı gelin için dört kez saç provası yaptığım bile oldu." Tamer Bey ise bundan farklı olarak provayı çok tercih etmediğini söylüyor: "Gelinlerin yüzde doksanında prova yapmıyorum, çünkü çoğu zaman saç modeli çok spontane bir şekilde ortaya çıkıyor. Mesela saçıyla oynarken bir şey yapıyorum ve 'Aa bu ne güzel oldu!' diyor, model bir anda bambaşka bir hale geliyor." Aynı zamanda zaten uzun yıllardır tanıdığı kadınların ya da onların çocuklarının geliyor olmaları da onun için provayı gereksiz kı-

4 Yer yer "alt sınıfa ait gördüğü zevki aşağılama" tuzağına düşse de, Zaytung'un mizah tarzını bildiğimiz ve çok doğru noktalara dikkat çektiğini düşündüğümüz için bu yazıyı kullanmak istedik. http://zaytung.com/blgdetay.asp?newsid=283098, erişim tarihi 10.08.2016

lan nedenlerden biriymiş. Bu durum, aslında kuaförün kuşaktan kuşağa bilgi ve bellek aktarıcısı konumuna işaret ediyor. Kuaför, sahip olduğu bu bilgiyle yeri geldiğinde kadının isteğini ondan daha iyi bilen, "saçıyla şöyle bir oynarken" onun hoşuna gidecek modeli yakalayabilen, yeri geldiğinde de onun çok daha farklı zevkleri olabilecek çocuğuna/torununa da servis verebilen biri olarak öne çıkıyor.

Buna karşılık, ortak olan Murat ve Engin, gelin müşterilerinin dörtte birinin onlara ilk kez geldiklerini söylüyorlar. Bu durum Murat Bey'i de çok şaşırtıyormuş, çünkü bu kadar önem verilen bir gün için kadınların saçlarını hiç tanımadıkları bir kuaföre emanet etmelerinin aslında çok alışıldık bir durum olmadığını düşünüyor. Öte yandan bu durum, referansın ve sosyal medyanın ne kadar önemli olduğunu fark etmesini sağlamış. Birçok gelin düğünden önce saçının fotoğrafını çekerek Instagram, Facebook, Twitter, Pinterest gibi sosyal mecralarda paylaştığı için, modeli beğenen arkadaşları, hatta onları hiç tanımayanlar bile kuaförünü sorarak onların salonuna geliyormuş.

Sosyal medyadan bahsetmişken, bu durumun kuaförlerin yalnızca lehine çalıştığını düşünmeyelim. Tamer Bey sosyal medyaya sıcak baktığını, hatta farklı mecralarda hesaplar açarak ciddi anlamda tanıtımını yapmayı düşündüğünü belirtirken, bir yandan aslında bu durumun onu korkuttuğunu da dile getiriyor. Başka kuaförlerin ya da onu kötülemek isteyenlerin sosyal medyadan bunu rahatlıkla yapabileceklerini düşündüğünden dolayı, saçının fotoğrafını çekip paylaşmak isteyen müşterilerine oranın gerçekten kendi salonu olduğunu belli edecek yerlerde çekim yapmalarını istediğini söylüyor. Böylece, kendisinin yapmadığı "kötü" bir saçı onunmuş gibi göstermek isteyenlerin elinden bu imkânı aldığına inanıyor.

Değişen zevkleri incelerken, aslında geleneksellikle modernlik arasındaki sert geçişlerle birlikte yumuşak birleşimlerden de bahsetmek gerekiyor. Bir dönem, duvak yerine şapkaların kullanılması şüphesiz tercih edilen saç modellerini de etkiliyor yahut dönemin modasına uygun, kısacık bob stil kesimler gelinlerin topuz yapmasına imkân tanımıyordu; sonrasında duvağın tercih edilir oluşu ise daha farklı saç modellerinin yapılmasına imkân tanıdı. Ancak şapka hâlâ bazı düğünlerin geleneksel aksesuarı... Birçok kilise düğünü için saç yapmış olan Tamer Bey, bu düğünlerde gelinlerin kilise seremonisi esnasında yüzü kapatan tülle tamamlanmış şapkalar kullandıklarını söylüyor. Salondan şapkaya göre yapılmış bir saç modeliyle çıkarak kiliseye giden gelin, daha sonra yeniden salona gelerek veya kuaförü düğün mekânına çağırarak duvaklı ya da duvaksız, farklı bir saç modeli taratıyormuş. Ata Bey de salonlarına gelen bazı Ermeni müşterilerin şapkayla kullanılabilecek saç

modelleri tercih ettiklerini söylüyor, hatta onların bu geleneksel tercihlerini çok saygıdeğer bulduğunu ve böyle modeller taramaktan çok hoşlandığını söylüyor. Bu geleneksel ile modern arasındaki geçişi, tek mekânda gerçekleşen düğünlerde de görüyoruz. Örneğin "duvak açma" geleneğinden vazgeçmek istemeyen, ancak duvağın hareketlerini kısıtladığını düşünen gelinler, nikâh sırasında duvak taşırken imzalar atıldıktan sonra duvaklarını tamamen çıkartıyor ya da onları ağırlık yapmayacak daha kısa ve hafif başka bir duvakla değiştiriyorlar. Bu durum, kuaförler için de ayrı bir hizmet talebi yaratmış: Düğünden önce duvağa uygun saç tarayan ve nikâh sonrası düğün için ayrı bir saç modeli uygulayan kuaförler. Murat Bey'e göre bu, hem çok zorlayıcı hem de zorlayıcı olduğu için mesleki açıdan kendini ispatlama fırsatı sunan bir durum: "Düşün, bir gelin saçı kaç saatte yapılıyor ama senin orada öyle bir imkânın yok. 15-20 dakika içinde saçı tarayacaksın, güzel gözükecek, hem de bütün gece dayanacak! Bu gerçekten yapması zor bir iş. O anda güzel gözükmesi yeterli değil; bütün gece fotoğraflar çekilecek, sosyal medyaya konulacak, o saçın düşmüş gözükmesi bana olumsuz referans olarak döner."

Saç aksesuarlarından bahsetmişken, son on yıla damgasını vuran taçlardan bahsetmemek olmaz. "Prenses tacı" diyebileceğimiz bu taşlı taçlar, genellikle prenses ya da balerin topuzu denen sıkı toplanmış topuzlarla kullanılsa da, dağınık topuz ya da dalgalı saçlarda da görmek mümkün. Doğal saç trendiyle birlikte kullanımı azalmaya başlasa da, daha uzun yıllar boyunca kullanılacağını tahmin etmek zor değil. Fakat kuaförler "taçlı prenses"lerden biraz sıkılmış durumdalar. Bunun ilk sebebi, bu modeli çok fazla taradıkları için artık "klişe" bulmaları, "yaratıcılıklarını konuşturamamaları"; ikinci sebebiyse gelinlerin bazen kendilerini prensesliğe fazla kaptırdıklarını düşünmeleri... Kuaförlerin daha "masum" gözüken, daha "doğal" gelinleri daha Avrupai (ve bu manada "daha iyi") bulduklarını, buna karşılık süslü ve şatafatlı saç, makyaj ve aksesuarları tercih eden gelinleri ise bazen "fazla abartılı" olarak nitelendirdiklerini görüyoruz. Murat Bey bu konuda "Bir kere karar vermeli; o gün ne olmak istiyor, gelin mi yoksa prenses mi? Kocaman taçlarla geliyorlar ellerinde, ama yani kraliyet ailesinden miyiz?" diyor. Engin Bey de büyük ve ışıltılı taçların abartılı kaçtığını düşündüğü için gelini ya daha küçük veya farklı bir aksesuar kullanmaya ya da tacın bir kısmını saçla saklamaya ikna ediyormuş: "Bir keresinde kocaman bir tacı önden düz biçimde takmak yerine topuza yandan oturttum ve küçük bir kısmı görünür hale geldi; bir toka gibi, saç aksesuarı gibi gözüktü, çok daha zarif oldu. Gelin de çok beğendi, zaten düğünde de birçok kişi onu öyle bir toka zannetmiş; onlar da

çok beğenmişler." Ata Bey de taçtansa saça tutturulan minik şapkaları veya saça yandan takılan aksesuarları tavsiye ettiğini belirtiyor: "Keşke daha fazla şapka ve şapka benzeri küçük saç aksesuarı görsek... Bence gelinlere çok yakışıyor, ben de gelen müşterilerime tavsiye ediyorum açıkçası."

Tacın gelinler arasında bu kadar tutmasının sırrını nerede aramak gerek? Kına ve nişanlarda *Muhteşem Yüzyıl* gibi popüler dizilerde gözüken saç aksesuarları ve Osmanlı taçları revaçtayken, düğünlerde daha Avrupa modeli taşlı taçlar tercih edilse de, ortak nokta aynı: Taçlara duyulan arzu. Hem düğünün damattan ziyade "geline ait bir gün" olarak görülmesi hem de kadınların bir sultan, bir prenses olabilme şansını yalnızca o gün elde edebilmeleri, taçlarla görünürlük kazanıyor olabilir. Yine de, o gün bütün kararların gelin ait olmayabileceğini, o gün dahi bir "prenses"e dönüşemeyebileceklerini göz önünde bulundurmak gerekir...

Düğünün erkek tarafı: Kaynanalar ve görümceler

Geleneksel olarak gelinin tercihlerini yönlendirmesi, hatta onun yerine karar vermesi ihtimali olan iki figür bulunur: kaynana ve görümce. Geleneksel kültürde hiyerarşik olarak gelinin üstünde yer alan bu iki figür, gelini değerler üzerinden ve bütçede söz sahibi olmaları hasebiyle yönlendirmeye çalışabilirler.

İlk akla gelen en "hafif" yöntem, kaynana ve görümcenin seçilen saç modelini beğenmediğini ima etmesi oluyor. Bu imalar gitgide ağırlaşarak beğenmediğini açıkça belirtme, tasvip etmediğini dile getirme ve gelini safdışı bırakarak kuaföre nasıl bir saç taranacağını bildirmeye kadar uzanabiliyor. "Tasvip" burada kilit önemde, çünkü her kesim bunu farklı şekillerde kullanabiliyor. Örneğin daha muhafazakâr bir kaynana, gelinin seçtiği saç modelini fazla şaşaalı bulduğu için "Bize gelmez" diyebilirken, bir diğeriyse gelinin seçtiği modeli fazla sade bulduğu için "ailenin şanına yakışmayacak kadar silik olmak"la itham edip, düğün için onu daha gösterişli olmaya zorlayabilir. Aslında, yeni "doğallık" trendi şaşaalı olandan daha pahalıya bile mal olabilir, ancak kayınvalide, görüntü onu tatmin etmediği için veya konuklarının bu sadeliğin de pahalıya patladığını anlamayabileceğinden, şanlarına gölge düşüreceğinden kaygı duyarak gelinin nasıl gözükeceğine bizzat karar vermek isteyebilir. Burada karmaşık bir ihtimaller hesabı söz konusudur; gelinin görüntüsü, gelinin ailesi, düğünün çapı davetlilere "düğün sahibi" olarak erkek tarafı hakkında bilgi verirken, kaynana da aslında onların bu faktörler hakkında neler düşüneceklerini öngörmeye çalışarak hareket eder. Ya-

ni, burada bir tür mahalle baskısı ve ona karşı önlem olarak düşünülen hareketler silsilesi söz konusudur.

Tamer Bey, kaynana bu tür ihtimalleri düşünerek müdahale etmeye kalktığında araya girerek ortamı yumuşatmaya çalıştığını söylüyor. Hatta kayınvalide sürekli müşterisi olsa ve gelini o getirse bile, gelinin safında durarak kayınvalideyi ikna etmeye çalışıyormuş. Bunun için de şöyle bir taktik geliştirmiş: Gelinin saçı yapılırken kayınvalideyi daha uzağa oturtuyor, salondakilerin de konuşarak ya da dergi-gazete uzatarak, içecek ikram ederek çeşitli yöntemlerle onun dikkatini başka yönlere çekmelerini sağlıyor. Bu aşamada kayınvalide çok baskın olsa bile, gelinin içine sinmeyen bir modeli sırf kayınvalide istiyor diye kesinlikle yapmadığını belirtiyor, çünkü gelinin oradan mutlu çıkmasını önemsiyor.

Elif Hanım, onun çalıştığı kuaföre gelinin kardeşi, arkadaşları ve muhakkak erkek tarafından görümce, kayınvalide gibi akrabalar eşliğinde kalabalık şekilde gelindiğini söylüyor. "Kalabalık içinde muhakkak geline müdahale eden birileri çıkar, hep bir can sıkıcı konuşmalar olurdu. Kuaför çok karışmazdı böyle durumlarda, 'Aile meselesi, ben bilemem,' deyip çekilirdi" diyor.

Adem Bey ise artık kalabalık biçimde kuaföre gelinmediğini söylüyor. Ancak genellikle gelinin yalnızca kendi annesi, varsa kız kardeşleri ve arkadaşları ile geldiğini söylese de, "gelinin kafasını karıştırmamaları için" aileyi de geline çok yaklaştırmamanın iyi olduğunu düşünüyor. Bu konuda böyle düşünen yalnızca o değil, Ata ve Hakan Beyler de özellikle gelinin yakın arkadaşlarının gelini "sabote edebildiğini" söylüyorlar. Arkadaşlar bazen bilinçsiz şekilde "Sanki şöyle olsa daha mı güzel olur?" gibi sorularla gelinin aklını karıştırabiliyor, gelinin normalde beğendiği modelden kuşku duymasına sebep olabiliyorlar, ancak kuaförlere göre, bazen de güzel olmuş bir gelinin yanında sönük kalmamak amacıyla bilinçli biçimde gelini manipüle edenler de oluyor. Elbette kuaförlerin bu "manipülasyon"a karşı olmalarının başka sebepleri de olabilir; ikna edilmiş gelinin aklının yeniden karıştırılarak sürecin uzatılması, belki her şeye baştan başlanması ve kuaförün "dediğine" müdahale edilmesi gibi...

Murat Bey, müşterilerinin genellikle en yakın bir veya birkaç arkadaşıyla geldiklerini söylüyor. Onun için bunun bir istisnası, Yahudi düğünleri. Bazı düğünlerde gelin, gelinin annesi ve kayınvalidesi, gelinin kız kardeşleri ve arkadaşları, hatta yakın kadın akrabalara uzanan bir yelpazede hizmet veren Murat Bey, böyle durumlarda "herkesin saçını birbirine uyumlu yaptığını" belirtiyor. Bununla ne kastettiğini açmasını istediğimizde şöyle diyor: "Düğünde topluca fotoğraf çekildiğinde bu insanlar yan yana duracaklar. O fo-

toğraflarda hem herkesin güzel gözükmesi hem de birbirleriyle uyumlu olmaları lazım. Hepsi düğünün yapıldığı mekâna ve konsepte uygun olmalı, birbirleriyle uyumlu olurken aynı saç modelini yaptırmış gibi gözükmemeli, ayrıca seçtiğim modeller onlara yakışmalı ve aynı zamanda hiçbiri gelinin önüne geçmemeli... Bunların hepsini aynı anda yakalamak hiç kolay değil. Yine de en sevdiğim düğünler bunlar oluyor, çünkü genelde herkes cemaatin içinden olduğu için benzer yapıda oluyorlar ve birbirlerini tanıyorlar; arada bir 'gelin tarafı-damat tarafı' soğukluğu olmuyor."

Onun sözleri üzerinden aslında "gelini değerler üzerinden yönlendirmeye çalışan kaynana" olgusunun çıkış noktasını da bulmak mümkün. Genellikle iki aile arasında az da olsa bölgesel, kültürel ve ekonomik farklılıklar olur ve erkek tarafı, "düğün sahibi" olarak düğünün kendi değerlerine göre yapılması gerektiğini varsayar. Bu durum, düğün mekânına ve bütçeye karar vermekten, gelinin nasıl gözükmesi gerektiğini belirlemeye dek uzanabilir. Nitekim düğünü olduğu kadar gelinin görüntüsünü de etkilemenin yollarından biri, aslında kilit rolde olan bütçe... Gelinin gelinlik, ayakkabı, aksesuarlar, saç ve makyajının damat tarafının belirlediği bir bütçeyle sağlandığı durumlarda, kaynana ve görümce gelinin nasıl gözükeceğine dair söz söyleme hakkını kendilerinde görüyorlar. Elbette bu durum semtlere ve ailelerin sosyo-ekonomik durumlarına göre de değişiklik gösteriyor. Daha muhafazakâr veya geleneksel muhitlerde, gelinin harcamalarının damadın ailesi tarafından karşılanması bekleniyor ve bu durum gelin üzerinde bahsedilen şekilde bir kontrol mekanizmasına dönüşüyor; ekonomik özgürlüğü olan ve harcamalarını kendisi finanse eden kadınlar ise seçimlerinde görece serbest davranabilme imkânına –en azından teoride– sahipler.

Nitekim Beykoz'un daha dar gelirli ve muhafazakâr bir semtinde çalışmış olan Elif Hanım şöyle diyor: "Hesabı her zaman gelini almaya gelen damat öderdi. Gelinle birlikte kaç kişi varsa hepsinin parasını öder, ekstra bahşiş bırakırdı. 500 liradan başlardı gelin saçı. Yapılan diğer her işlemden ekstra para alınırdı; gelin ağdası bile ekstra pahalı olurdu. Aslına bakarsan ağda aynı ağda, ama sanki daha fazla özenilirmiş gibi gösterilirdi. Damat hep çok bulur, o kadar para vermek istemez, pazarlık ederdi. Kuaför tatlı dille konuyu bağlardı, ama gelin bozulurdu duruma. Genelde tartışma çıkardı. 'Bunu da yapamazsan damat... Daha ne gördün ki?' gibi tepkiler alırdı damat."

Konunun fiyat yönü, aslında en değişken ve bizim de neye göre, ne kadar değiştiğini merak ettiğimiz noktalardan biriydi. Bu konuda Tamer Bey, gelin başını genellikle damat tarafının ödediğini ve salonundaki saç, makyaj, manikür ve pedikürden oluşan uygulamanın 750-1.500 lira arasında değiş-

tiğini belirtiyor. Gelin, daha önceden onunla konuşup belli bir fiyata anlaştığı ve bu tutarı damada bildirdiği için genellikle ödeme aşamasında bir şaşkınlık olmuyormuş. Ancak damat fiyatı bilmesine rağmen pazarlık yapmayı denerse ve olay gerginlik boyutuna varırsa, Tamer Bey ücretten tamamen vazgeçip saçı "geline hediye ettiğini" söyleyerek konuyu kapatıyormuş. Eğer saç yapması için dışarıda bir mekâna çağrılırsa (otel, şehir dışı vs.) iki kat fiyat istediğini söyleyen Tamer Bey, eskiden şehir dışına ve evlere çok çağrıldığını, şimdiyse ağırlıklı olarak düğün mekânına gitmesinin istendiğini söylüyor: "Düğüne davetliysem bütün gece düğünde kalıyorum, değilsem işim bitince hemen mekândan ayrılıyorum."

Tamer Bey'den yalnızca bir sokak ötede dükkânı bulunan Kemal Bey, gelin başı için 200-300 lira aralığında fiyat veriyor, ancak bu fiyat sadece saçı içeriyor. Eğer saç dışında makyaj, ağda, manikür-pedikür istenirse o zaman fiyat artıyor. Dükkânında çalışan bir makyöz bulunmayan Kemal Bey, dışarıdan getirtilen makyözlerin kendisinin saç için aldığı ücretten çok daha fazlasını aldığını söylüyor. Ağırlıklı olarak ödemeyi damat tarafının yaptığını belirten Kemal Bey, eskiden düğün günü eve çağrılmanın sık karşılaşılan bir istek olduğunu, şimdilerdeyse daha çok dükkânda saç yaptığını söylüyor. Buna mukabil, genellikle daha yüksek yaş ortalamasına sahip gelinlerin tercih ettiği Murat Bey, onların ağırlıklı olarak çalışan ve yüksek gelire sahip kadınlar olmalarına bağlı olarak ödeme aşamasında damat tarafıyla fazla muhatap olmadığını söylüyor. Fiyat olarak 3.000 lira civarında bir rakam istediğini, bu fiyata makyajın dâhil olmadığını, manikür-pedikürü ise hediye ettiklerini ve öncesinde prova yapıldıysa o meblağın ödeme esnasında toplam fiyattan düşüldüğünü belirtiyor. Günümüzde gelinlerin kuaförlerini eve, otele ya da düğün mekânına çağırmasının yaygın bir uygulama haline geldiğini söyleyen Murat Bey, bunu da kadınların iş hayatına girerek kendi paralarını kazanmalarına bağlıyor, böylece kadınların isteklerini daha rahat ifade eder hale geldiklerini söylüyor. Ona göre bunun bir diğer sebebi de, eskiden yine yalnızca çok sınırlı bir üst gruba mahsus görülen tüketim ve hizmet satın alma biçiminin giderek yaygınlaşması ve orta sınıfı da içerir hale gelmesi: "Eskiden otele çağırma yalnız İstanbul'un cemiyet hayatına mensup, gerçek sosyete için söz konusuydu; şimdiyse çalışan kadınların birçoğunun talep edebileceği normallikte bir şey haline geldi. Para burada kesinlikle önemli ama eskiden insanlar parası da olsa bunu talep etmezdi, belki de talep etmeye cesaret edemezdi. Şimdi normalleşti..." Murat Bey, salon dışına çıktığında 3.000 dolar ücret talep ettiğini söylüyor ve fiyatın bu kadar artmasını "O günü tamamen kaybediyorum, salonda alabileceğim müşterileri de alamıyorum. Bunun kompan-

se edilmesi lazım" diyerek açıklıyor. Benzer bir müşteri profiline sahip olan Ata ve Hakan Beyler ise ödemeleri damat tarafının mı yaptığını sorduğumuzda şaşırarak "Hâlâ öyle şeyler kaldı mı yahu? Ciddi misiniz?" dediler. Genellikle sadece gelin ve gelinin kız arkadaşlarıyla karşılaştıklarını, gelinin annesini bile pek görmediklerini, ödeme konusunda yalnızca gelinle muhatap olduklarını belirttiler. Salonda hizmet verdiklerinde 2.000-2.500 lira aralığında bir ücret talep ediyorlarmış ancak salon dışına çağrıldıklarında bu rakam 5.000-6.000 liraya yükseliyormuş. Bu fiyata saç, makyaj, manikür-pedikür dahil, ancak kendilerini saç üzerine yoğunlaşmış bir kuaför salonu olarak tanımladıkları için ağda gibi bakım hizmetleri sunmuyorlar.

Ücreti gelinin kendisinin ödemesi dışında, pahalılık konusunda zaman içinde pek bir değişiklik olmadığı Suat Bey'in sözlerinden de görülüyor: "Yapılan tüm işlemler, saç, manikür, pedikür, ağda vs. gelin için normal ücretin en az üç katı olurdu. Yanında gelenlere ise normal ücret uygulanırdı. Gelin başının yapılacağı gün damadın bir yakını da gelir, hem saçını yaptırır hem de hesabı öderdi. Ama damat dükkâna girmezdi."

Buraya kadar okuyanların da fark edeceği gibi, anlatılanlar genellikle başörtülü kadınları kapsamıyor. Onların bu konudaki tercihlerini öğrenmek amacıyla Fatih ve Üsküdar'da gelin başı yaptırmak için sıkça tercih edilen birkaç kuaförle görüşmek istediysek de, çeşitli gerekçelerle geri çevrildik. Bu yüzden biz de görüştüğümüz diğer kuaförlere başörtülü müşterilerinin olup olmadığını ve onların neler tercih ettiklerini sormakla yetinmek durumunda kaldık. Başörtülü kadınlar için sunulan gelin başı hizmeti, saçın kendisinden ziyade örtünün şekillendirilmesini, bazen inci veya taşlarla süslenmesini, kimi zamansa bunlara ek olarak duvak da takılmasını, ayrıca makyaj-manikür-pedikür gibi uygulamaları kapsıyor. Çalıştığı muhit itibariyle onların tercihleri konusunda bize en fazla bilgi verebilen Elif Hanım oldu: "Genelde türbana model verdiriyorlardı. Daha gösterişli, havalı, taşlı türban modelleri oluyordu. Çoğu tesettürlü bayan, ağdalarını erkek çalışan var diye bizde yaptırmazdı. Aslında odası ayrı ama... Bir de, kapalı gelinlerin yaşları genelde daha düşük olurdu."

Murat Bey, son yıllarda kendi salonu için başörtülü müşteri sayısının arttığını, ancak erkek kuaförlerle yan yana gelmeyi istemedikleri için onların randevuları üzerine kuaförün bir odasını kendilerine ayırdıklarını, başörtülü müşterilerin salonun ortak kuaförlerinden olan Gül Ulusoy'dan hizmet aldıklarını, kendisi hizmet vermediği için bu konudaki sürece çok hâkim olmadığını belirtti. Tamer Bey ise başörtülü müşterisinin olmadığını söyledi: "Hiç türban bağlamadım, açıkçası bu işi de bilmiyorum. Bunu iyi yapan ku-

aförlere gitmeleri daha iyi olur. Ben insanlar arasında asla sınıflandırma yapmam ama Moda gibi bir muhitte bu işi yaparsam bana 'Akpartili' derler; bunu da istemem..."

Sonuç yerine...

Gelin saçları hakkında kuaförlerle konuşurken, sorduğumuz sorular sürecin hangi parçasıyla ilgili olursa olsun, neredeyse hepsinde hissettiğimiz ortak bir nokta oldu: Kuaför-müşteri geriliminin kuaförlerin kendi iktidarlarına karşı bir tehdit olarak hissedecekleri kadar artmış olması... Bugüne kadar kuaförlerin mesleki bilgilerinden ve kuaför olarak sahip oldukları kimlikten güç alarak müşterilere kendi önerilerini, hatta şahsi zevklerini "tavsiye" kisvesi altında dayatmaları daha kolayken, bugün sosyal medyadaki bilgi veren veya yeni trendleri aktaran paylaşımlarla müşterilerin kendilerini çok daha fazla "bilinçli tüketici" olarak konumlandırdığını görüyoruz. Sosyal medya, internet siteleri, popüler kültür, bloglar kadınların beden ve güzellik konusunda bir kültürel bagajla, bilgi ve yetenek birikimiyle kuaförlerin *karşısına* gelmelerine sebep oluyor, hele düğün gibi "büyük okazyon"larda bu durum çok daha belirgin hale geliyor. Burada kadınların kuaförün *önüne* oturup kendilerini teslim etmediğine, onun karşısına geçip işlemlerden önce ince ince pazarlık yapıp yol haritası belirlediğine dikkat çekmek isteriz.

Son olarak, yazı içerisinde vurguladığımız erkeklik halleri ve üstüne gelen mesleki otorite olma inancına, belki bir de zaman zaman su yüzüne çıkan sınıf meselesini eklemek gerekiyor. Tabii bunun da iki yönlü işlediğini gözden kaçırmamalı... Bir yanda, özellikle pahalı kuaför salonlarında görülen, müşterilerinin hangi toplumsal sınıfa ve "zevk kastına" ait olduğunu belirleme yetkisini kendinde gören kuaförler var. Trendlerin, şahsi zevkinin, "doğallık" modasının dışında kalan isteklerde bulunan gelinleri "alt sınıf zevklerine" sahip olmakla itham etmeye teşne kuaförlerin tam karşısında ise maaşlı çalışan olmasına rağmen kendini ayrı bir sınıfa dahil gören gelinler yer alıyor. Bu gerilim de, tıpkı diğer hususlarda olduğu gibi, düğün söz konusu olunca tırmanarak karşımıza geliyor. Bu tırmanışın sırrını ise elbette "düğün"ün her yönüyle niçin bu kadar büyük bir olay olduğunda aramak gerek...

YELDA ŞAHİN AKILLI 1978 yılında Ankara'da doğdu. Ankara'nın en çok bahar havasını ve gün batımını sevdi. Kışları ciddi ve çalışkan, ilkbahar ve sonbaharları kıpır kıpır ve biraz da aklı havada oldu. Saç rengi bu değişikliklere ayak uydurdu. Her yaz girişinde ferahlık için saç kestirmek alışkanlığı oldu. Bu arada Bilkent Üniversitesi'nde siyaset bilimi okudu, şimdi Ankara Üniversitesi'nde kadın çalışmalarına devam ediyor. Bu çalışma sayesindedir ki kuaför salonlarında artık daha rahat hissediyor ve kuaföre daha çok gidiyor.

FEYZA AKINERDEM 1981 yılında Ankara'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı. Türkiye'de yayınlanan evlilik programları üzerine yaptığı saha çalışmasıyla City University London'da Kültür Çalışmaları ve Yönetimi bölümünden doktorasını aldı. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde medya ve iletişim çalışmaları dersleri veriyor. Uzun süredir kamusal alanda saçlarını göstermediği için kuaförlerle mesafeli bir ilişkisi vardır.

SEVGİ CAN YAĞCI AKSEL 1977 doğumlu. Ankaralı kuaförlerin ellerinde büyüdü. Renkten renge giren saçları bir türlü uzayamadı. Sık sık kuaför değiştirip, onları aldattığı için suçluluk duyarak yaşadı. A.Ü. DTCF'de Hungaroloji okudu, Budapeşte BBİ'da burslu edebi çeviri uzmanlığını tamamladı. A.Ü. İLEF'te öğretim üyeliğine devam ediyor, bir yandan da Macar edebiyatından çeviriler yapıyor. Son kuaförüne ve son saç rengine sadık kalmak konusunda kendini terbiye ederken, hâlâ saçlarını uzatmanın hayaliyle yaşıyor.

AKSU BORA Uzun yıllar önce Van'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışıyor. Saçlarını değil ama tatlı bir demodeliği olan kuaförünü seviyor.

GAYE BORALIOĞLU 22 Ekim 1963'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sistematik Felsefe ve Mantık okudu. Aynı kürsüde yüksek lisans yaptı. Gazeteci, reklam ve senaryo yazarı olarak çalıştı. Öykülerden oluşan ilk kitabı *Hepsi Hikâye* 2001'de, fotoğraflar üzerinden kurguladığı romanı *Meçhul* 2004'te, *Aksak Ritim* 2009'da, *İçimdeki Ses* adlı gençlik romanı (Günışığı Kitaplığı'ndan) 2013'te, *Mübarek Kadınlar* 2014'te İletişim Yayınları tarafından yayımlandı. Kitapları çeşitli dillere çevrildi. *Aksak Ritim* ile Notre Dame de Sion Edebiyat Ödülü Mansiyonu, *Mübarek Kadınlar* ile Yunus Nadi Öykü Ödülü'nü kazandı. Hayatı boyunca saçı başı hep dağınık bir insan oldu.

FUNDA ŞENOL CANTEK Kara ve kısacık saçlı bir "küçükbey" olarak geçirdiği çocukluğunun ardından, zengin muhitlerden gelen öğrencilerin bol olduğu Ankara Kocatepe Mimar Kemal Lisesi'nde bir memur çocuğu olarak geçen ergenliğini, yazları dönemin modası perma, kışları ise a la garson modeliyle savuşturmaya çalıştı. Perma salgını Seksenler'de devam ettiği Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi yıllarında da peşini bırakmadı. Ama hakkını teslim etmek gerekir ki, renk değişikliğine yıllarca direndi. Tel tel beyazlar belirmeye başladığında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde zorlu bir asistanlık dönemi geçiriyordu. Kına ile gönülsüzce başladığı renk değişikliğine, öğretim üyesi olarak görev yaptığı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde istikrarlı bir kızıl tonuyla devam etti. Aynı kurumdan Şubat 2017'de KHK ile ihraç edildikten sonra bunalıma girip saç rengini ve şeklini değiştirmeye niyeti yok. Güçlü ve direngen. Daha da önemlisi kuaförlerden hiç hoşlanmıyor.

GÖKÇE ÇÖÇEL 1989 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu, 3 yaşında Gaziantep'e taşındı. Lisans eğitimini, Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, yüksek lisansını Sussex Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Medya Bölümü'nde tamamlayan Gökçe, doktora eğitimine ise Ankara Üniversitesi'nde devam etmektedir. Doğal bal peteği renginde saçı olduğu için, çok dikkat çekiyor, kuaförlerini ise deneme yanılma yoluyla buluyor.

AYLA DENİZ 1990 yılında Antalya'da doğdu. Hızlı uzayan kıvırcık saçları, yakıcı Antalya sıcağında onu pek bunalttı. Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Bölümü'nde okumaya başlayınca serinledi, düzleştirilmekten yorulan kıvırcık saçlarıyla barıştı, rahat etti. O rahatlıkla Ankara'da yüksek lisansını tamamladı, araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Şimdi, bir eli saçındaki dalgalarla oynarken, doktora tezini yazıyor.

RİTA ENDER 1984'te İstanbul'da kıvırcık saçlı olarak doğdu. 2003 yılında İstanbul Özel Saint Joseph Fransız Lisesi'nden, 2008 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden kıvırcık saçlı olarak mezun oldu. Ocak 2010'da avukatlığa kıvırcık saçlı başladı. Galatasaray Üniversitesi ve Panthéon - Assas Üniversitesi'nde (Paris II) yüksek lisans yaptı; azınlık hakları üzerine çalışırken kıvırcık saçını başını yol-

du. *Mümkündür Mucizeler - Rafael Torel'in Hayatı* (2007), *Kolay Gelsin* (İletişim, 2015), *İsmiyle Yaşamak* (İletişim, 2016) isimli kitapların yazarı, *Las Ultimas Palavras* (2015) adlı belgeselin kıvırcığıdır.

SERRA AKYÜZ GÖNEN 1985 yılında İstanbul'da doğdu. Bir Fransız lisesini müteakiben lisans ve yüksek lisansını yine Fransızca olarak Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamladı; bunu bilmelerine rağmen saçlarına genç yaşta düşen akları hayretle karşılayanlara saldırganca davranmamaya çabaladı. Halen İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Bölümü'nde doktora yapmakta olan Serra, ne şehrini ne de kuaförünü terk etti. Bu duruma kimileri sabit fikir dedi, kimileriyse istikrar. Ama hepsi de ondan kuaförünün adresini istedi!

BURCU HATİPOĞLU 1985 yılında Kütahya'da cascavlak bir bebek olarak doğdu. Uludağ Üniversitesi, Kamu Yönetimi'ne başladığında ise bir dünya saçı vardı. Onu önce turuncuya, sonra kızıla sonra da karamele boyatarak kişisel servetini tüketti. Yüksek lisansını Dumlupınar ve Gazi Üniversiteleri'nde tamamladı. Başka şehirlerde ve ülkelerde yaşama deneyimi olsa da Kütahya'ya dönüp duruyor. Ankara Üniversitesi, Kadın Çalışmaları'nda doktora tezini yazmakla meşgul. Şimdilerde ise Polonya'da araştırma yapıyor. Artık saçı doğal renginde, kısacık ve kâkülsüz. Kuaförüne Amélie'nin fotoğrafını göstermiş olabilir.

NURTEN KARA 1966 yılında Diyarbakır'da doğdu ama kimliğine baba soyunu takiben Torul yazıldı. Ne Mehmetçik İlkokulu'nda, Diyarbakır Anadolu Lisesi'nde, Hacettepe Üniversitesi'nde Amerikan Dili ve Edebiyatı okuduğu yıllarda, ne de Leicester Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptığı yıllarda bazen uzun bazen kısa olan saçlarına örgü, atkuyruğu ve salıverme dışında bir model uyguladı ve rengini değiştirdi. Hayat deneyimleriyle sorunlu gördüğü kadın meselelerine yüksek lisansı ile akademik perspektiften bakmaya başladı ve Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki doktora teziyle de hem teoride hem de yaşam pratiklerinde toplumsal cinsiyet sorunlarının iyice içine girdi. Doktora yıllarında, Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi'nde çalışırken "iyi kızlar abartılı saç yapmaz" öğretilerine inat daha kimsecikler düşünemezken gidip saçlarını kıpkırmızıya boyattı. Yolda bile tanımadığı insanların "Bu saç gerçek mi peruk mu?" diye saçını çekmelerinden bıksa bile standardın dışına çıkıldığında hem erkeklerin, hem de kadınların kendisi ile konuşurken daha dikkatli ve kibar davrandıklarını keşfettikten sonra radikal sayılan kızıl, mavi, lila, gri, beyaz gibi renkleri denemekten hiç çekinmedi. Bu cesaretini takdir eden kuaförü için ilk denemeleri yapabileceği bir müşteri olarak özel yerini korudu. Halen Doğu Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde her yıl başka renkteki saçlarıyla çalışmaya devam etmektedir.

MERVE ÖZTÜRK 1986 yılında doğduğu İstanbul'a üniversite eğitimi için geri döndü. İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu ve bir süre avukat olarak çalıştı. Adliyelerden çabuk bıkıp, bu mesleği bıraktı ve şu anda ça-

lışmakta olduğu İletişim Yayınları'na girdi. Mesleğinden ve saçlarından nihayet memnun olan Merve, İstanbul'da kuaförüyle aynı semtte yaşıyor.

EZGİ SARITAŞ 1983 yılında Ankara'da doğdu. Saçlarının kıvrılabileceği uzunluğa geldiği yaşla, sıkı sıkı bağlanarak düzleştirmenin acılarına katlanabilecek kadar büyüdüğü yaş arasını kıvırcık saçlı geçirdi. Bu ara dönemi garip bir biçimde dalgalı ve asla şekil almayan saçlarla atlattıktan sonra, lisede kıvırcıkları salıvermenin hem daha kolay ve rahat hem de oldukça keyifli olduğunu keşfetti. Uzunca süredir kendisinin ara sıra da çevresinin saçlarını kesiyor.

MERİN SEVER 1988 yılında Razgrad'da doğdu. Ortaokul yıllarından beri saçını renkten renge sokan Merin, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkileri Bölümü'nden ilk girdiği seneki saç rengiyle mezun olmayı başardı. Yüksek lisansını Galatasaray Üniversitesi'nde tamamladı; şimdi İletişim Yayınları'nda çalışıyor ve İstanbul Siyasal'da doktora tezini yazıyor. Fransa'da yaşarken kuaförleri çok pahalı bulduğu için saçını sevgilisine boyatan Merin, artık kuaförüne kavuştu.

BURCU ŞENEL 1987 yılında Azdavay'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. "Cinsel yönelim ayrımcılığının gündelik hayat yansımaları" başlıklı teziyle, Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı ve şimdi yine aynı bölümde doktora öğrencisi. İkizi olan Burcu, telaşlı annesinin "büyüyünce uzatırsınız" diye diye uzun süre kısacık kestirdiği saçlarını, annesinin çeperinden kurtulunca uzatmaya başladı. O zamandan beri de düz, uzun, hiç boyatmadığı ve çoğunlukla kendisinin ya da yakınlarının kestiği kumral saçlarıyla mutlu mesut yaşıyor.

HÜLYA TÜRKER 1986 yılında Hatay'da doğdu. Bir süredir toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanında eğitim alıyor. Şimdiye kadar bazen uzun bazen kısa saç kullandı. Kuaförlerden ürktüğü için kısa saç kullandığı dönemler dışında kendi kuaförlüğünü yaptı. Uzun süredir kısa saç kullanıyor. Saçlarından çok sıkıldığı dönemlerde "üç numara" kestiriyor.

EMEL UZUN 1983 Akçakoca doğumlu. Lise yıllarında patlıcan moru adlı renkle başlayan saç rengi değiştirme serüveni yıllar içinde kızıllar, turuncular ve sarılar etrafında dolandı durdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde tamamlayan Emel Uzun, üniversite yıllarında renkten ziyade ilginç saç modellerini denemekle ilgili bir takıntı edindi. Saçlarının büyük bir kısmını doktora eğitimi için gittiği Edinburgh Üniversitesi koridorlarında bıraktığı için şimdilik elde kalan saç miktarıyla deneysel çalışmalarına, araştırma görevlisi olarak çalıştığı Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde devam etmekte.

EMEK YILDIRIM Ankara'da doğdu. Öğrenim için gittiği Moskova'da kaldığı yaklaşık 3 sene ile araştırma görevlisi olarak çalıştığı ve yaşadığı Hopa'daki yaklaşık 4 senesini saymazsak, hayatının büyük bir bölümü Ankara'da geçti. Halen Ankara Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ABD'nda doktorasını yapmakta ve Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Esas çalışma alanı olan Sovyet-öncesi ve Sovyet-sonrası Rus Siyasal Tarihi/Kültürü/Hayatı'nın yanı sıra –bir nevi yan dal olarak da– Doğu Karadeniz ve Hopa üzerine araştırmalarını ve çalışmalarını sürdürmektedir. Küçüklüğünden beri saçları ile olan ilişkisi, karakteriyle saçlarının yapısına dair benzetmelerin zemininde gelişmiştir. Gençlik günlerinde daha sert, zor şekil alan, inatçı ve simsiyah olan saçları zamanla renkten renge, şekilden şekile girmiş, yumuşamış ve daha esnek bir hale gelmiştir. Hakeza, ODTÜ'de Felsefe Bölümü'nde lisans okuduğu dönemlerde bir gün beline kadar inen simsiyah gür saçlarını annesinin ve kuaförde ki diğer kadınların hayret dolu bakışları altında 3'e vurdurup hiçbir şeyin vazgeçilmez olmadığını ve bu kadar kısa saçın bir kadına nasıl da yakıştığını göstermiş olmanın bahtiyarlığını da tatmış bulunmaktadır. Hayatının büyük bir kısmında saçlarını uzun kullanmayı tercih ederken, bir senedir çene hizasında küt kestirip, kısa saçın rahatlığından faydalanmaktadır. Yaklaşık 3 senedir beğenerek saçlarını yaptırdığı kuaförü ise Hopa'dadır.

emekyildirim@gmail.com

ŞENAY YILMAZ 1982 yılının Mayıs ayında hastaneye yetişemeyip yollarda doğan Şenay bütün hayatını "yetişmeye" adadı. Kendisi önce sosyolog olup sonra kadın çalışmalarına dadandı. İlginç bir tesadüfle mesleğini yapmaktadır. Kadın Çalışmaları'nda yüksek lisansını yapan Şenay bir türlü İngilizce sınavını geçemediği için halen aynı bölümde doktora programında "özel öğrenci"olarak ders almaktadır. Saçları annesinin ilkokul hayatı boyunca uyguladığı limonlu su formulü nedeniyle pek çoktur, hiç azalmaz hep çoğalır. 20 yıldır kuaförü Sülüman'dır, şu an saç rengi kendisinde tutku olan mavilerle karışıktır.

ECE ZEBER 1988 yılında Söke'de doğdu. Kadriye Kemal Gürel Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi'ni bitirdikten sonra çizgi filmci olmaya karar verip Eskişehir'de Anadolu Üniversitesi'nde animasyon okudu. Aynı bölümde yüksek lisansına devam ederken freelance çalışmalarını sürdürmekte ve kendi kuaförlüğünü yapmaktadır.

"Kuaför, hizmet satın aldığımız benzer başka mekânlar gibi asıl işlevinin yanında, birçok başka tecrübe yaşatan, sosyalleştiğimiz, dertlendiğimiz, deva bulduğumuz ve çevremizi tanıdığımız bir mekân. Kadın bedeni ve hatta ruhunu tımar etme iddiasında bir işletme olduğu için de beden politikalarının ve cinsiyet rollerinin kurulduğu, yıkıldığı, yeniden kurulduğu ve sınandığı bir yer aynı zamanda."

Funda Şenol Cantek

Bir ortam, hatta adeta bir "kurum", kuaför; merkezden taşraya, her yerde hazır ve nazır. Kuaförlük bir zanaat; giderek bir endüstrinin, güzellik endüstrisinin parçası haline gelen bir zanaat. Sınıfsal farkların canlı bir şekilde yansıdığı bir performans alanı... Esasen erkeklerin icra ettiği bir iş olması, bu "kadın ortamına" başka bir toplumsal cinsiyet "karmaşası" da katıyor. "Müşteri"nin arzuları ve hayalleri ile kuaförün "otoritesi" arasındaki gerilimler de cabası. "Manikürcü kızı" da unutmamalı...

Kuaförde geçen hayata, rengârenk bakışlar var elinizdeki derlemede. Esasen kadınların deneyimleri üzerinden; "horoz"undan "kırığına", pavyon kuaförlerinden gelin başı yapanlara ve tesettür modasına, "salaş doğal"dan "üzüm salkımlı topuz"a, türlü marifetleri, türlü tipleri, türlü huyları, türlü hikâyeleriyle, kuaför "realitesi"...

Funda Şenol Cantek'in hazırladığı derlemeye, onun yanı sıra Yelda Şahin Akıllı, Feyza Akınerdem, Sevgi Can Yağcı Aksel, Ece Zeber, Aksu Bora, Gaye Boralıoğlu, Levent Cantek, Gökçe Çöçel, Ayla Deniz, Ümit Deniz, Rita Ender, Serra Akyüz Gönen, Burcu Hatipoğlu, Nurten Kara, Merve Öztürk, Ezgi Sarıtaş, Merin Sever, Burcu Şenel, Hülya Türker, Emel Uzun, Emek Yıldırım ve Şenay Yılmaz katkıda bulundu.

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2199-7